NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ

BİLGİ YAYINEVİ

Andreas G. PAPANDREU

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ : 57

ISBN 975-494-052-5
88. 06. Y. 0105. 0088

Birinci Basım 1977

İkinci Basım
Ekim 1988

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 131 81 22 - 131 16 65
Yenişehir — Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. [illegible]/2
Telf : 522 52[illegible]
Cağaloğlu — İstanbul

ANDREAS G. PAPANDREU

NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ

Türkçesi : Semih Koray
Mehmet Emin Yıldırım

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

olgaç basımevi — ankara

BABAMA

Nasıl yaşanılacağını
ve inançları uğruna nasıl ölüneceğini bilen
yiğit ve demokrat George Papandreu'ya...

TEŞEKKÜR

İlk borcum, Yunanistan'da mapusanelerde, toplama kamplarında çile çekenlere, atalarının izinde, bir kez daha egemen ve demokratik bir Yunanistan için mücadeleye atılan yüce halkıma.

Kendini demokrasi davasına adamış değerli gazeteci, yakın arkadaşım Spiros Yannatos'un tarihsel malzemeler, belgeler ve doğru yargılarıyla çalışmama yaptığı paha biçilmez katkıları belirtmek isterim.

Jack F. Bernard'a da, Doubleday Company adına kitabın basımında yaptığı yardımlar için şükran borçluyum.

Ve son olarak, karım Margaret Papandreu'nun ödenmesi olanaksız yardımlarını anmam gerek. Onun cesareti, fedakârlığı ve sevgisi olmasaydı, belki de bu kitabı yazacak yaşama gücünü kendimde bulamayacaktım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ... 13

Giriş

DARBE ÖNCESİ ... 19

Birinci Bölüm

NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ

21 NİSAN, TUTUKLANIŞIM ... 35
Pikerni ... 40
Averof ... 52

İkinci Bölüm

BİR HAYALİN DOĞUŞU ve YIKILIŞI

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ ... 65
Meteksas Diktatörlüğü ... 65
Bazı Kişisel Anılar ... 67
Savaş Yunanistan'a Ulaşıyor ... 71
Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ... 72
Kahire ... 74
Lübnan ve Caserta ... 76
Atina Savaşı ... 78
İşbirlikçi Hainler İngilizlerin Desteğiyle Başa Geçiyor 80

AMERİKA YUNANİSTAN'I İNGİLTERE'DEN DEVRALIYOR ... 88
Seçimler ve Kral II. George'un Dönüşü ... 88
Amerikalılar Yunanistan'a Geliyor ... 94
Ulus Adına Yapılan Yolsuzluklar ... 102

YUNANİSTAN'IN UYDU HALİNE GELİŞİ ... 108
Amerika Militarist Bir Çözümü Reddediyor ... 108
Amerikalılar Sağın Lideri Olarak Papagos'u Öne Sürüyorlar ... 113
Polis Devleti ... 119

HALKIN ZAFERİ ... 129
Fırtınadan Önceki Durgunluk ... 129
Yeni Bir Mücadele Döneminin Başlangıcı ... 136
Karamanlis İktidardan Düşüyor ... 144
Merkez Birliği 1964 Seçimlerinden Zaferle Çıkıyor ... 150

ÖNÜMÜZDEKİ GÖREV ... 154

KIBRIS SAVAŞI KARABASANI ... 161

PERİKLES'TEN ASPİDA'YA ... 175
«Perikles Planı» Parlamentoda ... 175
Sağ İçin Tehlikeli Oluyorum ... 178
Aspida Düzmecesi ... 180

15 TEMMUZ 1965 KRALCI DARBESİ ... 187
Hükümet İçinde Denetim Dışı Kralcı Kesimlerin Varlığına Karşı Çıkıyoruz ... 187
Kralın Mektupları ... 191
George Papandreu İstifa Ediyor ... 207
Sıcak Yaz ... 211
Temmuz Sonrası Siyasal Durumun Değerlendirilmesi 218

PARASKEVOPULOS ARA DÖNEMİ ... 222
Aspida ve Wicksell Konferansları ... 222
Papandreu'lar Karşı Karşıya ... 230
Kaygılarım Doğru Çıkıyor ... 240
Paraskevopulos Hükümeti Düşüyor ... 244

21 NİSAN 1967 DARBESİ ... 250
Başlangıç ... 250
Darbe ... 259

KIBRIS SAVAŞI KORKUSU ve KRALIN DARBESİ ... 277
Albaylar Pazarlıkta Kendilerine Verilen Rolü Üstlenmiyorlar ... 277
Kralın Darbesi ... 287

Üçüncü Bölüm

ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

HAPİSHANE HÜCRESİNDEN ... 311
İddianameyi Beklerken ... 311
Avukatım Tutuklanıyor ... 323
Mengene Daha da Sıkışıyor ... 328
Noeli Evde Geçiriyorum ... 331

ULUSAL DEVRİM ... 346
Rejimin «Geçiciliği» Üstüne ... 346
Terörist Bir Rejim ... 364
İşkence Teknikleri ... 366
Devrimin Sosyopolitik Karakteri ... 374
Cunta Yönetimi Altında Yunan Ekonomisi ... 383
Yunanistan'a Washington'dan Bir Bakış ... 386
Çekoslovakya'nın İşgalinden Sonra Avrupa'nın Tutumu 388

GEÇMİŞE ve GELECEĞE BİR BAKIŞ ... 393
Reformların Maliyeti ... 393
Geleceğe Bakarken ... 398

SONSÖZ ... 407

ÖNSÖZ

Siyasetin egemen olduğu bir evde büyüdüm. Bir Yunan papazının oğlu olan babam, 1914 yılında politikaya atıldı. Daha 1919'da, yani doğduğum yıl, Yunanistan'ın siyasal yaşamında önemli bir yer edinmişti. Çocukken, Yunanistan'ın Anadolu seferi trajedisini izleyen çalkantılı yıllara tanık oldum. «Büyük Bunalım»ın başlamasıyla ansızın sona eren Venizelos hükümetinin yaratıcı yönetimini de yaşadım çocukluğumda. Venizelos taraftarı cumhuriyetçiler iki kez iktidarı zor yoluyla ele geçirme girişiminde bulundular; ancak bu, kralcıları güçlendirdi. Kral II. George, 1935 yılında, kralcı bir diktatörlüğün temellerini oluşturmak amacıyla Yunanistan'a döndü. Nazi işgaline dek sürdü kralcı diktatörlük. İşgalden hemen sonra yeraltı direnme hareketine katıldım. 1939 yılında tutuklandım, işkenceye uğradım, hapsedildim. Serbest bırakıldıktan sonra bir pasaport edinmeyi başardım ve ezilen Avrupalıların sığınağına, Amerika'ya gittim.

1940 yılında Harvard Üniversitesine kaydedildim; 1943'te iktisat doktoru oldum. Ardından ABD Deniz Kuvvetlerine katıldım; 30 ayımı üniformalar içinde geçirdim. Bu dönemde Amerikan vatandaşı oldum; ama bütün Yunanlıların yaptığı gibi Yunan vatandaşı olmaya da devam ettim. Deniz Kuvvetlerinden ayrıldıktan sonra Harvard'a döndüm, öğretim üyeliğine başladım. Ordan Minnesota'ya, Minnesota'dan da Northwestern Üniversitesine geçtim. Daha sonra Berkeley'de, Kaliforniya Üniversitesi İktisat Bölümü başkanlığına getirildim. Yaşamımın en önemli iki olayı ile Minnesota'dayken karşılaştım. Margaret Chant ile evlendim ve politikaya atıldım. Adlai Stevenson'un 1952 yılındaki başkanlık kampanyası, o güne dek titizce bastırmayı başarabildiğim duygularımı ayaklandırdı. Stevenson, Eisenhower karşısında yenilgiye uğradıktan sonra, Minnesota'da Stevenson Komitesi başkanı oldum.

1959'da Margaret, ben ve dört çocuğumuz bir yıllığına Yunanistan'a gittik. Yunan ekonomisini incelemek için Gug-

genheim ve Fulbright bursları almıştım. Benim için verimli, belirleyici bir yıl oldu bu. Babamı yeniden, daha olgun gözlerle tanıdım. O sıralar siyasal yaşamın önemli kişilerinden biri olmuştu babam. Anayurdumun siyasal ve toplumsal sorunlarıyla derinlemesine ilgilenmeye başladım.

İktidar, 1955 yılından beri güçlü ve tutucu Başbakan Konstantin Karamanlis'in elindeydi. Hiç umnmazken, Karamanlis beni davet edip, Yunanistan'da bir İktisadi Araştırma Merkezi kurmamı önerdi. Ülkeme hizmet etme olanağına kavuşmuş olmam, beni sevince boğdu. Projenin finansmanı ve bilimsel yönelimine ilişkin sorunları düzenlemek üzere birkaç aylığına tekrar Amerika'ya döndüm.

Yüzeyden bakıldığında Yunanistan kalkınmanın ilk zorluklarını yenmiş, düzenli ve kendine yeterli bir iktisadi, toplumsal ve kültürel büyümenin eşiğindeymiş gibi görünüyordu. 1961 Kasımında, Karamanlis'in seçimlerde hile yapıp iktidarda kalmayı başardığı sıralarda hepimiz, önümüzdeki yıllarda Yunanistan'a siyasetin, yani yoğun siyasal karışıklıkların egemen olacağını kestirebiliyorduk.

1964 yılında seçimlere katılmayı kabul ettim. Partimiz Merkez Birliği, bu seçimlerden zaferle çıktı. Kendimi ansızın parlamentoda ve kabinede buldum. Ülkemin çağdaşlaşmasına katkıda bulunmayı görev bildiğim için, tüm sorunlarda kesin tutum aldım. Yunanistan'ın batı ittifakı içindeki yerinden, Kıbrıs çelişmesine, iktisadi ve toplumsal siyasetlerden eğitim sorunlarına dek, her konuda sürdürdüm bu tutumu.

Kaçınılmaz olarak Yunan kurulu düzeninin etkin güçleriyle; kral ailesiyle, orduyla, Amerikan elçiliğiyle, CIA ile, büyük yabancı şirketlerle anlaşmazlığa düştüm. Hükümetimiz, «Büyük Bunalım» öncesi günlerden beri kurulan hükümetler içinde gerçekten ilerici olan ilk hükümetti. Baskıya uğradık 15 Haziran 1965'te, seçimlerde oyların yüzde 53'ünü almış olmamıza karşın, genç Kral Konstantin tarafından düşürüldük. Kralın anayasadışı davranışı, Yunan halkını, kurulu düzenin güçleriyle doğrudan karşı karşıya getirdi. Kurulu düzen, halkın desteği olsun, ya da olmasın egemenliğini sürdürmek istiyordu.

Seçimler 28 Mayıs 1967'de yapılacaktı. Herkes seçimleri bizim kazanacağımızı tahmin ediyordu. Seçimlerde kazanacağımız zafer, yeniden iktidar olmamızı sağlayacak, kralın 1965'te

keyfi olarak engellediği işleri gerçekleştirecek istek ve güçle donanmış olarak, hükümeti bir kez daha biz kuracaktık.

Ancak seçimler yapılamadı. Yunan ve ABD casusluk örgütleriyle yakın ilişkiler kurmuş bir avuç albaydan oluşan çete, NATO tarafından düzenlenen darbe planını gerçekleştirerek, ülkeyi zalim bir askeri diktatörlüğün karanlığına sürükledi.

Darbenin baş hedefi bendim. Darbenin gerçekleştiği 21 Nisan 1967 gününün erken saatlerinde tutuklandım. Her nedense idam edilmedim. Sekiz ay hücrede tutuldum, ardından «affedildim»; ülkeyi terk etmeme izin verildi. Böylece ikinci kez sürgün hayatı yaşamaya başladım.

Namlunun Ucundaki Demokrasi, siyasal anılardan oluşuyor. Ülkemin siyasal yaşamıyla olan ilişkim sürdüğü için, bu kitabı yazmaya karar vermem kolay olmadı. Aksine, anayurdumdan ayrı kaldığım bu sürgün günleri, benim açımdan, özgür ve demokratik Yunanistan mücadelesinin bir aşaması. Yunanistan'da askeri diktatörlüğün kuruluşuna yol açan acı olayların dökümünü yapıp yayımlamak, ülkemin kurtuluş mücadelesinin bir parçası. Bu kitap, davamızın haklılığına olan derin inancımın ürünü. Dahası, yazdıklarımın, Avrupa kıtasının özgür kurumlarının yazgısıyla ilintili olduğunu düşünüyorum.

1967 darbesi, ülkemiz ve halkımız açısından son dünya savaşında Mihver devletlerinin işgalinden bu yana karşılaştığımız en büyük geri dönüştür. Darbe Batı Avrupa için, totaliter yönetim biçiminin yeni ve askeri bir kılıfla bir daha ortaya çıkışını simgelemektedir. Avrupa'nın tümü açısından düşünürsek, kıtanın iki soğuk savaş bloku arasında paylaşılmış oluşunun işaretidir. Olay bu yönüyle Çekoslovakya'nın Varşova Paktı kuvvetlerince işgal edilmesiyle paralellik göstermektedir. Amerika açısından tehlikeli bir dış politika deneyidir. ABD 1967 darbesiyle, Latin Amerika'da uyguladığı siyaseti Avrupa kıyılarına da taşımıştır.

Bu olaylar içinde belirli bir rolüm oldu. Başkaları, bana karşı yöneltilen sert polemikten ötürü rolümün oldukça önemli olduğu sonucuna varabilirler. Kendim bu konuda bir yargıya varmak durumunda değilim. Bu, başkalarına ait bir görev. Hikâyeyi gördüğüm gibi anlatmayı, bu karmaşık siyasal senaryoyu çözerken kendi dürtü ve davranışlarımı belirtmeyi tarihsel bir görev olarak görüyorum.

Belki de, artık yaşamımın bir parçası haline gelmiş olan olayları, salt kaydetmekten öte bir şey yapmaya çalıştığımı vurgulamam gerek. Kendi yorumlarımı katmaya, başımızdan geçen deneyler mozayiğini bütünsel ve anlamlı bir olaylar ve gelişmeler örgüsü haline getirmeye, Yunan halkının albaylar çetesinin keyfi yönetimine tabi olmasına yol açan iktidar yapısı ve bu yapının dinamiğini ortaya koymayı amaçlayan çözümlemeler yapmaya çalıştım. Nihayet, tarihsel temelin nispeten gün ışığına çıkmamış yanlarını belirtmeyi gerekli gördüm. Bu gerçekleştirilmeden, olayların tam bir değerlendirmesini yapmak olanaksız olurdu.

İnançları, değerlerden ayırmak oldukça güç. Toplumlar, gruplar ve bireyler açısından değerler ve inançlar karşılıklı bir alışveriş içinde. Bu alışveriş, inançlarla değerleri nesnel temeller üzerinde birbirinden ayırmaya yönelen her çabanın kuşkuyla karşılanmasına neden oluyor. İşin içine bir de eylem girince, hem inançlarla, hem de değerlerle tutarlılığı olan bir yorum oluşturmak, çoğu zaman kişinin gücünü aşıyor. Bu tuzaklar bir anı yazarı için özellikle tehlikeli.

Sözünü ettiğim aksaklıklardan kaçınmak için elimden geleni yaptım. Ancak, gerekli ayrımı yapamadığım yerler olmuşsa, okurun bunu hoşgörüyle karşılamasını dilerim.

ANDREAS G. PAPANDREU
King City, Ontario
16 Ağustos 1969

GİRİŞ

DARBE ÖNCESİ

Yunanistan'ın XX. yüzyılın ilk yarısındaki tarihi, büyük ölçüde bir iktisat tarihidir. II. Dünya Savaşı döneminden önce ortaya çıkmış olan sorunlar, savaş döneminde iyice yoğunlaştı, şiddetlendi. Avrupa ülkelerinin çoğu gibi Yunanistan da Mihver devletleri tarafından işgal edildi. Kâğıt üzerinde İtalya'nın etki alanı içinde kalıyordu. «Kâğıt üzerinde» diyorum, çünkü tüm resmi görevlilerin İtalyan olmasına karşın, İtalya'nın kendisi fethedilmiş bir ülkeymiş gibi Almanların egemenliği altında olduğu için, Yunanistan esas olarak Almanya'nın denetimi altındaydı. Almanlar öteki ülkelere yaptıklarının aynısını Yunanistan'a da yaptılar : «İşgal masrafları», vergileri ve benzeri talan yöntemleriyle ülkenin zaten zayıf olan kaynaklarını midelerine indirmekle yetinmeyip, Yunanistan'ı iflasın eşiğine getirmekle tehdit ettiler. Durum çok ciddileşti. Mussolini bile Almanlara karşı Yunanistan'ın sorunlarına eğilmek zorunda kaldı, konuyu Hitler'le görüştü; ancak, doğal olarak bundan bir sonuç çıkmadı. Yunanlılar ölmüş mü kalmış mı, Nazilerin umurunda değildi. Herman Goering, «Yunanlıların açlıkla karşı karşıya kalışı bizi fazla ilgilendirmez» diyor, sözlerini şöyle sürdürüyordu :

«...Belki de durumun böyle olması bir bakıma daha iyi. Çünkü bazı ulusların ortadan kaldırılması gerekiyor. Bu gereklilik olmasa bile bir şey yapamayız zaten.»

1945'te II. Dünya Savaşının sona ermesi, durumu fazla düzeltmedi. Ülke umutsuz bir çabayla kendini toparlayıp ayaklarını yere basmaya çalışırken, İngiliz yanlısı Atina Başpiskoposluğu Krallığı ile Rus yanlısı komünist gerilla birlikleri hükümeti arasında iç savaş patlak verdi. Kuzeydeki dağlarda cereyan eden şiddetli ve yıkıcı mücadeleler, Yunanistan'ın geride kalan birkaç parça zenginliğini de silip süpürdü. Almanların başaramadığını Yunanlıların kendileri başardılar. 1947 Martında İngiliz Hükümeti, kendisinin iktidar koltuğuna oturtmuş

olduğu krallığı artık destekleyemeyeceğini, ülkeyi komünistlere bırakmak zorunda olduğunu açıkladı. Atina'da kızıl bayrağın dalgalanmasına yüreği elvermeyen Amerika, Yunanistan'ın imdadına koştu. ABD'nin Yenidünya dışında giriştiği ilk politik müdahalenin ifadesi Truman Doktrini, üç yüz milyon Amerikan dolarını Yunanistan'a akıttı. Çoğu askeri yardımdı bunun. Dolarlarla birlikte, Yunan Ordusuna «gerilla taktikleri» öğretmek için «askeri danışmanlar» da geldi. Amerikan müdahalesi komünistlerin ciddi yenilgilere uğramasına yol açtı. 1950'de Komünist Partisi yasadışı ilan edildi. Anayasal hükümet, yabancı müdahale sayesinde kurulmuş olsa bile galip gelmişti. Bize, Yunanistan'da demokrasinin güvence altına alınmış olduğunu söylediler.

Ancak, daha sonra, ülkenin sefaletin eşiğine sürüklenmiş olduğu ortaya çıktı. Amerikan yardımı görünüşte çok boldu. Fakat yardım uzun vadeli bir kalkınma ve yeniden inşa programına yönelmiyor, daha çok acil günlük gereksinimler için kullanılıyordu. Örneğin 1949 yılında 700 bin kişi, yani hemen hemen nüfusun yüzde 10'u evsiz barksız kalmış; harap olmuş köylerine yeniden yerleştirilmeyi bekleyen bir sürgün kitlesi durumundaydı. Nüfusun yaklaşık üçte biri, günlük ekmeğini elde edebilmek için kısmen ya da bütünüyle devlete muhtaçtı. Dünya Savaşının ve iç savaşın etkisiyle ülke ekonomisi, 1950'lerin başında tamamen felce uğramış bulunuyordu. Temel gıda maddeleri üretimi acınacak derecede yetersizdi; kamu maliyesi kaos içindeydi; fiyatlar öteki Avrupa ülkelerine göre yüksekken, maliye ve kredi kurumları işlemez durumdaydı. Enflasyonist baskılar ciddi bütçe açıklarına yol açıyor; bütçe açığı, son derece katı ithalat ve döviz kontrolü gibi istikrarsız bir yöntemle denetim altında tutulmaya çalışılıyordu. Bu nedenlerden ötürü, Yunanistan yöneticilerinin karşı karşıya kaldıkları en güç sorunlar, iktisadi örgütsüzlük ve enflasyondu. Ekonomik sorunlar, savaşlar nedeniyle şiddetlenmiş olsa da, ülke, esas olarak savaş öncesi dönemden miras kalmış yapısal bozuklukların acısını çekmekteydi. Bu durum, 1939'dan önce kişi başına düşen ortalama yıllık gelir miktarında açıkça kendini gösteriyordu. Bu miktar, Avrupa ülkeleri arasında en düşük ortalama yıllık gelirin Yunanistan'a ait olduğunu ortaya koymaktaydı. Düşük hayat standardı, ülke içi tasarruf yetersizliğine ve kamu hizmetlerinin, özellikle de eğitimin istenilen düzeyin çok altında kalmasına yol açıyordu. Savaş öncesi iktisadi

yapının belirleyici özelliği, geniş çapta ithalata başvurulmasıydı. İthalatın önemli bölümünü, ülke içinde üretilemeyen temel gıda maddeleri oluşturmaktaydı. İhracat ise esas olarak, uluslararası fiyat dalgalanmalarına karşı son derece duyarlı olan beş tarım ürününe dayanıyordu. Resmi hesaplarda gözükmeyen kalemlerden elde edilen tek gelir ise, göçmenlerden ve denizcilerden gelen paralardı. Ayrıca savaştan önce Yunan ürünleri için en önemli pazar, Almanya idi. İkili ticaret esasına göre gelişen bu ilişki, savaşla birlikte sona ermiş; savaş sonrası dönemde dış ticaret dengesi açısından ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı.

ABD himayesindeki sağcı hükümetler, 1950'ler boyunca tüm çabalarını, parasal istikrarın sağlanması ve temel altyapı yatırımlarının, özellikle yol yapımı ve elektrik projelerinin gerçekleştirilmesine yönelttiler. Bu dönemde yapısal hedefler ve kalkınma, ikinci plana itildiyse de, iktisadi büyüme, ekonominin bütünü göz önünde tutulduğunda, o kadar da yetersiz değildi. Kişi başına düşen ortalama yıllık gelir yılda yüzde 5,5 oranında yükselmiş; bu yükselişe bağlı olarak, ülke içi tasarruf gözle görülür ölçüde artmıştı.

Öte yandan, yapısal değişimler iç açıcı değildi. Bu, istatistiklere bakıldığında, açıkça ortaya çıkıyor. 1950'de tarımın gayri safi milli hasıla içindeki oranı yüzde 33'tü. Bu oran on yıl sonra yüzde 30'a düşmüş; sanayinin payı ise, aynı yıllar arasında ancak yüzde 16'dan, yüzde 19'a yükselmişti. 1950'lerde yatırımların çoğu inşaat sektörüne, ulaşım ve haberleşme tesislerine yönelmişti. İmalat sektörü yatırımlarının payı ise 1950' de yüzde 20 iken, 1960 yılında yüzde 8'e düşmüştü. Bu durum, özel girişim yatırımları ile karşılaştırıldığında, kamu yatırımlarının 1950'de tüm yatırımların yüzde 36'sını, 1960 yılında ise yüzde 37'sini oluşturduğu düşünülürse daha da önem kazanıyor. İmalat sektörü yatırımlarının ağır ilerleyişine sıkı sıkıya bağlı olan bir başka olgu da, eğitimin gayri safi milli hasıla içindeki düşük ve halen de düşmeye devam eden payıdır. 1948 yılında yüzde 2 olan bu pay, 1961'de yüzde 1,5'ti. Ulusal savunma harcamaları ise 1960 yılında gayri safi milli hasılanın yaklaşık yüzde 6'sını oluşturuyordu. Bu rakamların gözler önüne serdiği sağlıksız durum, kendini doğal olarak emek piyasasında da göstermekteydi. 1961'de, tarım sektörü dışında işsizlik oranı yüzde 11 civarındaydı; tarımda mevsimlik işsizlik ise yılda bölgesine göre yüzde 10 ile yüzde 25 arasında değişmekteydi.

Bu koşullar altında dış göçün işsizlik sorununun çözümüne kısa vadeli ve kısmi katkılarda bulunduğu söylenebilir. 1960'larda dış göçler nüfusun doğal artış hızına ulaştı ve giderek bu hızı aştı. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin bu dönem daha da artması, sorunları iyice karmaşıklaştırmaktaydı. 1960'larda Atina'da kişi başına düşen ortalama yıllık gelir, dağlık bölgelerdeki oranın beş katıydı. Bir karşılaştırma yapacak olursak Atinalılar İtalyanların hayat düzeyine eş bir düzeyde bulunurken, dağlık bölgelerde yaşayanların hayat düzeyi, Asya ülkelerinde yaşayanlarınkine yakındı. Kişi başına düşen gelir dağılımında gözlenen bu olgu, bir başka çarpıcı eşitsizliğe de işaret ediyor; 1950'lerdeki büyümenin gerek kişiler, gerekse bölgeler açısından son derece eşitsiz olduğunu ortaya koyuyordu. Bu nedenlerden ötürü 1950'lerdeki iktisadi tedbirler Yunanistan'ın hiçbir temel toplumsal ve yapısal sorununa dokunmadı. Gelir dağılımında eşitsizlik, işsizlik, dış göç, yetersiz sanayi, geri tarımsal yöntemler, düşük eğitim düzeyi, eskimiş yönetim tarzı varlığını hâlâ sürdürüyordu.

Tutucu iktisadi politika, iç savaş sonucu ortaya çıkan polis devletinin baskısıyla el ele gidiyordu. Sol eğilimli olduğundan kuşkulanılan herkes ordudan, polisten ve devlet memurluğundan atılmış; ordu içindeki kliklerden oluşan gizli bir ikinci hükümet mekanizması oluşturulmuş; bu mekanizma devletin can damarlarını eline almıştı. Özel yasalar, Anayasanın kişi özgürlüğünü ve insan haklarını teminat altına alan tüm temel ilkelerini etkisizleştirmişti. On yıl boyunca ülkeyi yöneten Ulusal Radikal Birlik Partisi, salt hükümetle değil, devletle de özdeşleşmişti. Sağcı bir kuruluş olan bu parti, sarayın ülkenin siyasal yaşamına uzanan eliydi. Tüm kamusal sorunlarda kralı iktidarın esas sahibi olarak tanıyordu, kralı ve Amerikalıları, yani «yabancı unsur»u. Yunanlılar siyasal yaşantılarını yöneten büyük devletlere bu adı takmışlardı. XIX. yüzyılın başlarında Türklerle mücadele ederek bağımsızlığına kavuşan Yunanistan, bağımsızlığını koruyamamış; hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız, egemen bir devlet olamamıştır. Önemli stratejik yeri nedeniyle hep sahnenin ortasında yer almış; kaynaklarının kıt oluşu, nüfusunun azlığı, Yunanistan'ı, büyük devletlerin ele geçirmek için rekabet ettikleri bir mal haline getirmiştir. XIX. yüzyıl boyunca Rusya, Büyük Britanya ve Fransa, Yunanistan'da etkinlik kurmak için birbirleriyle yarışmış, ya-

bancı kral «ithali», ülkede istikrarlı ve resmi etkinlik kurma yöntemi olarak benimsenmiştir. II. Dünya Savaşına dek İngiltere'nin denetimi sürmüş; savaşın yıprattığı İngiltere, denetleyiciliği Amerika Birleşik Devletleri'ne devretmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle kralla «yabancı unsur» arasında sıkı bir koalisyon kurulmuş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Yunan silahlı kuvvetleri ve istihbarat örgütü kurmaylarının, Yunanistan'daki Amerikan askeri misyonu ve CIA'nın doğrudan uzantısı olmaları da şaşırtıcı değildir.

Amerikalılar da İngilizler gibi ülkenin siyasal ve iktisadi yaşantısına doğrudan karıştılar. Konstantin Karamanlis'in 1955 yılında başbakanlığa ve sonraları Yunan Yükseliş Partisi adını alan sağcı partinin başkanlığına seçilişi ABD'nin Yunan siyasal yaşamındaki etkinliğinin örneğidir. İktisadi alanda Amerika ülke üzerinde diktatörce denebilecek bir denetim uyguladı. 1950'lerin ilk yıllarında, önemli konuları içeren belgelerin altında Yunan Koordinasyon Bakanının imzasıyla birlikte, ABD İktisadi Misyonu Başkanının imzasının da bulunmasını isteyecek kadar ileri gitti. 1950'lerin sonunda Yunan ekonomisi özel yabancı sermaye yatırımlarının kâr etmesini güvence altına almaya yetecek bir istikrara kavuşturulduktan sonra, ABD misyonu, Yunan hükümetiyle Amerikan banka ve şirketleri arasında yapılan yatırım anlaşmalarına aracılık etti.

Bu dönemin sonlarına doğru Yunanlıların tümü kurulu düzeni ayakta tutan güçleri yakından tanımıştı. Bu güçler bir çıkar çevreleri koalisyonu oluşturmuştu: Saray, Amerikalılar, yüksek idari makamlar, hükümet tarafından atanan sendikacılar ve tarım kooperatifleri yöneticileri, akademik çevrelerin geniş bir kesimi, ticaret çevreleri, bir kısım sanayiciler, birkaç banker, çok sayıda arsa spekülatörü ve sayıları az ama güçlü yabancı firma, Yunan ekonomisini ele geçirmişlerdi. Doğal olarak da Ulusal Radikal Birliğin (bu parti artık «Sağcı Parti» diye anılıyor) liderliği ve merkezci partilerden azımsanmayacak kadar çok sayıda politikacı da dahildi bu koalisyona. Öte yandan polis devleti, sürekli artan iktisadi eşitsizlik, Yunan tarımının ortaçağdan kalma durumu, eğitim alanında ve idari alanda reformların gerçekleşmemiş oluşu da halkın huzursuzluğunu artırıyordu. Yunan halkı, artık 1950'lerin tutucu havasından kurtulup siyasal, iktisadi ve toplumsal alanlarda son derece gerekli olan reformları gerçekleştirme zamanının gelmiş olduğunu düşündü. 1961 seçimleri yaklaştığı sırada merkez par-

tileri, George Papandreu'nun önderliğinde Merkez Birliği Partisinde birleştiler. Papandreu, 1913 yılından beri politikanın içindeydi. Sonunda monarşiyle barış yapmış bir cumhuriyetçi olarak tanınıyordu. İlerici bir devlet adamıydı; 1944'te kurtuluş döneminde başbakanlık yapmış, komünistlerin yönettiği Kurtuluş Ordusu kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalmıştı. Karamanlis Hükümetinin yarattığı yaygın huzursuzluk, Merkez Birliği Partisinin halkçı niteliği, Papandreu'nun kişisel saygınlığı ve yetenekli önderliği ile birleşince, seçimleri yeni partinin kazanması ve Yunanistan'ın yeni bir yaşantıya kavuşması olanağı iyice artıyordu. Gerçekten de seçim gününün yaklaştığı sıralar, hükümete, saraya ve Amerikalılara verilen istihbarat raporları, Karamanlis'in yenileceğini, kesinlikle değilse bile büyük bir olasılıkla, Merkez Birliği ve Papandreu'nun seçimlerden zaferle çıkacağını belirtmekteydi.

Bu haberler, kurulu düzenin sahiplerini korkuttu. Papandreu'nun zaferi kendi çıkarlarıyla uyuşmayacaktı. Çünkü oyunun demokratik kurallar içinde oynanması, ancak parlamento sandalyeleri statükoyu korumaya hizmet edecek biçimde dağılırsa geçerliydi. Tutucular için uygun olan, sağcı Ulusal Radikal Birliğin parlamentoda kesin olarak çoğunluğu sağlamasıydı. Merkez Birliği güçlü bir azınlık olmaktan öteye geçmemeliydi; fazlasına müsaade edemezlerdi. Solcu partiye gelince (EDA, ya da Birleşik Demokratik Sol), parlamentodan bütünüyle silinmeliydi. Bunları sağlamak için «Perikles Planı» denilen bir plan uygulanmaya başlandı. Plan başlangıçta, kentlerde seçim sahtekârlığı, köylük bölgelerde ise şiddet kullanarak solun parlamentodaki varlığını kısıtlamayı amaçlıyordu. Planın uygulamaya geçirilmesi polisin, jandarmanın, istihbarat örgütünün ve ordunun seferber edilmesini gerektirdi. Merkez Birliğinin seçimleri kesinlikle kazanacağı anlaşılınca, «Perikles» bu partiye yöneltildi. 1961 seçimlerinden sonra Karamanlis'in ve Ulusal Radikal Birliğin yine iktidarda kaldığını belirtmeye gerek yok.

Merkez Birliği, sahtekârlık yapıldığı gerekçesiyle seçim sonuçlarını kabul etmedi. George Papandreu *Anendotos*'u, yani «sonuna kadar mücadele» kampanyasını başlattı. Bu, ülke çapında iki yıl boyunca, kitle gösterileri düzenlenerek yürütülen etkili bir kampanyaydı. Kampanyanın temel hedefi, seçimlerin yeniden ve dürüstçe yapılması, demokratik kurumlara işlerlik kazandırılması, kralın yetkilerinin Anayasa ile sınırlandırılması

ve silahlı kuvvetlerin siyasal bakımdan tarafsızlaştırılmasıydı. *Anendotos* başarıya ulaştı; 1963 seçimleri, Yunan standartlarına göre hilesiz ve dürüstçe yapıldı. Merkez Birliği çoğunluğu alamamakla birlikte, seçimlerden en büyük parti olarak çıktı. Seçimlerin bir kez daha yenilenmesini önerdi ve Şubat 1964'te büyük bir seçim zaferi kazanarak, oyların yüzde 53'ünü aldı. Tutucular koalisyonu, Merkez Birliğinin bu kadar başarılı olacağını tahmin edebilseydi, herhalde hilesiz ve dürüst bir seçime izin vermezdi. Kral Paul ve saray çevresi, Merkez Birliğinin ılımlı bir siyaset izleyerek seçimleri az farkla kazanmasını istiyordu. Çünkü ülkeyi 8 yıldır yöneten Karamanlis iyice bağımsızlaşmış, monarşi açısından güçlü bir rakip haline gelmişti. George Papandreu'ya seçimleri az farkla kazanma fırsatı verilmesini kararlaştıran statükocuların amaçlarından biri de, Karamanlis'e kurulu düzenin efendisi değil, hizmetçisi olduğunu hatırlatmaktı. Fakat Merkez Birliği ezici, kesin bir zafer kazanmış; üstelik seçim kampanyası boyunca, ülkenin, toplumsal ve ekonomik gelişme açısından yeni bir yol izlemesini istemekle yetinmemiş; kralın ayrıcalıklarının ve ordunun siyasal hayattaki rolünün kısıtlanmasını da önermişti.

Merkez Birliği 15 Temmuz 1965'e kadar iktidarda kaldı. 15 Temmuz günü, Kral Paul'un 1964 Martında ölmesi üzerine tahta geçmiş olan Konstantin, halkın seçtiği George Papandreu Hükümetini görevden aldı. Bu, Papandreu iktidara geldiği günden beri sürmekte olan dramın son sahnesiydi. Merkez Birliğinin hedeflediği temel reformların tümünü engellemeyi kararlaştırmış olan kurulu düzen, hemen hemen her konuda hükümetle anlaşmazlık içindeydi. Parti Kıbrıs sorununun çözümü konusunda Amerika'yla ve kralla anlaşamıyordu. Kralın yetkileri arasında silahlı kuvvetler komutanlığı da bulunmaktaydı. Kral ısrarla, ordunun kendisine ait olduğunu ileri sürüyor; sivil hükümetin silahlı kuvvetler üzerinde söz sahibi olmadığını belirtiyordu. Merkez Birliğinin sürtüşme içinde olduğu bir başka güç de «paralel hükümet»ti. «Paralel hükümet»e, Yunanistan Merkezi İstihbarat Örgütünü (KYP) denetimi altında bulunduran ABD de dahildi. İstihbarat Örgütü, CIA'nın mali ve idari bir kolu durumundaydı. Ülkede egemenliğini kurmuş olan iktisadi oligarşi, hükümetin reformist ekonomik tedbirlerine, kalkınmayı yaygınlaştırma çabalarına karşı çıkıyordu. Ulusal Radikal Birlik iktidardayken aşırı ayrıcalıklar kazanmış olan büyük yabancı şirketler de, Merkez Birliğinin iktidarda

kalmasını istemiyorlardı. Hükümetin radikal eğitim tedbirleri, akademik çevrelerin hoşuna gitmiyor; onlar da kurulu düzenin bir parçası olarak, Papandreu Hükümetine cephe alıyorlardı.

Merkez Birliği saflarında statükocuların Truva atı da bulunuyordu. Öteki Yunan partilerine benzer bir biçimde bu parti de hemen hemen önemli siyaset adamlarından oluşmuş bir koalisyonu andırmaktaydı. Partinin birliğini sağlayan, George Papandreu'nun egemen ve güçlü önderliğiydi. Gelenekten, çağdaş, demokratik bir örgütsel yapıdan yoksun olan parti, kendi saflarında dayanışma ve birliği, önderliğin kararlarını hayata geçirecek disiplini sağlayamıyordu. Kral, George Papandreu'yu görevden uzaklaştırmayı kararlaştırdığında, kukla bir hükümeti zar zor ayakta tutabilecek kadar taraftar, Yunanlıların deyimiyle «dinden dönme», bulabilmişti. 1965 yılının yaz ayları boyunca saray ve Amerikalılar, özellikle de CIA, Merkez Birliği Partisini parçalayabilmek için çok çaba harcamışlardı. Nihayet Eylül 1965'te parlamentoda Stefanopulos Hükümetini destekleyecek zayıf bir çoğunluk yaratmayı başarabildiler. Stefanopulos Hükümetinden önce iki kukla hükümet daha kurulmuş, ancak bu hükümetler parlamentodan güvenoyu alamamışlardı.

Kralın ülkedeki siyasal yaşama keyfi ve anayasadışı bir tutumla müdahale etmesi, halk kitleleri içinde yoğun tepkilere yol açtı. 1965 yılının «bunaltıcı yaz mevsimi», kitle gösterileri, toplantılar ve hatta büyük yürüyüşlerle dolu olarak geçti. Halkın oylarıyla seçilmiş olan Papandreu'nun görevden uzaklaştırılışı, halk egemenliği konusunu gündeme getiriyordu. Kral, başbakanın milli savunma bakanlığı görevini de üstlenme kararını onaylamamıştı. Oysa, Milli Savunma Bakanımız Petros Garufalias'ın hainice davranışları nedeniyle mutlaka alınması gereken bir önlemdi bu. Papandreu, başbakan olarak gerek parlamentonun, gerekse kralın güvenini sağlıyor; fakat milli savunma bakanı olarak kral kendisine güvenmiyordu. Kralın davranışı, savunma kurumlarına sivil hükümetin karışamayacağı, ordunun hükümetin yetki ve denetimi dışında olduğu anlamına geliyordu. «Krallı demokrasi»nin kurallarına tümüyle aykırı, anayasadışı bir davranıştı bu. Ne George Papandreu, ne de Yunan halkı, bu tür bir aykırılığı hoşgörmeye niyetliydiler.

Kral anayasadışı davranışını meşru göstermek için ordu içinde bir «gizli örgüt» keşfetti. «Gizli örgüt», benim siyasal önderliğim altında birkaç subaydan oluşmaktaydı. «Aspida»

diye adlandırılan bu sözde «gizli örgüt»ü, sözde Yunan CIA'sından kopardığım subaylarla kurmuştum. Örgütün amacı hükümeti devirmek, kralı yurtdışına sürmek, sosyalist eğilimli «iğrenç bir diktatörlük» kurmaktı. «Aspida» hayaletini —gerçekten bir hayaletti bu— Yunanistan'ın üniformalı diktatörü George Papadopulos, General George Grivas ve milli savunma bakanımız yarattılar. 1965 Ocağında George Papandreu, ordunun 1961 seçimlerinde yapılan yolsuzluklara nasıl katıldığını ayrıntılarıyla açıklayınca, hükümetimize bağlı olan silahlı kuvvetler komutanı da dahil olmak üzere, bazı ordu ileri gelenlerinin «Perikles Planı»nın uygulanmasından doğrudan sorumlu oldukları ortaya çıktı. Bu nedenle saray çevresi ve ordudaki tutucu kesimler için, silahlı kuvvetlerin önderliğinde gerekli değişiklikler yapılması yolundaki önerimizin gerçekleşmesini engellemek, can alıcı bir konu haline geldi. En etkili karşı saldırı, hükümeti lekelemekti. Ben doğrudan, başbakan ise dolaylı olarak suçlanıyorduk.

Ancak «Aspida» hikâyesi ters tepti. Benim ya da başbakanın lekelenmesi bir yana, «Aspida», kurulu düzenin içine düştüğü ihanetin simgesi oldu. Kitleler bizi destekledi. «Aspida» olayını izleyen aylarda, 1965'ten 1967 askeri darbesine dek ikinci bir *Anendotos* yürüttük. Babam da, ben de ülkeyi baştan aşağı dolaştık, gençliği harekete geçirdik, son derece berrak bir eylem programı geliştirdik. Yunanistan'da reformcu bir programı uygulayabilmek için iktidar yapısında esaslı değişiklikler yapmanın zorunlu olduğunu kavramıştık. Zor bir iştı bu. Kral, yetkilerini Anayasa çerçevesinde sınırlaması gerektiğini öğrenmeliydi. Ordu, yasalara uygun olarak başa geçen bir hükümetin emirlerini uygulamayı öğrenmeliydi. Amerikalılar, Yunanistan'ın Yunanlılara ait olduğunu, müttefik, fakat uydu olmadığını öğrenmeliydi. Yunan oligarşisi, hükümetin, salt kendi özel çıkarlarına hizmet eden bir kurum olmadığı, geniş halk yığınlarının çıkarlarına göre davranması gerektiği gerçeğini kavramalı; tutumunu bu gerçeğe göre düzenlemeliydi. İktidarın yapısı sorunu, ikinci «sonuna kadar mücadele» kampanyamızın ana teması oldu. Kampanyanın esas yükü, babamın değil, benim omzuma yüklendi. Bu kampanyadan sonra kurulu düzenin tüm oklarını üstüme çektim. Halk egemenliği ile keyfi yönetim arasındaki çelişmede baş oyuncu, artık bendim.

Kampanyamızın büyük bir başarıyla yürümesi kralı ve Amerikalıları çok şaşırttı. 1966 sonbaharında, Merkez Birliği

nin gelecek seçimleri ezici bir farkla kazanacağı kesinlikle belli olmuştu. Statükonun savunucuları da, bizi doğrudan karşılarına almanın ancak mücadelemizi şiddetlendirdiğini anladılar. Onlar baskıyı artırdıkça, biz daha da ileri gidiyorduk. Bu kez yeni bir öneriyle ortaya çıktılar. George Papandreu'ya uzlaşma önerisinde bulundular. Geri çevrilmesi oldukça güç bir öneriydi bu. Kral bir seçim hükümeti atamaya hazırdı. Seçimler bu hükümetin denetimi altında 1967 Mayısında yapılacaktı*. Uzlaşmanın koşulu ise, Merkez Birliği ve Ulusal Radikal Birliğin parlamentoda hükümeti birlikte desteklemeleri, Merkez Birliğinin «krala saldırmak»tan ve «Yunanistan'ı kim yönetiyor?» sorusunu ortaya atarak «halkı heyecanlandırmak»tan vazgeçmesiydi. George Papandreu bu uzlaşma önerisini kabul etti. Yunanistan Ulusal Bankası Başkanı John Paraskevopulos, seçim kabinesinin başbakanı oldu. Ben babamın kararına şiddetle karşı çıktım; düşüncelerimi kamuoyuna açıkladım. Neredeyse Merkez Birliği Partisinden ayrılacaktım, ancak ayrılmadım. Statükocuların amaçlarından biri de buydu çünkü. Ya babamla aynı tavrı alacak, halkın gözünde kralın planını kabul etmeye ve Ulusal Radikal Birlik ile işbirliği yapmaya hazır bir oportünist, olsa olsa bir demagog düzeyine düşecektim; ya da Merkez Birliği Partisinden ayrılarak, Ulusal Radikal Birliğin seçimleri kazanmasını garantileyecektim. Amaçlanan buydu. Doğrusu, iyi düzenlenmiş bir plandı; ancak sökmedi. Çünkü Paraskevopulos'a güvenoyu vermeyi kararlaştırdığım sırada, halka, böyle davranmakla sadece Ulusal Radikal Birliğin gelecek seçimlerden zaferle çıkmasını önlemek istediğimi kavratmıştım. Kitleler durumumu duru bir biçimde görüyorlardı. Bir yandan da Paraskevopulos Hükümetini «Kral kuklası» olarak damgaladım ve Merkez Birliğini bir darbe olasılığı karşısında uyanık olmaya çağırdım. Partinin seçimleri alacağı kesinleştiği takdirde, statükocuların mayıs seçimlerinden önce bir darbe tezgâhlamaları olasılığının çok yüksek olduğunu belirttim.

---

* Yunan Anayasasının iyi düşünülmüş maddelerinden birine göre, genel seçimlere gidileceği zaman iktidardaki hükümet istifa etmek zorundadır. Seçimlere gidilmesi kararından seçim sonuçları ilan edilene kadar ülkeyi kralın atadığı geçici bir seçim hükümeti yönetir. Bundan amaç, iktidardaki partinin diğer partilere haksız üstünlük elde etmesini ve yeniden seçilmesini sağlamak için resmi yetkilerinden yararlanmasını önlemektir.

Gerçekten de 1967 baharında, seçimleri bizim alacağımız gün gibi ortadaydı. Paraskevopulos, kralı, mayısta seçimlere gitmenin kendi açısından aptallığın daniskası olacağını belirterek uyarma ihtiyacını duydu. Amerikan elçiliği, seçimlerin ertelenmesi için beni ve babamı ikna etmeye çalıştı. Elçiliğin bir dizi ikna girişimi sonuç vermedi. Ulusal Radikal Birlik Başkanı Panayiotis Kanellopulos'un, seçim yasasının değiştirilmesi yolunda partimiz tarafından verilecek herhangi bir önerinin Mecliste tartışılmasına izin verildiği takdirde, seçim hükümetinin arkasından desteğini çekeceğini belirtip, tehditler savurması üzerine, Pareskevopulos hükümet başkanlığından istifa etti. Partimizin vereceği değişiklik tasarısı parlamenterlerin dokunulmazlığını seçim dönemi sonuna dek uzatmayı öneriyordu. Paraskevopulos Hükümetinin savcısı parlamentodan dokunulmazlığımın kaldırılmasını istemişti. Böylece, «Aspida» davası bahane edilerek ağır hapis cezalarına çarptırılabilecektim. Parlamento dağıtıldıktan sonra, önceden planlanmış olan tutuklanmam, seçimlerin belirsiz bir tarihe ertelenmesinin nedeni olarak gösterilecekti. Tezgâhlanmak istenen oyun ortadaydı. Değişiklik tasarısı konusunda diretişimiz, bu düşüncelerden ve seçimlerin yapılmasını mutlaka güvence altına alma isteğimizden kaynaklanmaktaydı.

Paraskevopulos'un düşüşünden sonra Kral Konstantin hükümet kurma görevini Kanellopulos'a verdi. Güvenoyu almayı başaramayan Kanellopulos, parlamentoyu dağıttı ve 28 Mayıs 1967'de seçimlere gidileceğini ilan etti.

Kral ve çevresi, seçimlerin baba - oğul Papandreu'ları ve Merkez Birliğini iktidara getireceği inancındaydılar. Bu nedenle darbe hazırlıklarına giriştiler. Bu konuda kararlıydılar. Ana Kraliçe Frederika'nın etkisi altındaki İDEA adlı örgüt, 13 Mayıs darbesini planladı. İDEA, kralın ya da generallerin örgütlediği yarı askeri bir örgüttü. Öte yandan EENA adlı Albaylar Cuntası, 21 Nisanda kralın adamlarını saf dışı ederek kendisi sahneye çıktı. Albaylar Cuntası, Albay George Papadopulos'un önderliği altındaki bir grup küçük rütbeli subaydan oluşmaktaydı. Papadopulos'un gizli örgütü, İDEA ile işbirliği yapmış; İDEA'nın etkinliğinden yararlanarak orduda ve İstihbarat Servisinde önemli mevkiler ele geçirmişti. CIA ve Amerikan Askeri Misyonunun gözetimi altında çalışan Albaylar Cuntası, «Prometheus Planı»nı uyguladı. İşin şaşırtıcı yanı, «Prometheus Planı», NATO tarafından, Sovyet Bloku üyesi ülkelerden

biri Yunanistan'a saldırdığında içerde çıkabilecek bir komünist ayaklanmasını bastırmak amacıyla hazırlanmıştı. CIA'nın eski dostu, KYP ile CIA arasında bağlantı kurmakla görevli Papadopulos, planı uygulama işini üstlendi. Bildiğim kadarıyla Papadopulos Avrupa kıtasında diktatörlük makamına geçen ilk istihbarat ajanıdır. Gerçekleştirdiği darbe de, CIA'nın Avrupa'daki ilk başarılı askeri harekâtı olmasıyla ünlüdür.

21 Nisan 1967 darbesinin özeti, kısaca budur. Tek başına hiçbir ilginç yanı yok bu öykünün. Hatta klasik, tarihte çok yinelenmiş bir örnekti başımıza gelen: Ekonomik sorunlarla bunalan küçük bir ülke kendini hem yerli, hem de yabancı sömürücülerin ağından kurtarmak, kendi efendisi olmak istiyor. Bir an için başarıyor da bunu. Ancak yabancı güçlerin telkinleriyle harekete geçen gericilik, demokrasinin genç ve tecrübesiz güçlerine baskın çıkıyor; totaliter yönetim bir kez daha kazanıyor.

Ama öykü bitmiş değil daha. Birçok şey Batı Avrupa demokrasilerinin tepkisine, Sovyet Blokunun tutumuna, ABD'deki siyasal gelişmelere bağlı. Yunanistan'da demokrasinin katledilmesi, tek başına ele alınabilecek bir olgu değildir; 21 Nisan darbesi, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin çerçevesi içinde değerlendirilmesi gereken, militarist ve totaliter yönetim biçiminin yaygınlaşan gücünün sadece bir yanıdır. ABD ve Sovyetler Birliği, dünyayı iki soğuk savaş blokuna bölmeye, müttefiklerini uyduları haline getirmeye, tarafsızlık siyasetini tüm dünyada ortadan kaldırmaya çalışan iki süper devlettir. Bu iki güç arasında sıkışıp kalmış olan demokrasi, gerçekten namlunun ucundadır. Dünyanın demokratik ve ilerici güçleri bu gerçeği ne kadar çabuk görürlerse, tetiğin çekilmeme olasılığı o kadar artacaktır.

Bu donuk ve katı geçmişe karşın, kitabın amacı oldukça açık. Kitap, 21 Nisan 1967 askeri darbesinin temellerini, koşullarını, darbe sırasında meydana gelen olayları anlatmak istiyor. Bundan ötürü o denli ilginç bir kitap değil elinizdeki. İhaneti, alçaklığı ve komployu ele alıyor; Yunan halkının yüzyıllar boyu acı çekerek, soylu mücadeleler vererek kazanmış olduğu tüm hakların nasıl ayaklar altına alındığını sergiliyor. Ama daha çok, büyük bir ulusun, uyguladığı keyfi kaba kuvvetten söz ediyor; demokrasi ve ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ilkelerinin şampiyonluğunu yapıp, bütün dünya

halklarına umut ve güven veren bir ulusun, sözleri daha bellek-lerde yaşayan bir ulusun kaba kuvvet gösterilerinden söz ediyor.

Sanırım kitap birçok kişiyi öfkelendirecek. Ancak öfkeyle birlikte bir başka duyguyu daha uyandırması umuduyla yazıl-dı: Emperyalizmin farkında olmak. Kitap, resmi olarak cena-zesi kaldırılan emperyalizmin aslında hâlâ ayakta olduğunu gös-termek istiyor. Emperyalizm, eskiden olduğu gibi bugün de mücadele eden halklara saldırıyor. Yunanistan bu kurbanlar-dan biri ve bu durum bilinip bir şeyler yapılmaz, çabuk davra-nılmazsa daha birçok kurban verilecek.

A.G.P.
Stockholm, İsveç
4 Temmuz 1969

BİRİNCİ BÖLÜM

NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ

21 NİSAN, TUTUKLANIŞIM

Zor bir gündü. Sabahın erken saatlerinde olayların hızla, hem de çok hızla gelişeceğini, çelişkilerin nihayet çözüleceğini sezmiştim. Gazeteler hayali «Aspida» komplosundaki rolüm dolayısıyla yargılanacağımı yazıyorlardı. Parlamento, 14 Nisanda, Başbakan Kanellopulos tarafından dağıtıldığı günden beri dokunulmazlığım ortadan kalkmıştı. Her an tutuklanabilirdim. Sorgu yargıcının amacı da ortadaydı. Gelişmeler hesaplaşma gününün gelmiş olduğunu gösteriyordu. Siyasal büro direktörüm Antonis'i çağırdım ve Atina bölgesindeki Demokratik Birlikleri toplamasını söyledim. Bir konuşma yapmak istiyordum. Daha sonra avukatımla görüştüm; nasıl davranacağımızı kararlaştırdık. Sorgu yargıcının çağrılarına uymayacaktım. Çünkü bu, yargıcı beni tutuklamak zorunda bırakacak; seçimlere kala kala beş hafta kalmışken, bu olay statükocuların Merkez Birliği ile bir seçim yarışına girişmekten kaçınma kararına dramatik bir nitelik kazandıracaktı.

Öğleden sonra vereceğim söylev üzerinde çalıştım. Epey çaba harcadım bu iş için. Bize yönelen tehlikeyi açıkça belirtmeye karar vermiştim. Adli cuntayla sıkı bir işbirliği içinde olan askeri cuntanın o akşam bir darbe girişiminde bulunacağı haberini almıştım. Söylevim büyük bir coşkuyla karşılandı. Alkışları hâlâ anımsıyorum. Bağlılık sözleri hâlâ kulağımda; genç, mert yüzler gözlerimin önünde. Birlikleri uyarmış olduğumu, belki hâlâ vaktimizin bulunduğunu düşündüğümü hatırlıyorum.

Demokratik Birliklerin toplantısı bittiğinde vakit ilerlemişti. Doğruca hastaneye, yeni doğum yapmış bir arkadaşını ziyaret etmekte olan karımın yanına koştum. Bir saat kadar hastanede kaldık, daha sonra akşam yemeği için Hilton'a gittik. Dinlendirici bir ara olmuştu bu. Ancak gece yarısına doğru, geceyi kendi evimde geçirip geçirmeme konusunda tartışmaya başladık. Bir darbe, ya da suikast girişimi karşısında saklanabilmek için çok sayıda ev edinmiştim. Gidip bu evlerden birinde de

kalabilirdim. Darbeler yalnız geceleri yapılır. Ve şimdi darbe olasılığı gün gibi ortadayken evime gitmenin anlamı yoktu. Zaten son birkaç geceyi hep başka yerlerde geçirmiştim. Ancak o sıradaki koşullar, kendimi güvenlik içinde hissetmeme yol açtı. O sabah daha önceleri bakanlık da yapmış olan bir emekli komutan, 22 Nisan sabahı kralla seçimlere kadar ülkeyi yönetecek bir koalisyon hükümeti kurulması olanağı üstüne görüşmek üzere bir randevu ayarlamamızı istedi. Kral Konstantin'in güvenilir dostlarındandı komutan. Onun kralı temsilen gelmiş olduğunu düşündüğüm için hiç olmazsa randevu gününe kadar başıma bir şey gelmeyeceğini tahmin ettim. Kaç gecedir Margaret'ten ayrıydım. Geceyi birlikte geçirmek için Psychico' ya doğru yola çıktık. Eve gittik.

Koruma görevlim Jandarma Vasilis kapıyı kilitledi ve nöbetine başladı. Margaret'le birlikte yatağımıza uzandık. Ben hemen uykuya daldım. Geceleyin iki buçukta Margaret beni korku içinde uyandırdı. Işıkları yaktı, iyice uyandırana dek sarstı. «Bir şeyler oluyor» dedi; «tüfek sesleri geliyor, kapıyı zorluyorlar.»

Dış kapıdan gelen sesleri, gürültüyü duydum. Koruma bekçim tiz sesiyle bağırıyordu :

«Bay Andreas, geldiler. Bazı adamlar geldi. Kapıyı kırmaya çalışıyorlar. Ne yapmamı istiyorsunuz?»

Evet, o an gelip çatmıştı işte. Uzun süredir, karabasanlar içinde bu buluşmayı bekliyordum. Düşüne düşüne iyice alıştırmıştım kendimi, hazırlıklıydım. İşte şimdi de son derece doğal bir olayla karşılaşmış gibiydim. Evet, gelmişlerdi. Bir diktatörün silahlı askerleriydi gelenler. Kurulu düzenin silahlı ajanları da olabilirlerdi. Gelmişlerdi ya, kim oldukları önemli değildi artık.

Olanca hızımla davranıp silahımı aldım; arkamda Margaret, üçüncü kata, çalışma odama çıktım. İkinci telefonumun kesilmemiş olması olasılığı vardı. Evet, kesilmemişti. Babamın Kastri'deki villasının özel numarasını çevirdim. Gecenin iki buçuğuydu; babam belki de uyuyordu. Şoförü ve koruyucusu Manolis çıktı telefona. «Manolis» dedim; «geldiler. Belki de gelenler gangster. Beni öldürmeye geldiler. Hemen polise telefon et, vaktimiz çok az.»

Duygusuz bir sesle, tepki göstermeksizin yanıtladı Manolis: «Peki, Bay Andreas, anlıyorum.» Kaybedilecek bir dakika bile yoktu. Manolis'in sesini, sesinin tonunu, duygusuzluğunu düşü-

nerek, anlamaya çalışarak harcanacak zaman yoktu. Bir şeyler yapmalıydım, aşağıdan gelen sesler iyice yükselmişti artık.

Terasa doğru yürüdüm. Dışarda aydınlık bir gece vardı. Ötelerde Himettus Dağı görünüyordu. Bu dağ hep Atina'nın simgesi olmuştu benim için. Doğup büyüdüğüm yerdi burası. Amerika'ya gidene dek burada geçmişti günlerim. Tanışık olduğum manzarayı, Attika'nın yumuşak ve konuksever havası içinde bir kez daha seyrettim. Ardından, terasın kenarına doğru yürüdüm, aşağıya baktım. Ev, siyah bereliler tarafından, zırhlı birliklerin adamları tarafından kuşatılmıştı. Silahlarını, süngülü tüfeklerini kavrıyor, pencereleri kontrol ediyor, köşeleri araştırıyorlardı. Son vuruşun hazırlığı içindeydiler.

Oğlum George sessiz sessiz yanıma geldi, «Ne yapacaksın baba?» dedi.

«Çalışma odamın çatısına çıkmama yardım et» dedim George'a. 15 yaşın atletik yapısı ve erkeksi sakinliğiyle zorluk çekmeksizin dediğimi yaptı George. Çatıya tırmandım, uzandım, tabancama kurşun sürdüm. Hazırdım artık.

Kırılan bir cam sesi geldi ilkin. Ardından ağır, ritmik ayak sesleri duydum. Önce mermere, daha sonra tahtaya bastı ayaklar. Çok geçmeden terasa geldiler. Margaret çalışma odama doğru gözden yitti. George terasın karanlık bir köşesine saklanmıştı zaten. Karşımda parlak gökyüzünün altında kent, sessiz ve sakin uzanmış duruyordu.

Bağırtılar, sert emirler, öfkeli sesler gittikçe yaklaşıyordu. Altımda, terasın kapısı şiddetle açıldı. Kafamı azıcık yukarı kaldırdım; siyah bereleri, süngüleri, silahları gördüm. Silahımı sıkıca kavradım. Sonra oğlumu buldular. Adamların şefi tüfeğini kaldırıp George'un kafasına dayadı; «Babanın yerini söyle, söylemezsen seni öldüreceğim» dedi.

Saydam, sakin bir sesle karşılık verdi George :

«Bilmiyorum.»

Yukarı zıplayıp bağırdım :

«Burdayım işte!»

Silahımı attım. Çok sayıda, iyice silahlanmış yığınla adamın bu kadar kolayca paniğe kapılabileceğini hiç ummazdım. Binbaşı isterikliğe varan bir heyecan içindeydi. Silahını bana doğru çevirdi, bağırdı :

«Yere atla, vururum yoksa!»

Aşağı baktım. Terastan iki metre yukardaydım. Atladım.

Margaret'in ayağa kalkmama yardım ettiğini anımsıyorum. Çok güçlük çekmiştim ayağa kalkmakta. Küçük çocuklarım, Sofia'nın, Nikolas'ın, Andreas'ın korkulu yüzlerini anımsıyorum. Askerler tarafından sürüklenip dövüldüğümü anımsıyorum. İkinci kata inişimizi, kayınbabamın, kaynanamın, annemin mum gibi olmuş yüzlerini anımsıyorum. Alt katta insafsızca dövülen koruma görevlimin bağırtılarını anımsıyorum.

Pantolonumu giymeme izin verdiler. Daha sonra evden dışarıya sürüklendim, caddenin alt tarafına götürülüp bir askeri araca sokuldum. Komşu evlerin tümünün ışığı sönüktü. Kimse penceresini açmadı. Hiçbir yerden yardım yoktu.

Kamyon hareket etti. Karanlıkta, etrafımda 20 - 25 kadar yüz olduğunu seçebiliyordum. Yanımda bir teğmen oturuyordu, karşımda koruma görevlim vardı. Ondan sigara istedim. Teğmene bizi nereye götürdüklerini sordum.

«Goudi'ye» dedi teğmen; «ordu iktidara el koydu.»

Psychico'dan çıkıp Kifissia Caddesine geldiğimizde, tankların stratejik noktalara yerleştirilmiş olduğunu gördüm. Ortalıkta tek bir sivil bile yoktu. Atina işgal edilmişti. Uzun süredir yaşadığım karabasan bir karabasan olmaktan çıkmıştı artık. Gerçekti. İşte yanı başımdaydı.

Yüzbaşı şoförün yanında oturuyordu. Ansızın, ortada bir şey yokken, dönüp bana bağırmaya başladı:

«Yaptığını görüyor musun Andreas? Güya düzeni değiştirmek için mücadele ediyordun. Eh, artık cezanı çekeceksin.»

Öfkelendim. Ben de bağırdım:

«Bir yüzbaşının ne çıkarı var bu düzenden? Sen de halktan birisin. Ne veriyor sana bu düzen?»

Fakat yüzbaşının bağırtısı benim sesimi bastırıyordu. Çaresiz, konuşmayı bıraktım.

Goudi denilen blokların önünde durduk. Zırhlı birliklerin eğitim yeriydi burası. Ayağa kalkmaya çabalarken sağ bacağımı zorlukla kullanabildiğimi gördüm. Terasa atlarken yaralanmıştım. Pantolonumda kan lekeleri vardı, dayanılmaz bir acı duyuyordum. Merdivenleri çıkarken ikide bir duruyor, soluk alıyordum.

İçinde 40 - 50 kadar asker yatağının sıralandığı loş bir odaya götürüldüm. Zırhlı birliklerden şişman, bıyıklı bir yüzbaşı, odayı korkunç adımlarıyla adımlıyordu. Köşelerde, savaş giysileri içinde silahlı nöbetçiler vardı. Kapının yanındaki yatakta, yakın arkadaşım Merkez Birliği Atina milletvekillerinden Yian-

nis Alevras oturuyordu. Beni gördü, tanıdığını belirten bir işaret yaptı, daha sonra ayağıma baktı. Yatağa oturdum, pantolonumu sıyırıp, bacağıma baktım. Yüzbaşıyı çağırıp, ilkyardım istedim. Bir sağlık memuru geldi. İğne vurdu, dizimi bağladı. Fakat bunların yararı olmadı, kan bir türlü durmadı.

Yiannis'le zaman zaman birbirimize bakıyorduk. Konuşulacak çok şey vardı, ama konuşma izni yoktu. Karşılaşan gözlerimiz sorularla doluydu. Yanlış olan neydi acaba? İkimiz de şiddetli bir hesaplaşmanın gelip çatacağını tahmin ediyorduk. Kitleleri direnişe hazırladığımızı, güçlü bir tepkinin temellerini atmış olduğumuzu düşünüyorduk. Acaba şu an halk harekete geçiyor muydu? Demokratik Birliklere ne olmuştu? Gençlik örgütlerimiz, sendikalar ne yapıyorlardı? Darbeye karşı nasıl tepki gösteriyorlardı. Ama daha sonra, bir şeylerin yanlış gittiğini fark ettik; işte ikimiz de tutuklanmıştık. Hata yapmıştık. Ummadığımız bir sırada yakalanmıştık. Herifler uykuda bastırmıştı bizi.

Yaklaşan postal sesleri duyduk. Gelenlere doğru baktık, bakmamızla şaşırmamız bir oldu. Bir grup subay ve savaş giysileri içindeki adamların önünde Kanellopulos Hükümetinin Savunma Bakanı Panayiotis Papaliguras kibir ve azametle yürüyordu. Yiannis gözlerini bakana dikti. Demek bu adam diktatör olmuştu! «Tebrikler Sayın Bakan» dedi Yiannis; «sonunda muradınıza erdiniz.» Papaliguras durdu, öfkeyle Yiannis'e baktı. Ardından bir yatağa doğru ilerledi, üstüne uzandı. Demek o da tutuklanmıştı! Darbenin sorumlusu Generaller Cuntası olsaydı, tabii ki Papaliguras tutuklular içinde olmazdı. Öyleyse kimdi bu diktatör? Daha sonra öteki bakanlar getirildiler. Ya resmi bir görevi yerine getirirken, ya da bir partiden toparlanıp getirilmiş olmalıydılar; çünkü moda defilesinden geliyorlarmış gibiydiler. Yüzümüze bakamıyorlardı. Gerçi o an aynı yazgıyı paylaşıyorduk; ama apayrı dünyaların insanlarıydık, birbirimizin düşmanıydık.

Şafak vakti, yaralı bacağımı tedavi etmeye geldiler. Ameliyat bir saat kadar sürdü. Oldukça becerikli adamlardı gelen doktorlar. Fakat anastezi yeterli değildi. Dizim iyileşmişti, ancak ağrı devam ediyordu. Vakit ilerledikçe bulunduğumuz karargâha getirilenlerin sayısı artıyordu. Gelenler içinde emekli General George Vlakos da vardı. Yetenekli, içten bir liberaldi general. Kaygılıydı, yüzü bembeyazdı. Konuşmamıza izin verildikten sonra, koridorun karşısında, bizim odanın eşi bir başka

odada da tutukluların bulunduğunu, aralarında babamın da olduğunu öğrendim. Ayağa kalktım, tuvalete gideceğimi söyledim. Koridora çıktım, babamı karşıdan gördüm.

Sonunda burada buluşmuştuk. Pencerenin yanında, bir sandalyede oturuyordu. Atina güneşinin ilk ışıkları arkasına düşüyordu. Bir eliyle başını tutuyordu. İnsan soyunun güçlü kişilerindendi babam. Yaşadığı mahpuslukların ve sürgünlerin haddi hesabı yoktu; işte yine birlikteydik; bir kez daha tutuklanmıştı. Yanı başında onun ve benim baş düşmanımız durmuş, konuşuyordu. Giritli Konstantin Mitsotakis'ti bu. Uzun boylu, acımasız adamın tekiydi. Biraz ilerde, pijamaları içinde emekli General Pafsanias Katsonas duruyordu. Katsonas Atina Belediye Başkanıydı önceleri. Dinamik bir başkan olarak ün yapmıştı. Partimizin önemli adamlarından biriydi. Generalin yanında ise solun seçkin kişilerinden Leonidas Kirkos ve Manolis Glezos vardı. Glezos'u uzaktan tanırdım. Leonidas ise, benden beş yaş küçük olmasına rağmen gençlik arkadaşlarımdandı. Ayrı siyasal düşünceler taşıyor olsak da, iyi bir arkadaştı Kirkos. Düşüncelerindeki berraklığa ve güçlülüğüne saygı duyardım. O da bana saygı duyar, siyasal eylemlerimdeki içtenliğime inanırdı. Kolumu oynattım. Babam bir işaretle karşılık verdi bana, Leonidas da selamımı gördüğünü belli etti.

O akşam saat 20'de siyah bereli bir albay geldi. Kifissia Oteline götürüleceğimizi bildirdi ve eşyalarımızı toplamamızı istedi. (Hangi eşyalarımız?) Tıraşmakinelerimizi getirtmek için evlerimize not yazacak mıydık? Soğuktan titriyordum. Sırtıma bir trençkot geçirip düğmelerini iliklediim. Yararı olmadı. Bacağım sızladı. Soğuk daha da artıyordu. Ama nihayet Margaret'e mektup yazabilecektim.

Pikermi

Merdivenlerden inerken sıra olduk; birer birer, branda beziyle kaplı kamyonlara atladık. Kamyon farlarının ışığıyla aydınlanan askerlerin yüzlerindeki korkuyu, şaşkınlığı ve acıma duygusunu okuduk. Emir veren yoktu. Ses seda çıkmıyordu; bir tek motor gürültüsü duyuluyordu. Tutuklular birer birer biniyorlardı kamyonlara. Yiannis yanıma oturdu. Kifissia Oteline götürüleceğimize inanmıyorduk. Lüksün böylesine ne gerek vardı?

Kamyonlar karargâhın çıkışında durdu. Bir subay gelip bizleri gözden geçirdi; işlerin iyi gittiğine hükmedip ayrıldı. Messoyion Caddesine yöneldik. Işıklar yanmıyordu; kepenkler kapalıydı; in cin top oynuyordu caddede. Yalnız tanklar vardı; bir de savaş giysilerini giymiş askerler. Hemen hemen her kilometre başında kamyonlar duruyor; subaylar, ellerinde elektrik fenerleri, kamyonların içini gözden geçiriyorlardı.

Sonunda Kifissia'ya giden son dönemece geldik; fakat konvoy, yolunu değiştirmeden ilerlemeye devam etti. Yavaş yavaş gidiyordu kamyonlar. Demek ki Kifissia'ya götürülmüyorduk.

Pallini'ye yaklaştığımızda, Nazilerin topluca imha ettikleri şehitlerin mezarlığını geçtikten sonra yine durdurulduk. Endişe kapladı kamyonun içini. General Katsotas, oğluna, Merkez Birliği milletvekillerinden emekli Binbaşı Spiros'a döndü; «Başına gelenlerin sorumlusu benim» dedi; «siyasete atılmanı ben istedim. Beni affedecek misin?» Spiros yanıt vermedi babasına. Başka sözler de duyuldu. Biri ötekine şimdi ne olacağını, duvar dibinde kurşuna mı dizileceğimizi soruyordu.

Bacağımdaki acı o kadar artmıştı ki, başımıza gelecekleri düşünecek halde değildim. Kamyondaki endişeli havayı dağıtmaya, tutukluları neşelendirmeye karar verdim. Yol arkadaşlarıma Pallini'de yapılan şarabın ve ekmeğin güzelliğini hatırlattım. Biri güldü ve gerginlik, sıkıntı dağıldı; şeytanın bacağı kırıldı.

Pikermi'de durdu kamyonlar. Ardından Pikermi Otelinin bahçesine doğru ilerledik. Gece eğlencelerine ayrılmış küçük bir köy oteliydi gittiğimiz yer. Ordu el koymuştu otele. Her tarafı tanklar ve askerlerle kaplıydı. Büyük salondan geçtik, merdivenlere yöneldik. Yiannidis'le yan yana duruyorduk. İkimiz aynı odaya verildik. Odamız küçük, iki kişilik bir odaydı. İki yatak tüm odayı kaplıyor, ufacık bir aralık kalıyordu geriye. Pencerenin kepenkleri kapalıydı. Bir çavuş yemek listesini getirdi, istediğimiz her şeyi ısmarlayabileceğimizi söyledi. Şaraptan pastaya dek ne istesek getirecekti. İstediklerimizi söyledik. Özellikle de şarap istedik.

Saat 11 olmuştu. Odaya dolan gün ışığının altında kendime baktım. Gömleğimde, pantolonumda kan lekeleri vardı. Yanımda başka elbise olmadığı için üstümü değişemiyordum. Yiannidis gülümsedi, ben bir kahkaha attım. Eh, bir otele getirilmiştik. Bayağı ağırlanıyorduk. Neydi bunun sebebi? Diktatörler kimlerdi acaba? Ben, darbecilerin kendilerine güvenme-

diklerini ileri sürdüm. Öyle olmasaydı, şimdiye dek çoktan ölmüş olacağımızı belirttim. Tartışırken yemeği bitirmiş, darbeyi yapanın kral olmadığı sonucuna varmıştık. Çünkü yeni diktatör Konstantin olsa, icabımıza bakardı; hiç olmazsa annesi isterdi öyle davranmasını. Yiannidis de ben de sürekli aynı soruyu yineliyorduk. Kralın, generallerin hazırladığı komployla, Büyük Cuntanın komplosuyla olan ilişkisinden haberdardık. Generaller ve Ulusal Radikal Birliğin aşırı kanadına mensup politikacılar sabah akşam Maniadakis'in Atina'daki evinde gizli toplantılar yapıyorlardı. Artık yaşlanmış olan Maniadakis hâlâ diktatör Metaksas'ın savunma bakanı olduğu şanlı günlerindeki kadar aktif ve ihtiraslı bir totaliter yönetim savunucusuydu. Kore'de gösterdiği «kahramanlıklar» dolayısıyla birçok madalya almış olan Mani'li yakışıklı Yarbay Makis Arnautis, yıllardır kralın sırdaşıydı. Cunta ile saray arasındaki bağlantıyı o sağlıyordu. Bütün bunları biliyorduk. Cuntanın ileri gelenlerinden biri yakın arkadaşımdı. Günde birkaç kez gelişmeleri bana bildirirdi. Darbe yapılması ilke olarak kararlaştırılmıştı; ancak zamanı konusunda anlaşmazlıklar vardı. Ayrıca Kral Konstantin'in durumunun fazla sağlam olmadığını gösteren bazı belirtiler göze çarpıyordu.

Yiannidis de ben de güneş iyice yükselene dek uyuduk. Sonra kahvaltımız geldi. Kepenklerin arasından dışarıya bakıyorduk, fakat kepenkleri açmamız yasaktı. Bahçe askeri kampa dönmüştü; tanklarla, otomatik tüfekli berelilerle doluydu. Biraz ötede Rafina'ya, Mati'ye, Maraton'a giden asfalt yol, güzel görünümüyle uzanıyordu. Şoförler çok severdi bu yolu. Arada bir kamyonlar geçiyordu yoldan; ama özel otomobil geçmedi hiç. Acaba halkın tepkisi nasıldı? Hiçbir şey olmamış gibi işlerine gidiyor muydu insanlar? Sürekli askeri bir darbe karşısında uyanık olmaya çağırmıştık halkı. Darbe gerçekleştiği takdirde alacağımız tavır basit ve kesindi: Genel greve gidecektik. Doğal bir tepkiydi bu. Ama işleyecek miydi? İşçi sendikalarının bağımsız bir hareket geliştirmesine, hükümetin kösteklerinden kurtulmasına hiçbir zaman izin verilmemiş olduğunu unutamıyorduk.

Duvardaki radyodan spikerin boru gibi sesi duyulmaya başladı. Kontrol, doğal olarak darbecilerin elindeydi. Ordu Hizmetleri Radyosunu açtık. Marş çalıyordu, ardından çoktan beri beklediğimiz haberler verilmeye başlandı. Majesteleri Helen kralının nezaretinde yeni bir hükümet kurulmuştu. Yeni

Başbakan Konstantin Kollias'tı. General Spandidakis Başbakan Yardımcılığına ve Milli Savunma Bakanlığına, Albay Nikolas Makarezos Koordinasyon Bakanlığına, Tuğgeneral Stilianos Pattakos İçişleri Bakanlığına, Albay Papadopulos Devlet Bakanlığına atanmışlardı. Haberler atamaların dün akşam saat 17'de yapıldığını bildirerek devam etti. Sıkıyönetim ilan edilmiş, 1952 Anayasasının güvence altına aldığı tüm özgürlükler; konuşma ve basın özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, hukuk eşitliği, toplantı ve siyasal eylem özgürlüğü ayaklar altına alınmıştı. Suçluları toplu olarak yargılayacak özel mahkemeler kurulmuştu. «Siyasal suçlar»da, fiziksel işkence ve ölüm cezası yasallaştırılmıştı.

Radyodan gelen ses, otoriter rejimin hukuksal dayanağının Anayasanın 91. maddesi olduğunu açıkladı. Bu maddeye göre kral, savaş ve seferberlik sırasında, kamu düzenine ya da ülke güvenliğine çok ciddi tehditler yöneldiği anlarda, Anayasanın on maddesini yürürlükten kaldırma yetkisine sahipti. Ancak spiker, 18. maddenin, yani suçlulara fiziksel işkence uygulamayı ve ölüm cezası vermeyi yasaklayan maddenin yürürlükten kaldırılabilecek maddeler arasında olmadığını belirtmedi. Ayrıca Anayasanın 91. maddesine göre kral, parlamenter hükümeti kendi başına ortadan kaldıramıyordu; kararını hemen parlamentoya sunmak, parlamentonun onayını almak zorundaydı. Seçim dönemlerinde ise (şimdi durum oydu), parlamentonun dağıtılmış olması kralı bu zorunluluktan kurtarmıyor; aksine, on gün içinde parlamentoyu yeniden toplantıya çağırıp onayını almasını gerektiriyordu. Komplocuların ileri sürdüğü hukuksal savlar görünüşte oldukça sağlamdı. Ancak içi boş savlardı bunlar; halkın büyük bir kesiminin kabullenebileceği savlar değildi.

Darbeyi hiç olmazsa kendilerini tatmin için meşrulaştırmayı amaçlayan açıklamalardan sonra, daha pratik ayrıntılara inildi. Yeni Genelkurmay Başkanı General Odisseus Angelis, 21 Nisandan itibaren kapalı salon toplantılarını, açık havada beşten fazla kişinin yan yana gelmesini, her türden «gayrı milli» propagandayı, silah taşımayı, sivillerin evlerinde silah bulundurmalarını, başkasına ait bir evde sağlık tedavisini yasaklamıştı. Amatör radyo istasyonları bulundurulması ve herhangi bir elektronik alıcı ya da verici kullanılması da yasaktı. Nihayet, stokçuluk ve aşırı fiyatlardan satış yapılması yasaklanmıştı.

Yeni diktatörlerin çıldırmış olduklarını düşündük ilkin. Yunan halkının tüm temel özgürlükleri, yasadışılığı ortada olan, bugüne dek eşine rastlanmamış bir davranışla ayaklar altına alınıyordu. Üstelik Anayasayı koruyacağına, uygulayacağına yemin etmiş olan adam, Kral Konstantin, cuntacılarla tam bir işbirliği içindeydi. Apaçık ortadaydı bu. İster darbecilerden bağımsız olarak, ister onlarla kurduğu ilişkiler dolayısıyla olsun; kamuoyu önünde Anayasanın çiğnenmesinin tüm sorumluluğunu yükleniyordu. Sonraları, meydana gelen birçok olayı değerlendirirken Konstantin'in darbecilerle olan ilişkisi üstüne saatlerce tartıştık. Bu tartışmalarda başlıca iki görüş ortaya çıktı. Bu görüşlerden birine göre, Kral Konstantin başından beri cuntanın içindeydi; fakat dışındaymış gibi «kan dökülmesini önlemek için» darbecilerle işbirliği yapmış gibi görünmeyi tercih etmişti. Bir başka görüşe göre albaylar kralı atlatıp, onun planladığı darbeden bir hafta önce davranarak iktidarı ele geçirmişlerdi. Konstantin böylece bir oldu bittiyle karşı karşıya kalmış; kendi cuntasının gerçekleştireceği bir darbeye zemin hazırlayabilmek için albaylarla iyi geçinmek zorunda kalmıştı.

Kral Konstantin'le birlikte, Yunanistan'daki anayasal düzeni ortadan kaldıran adamlardan çoğunu tanıyorduk. Yeni Başbakan Konstantin Kollias zeki ve yetenekli bir insan olmasına rağmen, iliğine kadar gerici, sinsi bir tipti. Kral cuntasının bir üyesi ve ana Kraliçe Frederika'nın yakın arkadaşı olarak, hayali «Aspida» komplosunu bana yüklemek için elinden geleni yapmıştı. Kollias'ın Devlet Bakanı Albay George Papadopulos da, pislikte başbakandan geri kalmazdı. Karamanlis Hükümeti döneminde uzun yıllar İstihbarat Örgütü başkanvekilliği yapmıştı. KYP ile CIA arasındaki bağlantıyı o sağlamış; CIA' nın giriştiği entrikalarda sadık bir işbirlikçi olarak yerini almıştı. Papadopulos, Papandreu Hükümetinin düşmesinden kısa süre önce, kendi ordusunun araçlarını, benzin depolarına şeker atarak tahrip etmekle ün yapmıştı. O sıralar Türkiye - Yunanistan sınırında görev yapan albay, bu sabotajı solculara yükleyip, Papandreu Hükümeti yönetiminde, komünistlerin ülkenin ulusal güvenliğini tehlikeye düşürmelerine müsaade edildiğini göstermek istemişti. Yeni Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı General Spandidakis, çalışma arkadaşları içinde belki de en berbatıydı. Bu adam üstelik Papandreu devrildikten sonra genelkurmay başkanlığına getirilmişti. Kamuoyu, generali, birçok olayda düşman karşısında korkakça davran-

makla suçlanan bir insan olarak tanıyordu. Koordinasyon Bakanı Albay Nikolas Makarezos ve İçişleri Bakanı Tuğgeneral Stilianos Pattakos'u ise tanımıyorduk.

Yiannis'le bu ilginç haberleri hararetle tartıştığımız sırada kapı çalındı; bize gardiyanlık yapan subay, babamın beni görmek istediğini söyledi. Babamla konuşmama izin verilmişti. Subayla birlikte babamın odasına gittim. Pencerenin yanında bir subay duruyordu; kendisine bizi dinleme görevi verilmemiş olmasına rağmen görüşmemizin sonuna kadar bekledi. Babam da, ben de bir daha birbirimizi sağ görmekten umudu kesmiştik. Hemen kucaklaşıp öpüştük. Babam nasıl tutuklandığını ayrıntılı olarak anlattı. O da benim tutuklandığım saatlerde tutuklanmıştı. Bir subay, yatak odasının kapısını sertçe açarak içeri girmiş; sarsarak uyandırmış babamı. «Kalk, hemen giyin ve benimle gel» emrini vermiş. Babam uyanmış, subayın yüzüne bakmış, «Bu tür olaylarla çok karşılaştım, daha önce de başımdan geçti böyle şeyler, dur da giyineyim» diye yanıtlamış subayı. Kendisini mutlaka idam edeceklerini düşünüyordu, ama olağanüstü bir cesaret taşıyordu. Bunca yıldır yitirmemişti cesaretini. Eski insanlar gibi kadere inanırdı. Bugüne dek beş kez tutuklanıp hapse atılmış, beş kez de sürgüne gönderilmişti. Pangalos diktatörlüğü döneminde idam cezasına çarptırılmış, fakat Pangalos infaz gününden önce devrildiği için ceza uygulanamamıştı. Babamı Kastri'nin karanlık sokaklarından geçirip iki blok ötede park etmiş olan bir araca götürmüşler, sonra tekrar Goudi'ye getirmişlerdi.

«Sana söylediğim çıkmadı mı?» dedi. «Paraskevopulos Hükümeti askeri bir darbeden kaçınmanın son fırsatıydı. Senin bu hükümete militanca karşı çıkman, krala karşı sert suçlamalar yöneltmen, halkta Amerikalılara karşı güvensizlik tohumları ekmen, askeri darbeyi kaçınılmazlaştırdı. Ayrıca Kollias - Papadopulos ikilisini alt etmenin kolay olmadığını da unutma. Kollias ihtiraslı, stratejik yeteneği gelişmiş bir adamdır; Papadopulos'a gelince, entrikacılığı iyi becerir. İşbirliğini sürdürürlerse uzun süre iktidarda kalabileceklerini tahmin ediyorum.»

Başımı salladım. Şimdi tartışmanın sırası değildi. Babamı bir daha görüp göremeyeceğim belli değildi. Duygularımı fark etmiş olmalıydı. «Seni öldürmüşlerdir diye düşünüyordum, emindim bundan. Burda görünce çok, hem de çok rahatladım» dedi.

Onu öptüm, ayrıldık.

Babamı ziyaret ettiğim sırada evden istemiş olduğum eşyaların bir kısmı geldi. Gelenlerin arasında Margaret'in kısa bir notu da vardı. Margaret hayatta olduğunu biliyordu artık; ben de onun ve çocukların hiç olmazsa şimdilik güven içinde olduklarını biliyordum. Ben hâlâ bu bilginin doğurduğu iç rahatlığının keyfini çıkarırken, ertesi sabah, saat 8 sıralarında, yeni İçişleri Bakanı General Pattakos kapıyı açıp odamıza girdi. Üstünde siyah bir sivil elbise, ayaklarında sivri burunlu pabuçlar vardı; yürüyüşü, ün peşinde koşan balerinlerin yürüyüşünü andırıyordu. Kısa boyluydu. Çelimsiz gövdesinin üstünde, ufak tefekliğiyle ters orantılı, kocaman bir kafa taşıyordu.

«Günaydın,» dedi Pattakos; «Nasılsınız?» Yanıtımızı beklemeden sinirli sorular sormaya, düşüncelerini açıklamaya başladı :

«Çok iyi koşullar altında yaşadığınızı kabullenmek zorundasınız. Yemek var, şarap var, yataklarınız yumuşacık. Birbirinizle konuşuyor musunuz? Anlaşabiliyor musunuz? Hepinizin biribiriyle anlaşmasını istediğimizi bilmelisiniz. Yunan halkının birliğe çok ihtiyacı var.»

Ben tuğgeneralin sözünü kestim :

«Sözünü ettiğiniz sorun durumumuza uymuyor. Biz arkadaşız. Hem kişisel, hem de siyasal olarak dostuz birbirimizle. Ama sizlerle bu tür bir birliğimiz yok. Kesinlikle yok böyle bir birlik.»

«Sözlerinize dikkat etseniz iyi olur» diye uyardı beni, «söylevleriniz ve yazılarınız Yunan halkını çok etkiledi. Halkı ikiye böldünüz. Ülkenize büyük zararlar verdiniz Bay Papandreu. Ama şunu unutmayın ki, lafla peynir gemisi yürümez; fakat silah, istenileni gerçekleştirir.» Bunları geveleyerek, büyük adam pozlarında kapıyı çarpıp çıktı.

Yiannis ve ben kahkahayı patlattık. «İhtilalin kilit adamları böyleyse uzun sürmez bu iş» dedim.

Yiannis düşünceli düşünceli kafa salladı. «Bilmiyorum» dedi, «en azından birkaç yıl başta kalırlar. Sabırlı olmak lazım.»

Bacağım yavaş yavaş iyileşiyordu. Günün yarıdan çoğunu yatakta, Yiannis'le laflayarak geçiriyordum. Ne olup bittiğini kavramaya çalışıyorduk. Günde iki ya da üç kez Silahlı Kuvvetler Radyosundan haberleri dinliyorduk. Gazetelerin çoğunun yayımlanması yasaklanmıştı. Fakat gazete okumamız serbestti. Kaldı ki şu ya da bu gazeteyi okumak arasında bir fark yoktu.

Başlıkların görünüşü, biçimi dışında bütün gazeteler aşağı yukarı aynı şeyleri yazıyor, aynı haberleri veriyorlardı. Basın sonunda «sorumlu» bir basın durumuna gelmişti.

Radyolar darbecilerin propagandasını yapmakla meşguldü; yığınla kararname okunuyordu. Darbeyi izleyen birkaç gün içinde 8.000 kadar insan tutuklanmıştı. İşin ilginç yanı tutuklanan milletvekili sayısı çok azdı. Öteki milletvekilleri nerdeydi acaba? Ne yapıyorlardı? Hiçbir çatışma, hiçbir karşı koyma olmuyor muydu?

27 Nisanda Kral Konstantin'in kabine toplantısına katıldığı haberi verildi. «Yunanistan son günlerde acı deneyler geçirdi» dedi kral; «demokratik kurumlar tahrip edildi. Ulus, monarşi, silahlı kuvvetler, adalet sürekli olarak saldırılara uğradı. Bütün bunların ötesinde halkın çıkarları ayaklar altına alındı.»

Böylece Konstantin yeni rejimi övüyor, onaylıyordu. Albayları ve onlarla işbirliği yapanları kutsama formaliteleri değildi bu sözler: askeri cuntanın, darbenin «tarihsel bir gereklilik» olduğu yolundaki fikirlerinin, kamuoyu önünde açıkça savunulmasıydı. Fakat parlamenter sistemi savunmaktan da geri durmadı kral. Kollias'a hitaben, «Sizin de tespit ettiğiniz gibi, ülkenin yeniden parlamenter hükümet düzenine kavuşmasını, bunun en kısa süre içinde gerçekleşmesini canı gönülden istiyorum; Helen kralı olarak ülkeme ve halkıma karşı sorumluluklarımı yerine getireceğim» dedi.

Kralın planı ortadaydı; halk egemenliğini tümüyle ortadan kaldırmak için darbenin yarattığı fırsatları kullanmak, ardından «güdümlü demokrasi» için yeni bir anayasa yapmak, böylece kendi hükümet anlayışına hukuksal dayanak ve kılıf bulmak. Bu taktik, akıllıca düzenlenmiş manevraları ve ABD Dışişleri Bakanlığının, Pentagon'un, CIA'nın sürekli desteğini gerektiriyordu. Çünkü kralla cunta arasındaki ilişkilerin gelecekte alacağı biçim, büyük ölçüde Amerikalıların tavrına bağlıydı. Çok geçmeden kralın, ABD Dışişleri Bakanlığı ile kurmuş olduğu iyi ilişkileri muhafaza ettiğini gösteren belirtiler çıktı ortaya. ABD, cunta rejimini hemen tanımış olmasını haklı çıkarmak için Kollias Hükümetiyle diplomatik ilişkilerin sürdürülmesini sürpriz saymamak gerektiğini ileri sürdü. ABD elçilerinin güvenlik belgelerini gittikleri ülkelerin devlet başkanlarına sunduklarını belirtti. Yunanistan'da da devlet başkanı kraldı. Ve kral hâlâ iktidarda olduğu, yeni hükümeti de tanıyıp güvenini beyan ettiği için diplomatik ilişkilerini koparmak diye bir sorun ortaya çıkmamaktaydı.

Gazetecilerin ziyareti, mahpusluğun ve ABD Dışişleri Bakanlığının sakat mantığını kavramaya çalışmanın verdiği sıkıntıdan kurtarıyordu bizi. Bu gazetecilerin yanında ya siyah bereli bir teğmen, ya da silahlı bir memur bulunurdu. Gayet güzel İngilizce konuşurdu refakatçiler. Gazeteciler beni görmek, konuşmak, fotoğrafımı çekmek istiyorlar; özel bir çaba gösteriyorlardı bunun için. Bana söylendiğine göre idam edildiğimi belirten çok sayıda haber çıkmıştı. Gazetecilerin bana gösterdikleri aşırı ilginin nedeni bu olmalıydı. Basın mensuplarının bana «siyasal sorular» sorması yasaktı; siyah bereli, bu yasağı uygulamak için bulunuyordu yanımızda. Ama görüşmeler sırasında gazetecilerden bazı haberleri öğrenme fırsatı buldum. Amerika'da, düzmece bir mahkemeye çıkarılıp, bir oldu bittiyle, ölüm cezasına çarptırılmamdan korkulduğunu, oradaki arkadaşlarımın Lyndon Johnson'a bu işi engellemesi için baskı yaptıklarını öğrendim. Hâlâ yaşıyor olmamı bu arkadaşların baskılarına borçlu olduğum sonucuna vardım.*

Bir sabah *New York Times* gazetesinden Cyrus Sulzberger geldi ziyaretime. Gülümsüyordu. Beni adımı söyleyerek selamladı; yatağımın kenarına oturdu. Onu selamlamak için ayağa kalkmadım. Bacağım çok ağrıyordu; ağrıya karşın ayağa kalkmamı gerektirecek kadar değerli biri değildi Sulzberger. «Geçmişi unutalım» dedi. Ama unutulmayacak kadar çok şey vardı geçmişte. Sulzberger, sarayın ve kralın anayasadışı davranışlarının hararetli destekçilerinden biriydi. Benim azılı düşmanlarımdandı. Yazılarını benim hakkımda açık, kapalı yalanlarla doldururdu yalnız. «Basılmaya uygun haberleri basan» gazetelerde çıkan yazıların dili gibi, Sulzberger'in dili de kötü, ber-

---

* Daha sonraları John Galbraith, Johnson'un işe nasıl karıştığının öyküsünü bana bazı ayrıntılarıyla anlattı. Buna göre başkanın benim güvenliğimin sağlanması konusunda akademik çevrelerden gelen gerek özel, gerek resmi nitelikte sürekli ve ağır bir baskıya maruz kalmış olduğu; W.W. Rostow ile Johnson'un öteki danışmanlarının ise bu yöndeki telkinlere hararetle karşı çıkmış oldukları anlaşılıyor. Özellikle Beyaz Sarayda verilen bir resepsiyon sırasında bu konuda şiddetli tartışmalar olmuş, her iki taraf da başkanı fena halde sıkıştırmış. Ortalık durulunca, olayı izleyenlerden biri Johnson'a, «Neler olup bitiyor?» diye sorduğunda, o da, «Hiç canım, şu Yunanlı piçlere, adı her neyse o orospu çocuğunu bırakmalarını söyledim» demiş.

bat bir dildi. «Bu kez uzun süre içerde kalacaksın» dedi. «Geçen seferki tutuklanışına benzemiyor. Nasıl tepki göstereceğini merak ediyorum. Hapishanede vaktini neyle geçirmeyi planlıyorsun?» Yanımda kitap yoktu. Bunu Sulzberger'e söyledim. Ayrılırken bana kitap göndermeye söz verdi. Gönderdi de. Ama kitaplar bana değil karıma ulaştı. O da kitapları bana göndermek için bir çaba göstermeyi gereksiz buldu. Sulzberger'in gönderdiği kitaplar şunlardı: Robert Payne'nin *Yunanistan'ın Yüceliği*, Dietrich Bonhoeffer'in *Ahlak*'ı, Erik Ambler'den *Deltchev Üstüne*, Edgar Allan Poe'nun *Kızıl Ölümün Maskesi* ve Ian Fleming'den *Rusya'dan Sevgilerle*.

Diriliş Günü, Yunan Paskalyasından bir gün önce tutukluların birbirini ziyaret etmesine izin verildi. Ben başkalarının ziyaretine gitmedim. Ama bana konuk gelenler oldu. Kirkos ve Glezos geldiler. Leonidas'la öpüştük. Ne de olsa çocukluk arkadaşıydık, birbirimizi bir daha görüp görmeyeceğimizi de bilmiyorduk. General Iordanidis ve Vlakos geldiler. Konstantin Mitsotakis de geldi. Mitsotakis, istifa ettiği 15 Temmuz 1965'e kadar parti içinde baş düşmanım olmuştu. İhtiraslı, uzun boylu Giritli, memlekette olup biten birçok şeyin sorumlusuydu. El sıkıştık; «Kali Anastassi» (mutlu paskalya) dedi.

Pazar sabahı, yani Paskalya günü, Kirkos'la Glezos'u götürdüler. Pencereleri bütün gün açık durdu. Yazgılarını biliyorduk. Öğleyin George ve Sofia ile birlikte Margaret geldi. Çok duygulandım. Margaret'i kollarımın arasına aldım; titriyordu. Oğlumla övünüyordum; tutuklandığım geceki davranışı erkekçeydi. George'la fazla konuşamadım; çünkü İngilizce bilen memur yanımızdaydı. Görüşme süresi bitene dek dördümüz birbirimize bakıp durduk. Kepenklerin arasından ayrılışlarını izledim; tankları, silahlı muhafızları geçtiler ve kapıdan çıkıp otomobile bindiler. Onları bir daha ne zaman görecektim? Sonraları Margaret'i iki kez Pikermi'de gördüm. Sonuncu görüşmemiz, Averof mahpushanesine nakledilişimden bir gün önceye rastladı. 10 Mayısta Averof'a gönderilmiştim.

Menios Kutsoyiorgas'ı ise sık sık görüyordum. Hem arkadaşım hem de «Aspida» davasında avukatımdı. 10 Mayıs sabahı bir cunta yetkilisi Pikermi'ye gelecek, ifademi alacaktı. Menios, yetkilinin sorularına yanıt vermemi, durumumu açıklayan kısa, kesin şeyler söylememi öğütledi. Zaten bu dava konusunda söyleyecek sözüm çok azdı. Suçlama bir yakıştırmadan ibaretti. Yakıştırma olduğu da kısa sürede ortaya çıkacaktı.

6 Mayıs günü radyolardan, eskiden komünistlerle birlikte çalışan *Eleftheros Cosmos* gazetesi sahibi Savas Konstantopulos'un imzasız bir mektup almış olduğunu, mektuba ayrıca babam tarafından Aleksander Papaterpos'a yazıldığı iddia edilen bir mektubun fotokopisinin eklenmiş bulunduğunu belirten haberler yayımlandı. Konstantopulos'un gazetesi, çıkmaya başladığı günden beri diktatörlük taraftarlığı yapan bir gazeteydi. Mektubun 2 Mayıs 1965 tarihinde, yani «Aspida» olayının kamuoyuna açıklanışından birkaç gün önce yazılmış olduğu öne sürülüyordu. Papaterpos topçu albayıydı; Papandreu Hükümeti döneminde KYP direktör vekilliği yapıyordu. Yetenekli bir subay, dürüst bir insan ve içten bir demokrattı. Fakat 6 Mayısta «Aspida» komplosuna katıldığı gerekçesiyle askeri mahkeme tarafından suçlu bulunarak tutuklanmıştı. Babam, Papaterpos'a yazmış olduğu iddia edilen mektupta, Papaterpos'tan, «Aspida» komplosunu gerçekleştirmek için benimle birlikte çalışmasını rica ediyordu :

«*Dostum Papaterpos,*

Andreas, benim sizden kendisine yardım etmenizi rica etmemi önerdi. Acaba bu yardımı yapma olanağı bulabilecek misiniz? Geleceğe güvenle bakın. Ben, kendi şahsım adına Aspida için ne gerekirse yapmaya hazırım.

Dostunuz,
George Papandreu»

Bütün bunlar son derece kaba ve gülünçtü. Fakat cunta tam bir umutsuzluk içinde olmalıydı; beni suçlayabilmek için kanıt aradığı belliydi. Hükümetin mektuba ilişkin olarak radyolarda okunan bildirisi kinle doluydu. Bildiri, bir başbakanın (George Papandreu'nun) tarihte ilk defa askeri bir komployа katılıp, yardım ettiğini belirtiyordu. Andreas'a gelince, ulusa karşı işlemiş olduğu suç, uygun bir ceza bulunamayacak derecede büyüktü. Bu suça verilmesi gereken ceza Yunan yasalarında yoktu.

Üç gün sonra İçişleri Bakanı Stilianos Pattakos beni ziyarete geldi. «Aspida» davası konusunda ifade vermeye hazır olup olmadığımı sordu. Bakana ifade vermeye hazır olduğumu belirttim. Ayrıca kendisinden karımın diğer tutukluların karıları gibi beni ziyaret etmesine izin verilip verilmediğini araştırmasını istedim. Konuyla ilgileneceğine söz verdi; ertesi gün hapishaneden nakledileceğimi belirten hiçbir imada bulunmadan ayrıldı.

Aynı gün tutuklu arkadaşlarımdan ikisinin evlerine dönmelerine izin verildi. Konstantin Mitsotakis ve General Katsotas'tı salıverilenler. Bir daha politikayla uğraşmayacaklarına ve «ulusal hükümet»i rahatsız edecek herhangi bir iş yapmayacaklarına söz vermiş, bu konuda bir belge imzalamışlardı. Ayrılmadan önce veda etmek ve böylesi bir belgeyi imzalayış nedenlerini açıklamak için yanımıza geldiler. Mitsotakis sözlerini, «Pattakos senin hapishaneye gönderileceğini söyledi» diyerek bitirdi. Ben başımı sallamakla yetindim. Öğleden sonra pencereden, Katsotas'ı ve Mitsotakis'i evlerine götüren siyah bir otomobilin bahçeden kapıya doğru gittiğini gördüm.

Ertesi gün, sabahın erken saatlerinde, kahvaltıdan hemen sonra, avukatım ve Stavros Kanellopulos adında bir başka avukat ifademde hazır bulunmak üzere geldiler. Sokratidis adındaki uzun boylu, şişman hükümet temsilcisi, avukatlardan biraz sonra geldi. Sokratidis, adli cuntanın önemli adamlarındandı. «Güvenilir» olduğu, yani kendisine verilecek talimatlara uygun davranacağı için «Aspida» davasına atanmıştı. Odaya girerken sinirli bir havayla, «Bu iş hoşuma gitmiyor benim. İfadenin daha değişik koşullar altında alınmasını istemiştim. Oysa dışarda hâlâ 'Andreas, Andreas' diye bağırıyorlar ve kimse de engel olmuyor buna. Söylesenize, size bir şey yapan oldu mu?» dedi. Bacağımdan söz ettim. Ses çıkarmadan dinledi, kafa salladı. Daha sonra ifade işine geçtik. Çabucak bitti işimiz; zaten benim, komployla bir ilişkim olmadığını belirtmekten başka söyleyecek bir şeyim yoktu. Sorgu bittikten sonra Sokratidis, «Tutuklandığın sırada çocukların yanında mıydı?» dedi. Yanımda olduklarını söyledim. «Ben de komünistlerin babamı nasıl öldürdüklerini hatırlıyorum. Babam ölürken yanındaydım; hayatım boyunca unutmayacağım bu sahneyi» dedi.

Akşamüstü beni almaya geldiler. Yiannis'le yemek yediğimiz sırada kapı açıldı; bir subay, Binbaşı Rakidjis, «Sizi almaya geldim» dedi.

«Yemeğimi bitirebilir miyim?» dedim.

«Olur» dedi.

Yemekten sonra Yiannis eşyalarımı toplamama yardım etti. Kucaklaştık; sonra elimde bavul, binbaşının arkasından merdivenleri inmeye başladım. Dışarda bir polis jipi bekliyordu, jipin yanında da iki polis arabası vardı.

Averof

Jipte iki jandarma vardı. İkisi de tepeden tırnağa silahlıydı. Tek kelime bile konuşmadılar yanımda. Nereye gittiğimizi bilip bilmediklerini sordum, cevap vermediler. Jipin daracık bir deliği andıran penceresinden dışarı baktım, dış dünyayı hissetmeye çalıştım. Otomobilleri gördüm; benzin istasyonları açıktı, çok meşgul görünüyorlardı. En çok sevdiğim meyhanenin, Atina'nın en iyi buzuki çalınan meyhanesinin önünden geçtik. Psychico'ya geldik. O an evimi, ailemi görmek isteğiyle kaplandı yüreğim; fakat sola doğru döndü jip. Ambelokipoi'de sağa saptık. Averof'a gidiyorduk demek. Aleksandras'taki büromu gördüm. Souedias'tan buraya taşınalı iki ay olmuştu daha. Pencereler karanlıktı.

Sonunda Averof'a vardık. Her gün Psychico'ya giderken bu yoldan geçerdim. Buraya bakar, acaba bu binada mahpus kalır mıyım diye geçirirdim aklımdan. Jip kalın demir kapının önünde durdu. Kapı şangırtıyla açıldı. Demir kapının önüne atladım, içeri doğru yürüdüm. Loş bir koridor uzanıyordu; taban betondu. Kasvet verici duvarların önünde, donuk gri üniformalarıyla gözlerinden uyku akan gardiyanlar duruyordu. Müdürün odasına götürüldüm.

Müdür, masasının arkasında oturuyordu. Şişman, kısa boylu bir adamdı. Olduğundan genç gösteriyordu; en azından 55'ine basmış olmalıydı. Adı Turnas'tı. Onu gayet iyi hatırladım; daha önce gelmiştim bu odaya. Gençlik örgütümüz olan EDİN'in yöneticileri ayaklanmaya kalkışmakla suçlanıp tutuklandıklarında, bu mahpushanede kalmışlardı. Onları ziyaret etmiştim bu odada; ellerini sıkmış, çok yakında mutlaka serbest bırakılacaklarını söylemiştim. Gerçekten de serbest bırakılmıştı gençler. İyi avukatlarımız vardı o zamanlar; adalet, bugünkü gibi bütünüyle hükümetin denetimi altına girmemişti. Turnas, ters ters bakmış, ama nazik davranmıştı o zaman. Belki çok geçmeden bakan olurdum; bu konuda emin değildi Turnas. Tipik bir memurdu; otoritelere karşı gelmeye cesaret edememişti; potansiyel bir otorite karşısında bile nazikti ve saygıyı elden bırakmamıştı. Şimdi alaylı bir sırıtış vardı yüzünde. Nihayet ele geçirdik seni diye düşünüyor olmalıydı. Uzun süre misafir kalacaksın bizde, demek istiyordu.

Evrakları istedi. Kâğıtlar kendisine verildi, imzaların atılması tamamlandı. Suçum bana okundu: Son derece haince amaçlar taşıyan bir komployа katılmıştım. Duruşma başlayana dek hapishanede kalacaktım. Siyasal suçlarda üç ay «nezaret» altında tutulma ilkesi geçerli değildi artık. Anayasanın bu maddesi iptal edilmişti. Hapishanenin yasa ve kuralları şimdi anlatılmayacaktı. Yarın tekrar buraya indirilecek, gerekli bilgileri alacaktım. Turnas yanımda ne getirdiğimi sordu. Eşyalarımın gözden geçirilmesi gerekiyordu. Jandarma yüzbaşısı ayakta duruyordu. Onun ne işi vardı burada? Jandarmaların hapishanenin içine girmesi kesinlikle yasaktı. Onlar dış kısmın güvenliğinden sorumluydular. Jandarma yüzbaşısı yavaşça yanıma yaklaştı, «lütfen beni izleyin» dedi. Eşyalarımı aldım, arkasından yürümeye başladım. Koridorda bir jandarma çavuşuyla, ellerinde otomatik tüfek olan iki jandarma eri gördüm. Yüzbaşı, «Beni izleyin» diye yineledi. Merdivenleri tırmandık. Çıktığımız katta daha uzun bir koridor uzanıyordu. Koridorun duvarlarında tahta kapılar diziliydi. Sivil giysiler içinde bir genç geçti yanımızdan. Bana baktı, gözleri dolu doluydu. Kimdi bu genç? Gardiyan mıydı? Tutuklu muydu yoksa? Kim olursa olsun bir dosttu işte.

Koridorun ortasından sağa döndük, küçük karanlık bir aralığa doğru ilerledik. Jandarma otomatiğini yan tarafa bıraktı; cebinden uzun, eski tip bir anahtar çıkarıp tahta kapılardan birini açtı. Dar, uzun bir odaya girdik. Solda portatif bir asker karyolası, karşıdaki demir çubuklarla örtülü pencerenin yanında pis bir dolap vardı. Sağda kırık dökük bir masa, masanın üstünde bir tas ve sürahi duruyordu. Küçük bir sandalye de vardı odada. Odam burasıydı. Benim dünyamdı bu. Arkamdaki kapı kapatıldı, anahtar çevrildi. Yalnızdım artık. Pencereye doğru yürüdüm, dışarı baktım. Şaşırdım. 400 metre ötede Aleksandras Caddesi uzanıyordu ve pencereden caddenin tümü görünüyordu. Arabalar gelip geçiyordu caddeden. Birkaç kişi ağır aksak geziniyordu. Hayat o kadar da uzaklarda değildi. Yalnızlık duygusu baskın çıktı, boş gözlerle bakınmaya başladım. Karyolamın yanına gittim. Yatacağım yeri inceledim. Tellerin üstünde, kirli bir çarşafla örtülü ince bir şilte vardı. Şiltenin üstünde bir battaniye ile küçük bir yastık duruyordu. Denemek için yatağa uzandım. Rahat değildi. Soyundum, uyumaya çalıştım. Sonunda uyumayı başardım. Uykum karabasanlarla doluydu.

Uyandığımda saat 8'di. Tuvalete gitmek istedim. Bir de kahve içmek istiyordum. Kapıyı çaldım. Kimse gelmedi, çalmaya devam ettim. Sonunda biri geldi.

«Ne istiyorsun?»

«Tuvalete gitmek istiyorum. Bir de kahve içmek istiyorum.»

Karşımdaki yüzüme şaşkın şaşkın baktı:

«Hakkında talimat gelmedi bana. Yüzbaşı uyuyor. Dışarı bırakamam. Kahve konusunda bir bilgim yok.»

Kapı yeniden kapandı. Ne demeye geliyordu bu? Ne biçim nöbetçiydi bu adam? Pikermi'yi düşündüm. Buraya kıyasla bir cennetti Pikermi. Margaret yerimin değiştiğini öğrenmiş miydi acaba? Avukatlarıma bilgi verilmiş miydi?

Bir saat sonra yüzbaşı, çavuş ve başgardiyan geldiler. Problemimin ne olduğunu öğrenmek istediler. «Sanırım bana biraz yemek verilmesi gerekir. Hiç olmazsa bir kahve içme hakkına sahibim» dedim.

«Bize gelen talimatlara göre size herhangi bir şey vermemiz yasak. Nedenini bilmiyorum, ama öyle. Yine de sizin için kahve temin edebileceğimi sanıyorum. Hakkınızdaki kurallar belli olana dek ancak bunu yapabilirim» dedi yüzbaşı; «isterseniz koridoru kullanabilirsiniz. Saat 11.30'a dek gezinmeniz serbest. Öteki mahkûmlar da bahçede bu saate kadar dolaşabiliyorlar» diyerek sürdürdü sözlerini.

«Bahçeye çıkamayışımın sebebi nedir?»

Yüzbaşı gözlerini yüzüme dikerek, «kimseyle ilişki kurmamanız gerekiyor» dedi.

Hayretler içinde kalmıştım:

«Hücre cezası mı uyguluyorsunuz bana? Söylemek istediğiniz bu mu?»

«Hayır. Tam olarak öyle sayılmaz. Sadece başkalarıyla ilişki içinde olmamanız gerekiyor, o kadar. Bize bu gerekliliği uygulama görevi verildi. Tabii hayatınızı güvence altına almak için yapıyoruz bunu. Bildiğiniz gibi hayatınız tehlikede.»

Ben ısrarımı sürdürdüm:

«Bu hapishane yönetimine ilişkin yasalara aykırı bir davranış. Bu yasalar hâlâ kitaplarda. İptal falan edilmediler.»

Yüzbaşı iyice şaşırdı:

«Ben, bana verilen emirleri aktarıyorum. Daha sonra Bay Turnas'la görüşeceksiniz. O size gerekli olan her şeyi anlatır.»

Odamdan ince uzun koridora çıktım. Koridorun bir yanı tahta kapılarla, öteki yanı da kirli pencerelerle kaplıydı. Ötede

bir teras vardı, terasın arkasında da bir kilise kulesi. Daha sonra Turkovunia geliyordu. Turkovunia'dan sonra da bizim ev. Uzun koridorda bir aşağı bir yukarı volta atmaya başladım. Arada bir gardiyanlar geçiyordu yanımdan. Bazıları yüzüme bakıp selam veriyordu. Hemen ardımdan otomatik silahlı iki jandarma izliyordu beni. Onlarla konuşmaya çalıştım. Birkaç sözcük geveleddiler ağızlarında, utanmış gibiydiler. Durmadan yürüdüm.

Öğleden önce Turnas'ın odasına götürüldüm. Ağzı kulaklarında, masanın arkasında rahat rahat oturuyordu. Yanında yardımcısı Komninos vardı. Turnas bana gerekli açıklamaları yapmaya başladı. Hapishanede bile hayatımın tehlikede olduğunu unutmamam gerekiyormuş. «Ulusal hükümet» bu konuya çok önem veriyormuş. Mevcut yasalara aykırı olsa bile jandarmalara can güvenliğimi sağlama görevi verilmiş. Öteki tutuklularla ilişki kuramayacakmışım. «Boş» zamanlarımı koridorda gezinerek geçirebilecekmişim.

«Hiç dışarı çıkamayacak mıyım?» diye sordum.

«Haklı olabilirsiniz. Bu, çözülmesi gereken bir sorun» dedi Turnas.

Uzun bir tartışmadan sonra öğle yemeği sırasında ve akşamüstü yarımşar saat terasta dolaşmamı uygun buldular. Ama bahçeye çıkmama izin vermiyorlardı. Diğer tutuklular bahçedeyken terasa kesin olarak çıkmayacaktım.

«Peki, yemekler nasıl olacak?» dedim.

«Hapishane memurları, size hapishanede hazırlanmış herhangi bir şey vermemeleri için uyarıldılar. Burada çok sayıda komünist var. Bu nedenle hayatınız tehlike altına girer. Komünistlerin en çok hoşlanacağı şey, sizi öldürüp hükümetimizi cinayetle suçlama fırsatı elde etmektir. Karınızın hapishaneye yemek getirmesi gerekiyor. Kahve dahil her şey dışardan gelecek. Ayrıca eşiniz bunu günde iki kez yapmak zorunda; çünkü buzdolabımız yok.»

Ya ziyaret saatleri nasıl düzenlenecekti? Eh, benim için en önemli şey bu değil miydi?

«Karınıza sizi haftada dört kez ziyaret etme olanağı sağlandı. Ziyaret süresi yarım saat. Karınızla, bu tür görüşmeler için ayarlamış olduğumuz orta odada görüşeceksiniz. Ancak zamanları dikkatle seçmek gerek; normal ziyaret saatleri dışında olacak görüşmeniz. Diğer tutuklularla hiçbir ilişkiniz olmamalı.»

Düzenli aralarla karımla görüşebileceğimi duyunca bir rahatlık duygusu sardı yüreğimi. Sonunda onu görme olanağına kavuşmuştum.

«Ne zaman gelebilir?»

«Yarın.»

«Ya avukatımla görüşmem?»

Turnas yüzüme baktı:

«Evet, avukatınızı görebilirsiniz. Aslında yasalara göre avukatınızla, pazar günleri dışında, her gün bir saat görüşme hakkınız var. Ancak sizi uyarmam gereken bir nokta var: Sakın avukatla dışarıya mesaj göndermeye çalışmayın. Siyasetten söz etmeyin. Tekrar tekrar uyarıyorum sizi. Bu konuda hataya hiç yer yok. Ulusal hükümet demek, iş yapmak demektir.»

«Kitap okuyabilecek miyim?»

«Okumak istedikleriniz Yunanca olursa, benim onayımı alacaksınız. Yabancı dilde yazılmış kitapları ise Adalet Bakanlığına göndereceksiniz. Bakanlık zararlı olanları ayıklayacak. Eh, bu da epey zaman alır. Siyasal içerikli, ya da halkın ahlakını zedeleyen kitapların okunması yasak. Hapishanede olduğunuzu unutmayın. Tutukluların ahlaki düzeyini yükseltmeye çalışmamız gerekiyor.»

Eğlenceli bir ifadeyle Turnas'ın yüzüne baktım. Yaptığı işten hoşlanıyordu. Özellikle de benim «kendisinin» tutuklusu olmam zevklendiriyordu onu.

Terastaki yarım saatlik yürüyüşlerimden ilkini o akşam yaptım. Alt taraftaki bahçe bomboştu. Karanlık bastırıyordu. Turkovunia, batan güneşin son ışıkları altında Atika toprağının büyüleyici rengiyle kaplanıyordu. Terasta bir aşağı bir yukarı yürüdüm. Yanımda, benimle birlikte yüzbaşı da yürüyordu. Yakınımızda otomatikleri ateşe hazır iki jandarma bekliyordu. Yüzbaşıyla bir iki laf etmek istedik. Bayağı zorlandık. Utangaç, içine kapanık bir adamdı. Bense heyecanlıydım, ertesi günü düşünüyordum. Öğleyin Margaret ziyaretime gelecekti. Avukatımla da görüşecektim. İşler düzeliyordu.

Ertesi gün tam öğle vakti, kapım açıldı. Yüzbaşı karımın geldiğini bildirdi, «Lütfen beni izleyin» dedi. Birlikte merdivenleri indik; bahçeyi geçip, dar ve pis bir odaya girdik. Şaşırmıştım. Demek ziyaret odası burasıydı. Arada iki kat telörgü, tellerin arasında da çubuklar vardı. Karşı tarafı güç bela görebiliyordum. Kurallar gereğince iki jandarma yerlerini aldılar. Yüzbaşı karıma yol göstermek için yanımızdan ayrıldı. Karım

yanında yüzbaşı ve başgardiyanla birlikte geldi. Başgardiyan uzun boylu, biçimsiz, çirkin bir adamdı. Tiki vardı; yüzü sinirli sinirli oynayıp duruyordu. Yüzbaşı ve gardiyan, karımın yanı başında oturdular.

«Berbat bir durum bu» dedi Margaret. «Birbirimizi böylesi koşullar altında göreceğimiz hiç aklıma gelmemişti. Seni öpemiyorum bile.»

Ben de aynı duygular içindeydim, fakat zamanı boşuna harcamak istemiyordum. «Önemli değil» dedim; «önemli olan birbirimizi görebilmemiz.»

Margaret İngilizce konuşuyordu. Uzun boylu, çirkin adam hemen lafa karıştı. «İngilizce konuşmak yasak» dedi; «İngilizce konuşmaya devam ederseniz görüşmeyi kesmek zorunda kalırız.» Yüreğim öfkeyle doldu, ama soğukkanlılığımı yitirmedim. Başımı salladım, Yunanca konuşmaya başladık. Tabii söyleşimizi sınırlandırıyordu bu, ama yapacak bir şey yoktu. Margaret'le birlikte yemeklerimin geleceği saatleri ayarladık. Öğle vakti ve akşam 18.30'da gelecekti yemekler. Ben camdan bakacak, onun ön kapıya gelmesini seyredecektim. Yarım saat dolunca Margaret ayrıldı. Kendimi hiç bu denli yalnız hissetmemiştim. Ayaklarımı merdivenlerden yukarı doğru sürükledim, kilitte anahtarın döndüğünü duydum.

Hücremden birkaç adım ötede, küçük, pis ve sıkıntı verici bir odada avukatım Menios'la görüşme olanağı buldum. Yalnız değildi. Menios'a, Turnas'ın memurlarından biri, bir genç refakat ediyordu. Sanki bu yetmiyormuş gibi, açık kapıdan, yüzbaşıyla bir jandarma eri içeriye doğru bakmaktaydı. Menios'la birbirimize baktık. Bu koşullar altında dava konusunda nasıl konuşacaktık? Savunmamızı nasıl hazırlayabilecektik? Davada izleyeceğimiz stratejiyi nasıl açığa vurabilir, tanıklar hakkında nasıl konuşabilirdik? Menios konuşmalarımızın dinlenmesine itiraz etti. Genç adam omuz silkti. Kendisine öyle buyruk verilmişti. Menios yalnız bırakılmamız için ısrar etti. Sonunda bu anlaşmazlığı çözmek için, Turnas gelmek zorunda kaldı.

Küçük odaya sırıtarak girdi. Masum masum, «Mesele nedir?» diye sordu. Menios durumu açıkladı. Anayasa değişikliklerine karşın, geçerliliğini koruyan, iptal edilmemiş yasalara göre, tutuklu ile avukatın yalnız görüşme hakkı vardı. Turnas bunu kabul etti. İşgüzar bir edayla, «Biz de zaten başka türlü olmasını hiç aklımızdan geçirmiş değiliz» dedi; «hapishane gö-

revlileri yalnız not ya da yazı alışverişini önlemek için burda bulunuyorlar. Sizin konuşmalarınıza kulak kabartmamaları gerekiyor. Bay Papandreu bir tutuklunun tüm haklarına sahiptir. Tutukluların hakları çiğnenemez.» Biz apaçık ortada olan bir noktaya dikkati çektik; «gözlemci»nin sözlerimizi duymamasının olanakdışı olduğunu belirttik. Turnas duyulmasını istemediğimiz şeyleri fısıltıyla söylememizi önerdi. Tartışmanın hiçbir yararı yoktu. Menios öfkelenmişti. Bu durum karşısında, Adalet Bakanı Rozakis'e şikâyette bulunacağını belirtti, Turnas'ı uyardı. Rozakis bir hukukçuydu. Cunta hükümetinde Adalet Bakanlığı koltuğuna oturtulmuş olsa da, kafasında birkaç mantık kırıntısı kalmış olmalıydı.

Menios gerçekten de Adalet Bakanlığına gitti. Durumun düzeltileceğine dair söz aldı; ancak bir sonuç çıkmadı. Yine de her gün görüşüyorduk. Menios'la görüşmek, yüzündeki gülümsemeyi görmek, her fırsatta açıkladığı, bana ve temsil ettiğim davaya olan bağlılık ve adanmışlığını hissetmek, olağanüstü bir şeydi; sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar güzeldi. Davayı tehlikeye düşürmeden konuşabileceğimiz tek bir konu olduğunu kararlaştırdık. En önemli, en temel konuydu bu. Beni mahkemeye çıkarmaya cesaret edebilecekler miydi? İddialarının saçmalığını uluslararası kamuoyu önünde ortaya koymak cesaretini gösterebilecekler miydi? Kapalı kapılar ardında, kısıtlı bir sıkıyönetim mahkemesinde de yargılayabilirlerdi beni tabii; ama bu da aynı kapıya çıkardı; yalan söylediklerini, iftira atmış olduklarını kanıtlamış olurlardı. Doğal olarak, herkese açık bir yargılama, suçsuzluğumu kanıtlama fırsatından başka, diktatörlere saldırma, Yunan halkını onlara karşı direnişe çağırma olanağını da verirdi bana. Buna cesaret edebilirler miydi? Uzun uzun tartıştık bu konuyu. Açık, anlaşılır sözcüklerle sürdürdük tartışmamızı. Böylece «gözlemci» hiçbir şeyi kaçırmamış oldu. Cuntacıların zor bir durumla karşı karşıya olduklarını anlamalarını dava açısından sakıncalı görmedik. Gerçekten de albaylar zor durumdaydı. Kamuoyuna darbelerinin tarihsel bir gereklilik olduğunu açıklamışlardı. «Önderliğim» altındaki «Aspida Komplosu», komünistlerin iktidarı zor kullanarak ele geçirip krallığı kaldırmak, Yunanistan'ı Sovyet tipi sosyalist bir ülke haline getirmek ve NATO'dan çıkarmak planlarının bir parçasıydı. Bu nedenle kesinlikle beni yargılamak, suçlamak ve darbeye haklılık kazandırmak zorundaydılar. Bu, onlar için son derece önemliydi. Ancak, mahkemeyi dinleyecek uluslararası

gözlemciler, avukatlar, politikacılar, gazeteciler, muhabirler, bütün bunların beceriksizce düzenlenmiş bir uydurmacadan ibaret olduğunu görürlerse, davayı manen biz kazanmış olacaktık.

Turnas'ın görevlendirdiği genç, bir süre sonra Menios'la yaptığımız görüşmelerde, boy göstermez oldu. Menios da, ben de alışmıştık ona. Bize karşı hep saygılı davranırdı. Gerçekten de konuşmalarımızı dinlememeye çalışırdı. Arada bir sigara ikram ederdi bana. Onu bir daha hiç görmedim. Sonraları bu gencin, arkadaşlarıma hapishanedeki işleyişe ilişkin bilgi vermek suçundan tutuklanıp yargılandığını, altı ay hapse mahkûm edildiğini öğrendim. Beni hapisten kaçırmak için düzenlenen bir planla ilişkisi olduğundan kuşkulanmışlar. Gencin yerini uzun boylu, çirkin bir adam aldı. Menios'la sohbetlerimi berbat etmek için elinden geleni ardına koymadı. Söylediklerimizi dikkatle dinliyor; bununla da yetinmeyip, ikide bir araya girerek, konuşulması yasaklanmış konulardan söz ettiğimizi belirtiyordu. Menios dış basında benim için yazılan yazıları aktarmaya başladığında, müdahale ediyor; sansürden geçmeden, basında yer alanları öğrenmemin yasak olduğunu bildiriyordu. Bu adama karşı yoğun bir nefret boy verdi içimde.

Papanikolau'ydu bu adamın adı. Margaret'le konuştuğumuz zaman da yanımızdan ayrılmıyordu. Fakat karımla ben yavaş yavaş aramızda bir şifre geliştirdik. Ben hapisteyken karımın günlerini boş geçirmemiş olduğunu öğrendim. Margaret, özellikle yurtdışındaki arkadaşlarımızı seferber etmeye çalışmış; Amerika'daki akademik çevrelerle ilişki kurmuştu. Bana aktarmayı başarabildiği ipuçları, karımın benim için harcadığı çabanın büyüklüğünü anlamamı sağlıyordu. Margaret, bana yardım etmek için uğraşan insanlardan bazılarının adlarını aktarmaya çalıştı. Bunlar arasında Senatör Fulbright ve Martin Luther King Jr. da vardı. Fakat Papanikolau yine söze karıştı. Aksi aksi, «yabancı dilde konuşmak yasaktır» dedi. Çaresiz, adların her dilde ad olduğunu, başka bir anlamı olmadığını açıklamaya çalıştım. Yanıtı, ziyaret saatinin dolduğunu bildirmek oldu. Margaret telörgünün önünden uzaklaşırken, Papanikolau'nun onu durdurup, üzerinde Amerikalı arkadaşlarımın adlarının yazılı olduğu kâğıt parçasını elinden almaya çalıştığını, Margaret'i zorladığını gördüm. Özellikle Martin Luther King Jr.'un adı sorun oldu. Margaret not alırken yalnızca «King» yazmıştı, tabii hemen bu «King», Yunanistan Kralı olarak yorumlandı. Küçük kâğıt parçası «Aspida» davasının dosyasını

boylayacaktı. Nitekim bu kâğıt, dokümanlar arasındaki yerini aldı ve davada aleyhime kullanıldı.

Rejim sürekli olarak yeni «kanıtlar» bulmaya çalışıyor, bu yolda harcadığı çabayı artırıyordu. Her öğleden sonra odam bir arama faslından geçiyordu. Arama başgardiyanın ve jandarma yüzbaşısının nezaretinde, başgardiyan yardımcısı tarafından yapılıyordu. Aramalar son derece sıkıydı. Baş aşağı edilmeyen, yerinden oynatılmayan hiçbir şey kalmıyordu. Averof'a götürüldüğüm günden beri tutmuş olduğum anı defterini bulamamaları tamamen şans eseriydi. Odamı, özellikle bu tür şeyler bulmak için aradıklarını bilmiyordum. Bir gün avukatım anı defteri tutup tutmadığımı sordu. Tuttuğumu öğrenince defteri yok etmemi rica etti. Aynı gün yok ettim defteri. Sayfaları birer birer yırttım, küçük lavaboya koyup üzerlerine su döktüm. Daha sonra tümünü, her gün jandarmanın denetimi altında bir tutuklu tarafından boşaltılan çöp kutusuna attım. Ben bu yok etme işini yeni bitirmiştim ki, arama ekibi odama girdi. Aramalar artık kural haline gelmişti. Hücremin kişiselliğine yönelen, hoş olmayan bir müdahaleydi bu.

Anında hapishane yöneticilerine ileteceklerim dışında *hiçbir şey* yazmamam gerekiyordu. Böyle istiyordu Turnas. Hobilerimden biri matematikle ilgili şeyler çiziktirmektir. Bütün bu çiziktirdiklerimi Turnas'a vermek zorundaydım. Verdiklerimin hiçbiri geri verilmedi. Bir keresinde bunların anlamını açıklamamı istedi Turnas. Modern matematikte çoğu kişinin anlamayacağı simgeler kullanılır. Turnas'ın gözünde bu simgeler tehlikeli birer şifreydi. Sonunda matematiği bıraktım; yaptığım iş, ceremesine değmiyordu.

Hoşuma giden, bana zevk veren şeyler oldukça azdı. Margaret'in ve çocuklarımın ziyaretleri vardı. Çocuklarımın ziyaretime gelebilmeleri için zorlu bir mücadele vermiştim. Sonunda Adalet Bakanlığı bezmişti. George dışında, öteki çocuklarımla her cumartesi başgardiyanın odasında tam 15 dakika görüşebiliyordum. George cumartesi günleri annesiyle birlikte gelebiliyordu, ancak telörgülerin arkasından görebiliyordum onu. Her zaman sakin ve ağırbaşlıydı. Rejime karşı derin bir öfke duyuyor, fakat öfkesini denetim altında tutabiliyordu. Ayrıca tutuklanışım dolayısıyla yersiz bir suçluluk duygusu taşıyordu. Askerler geldiği sırada, o terasta olmasaymış teslim olmayabilirmişim. Ama doğal olarak ölürdüm o zaman. George'a bunu söylüyor, fakat bir türlü ikna edemiyordum. Küçük-

lere gelince, son derece güzel ve tatlıydılar. Beni sürekli kucaklıyor, öpüyor, ne zaman eve döneceğimi soruyorlardı. «Yakında» veya «Noele kadar» gibi yanıtlar veriyordum onlara. «Yakında» sözüm gerçekleşmedi, fakat gerçekten de Neolden bir gün önce serbest bırakıldım.

Ziyaretler dışında en coşkulu dakikalarım, Margaret'in hapishaneye yemek getirdiği dakikalardı. Her gün yeniden yaşıyordum bu coşkuyu. Pencerenin önünde durmama izin vardı; hatta arada bir el bile sallayabiliyordum. Genellikle ya babasının, ya da bir arkadaşın otomobiliyle geliyordu Margaret. Tam hapishanenin önünde indiriliyordu. Ben hep pencerede oluyor, kapıya doğru yürüyüşünü seyrediyordum. Margaret'in gözleri ise hep üstümde oluyordu. Daha sonra ayrılışını bekliyordum. Yemekleri birer birer vermek, kaydettirmek, ayrıca bir de kâğıt imzalamak zorundaydı Margaret. Bu işlem, en azından on dakika tutuyordu. Ardından, yürüyordu Margaret. Fakat hemen arabaya binmiyordu; Aleksandras'ı geçiyor, ya bir manava ya da bir fırına uğruyordu. Gözlerimin onu izlediğini biliyordu çünkü. Ayrıca her gece saat tam 23.30'da otomobiliyle hapishanenin önünden geçiyor, geçerken bir sigara yakıyordu. Karşılık olarak bir sigara da ben yakıyordum. Kolay değildi bunları yapmak, ama mecburduk buna. Böylece «İyi geceler» diyorduk birbirimize. Sonra uyumaya başlıyordum. Uyku bir kaçıştı benim için. Uyuyunca özgür bir insan oluyordum. Bundan ötürü bütün gece uyuyabilmeyi öğrenmek için çok çalıştım, çoğu zaman başardım da. Fakat uyanmak bir şok etkisi yapıyordu üstümde. Gözlerim kirli sarı duvarı, hücremin kırık dökük eşyalarını görüyor; hapishanede olduğumu yeniden anımsıyordum.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR HAYALİN DOĞUŞU VE YIKILIŞI

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ

Hapsedilmeme ve Aspida «komplosu» denilen saçmalığa yol açan olaylar gerek benim, gerekse Yunan halkı için fazla şaşırtıcı olmadı. Albayların kendi eylemlerini haklı göstermek için yarattıkları komünistlerin ülkeyi ele geçirecekleri iddiası (Yunanistan'da olsun, başka ülkelerde olsun), sağcılar ve kurulu düzen taraftarlarınca uzun süredir etkili bir tür kamusal beyin yıkama aracı olarak kullanılagelmekteydi. Gerçek duruma uygun düşmese dahi, yeni rejimin denenmiş ve işe yararlığı kanıtlanmış bu iddiayı ileri sürerek halkı belirli ölçülerde etkilemesi son derece doğaldı. Âdeta sihirli bir etkisi olan bu tehlike karşısında gerçeğin ne önemi vardı ki... Örneğin cuntanın iddiasına göre, «komünistlerin gizli sığınaklarında ele geçirilmiş silah yüklü yetmiş kamyonda» gerçekte tek bir silah bile bulunmamasının ne önemi olabilirdi. Önemli olan, «komünizm tehlikesi»nin Yunanistan'da ne kadar baskıcı olursa olsun herhangi bir politik eyleme haklılık kazandırabilmek için hâlâ kullanılabilmesiydi. 1940'lardaki iç savaşın anısı daha tazeliğini koruyordu; iç savaşın vahşetinin üstünden çok geçmemişti. Halk yeni bir iç savaş tehdidi karşısında tereddütsüz kalamıyordu. Yunan toprağına bilinçli olarak ekilen bu korkunun oldukça uzun bir tarihi vardı. Kökü 1936'ya, Kral George'un Anayasayı ortadan kaldırmak ve hükümeti General John Metaksas'a teslim etmek istediği günlere dayanıyordu. İsteğini hayata geçirmekte kararlı olan kral, halkı korkutmanın yararını fark etmişti.

Metaksas Diktatörlüğü

1930'ların ortalarında faşizm Avrupa'yı kasıp kavurmaktaydı. Almanya'da bütün güç Hitler'in eline geçmişti. İtalya'da ise Mussolini pek bir işe yaramayan kılıcını şakırdatarak hüküm

sürüyordu. Her iki diktatör de, İspanya'da faşist bir rejim kurmaya çalışan Franco'yu gerek söz, gerekse silahla desteklıyorlardı. Yunanistan'daki hava da benzer bir gelişmeye uygun gibi gözüküyordu. Eleftherios Venizelos'un Liberal Partisi, bir zamanlar, büyük toprakların bölünüp dağıtılması, eğitimin ilerletilmesi, ordunun ve bürokrasinin yeniden düzenlenmesi gibi reformları savunan büyük bir güç iken, «Büyük Bunalım»ın Yunanistan'ı da etkisi altına almasıyla birlikte önemli ölçüde zayıflamıştı. Ulusal kaynakların yetersiz kullanımı, işsizlik, yabancı pazarlara ve yabancı sermayeye bağımlılık, modası geçmiş ekonomik örgütlenme biçimleri, yaratıcı ve işine bağlı bir işletmeci sınıfın yokluğu ve gelir dağılımındaki büyük eşitsizlikler gibi ekonomik geriliğin sonucu olan temel problemler yüzünden bu partinin yürütmeye çalıştığı reformlar büyük ölçüde etkisiz hale geldi. Büyük Bunalım'ın etkisiyle bu sorunlar öyle karmaşıklaştı ki, bunları artık ne Venizelos'un Liberalleri ne de ülkenin diğer büyük partisi olan kralcı Halkçı Parti çözebilirdi. Biri 1933, öteki 1935'te olmak üzere her ikisi de liberallerden kaynaklanan başarısız iki askeri darbe girişimi, hem Venizelos'un düşüşüne, hem de hileli Kasım 1935 referandumuyla cumhuriyet idaresinin son bulmasına yol açtı. 1924'te cumhuriyetin ilanından beri sürgünde olan Kral II. George referandum sonucunda Yunanistan'a dönerken, Venizelos bir daha hiç dönmemek üzere sürgüne gönderildi.

Ocak 1936'da seçimler yapıldı. Büyük partilerden hiçbiri, parlamentoda salt çoğunluğu elde edemedi. Komünistler kazandıkları 15 sandalye ile anahtar parti durumuna geldiler. Komünistlerle Venizelos'un yerine geçmiş yaşlı bir arkeolog olan Temistokles Sofulis arasında gerçekleşen gizli bir anlaşmaya göre Sofulis Meclis başkanı olmak için gerekli oyu sağlayabiliyordu. Ama kralın tepkisinden korkan Sofulis, komünistlerin desteğiyle liberal bir hükümet kurmak yerine, içinde kralın yakın bir dostu ve danışmanı olan General John Metaksas'ın Başbakan Yardımcısı ve Savaş Bakanı olarak yer aldığı parlamento dışı bir hükümeti desteklemeyi tercih etti. Başbakan 13 Nisan 1936'da ölünce, Kral George partilerin hiçbirine danışmadan Metaksas'ı başbakanlığa atadı. Yine kraldan ve 1935 darbesinden sonra krala karşı unsurlardan bütünüyle temizlenmiş bulunan ordudan korkan Sofulis, bu kez yalnızca Metaksas Hükümetine güvenoyu vermekle kalmadı, aynı zamanda parlamentonun beş ay süreyle dağıtılma-

sını ve bu süre içinde Metaksas'a ülkeyi kararnamelerle yönetme yetkisinin verilmesini de onayladı. Bunun Metaksas diktatörlüğüne yönelik bir ön hazırlıktan başka bir şey olmadığını ileri sürerek, bu düzenlemeye karşı yükselen biricik güçlü ses, George Papandreu'nunkiydi.

Metaksas, gücünden akıllıca yararlandı. Birçok işçi sendikasını kapattı ve paralarına el koydu; Zorunlu Tahkim Yasasını çıkararak grevleri yasadışı hale getirdi; birçok işçi önderini tutukladı ve sürdü; orduyu 4 Ağustos 1936 darbesine hazırladı. Komünistlerin denetimindeki İşçi Konfederasyonunun 5 Ağustos için yaptığı genel grev çağrısı da, darbe için gerekli bahaneyi sağladı.

Metaksas rejimi, o sıralar Avrupa'da egemen olan faşist rejimler gibi bütünüyle totaliter bir rejimdi. Anayasanın temel maddeleri yürürlükten kaldırıldı, siyasal partiler kapatıldı, basına çok sıkı bir sansür kondu, parti liderleri tutuklandı ve sürüldü. Her türlü muhalefet polis ve asker tarafından ezildi. Bu dönemde 50 ila 100 bin Yunanlı tutuklandı, işkenceye uğratıldı, sindirildi ya da «komünist» geçmişlerini reddedip 4 Ağustos rejimine «sadakat»lerini ifade eden beyanlar imzalamaya zorlandı. Ulusal Gençlik Örgütü ve İşçi Alayları örgütlenerek totaliter bir atmosfer yaratılmaya çalışıldı. Ancak Metaksas kendisine bir kitle temeli yaratmayı hiçbir zaman başaramadı. Asgari ücret ve sosyal güvenlik yasalarını çıkararak işçi sınıfını kazanma girişimi sonuçsuz kaldı; çünkü bunlar hatalı ve ayrımcı bir biçimde uygulandı. Öte yandan Metaksas'ın geliştirdiği kamusal çalışma programı da, işsizliği azaltmakla birlikte, temelde enflasyonist bir baskı yarattığından halkın desteğini kazanamadı. Metaksas'ın gücü silahlı kuvvetlere ve Nazi tipi bir polis örgütüne dayanmaktaydı. Ama silahlı kuvvetler Kral George'a sadıktı ve dolayısıyla Metaksas'ın diktatörlüğü aslında Kral George'un diktatörlüğüydü.

Bazı Kişisel Anılar

4 Ağustos 1936 sabahını anımsıyorum. Psychico'daki evimizde uyanmış, günlük gazeteleri almak için dış kapıya gitmiştim. Kapının önünde gazete yoktu. Ben de meydana gitmeye karar verdim. Meydana vardığımda küçük bir kalabalı-

ğın, darbe yapılmış olduğunu bildiren bir afişin önünde toplandıklarını gördüm. Kalabalığı yararak duvara doğru ilerledim, afişi koparıp parça parça ettim. Hemen tutuklandım. Sonraları, karakoldan serbest bırakıldığımda rejime karşı bütün gücümle mücadele edeceğime andiçtim.

Dediğimi yapmaya başladım. Lise son sınıftaydım. Çevremde diktatörlüğe karşı mücadele eden aktif bir önderlik aramaya başladım. Komünist Partisi ile işbirliği yapmaktan kaçınmadım. Sosyalisttim, fakat Stalinist totaliterliği ve vahşeti kabul edemiyordum. Troçki'nin yazılarıyla karşılaşmam bu döneme rastlar. Özellikle, Hitler'in iktidarı nasıl ele geçirdiğini açıklayan mükemmel çözümlemelerini anımsıyorum. Stalinist totaliterliğe yönelttiği saldırılar, Bolşevik devriminin ihtilalci ruhunun kemikleştirilmesine karşı yaptığı eleştiriler ve insanı büyüleyen sürekli devrim tezi hâlâ aklımda. Duyduğum hayranlığa karşın Troçki'nin dogmasını kabullenemedim. Düşünceleri değerlendirip, beğenirken «izm»lere karşı direndim. Ama her şeyden önce bu tür düşüncelere sahip insanlara karşı saygı duydum. Karşılaştığım kişilerin cesaretine, düşünce yapılarındaki duruluğa hayran kaldım. Bunlar arasında Puliopulos, hiç unutmadığım insanlardan biri oldu. Zekâ ile eylemi birleştirmeyi öğrenmiş olanlardan biriydi o. Fiziksel bakımdan güçsüz, çelimsizdi; fakat kişiliği son derece güçlüydü; az rastlanır kişilerdendi. Arada bir, ünlü doktor, babamın yakın arkadaşı Nikolas Sbarunis'in kliniğine gizlenmeye gelirdi. Metaksas Puliopulos'u yakaladığında Akronafplia'ya, şimdi Yunanistan'ın en gözde turistik bölgelerinden biri olan Nafplion sırtlarındaki toplama kampına gönderdi. Naziler gelince Puliopulos sorgusuz sualsiz idam edildi. Pişmanlık belgesi imzalayıp ülkeyi terk etmeyi reddetmişti. Bir kahraman olarak öldü. Bir tütün işçisi olan Vursukis'i, öğretmen Yannakos'u da tanımıştım. Onlar da öldüler. Bu insanlardaki mistik inancı kabul edemiyordum. Fakat saygım vardı onlara ve onlarla birlikte çalıştım.

Ancak sonunda ben de yakayı ele verdim. Metaksas'ın Güvenlik Bakanlığına getirdiği Konstantin Maniadakis adındaki şişko, işini iyi biliyordu. 1939'da her muhalif grubun, her partinin, yeni filizlenen her direniş örgütünün içine sızmayı başarabilmişti. Çoğu zaman direniş gruplarını kendisi örgütlemeye başlıyor; hatta bazen yeraltı gazetesi bile çıkarıyordu. Böylece örgütlenip diktatörlüğe karşı mücadeleye girişme cesaretini gösterebilecek kişileri avlıyordu. Maniadakis, işinin

ustasıydı. Şiddet kullanıyor, fakat şiddeti psikolojik baskıyla birleştirmeyi biliyordu. Amacı direnişin manevi cephesini yıkmaktı. Önderliğe duyulan güveni sarsmak, temiz adları lekelemek istiyordu. Ve bunları başardı. İstediğini elde etti.

Tutuklandığım geceyi gayet iyi hatırlıyorum. 1939 baharının bir gece yarısıydı. Plaka'daki tavernada kız arkadaşımla birlikte tüm kaygılardan uzak bir gece geçirmiş, eve yeni dönmüştüm. Otobüsten inip, karanlık caddelerden Psychico' daki evimize dönerken hizmetçimiz Maria çıktı önüme. «Bu gece eve gelme, seni bekliyorlar» diye uyardı beni. Fakat kaçmak için çok geç olduğunu anladım. Ancak bir blok ilerdeydim, kaçmaya çalışsam farkına varırlardı. Eve doğru yürümeye devam ettim. Dış kapıyı açıp içeri girdim. Gelmelerini bekledim. Ellerinde tüfekleriyle geldiler. Evi aradılar, bir şey bulamadılar. Özel Güvenlik Karargâhına gideceğimizi, kendilerini izlememi emrettiler. Polisler Metaksas'ın güvenilir hizmetkârlarıydı. Ben ise korkusuzdum. Genç olmam ve bağlantılarım hakkında iz bırakmamış olduğum inancı bir güven duygusu, bir güçlülük vermişti bana. Ferahlık sarmıştı benliğimi. Özel Güvenliğin adamlarıyla üç yıl boyunca kovalamaca oynamıştım. Er veya geç bu anın geleceğini biliyordum. İşte şimdi yakalanmıştım; beklediğim bir şeydi bu.

Donuk binanın pis kokulu merdivenlerini, yüreğimde iyi bir sınav vereceğime dair derin bir inanç duyarak çıktım. Fakat sorgu odası açıldığında, bunun özel bir güç gerektirdiğini anladım. İçerde Yannakos adlı bir asteğmen beni bekliyordu. Profesyonel bir boksördü sorgu amiri; ceketini ve gömleğini çıkarmış, hazırlanmıştı. Girer girmez çeneme bütün gücüyle bir yumruk indirdi. Çenem kırıldı. Öfkelendim. Ben de toplayabildiğim tüm kuvvetimle bir yumruk attım asteğmene. Ardından ellerimi arkamdan kelepçelediler. İki üç kişi beni tutuyordu. Yannakos işe başladı. Üst üste indirmeye koyuldu yumrukları. Artık acı duymayıncaya, eşyalar etrafımda dönmeye başlayıncaya, takatim kesilip döşemeye kapaklanıncaya dek sürdü bu yumrukların inmesi. Kendime geldiğimde başka bir odadaydım. Loş ışıklı bir odaydı bu. Etrafımda tek tip giysili adamlar vardı. Ben yerde yatıyordum. Çenemde müthiş bir ağrı vardı. Ayakkabılarım ve çoraplarım çıkarılmıştı. Birkaç kişi gelip ellerindeki sopalarla bütün güçleriyle tabanlarıma vurmaya başladılar. Hiç acı duymadım. Tekrar kendimden geçtim. Kollarımdan tutup 8 - 10 kişilik bir çemberin ortasına ge-

tirildiğimi, her yönden yumruk atıldığını ve bir o tarafa bir bu tarafa yıkıldığımı anımsıyorum. Çok sonra bir masanın önünde, sırıtan bir subayın karşısında oturduğum geliyor aklıma. Kahve ve sigara ikram edildiğini hatırlıyorum. «Başına gelenler hoşuma gitmiyor» diyordu sırıtan adam; «Konuşsan iyi olur. Gel halledelim şu işi.»

Şaşırmış gibi davrandım:

«Hangi konuda konuşacağız?»

Bir gazete yığınını, broşürleri ve teksir edilmiş yazıları göstererek «bu konuda» dedi.

Bunlar Atina'daki evimde bulunmuş. Ama nasıl olmuştu bu? Nasıl bulmuşlardı orayı?

Bu soruların yanıtını çok sonra öğrendim. Andros'ta sürgünde olan babam, sekreteri ve arkadaşı Midis'e, bir bayana çiçek göndermesini isteyen bir telgraf çekmiş. Özel Güvenlik Polisi dedektifleri telgrafı «şifreli mesaj» sanıp araştırmaya başlamışlar. Midis, geçici olarak kaldığı evimde tutuklanmış. Evde bir rastlantı sonucu, ilkel bir baskı makinesi, basılmış yazılar ve örgüte yapılan yardımların listesi bulunmuş. Listede ad yoktu. Fakat deliller polisin işine yarıyordu. Buradan, kuşkulanılan kişilere ulaşabilirdi. Sırıtan subayın yüzüne baktım. O sırada öteki odalarda örgütün kilit adamları durumunda olan başka arkadaşlarımı dövdüklerini ve her birine, diğer arkadaşların konuştuklarını söylediklerini bilmiyordum. Sırıtan subay arkadaşlarımın adlarını sıraladı. Tümü de üniversitedeki direniş grubunun üyeleriydi. Mani'li utangaç ve duygulu genç Karambelas, ozanımız Yeropais, filozofumuz Kastoriadis, Takis Kirkos, Kolovos ve Kontoyannis'ti bunlar. Güvenlik Polisi benim bunlarla ilişki içinde olduğumu biliyordu. Bu durum karşısında bir tek çıkış yolu kalıyordu! Onların, Pulipulos'un Troçkist örgütünün saflarına katmaya çalıştığım fakat bunu başaramadığım arkadaşlarım olduğunu söylemek; gizli faaliyetin tüm sorumluluğunu üstüme almak ve ifademi, zaten yakalanıp, sorguya çekilmiş olan Vursukis ve Yannakos gibi kişilerle sınırlamak. Subaya bu hikâyeyi anlattım. Acıdan bitkin bir durumda, hikâyenin çatısını kurup, tutarsızlıkları gidermeye, arkadaşlarımın izlerini örtmeye çalıştım. Fakat subayı inandıramadım anlattıklarıma.

Şafak sökü yordu. Özel Güvenlik binasının korkunç odaları tipik bir devlet dairesinin odalarını andırmaya başlıyordu. Subaylar geliyor, masalarının başına geçiyor, sigaralarını yakıp

sabah kahvelerini içiyorlardı. Çenemdeki ağrı tüm şiddetiyle devam ediyordu. Ağzımı kapayamıyor, bir şey çiğneyemiyordum. Ayakta durmam emredilmişti. Fakat kendimi dik tutmayı beceremiyordum. Arasıra bir subay, ikaz etmeden suratımı yumruklayıp duruyordu. Sonsuza dek böyle bekleyecektim sanki. Sonra ansızın, nedenini anlayamadan serbest bırakıldım.

Savaş Yunanistan'a Ulaşıyor

Serbest bırakıldıktan sonra Amerika'ya gittim. 28 Ekim 1940'ta Mussolini Yunanistan'a saldırdığında Amerika'daydım. İtalyan diktatörünün umutsuzca bir zafere ihtiyacı vardı. O zamana kadar Hitler'in küçük ortağı olarak kendini pek gösterememişti. Fransa'ya karşı savaşa girmesi bir şey değiştirmemişti. O, 1940 Haziranında savaşa girdiği sırada, Fransızlar Almanlarla ateşkes görüşmelerine başlamışlardı bile. Mussolini, Hitler'in kendini pek ciddiye almayan tutumuna da için için kızıyor ve Alman diktatörünü Yunanistan'da bir oldu bittiyle karşı karşıya bırakarak ondan küçük bir intikam alabileceğini umuyordu. Ama Mussolini'nin hevesi kursağında kalacaktı. Silah ve donanımdan yoksun Yunan ordusu, İtalyan birliklerini ülke dışına sürmekle kalmamış, üstelik onları Güney Arnavutluk içlerine kadar kovalamıştı. Mussolini yerin dibine geçmişti. Hitler öfkesinden kuduruyordu. İtalyan fiyaskosu bütün programını alt üst etmişti. Şimdi kötü durumdaki müttefikini kurtarmak için Sovyetler Birliği'ne saldırısını ertelemek zorundaydı. Almanya, birliklerini Romanya ve Bulgaristan'ın Yunanistan sınırında toplamaya başladı. Hitler'in amacının ne olduğunu gayet iyi anlayan Yunanistan, İngiliz kuvvetlerinin Mart 1941'de topraklarına çıkmasına izin verdi. Nisan başlarında da Naziler Yunanistan ve Yugoslavya'yı işgale başladılar. Ay sona ermeden Yunanistan'ın anakarası Almanların eline geçmişti. Mayıs sonlarında da Girit düştü.

Nazilerin Yunan anakarasında yıldırım hızıyla elde ettikleri bu zaferde üst kademelerdeki bazı Yunanlıların ihanetinin de katkısı vardı. Kral ve Metaksas, Hitler'le zaten hep yakın ve dostane ilişkiler sürdürmüşlerdi. Örneğin Metaksas, kralın ısrarı üstüne Savaş Bakanlığına Nazi yanlısı Papademas'ı atamıştı. Papademas, hükümetin Paskalya için askerlere para

ödenmesini öngören kararnamesine «izin de verilmesi» sözcüklerini ekledi. Bu haber cephedeki birliklere tam da Nazilerin cepheyi yarmak üzere oldukları bir sırada ulaştı ve Alman saldırısı öncesinde Yunan Silahlı Kuvvetlerinin çökmesine neden oldu. Duyarlı bir insan olan Koryzis, kendi bakanının bu ihanetini öğrenince intihar etti.

Yunan halkının faşist işgale karşı kahramanca mücadelesi, Metaksas'ın ve 4 Ağustos rejiminin eseri değildir. Tersine halkın faşizme karşı beslediği derin kinin eseridir. Eline faşizme karşı mücadele fırsatı geçen halkın, bu fırsata dört elle sarılmasıdır. A.C. Sedgwick 9 Aralık 1944 tarihli *New York Times*' da şöyle yazıyordu :

«*Yunanistan'ın İtalya'ya karşı yürüttüğü kahramanca mücadele, Metaksas'ın faşist rejiminin sayesinde değil, ona rağmen gerçekleşti. Yabancı düşmana karşı savaşan askerler, aynı zamanda kendi ülkelerindeki adaletsizliğin acısını da yaşamaktaydılar.*»

Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM)

Nazi işgali sırasında Yunanistan'da derin kökleri ve geniş kitle desteği olan güçlü bir kurtuluş hareketi gelişti. Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM), 27 Eylül 1941'de kuruldu. Kurucuları Komünist Solun mensupları olmakla birlikte, bunlar, amacı halk egemenliğinin kurulması olarak açıklanan geniş tabanlı bir direniş hareketi yaratmaya çalıştılar. Komünist Partisi EAM üstünde sıkı bir denetim kurmayı başardı; ancak EAM, gerek üyelerinin bileşimi, gerekse kamuoyuna açıklanan amaçları açısından geniş tabanlı bir direniş örgütü olma niteliğini korudu. İşgal sırasında etkinlik gösteren öteki direniş örgütleri arasında iki tanesi özellikle kayda değer : Önderliğini General Napoleon Zervas'ın yaptığı Yunan Ulusal Demokratik Birliği (EDES) ile General Psaros'un önderliği altındaki Ulusal Toplumsal Yeniden İnşa Partisi (EKKA). Bunlardan hiçbiri, ne EAM'inki gibi bir kitle temeli, ne de ulus çapında örgütsel bir ağ yaratabildi. EAM ise bunların aksine, Komünist Partisinin oluşturduğu çekirdeklere dayanarak ülkenin her tarafında derin örgütsel kökler saldı. Toplam üye sayısının en az yarım milyon olduğu, hatta bazı dönemlerde iki milyona ulaştığı sa-

nlıyordu. EAM'ın Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu olan ELAS'ın 40 ile 70 bin kişi arasında değişen bir gücü vardı. İşçilerin EAM'ı (EEAM), kent işçilerini harekete geçirirken, Birleşik Tüm Yunanistan Gençlik Örgütü (EPON) de Yunan gençliğini örgütün bütününün dinamik bir kolu olarak örgütlüyordu. EAM kendi polis gücünü (Ulusal Milis) ve güvenlik örgütünü (OPLA) de oluşturdu. Ulusal Karşılıklı Yardım (EA) ve vergi toplamakla yükümlü gerilla komiserliği (ETA) ile EAM'ın örgütlenme şeması tamamlanıyordu. Var olduğu her yerde toplumsal yaşamı yeni bir temel üzerinde örgütleyen EAM'ın gücü, kurtarılmış bölgelerde toplumsal yaşamın tüm alanlarında kendini hissettiriyordu. Ortaya çıkan iktidar yapısı, yurttaşları etkin bir biçimde işin içine katıyor ve sonuçta Komünist Partisinin denetimini güvence altına alıyordu.

Yunanistan'ın kurtuluşunun yaklaşmasıyla birlikte, EAM'ın dikkati, direnişten kurtuluş sonrası sorunlara kaydı ve bu sorunların çözümü için 10 Mart 1944'te beş üyeli bir Ulusal Kurtuluş Siyasal Komitesi (PEEA) oluşturuldu. O sıralar, Almanların kesin geri çekilişlerine kadar ellerinden bırakmadıkları yerleşim merkezleri dışında Yunanistan'ın tümü EAM'ın denetimine geçmişti.

Yelpazenin öbür ucunda, üyeleri sağın saflarından gelen ve askeri gücü işbirlikçi Güvenlik Taburlarına dayanan işbirlikçi hükümet vardı. Bu hükümet de, kurtuluş sonrasında komünistlerin iktidarı ele geçirmeleri tehlikesini ileri sürerek, muhafazakâr çevrelerdeki etkisini giderek artırıyordu.

Eleftherios Venizelos Hükümetinin Eğitim Bakanı olarak sivrilmiş cumhuriyetçi bir devlet adamı olan George Papandreu ise, daha farklı bir görüşe sahipti ve daha sonraki gelişmelerde belirleyici bir rol oynayacaktı. İtalyan saldırısı başladığı sırada Papandreu, Metaksas tarafından gönderilmiş olduğu Andros'ta sürgündeydi. 1940 Kasımında Atina'ya dönerek perde arkasından işgal kuvvetlerine karşı çalışmaya başladı. 1942 Şubatında tutuklanarak Averof Hapishanesine kondu. Dört ay sonra Başpiskopos Damaskinos'un müdahalesi sonucu diğer birçok siyasal şahsiyetle birlikte serbest bırakıldı. Bundan sonraki zamanının çoğunu yeniden tutuklanmamak için saklanmakla geçirdi.

1943 Mayısında Komünist Partisinin önde gelen üyelerinden Siantos, kendisiyle görüşerek EAM'ın başına geçmesini önerdi. Papandreu bu görevi üstlenmekten kaçındı. Bunun ye-

rine İngiltere'nin Ortadoğu Genel Komutanlığına, bu ülkenin Yunanistan stratejisini önemli ölçüde etkileyecek olan uzun bir muhtıra gönderdi. Bu muhtıranın bellibaşlı noktaları şunlardı :

1) Yunanistan'ın savaş sonrası izleyeceği dış politika iki ilkeye dayandırılmalıdır : Birincisi, Yunanistan ve İngiltere'nin çıkarlarının temelde özdeşliği. İkincisi, Rusya'nın savaştan sonra Avrupa'nın en güçlü devleti haline geleceğini göz önünde bulundurarak, Yunanistan'ın bu ülkeye karşı dikkatli ve sağduyulu bir siyaset izlemesi.

2) Komünist Partisinin Yunanistan'da izlediği strateji iki aşamadan geçmişti : Tunis Savaşına kadar olan birinci aşamada, doğrudan ihtilalci nitelikteydi. İngilizlerin savaş sonrası dönemde önemli bir rol oynayacaklarını gösteren Tunis zaferinden sonraki aşamada ise, bu strateji, bir Truva atı siyasetine dönüşmüştü. Artık savaş sonrasında EAM'ı hükümet olarak ilan etmek değil, İngiltere'nin Ortadoğu Genel Komutanlığı ile işbirliği yaparak bir koalisyon hükümeti kurmaya çalışmaktı söz konusu olan. Bu koalisyon, iktidarın bütünüyle ele geçirilip Yunanistan'ın Rusya'nın boyunduruğu altına sokulması için bir sıçrama tahtası olarak düşünülmekteydi.

3) Müttefiklerin Yunanistan'a karşı izleyeceği doğru bir politika şu noktaları kapsamalıydı: Birincisi, EAM'ı ve öteki direniş örgütlerini birlikte desteklemek. İkincisi, Kral George'u hükümet biçiminin belirleneceği bir referandum yapılmadan önce Yunanistan'a dönmeye ikna için baskı yapmak. Üçüncüsü, kurtuluş sonrası ortaya çıkabilecek tüm temel sorunlar üstünde Kahire'deki Yunan sürgün hükümeti ile Yunanistan'da bulunan politik önderler arasında tam bir anlaşma sağlamak.

Kahire

1940'larda Yunanistan'a felaket getiren iş savaşın kökleri, Rusya ile İngiltere arasında öteden beri süregelmekte olan Balkanlar üstünde denetim kurma mücadelesinde yatmaktaydı. O sıralar Yunanistan'ın İngiltere'nin stratejik çıkarları çerçevesindeki yeri son derece açıktı. Yunanistan, Doğu Akdeniz'e egemen bir konumdaydı ve Çanakkale Boğazından Süveyş Ka-

nalına kadar uzanan bölgeyi kontrol altında tutabilmek için ideal bir üs görevini görebilirdi. Üstelik İngiltere'nin Yunanistan'da önemli mali yatırımları vardı. İngiltere, bu yatırımlarını Yunan mali politikalarını yönlendiren Uluslararası Kontrol Komisyonu aracılığıyla güvence altında tutuyordu. Komünistlerin denetimindeki EAM'ın kazanacağı bir zafer, İngiliz çıkarlarını tehlikeye düşürürdü ve bu yüzden İngiltere'nin sağcılığın kalesi olan Yunan monarşisini Yunanistan'da İngiliz etkisinin sürdürülebilmesi açısından vazgeçilmez bir unsur olarak görmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Bu siyaseti şahsında somutlaştıran Winston Churchill de, Amerikalı müttefiklerini Hitler'in «Avrupa Kalesi»nin «yumuşak karnından» işgal edilmesi gerektiğine ikna etmek için elinden geleni yapmıştı. Elliott Roosevelt bu durumu anılarında şöyle anlatıyor :

«Churchill ne zaman işgale Balkanlardan başlamamız gerektiğini ileri sürse, bundan kastının ne olduğu odada bulunan herkes tarafından çok iyi anlaşılıyordu. Bütün istediği, Kızıl Orduyu Avusturya, Romanya ve hatta Macaristan dışında tutabilmek için bıçağı Orta Avrupa'ya saplamaktı.»

Churchill'in müttefiklerini bu konuda ikna edememesi, onun Yunanistan'a olan ilgisinin artmasına neden oldu. Tüm desteğini Kral George'a, Kahire'deki sürgün hükümetine ve Yunanistan'daki EDES örgütüne verdi. Bu, İngilizlerin Yunanistan'daki somut bazı askeri hedefler konusunda EAM'la işbirliği yapmadıkları, ya da EAM'a sınırlı da olsa yardımda bulunmadıkları anlamına gelmiyordu tabii. Hatta ELAS, 1943 ilkbaharından önce biçimsel olarak da olsa İngiltere'nin Ortadoğu Genel Komutanlığına bağlı bir askeri birim haline gelmişti. Bütün bunlara karşın, her iki kuvvet de birbirlerine pek sempatiyle bakmıyorlardı.

İngilizler, 1943 Ağustosunda direniş temsilcilerinin Kahire'ye giderek sürgündeki hükümetle görüşmelerini sağladılar. Çözüme kavuşturulması gereken iki temel sorun vardı : Bir milli birlik hükümetinin kurulması ve kralın dönüşü. Yunanlıların hepsi kralın bir referandum yapılmadan Yunanistan'a dönmemesi gerektiği konusunda anlaştılar. Ama İngilizler buna karşı çıktı. Churchill, Kral George'a gönderdiği bir telgrafta «kişisel kararı ne olursa olsun, majestelerinin hükümetinin kendisine elinden gelen her türlü desteği sağlamayı sürdüreceğine» dair güvence vermekteydi. Bu yüzden toplantı bir anlaşmaya varılmadan dağıldı. Bunu ilk çatışma izledi. Kahire gö-

rüşmelerinden iki ay sonra ELAS, EDES'e saldırdı ve Yunanistan'da iç savaş başladı. Bu eylemin sorumluluğu EAM'a aitti ve bu örgütün Kahire görüşmelerinin başarısızlığına olan tepkisini yansıtıyordu. İç savaşın ilk dönemi biçimsel olarak 15 Şubat 1944'te yapılan Plaka Anlaşmasıyla sona erdi. Ama fırtına bulutları dağılmamıştı. Ortadoğu'daki Yunan kuvvetleri içinde isyan çıktı. 1944 Martında Kurtuluş İçin Ordu Örgütünü (ASO) kurmuş olan cumhuriyetçi subay ve askerler, sürgündeki hükümete, milli birlik hükümeti kurulmasını isteyen bir muhtıra verdiler. Gerek bu istem, gerekse asilerin başka amaçları, EAM'ın amaçlarının aynısıydı; ama EAM'ın ayaklanmayla bir ilgisi yoktu. Askeri ayaklanma yalnızca üç hafta sürdü ve ASO'nun istemleri bir sonuç vermedi. Bundan kısa bir süre sonra 26 Nisanda, George Papandreu, Kahire'deki Yunan sürgün hükümetinin başbakanı olarak yemin etti. Hem sağ, hem de sol, Yunanistan hâlâ Almanların elinde olduğu halde ülkenin gelecekteki birliğini tehdit eder bir tutum içine girmişti. George Papandreu, ilgili herkes tarafından ülkenin çeşitli güçlerini belli bir anlaşma içinde bir araya getirebilecek tek kişi olarak görülmekteydi.

Lübnan ve Caserta

Papandreu, göreve başlamasının üstünden bir ay geçmeden Lübnan Konferansı diye bilinen toplantıyı düzenledi. Bu toplantıya Kahire sürgün hükümeti, Yunanistan'ın tüm siyasal partileri ve direniş örgütlerinin temsilcileri katıldı. Lübnan Konferansının bazı yönleri tarihçiler açısından hâlâ karanlıktaysa da, Papandreu'nun konferansta izlediği çizgi son derece açıktı. Papandreu, siyasal birlik çağrısında bulundu ve EAM'ın partizanca taktiklerini şiddetle mahkûm etti:

«Ülkemizin içinde bulunduğu durum cehennemi andırmaktadır. Almanlar öldürüyor, Güvenlik Taburları öldürüyor, gerillalar öldürüyor. Herkes öldürüyor ve yakıyor. Böyle giderse mutsuz ülkemizden geriye ne kalacak? EAM'ın sorumluluğu, kendisini kurtuluş mücadelesiyle sınırlamamış olmasından ileri gelmektedir. EAM, hedefleri arasına kurtuluştan sonra devleti şiddet yoluyla denetimi altına almayı da dahil etmiştir. Bu nedenle de ulusal mücadeleyi tekeline almaya çalışmıştır...

Karşıtlarını sindirmeye çalışmış, kendisini devletle özdeş tutmuştur. EAM'ın düşmanları, ülkenin düşmanları olarak görülmüştür. Böyle bir şey ancak partinin devletle özdeş tutulduğu faşist bir rejim altında olabilir. Demokrasilerde parti devleti kendine tabi kılmaz ve ordu partiye değil ulusa aittir. EAM-ELAS yürüttüğü terörist eylemlerle, Almanların daha önce başaramamış oldukları bir şeyi, ulusumuzu köleleştirme çabalarının üçüncü yılında başarmalarına olanak sağlayan psikolojik ortamı yaratmıştır. Almanlar bu sayede tek amacı iç savaş olan Güvenlik Taburlarını kurabilmişlerdir. Bütün bunların sonucunda kendimizi bugünkü kısırdöngünün içinde bulduk ve halkımız çok ciddi bir sınavla karşı karşıya kaldı.... En kısa zamanda bu kısırdöngüyü kırmak zorundayız. Bunu başarmanın da tek bir yolu var: Sınıf ordusunun kaldırılıp, yerine ulusal bir ordunun kurulması.»

30 Mayısta sekiz noktadan oluşan bir Ulusal Bağıt, EAM'ın temsilcileri de dahil olmak üzere konferansa katılan bütün delegeler tarafından imzalandı. Buna göre, partilerin ve direniş örgütlerinin etkisi dışında ulusal bir ordu oluşturulacaktı. Bu sonuç, EAM açısından önemli bir siyasal geri çekilmeyi ya da yenilgiyi ifade ediyordu. Bu durum, aylarca süren pazarlıklardan sonra, 2 Eylülde EAM'ın Kahire'ye, George Papandreu başkanlığındaki bir koalisyon hükümetinde yer almak üzere altı bakan göndermesiyle kesinlik kazandı. EAM böylece sürgündeki Yunan hükümetine meşruluk kazandırmış oluyor ve kuvvetlerini onun komutası altına sokuyordu.

EAM'ın neden George Papandreu'nun ileri sürdüğü koşullara uygun davranma kararı verip, böylelikle onun Yunanistan'a kurtuluş hükümetinin başı olarak dönmesini olanaklı kıldığını anlamak pek kolay değil. Bunun bir nedeni kuşkusuz, savaşı kazanmış olan ittifakın niteliğine bağlıydı. İngilizler ne de olsa Rusya'nın müttefikiydiler. Bir başka neden de, George Papandreu'nun Lübnan Konferansını biçimlendirişindeki ustalıkta aranabilir. Nedenleri ne olursa olsun bu davranış, sonuç olarak Yunanistan Komünist Partisinin er ya da geç gerçekleşmesi kaçınılmaz olan hesaplaşmada taktik bir geri çekilişini ifade etmekteydi.

Papandreu ise özellikle Yunanistan'ın kırlık bölgelerinde tüm gücü ellerinde bulunduran ELAS kuvvetlerinin kurtuluş sonrasında kendi koşullarını dayatabilecek bir konumda olmalarından korkuyordu. Bu yüzden Yunanistan'ın kurtuluşu

sürecine İngiliz kuvvetlerinin de katılmasında ısrar ediyordu. Fakat İngilizler kendisine, bu işe ayırabilecekleri kuvvetleri bulunmadığını bildirince, Papandreu, istediği sonucu elde etmek için siyasal yöntemlere başvurmaya karar verdi. İlk iş, kralın dönüşünü bir plebisit yapılana kadar ertelemeye çalışmaktı. Böylece Yunanistan'daki komünist olmayan güçlerin bölünmesini engelleyebilirdi. Bunu başardı da. 26 Eylülde Caserta'da ELAS kuvvetlerinin Yunan Ulusal Birlik Hükümetinin komutası altına girmesini öngören bir anlaşmaya varılmasını sağladı. Bu suretle ELAS kuvvetleri, Müttefik Yüksek Komutanlığı tarafından Yunanistan'daki müttefik kuvvetlerinin komutanlığına getirilmiş bulunan General Scobie'nin komutası altına girmiş oluyorlardı. Papandreu'nun kanısına göre, ELAS'ın Scobie'nin komutası altına girmeye razı olmasının nedeni, kurtuluş anı geldiğinde önemli ölçüde bir İngiliz kuvvetinin Yunanistan'a çıkacağına inanmasıydı. Nitekim George Papandreu 8 Ekim 1944'te Napoli'de Churchill'le buluştuğu zaman, onu, İngilizlerin Yunanistan'da dikkate değer bir kuvvet bulundurmadıklarını fark etmesi halinde ELAS'ın Lübnan Anlaşmasını çiğneyerek iktidarı şiddet yoluyla ele geçirmeye çalışabileceği konusunda uyardı. Churchill Yunanistan'a askeri kuvvet göndermedi, ama 12 Ekimde Stalin'le Yunanistan'ın İngiliz etki alanında kalması konusunda anlaşmaya vardı.

Atina Savaşı

Churchill, Stalin'le aslında uzun bir süre boyunca Balkanlardaki etki alanlarını belirleyecek olan bu anlaşmaya vardıktan sonra, artık Yunanistan'a bir İngiliz sömürgesi gibi davranmakta daha pervasız olabilirdi. Eden'e 7 Kasımda çektiği telgrafta «Yunanistan'da hareket serbestisi elde etmek için Rusya'ya gerekli fiyatı ödediğimize göre, Kralcı Helen Hükümetini desteklemek için İngiliz birliklerini kullanmakta duraksamamız için artık bir neden kalmadı....» diyordu. Bu durum ayrıca İngilizlerin artık Papandreu'yu atlayarak Yunanistan'daki cumhuriyetçi ve kralcı güçler arasından bütünüyle bu ülkedeki İngiliz çıkarlarını temsil edecek müttefikler arama aşamasına geçmelerini olanaklı kılıyordu. Böyle

müttefikleri aşırı sağcılar ve işbirlikçiler arasında buldular da. Bu güçlerin çoğu Metaksas diktatörlüğünü desteklemiş, aktif olarak Almanlarla işbirliği de yapmışlardı. Bunlar, EAM'ın söz sahibi olduğu savaş sonrası bir Yunanistan'da kendileri için hiçbir gelecek olmadığının farkındaydılar. Ama dış yardım olmaksızın EAM'ın gücüne karşı bir şey yapmaları da olanaksızdı. Bu yüzden İngiliz kuvvetlerinin müdahalesini zorunlu kılacak ve iç savaşı kışkırtacak bir durum yaratmak için ellerinden geleni yaptılar. EAM aleyhtarı felaket tüccarlığında o kadar ileri gittiler ki, Papandreu bile kendini 27 Kasımda, «...maalesef bazı yayın organları ve yönetici sınıfın bir kesimi bizi [iç savaşı] kavramakta geç kaldığımız için eleştiriyorlar. Biz, hâkim sınıfların bir bölümünün kitle halinde kapıldığı bu kuruntulara aldırış etmiyoruz» demek zorunda hissetti. Ayrıca EAM içindeki dengenin komünistlerin başını çektiği uzlaşmaz ve katı bir çizgi taraftarlarının lehine bozulması da zor olmadı. Lübnan ve Caserta'da ılımlılar kazanmış, ama sonradan İngilizlerin ülke kurtulur kurtulmaz perde arkasından işbirlikçi sağın aşırı unsurlarıyla ittifak yapmayı planladıkları ortaya çıkmıştı.

Böylelikle Yunanistan'ın kurtuluşunu izleyen trajik olaylar, siyasal güçlerdeki kutuplaşmanın bir sonucu olarak kaçınılmaz hale gelmiş oluyordu. Bir taraftan İngilizler işbirlikçileri destekliyor, öte yandan Stalin'in Yunanistan'ı İngilizlere vermesine karşın EAM içinde komünist devrimciler başa geçiyordu. Orta yolcu bir cumhuriyetçi olan George Papandreu'nun böylesi bir kutuplaşmada eski durumunu koruması olanaksızdı. Ne İngilizlerin desteklediği bir hükümetin başında kalıp aşırı sağın siyasal programını uygulayabilir, ne de kasım ayından itibaren açıkça ihtilalci bir yola girmiş olan EAM'la aynı safta yer alabilirdi. Olaylar bundan sonra kaçınılmaz bir biçimde birbirini izledi. EAM'ın bakanları hükümetten ayrıldı; 2 Aralıkta toplanan EAM Merkez Komitesi 3 Aralık Pazar günü Atina'nın Anayasa Alanında bir miting yapmayı kararlaştırdı ve 4 Aralık Pazartesiden başlamak üzere genel grev çağrısında bulundu. İngiltere Büyükelçisi Leeper hükümetten mitingi yasaklamasını istedi; hükümet de gösteriyi zorla dağıtmaya karar verdi. Böylece çatışma başladı.

Bunu izleyen 24 saat içinde ELAS kuvvetleri Atina üstüne yürüdü. İngilizler, Rimini Tugayı, Yeros Lokos ve ünlü aşırı X Örgütü, Atina'nın merkezini savunmak için örgütlendiler.

1944 Noeline gelindiğinde Atina yanıyordu. Churchill, Dışişleri Bakanı Anthony Eden'le birlikte Yunanistan'a geldi. Ertesi gün bütün partilerin temsilcileri Atina Başpiskoposu Damaskinos'un başkanlığında toplandılar ve Churchill yeni bir hükümetin kurulmasını istedi. Başpiskopos Damaskinos kral naibi oldu; kralın dönüşüne ilişkin referandum belirsiz bir tarihe ertelendi; EAM'ın bakanlarının çekilmesiyle artık «muhafazakâr» bir hükümet haline gelmiş olan George Papandreu Hükümetinin yerine daha «ilerici» bir hükümet kuruldu. 31 Aralıkta Damaskinos naiplik yemini etti ve 2 Ocak 1945'te Yunan monarşisince aforoz edilmiş biri olan General Nikolas Plastiras yeni hükümeti kurdu.

İşbirlikçi Hainler İngilizlerin Desteğiyle Başa Geçiyor

Yunanistan Komünist Partisi 3 Ocakta ELAS'ın yanı sıra sağcıların da silahsızlandırılması koşuluyla ateşkes istedi. Yalnızca ELAS silahlarını bıraktığı takdirde, sağcı birimlerin kitle halinde misillemeye girişeceğinden korkuyorlardı. General Scobie hemen İngilizlerin ELAS'a karşı yapılacak misillemelere seyirci kalmayacağına dair güvence verdi.

Aslında ELAS'ın misillemeden korkması için bazı nedenler vardı. Aralıktaki çarpışmalar sırasında EAM'ın polis gücü olan OPLA iğrenç işler yapmıştı. ELAS barikatlarda çarpışırken, OPLA'ya bağlı birimler, totaliter rejimlerin polisininkine benzer bir fanatiklik içinde, yalnızca Alman işbirlikçilerini değil, sırf monarşiye bağlı oldukları için birçok sıradan yurttaşı da tutuklayıp öldürmüşlerdi. Arkasından OPLA'nın cellatlarından bir çoğu da, ELAS tarafından idam edilmişti. Daha sonraları ise, birçok ELAS üyesi Yunan mahkemelerinde işgal sırasında işbirlikçi hain Güvenlik Taburlarının mensuplarını «katlettikleri» gerekçesiyle ölüme mahkûm edilirken, OPLA üyeleri sağın polis devletinin ajanları haline gelerek yakayı sıyırtmışlardı.

11 Ocak 1945'te ELAS, İngiliz birlikleriyle ateşkes imzaladı. 3 Şubatta ELAS üyelerinin yargılanmasına başlandı. En çok verilen ceza, ölüm cezasıydı. Hainlerin yargılandığı mahkemelerde ise SS işbirlikçileri hafif cezalarla kurtuldular. Bu mahkemelerde kimse tanıklık etmeye cesaret edemiyordu. Na-

zi işbirlikçilerini suçlamaya kim cesaret edebilirdi ki? Bunlar olsa olsa Yunanistan'ı komünizmden «kurtardıkları» için alkışlanabilirlerdi.

Bu yargılamalar İngiliz Avam Kamarasında da sorun yarattı. İngiliz milletvekilleri, ELAS mensuplarının Atina'da devlete karşı savaşmış oldukları gerekçesiyle mahkûm edilmelerinin, Eden'in aralık savaşlarında ELAS saflarında çarpışmış olmanın kendi başına bir suç oluşturmayacağı biçimindeki açıklamasına aykırı düştüğünü ileri sürdüler. Biçimsel olarak yargılamalar durdu. Ama ELAS'ı cezalandırma hareketi sürdü ve sonunda öyle boyutlara ulaştı ki, Başbakan Macmillan 16 Martta Başbakan Plastiras'a, «ordunun halka zulüm değil hizmet eden bir kurum olduğunu» hatırlatan bir mesaj gönderdi. Ancak bu mesajın bir etkisi olamazdı; çünkü dizginler Plastiras Hükümetinin elinde değildi. İngiliz silahlarının desteğiyle denetimi elinde tutan güç, sağın perde arkası hükümeti ve polis devletiydi. Nitekim kısa bir süre sonra Plastiras iktidardan düştü. Kral naibi onun yerine sağcı Amiral Vulgaris'i atadı. O zamanki ABD Dışişleri Bakanı Edward R. Stettinius, 9 Nisan 1945'te verdiği bir demeçte, naibin atama öncesinde *yalnızca* İngiliz Büyükelçisine danışmış olduğunu ileri sürerek durumdan hoşnutsuzluğunu belirtti.

İşbirlikçi hainlerin yargılanması 1 Haziran 1945'te sona erdi. Bunlardan üçü ölüm cezasına çarptırıldı, ancak bu cezalar yerine getirilmedi. Tanınmış bir Nazi işbirlikçisinin öldürülmesine misilleme olarak elli Yunanlı rehinenin ölüm emrini bizzat vermiş olmasına rağmen, Alman kuklası Başbakan Rallis bile ölüm cezasına çarptırılmamıştı. Zaten İngiliz silahlarının desteğiyle Yunanistan'ı yönetmekte olan sağın kendi kulübüne mensup üyeleri ölüme göndermesi beklenemezdi ve Rallis de bu kulübün bir üyesiydi.

İngiltere'de İşçi Partisinin kazandığı zafer, Yunan halkı içinde büyük umutların doğmasına yol açtı. Naip Damaskinos 7 Eylül 1945'te Londra'yı ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Bevin'le görüştü. Bu arada *The Times*, Kral George'un Yunanistan'a dönüşünün ya devrime, ya da diktatörlüğe yol açacağı yolunda uyarılarda bulunmaktaydı. Londra'da parlamento seçimlerinin 20 Ocak 1946'da yapılması ve bu parlamentoya Anayasayı değiştirme yetkisinin verilmesi konularında anlaşmaya varıldı. Kralın dönüşüne ilişkin referandum daha

sonra yapılacaktı. Merkezci demokratik partilerin liderleri bu seçimlere katılmayacaklarını açıkladılar. Yunanistan'daki mevcut koşullar altında seçim yapmanın hiçbir anlam taşımayacağını ileri sürdüler.

Londra'da alınan kararlar üstüne Vulgaris Hükümeti hemen istifa etti. Yunanistan'daki İngiliz dostlarından hiç kimse ülkeyi üç ay içinde seçime götürmeye istekli olmadığından, başbakanlık görevini Naip Damaskinos'un kendisi üstlenmek zorunda kaldı. Ancak 18 Ekimde göreve başlayan Damaskinos Hükümeti de hemen düşünce, Panayiotis Kanellopulos 2 Kasımda başbakan olarak yemin etti ve böylelikle sağ, fiilen olduğu gibi, hukuksal bakımdan da yönetimin başına geçmiş oldu. Ama bu, ne Yunan ne de uluslararası kamuoyunun kabullenebileceği bir durum olduğundan, Kanellopulos da kısa sürede düştü. Bunun üstüne İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı MacNeal 11 Kasımda Atina'ya geldi. MacNeal Yunanistan'ın siyasal önderleriyle çeşitli görüşmelerde bulunduktan sonra, esas itibariyle Eleftherios Venizelos'un eski Liberal Partisine mensup şahsiyetlerden oluşan bir hükümetin kurulması gündeme geldi. Bu hükümette en başta Kartalis olmak üzere İngilizlerin dostu olarak direnişe katılmış birçok önemli kişi de yer almaktaydı. Bunlar Temistokles Sofulis'in başbakanlığını yaptığı bu hükümete liberal ve ilerici bir renk kattılar. İngiliz hükümeti seçimlerin 1946'da yapılmasında diretince de, İngilizlere karşı çıkarak hükümetten istifa ettiler.

Yeni hükümetin de başbakanlığını yapan Sofulis, MacNeal'in isteği üzerine seçimleri dört ay içinde 31 Mart 1946'da yapmaya razı oldu. Bunun üstüne Stalin, Yunanistan'ı batının etki alanına bıraktığını gösteren bir jestte bulunarak Atina'ya büyükelçi atadı ve böylece Yunanistan'ın «egemenliğini» tanıdığını göstermiş oldu. Ancak sağcılar hem doğu, hem de batının onayını kazanmış bu yeni hükümeti rahat bırakmaya pek niyetli gözükmüyorlardı. İşe, hükümetin insafsızca cezalandırılmış olan binlerce direniş savaşçısına af getiren önerisini reddetmekle başladılar. Bu arada yapılan provokasyonların en büyüğü, Bakan Rentis'in (Merkez-Sağ) yalnızca işgal sırasında Nazi yanlısı Güvenlik Taburları mensuplarını sürgündeki Yunan hükümetinin emri üstüne öldürmüş olanların af kapsamına alınacağını bildiren açıklamasıydı. BBC'nin işbirlikçi hainlere karşı savaş çağrılarına uyma «saflığını» göster-

miş olan Yunanlıların şimdi hainlere karşı şiddet eylemlerine Kahire'den aldıkları emir üstüne girişmiş olduklarını kanıtlamaları gerekiyordu. Hükümet sonunda Almanları, İtalyanları, Bulgarları ya da bunların ajanlarını (yani Güvenlik Taburları mensuplarını) öldürmüş olan herkesin salıverilip, yalnızca siyasal nedenlerle adam öldürmüş olanların yargılanmalarına karar vermek zorunda kaldı.

1946 yılına gelindiğinde Yunanistan üstündeki kara bulutlar dağılmaya başlamış gibi gözüküyordu. Hemen hemen herkes ülkede artık daha fazla kan dökülmeyeceği kanısındaydı. Sofulis bütün gücüyle Yunanistan'ın resmi ordusu rolünü oynayacak bir Ulusal Muhafız gücü oluşturup, hükümetin denetim altına alamadığı jandarmanın etkisini kısıtlamaya çalışıyordu. Kimse, işbirlikçi hain Rallis Güvenlik Taburlarını örgütleyene kadar jandarmanın SS'lerin başlıca aleti olduğunu unutamıyordu. Her halükârda Sofulis, Atina Hükümetinin gücünün Attika'nın ötesine geçemediğinin farkındaydı. Dahası işbirlikçi hainlerin aralık ayaklanmasını izleyen günlerde başlayan «karşı devriminin» hâlâ sürmekte olduğunun da farkındaydı.

21 Ocak 1946'da hükümeti sarsan yeni bir olay oldu. Grivas'ın sağcı terörist örgütü X'in yaklaşık üç bin üyesi, yerel jandarmanın da desteğiyle Messinia'daki Kalamata'ya girdiler. Buradaki hapishaneleri işgal edip, işgal sırasında işledikleri suçlardan dolayı yargılanmayı bekleyen işbirlikçi hain dostlarını kurtardılar. Mahkeme binasına girip bütün dosyaları yaktılar. Yargılanmayı bekleyen komünistlerin tutulduğu binayı ele geçirmeyi başaramayınca, 14 silahsız yurttaşı öldürüp 150'sini rehin alarak bölgeyi terk ettiler.

Bunun üstüne Sofulis, «*Kralın özel ordusundan başka bir şey olmayan X Örgütünü dağıtmak zorundayız. Eğer jandarma demir yumruğumuzu üstünde hissederse, taktiklerini değiştirecektir*» diye bir demeç verdi. Ama ne jandarma, ne de X Örgütü yaşlı başbakanın «demir yumruğu»na aldırış etti. X üyeleri başbakanın demecine rehinelerden sekiziyle birlikte saldırdıkları Lakonya'da tanınmış komünistlerin akrabalarını da öldürerek karşılık verdiler.

Yunanistan Komünist Partisi kamuoyuna yaptığı bir açıklamada üyelerini «katilleri silahlı mücadeleyle ezmeye» çağırdı. Tanınmış antikomünist bir gazeteci olan Theodore Papakonstantinu ise şu öngörülerde bulunmaktaydı:

«Halk günün birinde bu canavarlara cezalarını verecektir... Hükümet, içinde bulunduğumuz durumu kavramaktan uzaktır. Bu gangster ve hainlerle işbirliği yapanlar da yalnızca kendi mezarlarını değil, tüm ulusun mezarını kazmakta olduklarının farkında değiller... Hükümetin katiller ve düşman işbirlikçileri karşısında gösterdiği inisiyatifsizlik, ülkeye karşı işlenmiş bir suçtur; kralcı çevrelerin bunlarla işbirliğine gitmeleri ise, tarihte eşi görülmemiş bir onursuzluk örneğidir.»

Bu olayların ulusal olduğu kadar uluslararası planda da yankıları oldu. Birleşmiş Milletlerdeki Sovyet temsilcisi Vishinsky, Yunanistan'da İngiliz birliklerinin bulundurulmasını protesto etti. Başbakan Sofulis, Rusların bu protestosunu reddederek İngiliz birliklerinin Yunanistan'a başında George Papandreu'nun bulunduğu ve Yunan solunun da içinde yer aldığı hükümet tarafından çağırılmış olduklarını ileri sürdü. Tabii bu iddianın aslı astarı yoktu. Ne Papandreu, ne de Yunan solu İngiliz birliklerini hainlerden ve Nazi işbirlikçilerinden oluşan bir ordu örgütlesin diye çağırmışlardı. Sofulis'in kendi Dışişleri Bakanı Sofianopulos, başbakanının iddiasını desteklemenin utancını yaşamak yerine, istifa etmeyi yeğledi.

Vishinsky'nin, Birleşmiş Milletlerde yaptığı konuşma derin bir etki yarattı. Belgelere dayanan konuşmasında Vishinsky, Yunan yurttaşlarına karşı işlenen suçları ad, tarih ve yer vererek belirtti. İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Vishinsky'nin konuşmasını «propaganda»dan ibaret olmakla suçladıysa da, gün Vishinsky'nin günüydü. Öteki ülkelerin temsilcileri de Vishinsky'nin yaptığı ifşaattan derin biçimde etkilenmişlerdi. Ancak Vishinsky 7 Şubatta ani bir dönüş yaparak, Güvenlik Konseyinin Yunanistan sorununa ilişkin bir karar almasında diretmediğini, bu konuda söylenmiş olanların dikkate alınmasını yeterli bulduğunu ve kendisi açısından sorunun kapanmış olduğunu açıkladı. Bevin ve Vishinsky hararetle el sıkıştılar; Sofulis Hükümeti her ikisine de Yunanistan sorununa gösterdikleri ilgi nedeniyle en içten şükranlarını iletti. Bevin, Yunanistan'daki seçimlerin dürüst ve özgür bir biçimde yapılacağına ilişkin güvenceler vererek oynanmakta olan güldürüyü finaline ulaştırdı. Stalin'in Rusyasıyla İngiltere arasında varılan bu «anlaşma»nın nedenleri açıktı. İngilizlerin Stalin'in demir perde gerisinde uyguladığı baskılara karşı çıkmaması koşuluyla, Ruslar da Yunanistan'da İngilizlerin desteklediği şiddet hareketlerine karşı çıkmaktan vazgeçiyorlardı.

Bevin'in özgür ve dürüst seçimlere ilişkin vaadi üstüne, EAM, Sofulis'ten bazı somut güvenceler istedi ve bu güvenceler verilmediği takdirde bir «parodi»den ibaret kalacak seçimlere katılmayacağını açıkladı. EAM'ın istemleri somut olarak şunlardı: Seçmen listelerinin yeniden düzenlenmesi, genel siyasal af, EAM'ın hükümete katılması, terörizme son verilmesi ve devlet mekanizmasının Alman işbirlikçilerinden temizlenmesi. Sofulis, EAM'ın koşullarını kabul etmedi. Bunların yerine gösterişli bazı başka önlemler önerdi. Ancak Sofulis Hükümeti bundan iki ay sonra düştüğünden, bu önlemler de hiçbir zaman yerine getirilemedi.

12 Şubatta Yunanistan'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanlığına General Scobie'nin yerine General Cranford getirildi. Büyükelçi Leeper aynı gün kral naibini ziyaret ederek, Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmiş *yabancı gözlemciler* aksini tavsiye etmedikleri sürece seçimlerin ertelenmemesini istedi. Sofulis ertesi gün seçimlerin daha önce kararlaştırılmış olan 31 Mart tarihinde yapılacağını açıkladı. Bu konuda son sözün yabancı gözlemcilere ait olduğunu eklemeyi de ihmal etmedi. 700 Amerikalı, 700 İngiliz ve 200 Fransızdan oluşan müttefik gözlemcileri ise, bu açıklamanın ertesi günü şu açıklamada bulundular:

«Seçimlerin gerek tarihinin gerekse hangi koşullar altında yapılacağının saptanması sorumluluğu bütünüyle Yunan Hükümetine aittir. Müttefik gözlemcilerinden oluşan misyonun görevi yalnızca seçimleri gözlemlemekten ibaret olup, seçimlerin denetim ya da gözetimini kapsamamaktadır. Gözlemcilerin varlığı, Yunan Hükümetinin yetki ve sorumluluklarına hiçbir kısıtlama getirmemektedir.»

EAM, 23 Martta başlangıçtaki tutumunu değiştirerek, kırlık bölgelerde kamu düzeninin yeniden sağlanması için zaman kazanılması amacıyla seçimlerin mayıs sonuna ertelenmesini istedi. Bunun üzerine Leeper, hükümete müttefik gözlemcilerinin Yunanistan'a 31 Martta yapılacak seçimler için geldiklerini ve mayıs sonuna kadar kalamayacaklarını bildirdi. İngiliz gözlemcilerinin başkanı da «seçim tarihinde yapılacak herhangi bir ertelemenin müttefik misyonunun çalışmasına bir müdahale oluşturacağını; tarih konusunun Yunanlıların kendi sorunu olduğunu; tarihin değiştirilmesi durumunda gözlemcilerin bunu kendi hükümetlerine ileteceklerini ve gözlem-

cilerin daha fazla kalıp kalmamasına kendi hükümetlerinin karar vereceğini» açıkladı. Fransız ve Amerikalılar da bu açıklamaya katıldılar.

Sofulis, bu şantaj karşısında, komünistler ve solcu partiler katılsa da katılmasa da seçimlerin yapılacağını açıkladı. Perde arkasından ise, sol seçimlere katıldığı takdirde, Sağcı Halkçı Partinin sağın kırlık bölgelerde estirdiği teröre rağmen salt çoğunluğu kazanamayacağı görüşünü yayıyordu. O zaman da sağ ile merkez bir koalisyon hükümeti kuracak ve bu, silahlı kralcıların etkisini azaltacaktı. Sol, bu öneriyi dikkate aldı. İtalyan Komünist Partisinin önderi Togliatti, Yunan Komünist Partisinin önderi Zahariadis'e silahlı sağın Yunanistan'da mutlak bir egemenlik kurma tehlikesini bertaraf edebilmek için seçimlere katılma tavsiyesinde bulundu. Yalta'da Yunanistan kendilerine «verilmiş» olan batılı müttefikler, Yunanistan'ın «meşru» hükümetinin seçimlerden sonra sola karşı yürütülen terör hareketini genişletip şiddetlendirmesine aldırış etmeyeceklerdi. Ama Zahariadis, Togliatti'nin sözlerine kulak asmadı ve bu da, başarıları Yunanistan'daki siyasal güçlerin kutuplaşmasına bağlı olan sağı ve işbirlikçi hainleri sevindirdi.

Sofulis, 3 Martta İngiliz Hükümetine, «seçimler kamu düzeninin içinde bulunduğu koşullar altında yapıldığı takdirde ortaya çıkabilecek tehlikeler» hakkında bilgi verdi. Aynı zamanda başbakan olarak sözünü tutmak ve seçimleri yapmak zorunda olduğunu belirtti. Böylelikle topu İngiliz Dışişleri Bakanlığına atmış oluyordu. Dışişleri Bakanlığının bir sözcüsü 9 Martta yaptığı bir açıklamada «önümüzdeki iki ya da üç ay içinde Yunanistan'daki kamu düzeninde bir iyileşme söz konusu olamayacağından, İngiliz Hükümetinin seçimlerin ertelenmemesi gerektiği kanısında olduğunu» ifade etti.

Ülke İngilizlerin baskısıyla seçime sürüklenirken Sofulis Hükümetinde parçalanmalar baş gösterdi. Otuz beş bakandan on dördü, 12 Mart günü, seçimlerin 31 Martta yapılmasına karşı olduklarını açıkladılar. Bunlardan dokuzu istifalarını vermişlerdi bile. İngilizlerin güvenilir bir dostu olarak bilinen Ticaret Bakanı Marine Peltekis, istifa ettikten sonra şunları söyledi:

«Eğer İngiltere solun katılmayacağı bir seçimin yapılmasında diretirse, ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesi kaçınılmaz olacaktır. Üstelik bu kez iç savaşın Atina bölgesiyle sınırlı kalacağı da sanılmamalıdır.»

Ancak yanılgı içinde olan yalnızca İngiltere değildi. Birleşik Devletler de seçimlerin 31 Martta yapılması için Yunan hükümetine baskı yapmaktaydı. ABD görevlileri tarafından 28 Martta Sofulis'e iletilen bir mektupta şöyle denmekteydi: «*Birleşik Devletler Hükümeti, seçimlerin daha fazla ertelenmesinin Yunanistan'ı son derece zor bir duruma sokacağı kanısındadır.*» Bütün bunların sonucunda Sofulis, «özgür seçimlerin yapılması için gerekli nesnel koşulların bulunmamasına rağmen, müttefiklerin iki aylık bir ertelemeyi bile hoşgörüyle karşılamayacakları anlaşıldığından, hükümetimiz uluslararası çıkarlara ters düşen bir siyasal çizgi izleyemeyeceği kanısına ulaşmıştır» şeklinde bir açıklama yapmak zorunda kaldı.

AMERİKA YUNANİSTAN'I İNGİLTERE'DEN DEVRALIYOR

Seçimler ve Kral II. George'un Dönüşü

Başbakan Sofulis'in söylediği gibi «özgür seçimlerin yapılması için gerekli nesnel koşulların bulunmamasına rağmen», seçimler 31 Mart 1946'da yapıldı. Aslolan İngiltere ve Amerika'nın çıkarlarıydı; Yunan halkının çıkarlarının bunlar uğruna göz ardı edilmesinin ne önemi olabilirdi ki... Ama seçim sonuçları hiç de sağcıların bekledikleri gibi çıkmadı. 2.211.791 kayıtlı seçmenden yalnızca 1.106.510 tanesi oy kullandı. Gericiliğin kalesi olan Halkçı Parti 602.000 oy alırken, Muhafazakâr Milli Siyasal Birlik 210.000, Başbakan Sofulis'in Merkezci Liberal Partisi 159.000, Zervas'ın partisi ise 64.000 oy aldı (Zervas, muhafazakâr direniş örgütü EDES'in lideriydi).

Seçim sonuçlarının en önemli yanı hiç kuşkusuz on yıldan beri Yunanistan'da ilk kez yapılmakta olan bu serbest seçimlerde kayıtlı seçmenlerin yarısının oy kullanmamış olmasıydı. Seçimi boykotu savunmuş olan EAM, zafer kazanmıştı. Sağcılar hemen oy kullanmama oranının «son derece normal» olduğunu ileri sürdüler. Yabancı gözlemciler bir süre bekledikten sonra seçmenlerin yüzde 9 ila 20'sinin EAM'ın çağrısına uyarak, geri kalanların ise «normal nedenlerle» oy kullanmadıkları sonucuna vardılar. Bu yorumun İngiliz ve Amerikan hükümetlerini temize çıkartmak için yapıldığı açıkça belliydi. Bu hükümetlerin seçimlerin «zamanında» yapılması için diretmeleri, hiç de kamu iradesinin özgürce dile getirilmesi sonucunu vermemişti.

Yorumlarının nesnelliği ile tanınan Papakonstantinu oy kullanmama oranının aslında yüzde 50'den de büyük olduğu kanısındaydı. Papakonstantinu seçimlerden hemen önce şu yorumu yapmıştı: «Seçim günü her şey yolunda gidecek ve gözlemciler hiçbir düzensizlikle karşılaşmayacaklar. Kimse

seçmen kabinlerine saldırmayacak; çünkü EAM'ın adayları seçime katılmıyorlar ve dolayısıyla seçilme şansları yok. Kimse oy kullanma yerlerinde EAM'ın temsilcilerine kötü muamelede bulunmayacak; çünkü orada olmayacaklar. Kimse solcuların kılına bile dokunmayacak; çünkü onlar partilerinin talimatına uyarak oy kullanma yerlerinin yanına bile yanaşmayacaklar. Gözlemciler her yere düzenin egemen olduğunu gözleyecekler. Ama zaten *muhalefetin olmadığı durumlarda* faşist rejimlerde de hep düzen yok mudur?» Papakonstantinu bu sözlerine, EAM'ın kırsal bölgelerdeki birçok taraftarının gözlemciler ayrıldıktan sonra kendilerine misillemede bulunulmasından çekinecekleri için oy kullanmamaya cesaret edemeyeceklerini de eklemişti.

Gözlemcilerin yaptıkları açıklamaları muhafazakârların bile benimsemesine olanak yoktu. Bunlar «güçlü» bir hükümete yol açmadığı için sonuçlardan hoşnut değildiler. Kral naibi sıkıntı içindeydi. Seçimlerin ertesi günü hükümet kurma görevini Halkçı Partinin «yönetici komitesi»ne verdi. Ama bu partinin önde gelen üyeleri arasındaki çatışma öylesine büyük boyutlardaydı ki, bunlar aralarında anlaşma sağlayamadıklarından başbakanlık görevi sonunda (bir tür yüksek mahkeme olan) Devlet Konseyinin Başkanı Pulitsas'a verildi. Metaksas diktatörlüğünün ve işgalcilerle işbirliği yapanların halefleri, bu kritik anda bile kendi zorluklarının üstesinden gelmeyi becerememişlerdi.

Ancak bu seçim komedisinin doğurduğu sonuçlarda Yunanlı komünistlerin de ağır bir sorumluluğu vardı. Eğer seçimlere katılmış olsalardı, oyların en az yüzde 25'ini alarak, Halkçı Partinin parlamentoda bütünüyle gerici bir hükümeti desteklemek için sağcı bir koalisyon oluşturmasını engelleyebilirlerdi. Yunanistan Komünist Partisinin bu kararından en büyük zararı ise EAM üyeleri gördü. Seçmen kartlarındaki boşluk seçimlerde oy kullanmadıklarının kanıtıydı ve yirmi yıl boyunca bu yüzden başlarına gelmedik kalmadı. Komünizmle tek ilişkileri işgal kuvvetlerine karşı direnişe EAM'ın bayrağı altında katılmış olmaktan ibaret bulunan EAM üyesi Yunanlı gençler çeyrek yüzyıl boyunca takibata uğradılar, hapse atıldılar, sürgüne gönderildiler, işsiz kaldılar; çünkü 31 Mart 1946 seçimlerindeki seçmen kartlarında damga yeri boştu.

Halkçı Parti içindeki kilit adamlardan olan Konstantin Tsaldaris, parlamento toplanana kadar geçen süre içinde parti

liderliğini ele geçirmiş ve başbakanlığa getirilmişti. Tsaldaris, parlamentonun açılış oturumunda Kral George'un Yunanistan'a dönmesi çağrısında bulundu. Bu, hem sağı birleştirmeyi, hem de kendisinin parti içindeki durumunu sağlamlaştırmayı amaçlayan bir slogandı. 1936'da parlamentoyu feshedip ülkeyi faşist Metaksas diktatörlüğüne teslim etmesinin Kral George'un itibarını ciddi biçimde zedelemiş olmasının, ya da bu çağrının, kralın dönüşüne ilişkin referandumun 1947 ilkbaharından önce yapılmaması konusunda İngilizlerle Sofulis Hükümeti arasında varılan anlaşmaya aykırı düşmesinin pek önemi yoktu Tsaldaris'in gözünde. Tsaldaris, bu konuda parlamentodan da ciddi bir destek sağladı. Milletvekillerinin çoğu Tsaldaris'i ayakta alkışladılar. Alkışlayanlar bir yandan da Güvenlik Taburlarının kurucusu işbirlikçi hain Başbakan Yoannis Rallis'in adını bağırıyorlardı.

Amerikalılar ve İngilizler bu noktada Tsaldaris'in plebisiti öne alma kararından duydukları kaygıyı dile getirdiler. Amerikan Dışişleri Bakanı James Byrnes, 17 Nisan 1946'da «referandumun acaleyle ele alınamayacak kadar ciddi bir sorun olduğu» uyarısında bulundu. Atina'daki yeni İngiliz Büyükelçisi Norton ise, Tsaldaris'e müttefiklerle Sofulis arasında varılmış olan anlaşmanın her iki noktasına da uyulması gerektiğini bildirdi. Seçimlere ilişkin birinci nokta zaten yerine getirilmiş ve bundan da Halkçı Parti kârlı çıkmıştı. Şimdi anlaşmanın referandumun seçimlerden bir yıl sonra yapılmasını öngören ikinci noktasına da uyulmalıydı.

Başlarında Sofulis, George Papandreu ve Sofokles Venizelos'un bulunduğu muhalefet partileri, hükümetin bu kararına şiddetle karşı olduklarını açıkladılar. Tsaldaris, Kral George'un dönüşünün partisinin seçim bildirgesinde yer aldığını, dolayısıyla halkın seçimde kendisine referandumu erkene alması için yetki vermiş olduğunu ileri sürdü. O sırada Londra'da yaşamakta olan Kral George da kendi adına seçimlerin yürütülüş tarzına ilişkin takdir duygularını dile getirdi ve Yunanistan'da artık yeniden normal ve özgür bir siyasal yaşamın başlamakta olduğunu belirtti.

İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, İşçi Partisinin şiddetli muhalefetine rağmen, sonunda Tsaldaris'in referandumu erkene alma görüşünü kabul etmek zorunda kaldı. Dışişleri Bakanlığının bir sözcüsü 11 Mayıs 1946'da basına yaptığı açıklamada, İngiliz Hükümetinin referandum sorununa ilişkin tutu-

munda meydana gelen değişikliğin Yunan Hükümetinin baskısından ileri geldiğini ve «İngiliz Hükümetinin bu konudaki muhalefetini artık sürdüremeyeceğini» söyledi. Bundan birkaç gün sonra da İngiliz kamuoyunu yatıştırma çabası içindeki İngiliz Hükümeti, Yunan Hükümetini «referandumun tüm Yunan yurttaşlarının oy kullanmasını olanaklı kılacak yasal bir düzenleme içinde gerçekleştirilmesi» konusunda uyardı. Gerici silahlı çetelerin ülkeyi ele geçirmesine yardım etmiş olan İngiliz Hükümeti, kendi yarattığı canavara artık söz geçiremediğinin yeni yeni farkına varmaya başlamıştı.

Tsaldaris referandum sırasında (kendisine bonservis verecek) yabancı gözlemcilerin hazır bulunması konusunda müttefik hükümetleriyle görüşmelere başladı. Müttefik hükümetleri tereddüt içindeydi. Daha önceki seçim tecrübesinden ağızları yanmıştı. İngiliz ve Amerikan hükümetleri sonunda hâlâ Yunanistan'da bulunan gözlemcilerin seçmen listelerinin yenilenmesinin gözetimi ve daha sonra da referandum hakkında kendilerine bilgi vermek için Yunanistan'da kalmaları konusunda anlaştılar. İngiliz Hükümeti ayrıca Yunanistan'da hüküm süren koşullar hakkında İngiliz kamuoyunu aydınlatmaları amacıyla üç İşçi Partisi milletvekilini Yunanistan'a gönderdi. Bunların verdikleri bilgilere göre «İngiltere'nin Yunanistan'daki itibarı hızlı bir düşüş içindeydi ve referandum bu yıl yapılırsa, iç savaşın çıkması kaçınılmazdı.» Giden milletvekillerinden biri Londra'ya döndükten sonra yayımladığı bir makalede Yunanistan'daki durum hakkında şunları anlatıyordu: «*Arkadaşlarımla birlikte Yunanistan'da iki hafta kaldım. Gördüğüm şey düpedüz faşist bir rejimdi*». Milletvekili, bir Kızılhaç arabasında Yunanlı bir yurttaşın öldürülüşünü anlattıktan sonra, Atina'nın banliyölerinden Kallithea'da yurttaşların polis gözetimi altında nasıl dövüldüklerine geçiyor ve şöyle devam ediyordu: «*Silahlı sağcı çeteler geceleri el bombaları ve otomatik tüfeklerle mahalleleri basıyorlar. Yunanistan'da bir günde işlenen siyasal cinayetlerin sayısı beşten on beşe çıkmıştır.*» Öldürülenler genellikle solcu ya da liberal partilerin üyeleriydi. Ama sık sık monarşiye karşı sıradan yurttaşların öldürüldüğü de oluyordu. Makale şöyle sona eriyordu: «*Bugün Yunanistan'da olanlar, kralcıların seçimde kazandıkları zaferin pekiştirilmesi ve Kral George'un dönüşünün kolaylaştırılması amacıyla devlet mekanizmasının tümünün demokratlara karşı kullanıl-*

masından başka bir şey değildir.» Ne bu kan gölü ne de uluslararası kamuoyunun tepkisi Tsaldaris Hükümetini harekete geçirebildi. Kamu Düzeni Bakanı, Yunanlı demokratlara karşı işlenen ve artık gündelik bir olay haline gelmiş olan cinayetleri seçimi kazananların «zafer sarhoşluğuna» bağlıyor ve «Sağcı çeteler cinayet işliyor olabilirler; ama bunlar hükümet görevlilerine saldırmadıklarına göre cinayetler siyasal amaçlı sayılamaz» diye sürdürüyordu sözlerini.

Baskıya uğrayan demokratlar dağlara çıkmaya başladılar. Bunlar sayıca henüz azdı; fakat hükümet bu durumun kırsal bölgelerdeki kamu düzenini etkileyebileceğinden kaygılanmış gözüküyordu. Parlamentoya «solcu gruplara» karşı «kamu düzeninin korunması»na ilişkin bir tasarı sundu ve bunun yasalaşmasını sağladı. Sofulis, böyle bir yasanın yurttaşların kitle halinde dağa çıkmalarına yol açacağı uyarısında bulundu, ama dinleyen olmadı. Sanki bu yetmezmiş gibi, hükümet büyük kentlerdeki muhaliflerini de açıkça baskı altına almaya yarayacak bir dizi önlem daha aldı. Bütün bunların üstüne bir de gerek devlet sektöründe, gerekse özel sektörde çalışan demokrat ve solcuların işten atılmasını kolaylaştıran yasalar çıkarıldı.

Tam bu noktada EAM bir zeytin dalı uzattı. EAM Merkez Komitesi, seçmen listelerinin yeniden düzenlenmesi, kamu düzeninin yeniden sağlanması ve Tsaldaris Hükümetinin daha güvenilir politikacıların da dahil edilmesiyle genişletilmesi durumunda referanduma katılacağını ilan etti (EAM daha sonra bu koşullardan da vazgeçerek referanduma katıldı). Solun silahlı çatışmaya girmeden önce son bir kez daha barış içinde bir arada yaşamaya istekli olduğunu göstermek için böyle bir jestte bulunduğunu tahmin etmek zor değildi.

Bu arada kamu düzeni «yeniden sağlanırken», dehşete düşmüş yurttaşlar dağlara çıkmaya devam ediyor ve referandum tarihi de yaklaşıyordu. Batılı siyasal liderler sonuç getirmeyen uyarılarını sürdürmekteydiler. Harold Laski şöyle diyordu: «George'un Yunanistan'a dönüşü, tüm dünyaya özgürlüğün anlamını ilk kez öğretmiş bir ulusun şanlı mücadelesinin acıklı bir biçimde sona ermesi anlamına gelecektir. Biz İngiliz İşçi Partililerin, başında korumaya andiçtiği Anayasayı kendisi çiğnemiş bir kralın bulunduğu bir rejime yardımcı olmamız beklenemez.» İngiltere ve ABD hükümetleri, daha dün müttefikleri olan SSCB ile giderek büyüyen bir çatışma içine girmek-

teydiler. Bunlar, Doğu Avrupa ülkelerinde baskı altında gerçekleşen seçimlerin sonuçlarını tanımak istemiyor ve Atina'daki gerici rejime sağladıkları desteği bunun «karşılığı» olarak göstermeye çalışıyorlardı. Bu «karşılık» Yunanlı demokratların yüreğini acıyla burkuyordu. Onlar, ne doğunun (ve onun aleti olan Yunanistan Komünist Partisinin), ne de batının (ve onun aleti olan dünün Nazi işbirlikçisi gerici sağın) kölesi olmak istiyorlardı. İşte solun ilk örgütlü birimlerinin yeni yeni oluşmaya başladığı bir sırada binlerce demokratı dağlara çeken, bu duygulardı.

Bu arada Ruslarla müttefikler arasında Yunanistan'daki gelişmelere ilişkin bir ağız dalaşı sürüp gitmekteydi. Ruslar, Yunanistan'da İngiliz birliklerinin bulundurulmasını protesto ediyor ve Yunanistan'daki gelişmelerin «barışı tehlikeye attığını» ileri sürüyorlardı. Bu eleştirilerin amacı, müttefiklerin Doğu Avrupa ülkelerindeki duruma ilişkin eleştirilerini dengelemekti.

1 Eylülde referandum yapıldı ve kral, Yunanlıların yüzde 69'unun oyunu aldı. Ama sağ, durumdan hoşnut değildi. Sağcı çetelerin egemenliğindeki Yunan anakarasının kırsal bölgelerinde krala verilen oy oranı yüzde 80 ile 97 arasında değişirken, kentler kralın dönüşüne karşı çıkmıştı. Girit'te ise cumhuriyetçilerin oyu yüzde 70'i buluyordu.

Sovyetler Birliği, Batı Trakya sorununu gündeme getirmek için tam da bu anı seçmiş, Güvenlik Konseyine bu bölgenin Bulgaristan'a verilmesi için öneride bulunmuştu. Sovyetlerin bu davranışı sağa güçlü bir propaganda silahı sağlamıştı. Daha önceleri monarşiye karşı olan herkes «komünist» iken, şimdi bir de «Bulgar» olmuştu.

Kral George 27 Eylül 1946'da üstünde bir general üniformasıyla Yunanistan'a geldi. Aynı gün *Manchester Guardian* şunları yazıyordu: «*Yunanistan'da savaşın harekete geçirdiği toplumsal devrimin güçlerini baskı altına alma çabası, tam tersi bir sonuç vermeye mahkûmdur. Yunan sorununun çözümü Birleşmiş Milletlere bırakılmalıdır. Yunanistan'dan çekilmek, bizi askeri bakımdan zayıflatabilir, ama moral bakımından güçlendireceği muhakkaktır.*»

Durumun hızla kötüye gittiğinin farkına varan İngiliz Hükümeti, Atina Hükümetine bir Ulusal Muhafız gücü oluşturması için silah göndermeye söz verdi. Bu muhafız gücü, kırsal bölgelerde demokrat yurttaşların baskı altında tutulma-

sına hizmet etmiş olan jandarmanın yerini alacaktı. İşçi Partisinin sol kanadı, bunun, partinin Brighton'daki toplantısında alınmış olan ve Yunanistan'da özgürlüklerin yeniden sağlanması çağrısında bulunan karara aykırı olduğunu ileri sürerek Bevin'e karşı çıktı. Eleştiriler, Yunan Hükümetinin bu silahları —aslında komünizm tehlikesini de göz ardı ederek— ayrım gözetmeksizin kendi muhaliflerine karşı kullanacağı noktasında toplanmaktaydı. İngiliz basını, Tsaldaris Hükümeti bazı demokrat unsurların da katılmasıyla genişletilene kadar silah sevkiyatının durdurulmasını istedi. Atina'daki hükümet yanlısı basın bu tavsiyeler karşısında öfkeye kapıldı. Bunları Yunanistan'ın içişlerine yapılmış bir «yabancı müdahalesi» olarak niteledi. Kendisini destekleyen basından daha akıllı olan Kral George ise, Büyükelçi Norton'u ziyaret ederek, İngiltere'nin Yunanistan'a sağlamakta olduğu yardımdan dolayı teşekkür etti.

Amerikalılar Yunanistan'a Geliyor

İngilizler 1947 Şubatında Yunanistan siyasetlerinin artık iflas etmiş olduğunu ve Yunanistan'daki «demokrasi»yi daha fazla ayakta tutamayacaklarını anladılar. Zaten Bevin'in izlediği çizgi hep güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştı. 6 Ocak 1947'de yayımlanan *İngiliz Parlamento Delegasyonunun Yunanistan Üstüne Raporunda* Yunanistan'daki durumun umutsuz bir hale gelmiş olduğu belirtiliyordu. Raporda, komünist gerillaların etkinliklerinin dışarıdan destek görüyor olması olanaklı ise de, olayın bütünüyle dış müdahaleye bağlanamayacağı kabul edilmekteydi. Raporda ayrıca aşırı sol hariç bütün partilerin katıldığı bir hükümetin oluşturulması; siyasal suçlulara karşı ılımlı bir politika izlenmesi; anayasal özgürlüklerin yeniden sağlanması; özel güvenlik kararnamelerinin iptal edilmesi ve sürgüne yollanmış olan binlerce insanın evlerine dönmelerine izin verilmesi öneriliyordu. Raporda bunların dışında İngiliz birliklerinin erken bir tarihte geri çekilmesi ve yeniden yapılacak seçmen listeleriyle yeni seçimlere gidilmesi tavsiye ediliyor ve Yunanistan'da diktatörlüğe benzer herhangi bir rejimin kaçınılmaz olarak yol açacağı sonuçlar konusunda uyarılarda bulunuluyordu.

Bevin 15 Şubatta yaptığı bir açıklamada İngiliz birliklerini 1 Marttan itibaren geri çekmeye başlayacaklarını bildirdi. Böylece İngiltere kralın dönüşünden altı ay sonra Yunanistan'dan geri çekiliyordu. Ondan boşalan yeri hemen ABD doldurdu. 12 Martta Başkan Truman, kongreye hitaben yaptığı konuşmada şöyle diyordu: «Kanımca silahlı azınlıkların boyunduruğuna ya da dış baskılara karşı direnen hür halkları desteklemek Birleşik Devletlerin siyaseti olmalıdır... Bugün Yunan devletinin bizatihi varlığı, başlarında komünistlerin bulunduğu birkaç bin silahlı kişinin yürüttüğü terörist faaliyet yüzünden tehlikeye düşmüştür... Yunanistan'ın hür bir ülke olarak kalmasını istiyorsak, yardım etmek zorundayız... Kongreden Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yardım yapılmasını talep ediyorum.»

Bundan bir ay kadar sonra Churchill, bu durumda duyduğu hoşnutluğu şöyle dile getirmekteydi: «1944-45 yıllarında Yunanistan konusundaki tutumumda tek başıma kalmış gibi gözüküyordum. Oysa o zaman izlediğim siyaset, iki yıl kadar sonra bugün ABD'nin bu konuda büyük bir inançla sarıldığı siyasetin aynısıydı. Bu durumdan büyük bir hoşnutluk duyduğumu ifade etmeliyim.» Churchill'in hoşnut olmaya gerçekten de hakkı vardı; çünkü 1944'teki müdahalesini protesto eden Rusya değil, ABD olmuştu. Churchill, Stettinius'un 5 Aralık 1944'te yaptığı müttefik halklarının «kendi hükümet sorunlarını kendilerinin dış etkiler olmaksızın ve demokratik doğrultuda çözme» haklarının bulunduğu biçimindeki açıklamasını hiç unutmamıştı. İngiltere'nin Yunanistan'da yaptıklarını Stalin kadar, Başkan Roosevelt'in de eleştirdiği bilinen bir gerçekti Ancak ABD, müttefik cephenin birliğine öncelik tanımak gereğini duyduğundan bu sorunu ikinci plana atmıştı.

Almanya ve Japonya'nın teslim olmasıyla başlayan yeni güç dengesi mücadelesinde İngiltere ve Rusya, Doğu Avrupa ve Yakındoğuya ilişkin birçok sorunda karşı karşıya gelmişlerdi. İngiltere'nin Yunanistan'da izlediği siyasetler, Ruslara İngilizlerin kendilerine yönelttiği suçlamalara karşı koyma fırsatını veriyordu. James Byrnes'in deyişiyle, «*Sovyetler ne zaman kendileri için baş ağrısı yaratan ya da kendilerini savunmaya geçmeye zorlayan bir durumla karşılaşsalar, hemen İngiliz ve Amerikan gazetelerinde çıkmış Yunanistan'daki duruma ilişkin yazıları toparlayıp karşı saldırıya geçmeyi âdet haline getirmişlerdi*». (James Byrnes, *Açıkça Söylemek Gere-*

kirse, New York, 1947) Dünya üstünde soğuk savaş bulutları toplanmaya başlayınca, ABD, İngiltere'ye ve onun Yunanistan siyasetine daha yakın bir tutum içine girdi. Truman Doktrini bu sürecin mantıksal bir sonucuydu. Amerika açısından. «*Yunanistan Amerika'nın savaş sonrası dünyada üstlendiği ilk önemli jandarmalık göreviydi. Amerika'nın 1940'larda Yunanistan sorununa karışmasının en önemli sonuçlarından biri, Amerika'da askeri ve ekonomik yardım gibi konularda uzmanlaşan yeni bir bürokrasinin gelişmesi ve bu bürokrasinin devrimlerin çözümlenmesi ve bunlarla nasıl başa çıkılacağının kurallarının o dönemi izleyen yirmi yıl boyunca pek çok değişik durumda uygulanabilecek biçimde saptanmasına yönelmesiydi.*» (Richard J. Barnet, *Müdahale ve Devrim,* New York, *1968)*

Eski Nebraska Valisi Dwight Griswold, 15 Temmuz 1947'de Amerika'nın Yunanistan'a Yardım Misyonunun başında Yunanistan'a geldi. Amerikalılar Yunanistan'a geldiklerinde Yunan Hükümetinin başında Maksimos vardı. Daha önce Yunanistan Ulusal Bankasının guvernörü olan Maksimos'un parlamento içindeki esas destekçisi Tsaldaris idi. Ama hükümete sorumlu bir hükümet havası verebilmek için küçük partilerin liderleri de bakan olarak alınmışlardı. Ancak aralık olaylarından beri hep olduğu gibi bu hükümet de ardında sağcı çetelerin «komünistlere» ve «Bulgarlara» karşı rahatça at oynattıkları bir perdeden başka bir şey değildi. Maksimos yetkililere teslim olan gerillalar için af ilan ederken, aynı gün Kamu Düzeni Bakanı da EAM'ın 470 taraftarını tutukluyordu. Sağcı bir çete, Maksimos'un havayı yumuşatmak için aldığı önlemlerin geçerlik derecesini göstermek istercesine, jandarma ve gardiyanların hiçbir direnişiyle karşılaşmaksızın Ghytion Hapishanesini basarak 32 solcu tutukluyu öldürüyordu.

Dolayısıyla Amerikalıların Yunanistan'da daha fazla demokrasi sağlamaya çalışmalarında şaşılacak bir şey yoktu. İngiliz kuklası hükümetlerin aralık sonrasında izledikleri politikalar bunalımı çözmek bir yana daha da derinleştirmişti. «Yumuşatma» önlemlerinin başarısızlığından öfkeye kapılan Maksimos Hükümeti, Yunanistan'ın her tarafından binlerce EAM taraftarını tutuklamaya başladı. Yalnızca Atina bölgesinde 9 Temmuz günü tutuklananların sayısı on bindi. Bu «havuç» ve «sopa» siyaseti, gerillalara karşı askeri harekâtla birlikte yürütülüyordu. Ancak, askeri harekâtlar bir sonuç ver-

miyordu. Çünkü işgal sırasında âdeta bilimsel bir düzeye ulaşmış olan gerilla taktikleri, hükümetin sandığından çok daha etkili çıkmıştı.

Bu durum üstüne George Papandreu, Sofokles Venizelos ve Panayiotis Kanellopulos'un hükümetten istifaları sonucunda Maksimos Hükümeti ağustosta düştü. ABD Büyükelçisi MacVeagh ve Dwight Griswold, Sofulis'in liberallerini de içine alan bir hükümetin kurulmasını sağlamak için girişimde bulundular. Sofulis bunun için kendisinin başbakan olması koşulunda diretti. Tsaldaris bu koşulu kabul etmedi. Bunun üstüne Amerikan Dışişleri Bakanlığına bağlı Yakındoğu Sorunları Bürosunun Başkanı Loy Henderson Atina'ya gelerek, siyasal önderleri Amerikan yardımının devamının bu çıkmaza bir çözüm bulunmasına bağlı olduğu konusunda uyardı. Bunun sonucunda Sofulis 7 Eylülde başbakan oldu. Tsaldaris, Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini alırken, kralcı Stratos da Savaş Bakanlığına getirildi.

Sofulis Hükümeti işe, halka artık içilmesi olanaksız hale gelmiş bir ilaç sunmakla başladı : «En kısa zamanda silahlarını bırakıp barışçı bir yaşama geri dönen» gerillalar bağışlanacaktı. Sofulis, buna uygun davranılmadığı takdirde, hükümetinin «derin bir üzüntüyle tüm ulusu seferber ederek ayaklanmayı ve ayaklanmayı destekleyenleri en acımasız biçimde ezeceğini» de ilan etti. Amerikan Misyonunun da yürekten desteklediği bu program başarısızlığa mahkûmdu ve iç savaşın uzayıp daha da derinleşmesinden başka bir işe yaramadı. Çünkü hiçbir gerillanın kendisi bir kukladan ibaret olan bu hükümete güvenip teslim olması beklenemezdi. Gerçek iktidar ve hükümetin ipleri, solcuları, ilericileri ve demokratları toptan yok etmeye kararlı aşırı sağın elindeydi. «*Ordu ve jandarmanın denetimi sağcıların elinde olduğu sürece, af koşullarına uyulacağının hiçbir garantisi olamazdı. O yüzden gerillalar bu öneriyi ciddiye bile almadılar. Sofulis'in kendisi de sık sık kendisinin 'politik bir dekorasyon' ve 'esir alınmış bir liberal' olduğunu söyleyerek bu durumu açıkça kabul etmekteydi.*» (L. S. Stavrianos, Yunanistan, Chicago, 1952, s. 189.)

Washington, Yunan ordusu bütünüyle yeniden örgütlenip güçlü hale getirilmeden hiçbir çözüm elde edilemeyeceği sonucuna vardı. 24 Aralık 1947'de Markos Vafiadis başkanlığında bir gerilla hükümetinin kurulduğu ilan edilip, gerillalar hükümetlerinin merkezi yapmak amacıyla Epirus'daki Konitsa ken-

tine topluca bir taarruza girişince, bu görevin yerine getirilmesi Amerika açısından daha da ivedilik kazandı. Hükümet birlikleri Konitsa'yı bırakmadı; ama Yunan ordusunun moralı ciddi biçimde bozulmuştu. Askerler Yunanistan'ın kuzey komşularının Vafiadis Hükümetini tanımasından korkuyorlardı. ABD'nin Vafiadis Hükümetinin tanınması durumunda Yunanistan'a askeri birlik göndermek zorunda kalacağı yolundaki tehditleriyle bu tehlike bertaraf edildi. Anlaşılan Moskova da uydularını bu konuda uyararak ABD'ye yardımcı olmuştu. Yunanistan'ın kuzey komşuları, askeri gücünü hızla artıran gerillalara yardım sağlıyorlardı tabii. Ama bu yardımın miktarı Washington'un Yunan Silahlı Kuvvetlerini desteklemek amacıyla gönderdiği silah ve teçhizat yanında çok önemsiz kalacaktı.

Yunanistan'daki Amerikan Askeri Misyonu Başkanı General Livesay, gerillaların Konitsa'da uğradığı yenilgi üstüne, ayaklanmanın yaz gelmeden bastırılmış olacağını ilan etti. Ama yanılıyordu. 1948 Şubatında gerilla kuvvetleri Kuzey Yunanistan'ın başkenti olan Selanik'i tehdit etmeye ve Atina yakınlarında kentin merkezinden yalnızca birkaç kilometre uzaklıktaki Mount Parnes'da varlıklarını hissettirmeye başladılar. Bunun üzerine General Van Fleet Yunanistan'a gönderildi. Van Fleet, Askeri Misyonun başına geçmek ve savaşın yönetimini eline almak için 1948 Şubatında Atina'ya geldi. Bundan birkaç ay sonra Hanson Baldwin *New York Times*'da şunları yazmaktaydı :

«*Yunan Savaş Bakanı ve Yunan Hükümeti, 25 bin gerillayla eşit koşullar altında savaşabilmek için hâlâ 132 bin kişilik ordularının sayıca ve donanım bakımından yetersiz olduğundan şikâyet ediyorlar. Burada ve Atina'da belirli aralıklarla ordunun silah ve donanım durumunun yetersiz olduğunu ... gösteren istatistikler imal ediliyor. Muhabirlerimiz verilen rakamların doğruluğunu kontrol etmek için Washington'da yetkililerle görüştüler. Edindikleri bilgiye göre bu rakamların gerçekle uzaktan yakından bir ilgisi yok. Yunan ordusunun temel sorunu, Çin'deki milliyetçi kuvvetlerde olduğu gibi önderlik, eğitim ve moralle ilgili. Yunanistan'dan alınan son haberlerin açıkça ortaya koyduğu gibi, Yunan ordusu şimdiye kadar 'büyük bir savaşın sözünü etmekle' yetinmiş, ama fiilen pek savaşmamıştır.*»

General Van Fleet'in görevi de zaten burada sözü edilen eksikliklerin giderilmesiydi : Yunan ordusu içinde yeni bir önderlik oluşturulup, ordunun moralini yükseltmenin yolları ara-

nacaktı. Amerikalılar, Van Fleet'in Yunanistan'a varmasıyla birlikte, Yunan Silahlı Kuvvetlerinin komutasını fiilen ellerine aldılar. Van Fleet ve Griswold, Yunan Savunma Konseyine danışman üye olarak alındılar. Konseyin yetkisi, yalnızca işleyişe ilişkin sorunlarla sınırlı değildi; istisnasız bütün askeri konular yetki alanı içine giriyordu. Oy kullanma hakları bulunmamasına karşın, Amerikalı temsilcilerin söylediği her şey emir sayılıyordu. Çünkü ülkenin tüm askeri, idari ve ekonomik yapısı artık Amerikalıların denetimi altındaydı. Günlük basın saygılı bir dille «müttefik etken»in (yani Amerikalıların) dileklerinden, görüşlerinden ve açıklamalarından söz ediyordu.

Genelkurmay Başkanlığı, gerillalara karşı kesin saldırıya ön hazırlık olarak yeni bir tutuklama furyası başlattı. 1948 Martında henüz normal sırası gelmemiş iki dönem daha askere alındı ve yeni Amerikan donanım malzemesi Atina'ya ulaştı. Van Fleet iyimserdi. Gerillaların yaz gelmeden ezilmiş olacağını umuyordu. Ama gerillalar aynı kanıda değildiler. Girit'te Hanya ile Heraklion'u birleştiren karayoluna saldırdılar ve 12 Nisanda Peloponez'deki Kalavryta kentine başarılı bir baskın düzenlediler.

Markos Vafiadis, yalnızca gönüllüleri askere alma kuralını terk ederek, gerillaların egemenliğindeki bölgelere zorunlu askerlik getirdi. Bu karar Atina'yı da kaygılandırmakla birlikte, esas Vafiadis'in askere aldığı kişileri büyük güçlüklerle karşı karşıya bıraktı; çünkü «çetelere katılma»nın cezası ölümdü. Yunan makamlarına Vafiadis'in kendilerini zorla askere aldığını söyleyen savaş esirlerine pek inanan çıkmıyor, bunların çoğu askeri mahkemelerde ölüm cezasına çarptırılıyordu. Aralık sonrası yönetime egemen olan havayla uyum halindeki bu aptalca siyaset yüzünden, savaşmaktansa Yunan ordusuna teslim olmayı tercih eden gerillaların sayısı iyice azalmıştı. Kendilerine verilen Selanik'in banliyölerinden birine saldırma görevini reddeden 111 gerilla, ordu yetkililerine teslim olduktan sonra, Selanik askeri mahkemesine gönderilmiş ve bunlardan kırk dördü ölüme mahkûm edilmişti. Pek çok Yunan köylüsü, gerillalara yiyecek sağladıkları gerekçesiyle kurşuna dizilmişti. Gerillalar bir köye girdiğinde, köy halkı açısından bunların istediği yiyecek ve malzemeyi vermeyi reddetmenin nasıl bir cesaret işi olduğuna aldırış eden yoktu. İç savaşın en karanlık sayfalarından biri General Tsakalotos tarafından yazıldı. Kral ailesinin yakın bir dostu olan Tsakalotos, 1960'larda da Yunanistan'daki

diktatörlük yanlılarının önde gelen sözcülerinden biri olacaktı. Tsakalotos Yoannina'ya gelince, gerillaları destekleyenlere verilmiş olan ölüm cezalarının tümünün yerine getirilmesini istedi. Yoannina Metropolitanı Spyridon kentin önde gelenleriyle birlikte generali ziyaret ederek, ondan merhamet diledi. Ama hepsi boşunaydı.

Bu arada Vafiadis'in gerillalarının aldıkları bazı önlemler de, halktan gördükleri desteğin azalmasına yol açtı. Gerillalar, bölgelerindeki çocukları toplayıp komünist ülkelere göndermeye başladılar. Resmi açıklamaya göre bu önlemin amacı, çocukları iç savaşın tehlikelerinden korumaktı. Asıl amaç ise, çocukların ana babalarının savaşma isteğini güçlendirmekti. 10.000 çocuk Yugoslavya'ya, 2000'i Arnavutluk'a, 2600'ü Bulgaristan'a, 3800'ü Romanya'ya, 2000'i Çekoslovakya'ya ve 3000'i Macaristan'a gönderildi. Ancak halk bu önleme büyük tepki gösterdi ve Atina bu suretle «soykırım»dan söz etme fırsatını ele geçirdi.*

1948 ilkbaharında General Van Fleet planlarını tamamladı. Buna göre önce Orta Yunanistan temizlenecek, sonra da Vitsi ve Grammos'taki gerilla üslerine saldırılacaktı. 35 gün sonra başarılı bir askeri harekâtla Orta Yunanistan'ın gerillalardan temizlenmiş olduğu açıklandı. Sonra tam teçhizatlı ve hava destekli altı tümen Grammos üstüne yürüdü. İki ay süren çarpışmalardan Yunan ordusu galip çıktı. 18 Ekim 1948'de Vitsi düştü.

Tito - Stalin ayrılığı iç savaşta bir dönüm noktası oluşturdu. Haziran 1948'de Yugoslav partisi Kominform'dan atıldı.

---

* İç savaş sona erdikten sonra Yunan Hükümetinin sorunu Birleşmiş Milletlere götürmesi sonucunda, bu çocuklardan büyük bir bölümü evlerine döndü. Komünist hükümetler, bir çocuğun geri dönebilmesi için ya ana babasının, ya da ana babası hayatta değilse en yakın akrabasının istemde bulunmasını şart koştular. Bu yüzden bazı çocuklar geri dönemedi. Bunlar yıllar sonra yetişkin genç insanlar olarak geri dönmek istediklerinde ise, Yunan Hükümeti izin vermedi. Çünkü bunlar komünizmle «zehirlenmişlerdi» ve bu zehri Yunanistan'da yayabilirlerdi. 1960'larda Papandreu Hükümeti döneminde bunlardan bazılarının geri dönmesine izin verildi. Ancak herkesin durumu tek tek ele alınıyor ve böylece bunların yararlı yurttaşlar olmaları sağlama bağlanıyordu. İşte sağ, demokratik merkezciler iktidardayken bile böylesine bir güce sahipti.

Fakat Tito Yugoslavya'da iktidarda kaldı ve aslında durumunu daha da sağlamlaştırdı. Ocak sonlarına doğru Yunanistan Komünist Partisi Merkez Komitesi toplanarak «oportünist sağ sapmaları» mahkûm etti ve gerilla radyosu 4 Şubat 1949'da Markos Vafiadis'in sağlık nedenleriyle Geçici Demokratik Hükümetin Başbakanlığından ve Demokratik Ordunun komutanlığından istifa ettiğini açıkladı. Vafiadis daha sonraları Titoculuğu mahkûm etmiş olmakla birlikte, o sırada Yunan gerillalarının Tito'nun yanında saf tutmaları gerektiğini savunduğu için görevlerinden uzaklaştırıldığı anlaşılmaktaydı. Vafiadis'ten sonra Yunanistan Komünist Partisi Politbüro üyesi John Yoannidis başkanlığına getirildi. Fakat asıl lider, açıkça Moskova'nın yanında yer alan Zahariadis'ti. Tito, gerillalara karşı dostça tutumunu sürdürmekle birlikte, onlara silah, araç gereç sağlamayı kesti ve 10 Temmuzda Yugoslavya - Yunanistan sınırının kapatıldığını açıkladı. Gerillaların çökmesindeki en büyük rolü de bu olay oynadı. Her şey bir yana, Tito'nun bu tutumu, Amerika'nın iç savaşa olan tavrını etkiledi. Amerikalılar askeri olmayan bir çözüm olasılığını reddetmeye başladılar. Bevin'in 29 Mayıs 1949'da yaptığı dört büyük devletin iç savaşı sona erdirmek için görüşme masasına oturması önerisinin Acheson tarafından hemen reddedilmesi, hiç kuşkusuz Amerika'nın Yunanistan'da askeri bir zafer kazanacağına olan güveninin iyice artmış olmasından ileri gelmekteydi.

1940 - 41 Arnavutluk Savaşı sırasında Yunan ordusunun komutanı olan Mareşal Aleksander Papagos, gerillalara karşı yürütülen savaşın başına getirildi. Papagos, 18 Ocak 1949'da yine Sofulis'in kurduğu yeni hükümet tarafından atanmıştı. Ulusal Savunma Konseyini etkisiz hale getirerek, onun yerine kendi denetimi altındaki bir savaş konseyini geçirdi. Bu konsey «ulusun yaşamını ilgilendiren tüm konularda» yetki sahibiydi. 1949 yılının ilk birkaç ayı gerillalar açısından iyi geçti. Papagos'un atandığının ertesi günü, gerillalar Karpenissi'ye saldırarak aldılar ve burayı yirmi gün ellerinde tuttular. 12 Şubatta Florina'ya saldırdılar. Beş bin gerilla Epirus bölgesindeki köylerde varlıklarını hissettiriyorlardı.

Ancak parti içi çatışmalar ve Tito ile aralarındaki ayrılık gerillaların savaşma gücünü zayıflatmıştı. Van Fleet şimdi kesin saldırı için hazırlanıyordu. «*Yapılan askeri harekâtların başında bulunan Van Fleet, Amerikan Helldiver'ları, İngiliz Spitfire'ları, 'napalm' bombası ve büyük bir bozukaya benzeyen geri*

tepmesiz top gibi yeni icat edilmiş silahları, kısacası elinde ne varsa hepsini bu kesin saldırıda kullanmaya hazırlanıyordu. Washington, beslediği, barındırdığı ve silahlandırdığı hükümet kuvvetlerinin, bu kez de kazanamaması halinde iç savaşın sonsuza dek sürüp gideceğinin farkındaydı. Tarafsız askeri uzmanlara göre bu saldırı, hazırlık ve donanım bakımından o zamana kadar yapılmış olanların hepsinden daha üstündü. Resmi rakamlara göre Atina'nın ordusunda 197.000 asker vardı; gerillaların sayısı ise yalnızca 17.000 idi.» (L.S. Stavrianos, aynı yer, s. 203). Ana hedefler bir kez daha Vitsi ve Grammos'tu. Gerillalar, bu harekâtlar sırasında çok adam yitirdiler. Yaklaşık 9000 gerilla sınırı geçerek cehenneme dönmüş olan Grammos'tan kaçtı. 4500 gerilla da daha önce kaçmıştı zaten.

İç savaş resmen 17 Ekim 1949'da sona erdi. 20 Kasımda İngiliz birlikleri Atina'da bir resmi geçit yaparak ülkelerine doğru yola çıktılar. Aynı birlikler beş yıl önce Faleron'a vardıklarında, binlerce Yunanlı onları gözlerinde yaşlarla ülkelerinin kurtarıcıları olarak selamlamıştı. Şimdi Yunanistan'ı terk ederlerken Yunanlıların gözleri yine yaşla doluydu. Ama bu kez gözyaşları, İngilizler için değildi.

Ulus Adına Yapılan Yolsuzluklar

Yunanistan, kimi eski kimi yeni, özdeyişleri bol olan bir ülkedir. Halkın bilgeliğini yansıtan bu özdeyişlerden biri, «Para ardında koku bırakmaz», bir başkası ise «Paranın vatanı yoktur» deyişidir. Bu iki özdeyiş, Yunan tarihinin hiçbir döneminde, kurulu düzen taraftarlarının iç savaş dönemi için sık sık kullandıkları deyimle «ulusun yaşama mücadelesi verdiği» dönemde olduğu ölçüde doğrulanmamıştır. Ve yine Yunanistan'ın uzun tarihi boyunca, göreli olarak kısa süren bu dönemdeki kadar çok skandala rastlanmamıştır.

Daha Amerikalılar Truman Doktrinleri ve dolarlarıyla Yunanistan'a gelmeden önce, onların selefleri olan İngilizler, Yunan oligarşisinin temsilcilerinin Yunanistan'a sağlanan «yardımı» nasıl hırsla yalayıp yuttuklarını görmüşlerdi. O yardım ki, işgal kasırgasının yıktığı ekonominin yeniden inşasının temelleri atılabilsin diye Yunanistan'a verilmişti. Toplumsal, siyasal ve ekonomik durumu görüp değerlendirmek üzere Yunanistan'ı

ziyaret eden, İngiliz parlamento üyelerinden oluşan partilerarası bir komite, Atina'da olağanüstü zengin yaklaşık üç bin ailenin bulunduğunu saptamıştı. Yetkililer yurttaşların drahmiye olan güvenlerini artırıp paralarını bankaya yatırmalarını sağlamak için kampanyalar düzenlerken, bu zengin azınlığın büyük bir bölümü zenginliklerini altın olarak koruyordu. Tam İngiliz parlamento komitesinin raporunun yayımlandığı sıralarda (Ocak 1947) on sekiz tanınmış tekstil sanayicisi hakkında «hayasızca vurgunculuk» yaptıkları gerekçesiyle yasal soruşturma açılmıştı. Gerillaların erişemediği Atina bölgesinde iç savaştan etkilenmeksizin rahat rahat yaşayan bu kişiler, Yunan halkının içinde bulunduğu yoksunluklardan kendilerine kâr sağlamak amacıyla birtakım dalaverelere girişmişlerdi.

Ama Yunanistan'ın bu haydut baronları için asıl büyük fırsat, iç savaşı bir an önce sona erdirmeye çalışan ABD'nin Yunan Hükümetini desteklemekte ve sendelemekte olan Yunan ekonomisini ayakta tutabilmek için kesenin ağzını açmasıyla doğdu. Amerikalı uzmanlar, Yunanistan'daki mücadelenin sırf savaş alanında kazanılamayacağını ve gerillaların Yunanlıları saflarına kazanmalarını olanaklı kılan şeyin, ülkenin feodal ve kapitalist kurum ve değerlerin bir karışımına dayalı toplumsal ve ekonomik yapısı olduğunu hemen kavramışlardı. İnsanlar işsiz olduğu, fabrikalar harap vaziyette kaldığı, Yunan tarımına ilkellik egemen olduğu, ülkede açlık ve hastalık kol gezdiği sürece gerillalar saflarına katılacak gönüllüleri her zaman bulabilirlerdi. Bu yüzden Washington Yunanistan'ın yeniden inşası için bazı planlar geliştirdi. Ancak bu planlardan hiçbiri istenen sonucu vermedi. Çünkü Yunanistan'a gelen Amerikalı «uzmanlar» oyunun kurallarını, Yunan ekonomik oligarşisiyle ilişkilerini nasıl yürüteceklerini hemen öğrendiler. Çok zaman geçmeden Yunanistan'daki idari yetkilerini komisyon karşılığında belli sanayi ve ticaret gruplarının lehine kullanmaya başladılar. Bu tür uygulamalar çok yaygınlaştı. Üstelik varlığı bizzat bu illegal uygulamalara girişen kişilerin siyasal alanda kendisini desteklemesine bağlı olan «egemen» Yunan Hükümetinin denetim ve yaptırım gücünün bu kişilere erişemeyeceği de son derece açıktı. Gazetelerde yolsuzluklar konusunda birçok haber çıkıyor, ama bu «iftiralara» karşı dava açan pek çıkmıyordu. Nasıl olsa her şey komünizme yüklenip, bu tür savlar, «Yunan Silahlı Kuvvetlerinin moralini bozmayı amaçlayan komünist iftiraları» diye savuşturulabilirdi.

Yunanistan'ın içinde bulunduğu bu durum, 14 Ocak 1948' de Griswold'un kendisi tarafından da resmen dile getirildi. Ekonomik Misyonun başında bulunan Griswold, Atina'yı ziyaret etmekte olan Amerikalı gazetecilere yaptığı bir açıklamada, Yunanlı yetkililerle ortak bir anlayışa varmakta zorluk çektiğini ve Washington'a giderek ABD yardım programının bütünüyle yeniden gözden geçirilmesini önermeyi düşündüğünü belirtti. Aynı gün Associated Press, Atina'daki Amerikan Misyonu yetkililerinden aldığı bilgilere dayanarak, Yunan bankalarınca üretken yatırımlarda kullanılmak üzere sanayicilere açılmış olan büyük çaplı kredilerin vurgunculuk amacıyla kullanılmakta olduğu haberini geçti. Fabrikalarını işler hale getirmek için kendilerine kredi açılan bu «yurtsever» sanayiciler, enflasyon sayesinde kâra geçmek için aldıkları parayı altın İngiliz liralarına yatırmışlardı. Üstelik «vakit nakit olduğundan» vadesi gelen banka borçlarını da ödememekteydiler. Griswold'un Amerikan yardımının durdurulabileceği tehdidi orta sınıflara mensup ve ellerinde drahmi bulunduran Yunanlılar arasında panik yarattı. Bunun sonucunda da, altın İngiliz liralarının değeri hızla yükseldi. Koordinasyon Bakanı, 18 Ocak 1948' de bir altın İngiliz lirasının değerinin sekiz ay içinde 138 000 drahmiden, 235000 drahmiye yükselmiş olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı. İşgal sırasında yaşanmış ve orta sınıfları çökertmiş olan enflasyon dalgaları henüz unutulmamıştı. Demokrat basın, İngiliz yardımıyla ve Yunan parasının istikrarını sağlamak için UNRRA, Marshall Planı ve Truman Doktrini aracılığıyla Yunanistan'a gelen milyonlarca doları ceplerine indirmiş olan vurgunculara karşı bir saldırı başlattı.

21 Ocakta UNRRA pamuklu sanayiinin de adının karıştığı ve tekstil sanayicileriyle yüksek kademelerdeki bazı devlet memurlarının ortaklaşa tezgâhlamış oldukları büyük bir yolsuzluk ortaya çıkarıldı. Hükümet bu olayın yarattığı sarsıntıyı giderebilmek ve benzer yeni yolsuzlukları engelleyebilmek için büyük ithalatçılara geçmişe doğru da işleyen yeni bir vergi getirdi. Bu önlem, halkın hoşnutluğunu kazandı. Çünkü ülkenin rezervlerinin önemli bir kısmı temel ihtiyaç maddelerinin ithalatından başka alanlarda kullanıldığından, bu malların fiyatları aşırı yükselmişti. Bu da ithalatçılara «çok rahat» bir kâr marjı bırakıyordu.

Amerika bir tuzağa yakalanmıştı. Yunanistan gibi kendisi için stratejik önemi çok büyük bir ülkeden geri çekilmesi olanaksız gibi bir şeydi. Ülkede çürüme olsun ya da olmasın, bu

işi sürdürmek zorundaydı. George Marshall 21 Şubatta Kongreden Yunanistan ve Türkiye'ye 275 milyon dolar verilmesini istedi. Buna karşı çıkanlar oldu. Senatör Taylor, «Eğer ABD yardımı Yunan Hükümeti yerine doğrudan gerillalara verilmiş olsaydı, gerilla başına 8000 dolar düşerdi. Bu da gerillaları kapitalistler haline getirmeye yetebilirdi» dedi. Dışişleri Komitesi Başkanı Sol Bloom ise şunları söyledi : «Yunanistan'daki iç savaş bütünüyle bir Yunan savaşıdır ve bu konuda Birleşik Devletler hiçbir sorumluluk taşımamaktadır. Biz yalnızca yardım sağlıyoruz. Eğer Yunanlılar demokrasiyi savunamazlarsa, ya da Amerikan yardımını çarçur ederlerse, onlar da Milliyetçi Çin gibi çökmeye hazır olsunlar.»

George Marshall 1948 Ekiminde Atina'ya geldi. O sıralar gerillalara karşı yürütülen askeri harekâtın artık sonuna yaklaştığı kanısı yaygındı. Yunanlı yetkililer Amerikalılara ABD yardımının kullanımında büyük bir titizlik gösterileceğine dair güvence üstüne güvence verdiler. Ama talihleri yaver gitmedi. Marshall'ın Atina'dan ayrılmasından birkaç gün sonra, milyonlarca drahmilik yeni bir yolsuzluk ortaya çıkarıldı. Bu yeni skandalın kilit adamı, Deniz Ticareti Bakanlığında görevli Bakopulos adında bir sahil muhafaza subayıydı. Ancak Bakopulos Dışişleri Bakanlığındaki bazı görevlilerin yardımıyla Latin Amerika'ya kaçarak yasaların elinden kurtulmuştu. Daha sonra Kalkınma Bakanlığında da benzer bir skandal ortaya çıkarıldı. Ama kamuoyunu en fazla öfkelendiren ve şaşkına çeviren skandal, tam Zahariadis'in Vafiadis'in yerine gerillaların başına geçtiği sırada patlak veren muazzam bir döviz kaçakçılığıydı. Yunan tarihinin bu en büyük kaçakçılık şebekesinin başında Atina'nın en büyük sanayicilerinden biri olan Bay Aleksander Kanellopulos vardı. Toplumun seçkin bir üyesi, inanmış bir «milliyetçi» olan Bay Kanellopulos vaktiyle diktatör Metaksas'ın Faşist Gençliğinin liderliğini de yapmıştı. Kaçakçılık şebekesi üç seneden beri çalışmaktaydı. Gerek liderleri, gerekse kilit adamlarının çoğu, toplumun elit kesimlerinden geliyordu. Şebekenin kullandığı yöntem son derece basitti. Dolarları İsviçre'ye yolluyor, oradan da Yunanistan'a altın İngiliz lirası getiriyorlardı. Bu, son derece kârlı bir işti; çünkü Atinalı zenginler arasında paralarını altın İngiliz lirasına yatırmak âdet haline gelmişti. Bir altın İngiliz lirasının fiyatı İsviçre'de sekiz ile sekiz buçuk dolar arasındayken, aynı lira Yunanistan'da yaklaşık on yedi dolara alıcı buluyordu. Bu skandal ortaya çıkarıldığı zaman, çetenin savunmanı yapılan işin aslında Yunan ekonomisine olum-

lu bir katkıda bulunduğunu kanıtlama çabasına girişti. Yapılan iş, sonuçta bir ihtiyaca karşılık veriyordu. Yunanlılar altın İngiliz lirası istiyordu; kaçakçılar da onlara bunu sağlıyordu.

Bu kaçakçılık olayı bir kaza sonucu ortaya çıkmıştı. Altın İngiliz liralarını (ve altın saatleri) taşıma işinde özel uçağını kullanan bir Fransız, Lefkas'a mecburi iniş yapmak zorunda kalmıştı. Bu yüzden «yükünün» ne olduğu da ortaya çıkmıştı. Kanellopulos o sırada İsviçre'deydi, ama Yunanistan'a döndü. Hellenikon Havaalanına indiğinde küstah bir edayla, «Arandığımı öğrendim ve geldim» dedi. Kanellopulos herhalde nüfuzunu kullanarak skandalı örtbas ettirebileceğini umuyordu. Fakat skandalın örtbas edilmesi bir yana, olayın bütün ayrıntıları teker teker gün ışığına çıktı. Bu arada Yeni Partinin lideri Markezinis'in de kaçakçılık şebekesine mensup biriyle ilişkili olduğu anlaşıldı.

Kanellopulos sekiz yıl hapse, bir yıl da sürgüne mahkûm edildi. Savunmasında kurulu düzenin birçok seçkin üyesinin adını anarak onları yardıma çağırmıştı; ama kimse yardımına gelmedi. Skandal çok büyüktü ve iç savaş en kızgın döneminde deydi. Böylece Kanellopulos, bir faşist olarak parlak bir sicile sahip olduğu halde, yazgısına boyun eğmek zorunda kaldı.

Kaçakçılık skandalının yarattığı başka tepkiler de oldu. 18 Mart 1948'de parlamentoda kaçakçılardan ele geçirilen belgelerde çeşitli devlet görevlilerinin adlarının geçtiği öne sürüldü. Suçlamayı yapan aşırı sağa mensup bir üyeydi ve suçlamanın hedefi de Spyros Markezinis idi. Kendisi de sağcı olan Markezinis, on iki milletvekiliyle birlikte Halkçı Partiden ayrılarak Yeni Partiyi kurmuştu. Markezinis'i kendi partisini kurmaya, sağa taze kan sağlayabilmek amacıyla sarayın, hatta belki de Mareşal Papagos'un yöneltmiş olması kuvvetle muhtemel gözükmekteydi. Ama Halkçılar, Markezinis'in bu tutumuna öfkelenmişlerdi ve şimdi ona karşı yönelttikleri suçlamalar da bu küstahça davranışının intikamını almak içindi. Bu olaydan endişelenen Kral Paul, Başbakan Sofulis'le görüşerek bu olayın Yunan Silahlı Kuvvetlerinin savaşma gücü üstünde olumsuz etkileri olmayacağını umduğunu belirtti. Yunan kamuoyu, Kral Paul'un bu sözlerini Markezinis lehine yapılmış bir müdahale olarak yorumladı; çünkü Markezinis sarayla çok yakın ilişkiler içindeydi. Bu olaydan etkilenmemiş gibi gözüken biri varsa, o da Markezinis'ti. Ne parlamentoda, ne de başka bir yerde kaçakçılık olayıyla ilişkisine dair herhangi bir açıklama yapma gereğini duymuştu. Amerikalılar da bu konuda Sofulis'le ilişki kurdular.

Onlar da Kral Paul gibi skandalın siyasal çevrelere bulaşmasının yürütülmekte olan askeri harekâta yapabileceği etkilerden kaygı duyuyorlardı. Ama sorunu sessizce örtbas etmeye de olanak yoktu artık. Sağcı milletvekili Vamvetsos parlamentoda, içinde bazı politikacıların adlarının karşısında altın İngiliz lirası cinsinden büyük miktarların yazılı olduğu bazı defterlerin bulunduğunu iddia etti. Basın bu iddiaya yer verdiği gibi, Markezinis'in adının karşısında kaç para yazılı olduğuna ilişkin tahminler ileri sürülmeye başlandı. O zaman Markezinis kendini mesele adalete intikal etmiş olduğundan bu konuda herhangi bir açıklama yapamayacağını söylemek zorunda hissetti. Fakat karşıtları, Markezinis'in hukuksal ve siyasal sorumluluk arasında bir ayrım gözetmesi gerektiğini ileri sürerek, kaçakçılık şebekesiyle olan ilişkisini açıklamasında direttiler. Sonunda kral işe karıştı. Markezinis'ten bir açıklama yapmasını istedi. Bunun üzerine Markezinis bir açıklama yaparak, kaçakçılardan Nikolaidis ile sosyal ilişkileri bulunduğunu ve ondan ödünç para almış olduğunu ileri sürdü. Ona göre bu durum, adının kaçakçı şebekenin defterlerinde geçiyor olmasına da bir açıklama getirmekteydi. Ancak Savcı Burgulos, Markezinis'in bu açıklamasını yadsıyan başka bir açıklamada bulundu. Altın İngiliz liralarının Markezinis'e Yeni Partiye bir bağış olarak verilmiş olduğunu söyledi. Bunun hiçbir biçimde Markezinis'in kaçakçı şebekesine dahil olduğu anlamına gelmeyeceğini eklemeyi de ihmal etmedi. Sulzberger 4 Nisan tarihli *New York Times*'da «Yunan Hükümetinin geleceğinin pamuk ipliğine bağlı olduğunu» yazıyordu. Çünkü Markezinis hükümette bakandı. ABD Dışişleri Bakanlığı, Markezinis'in hükümette kalması yönünde herhangi bir müdahaleyi onaylamadığını açıklama ihtiyacını duydu. «Sorunun Yunanlıların bir iç sorunu olduğu açıktı.»

12 Nisan 1949 tarihli Atina gazetelerinde, Markezinis'in bir hükümet bunalımına yol açmamak için istifaya hazır olduğu haberi yer aldı. Fakat Markezinis ertesi gün fikrini değiştirdi. Ama Sofulis'in Markezinis'le birlikte çalışmayı sürdürmesine artık olanak kalmamıştı. Sofulis, hükümetin istifasını Kral Paul'a sundu; kral da kabul etmek zorunda kaldı. Kral, 48 saat sonra hükümeti kurma görevini yine Sofulis'e verdi. Bu kez Markezinis artık hükümette yoktu.

Daha sonraları, yolsuzluk ve çürümenin kökünü kazımak için idareye el koyduklarını iddia eden albaylar, Markezinis'in şahsında sadık bir dost ve değerli bir danışman buldular.

YUNANİSTAN'IN UYDU HALİNE GELİŞİ

Amerika Militarist Bir Çözümü Reddediyor

Ekonomik yardımda görülen iniş çıkışlara karşın, iç savaş 1949'da sona erdiğinde Amerika Birleşik Devletleri, Yunan ulusal yaşamındaki en etkili unsur haline gelmişti bile. Bu gerçeği gizlemeye çalışan da yoktu. Hem Washington, hem de Atina bu durumu son derece doğal karşılamaktaydı. Bakanlar, generaller, siyasal parti liderleri, kurulu düzenin taraftarları, kendi eylem ya da tutumlarını haklı gösterebilmek için rahatlıkla Amerikalıların böyle istediği ya da düşündüğü türünden gerekçelere başvurabiliyorlardı. Yunanistan'daki Amerikalılar da, kamuoyunun görüşlerini kendi istedikleri doğrultuda biçimlendirebilmek için, sık sık ekonomik ve politik durumlara ilişkin yorum ve açıklamalarda bulunmayı gerekli görüyorlardı.

Truman Doktrininin ilanını izleyen ilk birkaç yıl içinde Amerika'nın Yunanistan'a müdahale ediş biçiminde özgün bir yan vardı. Bu özgünlük, müdahalenin aldığı politik biçimlerle ilgiliydi. Her şeyden önce Amerikalılar parlamenter hükümet biçimini destekliyorlardı. Daha da önemlisi ABD'nin Yunanistan Büyükelçiliğine 1950'de Grady'nin yerine Peurifoy gelene kadar, Amerikalılar gücünü demokratik merkezcilerden alan orta yolcu hükümetleri sağcı hükümetlere tercih etmekteydiler. Amerika'nın son yirmi yıl içinde izlediği Yunanistan siyasetleriyle kesin bir karşıtlık gösteren bu durumun nedenlerini kısmen Washington'da, kısmen de Yunanistan'da aramak gerekir. Washington'da Ulusal Güvenlik yetkililerinin bugün benimsedikleri bütünüyle bilgisayarlara dayalı yaklaşım o zaman siyasal sağduyuyu daha tamamen yok edememişti. Yunanistan'da ise o günlerde sağcı siyasal güçlerin itibarı sıfıra inmişti. Yunanistan'a yapılan Amerikan yardımının yağmalanmasıyla ilgili tüm skandallardan sağın sorumlu olduğu ortaya çıkmıştı. Dahası bunlar devlet mekanizmasını, fiziksel değilse de toplumsal ve siyasal

varlıklarını sürdürebilmek için iç savaşa dört elle sarılan işbirlikçi ve aşırı unsurlara teslim etmişlerdi.

İç savaş dönemi boyunca politikacılar olsun generaller olsun sağın çeşitli temsilcileri Amerikalıların karşısına birkaç kez parlamento dışı çözüm önerileriyle çıkmışlardı. Ancak Amerikalılar bu öneri sahiplerinin hiçbirine yüz vermemişlerdi. Hatta Yunan hükümetlerinin aldığı baskıcı önlemleri onaylamadıklarını ya da bunlardan duydukları sıkıntıyı sık sık dile getirmişlerdi. Bu hükümetlerin hepsi, bileşimlerinden ve hangi partileri kapsadıklarından bağımsız olarak, devlet mekanizması ve bürokrasi içinde sahip olduğu güç nedeniyle işbirlikçi sağın denetimi altındaydı.

1948 Martında Atina polis yetkilileri kitle halinde tutuklamalara giriştiklerinde General Van Fleet bu tutuklamalar konusunda Amerikan yetkililerinin görüş ve onayına başvurulmamış olduğunu kamuoyuna açıklama ihtiyacını duymuştu. Daha önce de Amerikan Misyonu, içlerinde Davut'un İlahileri gibi «zararlı» yayınların da bulunduğu «milliyetçiliğe aykırı» kitaplara el konmasını kınamıştı. Amerikan Ekonomik Misyonunun o zamanki başkanı Griswold, 30 Ocakta Yunan basınına yaptığı açıklamada «Yunanistan'da komünizme karşı mücadele demokratik yöntemlerle yürütülmelidir ve Yunan Hükümetine düşen, bu mücadelede özgürlük meşalesini yüksekte tutmaktır» demişti. Griswold'un böyle bir açıklama yapmasına neden olan şey, sırf Almanlara karşı direnişe katılmış oldukları ya da polis Metaksas zamanından kalma dosyaları bulunduğu gerekçesiyle binlerce devlet memurunun işten atılmasına yol açmış olan bir «sadakat yasası»ydı.

Amerikalılar, Yunan Hükümetinin baskıcı politikalarına karşı en büyük tepkiyi, Ocak 1948'de grevleri yasaklayan ve bu yasağı çiğneyenlere ölüm cezası getiren bir yasanın çıkarılması üstüne gösterdiler. Bu yasaya karşı özellikle uluslararası sendikal çevrelerde çok şiddetli bir tepki oluştu. Amerikan Misyonu, Yunan Hükümetini, yasa iptal edilmediği takdirde Amerikan işçilerinin Yunanistan'a gönderilecek yiyecek maddelerinin gemilere yüklenmesini engelleyebilecekleri ve bu yüzden yardım programının uygulanmasının bütünüyle tehlikeye düşebileceği konusunda uyardı. Bunun üzerine yasa 31 Ocakta yürürlükten kaldırıldı.

Amerikalılar yalnızca kurulmuş olan Yunan hükümetlerini eleştirmek, ya da yönlendirmeye çalışmakla kalmıyorlardı.

Daha hükümetler kurulurken denetimin orta yolcu siyasal güçlerin eline geçmesini sağlamak için de büyük bir çaba göstermekteydiler. Eylül 1947'de Halkçıların parlamentoda liberallerden daha fazla sandalyeye sahip olmalarına karşın, Sofulis'in kendi liberalleri ve Tsaldaris'in halkçıları tarafından desteklenen bir koalisyon hükümetine başbakan olmasını sağlamayı başardılar. Ancak Amerikalılar, işbirlikçi sağa bağlı aşırı unsurların devletin idari mekanizmasına çöreklenmiş olmalarının hükümetin ılımlı politikaları yaşama geçirmesini hemen hemen olanaksızlaştırdığını gözden kaçırmaktaydılar. Bu aşırı unsurlar hükümetin etkinliğini kendi değer yargıları ve gereksinimlerine uygun düşecek şekilde yeniden biçimlendirebilecek bir konumdaydılar. Bu durum özellikle ordu için geçerliydi. Ordu, bu dönemde yetkilerini keyfi bir biçimde ve özellikle komünistlerin ve komünizm sempatizanlarının söz konusu olduğu durumlarda polisin görevlerini de kapsayacak şekilde genişletmişti. Silahlı Kuvvetler Komutanlığının daha da ileri giderek basına genel sansür konması isteminde bulunması üstüne, Amerikalılar durumun farkına vardılar ve Sofulis'i güçlendirmenin yollarını aramaya başladılar. Başbakan, Amerikalıların desteğine güvenerek hükümette önemli değişiklikler yaptı. Hükümet değişikliğinin hemen ardından, General Van Fleet «ABD'nin yeni Sofulis Hükümetini desteklediğini ve ister parlamento dışı, ister diktatörlük yanlısı olsun herhangi bir antidemokratik çözüme kesinlikle karşı olduğunu» açıkladı.

General Van Fleet'in böyle bir açıklamada bulunmasının, aslında somut bir nedeni vardı. 31 Ocakta Aleksander Papagos, parlamento dışı şahsiyetlerden oluşan bir hükümet kurmaya talip olabileceğini açıklamış ve «Anayasaya göre kralın Sofulis Hükümetinin istifasını isteyip hükümeti kurma görevini parlamento dışından birine verme hakkının bulunduğunu» eklemişti. General Papagos'un başarılı bir askeri kariyeri vardı. 1940'ta İtalyanlara karşı yürütülen savaşta genelkurmay başkanlığı yapmış ve Naziler Yunanistan'ı işgal edince de Almanya'da bir toplama kampına gönderilmişti. İç savaşta gerillaların yenilgiye uğratılmasını sağlayan stratejinin mimarlığı da Papagos'a atfedilmekteydi. En azından resmi olarak söylenen buydu. Ama Papagos'un meslektaşları hiç de aynı kanıda değildiler. Çünkü Papagos, Arnavutluk seferini Atina'nın en lüks oteli Grande Bretagne'dan yönetmişti. Gerillaların yenilgisine gelince, bunun da Yunan Silahlı Kuvvetlerinin maddi olanaklarının ezici üs-

tünlüğünden ve Komünist Partisinin üst üste işlediği siyasal hatalardan kaynaklandığı herkes tarafından bilinmekteydi.

Papagos'un açıklaması Yunanlıları şaşırtmadı. Çünkü onun siyasete atılacağı söylentisi zaten oldukça yaygındı ve sağcı çevrelerin kendisine Yunanistan'ın «kurtarıcısı» gözüyle baktıkları bilinmekteydi. Papagos'un durumu yoklamak için uçurduğu balona ABD'nin tepkisi kesin bir hayır oldu. 14 Şubat 1948 tarihli *New York Times*'da Yunanistan için en iyi çözümün Halkçılar ile Liberallerin koalisyonu olduğu söylendikten sonra Papagos'un ise sağın gözde adayı olduğu eklenmekteydi. Yunan gazetelerinin Washington'a dayanarak verdikleri haberlerde Dışişleri Bakanlığının Yunanistan'da antidemokratik olan herhangi bir çözüme kesinlikle karşı olduğu, öte yandan CIA çevrelerinin ise «Arnavutluk Savaşında başkomutanlık yapan ve saraya bağlı biri olan Papagos'un diktatörlüğünü desteklediklerı» bildirilmekteydi.

Yunanistan'daki sağcı güçler Amerikalılara karşı duydukları öfkeyi gizleyemiyorlardı. Onlar, solu ezebilmek için iç savaşla bu kadar yakından ilgilenen bir Amerika'nın sağın denetimindeki bir polis devleti fikrine hemen tav olacağını ummuşlardı. Oysa Amerikalılar o sıralar demokratik bir hükümetten yanaydılar. 1948 Mayısında Atina'ya büyükelçi olarak Grady'nin atanması da bunun bir kanıtıydı. Çünkü Grady liberalliğiyle ün yapmıştı ve Atina'da bulunduğu sürece de bu ününe gölge düşürmeyecek bir tutum izledi.

Bu sırada Eleftherios Venizelos'un oğlu ve usta bir taktisyen olan Sofokles Venizelos, Liberal Parti Liderliğine oynamak için koşulların uygun olduğu kanısına vardı. Sofulis'in Halkçılara çok fazla ödün verdiğini ileri sürerek (toplam 84 milletvekilliğine sahip) Liberal Partinin 54 milletvekiliyle birlikte hükümetten desteğini çekti. Ortaya çıkan hükümet bunalımı, 1949 Ocağında Sofulis'in daha geniş tabanlı yeni bir koalisyon hükümeti kurmasıyla atlatıldı. Fakat kral yeni hükümeti kurma görevini Sofulis'e General Aleksander Papagos'u mareşalliğe yükseltmesi koşuluyla vermişti. Böylece Papagos'un siyasete atılması için uygun koşullar yaratılmış olacaktı. Nitekim Ekim 1949'da iç savaşın sona erdiği henüz resmen ilan edilmeden, saray çevreleri, Kral Paul'un Papagos'u «ulusun yaralarını sardıktan» ve ülkeyi yeniden inşa çabalarını yoluna koyduktan sonra ülkeyi seçimlere götürecek bir geçiş hükümetine başbakan olarak atama eğiliminde olduğunu basına sızdırdılar. Sağ dışın-

daki tüm siyasal güçler bu tasarıya derhal ve şiddetle karşı çıktılar ve seçimlerin hemen yapılmasında direttiler. İçlerinde Büyükelçi Grady ile (Atina'ya eylülde gelmiş olan) Ekonomik Misyon Başkanı Paul Porter ve o sırada Yunanistan'ı ziyaret etmekte olan Averell Harriman gibi Washington'un ileri gelenlerinden bir grubun da bulunduğu Amerikalılar, bu kritik noktada demokrasiden yana açık ve kesin bir tutum aldılar. Bu da seçimlerin yapılması demekti. Nitekim seçimler 5 Mart 1950'de yapıldı. Seçim sonuçları, sağa ve diktatörlükten yana olan çevrelere ağır bir darbe oldu. Demokratik Merkezi ve solu temsil eden partiler toplam 250 sandalyeden 157'sini kazanmışlardı.

Bu olay siyasal bakımdan son derece önemliydi. Yunanistan'da iktidar 1933'ten beri sağın elindeydi. 1950'de ise, aşırı sola karşı yürütülen bir iç savaş daha yeni kazanılmış olduğu ve devletin idari mekanizması aşırı sağcı unsurların elinde bulunduğu halde, demokratik merkez ve sol birlikte sağa karşı galip geliyordu. Belki bundan daha da çarpıcı olan şey, merkez ve solun kazandığı 157 sandalyenin kendi içindeki siyasal dağılımıydı. Sofokles Venizelos'un Liberalleri 56, General Plastiras'ın EPEK'i 45, George Papandreu'nun Sosyalist Demokrat Partisi 35 ile (illegal Komünist Partisinin legal kanadı olan) Demokratik Parti 18, Köylü Partisi 3 sandalye kazanmıştı. Merkez-sol bir parti olan Plastiras'ın EPEK'inin gücü aslında devlet memurlarına ve Demokratik Merkez ile solun tabanına dayanıyordu. Dolayısıyla milletvekillerinin siyasal yelpaze içindeki dağılımı dikkate alındığında, sağ 93, merkez 94 ve merkez-sol ile sol birlikte 63 sandalye kazanmış oluyordu.

Plastiras, Venizelos ve Papandreu kendi aralarında Plastiras'ın başbakanlığında kurulacak bir koalisyon hükümetini desteklemek üzere anlaştılar. Fakat Kral Paul, parlamentodaki en büyük parti Halkçı Parti olduğundan, formalitelere uyarak hükümeti kurma görevini önce Tsaldaris'e verdi. Aslında Kral Paul'un, Kral George'u sürgüne göndermiş ve Merkez-solun güçlerinin toparlanmasında belirleyici rol oynamış olan Plastiras'a başbakanlık görevini vermeye hiç de istekli olmadığı, herkesin gözünde son derece açıktı. ABD Dışişleri Bakanlığının bir sözcüsü, «Kralın en kısa zamanda halkın 5 Mart seçimlerinde dile getirilmiş iradesini yansıtan bir hükümetin kurulmasını sağlamak zorunda olduğunu» açıkladı. Kral, 25 Martta hükümeti kurma görevini Sofokles Venizelos'a verdi. Venizelos, Plastiras ve Papandreu ile yaptığı anlaşmayı çiğneyerek

görevi kabul etti ve hükümeti kurma girişimlerine başlayarak herkesi şaşkına çevirdi. Plastiras ve Papandreu, Venizelos'un bu dönekçe tutumuyla yarattığı oldu bittiyi kabul etmediler ve böylece ciddi bir siyasal bunalım başgösterdi. Bu noktada Büyükelçi Grady açık bir biçimde işe müdahale etti. Venizelos'a yazıp aynı zamanda da Yunan basınına gönderdiği bir mektupta (1 Nisan 1950'de gazetelerde yayımlandı), Yunanistan'da istikrarlı bir hükümet kurulamamasının Amerikan yardımının sürdürülmesi konusunda ciddi sorunlar yaratacağı uyarısında bulunmaktaydı. 5 Nisanda Paul Porter Amerikan yardımı çerçevesindeki ödemelerin askıya alındığını Yunan kamuoyuna duyurdu. 16 Nisanda Yunan gazetelerinde ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un Grady'nin takındığı kesin tutumla tam bir uyum içinde olduğu haberi çıktı.

Amerika'nın bu kesin müdahalesi sonucunda Venizelos, Plastiras'la ortak bir açıklama yaparak, üç siyasal lider arasında varılmış olup kendisinin Kral Paul'un isteği üstüne bozmuş olduğu anlaşmaya uyacağını ilan etti. 14 Nisan 1950'de Plastiras Başbakan, Papandreu da Başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı oldu.

Kral Paul —söylentilere göre Frederika'nın etkisiyle— *U.S. News and World Report*'la yaptığı (ve 18 Nisan tarihli Atina gazetelerinde de çıkan) bir söyleşide Grady'nin müdahalesini şiddetle eleştirdi. Bunun sonucunda Grady Tahran'a atandı ve Amerika'nın Yunanistan büyükelçiliğine de Peurifoy getirildi.

Amerikalılar Sağın Lideri Olarak Papagos'u Öne Sürüyorlar

Peurifoy'un Yunanistan'a gelişi, Amerika'nın Yunanistan siyasetini yeniden biçimlendirmekte olduğu bir döneme rastladı. Bu siyaset değişikliğine yol açan etkenlerden biri, hiç kuşkusuz 1950 seçimlerinin sonuçlarıydı. Bu sonuçlardan Merkez-solun siyasal gücünün beş yıl süren kanlı iç savaştan pek de etkilenmemiş olduğu anlaşılıyordu. Soldaki toparlanma Washington'un gözünden kaçmamıştı. Çin'in komünistlerin eline geçmesi ve Sovyetlerin 1949 sonlarına doğru atom bombasını patlatmaları, Amerikan dış politikasının genel olarak yeniden göz-

den geçirilmesine neden olmuştu zaten. Her iki soğuk savaş bloku da tutumlarını sertleştiriyordu ve bu sertleşme sonuçta Kore Savaşına yol açacaktı. Yunanistan'ın NATO'ya katılmasından söz edilmeye başlanmıştı bile. Öte yandan Yunan sağının alnına sürülmüş olan lekelerden kurtulması zor gözüküyordu. Sağ, Nazi işbirlikçisi ve tüm yolsuzlukların sorumlusu olarak çok kötü bir ün yapmıştı. Ülkenin yeniden inşasıyla ilgilenen, demokratik ikna yöntemlerini kullanan bir güç olmaktan çok tamamen polise ve idam mangasına dayanan, aklın almayacağı ölçüde gerici bir güç olarak tanınmaktaydı. Bu durumda Amerikalılar açısından Yunan sağını yeni bir önderliğe ve çehreye kavuşturmak kaçınılmaz bir görev haline geliyordu. Peurifoy'un bu amacı gerçekleştirebilecek kişi olarak General Aleksander Papagos'a yönelmesi ve sırtında geçmişin günahlarının yükünü taşımayan ve Merkez-Sağ ile merkezin tabanının bir bölümünü kendine çekebilecek yeni bir sağcı partinin kurulması için uğraşması son derece doğaldı.

Peurifoy'un Amerika'nın yeni Yunanistan siyasetini şahsında somutlaştıran yaklaşımı şu sözcüklerle özetlenebilirdi: «Önce istikrar». «İstikrar»ın Yunanistan bağlamında taşıdığı anlam ise, ABD'nin genel stratejisinin gereklerini uysallıkla yerine getirecek siyasal güçlerin güçlü bir hükümet oluşturmasıydı. Bu siyaset çerçevesinde demokrasi de, «istikrar»ı tehlikeye düşürmediği sürece rıza gösterilebilecek bir lüks durumuna geliyordu. Bu, parlamenter hükümet biçiminin rafa kaldırılabileceği anlamını taşımıyordu kuşkusuz. Hazırlanan reçeteye göre, hükümeti sağ kuracak, parlamento içi muhalefeti Amerika'ya dost kuvvetler yapacak ve sol ciddi bir siyasal güç olmaktan çıkarılacaktı. Dolayısıyla yeni Amerikan siyasetinin öncelikleri açıktı. Kural, demokratik güçlerin ve parlamenter hükümet biçiminin korunması koşuluyla Amerika'nın denetiminin mümkün olduğu kadar sıkılaştırılmasıydı. Amerika'nın hükümetin temel politikaları üstünde etkili bir denetim kurmasına hizmet edecek en uygun güçlerin de, sağa ve Yunan kurulu düzenine bağlı siyasal güçler olduğu sonucuna varılmıştı. Peki ama bu iş için neden Demokratik Merkezciler değil de sağ seçilmişti? Bu sorunun yanıtı şu iki noktada aranmalıdır. Birincisi, Amerika'nın siyasetlerini oluşturanlara göre, ABD'nin stratejik ihtiyaçları Yunanistan'ın izleyeceği siyasetler üstünde sıkı bir denetim kurulmasını gerektiriyordu. İkinci neden ise, işgalden alnında Nazi işbirlikçisi damgasıyla çıkan Yunan sağı-

nın tarihinde yatmaktaydı. Yunan sağı, ister Almanya, ister İngiltere, isterse ABD olsun, hangi ülke egemense, o ülkenin isteklerine boyun eğerek iktidarını sürdürmeyi öğrenmişti. Dolayısıyla sırayla Yunanistan'ın yazgısı üstünde söz sahibi olmuş güçlü ülkelerin isteklerinin yerine getirilmesi, stratejik ve ekonomik çıkarlarının korunması açısından elverişli ve uysal bir alet olduğunu kanıtlamıştı. Yunan kurulu düzeninin simgesi olan kral da, tarihsel bakımdan Yunan siyasal yaşamında hep yabancı etkilerin aracısı rolünü oynamıştı. Bu koşullar göz önüne alındığında, daha yeni «dünya jandarmalığı» rolüne sıvanmış olan Amerika'nın sağcı siyasal güçlerle işbirliğine gitmesi ve bunların iktidara gelmesine çalışmasının hiç şaşırtıcı bir yanı yoktu.

Plastiras Hükümetinin ömrü uzun olmadı. Yeni rüzgârlar ve Peurifoy'un Yunanistan'a gelmesiyle birlikte, demokratik kamp içindeki bozguncu kuvvetler yeniden harekete geçirildi. Plastiras Hükümetini içinden yıkmak için bir kez daha Venizelos kullanıldı. Venizelos'un partisinin milletvekilleri 17 Ağustosta Plastiras Hükümetinden desteklerini çektiler. Venizelos başbakanlığa getirildi. Bu arada yeni bir sağcı parti kurulması için ilk adımlar da atılmıştı. Stefan Stefanopulos ve 26 milletvekili Halkçı Partiden ayrılarak, Panayiotis Kanellopulos ile birlikte yeni bir parti kurmuşlardı. Bunun General Papagos'un başbakanlığı altında yeni bir «milliyetçi» koalisyon hükümetinin kurulması planının bir parçası olduğu en başından belliydi. Çünkü Kanellopulos hemen bir açıklama yaparak «parlamento dışı şahsiyetlerden» oluşacak bir hükümeti destekleyeceklerini açıklamış ve bu çözümü kendi istekleriyle kabul etmeyen partilerin sonunda zorla bu noktaya getirilecekleri tehdidini savurmuştu.

Ancak planın uygulanmasında bazı pürüzler ortaya çıktı. Çünkü kral ile Papagos arasında beklenmedik bir düşmanlık başgöstermişti. Bu düşmanlığı, Papagos'un başbakan olduğu takdirde kazanacağı güç ve etkiden korkan Kraliçe Frederika'nın kışkırttığı söylenmekteydi. 25 Mart 1951 tarihli *Eleftheria*'da yayımlanan bir söyleşide Kral Paul, parlamenter hükümet biçimine olan bağlılığını dile getirdikten sonra, dolaylı ama herkesin anlayacağı bir biçimde General Papagos'u siyasete atılma planlarından dolayı kınamaktaydı. Kral ile Papagos arasındki ayrılığın bu suretle kamuoyuna yansımasından yararlanmak isteyen hükümet, 2 Mayıs 1951'de erken seçime gitme kararı aldı. Peurifoy, bu karar açıklanır açıklanmaz Papagos'un seçim-

lere katılması için Washington'daki yetkililerle temaslarda bulunmak üzere Amerika'ya gitti.

Başbakan Venizelos 30 Mayısta Papagos'un ordudaki görevinden istifa ettiğini ve Silahlı Kuvvetler Komutanlığını, Kralın bizzat üstlendiğini açıkladı. Venizelos'un açıklaması, kralın da hükümetin de Papagos'un istifasına karşı olduğunu ima etmekteydi. Çoğu kimsenin zaten haberdar olduğu bu durum, böylece resmen de doğrulanmış oluyordu. Aynı gece Papagos'un ordu içindeki yandaşları bir darbe girişiminde bulundular. Ancak hükümet atak davranarak ayaklanmayı birkaç saat içinde bastırdı. Papagos da darbe girişimini kamuoyu önünde kınamak zorunda kaldı.

Hükümet olayı örtbas etmeye çalıştı. Yapılan resmi açıklamada yalnızca, «Anarşistlerin kamu düzenini bozacak bazı girişimlerde bulunabileceklerine ilişkin söylentiler dolayısıyla bu sabah bazı askeri önlemlerin alınmasına gerek duyulmuştur» denmekteydi. Olayın çok ciddi olduğu ve darbe girişiminin Papagos adına yapılmış olduğu daha sonra yapılan resmi soruşturma sonucunda ortaya çıktı. Darbe girişimi, zırhlı birliklerin darbecilere katılmayı reddetmesi yüzünden başarısızlığa uğramıştı.

Peurifoy hemen Atina'ya geri döndü. Hellenikon Havaalanına varır varmaz yaptığı açıklamada şunları söyledi: «Ben sıcak bir ilgi beslediğim Yunanistan için Washington'da elimden geleni yaptım. Ama ne yazık ki burada sorumlu mevkilerde bulunan bazı kimseler harika Yunan halkını hiçe sayarak şöyle ya da böyle sorun yaratacak davranışlarda bulunuyorlar.» Peurifoy, Papagos'a sabırsızlığı yüzünden kızmıştı. Papagos, Peurifoy'un planladığından daha erken istifa ederek, onun Washington'da yaptığı tüm planları altüst etmişti.

Parlamento, 9 Eylül 1951'de yapılacak seçimler için 30 Temmuzda feshedildi. Papagos hemen siyasete atılma ve seçimlere katılma kararını açıkladı. Stefanopulos ve Kanellopulos da partilerini feshederek Papagos'a katıldıklarını ilan ettiler. Artık ok yaydan çıkmıştı. Peurifoy'un sağı, Papagos'un önderliğinde yeniden canlandırma planı artık somut bir biçim almaya başlıyordu. Ancak bu yeniden canlanma nisbeten olumsuz koşullar altında gerçekleşmekteydi. Çünkü Papagos'un seçim platformuna, dolaylı olarak da olsa sarayı ve bazı unsurları seçim mücadelesinin içine çekme girişimi, Kral Paul ile Papagos arasındaki düşmanlığı daha da keskinleştirmişti. Bu arada Stefa-

nopulos ve Kanellopulos'un yanısıra Markezinis de Papagos'un partisine katılmıştı. Ancak bunların her üçü de «aydınlanmış» sağın temsilcileriydiler ve bu durum, Papagos'un Yunan siyasal yaşamına girişiyle aşırı sağdan merkeze kadar tüm siyasal güçleri çatısı altında toplayabilecek bir siyasal örgütün oluşturulabileceğini düşünmüş olan Amerikalılar için hiç de yeterli değildi. Etkili merkezci gazetelerden olan *Wima* ve *Nea*'yı çıkartan Dimitrios Lambrakis, tam da bu kritik anda ağırlığını Papagos'tan yana koydu. Lambrakis, gazeteci olmasının yanı sıra, Liberal Partinin perde arkasındaki güçlü adamlarından biriydi de. Papagos'u desteklemesi, Papagos salt çoğunluğu kazanamadığı takdirde, Sofokles Venizelos'un Liberallerinin parlamentoda onunla işbirliğine gidecekleri anlamına geliyordu. Yani ortaya çıkabilecek bütün durumlar göz önünde bulundurularak bir geri çekiliş planı bile hazırlanmıştı.

Kral Paul ve Kraliçe Frederika'nın karşı olmalarına rağmen Papagos'un başbakanlığı elde edebilmek için böylesine kararlı bir tutum göstermesinden öfkeye kapılan saray çevreleri Papagos'un totaliter eğilimlerini gün ışığına çıkaran bazı belgeleri basına sızdırdılar. Demokratik kamp içinde Lambrakis'in *Vima* ve *Nea*'sının rakibi durumundaki Merkezci *Eleftheria* gazetesi 8 Ağustos 1951'de ordu içinde İDEA (Yunanlı Subayların Kutsal Birliği) adı altında kurulmuş komplocu bir örgütün gizli bir genelgesini yayımladı. Bu belgede aşağıdaki görüşlere yer verilmekteydi:

1) Devlet içindeki tek sağlıklı güç ordudur.

2) İDEA, subayların üçte ikisinin desteğine sahiptir ve bunlar ordunun en seçkin kuvvetlerini temsil etmektedirler.

3) İDEA'nın amaçları şunlardır: Komünistlerin, yandaşlarının, hainlerin, Ortadoğudaki ayaklanmaya katılmış olanların ve yolsuzluklara karışmış devlet memurlarının cezalandırılması.

4) İDEA'nın amaçlarının bugüne kadar yerine getirilmemiş olmasının nedeni, başa geçen Yunan hükümetlerinin bu konudaki kayıtsızlığı olmuştur.

5) Bu amaçlara ancak İDEA'nın diktatörlüğü altında ulaşılabilir. Bu diktatörlük koşulların elverişli olduğu uygun bir zamanda kurulacaktır.

Bu ilginç belgenin bazı bölümlerinde kullanılan üslup, Yunanistan'ın bugünkü diktatörü George Papadopulos'un üslubunu çağrıştırmaktaydı: «Birçok kişi açısından 'diktatörlük' ve 'İDEA' sözcükleri olumsuz bir çağrışım yaratabilir. Oysa çü-

rümenin iyice ilerlemiş olduğu bir dönemde hasta ancak güçlü ilaçlar kullanılarak iyileştirilebilir. Ne yazık ki, bugün de kamu kuruluşlarındaki çürüme tehlikeli bir hızla ilerlemektedir.»

Metinde daha sonra bazı taktik önerilerde bulunulmaktaydı:

«*Çeşitli askeri birimlerden sorumlu üyeler hazırlık dönemi boyunca şunları yerine getirmelidir:*

«*a) Mevcut üyelikleri örgüte olan inancı ölçüt alarak yeniden düzenlemek;*

«*b) Alt kademelere daha fazla ağırlık vererek örgüte yeni üyeler kazanmak;*

«*c) Halk içinde İDEA'nın ilkelerinin propagandasını yaparak, bugün yalnızca ve yalnızca orduya güvenmekte olan halkın zamanı gelince öngördüğümüz çözümü benimsemesini sağlamak.*»

Belgenin taşıdığı tarih 14 Temmuz 1949'du. *Eleftheria* belgeye ilişkin şu ek bilgileri de vermekteydi: Kral 1949 Ağustosu başlarında bu belgenin varlığından haberdar olmuş, bunun üstüne Papagos'u çağırarak kendisinden bilgi istemişti. Papagos'un bütün bunların saçmalıktan ibaret olduğunu söylemesi üzerine kral tatmin olmuştu. Papagos, kralın tavsiyesine rağmen İDEA'ya karşı hiçbir önlem almamıştı. 31 Mayıs 1951'deki darbe girişimi Papagos'un bu eylemsizliğinin ilk ürünü olmuştu.

Markezinis'in *Estia* ve Lambrakis'in *Nea* gazeteleri, *Eleftheria*'nın yaptığı ifşaatın etkisini azaltma çabası içinde, yayımlanan belgenin eski bir belge olduğunu ve Ortadoğuda Yunan Silahlı Kuvvetleri içinde çıkan ayaklanma sırasında kurulmuş ve daha sonra feshedilmiş yarı askeri bir örgüte atıfta bulunduğunu ileri sürdüler. Fakat *Eleftheria* belgenin bir paragrafını yayımlamayarak karşıtlarına bir tuzak hazırlamıştı. Daha sonra yayımlanan paragraf şöyleydi: «*Örgütün 1945'te çıkartılmış olan tüzüğü tüm İDEA üyelerince bilinmektedir. Bu tüzüğün ifadesindeki bulanıklıklar o zamanki durumun karmaşıklığından ve örgütün zayıflığından kaynaklanmaktadır. Oysa örgüt bugün ülke sorunlarının çözümünde en büyük ağırlığı taşıyan etken durumuna gelecek kadar gelişmiştir.*»

Venizelos Hükümeti bu belgenin yayımlanması üzerine soruşturma açtırdı. Saray ise Papagos'a karşı mücadelesini sürdürerek *Eleftheria*'ya bir de Metaksas'ın günlüğünden bir bölüm sızdırdı. Bu bölümde Papagos Arnavutluk Savaşı sırasında «aptallık derecesinde muhteris, tereddütler içinde, disiplinsiz ve sü-

rekli sorun çıkaran» biri olarak anlatılmaktaydı. Kral Paul daha da ileri giderek *New York Times*'la yaptığı (ve Yunan basınında 19 Ağustos 1951'de yayımlanan) bir söyleşide şunları söyledi: «*Mareşalin esas görevinin Yunan Silahlı Kuvvetlerinin başında bulunmak olduğu kanısındayım. Bir Yunan yurttaşı olarak kuşkusuz siyasete atılma hakkı da bulunmaktadır.*» Kral, şöyle devam ediyordu: «*Mareşalin istifasının gerçek nedenlerini hiçbir zaman anlayabilmiş değilim. Ancak her ne olursa olsunlar bunların uygun nedenler olamayacakları yolundaki kanımı ifade etmeliyim. Çünkü mareşal ordu içinde her türlü yetkiye sahipti ve hükümet onun işlerine hiç karışmıyordu.*» Gerillaların yenilgiye uğratılmasında Papagos'un katkılarına ilişkin bir soruyu ise kral alaycı bir tavırla şöyle yanıtlamaktaydı: «*Yunan ordusunun gücü tek bir kişiden değil, yurtseverliğinden, cesaretinden ve ulusun özveride bulunmaya hazır oluşundan gelmektedir.*»

Seçimler yaklaşırken saray çevreleri Papagos'a son darbeyi de indirdi. 6 Eylül tarihli *Eleftheria*'da o sırada Papagos'un siyasal bürosunun yöneticisi ve Papagos'un Yunan Diriliş Partisinin milletvekili adayı olan emekli Albay Ghoghousis'in el yazısıyla yazılmış bir belge yayımlandı. Ghoghousis, bu belgede ordunun çalışmalarını «boykot» edenlerin öldürülmesi tavsiyesinde bulunmaktaydı. Bütün bunların sonucunda Yunan Diriliş Partisi oyların ancak yüzde 36'sını alabildi. Merkez partileri ise toplam yüzde 46 oy elde ettiler. 27 Ekimde Plastiras yeniden başbakan, Venizelos ise başbakan yardımcısı oldu. Kral, Papagos'tan da hükümete katılmasını istemişti. Aslında Plastiras da Venizelos da Papagos'un başbakanlığında kurulacak bir koalisyon hükümetine razıydılar. Fakat Papagos bu öneriyi reddetti. Seçimlerin yenilenmesinde diretti; güçlü dostları olduğu için ikinci raundu kendisinin kazanacağından emindi. Amerikalılar onun arkasındaydı ve Yunan kurulu düzeni ve Yunan sağının simgesel temsilcisi olan kral ile sağın siyasal güçlerinin «dinamik» reformcusu Papagos arasındaki kişisel düşmanlığın kesinlikle üstesinden geleceklerdi.

Polis Devleti

Seçimlerin yapıldığı 9 Eylül ile, Plastiras Hükümetinin atanması arasında tam 47 gün var. Bu süre içinde Peurifoy,

azınlık partisinin başkanı olmasına karşın hükümeti kurma görevinin Papagos'a verilmesi için perde arkasından elinden geleni yapmıştı. Papagos, hükümeti kurup parlamentoyu feshettikten sonra ülkeyi «kazanan hepsini alır» türünden çoğunluk esasına dayanan bir seçim sistemiyle yeni seçimlere götürme isteğinde diretiyordu. Ama Kral Paul seçim sonuçlarına saygı göstererek başbakanlık görevini sonunda 27 Ekim 1951'de Plastiras'a verdi. Bundan bir ay kadar önce Peurifoy Truman'ın bir mesajını Başbakan Venizelos'a iletmişti. Mesajda Yunanistan'ın artık resmen bir NATO üyesi olduğu bildirildikten sonra, Papagos'un da katıldığı bir koalisyon hükümetinin kurulması dileği dile getirilmekteydi. Truman, bu mesajı yollarken Papagos'un, Plastiras ve Venizelos'un kendisine yaptıkları benzer bir öneriyi daha önce reddetmiş olduğunu biliyordu. Mesajın esas amacı, Venizelos'u seçimlerin yenilenmesine razı edebilmekti. Anlaşılan, Peurifoy Papagos'un kısa bir süre içinde başbakan olmasını sağlamakta kararlıydı.

Peurifoy'un kaygısı ve telaşı, Plastiras ve Venizelos'un barış ve huzuru sağlamak için geniş çaplı bazı önlemlerin alınacağını vaat etmiş olmalarından ileri gelmekteydi. Bu vaatler arasında siyasal suçlara af çıkartılması, büyük işletmelerin denetlenmesi ve halkın daha yoksul kesimlerinin durumunu iyileştirmek amacıyla bazı ekonomik düzenlemelere gidilmesi de vardı. Dahası ölüm cezasının ve olağanüstü sıkıyönetim mahkemelerinin kaldırılması da vaat edilen önlemler arasındaydı. Önerilen bu önlemler sağcı çevrelerin çok şiddetli protestolarına yol açmıştı. Bunlar, ulusun temellerinin dinamitlenmekte olduğunu ileri sürerek, Plastiras Hükümetinin NATO için tehlikeli olduğu mesajını yaymaya başlamışlardı.

Plastiras'ın aniden hastalanmasının da hükümete karşı yürütülen fısıltı kampanyasına yardımı oldu. Başbakanı muayene etmek üzere Amerikalı bir kardiyolog Yunanistan'a getirildi. Papagos'un iktidara gelmesi için uğraşan Merkezci *Vima* gazetesi 30 Kasım 1951'de şöyle yazıyordu : «*Bay Plastiras aktif siyasal yaşamdan çekilip başbakanlık ve parti başkanlığı görevlerini bırakmak zorunda kaldığı takdirde, Amerikan Hükümetinin Yunanlı siyasilere Plastiras'ın halefinin kim olacağı konusundaki önerilerini iletmesi, hem Yunanistan'daki siyasal durumun istikrarı, hem de kendi çıkarları açısından yararlı olacaktır.*»

Ama Plastiras ölmedi. Bunun üstüne Washington, kendisinden en az 225 milyon dolar talep edilmiş olduğu halde, yardımı 182 milyon dolara indirerek Plastiras Hükümetine etkili bir darbe indirmeye karar verdi. Aynı sıralarda Plastiras'a karşı bir karalama kampanyası da başlatıldı. Kampanyanın amacı Plastiras'ı Yunanistan'ı komünistlere teslim edecek kişi olarak göstermekti. Bu taktikler kısa zamanda sonuç getirdi. Hükümet ekonomik programını uygulamayı yavaşlattı; «müttefik etken»i kızdırmamak amacıyla barış ve huzur getirmek için vaat edilmiş önlemler kırpılarak kuşa çevrildi. Tam bu sırada sol yine çok önemli bir yanlış yaptı; «Ha Plastiras, ha Papagos» anlamına gelen «*Ti Plastiras, ti Papagos*» sloganını atarak Plastiras'a karşı saldırıya geçti.

Peurifoy'un son bir kozu daha vardı. Yaptığı özel görüşmelerde Plastiras'ı çoğunluk sistemini benimseyerek seçimlere gitme konusunda ikna etti. Peurifoy'la yaptığı görüşmeden sonra Plastiras arkadaşlarına şöyle demeye başladı: «Çoğunluk sistemi bizim lehimize. Halk bizden yana. Peurifoy öyle diyor.» Plastiras zokayı yutmuştu. Yeni seçim sistemi 18 Eylül 1952'de parlamentoda kabul edildi. Peurifoy, New York'ta Yunanca olarak çıkmakta olan *Atlantis* gazetesine verdiği demeçte şunları söylüyordu : «*Amerikalıların Yunanistan'ın sorunlarına karışması yasal bir olaydır. Yunan Parlamentosunun çıkarmış olduğu bir yasaya göre Amerikan Misyonu üyelerinin Yüksek Savaş Konseyine, Mali İşler Komitesine ve Dış Ticaret Komitesine katılmaları öngörülmektedir. Dolayısıyla tartışma konusu olan sorunlarda Amerika'nın görüşüne başvurulması son derece doğaldır.*»

9 Ekim 1952'de Plastiras istifasını sundu ve 16 Kasımda da seçimler yapıldı. Seçimlerden üç hafta önce 24 merkezci milletvekili, *Vima*'yı çıkarmakta olan Lambrakis'in etkisiyle Papagos'un partisine katıldılar. Bundan bir hafta sonra Papagos'un partisinin milletvekili adaylarından biri «halkın Amerikalıların Plastiras'a yaptığı uyarıdan haberdar olduğunu ve NATO'nun Plastiras'ın izlediği siyasetlere kuşkuyla bakmakta olduğunu» açıkladı. Papagos'un Yunan Diriliş Partisinin önde gelen üyelerinden Stefanopulos ise şunları söyledi : «Bu seçimler, Yunanistan'ın bir iç sorunu değildir. Yunanistan demokrasi topluluğunun eşit haklara sahip bir üyesidir ve Hür Dünyanın savunulması bu topluluğa dayanmaktadır.»

16 Kasım seçimleri işte bu koşullar altında yapıldı. Amerikalıların açıkça arka çıktığı Papagos, komünizmin bir sıçrama tahtası olarak karalanmış Demokratik Merkeze karşı yarışmaktaydı. Bu kez Papagos kazandı. Oyların yüzde 49,6'sını alarak 237 milletvekilliği elde etti. Merkezci partiler ise oyların yüzde 36'sını alarak 62 sandalye kazandılar. Sol —yani EDA— oyların yüzde 10,1'ini aldı, ama hiç milletvekili çıkartamadı. Çeşitli bağımsız adaylardan da yalnızca biri milletvekili seçilebildi. Hükümetin demokratik biçimi korunmuş, ama demokrasi süreci ağır bir darbe yemişti. Plastiras'ın kendisi bile parlamentoya girememişti.

Yunan Diriliş Partisi, kazandığı bu zaferden sonra hiç zaman yitirmeksizin «ödemelere» girişti. Milli Savunma Bakanı olan Panayiotis Kanellopulos 16 Aralıkta «Yunanistan'ın savunma çabalarını dış yardım olmaksızın mevcut düzeyinde tutmaya devam edeceğini» açıkladı. Hükümet, 31 Mayıs 1951'deki başarısız darbe girişimine katılmış İDEA cuntasının üyelerini hemen görevlerine iade ederken, darbe girişiminin soruşturmasını yürütüp, İDEA'nın etkinliklerini açığa çıkarmış olan subayları cezalandırdı. Kanellopulos, 30 Aralık 1952'de Ulusal Savunma Yüksek Konseyini toplantıya çağırdı. Konsey suçlu subayların görevlerine iade edilmelerine karar vermekle kalmayıp, üstelik bunlardan Ghoghousis, Natsinas, Kyvelos ve Gikas'ı terfi ettirdi. Bunların hepsine önemli yeni görevler verildi.

Peurifoy'un planı iyi işlemişti. Papagos iktidarda, ordu ise İDEA'nın denetimi altındaydı. Kraliçe Frederika sonunda Papagos'la uzlaşmak zorunda kalmıştı. Çünkü Papagos artık parlamentoda güçlüydü ve Peurifoy onu Yunan kurulu düzeninin iyiliği için vazgeçilmez biri olarak görüyordu. Kısacası, Yunanistan bir Amerikan sömürgesi haline gelmekteydi.

Bunun en açık kanıtı, Türkler 1955 yazında Türk polisinin gözetimi altında İstanbul'da Rumların yaşadıkları yerleri basıp, bunları ayrım gözetmeksizin öldürerek, evlerini ve dükkânlarını ateşe verdiklerinde ortaya çıktı. Onlar 6 Eylülde İstanbul'daki Rum mezarlığını tahrip ederken, aynı gün Atina'da polis protesto gösterisinde bulunan üniversite öğrencilerini zor kullanarak dağıtıyordu. NATO'nun Türkiye'deki genel karargâhının bulunduğu İzmir'de de Yunanlı subaylara ve ailelerine karşı benzer davranışlarda bulunuldu. Yunan ordusu hiçbir tepki göstermedi; çünkü Amerikalılar Yunanistan ile Türkiye arasındaki ittifakı bozacak hiçbir şey yapmamalarını istemişti onlardan. Bü-

tün bunların üstüne bir de hakarete uğradı Yunanistan. John Foster Dulles, gönderdiği bir mesajda, Türklerin yaptıklarını kınayacağı yerde, yalnızca Yunanistan'dan Türkiye ile olan normal ilişkilerini mümkün olduğu kadar sürdürmesini istemekteydi. Bu mesaj, tüm Yunanistan'ı sarstı. Atina'da başını üniversite öğrencilerinin çektiği Amerikan aleyhtarı büyük gösteriler yapıldı. Göstericilerin sloganı «NATO'ya hayır» idi.

Atina'yla Washington arasında artık bir uyduluk ilişkisinin kurulmuş olduğunu gösteren bütün bu olaylar cereyan ederken, Papagos ölüm döşeğindeydi. Bir süreden beri hükümet işlerini Başbakan Yardımcıları olarak Kanellopulos ve Stefanopulos yürütmekteydiler. Papagos hükümetindeki en güçlü kişi durumundaki Spyros Markezinis, küstahça davranışları ve bir türlü denetim altına alamadığı hırsı yüzünden daha önce Papagos tarafından hükümetten atılmıştı. Kral sonunda Papagos'un yerine başka birini atamak zorunda olduğunu ileri sürerek yeni başbakanın kim olacağı sorusunu ortaya atmış oldu. Papagos'un kendisinin bu konudaki adayı, o sırada 30 Eylülde Washington'a yaptığı geziden yeni dönmüş olan Stefanopulos'tu. Nitekim 4 Ekimde Papagos'un Stefanopulos'u halefi olarak seçtiği ilan edildi. Aynı gün akşam on bir buçukta da Papagos öldü. O gece Stefanopulos ve Kanellopulos kralla görüşerek, ondan yeni başbakanı atamadan önce Yunan Diriliş Partisinin yeni başkanını seçmesini beklemesini istediler ve yeni başkanın kırk sekiz saat içinde seçilmiş olacağını söylediler. Ama kral, hükümeti kurma görevini 5 Ekimde Papagos hükümetinin Kamu İşleri Bakanı Konstantin Karamanlis'e verdi. Kral böyle yapmakla Karamanlis'i yalnızca başbakanlığa değil, aynı zamanda Papagos'un partisinin başkanlığına da atamış oluyordu. Bu durum, Anayasanın lafzına değilse de, özüne aykırıydı. Çünkü kralın siyasal partilerin içişlerine bu şekilde karışması, «krallık yapmakla» yetinmeyip, ülkeyi «yönetmesi» anlamına geliyordu. Dahası bu davranış, bir emsal oluşturdu ve daha sonra Kral Konstantin'in bu emsali izlemesi, 1967'de bir askeri diktatörlük kurulup, Konstantin'in kendisinin de sürgüne gitmesine yol açtı.

Karamanlis'in başbakanlığa getirilmesi daha Papagos'un hastalığı sırasında aylarca önce planlanmıştı. Bu görev için Karamanlis'i seçen bizzat Allen Dulles'tı. Makedonyalı bir köy çocuğu olan Karamanlis, 1935'te Halkçı Partiden milletvekili seçilmişti. 1946'da yeniden parlamentoya girdi ve birçok kez bakanlık yaptı. Kamu İşleri Bakanı olarak kendine iyi bir ad sağ-

ladı. Büyükelçi Grady'ye 1955'te (ben Berkeley'de öğretim üyesiyken) Karamanlis'i sorduğumu anımsıyorum. Grady gülümseyerek şöyle demişti: «Ha o mu? Ben Atina'da büyükelçiyken gazetelerimi o alıp getirirdi.» Karamanlis'in Amerikalılara çok yakın olduğu açıktı. Kıbrıs sorununu bir çözüme kavuşturacağına dair söz verdiği söylentisi çok yaygındı. Aslında daha sonra onun yönetimi sırasında yapılan Zürich ve Londra anlaşmaları bu söylentinin doğruluğunu kanıtladı. Yakışıklı bir adam olan Karamanlis, Kraliçe Frederika'nın da teveccüh ve desteğini kazanmıştı. Sözün kısası, «ideal» bir başbakandı. Sarayın onayını kazanan, Amerika'nın vesayeti altında çalışmaya hazır olan Karamanlis, bir Yunan siyasal partisini yönetmek için uygun bir kişiliğe de sahipti. Dostlarına sadakat ve bütünüyle otoriter bir çalışma tarzı, onun bellibaşlı özellikleriydi. Karamanlis, Yunanistan'ı sekiz yıl süreyle yönetecekti. Bu, çağdaş Yunan tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir rekordu.

Karamanlis, iktidara geliş biçiminin olağandışılığı ve Amerika'nın istekleri karşısında gösterdiği uysallığın halkta yarattığı tepki yüzünden erken seçime gitmek zorunda kalacağının farkındaydı. Bunu göz önünde bulundurarak ve partisine kendi kişisel damgasını vurabilmek amacıyla, Yunan Diriliş Partisinin adının Ulusal Radikal Birlik olarak değiştirilmesini sağladı. Papandreu ve Venizelos da, seçimlere hazırlık olarak 1955 Aralığında siyasal güçlerini birleştirdiler ve oluşturdukları koalisyona Demokratik Merkez adını verdiler. Seçim sisteminin nispi temsil biçiminde değiştirilmesini ve bir seçim hükümetinin atanmasını istediler. Kral, seçimlerin 19 Şubat 1956'da yapılacağını açıkladı. Seçim sistemine gelince, Karamanlis'in denetimi altında bulunan parlamentoda bazı değişilikler yapılmakla birlikte yine çoğunluk sistemi kabul edilmişti. Ülkeyi seçimlere götürecek olan da Karamanlis Hükümetiydi.

Seçimlerde Karamanlis'e bir zafer kazandırmayı amaçlayan bu düzenleme karşısında, Venizelos ve Papandreu sınırlı ve sırf seçimler için de olsa EDA ile işbirliğine gitmek zorunda kaldılar. Bu durum, sağa, merkezci demokratik partilere kara çalma ve kırlık bölgelerde polisi Merkez-Sol koalisyonu üstüne seferber etme fırsatını verdi.

Seçim sonuçları 19 Şubat akşamı ilan edildi. Demokratik Merkez oyların yüzde 50,16'sını, Karamanlis'in Ulusal Radikal Birliği ise yüzde 45,95'ini almıştı. Ancak bunlar sivillerin verdikleri oylardı. Ordu birliklerinde ise yüzde 90 Ulusal Radikal

Birlik lehine oy kullanılmıştı. Toplam ve kesin sonuçlara göre Papandreu ve Venizelos'un Demokratik Merkezi oyların yüzde 48,1'ini, Karamanlis'in Ulusal Radikal Birliği ise yüzde 47,4'ünü almıştı. Ancak Karamanlis ve danışmanları tarafından perde arkasında çok dikkatle hazırlanmış olan seçim sistemi yüzünden, Demokratik Merkezin genel oy dağılımında kazandığı zafer, sandalye dağılımında bir yenilgiye dönüştü. Karamanlis 165 sandalye kazanırken, Demokratik Merkez yalnızca 135 milletvekilliği elde etti.

Karamanlis, kırlık bölgelerde jandarmayla, Ulusal Radikal Birliğin parlamentoda çoğunluk elde etmesini sağlamak için düzenlenmiş seçim sistemi sayesinde ilk seçim zaferini kazanmıştı. Ancak iki yıl sonra yeniden seçime gitmek zorunda kalacaktı. Bunun üç değişik nedeni vardı. Birincisi, Yunanistan topraklarında nükleer üslerin kurulmasına izin verilip verilmeyeceği konusunda bir karara varmak gerekiyordu. Bu, Karamanlis için hiç de kolay bir karar değildi. Üstelik Karamanlis'in 1956 seçimlerini nasıl kazandığını bilen muhalefet partileri, bu konuda hâlâ kızgındılar ve aslında ikinci neden de buydu. Çünkü mevcut parlamento, birçok kişinin gözünde ülkedeki siyasal durumu temsil eder nitelikte değildi. Üçüncü neden ise, bazı parti içi sorunlarla ilgiliydi. Karamanlis'in otoriter yöntemleri Ulusal Radikal Birlik mensupları arasında ciddi bir huzursuzluk yaratmıştı.

Sonuç olarak Karamanlis'in başbakanlığının yeni bir «vaftiz»e ihtiyacı vardı. O da erken seçime gitme yolunu seçti. Ama eski seçim sistemini aynen korumaya cesaret edemedi; çünkü bunun çok şiddetli bir muhalefetle karşılaşacağını biliyordu. Öte yandan standart çoğunluk sistemine dönmeyi de gözü yemedi; çünkü 1956'da muhalefet kendi partisinden daha çok oy almıştı. Bu yüzden danışmanları yeni bir seçim sistemi üstünde çalışmaya başladılar. Sonuçta yine seçimleri partisine kazandırma amacıyla hazırlanmış yamalı bir bohça ortaya çıktı. Karamanlis, bu tasarıyı muhaliflerine «satmayı» başardı. Tasarıyı parlamentoya sunduğu sırada kendi bakanlarının bile tasarı hakkında bilgileri yoktu. Bunun üstüne 15 milletvekilinin Ulusal Radikal Birlikten ayrılmasıyla doğan bunalım, kralın bir seçim hükümeti atamasıyla giderildi. Seçimlerin 11 Mayıs 1958'de yapılması kararlaştırıldı.

Bu seçimlerde elde edilen sonuçların Yunan siyasal yaşamı üstünde belirleyici bir etkisi oldu. Genel kanıya göre seçimler

dürüsttü; yani oy kullanımı sırasında ordu, polis ya da jandarmanın bir müdahalesi olmamıştı. Ama seçim sistemi, halk iradesinden 1956'ya göre daha da fazla sapılmasına yol açmıştı. Karamanlis bu kez oyların yüzde 41,1'ini alarak 173 milletvekili çıkarmıştı. Birleşik Demokratik Sol (EDA) yüzde 24,4 ile 78, Venizelos ve Papandreu'nun (güçlerini birleştirmiş olan) Liberalleri ise yüzde 20,7 ile 86 sandalye kazanmışlardı. Başında Markezinis'in bulunduğu Merkezci politikacıların oluşturduğu bir koalisyon olan PADE de oyların yüzde 10,6'sını alarak 9 milletvekilliği elde etmişti.

Bu sonulçarın en fazla dikkat çeken yanı, EDA'nın gücündeki ciddi artıştı. EDA, oy oranını 1956'daki yüzde 9,6'dan yüzde 24,4'e çıkararak, ana muhalefet partisi haline gelmişti. Nasıl olmuştu bu? Birinci neden, halkın Karamanlis'in polis devletine duyduğu tepkiydi. Jandarma baskısıyla solcuların ve sol sempatizanlarının sürekli takibata uğraması, halkı bezdirmişti. Öte yandan merkez partilerinin icraatı, bunların taraftarlarını düş kırıklığına uğratmıştı. Özellikle de, kimse Karamanlis'e seçimlerde bir kez daha zafer kazandıracağı belli olan seçim sistemini kabul etmekle, onun kurduğu tuzağa düşmelerini bağışlayamıyordu.

Öte yandan Karamanlis de bu seçim sonuçları karşısında pek sevinçten uçuyor sayılmazdı. Amerikalı hamilerinin kendisinden beklediklerini verememişti onlara. Ondan beklenen şey, solu güçlendirmek değil, ekonomik ve polisiye önlemlerle zayıflatmaktı. Amerikalılar Yunanistan'da sağın iktidar olmasını istemekle kalmıyor, aynı zamanda muhalefetin de muhafazakâr ve kendi etkileri altında merkezci bir muhalefet olmasında ısrar ediyorlardı. Karamanlis, seçimlerden sonra kendinden beklenleni gerçekleştirebilmek için, Yunanistan'ı sözün tam anlamıyla bir polis devletine çevirdi.

Amerikalılar, Yunanistan'da nükleer üs kurmalarına izin verecek bir hükümeti iktidara getirmişlerdi (Bu nokta, Karamanlis'in seçim bildirgesine de konmuştu zaten). Ama bunu yaparken izledikleri politika, solun yeniden canlanmasına yol açmıştı. Artık Amerikalıların tüm dikkatlerini bu sorun üstünde toplamaları son derece doğaldı.

Yunanistan'ın Nazi işgali ve iç savaştan sonra yeni bir siyasal dengeye ulaşmaya çalıştığı, sorunlarla yüklü bu döneme geri dönüp baktığımızda, siyasal sürece damgasını vuran belirli özellikleri çıplak gözle bile saptayabiliyoruz.

Bu özelliklerden en önemlisi, gerçek anlamda bir ulusal egemenliğin var olmayışıdır. Amerikalılar Yunanistan'ın «hamisi» rolünü İngilizlerden devraldıktan sonra, ülkenin iç politikasına giderek daha fazla dahil olmaya başladılar. Yunanistan'a «demokrasi»yi komünistlerin saldırısından korumak için gelmişlerdi; ama soğuk savaşın şiddetlenmesiyle dünyaya başka gözlüklerle bakmaya başladılar. Sürekliliği olan bir siyasal süreç olarak demokrasi ikinci plana düşerken, Amerika'nın ülkenin siyasal yaşamı üstünde denetim kurmasını sağlamak ve «istikrar» birincil hedefler haline geldi. Amerika'nın değer yargıları sistemi içinde demokrasi, uğrunda çalışılması gereken bir amaç olmaktan çıkıp, uyulması gereken bir formaliteye dönüştü. Parlamenter hükümet biçimine saygı gösterilmeliydi, ama içeriğinin artık hiçbir önemi yoktu.

Göze çarpan ikinci özellik, Yunanistan'da her şeye kadir «Amerikan etkeni»yle Yunan kurulu düzeninin güçleri arasındaki ittifaktır. Başlarında kralın bulunduğu sağcı siyasal güçler, Amerikan etkisinin Yunanistan'daki aracıları haline geldiler. Bu rolü üstlenmeye kendileri talip olmakla birlikte, genellikle kendi koşullarını da ileri sürüyorlardı. Bu koşulların tabii ki, Yunan ulusal çıkarlarıyla hiçbir ilgisi yoktu ve yalnızca kendilerinin ülke içindeki durumlarını daha da güçlendirmeye yönelikti. Dolayısıyla Amerikalılarla Yunan sağı arasındaki ilişki temelde karşılıklı çıkarlara dayanmakla birlikte, yine de bazı çatışma unsurlarını içinde barındırmaktaydı.

Yunanistan'ın bu dönemdeki siyasal yapısının söz etmeye değer bir üçüncü özelliği de, işbirlikçi sağın aşırı unsurlarının yavaş yavaş ve sistemli bir biçimde idari mekanizmayı ellerine geçirmeleriydi. Bu durum özellikle silahlı kuvvetler için geçerliydi. Ne Demokratik Merkezin temsilcisi olarak Sofulis, ne de Merkez-Solun temsilcisi olarak Plastiras, durumu denetim altına almayı ve gerçek anlamda iktidar olmayı başarabilmişti. İktidarın dizginleri, gücünü sağdan alan ve alnına işbirlikçiliğin karası bulaşmış bürokrasinin elinde kalmıştı. İsterik bir komünizm korkusuna kapılmış olan bürokratlar, iç savaşın acı dolu anılarını sömürerek, orta yolcu hükümetlerin barış ve huzuru sağlamaya yönelik ılımlı bir politika izleme çabalarını her seferinde boşa çıkartmayı başardılar. Saray, ordu, bürokrasi ve sağa bağlı siyasal güçler, Yunan kurulu düzeninin belkemiğini oluşturmaktaydılar. İşgal ve iç savaş sırasında ortaya çıkmış yeni zenginlerden oluşan bir elit de sonradan bunlara katılmıştı.

Dördüncü özellik, burjuva politikacılarının gösterdiği kaypaklık ve oportünist tutumlarla ilgiliydi. Bunlar sırtlarını «yabancı unsur»a dayamaya alışmışlardı; gözleri ve kulakları hep onun vereceği işaretlerdeydi. Partiler, belli bir programı olan ve üye kitlesinin demokratik denetimi altındaki siyasal yapılardan çok, önemli bir şahsiyetin etrafında toplanmış feodal beyliklere benziyorlardı. Bu da, gerek «yabancı unsur»un, gerekse Yunan kurulu düzeninin böl ve yönet siyasetini uygulamasını kolaylaştıran bir etkendi.

Bu dönemdeki siyasal gelişmelerin dikkate değer beşinci bir özelliği de, Merkez-Sol güçlerde görülen sürekli yeniden canlanma eğilimiydi. Zaman zaman bastırılan bu güçler, hemen yeniden gruplaşıp eskisinden daha da güçlü bir durumda siyaset sahnesine dönmekteydiler. Bu olgunun nedenleri, ülkenin toplumsal yapısında, gelir ve zenginlik dağılımında görülen muazzam eşitsizliklerde ve Yunan kırsal bölgelerinin hemen hemen bütünüyle ihmal edilmiş olmasında yatmaktaydı. Bu dönem sırasında Atina, gençliği mıknatıs gibi çeken bir merkez haline gelmiş, Atina'ya gelip yerleşen genç ve yetenekli insanların sayısı çok büyük boyutlara ulaşmıştı. Yunan bürokrasisinin çalışma tarzının Atina'da en tepede yer almak üzere son derece merkezileşmesi de, yerel ve bölgesel sorunların çözümünde demokratik yöntemlere yer bırakılmamasının bir sonucuydu. Gerek Atina ile Yunanistan'ın geri kalan bölümü, gerekse zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum, bu dönemde daha da derinleşti. Kişi başına düşen gelirin oldukça önemli bir oranda artmasına karşın, zenginler daha da zenginleşirken, yoksullar daha da yoksullaştı. Eğitim büsbütün ihmal edildi ve idari reformlar içi boş bir slogandan ibaret kaldı. Ama «istikrar» —özellikle de Karamanlis'in sağladığı istikrar— yabancı sermaye açısından uygun koşulları yaratmış gözüküyordu. Ellilerin sonlarına doğru büyük yabancı firmalar, demokratik muhalefet gruplarınca «sömürgeci» olarak nitelenen koşullarla Yunanistan'a yatırımda bulunmaya başladılar.

1950'lerin Yunanistan'ının bu beş karakteristik özelliğinin bileşiminden çıkan manzara, Yunanlılara ürperti verecek kadar tanıdık geliyordu. Yunanistan'ın çok yakından tanıdığı toplumsal ve siyasal çatışma örüntüleri bir kez daha ekonomik ve siyasal gerçeklikler haline dönüşmekteydi. Ve bu gerçeklikler, 1960'larda da Yunanistan'a egemen olacaktı.

HALKIN ZAFERİ

Fırtınadan Önceki Durgunluk

1959 yılında Yunanistan'a döndüm. Guggenheim ve Fulbright kurumlarına başvurmuş, Yunan ekonomisinin durumu ve gelecekte gösterebileceği gelişmeler üstüne araştırma yapmak istediğimi bildirmiştim. Ayrıca kendi kendime, politikadan uzak durmaya, Yunan siyasal yaşamının yapışkan ağına kapılmamaya söz vermiştim. Dönüşümün esas nedeni tamamıyla kişiseldi. Babamı yeniden ve bu kez olgun bir gözle tanımak istiyordum. George Papandreu'ya karşı derin bir saygı duymuştum hep; yüreğimdeki evlat sevgisi eşlik ediyordu bu saygıya. Ama onu bir türlü iyice tanıyamamıştım. Babama ilişkin anılarım ergenlik dönemime rastlıyordu; kendisi hakkındaki düşüncelerim de bu dönemin getirdiği sınırlamalarla çevrelenmiş, kısıtlı kalmıştı.

Yunanistan'a dönünce babamın Kastri'deki evinin yakınında Ekali'de bir ev tuttum. Onu hemen hemen her gün görmeye başladım. Papandreu'nun coşkulu bir büyükbaba çıkması sevindirdi beni. Oldukça fazla zaman harcadı çocuklar için. Bir aile ferdi olarak yaşamak, babam açısından nerdeyse yeni bir deney sayılabilirdi. İkinci karısı Kiveli'den ayrılalı yıllar olmuştu. Biz dönene dek Kastri'deki villasında tek başına yaşıyordu. Yalnızca arkadaşlarıyla birlikte geçirdiği akşam saatlerinde politikadan ayrı kalıyordu. Yemek yeniyor, tartışılıyor, müzik dinleniyordu bu akşam toplantılarında. Margaret ve ben, birçok gecemizi babam ve babamın arkadaşlarıyla birlikte geçirdik. Bu söyleşiler sırasında babamın yaşıyla orantısız olağanüstü canlılığı, keskin mizah duygusu, sevecenliği ve bütün bunların ötesinde, tüm yaşamı boyunca uğraştığı politikanın yok edemediği entelektüel derinliği beni şaşkına çevirdi.

Her gün küçük bir parlamenter grubunu kabul etmeyi alışkanlık haline getirmişti. Parlamento üyeleri gelir, yeni ha-

berleri tartışır, babamın düşündüklerini dinler, talimatlarını alırlardı. Arasıra diplomatik çevrelerden konuklar da gelirdi. Gelen diplomatlar arasında, Amerikan elçiliğinin siyasal kesimine mensup, Yunancayı çok güzel konuşan zeki ve sevimli bir memur da vardı. Babamın Yunanistan'daki Amerikan görevlileriyle ilişkisi, bir tek bu bayla yaptığı görüşmelerden ibaretti. Yavaş yavaş ve neredeyse hiç farkında olmadan, babamın siyasal ve kişisel arkadaş çevresi içinde buldum kendimi. Onun sorunları giderek, benim de sorunlarım haline geldi. Eski ilişkiler yeniden canlandı, yenileri boy verdi. Bir kez daha kendimi evimde hissettim.

Yunanistan, yüzeyden bakıldığında, sorunlarını çözmeye yönelen bir ülke izlenimi uyandırıyordu. Ancak salt yüzeysel bir izlenimdi bu. İç savaşın bitiminden beri önemli adımlar atılmış olsa da iktisadi yapıda köklü bir değişiklik gerçekleştirilmişe benzemiyordu; sağlam bir temel atılamamıştı. Yunanlıların ya da en azından Atinalıların daha iyi giyinip, daha iyi beslendikleri, daha güzel evlerde oturdukları doğruydu; ama ulusal ekonomi hâlâ büyük ölçüde tarıma dayanıyor; Atinalılar, gelirlerinin çoğunu endüstriden değil, hizmet kesiminden kazanıyorlardı. Yunanistan'ın kırsal bölgeleri, başkentle karşılaştırıldığında, şaşkınlık uyandıracak, inanılmayacak ölçüde geriydi. Bambaşka bir dünyaydı Atina; Yunanistan'a eklenmiş yabancı bir gövde gibiydi. Yüzeysel bir kozmopolitlik vardı Atina'da; batının başarılarını ifade eden simgelerin çarpıtılmış kopyalarını taşıyordu. Atinalıların düşleri otomobillerden, buz dolaplarından ve biraz da «dolce vita»dan oluşuyordu.

Aydın çevreler üç kesime ayrılabilirdi; kurulu düzenin profesörleri, yurtdışındaki başarılı çalışmalarını tamamlayıp ülkelerine dönmüş genç bilim adamları ve öğrenim düzeylerine uygun bir iş bulma umudunu yitirmiş çok sayıda zeki ve bilgili aydın. Birkaç istisna dışında profesörler, çağdaş eğitimden yoksun, üniversiteden aldıkları kısıtlı maaşla geçinemeyen, bu nedenle de zengin arkadaşları sayesinde buldukları ücretli danışmanlıkların yükü altında ezilen insanlardı. Baştan aşağı geleneksel, baştan aşağı çürümüş olan bu kesim, bellibaşlı gerici güçlerden biriydi. Yurda yeni dönmüş genç bilim adamları, bunlarla tam bir zıtlık içindeydi. İyi eğitilmiş, ülkenin gelişmesinde önemli bir rol oynamaya kararlı, eğitim çevrelerindeki kurulu düzene karşı son derece eleştirici olan bu kesimden gençler, yeteneklerini yaratıcı bir biçimde kullanmak isteğiyle ya-

nıp tutuşuyorlardı. Fakat iş yoktu; iş bulmuş olmak, yüksek sınıflardan dost edinmiş olmak anlamına geliyordu. Bu da kurulu düzenle uzlaşmayı gerektiriyordu. Çoğu yüksek gelirli bir iş edinebilmek için, bu uzlaşmaya razı olmuşlardı. Uzlaşanlar savunma durumuna geçmeye başlıyorlardı. Yaşlı meslektaşlarından daha kibirli bir havaya giriyor; teknik deyimler geveleyip, elitist küstahlık pozları takınmaktan hoşlanıyorlardı. Üçüncü kesimdeki insanlar, Yunanistan'ın acısının bilincinde olanlardı. Savaşa ve iç savaşa katılmış, düşlerinin paramparça edilişine tanık olmuşlardı. Umutlarını yitirmiş, ama Yunanistan'a duydukları sevgilerini, onurlarını ayakta tutmuşlardı.

1950'lerde yeni bir mandarinler sınıfı boy vermeye başlamıştı: Büyük bürokratlar. Sağcı tutucu hükümetler bile yeniden inşa sorunuyla uğraşmak zorunda kalmış; bürokrat «uzmanlar»a muhtaç olmuşlardı. Yüksek devlet memurlarının çoğu yeni kazandıkları güçten sonuna dek yararlandılar. Maaşları son derece mütevaziydı, ama seyahatler, fazla mesailer, çeşitli komitelerde çalışmak sonucu elde ettikleri ücret ve olanaklar, maaşlarının en az üç katına çıkarıyordu gelirlerini. Örneğin aylık maaşı resmen 400 dolar olup da, çeşitli kamu kaynaklarından elde ettikleri gelirlerle aylıklarını 4.000 doların üstüne çıkaran memurlar vardı. İş bununla da bitmiyordu; 1950'lerde hükümetin ekonomik hayat üzerindeki denetimini artırması ve yabancı yatırımların artması, bürokratlara, nüfuz ticareti yaparak küçük çapta vurgunlar vurma fırsatı verdi. Çoğu rüşvet aldı bunların; tespit edilmelerini olanaksızlaştıran bir beceriyle yaptılar bu işi.

Bu dönemde politika, siyasal şahsiyetler arasında cereyan eden bir salon oyunu olmanın ötesine geçemedi; Yunanistan'ın gerçekleriyle yüz yüze gelmeksizin, iktidarın asıl kaynağından hep bir adım uzakta kaldı. İktidar, gericilik üzerine kurulu düzenin denetlediği bir mekanizmanın elindeydi. Bu mekanizma siyasal erki kavramış, pençesine almıştı. Siyasal partiler feodal yapılarını koruyorlardı. Politikacılar, bir önderin çevresinde kümeleniyor; onun platformunu kabul ediyor (bu platform, ülkeyi kasıp kavuran somut toplumsal ve iktisadi sorunları ele almaktan uzak bir ilkeler yığını oluyordu); ufukta iktidar koltuğuna daha çabuk yaklaştıracak bir olanak görünene dek, bu önderin verdiği direktifleri uyguluyorlardı. Yunan politikacıları, seçmenlerinin gönlünü hoş tutmak için büyük çabalar harcamaktaydılar. Bunu parlamentodaki tutumları, ya da genel so-

runlarda oylarını seçmenleri yararına kullanarak değil, onlara günlük çıkarlar sağlayarak yapıyorlardı. Ehliyet almaktan, pasaport çıkarmaya ya da yükseköğrenim kurumlarına kabul ettirmeye dek uzanıyordu bu günlük çıkarlar. Hiçbir Yunanlı, devlet dairesinde, bir siyasetçinin ya da parlamenterin yardımı olmaksızın işini halletme fırsatı bulamıyordu. Memurlar, imzalarını bile siyasetçilerin ricaları sonucu atacakları bir lütuf haline getirmişlerdi. Böylece Yunan politikacıları, her şeyden önce birer nüfuz tüccarı durumuna düşmüşlerdi.

Yunanistan'a geldiğim sıralar en çok solun 1958 seçimlerinde kazandığı şaşırtıcı başarı tartışılmaktaydı. Yunanistan'daki Amerikalılar kaygılarını açığa vurmakta sakınca görmüyorlardı. Başbakan Karamanlis Amerika'nın ürünüydü; ABD Elçiliğinin istisnasız tüm görevlileri, Karamanlis'in kırdığı başbakanlık rekorundan övünç duymaktaydı. Ama birleşmiş, «yapıcı» bir merkez muhalefetinin güçlenmesiydi en çok istedikleri. Onlara göre bu, parlamentoda iyi bir diyalog yaratma olanağı doğuracaktı. Amerikalılar, eğitim ve idari işler alanında birçok reforma gereksinim olduğunu, Karamanlis'in bu görevi yerine getirmekte yeterince hızlı davranamadığını öne sürüyor; merkezci muhalefetin eleştirilerinin parlamentoda yapıcı bir rol oynayacağını belirtiyorlardı. Merkezcilerin yeterince geniş bir kesimin desteğini almalarını ve EDA taraftarları açısından anlamlı bir seçenek haline gelebilecek kadar ilerici olmalarını istiyorlardı. Ancak merkezcilerin çizeceği platformun toplumdaki mevcut iktidar yapısıyla çelişmesine de karşıydılar. Bu yapıyı inşa edebilmek için çok çaba harcamıştı Amerikalılar.

Siyasal güçler arasındaki ilişkinin ya da mevcut iktidar yapısının temel özelliklerini saptamak ve çözümlemek kolaydı. Bu yapının odak noktası saraydı. Amerikalılar güçlü bir kral, yetkileri Anayasaca belirlenen krallık yetkilerini aşan bir kral istiyorlardı. Silahlı kuvvetler komutanının da Anayasada söylendiği gibi simgesel değil, gerçek bir otoriteye sahip olmasından yanaydılar. Amerikalılara göre ordu, ancak bu yolla politikanın dışında tutulabilirdi. Ordunun politikaya karışmaması, krala ve NATO'ya körü körüne bir sadakatle bağlı olmayan subaylardan bütünüyle temizlenmiş bir ordu anlamına geliyordu. Sağcı olmayan, fanatik ve antikomünist olmayan subayların görev başında kalması son derece güçtü. Bu nitelikleri taşımayan subayların terfileri geciktirilip emekliye sevkediliyorlardı. NATO eğitimleri, subaylara hızla yükselme ve önemli sorumluluklar

yüklenme olanağı veriyordu. Bu eğitimlere, ABD Askeri Misyonu personeline, elçiliğe ve CIA'ya yakın olanlar gönderiliyorlardı. Amerikalılar aynı yaklaşımı bakanlıklardaki önemli memurluklara da uyguluyorlardı; Amerikan çıkarları tehlikede olduğu zaman başvurabilecekleri yakın arkadaş grupları yaratmışlardı. Hizmetlerine karşılık olarak yüksek makamlara bu memurlar için torpil yapıyor, hızla önemli görevlere yükselmelerini garantiliyorlardı. Bu ağ, iş çevrelerine ve bankalara da uzanmıştı. Doğal olarak, siyaset dünyası da bu ağın uzağında değildi. Sol kesim dışındaki politikacılar çeşitli yollarla dahil ediliyorlardı bu yapıya. Amerikalılar, tüm partilerin kilit adamlarıyla yakın ilişkiler kurmayı başarmışlardı.

Bu cephede özellikle CIA, son derece aktif bir faaliyet sürdürüyordu. Yunanistan CIA ajanlarıyla doluydu. Çoğu Yunan asıllı Amerikalı olan casuslar, Yunan hayatının her noktasına sızmışlar, sarayla, özellikle de Kraliçe Frederika ile yakın ilişkiler kurmuşlardı. Kraliçenin iktidar ve servet hırsı, onu kolay elde edilir bir av haline getiriyordu. Ve tabii ki Amerikalılar, CIA'nın Yunanistan'daki kopyası olan KYP'yi de denetimleri altında tutmaktaydılar. KYP'nin örgütlenmesinde CIA'nın rolü epey fazla olmuştu. Amerikalılar, birçok işi KYP ile işbirliği yaparak yürüttüler; KYP'yi, normal hükümet kanallarını kullanmaksızın doğrudan finanse ettiler. Bir başka ilginç nokta da, sendikal hareketin CIA'nın en çok ilgilendiği alanlardan biri olmasıydı. CIA, Amerikan sendikalarındaki tutucu unsurlarla, Yunan işadamlarıyla, 1950'lerin sağcı hükümetleriyle işbirliği yaparak, Yunan sendikalarının büyümesini engelleyebilmişti. Sendikalar antidemokratik, ataerkil kurumlar olarak kalmış; tümüyle Çalışma Bakanlığının denetimi altına girmişlerdi. Sendikaların cılız ve hükümet denetiminde olmasının CIA için ne kadar büyük önem taşıdığını çok sonraları kavrayabildim.

Yunanistan'ın durumunu ve Amerika'nın ülkede oynadığı rolü, yavaş yavaş siyaset ve iş dünyasıyla kurduğum günlük ilişkiler süreci içinde görebildim. Ancak durumu fark etmeme en çok, Amerikan Elçiliği personeliyle sürdürdüğüm yakın ilişkiler yardım etti. Elçilik mensupları akıllı insanlardı. İşlerini ciddiye alıyor, kendilerini kaybedecek kadar dalıyorlardı görevlerine. Kendi siyasal görüşlerine de aynı duygusal adanmışlıkla bağlıydılar. Yunanlıların da tipik bir özelliğiydi bu. Elçilik görevlilerinin çoğu, işlerin kendi istedikleri yönde ilerlemesi için,

kişisel ağırlıklarını koyuyorlardı. Onlarla tartışırken, Washington'da geliştirilen bir yaklaşımı, ya da çizgiyi mi, yoksa kendi resmi olmayan kişisel düşüncelerini mi savunduklarını anlayamıyordu insan. Yaptıkları işe inanan kişilerdi bunlar; çoğunun davranışından bu sonuç çıkıyordu. Washington'daki otoritelerce de, özellikle bu niteliklerinden ötürü seçilmiş olmalıydılar. Kuşkusuz, politika Washington'da saptanıyordu. Fakat görevlilerce gönderilen raporların da politika üzerinde derin bir etkisi vardı. Raporların bir bölümü politikayı etkilemek, bir bölümü de değerlendirme ve öngörülerdeki hataları düzeltmek amacıyla gönderiliyordu. Amerikan görevlileri sosyal bakımdan statükocu çevrelere dahildiler. Bu çevrelere girmeye çalışmıyorlardı; tersine, bu çevreler Amerikalıların peşinde koşmaktaydı. Yatlara, ada tatillerine, görkemli ziyafetlere davet ediliyorlar; Atina eliti, kır evlerini hizmetlerine sunuyordu onların. Amerikalılar bu tür incelikleri reddedemiyor, fakat böylece de kelimenin gerçek anlamıyla egemen sınıf içinde eriyorlardı. Sağcı politikacılarla sık sık, merkezci milletvekilleri ile de, ancak arada bir görüşüyorlardı.

1960 sonbaharında Yunanistan'dan ayrılmak niyetindeydim; fakat evdeki hesap çarşıya uymadı. Yakın arkadaşım, 1940'ların sonunda birlikte çalıştığımız Harvard Üniversitesi iktisat profesörlerinden Carl Kaysen, o sıralar Yunanistan'daydı. 1959 - 1960 öğretim yılını Amerikan yardımının Yunan ekonomisi üzerindeki etkilerini inceleyerek geçirmek üzere gelmişti. Yunanistan'dan ayrılma günlerimiz yaklaşıyordu. Carl'la tartıştık; bir iktisadi araştırma enstitüsünün ülkenin ivedi siyasal sorunlarının çözümüne çok katkısı olacağı sonucuna vardık. ABD Elçiliğine gidip Sam Berger'i ziyaret ettik. Sam Berger önerimize fazla ilgi göstermedi. Fakat ziyaretimizi Yunan Hükümetine bildirmiş olmalı ki, haziran ayında Karamanlis'in sekreterlerinden biri telefon edip başbakanı ziyaret etmemi rica etti. Şaşırmıştım. Çünkü Karamanlis ve ben, apayrı dünyaların insanlarıydık. Başbakanı ziyaret ettim. İktisadi Araştırma Enstitüsünü benim kurmamı istedi. Karamanlis'in önerisini, yabancı iktisatçıların enstitüye katılabilmesi ve kuruluş aşamasında yol gösterebilmesi koşuluyla kabul ettim. Proje, Karamanlis'in sağlamaya hazırladığından çok daha fazla kaynak gerektiriyordu. Berkeley'e döndükten sonra Amerika'dan sağlayabileceğimiz olanakları araştırmak için söz verdim.

Eylül 1960'ta Yunanistan'dan ayrıldım. Babam ve yakın arkadaşlarım sürekli olarak Yunanistan'da kalıp siyasete atılmam için baskı yaptılar. Fakat ben kabul etmedim. Temelli, radikal reformlar yapılması gerektiğine inanıyordum. Ülkemde sola karşı hâlâ geniş çapta uygulanan polis baskılarını reddediyordum. Bu tutumun ve taşıdığım düşünceler beni kaçınılmaz olarak kurulu düzenin güçleriyle şiddetli bir çatışmaya sürükleyecekti. 30 yaşımdan sonra fırtınalı bir yaşantı sürmek istemiyordum. Fakat İktisadi Araştırma Enstitüsünün kuruluşu için dönecektim. Yine de Yunanistan'da temelli olarak kalmak, ya da politikaya bulaşmak niyetinde değildim.

Sonbaharda, İktisadi Araştırma Merkezi için (kurumun resmi adı buydu), Ford ve Rockfeller vakıflarının desteğini almayı başarmıştım. Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi de kurumun çalışmalarını denetleme görevini üstüne aldı; ayrıca bilim adamları göndermeyi kabul etti. Berkeley'deki görevimden istifa etmedim, ücretsiz izin aldım. Yunanistan'da Bank of Greece'in ekonomik danışmanlığına atanacak, bankanın guvernör yardımcısı kadar aylık alacaktım.

Yunanistan'a geri dönüşümden kısa bir süre sonra, bana ödenen ücretin «aşırılığından» dem vurulmaya başlandı. Açık açık saldırıya uğradım. Yunanistan'da bulunmam dolayısıyla patlayacak fırtınanın ilk işaretiydi bu. İktisadi Araştırma Merkezini kurma işine girişmeden önce, üniversitelerdeki iktisat öğretimi konusunda bir rapor hazırlayıp, Yunan standartlarıyla Batı Avrupa standartları arasındaki uçurumu kapamayı amaçlayan bir dizi öneride bulundum; bu alanda radikal bir reforma ihtiyaç olduğunu ileri sürdüm. Tepkiler hemen gelmeye başladı ve aşırı ölçülere vardı. Önerilerimin prestijlerini sarsabileceğini düşünen profesörler, öğrenci kitlesine ateşli konuşmalar yaparak, onlardan bana karşı çıkmalarını istediler. Profesörlerin kalıplaşmış değerlendirmelerine göre, önerilerim uygulanırsa iktisat mezunları işlerinden, ekmeklerinden olacaklardı. Atina'da bana karşı sokak gösterileri yapıldı; birçok gazetede bana «Go home» diyen yazılar çıktı.

Çağdaş bir enstitü kurma girişimlerim de aynı dirençle karşılaştı; ama mücadeleye devam ettim. İktisadi Araştırma Merkezi yavaş yavaş, biçimlenmeye, Yunanistan'ın ivedi çözüm bekleyen siyasal sorunlarının çözülmesine katkıda bulunmaya başladı.

Yeni Bir Mücadele Döneminin Başlangıcı

Bir kez Yunanistan'a geldikten sonra, politikadan uzak durmak olanaksızdı. 1961 kışının ilk günleriydi. Margaret'le birlikte bir arkadaşa yemeğe gitmiştik. Masaya oturacağımız sırada telefon çaldı, banaydı. Ahizedeki ses, «Size adımı söyleyeceğim. Tekrar etmeyin. Ben Yüzbaşı Arnautis'im, majesteleri prensin sekreteriyim. Majesteleri sizinle görüşmek istiyorlar. Gelebilir misiniz?» dedi.

Şaşırmıştım. Genç Prens Konstantin benimle ne diye görüşmek istesindi?

«Acaba ne zaman görüşmek istiyorlar?» dedim.

«Hemen.»

Çok zordu bu.

«Ertelenemez mi?» diye sordum.

«Bu size bağlı. Majesteleri bu görüşmeye çok önem veriyorlar.»

Sonunda gitmeye karar verdim. Daha çok, şaşırdığım, kafam karıştığı için vermiştim bu kararı.

Bir mazeret uydurdum; Margaret'in kulağına gidişimin gerçek nedenini fısıldayıp saraya yollandım. Konstantin görünmeden önce, bir saat kadar Yüzbaşı Arnautis'le sohbet ettik. Konstantin geldi, elini uzattı ve «Tanıştığımıza çok sevindim. Amerikalı arkadaşlardan hakkınızda çok iyi şeyler duydum,» dedi. Nazik bir edayla, benden ne istediğini sordum. «Seçim sistemi konusundaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum. Yakında seçimler yapılacak. Bu seçimlerde ülkenin siyasal istikrarını güvence altına alacak yeni bir seçim sistemi uygulamak istiyoruz» dedi. Uygulanması düşünülen yeni sistem hakkındaki düşüncelerimi sordu. Demek benimle görüşmek isteyişinin nedeni buydu!

Amerikan Elçiliğindeki memurlar yeni sistem konusunda, zaten yeterli propaganda bombardımanına tabi tutmuşlardı beni. Hepsi de Fransız belediye seçimlerinde uygulanan bu tuhaf seçim sistemine neredeyse vurulmuşlardı. O sıralar ABD'nin Yunanistan'da uyguladığı stratejinin iki temel hedefi vardı: Birincisi seçimlerde EDA'yı yenilgiye uğratmak, ikincisi Merkez Birliği Partisini güçlü bir azınlık partisi durumuna getirmek. Yeni seçim sisteminin bu hedeflere ulaşma olanağı sağlayacağını düşünüyorlardı. Merkez Birliğinin kilit adamlarını parla-

mentoda yeni sistem lehinde parmak kaldırmaya ikna edebilirlerse, Karamanlis'in yeni bir seçim zaferi kazanması garanti altına alınacak, sol silinecek, birleşmiş merkezci muhalefet güçlenecekti.

Çok övülen bu yeni sisteme göre partiler iki sınıfa ayrılacak, örneğin ulusçu olanlar ve olmayanlar gibi iki başlık altında toplanacaktı. Partilerin hangi kesimde yer alacağına Devlet Konseyi karar verecekti. Partiler bağımsızlıklarını koruyacak; fakat oylamaların sonucu belli olduktan sonra sandalyelerin dağılımı, bölge bölge ve partilere göre değil, sınıflara göre saptanacaktı. Bir bölgenin milletvekili kontenjanları, o bölgede çoğunluğu kazanan sınıfa ayrılacak; partilere göre dağılım ise, o sınıf içindeki oy oranına uygun olarak gerçekleştirilecekti. Bu planın ardında yatan niyet ortadaydı: Bir anti-EDA cephesi yaratan solu dışlamak, solcuları parlamentodan tümüyle silmek. Çünkü sol, tek başına, hiçbir bölgede öteki partilerin toplam oylarından daha çok oy alamazdı. Bu sistem hem Karamanlis'in zaferini, hem de solun silinip süpürülmesini garanti altına alıyordu. George Papandreu'ya ve öteki merkezci önderlere yaklaşılmış; fakat onlar bu öneriyi son derece saçma ve aptalca bularak reddetmişlerdi. Yeni sistem, bir yandan solun gücünü kaybettiği imajını uyandıracak, bir yandan da bir kez daha Karamanlis'e karşı muhalefet rolünü merkezci partilerin üstlenmesini sağlayacaktı.

«Yunanistan'a daha yeni geldim» dedim Konstantin'e; «bu konularda yeterli bilgim yok. Ancak genel olarak ne düşündüğümü öğrenmek isterseniz, yeni sistemi olumsuz, tümüyle olumsuz bulduğumu söyleyebilirim. Bu sistem halkın geniş bir kesimine karşı haksızlık yapılması sonucunu verir; uzun vadede ülkedeki siyasal güçler arasındaki kutuplaşmayı artırır.»

Konstantin düş kırıklığına uğramıştı. «Bana bir iyilik yapmak ister misiniz?» diye sordu. «Manevi desteğinize ihtiyacım var.»

Bir kez daha şaşırmıştım. «Benim manevi desteğime mi?» dedim.

«Evet» dedi, «babanızla görüşmem gerekiyor. Görüşmede sizin de hazır bulunmanızı isterdim.»

Bu isteği geri çeviremezdim. «Ne zaman?» dedim.

«Hemen şimdi.»

Saat 23'tü. Babam yatmaya hazırlanmış olmalıydı. «Bilemiyorum» dedim, «babama sormam gerekiyor.» Telefona gittim. Babam çok şaşırdı.

«Kiminle berabersin?» dedi. «Konstantin'le mi dedin?»

«Evet» dedim babama.

Gönülsüzce de olsa bizi kabul etmeye karar verdi. Konstantin'in kırmızı mercedesine bindik. Eve sağ salim varabileceğimizi aklım bir türlü kesmiyordu. Prens, Atina caddelerinde, bir yandan da görüşmenin gizli tutulması konusunda beni uyararak, çılgın gibi sürüyordu otomobilini.

Kastri'ye, babamın evine geldiğimizde, babamı çalışma odasının önünde bizi bekliyor bulduk. Odaya girdik. Babam içki getirilmesini söyledi. «Sayın Başkan» dedi Konstantin; «buraya sizinle seçim sistemi konusunda tartışmaya geldim.»

Babam şaşırmış göründü. «Bu hafta kralı ziyaret edecek, seçim sistemi konusundaki düşüncelerimi kendisine iletecektim. Bu konuyu bu gece ele almamız için hiçbir neden göremiyorum» dedi.

Babamın tavrı Konstantin'in hoşuna gitmemişti.

«Saraya geldiğinizde Kral Paul'u bulmanız mümkün olmayacak. Kral yurtdışına gidiyor. Onun yerine beni bulacaksınız. Krala ben vekâlet edeceğim. Benimle bu gece de konuşabilirsiniz.»

Babam prensin önerisini kabul etti. Seçim sistemleri konusunda uzun ve açıklayıcı bir söyleşi başladı. Sarayın siyasal istikrar kavramına uygun düşen bir yapı kurmayı güvence altına alacak her türlü sisteme karşı kesin bir tutum takındı.

Konstantin babamın sözlerini dikkatle dinledi. Sonra konuşmaya başladı. Yirmisini yeni geçmiş bir çocuk, yetmişine varmış bir insana nasihat çekiyordu :

«Küçük politik hesapların, partizanca amaçların üstüne çıkmalısınız. Kişisel hedeflerinize erişmenizi güçleştirse de ulusal çıkarlara hizmet etmelisiniz.»

Babam iyice öfkelenmişti. Görüşmenin bittiğini belirtmek için ayağa kalktı.

Atina'ya dönerken Konstantin babam için, «Durumu umutsuz» dedi; «bir türlü meseleyi anlayamıyor.»

Bu maceranın üstünden çok geçmeden yeni bir telefon geldi. Bu kez telefon eden CIA'nın Yunanistan şefi Laughlin Campbell'di. O da benimle görüşmek istiyordu. Buna itiraz ediyor muydum acaba? Görüşmeyi kabul ettiğimi bildirdim. Kifissia'da özel bir evde buluştuk. Campbell uzun boylu, atletik yapılı, nazik bir insandı. Bana açıkça, babamla görüşmek ve yeni seçim sistemi konusunda onunla konuşmak istediğini söy-

ledi. Bir süre önce babamı kırdığını, bu nedenle doğrudan randevu almaya cesaret edemediğini belirtti. Kendisine yardım edebilir, babamla bir görüşme ayarlayabilir miydim? Randevu almaya çalışabileceğimi, ama bunun ne yararı olacağını anlayamadığımı söyledim. «Yeni seçim sistemi konusunda konuşacaksanız hemen olumsuz bir yanıt alacağınız muhakkak. Sizi hoşnut etmek için siyasal intihara kalkışacak değil herhalde» dedim.

Campbell aniden değişti. Ayağa kalktı. Öfkeli öfkeli konuşmaya başladı. «Gidin ve babanıza, kendi çizdiğimiz yolda ilerleyeceğimizi söyleyin; istediğimizi yaparız ve kimse de engelleyemez bizi» dedi.

Şaşırmıştım. CIA'nın gerçek yüzü buydu. «Dediklerinizi iletmekten memnun olacağım» dedim. Olayı babama anlattım. O da şoke oldu.

Yeni seçim sisteminden bir daha söz edilmez oldu. 1961 baharında nispi sistemin yeni bir biçimi parlamentonun oyuna sunuldu. Muhalefetin yoğun baskıları sonunda Karamanlis, seçim sisteminde muhalefet lehine işleyecek değişiklikleri kabul etmek zorunda kaldı. Fakat saray ve CIA, kozlarının tamamını henüz oynamış değildi. Nihayet seçimlerin 29 Ekimde yapılması kararlaştırıldı. Seçimler özellikle Demokratik Merkez için son derece elverişli koşullar altında yapılacaktı. Çünkü merkezci partiler eylül ayı içinde birleşerek George Papandreu'nun önderliği altında Merkez Birliği Partisini oluşturmuşlardı. Demokratik Merkezin siyasal güçlerinin koalisyonu niteliğinde olan yeni parti, ekim seçimlerinin favorisiydi. Yunanistan, özellikle de ekonomik gelişmeden payını alamamış olan kırsal bölgeler, değişime hazırdı. Karamanlis'in Kıbrıs sorunu konusundaki tutumu, eski bir Nazi olup da Yunanistan'ı turist olarak ziyaret etmek gafletine düşen katil Merten'e karşı takındığı yumuşak tavır, Ulusal Radikal Birliğin popülerliğini önemli ölçüde azaltmıştı.

Kral, General Dovas'ın başkanlığında bir seçim hükümeti atadı. Dovas, Amerikalıların tuttuğu subaylardan biriydi ve kralın askeri konsey başkanıydı. Milli Savunma Bakanlığına atadığı Çaralambos Potamianos ise, yakın arkadaşıydı ve emekli hava mareşallerindendi. Güven uyandıran cinsten atamalar değildi bunlar. George Papandreu, 22 Eylülde Dovas'ı ziyaret ederek, 29 Ekim seçimlerinin özgür ve hilesiz yapılacağına dair garanti istedi. Dovas her türlü güvenceyi verdi. Kampanya baş-

ladığında bütün tahminler, seçimleri Merkez Birliğinin kazanacağı yönündeydi. Raporlar büyük bir zaferin yaklaşmakta olduğunu gösteriyordu. Papandreu'nun konuştuğu mitinglerin büyüklüğü gerçekten muazzamdı. Fakat ekimin ortalarına doğru olaylar çıkmaya başladı. Jandarmalar ve TEA (Ulusal Savunma Taburları) kırsal bölgelerde yaşayan halka karşı genel bir sindirme kampanyası açmışlardı. General Dovas, sağcılardan oluşan yarı resmi bir organ niteliğindeki TEA'yı silahsızlandıracağını söylemiş; fakat verdiği sözü yerine getirmemişti. TEA ancak seçimlerden birkaç gün önce silahsızlandırıldı. Ordunun tutumu ise daha kararlı ve daha etkiliydi. Daha sonra ortaya çıktığı gibi, sivil giydirilmiş askerler, geceleri solcu ve Demokratik Birlik taraftarı yurttaşlara karşı şiddet hareketlerine girişmeye gönderiliyorlardı. Seçimler yaklaştıkça bu eylemler gerçek birer çılgınlık düzeyine ulaştı.

29 Ekim seçim gecesini hâlâ tüm canlılığıyla anımsıyorum. Kastri'de toplanmıştık. Babam yemek masasının başında oturuyordu. Merkez Birliği Partisinin çok yönlü, kültürlü ve tutkulu üyesi George Mavros radyodan bildirilmeye başlanan ilk sonuçları kaydediyordu. İki saat içinde, seçimleri yine Karamanlis'in kazanmış olduğunu anladık. Sol, ciddi bir yenilgiye uğramıştı. Sonuçlar kesinleştikçe şaşkınlığımız artıyordu. Merkez Birliği, gücünü korumayı başarabilmiş, Ulusal Radikal Birlik ise oyların yüzde 50,8'ini almıştı. Toplam oylar içinde EDA'nın payı yüzde 14,6; Merkez Birliğinin payı ise yüzde 33,7'ydi. Çarpıcı olan taraf, 1958 seçimlerine göre EDA'nın oylarının yüzde 10 azalmış, buna karşılık Ulusal Radikal Birliğin oylarının ise, yüzde 10 artmış olmasıydı. 1961 seçimlerinde uygulanan nispi temsil yönteminin özellikleri sonucu, Karamanlis 176, Merkez Birliği 100, EDA 24 sandalye kazanmıştı. Bu sonuçlar Amerikalıların isteğine uygundu. Solun uğradığı yenilgi, Truman Doktrininin Yunanistan'da uzun vadede etkinliğini gösterdiğinin kanıtıydı. Seçimlerden en güçlü çıkan, Karamanlis'ti. Ve Papandreu'nun Merkez Birliği, kazandığı 100 sandalyeyle, «Majestelerinin sadık muhalefet partisi» haline geliyordu. Zaten Amerikalılar da Merkez Birliğini bu role layık görmüşlerdi.

Ziyaretçilerin çoğu gibi Mavros da Kastri'den alelacele ayrıldı. Babamı yatıştıracak bir biz kalmıştık. Mahvedici bir yenilgiydi bu. Ciddi bir hata vardı ortada. Gazeteci arkadaşlarıma telefon etmeye başladım. Aldığım bilgiler şaşırtıcıydı. Köylerde müthiş bir şiddet hareketinin başladığını bildiren ha-

berler geliyordu. *Vima* gazetesinden Leon Karapanayiotis, babamı seçim sonuçlarına ilişkin bir açıklama yapmamaya, beklemeye ikna etmemi rica etti. «Hile ve şiddet bulaştı bu işe» dedi Karapanayiotis; «kentlerde hile yapıldı, köylerde şiddet uygulandı.» Bu haberleri babama ilettim ve kamuoyuna herhangi bir açıklama yapmaktan kaçınmasını rica ettim. Aynı gece Amerikan Elçiliğinden bir görevli Karapanayiotis'i ziyaret edip, «Andreas'tan babasını seçim sonuçlarını kabullenmemesi için etkilemeyi istemekle iyi etmemişsiniz» demiş.

İki gün sonra George Papandreu kamuoyuna bir açıklama yaptı. Açıklama şöyleydi:

«*Merkez Birliği adına, Yunan halkına ve kralına seçim sonuçlarının hile ve şiddet ürünü olduğunu bildiririm. Ulusal Radikal Birliğin illegal örgütleri hiçbir engelle karşılaşmaksızın çalışırken, Dovas Hükümeti isteyerek, ya da istemeyerek bu duruma seyirci kalmıştır... Merkez Birliği tüm sorumlulukların bilincinde olarak, Ulusal Radikal Birliğin parlamentoda sahip olduğu meşru olmayan çoğunluğa dayanarak kuracağı bir hükümetin yasal bir hükümet niteliğini taşımayacağını açıklamayı görev sayar. Merkez Birliği gerek bugün, gerekse gelecek için, bu durum değerlendirmesinin gerektirdiği kararları alacaktır.*»

Aslında sandıksal bir darbeydi gerçekleştirilen. Elde edilen sonuçlara ulaşabilmek için geniş çapta ordunun, polis ve jandarmanın gücüne başvurulmuştu. Köylerde şiddet uygulanmıştı; kentliler ya oy vermemeye, ya da oylarını Karamanlis için kullanmaya zorlanmışlar, seçim sandıklarında eşi menendi görülmemiş hileler yapılmıştı. Bu işin resmi sorumlusu, Dovas Hükümetiydi; ama sarayın ve dahası Amerikalıların da payı vardı bu sorumlulukta.

İşin iç yüzünü bilenler, seçimlerin bu duruma getirilmesinin seçim sisteminde önerilen değişikliğin gerçekleştirilememiş oluşundan ileri geldiğini açıkça görebiliyorlardı. Demokratik Merkez yeni seçim sistemi önerisini geri çevirince, açık bir askeri darbeye girişme gücünü kendinde göremeyen statükocular için tek bir yol kalıyordu: Seçimlere hile karıştırmak. Ama çok ileri gitmişlerdi; yapılan hile açık seçik ortadaydı.

16 Kasımda Merkez Birliği yabancı basın mensupları için bir basın toplantısı düzenledi. Hükümetin yarı resmi illegal sağcı örgütlerle işbirliği yaparak gerçekleştirdiği seçim sahtekârlığını bütün kanıtlarıyla gözler önüne serdi. Daha sonra verilen

mahkeme kararları da Merkez Birliğinin bu iddialarının doğruluğunu kanıtladı. Mahkemelerde jandarmaların ve öteki resmi görevlilerin yurttaşlara karşı şiddet hareketlerine sürüldüklerini ortaya koyan birçok duruşma yapıldı.

2 Aralıkta Kral Paul, yeni parlamenterlere geleneksel söylevini verdi. Muhalefet oturuma katılmamıştı. Kral, sapsarı benziyle konuşmasını tamamlar tamamlamaz parlamentoyu terk etti. Kralla muhalefet arasındaki ilişkiler yeni ve nazik bir noktaya gelmişti. Merkez Birliği, sarayla olan tüm ilişkilerini koparma kararı aldı. George Papandreu, majestelerinin doğum gününde bile ziyaretine gitmedi; protokolu çiğnedi.

Amerikalı arkadaşlarım, babamı daha «yapıcı» bir tutum takınmaya yöneltmem için çok baskı yaptılar. Seçimler bitmiş, Merkez Birliği başarılı sonuçlar almış, sol silinmişti. Öyleyse oyunu neden daha «uygar» bir hava içinde oynamıyorduk? Neden toplumdaki siyasal yapıyı kabullenmiyorduk? Enerjimizi ne diye Yunanistan'ın toplumsal, ekonomik ve idari sorunlarına harcamıyor, İngiliz stilinde aktif muhalefet rolü oynamıyorduk? Zaten Yunanistan'da ne zaman hilesiz seçim yapılmıştı ki? Amerikalılar evime kadar geliyor, hep aynı şeyleri tekrarlıyorlardı. Beni yarı Amerikalı, yarı Yunan olarak görüyor, birbirimizi «anlayabileceğimizi» düşünüyorlardı. Onlar babamı etkileyebileceğim umudunu taşırken, ben umduklarının tam tersini yaptım. Demokratik Amerika'nın Yunanistan'da oynadığı rol beni derinden öfkelendirmişti. Amerikalıların «yalnız Amerika için demokrasi» anlayışını kabullenemiyordum. Babamdan, ilkelerine bağlı kalmasını rica ettim.

George Papandreu ödünsüz tutumunu sürdürdü. Seçimlerin yenilenmesi isteğiyle «sonuna kadar mücadele» demek olan *Anendotos*'u başlattı. İlerlemiş yaşına karşın mücadelesini halka mal etti. Halkın cesarete ve inanca ihtiyacı vardı. Papandreu, Yunanistan'ı karış karış dolaşarak, hayatının en iyi söylevlerini verdi. Özgür seçim talebini temel toplumsal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesiyle birleştirdi. Ulusal Radikal Birlik Hükümetinin çürümüşlüğüne ve Zürich'te Kıbrıs'ı satmasına saldırdı.

«Sonuna kadar mücadele» kampanyası ilk başta biraz komik göründü. Sağ, bu kampanyayı ciddiye almayı reddetti. Ancak kampanya adım adım güçlendi; gençliği coşturdu, köylüleri seferber etti, genç aydınların gönlünü fethetti; bir hareket karakteri kazandı. Karamanlis'in sahte parlamenter gücünü eritmeye başlamıştı bu hareket.

Amerikalılar bizi vazgeçirme çabalarını sürdürmekte ısrar ettiler; baskıyı artırdılar. O sıralar büyükelçi olan Ellis Briggs, George Papandreu'nun *Anendotos*'unu ve seçimlerde yapılan oldu bittiyi kabullenmeyişini açıkça eleştiriyordu. Briggs emeklilik günleri yaklaşmış olan tutucu bir adamdı; Yunanistan'daki «demokratik fazlalık»lara tahammülü yoktu. Yunanistan'da bulunan Amerikalılara yayımladığı Noel mesajında, onlara, yaşadıkları ülkenin demokrasinin beşiği olduğunu hatırlatıyordu. Briggs 29 Ekim seçimlerinin bir hakkaniyet ve dürüstlük örneği olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. Çok sonraları, 1963 yazında, Briggs'in, Senato Güvenlik Komitesi önünde tanıklık ederken, ABD'nin, Yunanistan'daki faaliyetlerini denetim altına alamadığını kabul ettiği açıklandı. CIA, Kraliçe Frederika'nın isteği üzerine Briggs'i atlayıp, bir dizi projeyi kendi gizli fonundan finanse ederek yürütmüştü.

Briggs'in Noel mesajını okuyunca Amerika'ya gidip Beyaz Sarayla görüşmeye, ülkemizdeki Amerikalıların inanılmaz davranışlarını protesto etmeye karar verdim. ABD'de sözlerimi tarafsız bir biçimde dinleyeceklerini, Başkan Kennedy'nin isteklerime kulak vereceğini umuyordum. Ancak Washington'a gittiğimde başkan, Florida'daydı. Carl Kaysen'i buldum. Kaysen o sıralar McGregor Bundy ile yakın ilişki içindeydi; ayrıca başkanla da doğrudan bağı vardı. Sandıksal darbe, elçiliğin ve CIA ajanı Laughlin Campbell'in bu işteki rolü üstüne bir gece boyunca konuştuk. Campbell'in «Yunanistan'da istediğimizi yaparız» biçimindeki sözlerini bir türlü unutamamıştım. Carl, Dışişleri Bakanlığı Sekreter Yardımcılarından Philips Talbot ile görüşmem için bir randevu ayarladı. Talbot'la hemen görüştüm; bir saat kadar konuştuk. Ne düşündüğünü belirten hiçbir imada bulunmadı; sözlerimi dikkatle dinlemekle yetindi. Çok sonraları, Yunanistan'da onu daha yakından tanıdığım zaman, düşüncelerime sempati duyabilecek biri olmadığını, Yunanistan'da ya da dünyanın herhangi bir ülkesinde demokrasinin yerleşmesine yardım etmek için parmağını bile oynatmayacağını anladım. Carl da anlattıklarımı dikkatle dinlemiş; hiç olmazsa kısmen haklı olduğuma inanmıştı. Washington'a yaptığım ziyaretin üstünden fazla zaman geçmeden Laughlin Campbell Atina'dan alındı. Belki de daha yüksek bir göreve atandı. Ama bizim için önemli olan Yunanistan'dan gitmiş olmasıydı.

Yunanistan yeni bir hesaplaşmanın arifesindeydi. 1962 Nisanında, Karamanlis'in ve sağcıların iktidarı gaspetmelerine

karşı, George Papandreu'nun ve Merkez Birliğinin sürdürdükleri «sonuna kadar mücadele» kampanyası da hızla ilerliyordu. Merkez Birliği Atina'da bir açık hava toplantısı düzenlemeye karar verdi. Hükümet, «kamu düzeninin sarsılacağı» gerekçesiyle toplantının yapılmasına izin vermedi. Fakat George Papandreu ilerlemeye devam etti. Polisin ve ordunun müdahalesine karşın, gerçekleşen miting, zaferin yaklaştığını gösteriyordu. Halk öfkelendi, bilendi. George Papandreu bu mitingden salt bir parti önderi olarak değil, halk egemenliğinin ve demokratik yönetim davasının ete kemiğe bürünmüş şekli olarak çıktı.

Karamanlis İktidardan Düşüyor

George Papandreu'nun *Anendotos*'u nihayet zaferle sonuçlandı. Kampanya baştan beri, seçimlerin yeniden ve hilesiz, dürüst olarak yapılması isteğiyle yürütülmüştü. 3 Kasım 1963 günü seçimler yenilendi. Sonuçlar, Karamanlis'in iktidarı kaybettiğini gösterdi. Karamanlis'le kral ailesi arasında ayrılık çıkmış, bu ayrılık da en az yürütülen kampanya kadar Papandreu'nun işine yaramıştı.

Yüzeyden bakıldığında Karamanlis'le, kral ve kraliçe arasındaki çelişme, kral ailesinin önceden planlanmış bir Londra gezisi yüzünden çıkmışa benziyordu. Karamanlis bu geziye karşıydı. Kral Paul, önce başbakanlığın tavsiyesine uymayı kabul etmiş göründü; Karamanlis'le görüşüp, İngiltere Kraliçesine davetini bu sırada kabul edemeyeceğini bildireceğine söz verdi. Ancak Karamanlis, daha evine varmadan kralın tekrar fikir değiştirdiğini öğrendi. Kamuoyu olup bitenleri biliyordu. Atina basını bu konuyu işleyen yazılarla dolup taştı. Karamanlis istifa etmek zorunda kaldı. 1 Haziran 1963'te istifasını sunup hemen seçimlere gidilmesini, seçimlerin çoğunluk sistemine göre yapılmasını istedi. Ayrıca seçim hükümetinin başına da kendisinin atanmasını önerdi. Kral, bu öneriyi kabul etmedi; ülkeyi erken seçimlere götürecek hükümetin başına Panayiotis Pipinelis'i getirdi. Eski bir diplomat olan Pipinelis, kral ailesinin güvenilir dostlarından, Ulusal Radikal Birliğin ve Yunan statükocu çevrelerinin etkili unsurlarındandı. Karamanlis, partisinin bütünlüğünü korumak için Yunanistan'ı geçici olarak terk etti.

Ne var ki, Karamanlis'in istifasını tamamen kral ailesiyle Londra gezisi yüzünden çıkan anlaşmazlığa bağlamak olanaksızdı. Ayrıca, eğer kral, Karamanlis'ten kurtulmak istemiş olmasaydı, bu konuda Anayasayı dahi çiğneyerek, sonuna kadar diretmezdi. Karamanlis, Kral Paul'un siyasal hayata açık ve kaba bir tarzda müdahale etmesi sayesinde iktidara gelmişti. Başbakanlıktan atılması da (gerçi istifa etmişti Karamanlis, ama aslında atılmaydı bu), yine kralın kararıyla gerçekleşiyordu. Kralın, Karamanlis'e karşı bu tür bir tutum takınmasının çeşitli nedenleri vardı. Bu nedenler içinde en başta geleni ve en önemlisi, 8 yıl gibi uzun bir başbakanlık döneminin, Karamanlis'i, kral ve saray çevresinden çok bağımsızlaştırmış olmasıydı. Kraliçe Frederika ile arasında birçok anlaşmazlık çıkmıştı. Yukardan gelen emirleri kabullenmekte gittikçe gönülsüzleşiyordu. Kral ve karısının siyasal hayata müdahaleleri ve Kraliçe Frederika'nın «Kraliçe Fonu»nun mali yönetimi konusundaki keyfi davranışları, Karamanlis'i rahatsız eder olmuştu. Kraliçe Fonu, devletin tiyatrolara, sinemalara, otomobile, sigaraya vb. koyduğu vergilerden karşılanıyordu. Bu gelirler yılda 18 milyon doları aşmaktaydı. Fonun harcanış biçimi ise gizliydi, Maliye Bakanlığının denetimi dışındaydı. Kraliçe Frederika'nın yabancı firmalarla Yunan Hükümeti arasında yapılan geniş çaplı yatırım anlaşmalarından sağladığı aşırı kazançlar ise Karamanlis'i sinirlendiren bir başka etkendi; bu alışveriş onun gözleri önünde cereyan ediyordu. Kral Paul ile olan ilişkilerinde de sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu sorunlar, Karamanlis'in silahlı kuvvetleri denetim altına alma çabalarından kaynaklanıyordu; oysa kral açısından en hassas noktaydı bu. 1963'ün sonlarına doğru, ordu saflarındaki bazı önemli atamalar konusunda Karamanlis ile kral arasında önemli anlaşmazlıklar çıkmıştı. Başbakanın artan gücü karşısında kral ailesinin duyduğu kuşkuların yanı sıra, Karamanlis'in görevinden uzaklaştırılmasının bir diğer nedeni de, George Papandreu'nun yürüttüğü «sonuna kadar mücadele» kampanyasının halkın nezdinde monarşinin saygınlığını kırmakla sonuçlanacağıydı. Çünkü Papandreu, 1961 seçimleri dolayısıyla ülkede ortaya çıkan olağandışı durumun sorumluluğunu açıkça krala yüklemiş; söylevlerinde demokratik Anayasaya göre krallık kurumunun simgesel bir anlam taşıdığını, iktidarın halkta olması gerektiğini vurgulamıştı. Papandreu'nun tutumu, Karamanlis'in Anayasayı yürütme organının gücünü artıracak şekilde değiştirilmesi yolundaki isteği de dikkate alın-

dığında, önemli boyutlara ulaşıyordu. Bütün bunları değerlendiren kral ve kraliçe, Merkez Birliğinin tayin edici bir zafer kazanmaması ve parlamentoda mutlak çoğunluğu sağlamaması koşuluyla, Karamanlis'in seçimleri kaybetmesinin hiç de zararlı olmayacağı sonucuna varmışlardı. George Papandreu ile anlaşmaları biraz zor olurdu; fakat ikinci adam durumundaki Sofokles Venizelos yumuşak bir insandı. Böyle düşünmüş olmalıydı saray çevresi. Radikal eğilimler taşımayan Venizelos, yüksek kademelerinde bulunduğu parti, sarayla tüm toplumsal ilişkilerini kesmişken bile, kral ve kraliçe ile sıcak ve samimi ilişkilerini sürdürmüştü. Kral Paul ve Kraliçe Frederika, Papandreu'nun radikalizmini frenlemek için ona dayanabilir; koşullar gerektirirse Merkez Birliğinden ayrılıp Ulusal Radikal Birlikle koalisyon kurmasını sağlayabilirlerdi.

Amerikalılara gelince; her zaman olduğu gibi favorileri yine Karamanlis'ti. Merkez Birliğinin yeni seçimlerinde tayin edici bir başarı kazanamayacağına yürekten inanıyorlardı. Olsa olsa Karamanlis biraz güç kaybeder diye düşünüyorlardı. Bu da yararlı olabilirdi; çünkü Karamanlis De Gaulle'ü Yunanistan'a davet etmiş; Fransızlarla flörte başlamıştı. Ayrıca Kennedy'nin iktidarda olduğunu ve Beyaz Saraya değişik bir havanın yerleşmeye başladığını unutmamak gerek. Sorumlu görevlerde bulunan Amerikalılar, Yunan siyasal güçleri arasında kutuplaşmanın yoğunlaşmasından tedirgindiler. *Anendotos*, Yunan halkına ülkedeki iktidar yapısını göstermeyi başarmıştı; ayrıca gençliği ve köylüleri harekete geçirmişti. Halkın bilincindeki yükseliş ve içinde filizlenen militan ruh, Amerikalıların oluşturmak için bunca emek sarf etmiş oldukları siyasal yapıyı tahrip edecek kadar ilerleyebilirdi. Bu nedenle Merkez Birliğinin seçimlerde kısmi ve sınırlı bir zafer kazanması, siyasal gerilimin azaltılmasına hizmet edebilirdi.

Böylece kral ve Amerikalılar, Karamanlis'i görevinden uzaklaştırıp, yeni seçimlere gitmeyi kararlaştırdılar. Papandreu'nun *Anendotos*'u olmasa olaylar böyle bir gelişme göstermezdi; ancak *Anendotos* sağlayabilirdi bu gelişmeyi. Karamanlis, kral ve kraliçenin Londra'ya gitmelerine karşı çıkarak Amerika'ya ve krala istediklerini yapma fırsatı sağlamıştı. Peki, neden yapmıştı bunu? Salt, gücünü ortaya koymak için mi? Böylesine önemli bir karar bu kadar sudan gerekçelere dayanılarak verilemezdi. Karamanlis'in kararının nedenini «Lambrakis Olayı»nda aramak gerek, Lambrakis EDA üyesi, yakışıklı, atletik ya-

pılı bir milletvekiliydi. Selanik'te bir söylev vermesinden sonra, 24 Mayısta motosikletle çarparak öldürülmüştü. Lambrakis'in ölümünün bir kaza olmadığı başından belliydi. Çünkü motosikleti kullanan Gotzamanis, «yeraltı dünyası»nın insanlarından biriydi; aldığı emirlere göre davranıyordu ve kendisine emir verenler devlet görevlileriydi. Karamanlis, kral ve kraliçe Londra'ya varınca gösteriler yapılacağından endişe ediyordu. «Lambrakis Olayı»nın sorumluluğu hükümetin üstüne sıçrayabilirdi. Bu nedenle, olayın yankılarını daha da alevlendirecek bu geziye karşıydı.

Pipinelis ülkeyi seçimlere götürmeye hazırlanıyordu. Fakat Merkez Birliği buna itiraz etti. 1961 seçimlerinde oynanan oyunları ve uygulanan şiddet hareketlerini göz önünde tutarak, bir kez daha bu tür bir fiyaskoyla karşılaşmak istemiyordu. Kral Paul'un iktidar mücadelesi veren iki büyük partiye karşı tarafsız davranacak bir seçim hükümeti ataması için ısrar etti. 5 Eylülde 300 bin kişinin katıldığı bir açık hava toplantısında konuşan Papandreu, Pipinelis Hükümetinin istifasını istedi ve bir seçim hükümeti kurulmadığı takdirde Merkez Birliğinin seçimlere katılmayacağını açıkladı. Tehlikeli bir taktikti bu. Ancak olaylar umulmayan bir şekilde gelişti. 14 Eylülde Savcı Butis ve Sorgu Yargıcı Sartzetakis, ani bir kararla Jandarma Generali Mitsu'yu, Selanik Polis Müdürü Albay Kamutsis'i ve yardımcısını, Lambrakis'in katledilmesinden sorumlu tutarak tutukladılar. Bu adamlar Lambrakis'i serserilere öldürtmekle suçlanıyorlardı. Bu olay, George Papandreu'nun, «yarı resmi» organların faaliyetinin önlenebilmesi için seçimlerin tarafsız bir hükümetin denetimi altında yapılması yolundaki talebinin haklılığını güçlendiren bir başka gerekçe oldu.

21 Eylülde Papandreu, kralla görüşmek istedi. Fakat kral, Papandreu'nun önerisini kabul etmeyerek tüm siyasal parti önderleriyle bir toplantı yaptı; onlardan, siyasal gerginliği azaltma yönünde çalışmalarını istedi. Toplantı bir işe yaramadı. Parlamento dağıtıldı ve seçimlerin 3 Kasımda yapılması kararlaştırıldı. 26 Eylülde Papandreu, Merkez Birliğinin seçimlere katılmayacağını bir kez daha belirtti. Ve kral 27 Eylülde dize geldi. Pipinelis'in istifasını kabul etti; başbakanlığa, Yunan siyasal çevrelerinde çok saygı duyulan Yargıç Stylianos Mavromikalis'i atadı. Papandreu, sonuna kadar direnmiş ve kazanmıştı. Krala karşı gösterdiği kararlı tutum, onun saygınlığını daha da artırdı. Salt bu olgu bile 3 Kasım seçimlerini önemli ölçüde etkileyebilirdi.

Karamanlis, seçim mücadelesinde partisinin başında bulunmak için Yunanistan'a döndü. Ama bu kez kendi yağıyla kavrulmak zorundaydı. Saray, seçimlere burnunu sokmamaya karar vermişti. Merkez Birliği oyların yüzde 42'sini ve parlamento sandalyelerinin 137'sini alarak seçimleri kazandı. Karamanlis'in partisi Ulusal Radikal Birliğin sandalye sayısı 133'e, oy oranı yüzde 39'a düştü. EDA oyların yüzde 14'ünü, meclisteki sandalyelerin 28'ini aldı. Arta kalan iki sandalyeyi Markezinis'in İlerici Partisi kazandı.

Sonuçlar hem sarayı, hem de Amerikalıları şaşırttı. Onlar Karamanlis'in partisinin seçimlerde en çok oyu alacağından emindiler. 150 sandalyenin altına düşerse, yani salt çoğunluğu kaybederse Karamanlis Hükümetinde bakanlık koltuğuna oturabilmek için Merkez Birliğinden ayrılacak unsurlarla işbirliği yapıp hükümeti yine Ulusal Radikal Birliğin kuracağını düşünmüşlerdi. ABD Elçiliğinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporların içeriğinin bu doğrultuda olduğunu biliyorum. Elçilik mensupları, tahminlerini seçimlerden birkaç gün önce söylemişlerdi bana. Dayanaksız da değildi bu tahmin. Nitekim Merkez Birliğinin yayın organı *Vima*'nın 3 Kasım tarihli sayısında da seçimleri Karamanlis'in kazanacağı, fakat salt çoğunluğu kazanamayacağı tahmin ediliyordu.

Kral, hükümeti kurma görevini George Papandreu'ya verdi. Ancak, salt çoğunluğu sağlayamamış olduğu için güvenoyu tarihi olan 16 Aralığa kadar bir seçim yapmak zorunluluğuyla karşı karşıyaydı Papandreu. Ya Ulusal Radikal Birlik veya EDA'nın desteğini isteyecek, ya da yeni seçimlere gidilmesi için hükümeti kurma görevinden istifa edecekti. Ayrıca üçüncü bir şık daha doğmuştu. Bazı sağcı milletvekilleri partilerinden istifa edip Merkez Birliğine katılmaya ve yeterli parlamento desteğini sağlamaya hazırdılar. Fakat Papandreu bunun bir Truva atı olduğunu biliyordu. Bu olanağı kullanmaktan uzak durdu; sağcıların da, solcuların da desteğini kabul etmeyeceğini açıkça belirtti. Merkez Birliğinin programını uygulayabileceği bir ortamda çalışmakta ısrar etti. Çünkü gelecek seçimlerde salt çoğunluğu elde edeceğinden emindi.

Papandreu, hükümet başkanlığına getirilişinin ilk 45 gününde, yani parlamento önüne çıktığı 16 Aralığa kadar, seçim kampanyasında verdiği sözlerin çoğunu yerine getirdi. Eğitim parasız oldu. Çiftçi borçları sorununu, borçların vadesini uzatarak ve faiz oranını düşürerek çözdü. Köylük bölgelerdeki jan-

darma baskısına son verdi. Polis devleti uygulamalarını ortadan kaldırdı. Yunanlılar özgürce konuşabilir, istediği gazeteyi okuyabilir, tutuklanma ya da rahatsız edilme korkusu olmadan hükümeti eleştirebilir hale geldi. Parlamento, Papandreu'ya güvenoyu verdi; EDA gönüllü ve karşılıksız olarak hükümeti destekledi. Fakat Papandreu kamuoyuna yaptığı açıklamalara uygun olarak krala istifasını sundu ve derhal seçimlere gidilmesini, seçim hükümetini kurmakla kendisinin görevlendirilmesini istedi.

Bu sıralar Karamanlis, Paris'e gitmişti. Partisine bir mektup yollayarak Ulusal Radikal Birlik başkanlığına Panayiotis Kanellopulos'un getirilmesini tavsiye etti. Karamanlis'in mektubunda şu sözler yer alıyordu:

«Bir politikacı, ülkesinin ihtiyaçlarını bildiği, ama bu ihtiyaçları karşılayacak ortamdan mahrum bırakıldığı zaman vicdanıyla çatışmak yerine, görevinden ayrılmayı bilmelidir.»

Bu sözler Karamanlis'in kişisel yapısını çok iyi açıklamaktaydı. Mutlak çoğunluğa sahip olduğu zaman başbakanlık görevini rahatlıkla üstlenebiliyor, ancak «vicdanıyla çatışmak» deyimiyle nitelendirdiği muhalefette mücadele etmeyi beceremiyordu.

Kral, George Papandreu'nun yeni seçimlere gidilmesi önerisini kabul etmedi. Hükümet kurma görevini, güvenoyu alabileceği umuduyla, azınlık partisi lideri Kanellopulos'a verdi. Kral Paul'un amacı belki de Kanellopulos'un, elindeki başbakanlık yetkisini kullanarak, Merkez Birliği Partisini parçalamasını, Merkez Birliğinden ayrılacak bir kısım üyelerin desteğiyle güçlü bir hükümet kurmayı başarmasını sağlamaktı. Ama bu amacına erişemedi. Erişemedi, çünkü, parlamentonun tüm üyeleri, Karamanlis'in ayrılmasından sonra, yapılacak bir seçimi, Papandreu'nun kazanacağından emindi. Hiçbir milletvekili partiden ayrılmak cesaretini gösteremedi; çünkü hükümeti Merkez Birliğinin kuracağı açıktı. Kanellopulos aldığı yetkiyi iki gün sonra krala iade etti. Bunun üzerine kral, Papandreu'yu saraya çağırıp «bunalım»ın çözülmesi için en son önerisinin ne olduğunu sordu. Kral, seçimlerin hemen yenilenmemesi gerektiği düşüncesindeydi. Aniden hayati bir önem kazanmış olan Kıbrıs sorununun ulusal birlik ve beraberliği gerektirdiğini, oysa yapılacak bir seçimin birlik ruhunu baltalayacağını savunuyordu. Kral da, Kanellopulos da iki büyük partinin koalisyona gitmesi fikrinde ısrar ediyor; Kanellopulos, George Pa-

pandreu'nun başkanlığında kurulacak bir hükümeti destekleme arzusunda olduklarını belirtiyordu. Ama Papandreu direndi ve önerisini kabul ettirdi. Yunanistan Ulusal Bankası Müdür Yardımcısı John Paraskevopulos seçim hükümetini kurmakla görevlendirildi ve seçim tarihi de 16 Şubat 1964 olarak saptandı.

Merkez Birliği 1964 Seçimlerinden Zaferle Çıkıyor

Babamın başbakan olduğu 3 Kasım ve parlamento önüne çıktığı 16 Aralık arasındaki dönem boyunca, politikalarına dahil ettiği kararların formülasyonuna yardımcı olmak için gece gündüz çalıştım. Bu, bana hükümetindeki bakanlarla yakın bir ilişki içinde çalışma fırsatını verdi. Bakan olmuşlardı, çünkü politik güçleri vardı. İyiniyetliydiler; ama bir kişi dışında çoğu, üzerlerine aldıkları görevin gerektirdiği teknik yeteneklerden yoksundular. Parlamenter hükümet sisteminin yapısıyla çok yakından ilintiliydi bu durum. İlke olarak, teknik ustalık, izlenecek siyaseti saptamanın ön koşulu olmadığından, bu durum hatalı kararlara yol açmayabilirdi. Bununla birlikte, duyulan esas ihtiyaç, bir yandan karar vermekte ustalık gösterirken bir yandan da temel ilkelere bağlı kalmak, bu iki öğeyi birleştirebilmekti. Bakanların çoğunda bu iki özellik de yoktu. George Papandreu, başbakan olarak hepsinden çok daha iyiydi. Yetenek doluydu. Güç sorunların hangi yollardan giderek çözülebileceğini kolaylıkla ve gerçekten şaşırtıcı bir güven duygusu içinde izah ediyordu. Bu, onun yaratıcı bir dönemiydi.

Yeni seçimler yaklaşırken, parlamentoya girme ve ülkemin geleceğini tayin edeceğe benzeyen siyasal sürece doğrudan katılma olanağını düşünmeye başladım. Babam kamu ile ilişkilerinde kendisine yardımcı olmamı istiyordu; ben de öyle yapmaya karar verdim. Bu yüzden, 1964 Aralık ayının ilk günlerinde, ABD'nin Yunanistan'daki yeni büyükelçisi Henry Labouisse'i ziyaret ettim. Ona, parlamento seçimlerine katılmaya karar verdiğimi ve yeni durumumla bağdaşmayan Amerikan yurttaşlığından çıkmak zorunda olduğumu anlattım. Labouisse, Briggs' in aksine duygulu ve zeki bir adamdı. Profesyonel bir diplomat olmadığından formalitelerle pek ilgilenmezdi. Bana iyi şanslar diledi.

Seçim bölgem, babamın doğup büyüdüğü Açaia'ydı. Bölge merkezi Patras'a yaptığım ilk kampanya gezimi hatırlıyorum. Heyecanlı kalabalıklar, çiçekler, söylevler, sadakat demeçleri hâlâ aklımda. Bölgenin büyük bir kesimini dolaştım. Günde 15 konuşma yaptığım bile oldu. Mesajım duru ve yalındı. Merkez Birliği, Yunanistan'ı çağdaş bir Avrupa ülkesi yapmayı amaçlayan bir partiyi simgeliyordu. Siyasal bakımdan Yunanistan'ı askeri bir diktatörlükten modern demokratik bir devlete çevirme isteğindeydik. Polis, jandarma ve memur takımı halka zulmetmemeli, hizmet etmeliydiler. Sosyoekonomik bakımdan Merkez Birliği, hızlı ve planlı bir kalkınma stratejisi izleyecekti. Ancak planlama, kişisel girişim ya da idari yönden ademi merkeziyetçilikle uyuşmayan bir kavram değildi. Planlamayla hükümet denetimini, fiyat kontrolünü, yatırım lisansları çıkarmayı, kısıtlayıcı bir politika izlemeyi özdeş saymamak gerekirdi. Hızlı bir ekonomik büyüme politikası ile, büyümenin meyvelerinin adil bir biçimde dağıtılması, çelişmeyen şeylerdi. Aslında, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında mesafenin orta yerinde bulunan Yunanistan gibi bir ülke için adil gelir dağılımı, endüstriyel pazarın gelişiminin, sanayileşmenin, ekonomik kalkınmanın şartlarından biriydi. Eğitim ve idare konularında reformların gerçekleştirilmesi, başlıca uzun vadeli hedeflerimizdendi; çünkü ancak bu reformlar sonucu ülke çağdaş bir Avrupa ülkesi niteliğini kazanabilirdi. Dış siyaset alanında yeni, fakat yalın bir görüş getiriyorduk. Yunanistan'ın batı ittifakının bir parçası olduğunu kabul ediyor, ancak uydu rolü oynamayı reddediyorduk. İçişlerimize müdahale edilmesine karşı çıkıyorduk. Sloganımız, «ittifaka evet, uyduluğa hayır»dı.

Seçim çalışmalarında hoşlanarak yaptığım tek iş konuşmalardı. En başta bir kadro oluşturmak, bu kadroyu 6 haftalık seçim kampanyası boyunca çalışır tutabilmek için gerekli olan kaynakları bulmak, zor, iddialı ve çoğu zaman hoş olmayan görevlerdi. Ve herhalde kampanyanın en zevksiz yanı Merkez Birliği üyesi arkadaşlarımla yarışmak zorunda kalışımdı. Bizim bölgemiz parlamentoya 9 milletvekili gönderecekti; bu nedenle tüm partiler 9'ar aday göstermişti. Partinin bölgedeki nispi başarısı, kazanacağı koltuk sayısını belirleyecekti. Bu sistemin en tatsız yanı, aynı partiye mensup adayları birbiriyle karşı karşıya getirmesiydi. Yine kampanyayı yürüttüğüm büroda, seçmenlerle yaptığım temaslar da aynı tatsızlığı taşıyordu. Kadınlı erkekli 300 kadar seçmen her gün gelip beni destekleyeceklerine

söz veriyor; ama aynı zamanda, belediye, bölge ya da ülke yönetiminin yetkilerine giren özel sorunlara çözüm getirmemi bekliyorlardı. Kamyon ve otobüs ehliyeti almak, hastanelere ve üniversitelere girme olanağı sağlamak, askerlik tecili işleri gibi akla gelebilecek ne varsa, çözümlenmesi için bize havale ediliyordu. Bu kişisel istekler sağnağı için pek hazırlıklı değildim. Yasalara uygun olması koşuluyla yapabileceklerimi yerine getirmeyi kabul ediyor; ama içten içe de karamsar duygulara kapılıyordum. Siyaset dedikleri bu muydu? Zamanımı bunlara mı harcayacaktım? Çok az uyuyor, çok çalışıyordum. Yepyeni bir Yunanistan hayal etmiş, bu nedenle siyasete itilmiştim; acaba hayallerimin gerçekleşmesine katkıda bulunabilecek miydim? Milletvekili seçimini kazanacağımdan emindim; fakat üstün bir başarı elde etmek istiyordum. Sonraki çalışmalarımı kolaylaştıracak bir etken olacaktı bu. Parti içinde daha da güçlenmemi sağlayacaktı. Büyük reformaları gerçekleştirebilmek için başarıya ihtiyacım vardı.

Merkez Birliği Partisinin ikinci adamı, kral ailesinin yakın dostu Sofokles Venizelos, memleketi Girit'e yaptığı geziden dönerken 7 Şubatta gemide ansızın öldü. Cenazesinde hazır bulunmak üzere uçakla Girit'e gittim. Venizelos'un ölümü büyük bir siyasal önem kazanmıştı. Seçim sonuçlarını etkileyeceğinden değil, Venizelos'un parti içindeki yerinden kaynaklanıyordu bu önem. Partide ve kabinede statükocu görüşlerin temsilcisi olarak görülüyordu o. Cenaze töreninden sonra Atina'ya döndüm. Henry Labouisse beni görmek istediğini bildiren bir mesaj bırakmıştı. Ziyaretine gittiğimde, benim aracılığımla babama göndereceği mesajın öneminin farkında değildim. Elçi, Venizelos' un ölümünden sonra, bazı yüksek rütbeli subayların, bir kısım emekli subayla birlikte kendisini ziyaret edip, askeri bir darbeyi desteklemesini istediklerini belirtti. Subaylara göre Venizelos da öldükten sonra artık George Papandreu'nun reformist siyasetini engelleme olanağı kalmamıştı; tek çözüm yolu askeri darbeydi. Labouisse Washington'a çektiği telgrafı gösterdi. Telgrafta olumsuz yanıt verilmişti; yanıtı da gördüm. Washington darbeye karşıydı. Çok şaşırmış, ama bir yandan da memnun olmuştum. Bu bilgileri babama aktarmaya söz vererek ayrıldım.

George Papandreu ve Merkez Birliği 16 Şubat 1964'te muazzam bir zafer kazandı. Jandarma, ordu ve yarı resmi kuruluşlar seçimlere müdahale etmediler. Kurulu düzen, seçimleri Merkez Birliğinin kazanacağını biliyordu. Fakat hiç kimse bu

gerçeğin karşısına çıkmaya cesaret edememişti. Merkez Birliği oyların yüzde 53'ünü alarak 171 sandalye kazandı. Ulusal Radikal Birlik (Markezinis'le birlikte) oyların yüzde 35'ini aldı, 107 sandalye elde etti. EDA ise yüzde 12 oy aldı ve 22 sandalye kazandı.

Ve sonunda halk kazanmıştı. Ilımlı, ilerici, demokrat bir siyasal önder olan George Papandreu, Yunanistan'ı yurdun ve halkın çıkarları doğrultusunda yönetmeye hazırdı. Ama yönetebilecek miydi acaba?

ÖNÜMÜZDEKİ GÖREV

Hükümet yönetimini ele aldığımızda, önümüzdeki başlıca görevin Yunanistan'ın ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmak olduğu görüşündeydik. Yunan aydınlarının çoğu da durumu bizim gibi değerlendiriyor; temel toplumsal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde çok geç kalınmış olmanın, Yunanistan'ı, kalkınma yarışını kaybetme yolunda ilerlettiğini düşünüyorlardı. Savaş sonrası dönemdeki ekonomik kalkınma hızı tam istihdamı ve yeterli bir geçim düzeyini sağlayacak kadar yüksek olmamıştı. Ekonomideki yapısal bozukluklar devam ediyor, hatta zaman geçtikçe daha da belirginleşiyordu. Atina diğer bölgelere kıyasla oransız bir şekilde gelişir ve ülkenin ekonomik hayatında önem kazanırken, köylük alanların çoğunda iç ve dış göçler nedeniyle nüfus azalmaktaydı.

Yunan insanının ulusal yetenekleri, göçmen olarak yaptığı çalışmanın gösterdiği gibi şaşırtıcı derecede yüksekti; fakat genel öğrenim ve teknik eğitim düzeyi, acınacak bir yetersizlik içindeydi. Sanayi işçileri modern endüstriyel üretimin gerektirdiği vasıf ve temel eğitimden yoksundular. Geleneksel tarım yöntemleri ve toprak kullanımının çeşitli olanakları konusunda kısıtlı bilgilerin cenderesinde sıkışıp kalmış Yunan köylüsü, uluslararası ve hatta ulusal pazarın gereksinimlerinden bütünüyle habersiz olduğundan, aracı ve tefeciler için kolayca ele geçirebilecek bir av halindeydi. Yunanlı girişimci; üretim ve pazarlama sorunlarının çözümüne yarayan araştırma uygulamalarına yabancı, büyük çapta, uzun vadeli yatırımlar için gerekli asgari sermayeyi toplamaktan âcizdi. İşi üzerindeki kişisel denetimini zayıflatır korkusuyla sermaye piyasasına başvurmak konusunda gönülsüz davranıyor; birkaç bankanın kaprislerine göbekten bağlı kalıyordu. Bu etkenler, sanayileşmenin gereksinimlerini karşılamak açısından Yunan girişimcisinin tümüyle hazırlıksız olması sonucunu doğuruyordu. Girişimciler, başarılı olabilmek ve ayakta kalabilmek için kısa dönemli, günü birlik

işleri seçiyor; bu nedenle de asalaklaşıp, koruyucu yasalara ve idari müdahalelere bağımlı hale geliyorlardı.

Kamu sektörünün yapısı ve işleyişi de aynı yetersizlik içindeydi. Son derece merkezi, karmaşık ve katı olan Yunan kamu yönetimi, sorumluluk almaktan, herhangi bir yaratıcı çalışmada bulunmaktan sürekli kaçınmasıyla tanınıyordu. Modern çalışma yöntemlerinden tümüyle habersiz ve sahip olması gereken fiziki araçlardan yoksun olan devlet, ülkenin ekonomik kalkınması için üzerine aldığı sorumlulukların gittikçe arttığı bu dönemde, ihtiyaçları karşılamaktan hepten âcizdi. Tüm yurttaşların yasalar önünde eşit olduğu gerçeğini benimsemek istemiyor; özel çıkar çevrelerinin ve ayrıcalıklı zümrelerin yararına, siyasal müdahalelere başvurulmasını davet ediyordu. Yükselme, yetenekten çok alçaklığa, nüfuzlu kişiler alçakça davranmayı önerdiğinde, yasaları çiğnemekte gösterilen gönüllülüğün derecesine bağlıydı.

Zorunlu değişimlerin gerçekleştirilmesinin önündeki en büyük engel Yunan kurulu düzeninin ayrıcalıklarının aşındırılmasına karşı gösterdiği tahammülsüzlüktü. Sağcı hükümetlerin dolaylı ya da doğrudan yardımları sonucu, ayrıcalıklı sınıf, Yunan iktisadi hayatının üçra köşelerine dek yayılmış bir denetim ağı kurmakta başarılı olmuştu. İki büyük banka, ticari bankacılığın yüzde 97'sini kontrol ediyordu. Sanayi kesimine ayrılmış krediler toplamının yüzde 70'i 30 şirkete verilmişti.

Büyük ticari şirketlerin tekelci uygulama ve kontrolleri sınırlandırılmamıştı. Yunan ekonomik yapısına damgalarını vurmuş, her alana yayılmıştı bu şirketler. Hemen her ticari ve sınai alan, bir yasa ve idari kurallar ağı sayesinde rekabetten korunmaktaydı.

Ayrıcalıkların en çarpıcı biçimi, yabancı sermayenin giriş koşullarında ifadesini buluyordu. Müzmin bir ödemeler dengesi sorunuyla karşı karşıya olan ülke, sadece özel kanunla ya da anlaşmalar yoluyla yüksek kâr oranları garanti altına alındığında gelen yabancı yatırımcılar için bir av alanı haline gelmişti. Bazı kesimlerin ticari çıkarları, yabancı firmaların Yunan ekonomisinin büyümesi için geliştirilmesi gereken sektörlere yatırım yapmalarını olanaksızlaştırıyordu. Yabancı yatırımcılar, tercihlerini, kendi aktiflerine yaptığı katkıya bakarak yapıyor; ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunmayı düşünmüyorlardı. Ayrıca, Yunan hükümetleriyle yabancı yatırımcıların üzerinde anlaştıkları büyük yatırımların derin siyasal ve toplumsal

etkileri oldu. Bunlar, politik çevreler üzerinde sadece anlaşmalarda lehlerine bir avantaj yaratmak için baskı yapmaktan öte, kendi büyümelerine ve Yunan ekonomisini egemenlikleri altına almaya uygun bir iktisadi ve siyasal ortam yaratmaya yönelik baskılar yapacak güçteydiler. Ellerindeki büyük rüşvet fonlarıyla, çıkarlarına uygun kararlar alabilecek ya da kolaylık sağlayabilecek etkin kişilere dolaylı ve dolaysız rüşvetler dağıtarak, devlet memurlarından ve hatta hükümet üyelerinden nüfuz ve iltimas satın alıyorlardı.

1950'ler boyunca ve 1960'ların başlarında sağcı hükümet, yatırımları teşvik sistemi yoluyla görünüşte ekonomik büyümeyi hızlandıracak bir vergi yasası uyguladı. Aslında bu yasa, vergide eşitlik ilkesini kısırlaştırmaktan ve ekonomik büyümenin model ve yapısına zıt etkiler yapmaktan başka bir işe yaramadı. Ortaya çıkan vergi sistemi gözle görülür şekilde ayrıcalıklı zümreleri koruyor; yükselen gelirlerle birlikte vergi oranı da düşüyordu. Aynı teşvik mantığı işçi ücretlerini, yabancı sermayenin Yunanistan'a çekilmesini sağlayacak düşüklükte tutacak idari ve yasal önlemlere başvurma sonucunu doğurdu. Ancak bu önlemler arzulanan amacın gerçekleşmesine yaramadı; işçilerin kitleler halinde yabancı ülkelere göç etmesiyle sonuçlandı. Ve dış göç, AET'ye aday üye olarak katılmış bulunmamız nedeniyle zorla önlenemezdi. Çok ihtiyaç duyulan temel yapısal değişiklikleri sağlayacak yaratıcı önlemlerin yokluğuyla el ele yürüyen tutucu bir sübvansiyon politikası, Yunan köylülerini, Atina'nın yüksek ve orta sınıflarıyla karşılaştırıldığında, skandal sayılabilecek düşüklükte bir yaşam düzeyine mahkûm etmişti. Ulusal gelirin son derece eşitsiz bir biçimde dağılıyor olması, iç pazarın gelişmesini önlüyor; sanayileşmenin bu temel koşulunun sağlanamaması, gelişmenin önünde büyük ve ciddi bir engel olarak duruyordu.

Durum değerlendirmemiz böyleydi. Ekonomik ve toplumsal politikamızın ilke ve kuralları, bu değerlendirmemizden kaynaklanmaktaydı. Canla başla uygulamaya çalıştığımız politikanın 4 ilkesi vardı. İlk olarak şu tespiti yapıyorduk: Yunan ekonomisinin başlıca yapısal bozukluklarını düzeltmek ve uzun vadeli büyümenin temellerini atmak için gelecek 15 yıl ya da daha uzun bir süre yüksek bir büyüme haddiyle ilerlemek gerekecekti. Yapısal güçlüklerin üstesinden gelmek için ciddi bir itki gerektiğini düşünüyorduk. Bu itki, kısa vadede ekonomiyi, özellikle de ödemeler dengesini güçlüklerle karşı karşıya bırakabilir; ancak bir yandan toplumsal ve ekonomik altyapının oluşmasını,

bir yandan da kitlelerin büyümenin meyvelerinden daha büyük bir pay almasını sağlayabilirdi. Aslında ikinci ilkemiz gelir dağılımını daha adil kılmaktı. Ekonomik gelişmenin, sadece kişi başına düşen gelirdeki artışla açıklanması, bizim açımızdan bir anlam ifade etmiyordu. Başka ülkelerden çarpıcı gelir ve servet eşitsizlikleriyle ayrılan bir ülkede, çabalarımızı, yüksek bir yatırım düzeyine ulaşmak ve yapısal değişim hızını artırmak hedefinin yanı sıra, nüfusun, ekonomik bakımdan nispeten güçsüz olan kesiminin yaşam düzeyinin yükseltilmesi hedefine yöneltmek zorundaydık. Yunan işçi sınıfını, gelişmiş ülkeler işçilerinin taşıdığı nitelik ve ruhla donatmak, ancak bu sınıfta büyümenin meyvelerinden pay alma duygusunu geliştirmekle mümkündü. Üçüncü ilkemiz, Yunanistan'ın ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişiminde devletin rolü konusuna ilişkindi. Hedeflere ulaşmakta en büyük sorumluluğun merkezi hükümete düştüğü, fakat yükümlülüklerin bölgesel ve yerel yönetim organlarınca ve özellikle de özel sektörce paylaşılmasının zorunlu olduğu görüşündeydik. Temel aldığımız ekonomik programlama kavramı, çağdaş bir karma ekonomi sistemi içinde, kamu sektörü ve özel sektör arasında uyumlu ilişkiler kurmayı içermekteydi. Ekonomik programlamanın hükümetçe uygulanan merkezi ve bürokratik denetimin genişletilmesiyle özdeşleştirilmemesini sağlamaya kararlıydık. Kararların, programın yürütme yükünü zorunlu olarak üstlenen kişilerle daha yakın bir işbirliği içinde alınmasını mümkün kılacak yeni, ademi merkeziyetçi karar mekanizmaları geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorduk. Ve bu bizi mantıki olarak dördüncü ilkemize götürdü. Siyasal demokrasi, yurttaşların, coğrafi bölgelere ve meslek kategorilerine göre, karar verme sürecine etkin bir biçimde katılmalarını olanaklı kılan, kesintisiz ve canlı bir süreç haline gelmeliydi. Bu, özellikle, yurttaşların yıllardan beri sorunlarının çözümünü Atina bürokrasisine bırakmaya alışageldiği Yunanistan'da önemliydi. Bizim için, ulusun çıkarlarına hizmet edecek siyasal demokrasi ve ekonomik programlama kopmaz bağlarla bağlıydı birbirlerine.

Bu basit ilkeler, politikamıza, her sektöre özgü öngörüler getiriyordu. Tarım en iddialı olduğumuz sektördü. Nüfusun yarısı geçimini milli hasılanın yüzde 30'unu üreten tarımsal işlerden sağlamaktaydı. Nereden bakılırsa bakılsın sonuçta tarım kesimine sübvansiyonda bulunulması anlamına gelen bir dizi kısa vadeli önlem için söz vermiştik. Pek tabii ki, üretim modelinin, sübvansiyonların akıl dışı kullanımı sonucu çarpıtılabile-

ceği tehlikesinin varlığından haberdardık ve gelir sübvansiyonlarını yönlendirmede fiyat desteklemelerinden kaçınmayı planlamıştık. Bu, Ziraat Bankasının kilit adamlarının, Tarım Bakanlığının ve doğal olarak köylülerin kendilerini yeniden düzenlemelerini gerektiriyordu. Bu nedenle programımız orta vadeli bir programdı. Uzun dönemde, Yunan tarımının yapısal temellerini ciddi bir değişimden geçirmek gerekiyordu. Zor ve iyedi bir görev olan küçük toprakları birleştirme sorununa yöneldik. Ortalama köylü ailesinin toprağı çoğu zaman en iyi şartlarda bile kendisini geçindiremeyecek kadar küçüktü. Dahası, miras yasaları ve drahoma uygulamaları, aile mülkiyetindeki toprakların optimum kullanımını aşırı ölçüde zorlaştıracak şekilde dağılması sonucunu vermişti. Bir tarım ülkesi olan Yunanistan, et ve hayvansal ürünlerin büyük bir kısmını ithal etmek zorundaydı. Meyve ve sebze üretmeye elverişli topraklar, genellikle buğday ve tütün üretmek için kullanılıyordu. Fakat tarımsal üretimin yeniden düzenlenmesi, özellikle Tesalya, Makedonya ve Girit'te büyük sulama çalışmalarının yapılmasını gerektiriyordu. Bu tip sulama çalışmaları, ekonomik büyümenin gereksinimlerini karşılayamayacak düzeydeki enerji üretiminin genişlemesine de yardımcı olacaktı. Tarımsal pazarlama ilkeldi. Köylü, bankerlerin ve aracıların insafına bırakılmıştı. Kötü işletilen ve siyasal amaçlara hizmet eden kooperatiflerin yeniden örgütlenmesi gerekiyordu. Bunlar, baştan aşağı yenilenebilirse, tarım ürünlerinin üretiminde ve pazarlanmasında önemli bir rol oynayabilirlerdi. Başarının anahtarı çiftçilere modern tekniklerin öğretilmesindeydi. Bu da tarım okullarımızın genişletilmesini ve yeniden örgütlenmesini öngörüyordu.

Emekçi sınıflar bakımından genç ve yetenekli kişilerin kitleler halinde dışarıya göç etmesi, eğitim yetersizliği, vasıflı işgücü eksikliği; girişimci sınıf açısından, kısa vadeli, korunmuş ve asalak girişimler, elverişli bir sermaye piyasasının, etkin teknolojik ve ticari araştırma kurumlarının yokluğu, sanayi sektörünün başına bela olmuştu. Dış göç oranı, tüm niyet ve çabalara karşın, Yunan nüfusunun sabit kalması sonucunu verecek kadar yükselmişti. Sağcı hükümetlerin yatırımları artırmak için ücretleri düşük tutmaya yönelik politikaları, ülkenin insan gücü potansiyelinin hızla düşmesine yol açmıştı. Bu, endüstriyel gelişimi kesinlikle zayıflatan bir etken oldu. Bu can sıkıcı sorunun çözümünü verimlilikle birlikte ücretleri de yükseltmekte görüyorduk. Ancak bunu, yüksek bir yatırım seviyesi, yapısal reformların kısa sürede gerçekleşmesi ve etkin bir eğitim prog-

ramı yürüterek başarabilirdik. Bir başka nokta ise, biz iktidara gelene dek, Yunan sanayicilerinin dış pazar için üretime yöneltilmiş olmalarıydı. Yunanistan'ın elverişsiz ödemeler dengesinin ancak sanayi ürünleri ihracatıyla rahatlatılabileceği öğretisi yerleşmişti. Ancak teşvik tedbirleri sonuç vermemişti. Geri bir ekonomik yapı içinde ihracata yönelik rekabetçi bir endüstrinin geliştirilememesi o kadar şaşırtıcı değildi. Bizim siyasetimiz tamamen farklıydı. İthal ikamesi işlemlerinin daha yararlı olabileceğine inanıyorduk. Bu, sanayicilerin bilgi düzeylerini yükseltmelerini mümkün kılacak; böylece, çağdaş teknik ve yöntemler hakkındaki bilgileri arttıkça, ilerde, uluslararası arenada rekabet edebilir seviyeye geleceklerdi. Kredi sistemi bütünüyle yeniden düzenlenmeye muhtaçtı. Adam kayırmacılık, partizanlık ve dar görüşlülük, kredilerin sadece birkaç büyük siyasal nüfuz sahibinin işine yaramasına yol açmaktaydı. Öte yandan rekabetin yaratacağı teşvik unsurunu, tekelci kısıtlamaları yavaş yavaş azaltarak geliştirmek istiyorduk. Yeni bir girişimciler ve yöneticiler sınıfı yaratabilmek için yöneticilik eğitimi ve çağdaş danışma hizmetlerini geliştirmek zorundaydık.

Ekonominin yüzde 8'lik bir büyüme hızıyla işlemesini sağlamak için gerekli olan yatırım haddine ancak yılda 250 milyon dolardan aşağı düşmeyen bir net sermaye akımıyla ulaşabilirdik. Bu sermayenin plan hedeflerini gerçekleştirmek için kullanıldığını varsayarsak, gelişme sürecinin kendine yeterli duruma gelebilmesi için en azından on yıl geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle ülkeye yabancı sermaye girmesinden gocunmuyorduk; üstelik hedeflerimizi gerçekleştirebilmek için ihtiyacımız vardı buna. Fakat yabancı sermayenin sömürgeleştirici ya da ekonomimize yaptığı katkının değerlendirilmesinden bağımsız bir biçimde kabulünün ülke ekonomisini kesinlikle olumsuz yönde etkileyeceğine de inanıyorduk. Daha önceki deneylerimiz, dünya sermaye piyasasından borç almanın doğrudan yatırımlara göre daha yararlı olduğunu göstermişti. Know-how kaybını ve masrafları danışma şirketlerinin daha çok kullanımı ile karşılayabilirdik.

Ekonomik programımız, eğitim reformu programımızla doğrudan ilişki içindeydi. Yunan eğitiminin içler acısı durumunu anlatmak için sözcükler yetersiz kalıyordu. Yunan dilinin, Yunan tarihinin ve Yunan dininin çeşitli yönlerine ağırlık veren olağanüstü biçimci bir yaklaşımla modern Avrupa yurt-

taşları dışında her şey yaratabilirdik. Öğrenciler okullarını; iktidarını sürdürebilmek için cehalet ve kargaşalığa ihtiyaç duyan kurulu düzenin yorum ve anlayışına uygun Hellenizm ve Hıristiyanlık değerleriyle beyinleri yıkanmış olarak bitirmek zorundaydılar. Üniversitelerin durumu orta öğrenimden daha da berbattı. Biz zorunlu eğitimi 6 yıla çıkarmak, eski Yunancayla eğitime daha az ağırlık vermek, temel dil olarak çağdaş, konuşulan Yunancayı almak, öğretmenleri yeniden eğitmek ve fen bilimi ile mesleki vasıfları geliştirmeye ağırlık vermek istiyorduk. Ve bunlardan da önce toplumsal sınıf ve gelir eşitsizliklerinden bağımsız olarak eğitimi herkese sunmak istiyorduk. Eğitimi her düzeyde parasız yapmıştık. Şimdi bursları, karşılıksız öğlen yemeği programını ve diğer mali yardımları kurumlaştırmak gerekiyordu. Çağdaş eğitim tekniklerine dayanan yeni üniversiteler kurulmalı; büyümekte olan bir ekonominin, çağdaş bir toplumun gereksinimlerine karşılık veren yeni uzmanlık dalları üniversite programlarına alınmalıydı.

Yunanistan'ın idari reformlara da ihtiyacı vardı. Tekdüze, merkezi, adam kayırıcı, eskimiş yönetim sistemi baştan aşağı yeniden düzenlenmeliydi. Yunanistan'ın çağdaş bir devlet olma yolunda ilerlemesi için gerçekleştirilmesi zorunlu olan asgari koşullardan biri de, ademi merkeziyetçilik (hem mali, hem de idari yönden), bölgesel ve yerel özyönetim, devlet hizmetlerine görevli atamada eğitim ve çalışmaların değerlendirilmesi için yeni bir ölçüt yerleştirmekti.

Sendikal harekette reform yapılması da aynı derecede gerekli ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundu. Sendikalar biçimsel olarak demokratik olmakla birlikte Çalışma Bakanlığının sıkı denetimi altında tutulmakta; ekonomik ve siyasal alanda etkin sendikal eylemlerin devletçe önlenmesini mümkün kılacak bir yapıdaydı. Bizim politikamız ise, sendikal hareketin devlet vesayetinden çıkarılmasını sağlamak, yasadışı yollar ve etkilerle önderliği ele geçirmiş olan oportünistlerin baştan atılıp, özgür demokratik ve sorumlu bir işçi hareketinin yaratılmasına yardımcı olmaktı.

Görüşlerimiz bunlardı. Dikkatimizi, yeteneklerimizi saptadığımız hedeflere yoğunlaştırmamız gerekiyordu. Ne yazık ki, bu sorunların çözümüne girişme fırsatı bulamayacaktık. Hükümet içindeki varlığımızın kendi çıkarlarını derinden sarstığını hisseden Yunan kurulu düzeniyle dev bir mücadele için, enerjimizi harcamaya mahkûm edilmiştik.

KIBRIS SAVAŞI KARABASANI

Kıbrıs savaşı tehdidi, George Papandreu'nun, ilgi ve çabalarının önemli bir kısmını bir tek bu konuya yoğunlaştırmasına yol açacaktı. Dahası bu olgu, Merkez Birliği hükümetini kaçınılmaz olarak Washington'la şiddetli çatışmalara sürükleyecek ve nihayet kralın hükümeti devirmesiyle sonuçlanacaktı. Aslında Papandreu, başbakanlığının ilk 9 ayında Yunanistan'la Türkiye'yi büyük devletlerin de kolayca karışabileceği bir savaşa sürükleyebilecek olan buhranlı havayla uğraşmaktan başka iş yapmaya fırsat bulamamıştı.

1959 Zürich - Londra anlaşmaları, taraflar arasında anlamsız bir uzlaşma yaratmıştı. Bu uzlaşma, Türkiye'nin 1878 yılında İngilizlere bırakmış olduğu bir ada konusunda, yine İngilizlerin böl yönet siyasetine uygun telkinleri sonucu Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmişti. Bu anlaşmalar «bağımsız» Kıbrıs'ın anayasasında Türk azınlığa adanın günlük yönetimini bile olanaksızlaştıran geniş kapsamlı güvenceler ve haklar sağlamıştı. Öte yandan, Türkiye ve Yunanistan'ın ve tabii ki bir de İngiltere'nin üç garantör devlet olarak adada asker bulundurmalarına yol açmaktaydı. Tüm bunlar, sorunun bilinçli olarak yanlış kavranılışı temeli üzerinde inşa edilmişti. Anlaşmanın temel varsayımı, çözülmesi gereken temel sorunun Rum çoğunluk ile Türk azınlık arasındaki ilişkiler olduğuydu. Aslında 1950'lerin son yıllarına dek iki etnik grup arasındaki ilişkiler gayet iyi gelişmiş, uyum içinde yaşamın yadsınamaz bir örneği olmuştu. Kıbrıs halkının bağımsızlık mücadelesi karşısında Türkleri Rumlara karşı kışkırtma siyaseti bizzat İngilizler tarafından uygulanmış ve İngilizlerin stratejileri sonucu Türk Hükümeti, ilgili taraflardan biri olarak görüşme masasına oturtulmuştu. İngiliz stratejisinin meyvelerini verdiğini kabul etmek gerekir. 1964 yılında Merkez Birliği, Yunanistan'da iktidara gelince, iki topluluk arasındaki ilişkilerde rahatsız edici sorunlar baş göstermeye başladı.

Kıbrıs sorununun aslı iki etnik grup arasındaki ilişkilerde yatmıyordu. Esas sorun, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz bölgesindeki stratejik öneminden kaynaklanıyordu. İngiltere, II. Dünya Savaşından sonra ulusal kurtuluş hareketlerinin gelişmesi sonucu, sömürgelerini birer birer kaybetmeye başlamıştı. Eninde sonunda Kıbrıs'tan da çekilmek zorunda kalacağını biliyordu. Bu nedenle de adada bir askeri üs bulundurmak istiyordu. Ortadoğudaki kritik durum ve Sovyetler Birliği'nin bölgede doğrudan askeri gücü olmasa bile siyasal varlığını duyurması dikkate alınacak olursa, üssün önemi hiç de küçümsenemezdi. Dahası, İngiltere, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi demek olan «Enosis»i mutlaka önlemek istiyordu. Çünkü bu, Doğu Akdeniz bölgesinde dengenin esaslı bir değişikliğe uğramasıyla sonuçlanacaktı.

Bir yandan Enosis, müttefiklerin işine gelmiyordu, öte yandan ise, Enosis gerçekleşmeksizin Kıbrıs'ın bağımsız bir ülke haline gelmesi, NATO ve Amerikan stratejisi açısından sakıncalar içeriyordu. Küba deneyi, NATO'nun güneydoğu kanadını oluşturan Türkiye ve Yunanistan'ın yanı başındaki küçük bir ülkeye bağımsız dış siyaset izleme olanağı verilirse, iki süper devlet arasında büyük bir bunalım doğabileceğini göstermişti. Enosis, Kıbrıs'ı NATO saflarına katma avantajıyla birlikte, bir dezavantajı da içinde taşıyordu; Rusya'nın sınır komşusu, sadık NATO müttefiki Türkiye'nin zararına olarak Yunanistan'a aşırı bir önem kazandırıyordu. Bu nedenle Kıbrıs konusunda Anglo-Amerikan emelleri, Enosis'le Kıbrıs'ın bağımsızlığı arasında bir noktaya ulaşılmasına yönelmekteydi.

Kıbrıslı Rumlar için Enosis büyük bir duygusal çekicilik taşıyordu. Sözde herkes Enosis'in ateşli savunucusuydu; bu amaç uğruna ölmeye hazırdı. Ama işin aslına bakılacak olursa bürokrasi ve iş çevreleri Enosis'in pratik sonuçlarını kabullenmeye pek hazır değildi; çünkü Ortak Pazara değil, İngiliz Milletler Topluluğuna üye olan Kıbrıs'ta, memur maaşları ve çalışma koşulları Yunanistan'dakinden çok daha yüksek düzeydeydi. İngilizler, üslerini koruyabilmek için önemli miktarda para ödemekle kalmıyor; hacimli ticari ilişkiler de kuruyorlardı. Kıbrıs'ta eşi görülmemiş bir saygınlığa sahip olan Başpiskopos Makarios, adanın konumunun farkındaydı. Sürekli Enosis'ten söz ediyor, fiiliyatta ise bağımsızlık yönünde hareket ediyordu.

Yunanlılar Enosis ülküsüne bağlıydılar ama, gerçek bir bağımsızlığı da kabullenebilirlerdi. Ne bağımsızlık, ne de Eno-

sis için savaşmaya istekliydiler, fakat bir Türk işgali karşısında kanlarının son damlasına dek savaşmaya hazırdılar.

Türkiye'yi oyuna sokan İngiltere'ydi. Türk ordusu Kıbrıs'a yerleştikten sonra, mesele artık Türkler açısından bir ulusal prestij meselesi haline gelmişti. Ya Kıbrıs'ın taksimini ya da Trakya'nın bir kesimiyle değiş tokuşunu istiyorlar; bu iki yoldan biri seçilmedikçe Enosis'i kesin olarak reddediyorlardı.

Müttefikler, özellikle de Amerika açısından Kıbrıs sorunu, iki NATO üyesini karşı karşıya getirdiği için karmaşık bir durum göstermekteydi. Amerika'nın isteklerinden bağımsız olarak birbirleriyle çatışacak olurlarsa NATO ölümcül bir darbe yiyebilirdi.

16 Şubat 1964 seçimlerinin kampanyası Türk - Yunan savaşı tehdidi altında sürdürüldü. 1963 Aralığında Kıbrıs'ta çatışmalar patlak vermişti. Tüm belirtiler, durumun daha da kötüye gittiğini gösteriyordu. NATO Avrupa Komutanı General Lyman Lemnitzer, Atina ile Ankara arasında mekik dokuyor; generalin ziyaretleri tek yanlı Türk müdahalesini önleme çabaları olarak değerlendiriliyordu. Amerika Kıbrıs'a 1200 kişilik bir askeri birlik yerleştirmeyi, birliğin 10 bin kişilik bir NATO askeri gücüyle desteklenmesini önerdi. Fakat Makarios, Amerikan planını kabul etmedi. Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball, şubat ayında aynı planı Makarios'a bir kez daha sunduysa da bir sonuç alamadı. Makarios, Amerika'nın kendisine hazırladığı tuzağa düşmedi ve ABD'nin Kıbrıs'ı fiilen NATO üyesi haline sokma oyununa gelmedi. Bu konuda Sovyetlerin desteğini kazanmıştı. Kruşçev, hangi yafta altında olursa olsun NATO askerlerinin Kıbrıs'a yerleştirilmesine kesinlikle göz yumamayacağını açıkladı. Makarios amacına ulaştı. Mart ayında Birleşmiş Milletlerin himayesi altında Kıbrıs'a bir barış gücü sevkedilmesi, Güvenlik Konseyinde karar altına alındı.

George Papandreu, hükümeti devraldıktan 9 gün sonra, 25 Şubat 1964'te Makarios'a Yunan ulusu ve hükümetinin Kıbrıs'la dayanışma içinde olduğunu bildiren bir mesaj yolladı. Kıbrıs sorununun çözümünde Birleşmiş Milletlerin yaklaşımını destekleyen Papandreu, Türk tehditlerinin devam etmesi karşısında saldırı durumunda Kıbrıs'ı askeri bakımdan koruma taahhüdünde bulunmayı gerekli gördü. «Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş çıkması çılgınlık olur; ama Türkiye bu çılgınlığı yapmaya kalkışırsa biz de aynı şekilde davranmakta bir an bile tereddüt etmeyeceğiz» dedi.

Nisanda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi. Birleşmiş Milletler arabulucusu Tuomioja soruna barışçı bir çözüm yolu bulma konusunda Türkleri ikna etmeyi başaramamıştı. Olaylar birbirini izledi ve savaşın eşiğine gelindi. Makarios nisan başlarında Atina'yı ziyaret etti. Kıbrıs sorununun tüm yönleriyle bizzat ilgilenen babam, Makarios'la dört ilke üzerinde tam bir görüş birliğine vardı. Bu ilkelerin birincisi, soruna Birleşmiş Milletler kanalıyla çözüm aramaktı. Her ikisi de NATO'nun söz sahibi olması kabul edildiği ya da Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmeler yapıldığı takdirde bunların Rumlara zarar vermekten başka işe yaramayacağında anlaştılar. İkinci ilke, nihai hedefin Enosis olduğuydu. Üçüncü olarak, yapılacak girişimlerin hiçbiri Türkleri kışkırtıcı nitelik taşımamalıydı. Gerçekten de Türk azınlığa ödün verilmesi ve barış için gözle görülür çabalara girişilmesi, Enosis kaçınılmazlaştığı takdirde, tarihsel olarak haklı bir zeminde olmak veya herhangi bir çatışmayı önlemek açısından mutlaka gerekliydi. Dördüncü ilke, bir Türk saldırısı karşısında Yunanistan'ın Makarios Hükümetinin yardımına koşacağını belirtmekteydi.

Makarios'la Papandreu'nun nisan ayında yaptıkları toplantıda, önemli, gerçekten hayati bir karar alınmıştı. Kıbrıs, Yunanistan'dan oldukça uzaktaydı. Bu nedenle Yunanistan'ın Kıbrıs'a yardım taahhüdü, Türkiye'nin adaya asker çıkarması halinde pek bir şey ifade etmeyecekti. Kıbrıs'ın savunmasına Yunanistan'ın askeri yönden katkıda bulunması, bu katkıyı Türkler saldırmadan önce gerçekleştirmesiyle mümkün olabilirdi. Gerçekten de, Yunanistan Kıbrıs'a el altından silah ve asker yollayabilirse, bu, Türklerin işini zorlaştıracak ve adaya askeri müdahaleyi önleyecekti. Babam, Makarios'a bu teklifi yaptı; o da kabul etti. Geniş çapta bir yardım harekâtı başladı. Bu yardım gizlice iletiliyordu. Silah ve asker dolu gemiler geceleri adaya yanaşıyor; sivil elbiseler giymiş «gönüllüler» Kıbrıs'a çıkarılıyor ve Kıbrıs birliklerine katılıyorlardı. Yardım harekâtı yazın ortalarına dek sürdürüldü. 20 bin kadar tam teçhizatlı subay ve er Kıbrıs'a çıkarıldı. Bunlar, Türklerin Kıbrıs'ı «ziyaret» etmelerini önleyebilecek kararlı bir savunma kuvveti oluşturdular. Bir yandan da Yunan Hükümetinin Washington ve New York'ta pazarlık gücünü yükseltiyorlardı.

Türklerin Kıbrıs'a en ciddi saldırı tehdidi, 4 Haziranda geldi. Hükümetimiz silahlı kuvvetlerimizi teyakkuz durumuna ge-

çirdi; Dışişleri Bakanımız da ABD ve İngiltere Büyükelçiliklerine savaş olasılığını bildirdi. Beorge Ball, ivedi görevle Yunanistan'a geldi; George Papandreu ile Kastri'deki evinde görüştü. Bu önemli toplantıda Ball, Yunan ve Türk hükümetlerinin, Kıbrıs sorununu bir zirve toplantısında görüşmeleri gerektiğini bildirdi. Papandreu Yunanca karşılık veriyor; ben de sözlerini İngilizceye çeviriyordum. Papandreu, Ball'a, iki ayrı sorunu, bir azınlık olarak Türklerin sorunlarını ve bir ulus olarak Kıbrıs'ın sorununu birbirine karıştırdığını anlatmaya çalışıyordu. Türk azınlığı sorunuyla ilgili olarak, azınlık çıkarlarının gözetilmesi konusunda, dünya kamuoyunu tatmin etmede önemli yükümlülükler almaya hazır olduğunu belirtti. Bir ulus olarak Kıbrıs sorununa gelince; Türkiye'nin yasal müdahale hakkı ya da çıkarı olduğunu kabullenmeye razı değildi; çünkü Türkiye, bağımsız bir Kıbrıs'ın veya doğrudan Yunanistan'a bağlı bir Kıbrıs'ın kendi güvenliği açısından bir tehdit teşkil ettiğini ileri süremezdi.

Papandreu, Ball'un uyarısını ve ABD'nin bir Türk saldırısını önlemek için birkaç kez duruma müdahale ettiği, ancak artık bu tür müdahalede bulunamayacağı yolundaki sözlerini esefle karşıladığını belirtti. NATO tarafından silahlandırılan ve finanse edilen bir NATO üyesinin, müttefiki bir diğer NATO üyesi ülkeye saldırması durumunda ABD seyirci mi kalacaktı? Eğer böyle olacaksa batı ittifakının ne anlamı kalıyordu? Ancak George Ball, tartışmaya girmedi. Papandreu'yu, Başkan Johnson'la görüşmek için ABD'ye gitmeye ikna etmeye gelmişti. Türkiye Başbakanı İnönü böyle bir çağrıyı kabul etmişti. George Papandreu da kabul edecek miydi? Papandreu Ball'un davetini kabul etti; fakat bu ziyaretin İnönü ile buluşmak isteği ya da Birleşmiş Milletlerin atlatılması şeklinde yorumlanmamasını istedi. Bu iki nokta da Papandreu açısından çok önemliydi. Çünkü İnönü ile doğrudan görüşmek, Kıbrıs sorununun bir Türk - Yunan sorunu olduğunu kabullenmek anlamına gelecekti. Johnson'la yapacağı görüşme, Kıbrıs sorununun NATO'yu ilgilendiren bir sorun olarak yorumlanmasına yol açarsa, tüm çabalara karşın bir çözüme ulaşmak mümkün olmayacaktı. Ball, Papandreu'ya Washington ziyaretinin her iki anlama da gelmeyeceği konusunda güvence verdi.

George Papandreu, Stavros Kostopulos ve ben, başkanlık uçağıyla Washington'a gittik. Bir bomba ihbarı üzerine, Madrid'de Amerikalı uzmanların çalışmalarını tamamlayabilmeleri

için iki saat bekledik. Bu olay dışında yolculuğumuz çok iyi geçti. 23 Haziranda bizi Williamsburg'a götürdüler. Ertesi gün helikopterle Beyaz Saraya indik. Formaliteler tamamlandıktan sonra Beyaz Sarayda iki saatlik bir görüşme için toplandık. Toplantıda Başkan Johnson, Dışişleri Bakanı Rusk, Yardımcısı Ball, George Papandreu, Stavros Kostopulos ve ben hazır bulunuyorduk. Daha önce Başkan Johnson'la hiç karşılaşmamıştım. Uzun boyluydu, güçlü ve rahat bir insan izlenimi uyandırıyordu. Konuşmasına ABD'nin zor bir durumla karşı karşıya kaldığını belirterek başladı. ABD, taraflardan birinin yanında yer alamaz, Türkiye'nin silahlı müdahalesini artık önleyemezdi. Bu işlemi daha önce birkaç kez yapmıştı, ama soruna bir çözüm bulamamıştı. Ancak ilgili taraflar, Yunanistan ve Türkiye, aralarında ikili görüşmeler yoluyla bir formül bulabilirlerdi. İnönü hâlâ ABD'deydi. Acaba George Papandreu onunla görüşebilir miydi? İnönü görüşmeye taraftardı. Bizzat kendisi böyle bir görüşme için çok elverişli, sakin bir yer seçmişti : Camp David. Bir Amerikalı da (Dean Acheson) tavsiyelerde bulunmak ve yardımcı olmak amacıyla görüşmede hazır bulunacaktı. Batı ittifakı Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş çıkmasına razı olamazdı. İki ülke de bir çözüm bulmanın sorumluluğunu taşımaktaydı. Bir çözüme ulaşılacak olursa, Johnson Yunanistan'ı ziyaret edecek ve ABD'nin Yunanistan'ın ekonomik kalkınma programını desteklemeye hazır olduğunu açıklayacaktı.

George Papandreu, açık ve kesin yanıtlar verdi. Türkiye ile Yunanistan arasında, anlaşma temelleri önceden saptanmaksızın yapılacak bir zirve toplantısı ciddi sakıncalar doğurabilirdi. Çünkü İnönü ve Papandreu, ya da onların temsilcileri, görüşmelerde bir sonuca varamazlarsa, sonraki adım kaçınılmaz olarak savaş olacaktı. Başkan Johnson'un kafasında herhangi bir formül var mıydı? Amerikalılar Acheson'un arabulucu olarak önereceği bir plan hazırlamışlar mıydı?

Johnson, Papandreu'yu aklında herhangi bir plan olmadığını söyleyerek yanıtladı. Uzlaşmaların yararına inandığını yineledi. Aslında ikinci konuşması ilk konuşmasının aynıydı. Sanki kimse bir şey söylememiş gibi davranıyordu. Söyleyeceklerini önceden hazırlamış olduğu belliydi; hazırladığı kısa konuşmanın bir milim dışına çıkmaya da niyetli görünmüyordu. Babamın umutsuzluğa düştüğünü hissediyordum. Yürüttüğü mantık ve özenle hazırladığı sorular, hiçbir işe yaramamıştı.

Johnson'un tek bir önerisi vardı: Papandreu, İnönü ile buluşmalı ve zirve düzeyinde uzlaşmalar yapılmalıydı. Papandreu'nun tüm çabaları boşunaydı; Johnson'un düşüncelerini değiştiremezdi. Karşılıklı bir konuşma olmamış, görüşme bir monologdan ibaret kalmıştı.

Giderek bu nitelik de ortadan kalktı. Bir beyin yıkama işlemi başladı. Blair House'da kalıyorduk. Ertesi gün Dean Rusk geldi. Rusk'ı, kafamda, makul ve anlayışlı bir insan olarak canlandırmıştım. Ama sandığım gibi çıkmadı. Kuru bir üslubu vardı. Bizi ziyarete gelişinin amacı, Başkan Johnson'un önerisini kabul etmeyecek olursak, Türkiye'nin Kıbrıs'a veya Yunanistan'a, hatta belki de ikisine birden saldırabileceğine ve Amerika'nın da bu durum karşısında kılını bile kıpırdatmayacağına inandırmaktı.

Daha sonra başkanın yatında Acheson ve McNamara ile görüştük. Öğle yemeğinde Acheson geniş açıklamalarda bulundu. Türkleri ve Yunanlıları bir araya getirmekle görevlendirilmişti. Kendisine çok güveniyordu; daha doğrusu kendini beğenmişin biriydi. Espriler yapıyor, akıllıca laflar ediyordu. Ama tartışmaya bir katkısı olmuyordu bunların. Apaçık bunaklık belirtileriydi Acheson'un sözleri. Fakat bu hastalığın özelliği gereği, hasta, durumunun farkında değildi. McNamara ise ağzını açıp da tek söz bile etmedi.

Ertesi akşam Yunan elçisinin evine akşam yemeğine gittik. ABD Savunma Bakanı McNamara babamla benim arama oturmuştu. Söz arasında Türklerin hava kuvvetlerinin güçlü olduğunu, bir çatışma çıkacak olursa Türk uçaklarının Yunan topraklarını yakıp yıkacağını söyledi. Papandreu birden ayağa fırladı; «Türkiye'ye böylesine güçlü bir hava kuvvetleri sağladığınız için teşekkür ederiz sayın bakan. Ama izin verirseniz size, Türkiye'nin çok daha güçlü hava kuvvetleri olan bir başka ülkeyle komşu olduğunu hatırlatmak isterim. Eğer Türkler saldıracak olursa, bu hava kuvvetlerinin de çatışmaya katılması bir olasılıktan ibaret kalmayacaktır» dedi. McNamara kibarca gülümsedi. Konuşmanın konusu ustaca değiştirildi.

Ertesi gün Beyaz Sarayda toplandık. Bu son konuşmalara Başkan Johnson ile birlikte bir kısım kabine üyeleri de katıldılar. George Ball, Yunan temsilcilerinin Türk temsilcilerinden ayrı olarak Dean Acheson'la Cenevre'de toplanmasını önerdi. Böylece, Yunanlılar ve Türkler arasında doğrudan görüşmeler olmayacak ve George Papandreu'nun itirazı karşılanmış

olacaktı. George Papandreu, bunun Birleşmiş Milletleri dikkate almamak anlamına geleceğini belirtti; ancak, Birleşmiş Milletler, Cenevre'deki bu uzlaşma görüşmelerini denetlediği takdirde bir itirazı olmayacağını söyledi. Toplantının bitiminden hemen sonra George Ball, planı Utant'a açıklamak üzere New York'a uçtu. Bu arada biz de ertesi gün New York'a gittik ve Utant'la görüştük. Ball'un önerisini Utant'a sunduk, tartıştık Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Utant, öneriyi ilke olarak kabul etti.

Ertesi gün, daha New York'tan ayrılmadan, Adlai Stevenson ve George Ball bizi ziyarete geldiler. Stevenson pek konuşmadı. 1952 seçimlerinde Minnesota Eyaleti Stevenson Komitesi başkanıydım Birbirimizi tanıyorduk ve içinde bulunduğumuz durum ikimiz için de pek hoş değildi. George Ball, kendi hesabına bize bir nutuk çekmeye kararlıydı. Bir kez daha, çözüme varılmayacak olursa, Türkiye'nin Yunanistan'a saldıracağını ve ABD'nin de hiçbir müdahalede bulunmayacağını belirtti. Durumu anlamıştık. George Papandreu'yu caydırmak için harcanan son çabalardı bunlar. Babamın onurlu yanıtını hâlâ anımsarım :

«1940'ta teslim olmak ya da saldırıya karşı koymak gibi iki seçenekle karşı karşıya gelmiştik. Yunan ulusu o zaman faşizme hayır dedi. Şimdi, 1964 yılında bize sunduğunuz Mussolini'ninkinden farksız seçenek için demokratik Amerika'ya da hayır demek zorunda olmamızdan derin üzüntü duyuyoruz.»

Papandreu bu sözleri söylemiş ve toplantı sona ermişti. Ertesi gün Paris'e hareket ettik. George Papandreu, De Gaulle ile görüştü; ancak ben kendisine eşlik edemedim. Grip'e yakalanmıştım; yatıyordum.

Ülkemizdeki ABD baskısı yaz boyunca sürdü. Başkan Johnson 4 Temmuzda Papandreu'yu Türkiye ile temasa geçmeye zorlayan bir mektup gönderdi. Özellikle, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi için toprak değişimine gidilmesi önerisinde bulunuyordu. Türkler, durumun kritik olduğunu vurgulamak için 16 Temmuzda çıkarma hazırlıklarına giriştiler. Papandreu, Kostopulos ve ben, 20 Temmuzda İngiliz Hükümeti ile görüşmek üzere Londra'ya gittik. Bu, kuşkusuz Washington'un tavsiyesi sonucu yapılan resmi bir çağrıydı. Londra'da Washington'da önümüze sürülmüş olan teklifle bir kez daha karşılaştık. Gerçi tatlı dillilikleri ve diplomatik ustalıkları Washington'un odun gibi üslubuyla taban tabana zıt olan İngilizler, öneriyi çok

daha çekici hale getirmişlerdi; ama formül, yine aynı formüldü; özü itibariyle bir değişikliğe uğramamıştı. George Papandreu Yunan Hükümetinin tutumunu bir kez daha açık ve etkili bir biçimde dile getirdi; ama boşunaydı. Ve Londra görüşmeleri sürerken Türkiye Cumhurbaşkanı Gürsel bombalama tehditleri savuruyordu.

Bambaladı da. 7 Ağustosta, Türk Hava Kuvvetleri üç gün süren bir bombardımana başladı. Kıbrıs'ta bir kısım köyler yerle bir oldu; çok sayıda sivil öldü ve yaralandı. Bir kez daha savaşın eşiğine geldik. Makarios hava kuvvetlerimizi yardıma çağırdı. Ama gönderemedik. Canımızın istemediğinden değil, teknik olanaksızlıklar yüzünden. Kıbrıs, Yunan hava üslerinden çok uzaktaydı; savaş uçaklarımızın Kıbrıs semalarında iki dakikadan fazla uçabilme olanağı yoktu. Uçaklarımızı göndersek, Kıbrıs Hava Kuvvetlerine sürekli bir yardım sağlayamadan, Türkiye'yi harekâtı ilerletmeye teşvik etmiş olacaktık.

Bu sıralar Acheson, Cenevre'de hemen her gün Türk ve Yunan temsilcileriyle görüşmeye devam ediyordu. Kıbrıs konusunda ünlü «Acheson Planı» biçimleniyordu. Acheson Planı şu noktaları içeriyordu : Birinci olarak, Türklere 30 ile 50 yıllık bir süre için askeri üs kiralanması karşısında Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleştirilmesi. Türklerin, adanın beşte biri genişliğindeki bir alanı kapsayacak olan üste egemenlik hakkı olacaktı. İkinci olarak adanın her iki etnik grup için birbirine paralel iki hükümet kurularak idari yönden bölünmesi. Üçüncüsü, Yunanistan ve Türkiye için birleşik bir askeri komutanlık oluşturulması. Görüldüğü gibi plan, adanın bölünmesini (çifte Enosis) ve Türkiye ile Yunanistan arasında sımsıkı bir askeri ittifak kurulmasını öngörüyordu. Bu nedenle plan gerçeklerle bağdaşmıyordu. Yunan Hükümeti kabul etse dahi Kıbrıslı Rumlar bu planı hiçbir zaman kabul etmezlerdi. Aslında plan, Kıbrıs'a Yunan silahlarının zoruyla kabul ettirilmek isteniyordu.

Acheson Planını kabul etmemiz konusunda ABD elçiliğinin baskısı dayanılmaz derecede artmıştı. Henry Labouisse ve yardımcısı Norbert Anschuetz, her gün Kastri'ye babamı ziyarete geliyorlardı. Zamanımızın çoğunu Kıbrıs haritalarını incelemekle geçiriyorduk. Sık sık tartışmalar kızışıyordu. Bütün bunların en hoşa gitmeyen tarafı Amerikan tarafının Acheson Planını bize parça parça, madde madde kabul ettirme çabalarıydı. Papandreu'nun bazı noktaları kabul etmeye hazır olduğunu sezdikleri anda hemen öbürünü de öne sürüyorlardı. Ger-

çekte biz planın ne olduğunu son zamanlara değin anlayamamıştık. Ve sonunda George Papandreu planı reddedip Cenevre görüşmelerini bozunca, Amerikalılar babamın sözünden döndüğünü söylediler. Ama bunun başarısızlıklarını örtbas etmek ve Washington'a gönderip durdukları iyimser raporları haklı çıkarmak için uydurulmuş bir yalan olduğu ortadaydı.

Cenevre görüşmelerinin sona ermesinden sonra Amerikalılar başka bir çözüm şekli ileri sürdüler: Kıbrıs'ta Türklerin komutanlığında bir NATO üssü karşılığında Enosis. ABD'yle iyi ilişkilerini sürdürmek isteyen kral, bu planı desteklemede inisiyatifi ele aldı. Planın uygulanmaya konmasına bir başlangıç olarak, ABD Hükümeti, hükümetimize Makarios'un siyasetine karşı çıkılması için baskı yapmaya başladı.

Bu olayların çoğundan Yunan kamuoyunun haberi yoktu. Ama ben *Le Monde* muhabiri Eric Rouleau'yla yaptığım bir konuşmada bu meseleleri açıkladım. Böylece Atina üstüne çıkarılan bütün dedikodular açıklık kazandı. Demecim 5 Ekimde yayımlandı. Söylediklerim arasında şunlar da vardı:

«*Belli batılı güçler, Başkan Makarios'la hükümetimizin arasını açmak için, bizden, onun siyasetini kötülememizi istiyorlar. Böylece bu güçlerin Kıbrıs'ın durumunu hiç anlayamadıkları ortaya çıkmaktadır. Makarios, tecrit olmuş bir lider değildir. Halkının gerçek sözcüsüdür ve siyaseti Kıbrıslıların ezici çoğunluğunun istekleri doğrultusundadır. Bu nedenle Makarios'a karşı olmak hem yararsız, hem de sakıncalıdır... Enosis ve NATO himayesinde Türk askeri üssü düşüncesine dayanan bir anlaşma, Kıbrıs Hükümeti karşı çıktığı sürece, söz konusu olamaz.*»

Bu demeç Yunanistan'daki Amerikalı görevlilerin protestolarıyla karşılaştı. Büyükelçi Labouisse, babamı ziyaret ederek açıklama yapmasını istedi. Kuşkusuz, başbakanı güç durumda bırakmıştım ve yine hiç kuşkusuz, hükümetle Yunanistan'daki Amerikalılar arasında ciddi sürtüşmelerin kaynağı olmuştum. O sıralar Koordinasyon Bakan Yardımcısıydım. Bu göreve haziranda, Koordinasyon Bakanı George Mavros, Yunan Ulusal Bankası Müdürü olmak için görevinden ayrıldığında getirilmiştim. Birinci yardımcı Stefanopulos Koordinasyon Bakanı olarak atanınca ben de yardımcısı seçilmiştim.

Kasımın bir pazar günü Kastri'de babamı ziyaret ettim ve bakanlığımın kendisi ve hükümet için sorunlar yaratması nedeniyle, ülkeyi daha rahat yönetebilmesi için görevimden ayrıl-

maya karar verdiğimi söyledim. Önce çok şaşırdı, sonra üzerinde düşündükçe, bana hak vermeye başladı. Birlikte kısa bir istifa mektubu hazırladık. İstifam aynı günün akşamı radyodan okundu. Ertesi sabah makam odam, parti yöneticileri, bakanlar, milletvekilleri, parti ileri gelenleriyle dolmuştu. Hepsi de beni kararımı değiştirmeye ikna etmek için dil döküyorlardı. Kabine bensiz toplandı. Her bakan bir konuşma yaptı. Hepsi de istifamın ekonomik gelişme alanında hükümet çalışmalarını aksatacak derecede önemli olduğunu, yaratıcı bir kabine üyesi olduğumu savunuyorlardı. İki gün sonra istifamın nedenlerini açıklamak için parlamentoya gittim. Benim için çok zor dakikalardı o anlar. Genel çizgilerin dışına çıkmayan bir konuşma yaptım. Sonra parti önderleri konuşmalar yaptılar. Kimse de neden böyle yaptığımı anlamış görünmüyordu. Sol gruptan EDA'nın parlamento lideri Elias Eliou'nun dışında kimse istifamın gerçek nedenine yaklaşamadı bile. Elias Eliou, istifama Kıbrıs sorunu konusundaki tutumumdan kaynaklanan Amerikan baskısının sebep olduğuna değindi. Amerikalıların benim istifa etmemi istedikleri doğruydu; onlarla çatışmamın hükümetimizle büyük devletler arasındaki ilişkileri bizim aleyhimize çeviren bir atmosfer yarattığı doğruydu. Toplantı sona erdikten hemen sonra telefona çağrıldım. Başpiskopos Makarios, ülkesinin bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı çabalarına katkılarım şerefine dört günlük bir ziyaret için beni Kıbrıs'a davet etti. Kabul ettim. Çağrı tam zamanında yapılmıştı.

Ziyaretim, çözümsüz kalan Kıbrıs sorunu için değil, ama Yunanistan'da gelecekteki siyasal gelişmeler açısından hayati önem taşımaya başlamıştı. Adadaki başkanlık sarayında geçirdiğim dört gün, bana, Makarios'un düşüncelerini derinliğine kavrama olanağı verdi. Son derece zeki ve bilgili bir adamdı; değer yargıları, stratejisi, taktikleri konusunda en ufak bir ipucu bile vermeksizin saatlerce konuşmayı iyi biliyordu. Yalnızca bir başkan ve başpiskopos olmakla kalmıyor, bir kabile şefi niteliklerini de taşıyordu. Bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı kavramlarıyla özdeşleşmişti. Ama bunun da ötesinde, Kıbrıs halkı tarafından ülkenin vazgeçilmez kişisi olarak kabul ediliyordu. Kıbrıs sorununa Makarios'un açık onayı olmaksızın bir çözüm arayanlar boş hayallerin peşinde koşuyorlar demekti.

Atina'ya döndüğümde yeni bir durumla karşılaştım. Artık bakan değildim. Ekonomik programlarda formülasyon ve uygulama yeteneklerim, teknokratlığım, Merkez Birliği üyeleri ara-

sında ikincil bir konu haline gelmişti. Ama istifam ve Kıbrıs ziyaretim bana büyük bir ulusal önem kazandırmıştı. Dahası, Yunanistan'ın dış ilişkilerinde teslimiyeti reddeden tutumumla, alışılmışın dışında bir önem kazanmıştım. Bu, ülkesinin büyük müttefiklerince hor görülmesine karşı duyduğu öfkesini yıllardır içinde bastıran Yunan halkında derin duygusal etkiler uyandırmıştı.

Sağcı basın yeni durumun getireceği sonuçların farkına varmıştı. Daha önce hiç yapmadığı bir işe girişti, geniş çapta saldırıya geçti. Kıbrıs konusunda yanlış tutumum nedeniyle yargılanmam öneriliyordu. Saldırılar babama ve doğal olarak Makarios'a kadar uzanıyordu. Karamanlis yanlısı *İmera* gazetesi, «Kanıtlar aleyhlerindedir, eğer yargıç önüne çıkarlarsa hiçbir hafifletici neden bile olmaksızın idam mangasının önüne çıkarlar. Suçları vatana ihanet suçu kapsamına girer» gibi savlar ileri sürüyordu. Ama asıl şaşırtıcı olan şey, Kokkas'ın merkezci gazetesi *Eleftheria*'nın 1965 Ocağında bana ve Makarios'a saldırısı olmuştu. Başyazılarından birinde, her ikimizi de Acheson Planında öngörülen Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini önlemiş olmakla suçluyordu. Makarios öfkeli, sert bir yanıt verdi:

«*Bazı başyazılarda nereden esinlendiği kuşkuları çeken iftira ve yalanlar hüküm sürmektedir.*»

Ve George Papandreu, aşağıdaki açıklamayı yapmak zorunluluğunu duydu:

«*Böylesine nazik bir ulusal meselede açıkça konuşmama koşullar izin vermemektedir. Şimdilik ancak bu kadarını söyleyebilirim. Makarios ve Andreas Papandreu'nun Enosis'in gerçekleşmemesinden sorumlu oldukları doğru değildir. Andreas Papandreu, hükümetin Kıbrıs konusundaki tutumuna ters düşen hiçbir şey savunmamıştır.*»

Benim basına açıklamam da bu doğrultudaydı.

Martta yeni bir bunalım baş gösterdi ve bu kez Atina'daki ABD Elçiliğinin en önemli simaları sahneye çıktı. Bu, Mısır'dan hareket eden Sovyet uçaksavar füzeleri yüklü bir Yunan gemisinin Kıbrıs'a gitmekte olduğu haberinin ABD Elçiliğine ulaşmış olmasının sonucuydu. Gerçekten de Makarios, 1964 Eylülünde, uçaksavar füzeleri satın almak için Sovyetler Birliği'yle bir anlaşma yapmıştı. Anlaşma ağustostaki Türk hava saldırılarından sonra ve Yunan Hava Kuvvetlerinin yardıma gelemeyeceğinin kesinlikle belli olması üzerine yapılmıştı. Makarios bu meseleyi Yunan Hükümetine bildirmiş; ama George Papan-

dreu, böyle bir sorumluluğu üstlenemeyeceğini bildirmişti. Papandreu kendisinin hava savunmasına yardım etmediğini kabul ediyordu; ama Makarios'u Moskova'yla hiçbir siyasal yükümlülük altına girmemesi konusunda da uyarmıştı. Yoksa Yunan Hükümeti, Makarios'u suçlamak ve Kıbrıs'ı savunma konusunda işbirliğini bozmak zorunda kalarak güç durumlara düşecekti. Makarios Sovyetler Birliği'yle siyasal bir ilişkiye girmedi; ama uçaksavar füzeleri ve dayanıklı savaş malzemesi satın alma konusunda bir anlaşma yaptı. Yunanistan'daki Amerikan grubu bu duruma çok öfkelendi. Labouisse, Kıbrıs'ta 6 aylık bir süre içersinde barışın sağlanması konusunda 5 maddelik bir program hazırladı. Bu maddeler, Türklerin gururunu tatmin etmek ve iki ülkenin karşılıklı askeri varlıklarını güçlendirmek amacını taşıyordu. Martın ortasında Kıbrıs kabinesiyle görüşmek ve Labouisse'in ültimatomunu sunmak için Kıbrıs'a giden Garufalias, eli boş döndü. Makarios, Kıbrıs sorununun yalnızca bir Birleşmiş Milletler sorunu olduğunu açıklayarak boyun eğmez tutumunu sürdürüyordu.

İlk kez bu sıralar basında, Papandreu Hükümetini düşürmekten söz eden haberler yer almaya başladı. 1965 Nisanının ilk günlerinde Kıbrıs basınında, kralın, Papandreu Hükümetini düşürmek ve bir ulusal birlik kabinesi kurmak için yollar aradığı ve Kıbrıs sorununu Acheson Planı temelleri üzerinde sonuçlandırmaya çalıştığı üzerine yazılar çıkıyordu.

Nisanda yeni Birleşmiş Milletler Arabulucusu Galo Plaza, Kıbrıs konusunda raporunu açıkladı. Rapor hem Enosis'e, hem de taksime (Acheson Planı) karşıydı. Yunan Hükümeti için bu rapor kısmen eşitlik sağlıyordu. Makarios sevinçliydi; ama Türkler ve Amerikalılar hoşnut değillerdi. Derhal Türkler ve Yunanlılar arasında karşılıklı görüşme için hükümetimize baskılar yapılmaya başlandı. Stavros Kostopulos Londra'da NATO' nun bahar toplantısına katılırken Türk temsilcisiyle görüşmeye başladı ve böylece Merkez Birliği Hükümeti, siyasetinin temel ilkesini çiğnemiş oldu. Makarios, Londra görüşmelerinin adanın taksimine yol açabileceğini açıkça söyledi. Ve Kostopulos Atina'ya döner dönmez Başbakanın, «Londra'daki görüşmelerde Kıbrıs sorununa hiç değinilmediği; Yunanistan'ın hiçbir zaman, Kıbrıs sorununun yalnızca Birleşmiş Milletler sorunu olduğu ve Türk - Yunan görüşmesi sorunu olamayacağı anlayışından ayrılmayacağı» şeklindeki bildirisine katılmaya zorlandı.

Ama bütün işler kontrolden çıkmış görünüyordu. Bir yandan Makarios, «Kıbrıs Rumlarının tarihlerinin en güç dönemini yaşadığını ve Kıbrıs Rum halkının adanın bölgesel bütünlüğünü korumak için zorlu bir mücadeleye girdiğini» söyleyerek uyarıda bulunurken; hükümetimizin Başbakan Yardımcısı ve Koordinasyon Bakanı Stefanopulos, sözde Enosis'e yol açacak olan Acheson Planının başarısızlığından Makarios'un sorumlu olduğu şeklinde açıklamalarda bulunuyordu. Kıbrıs basını, Stefanopulos ve Garufalias'ın hükümetimizden istifasını isteyerek karşı saldırıya geçti ve aynı zamanda Papandreu Hükümetinin devrilmesi için gizli çalışmalar yapıldığı hakkında da bilgiler verdi.

Gerçekten de böyle bir gizli çalışma vardı ve bu, George Papandreu'nun Kıbrıs sorunundaki güçlü ve kararlı tutumuna karşı tezgâhlanıyordu. Yunanistan'da demokrasinin ölümüne yol açan trajik siyasal gelişmelerin altında Kıbrıs sorunu yatmaktaydı.

PERİKLES'TEN ASPİDA'YA

«Perikles Planı» Parlamentoda

George Papandreu Hükümetini devirmek için bir plan olduğuna dair ilk haberler 19 Şubat 1965 günü dramatik bir biçimde ortaya çıktı. Bay Kanellopulos Atina'da Ulusal Radikal Birliğin büyük bir kesimine hitap ederek, «Papandreu'nun gitmesi gerektiğini» belirtti. Demecin ağırlığı, Kanellopulos'un yeni seçim önerdiği noktasında toplansaydı, kimse fazla önem vermeyecekti buna. Fakat Kanellopulos, kesin olarak yeni seçim önermediğini ve aynı zamanda Merkez Birliği Partisini suçlamadığını söyledi. Tüm suçlamalarını Başbakan ve Parti Başkanı George Papandreu'ya yöneltiyordu. Merkez Birliği Partisinin parlamento grubu üyelerini ziyaret ederek Papandreu'nun başkanlığına karşı çıkmalarını ve hükümeti devirmelerini, sonra Ulusal Radikal Birlik ile birleşip yeni bir hükümet oluşturma çabalarına girişmelerini öneriyordu. Bu, George Papandreu'ya karşı bir ayaklanma çağrısıydı. Yunan Parlamentosunun tarihinde Kanellopulos'unkine benzer bir davranış o güne kadar görülmüş değildi; Papandreu'nun öfkesini bastırmak oldukça güç oldu. Papandreu, Merkez Birliği Partisinde aptalların ve alçakların bulunmadığını belirtti ve Kanellopulos'u şiddetli bir biçimde kınadı. 1961 yılında Karamanlis'e büyük bir başarı kazandıran sandıksal darbenin, Perikles Planının yürütülmesinde ordunun işlevini açığa çıkaran resmi bir soruşturmanın sonuçlarını parlamentoya sundu. Papandreu o güne dek, iki büyük parti arasında düşmanlık körüklememek için hep müteredditt davranmıştı; fakat Kanellopulos'un bu uygunsuz davranışı, şimdi ikisi arasındaki ilişkileri bir daha onarılamayacak biçimde zedelemişti. Bu nedenle Papandreu 26 Şubatta kanıtları açıkladı. Parlamentoda bir konuşma yaptı ve şunları söyledi:

«*Ulusal Radikal Birliğin esas iddiası, Perikles Planının bir savaş planı olduğudur. Ancak delillerin ortaya konmasıyla bir-*

likte bu iddia geçerliliğini yitirince Bay Kanellopulos planın komünizm tehlikesine karşı hazırlandığını, Merkez Birliğine baskı uygulamayı amaçlamadığını söyledi. Ancak bilindiği gibi, bu plan, Merkez Birliğini hedef almaktadır. Bunların da ötesinde, halkın iradesinin üzerine geçmeyi amaçlayan bir planı kabul edemeyiz.»

George Papandreu'nun açıklamaları karşısında Kanellopulos'un gösterdiği tepki, Papandreu'yu araştırma sırasında Genelkurmay bürolarında bulunan bir kısım belgeleri 3 Mart 1965 günü kamuoyuna açıklamak zorunda bıraktı. Araştırma 5 yüksek rütbeli subay tarafından yürütülüyordu. Subayların içinde en ünlüleri Komite Başkanı General Lukakis, KYP Başkan Vekili Albay Papaterpos ve Askeri İstihbarat Servisi Başkanı Albay Tsepapadakis'ti. Belgeler, 61 seçimleri sırasında şiddet hareketlerinde ordunun büyük bir payı olduğunu çok açık bir biçimde sergilemekteydi. Sürekli kullanılan «düşman» sözcüğüyle «komünistler, taraftarları ve tarafsızlar» kastediliyordu. Belgelerde ifade edilen emirlere göre, bu kesimlere «düşman muamelesi» yapılması gerekiyordu. 12 Ağustos 1961'de yüksek düzeyde yapılan bir toplantıya ilişkin daha ayrıntılı bilgiler verildi. Toplantıya, aralarında İDEA cuntasının önemli elemanlarından, Karamanlis döneminde KYP'nin başı olan General Natsinas ve yardımcısı CIA ile bağlantı kurmakla görevli olan Yarbay Papadopulos'un (bugün Yunan cuntasının kuvvetli adamı ve Yunanistan diktatörü olan Papadopulos, bu Papadopulos'tur) da bulunduğu, silahlı kuvvetlerin, jandarmanın ve polisin kilit adamları katılmışlardı.

Karamanlis'in de onlarla birlik olduğu su götürmez bir gerçekti. Çünkü aynı toplantıda Genelkurmay Başkanı General Kardamakis, Karamanlis'in ilerki seçimde Perikles Planının uygulanmasını onaylamış olduğunu açıklamıştı. Belgeler, silahlı kuvvetlerin bu anayasadışı müdahalesini ayrıntılı olarak açıklıyordu. Sorumluluk polis, jandarma ve ordu arasında paylaşılmıştı. İçlerinde komünistlerin, komünist sempatizanlarının ve tarafsızların bulunduğu «sarılar»a karşı fiziksel ve psikolojik işkenceler uygulanacak; tutuklamalara ve sürgünlere girişilecekti. Bu işlemin amacı, «maviler»in, daha açık bir ifadeyle Ulusal Radikal Birlik Partisinin seçimleri kazanmasıydı.

Gerçekler açıklandığı zaman Kanellopulos öfkesini zorlukla gizleyebildi. «Bu konuyla bu kadar derinden ilgilenmemin nedeni, Perikles Planının açıklanmasından sonra silahlı kuv-

vetlerin varlığına büyük bir darbe indirilmiş olmasıdır. Bu darbenin zararları, ancak yeni bir ahlaki düzenlemeyle tamir edilebilir. George Papandreu silahlı kuvvetlerin bütünlüğüne karşı haksız bir suçlama yöneltmiştir ve bu büyük hatasının karşılığını ödeyecektir» dedi.

Kanellopulos, silahlı kuvvetlerin ahlaki bakımdan yeniden düzenlenmesinden söz ederken, Yunan yurttaşlarının demokratik özgürlüklerinin bundan böyle askeri müdahalelere maruz bırakılmaması ihtiyacına değinmiyordu. Tam tersine, araştırmayı yürütmek cesaretini gösteren beş subayın cezalandırılması gerektiğinden dem vuruyordu. Bunun üzerine kurulu düzenin basın organları, General Lukakis ve arkadaşlarına karşı iftira dolu bir kampanya başlattı. General Lukakis, şahsına yöneltilen suçlamalar karşısında dava açma izni istedi; fakat Savunma Bakanı Garufalias, generalin isteğini reddetti. Kral Konstantin* öfkesini zorlukla bastırıyordu. Papandreu'dan, ordunun hiyerarşi ilkesini zedeleyen bu beş subayı görevden almasını istedi; ancak Papandreu kralla aynı fikirde değildi. Lukasis ve arkadaşları sadece hükümetin emrini yerine getirmişlerdi. Ortada sorumluluk duyması gereken biri varsa, o da kralın kendisiydi.

Bu arada basında da önemli gelişmeler olmaktaydı. Atanması demokratik kampın saflarında korku ve kaygıya yol açmış bulunan Genelkurmay Başkanı General Gennimatas'ın Perikles Planının yapılması ve uygulanmasında önemli bir rol oynamış olduğu ortaya çıkarılmıştı. Sonuçta Papandreu kendisini, bir yandan General Lukakis ve arkadaşlarının azledilmesi için kral, Kanellopulos ve sağcı basın tarafından; öte yandan da Genelkurmay Başkanına işten el çektirmesi için Merkez Birlikçi basın tarafından yöneltilen baskıların ortasında biçimsiz bir konumda bulmuştu.

Kral, kurulu düzenin askeri kesimi ve Ulusal Radikal Birlik, bu gelişmelerden duydukları kaygıyı gizleyemiyordu. Silahlı kuvvetleri temizleme, politik bakımdan tarafsızlaştırma, «Ordu ulusa aittir» sloganımızı hayata geçirme çabalarımızı etkisizleştirmek için önümüze diktikleri engellerin şimdi savrulup yıkılabileceğini çok iyi anlıyorlardı. Çünkü ordunun ülkenin siyasal yaşamına karıştığını kanıtlamış olan Papandreu, artık

* Kral Paul'un ölümünden sonra Konstantin onun yerine geçmişti. Frederika ise artık ana kraliçe rolündeydi.

ordu yönetiminde esaslı değişiklikler talep etme aşamasına geçebilirdi. Ama Papandreu, gerekli değişiklikleri yapma konusunda kararlı olmakla birlikte, bu işi bir kez daha uygun bir zamana, böyle bir eylemin kralla ve ordunun kurulu düzeniyle açık bir çatışmaya yol açmayabileceğini umduğu bir zamana ertelemeye karar verdi. Bu ertelemenin olayların gelişmesinde belirleyici bir rolü oldu; çünkü krala, İDEA'ya ve sağın kuvvetlerine, bizim silahlı kuvvetlere dokunmamızı engellemeyi ve bizi devirmek için gerekli zemini yaratmayı amaçlayan bir karşı saldırı hazırlama zamanını kazandırdı.

Sağ İçin Tehlikeli Oluyorum

Ben, Koordinasyon Bakanı Yardımcılığından istifa edince, sağcılar daha rahat bir nefes almaya başlamışlardı. Fakat bir süre sonra düş kırıklığına uğrayacaklardı. Kıbrıs yolculuğum beni, Kıbrıs'ın özgürlük ve bağımsızlık davasının ve Yunanistan'ın ABD ve diğer müttefik devletlerle ilişkilerinde yeni ve onurlu bir yer kazanması mücadelesinin simgesi haline getirmişti. Yunan siyasal yaşamına yerel bazı öğeler soktuğumu hissediyorlardı. Ve bunda yanılmıyorlardı da. Kabineden istifamdan sonra, bizi Yunan siyasal yaşamının gerçek sorunlarıyla yüz yüze getirecek olan bir program üzerinde çalışmaya başladım. Suedias Caddesinde bir büro kiraladım ve birkaç yardımcımla birlikte, bazı çevrelerle siyasal temaslar geliştirmeye başladım. Gençlik örgütleri, tarım toplulukları, işçi örgütleri, kendi parti örgütlerimiz ve Yunanistan siyasal yaşamında rol oynayabilmek için dört gözle fırsat arayan genç teknokratlar ve aydınlarla bağlar kurmaya giriştim. Bunların da ötesinde Yunanistan'ın sorunlarını inceledim, öğrendim ve öğrettim. 1965 Nisanında siyasal eylem için hazırlıklarımı tamamlamıştım. Merkez Birliğinin milletvekillerinden bir gruba başkanlık ederek, Tesalya bölgesine gittim ve Larissa'da önemli bir siyasal konuşma yaptım. Bu, siyasal yaşamımın bir dönüm noktası oldu. Yolculuğumuz boyunca, kalabalık halk toplulukları bizi coşkuyla karşıladı. Bunun nedenini bulmak zor değildi. Yunan halkı, kurulu düzenin, reform programımızı engellemek için önümüze çıkardığı engellerle çok yakından ilgileniyordu. Kararlı bir eylem istiyordu. Halkın bu isteğini ben de paylaşıyordum.

Larissa'dan dönüşümde yeni bir atmosferle karşılaştım. Birdenbire partideki ilerici eğilimlilerin odak noktası olmuştum. Halkın anlayacağı bir dille konuşuyordum. Taşradan bana gösterilen yakınlık hem dostlarıma, hem de düşmanlarıma, önemli bir siyasal güç oluşturmaya başladığımı kanıtlamıştı. Babam bile Tesalya'daki başarımdan çok etkilenmişti ve Koordinasyon Bakanlığındaki görevime geri dönmem için beni zorluyordu.

Beni tekrar kabineye çağırmasının iki ayrı nedeni vardı. Bunlardan biri çok açıktı. Merkez Birliğinin ekonomik gelişme programının tamamlanması için bana ihtiyacı vardı; çünkü taraftarım çoktu. İkinci neden, kabineden uzakta olunca, ülkeyi dolaşma yetki ve özgürlüğüne sahip olup, daha fazla taraftar toplayarak, öteki parti önderlerini ikinci plana iteceğim ve aralarında huzursuzluk yaratacağım kaygısıydı. Razı oldum ve nisanın sonunda bakanlıktaki koltuğuma geri döndüm.

Aslında benim bakanlığa geri dönüşüm stratejik bir hataydı. Ulusal Radikal Birliğin zaten aşırı ölçüde düşmanca olan tutumu çok daha şiddetlendi. Onlara karşı sert ve sağlam bir tavır almıştım. Dahası, kendimi, ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişimini engelleyen ayrıcalıklı yapıyı halkla birlikte kırmaya adadığımı söylediğim zaman, sözlerimde gerçekten samimi olduğumun farkındaydılar. Sanki bunlar yetmezmiş gibi, Kıbrıs'la ilgili Acheson Planına karşı olduğum için zaten bana karşı cephe almış olan Mitsotakis-*Eleftheria* grubu, bu kez bana ve de dolaylı olarak babama karşı şiddetli bir mücadeleye girişti. Fakat babam kararını vermişti.

Mayıs başında Kral Konstantin'i ziyaret ederek, ona bakanlığın sorunlarını anlattım. Kralın gerçekleştirdiğimiz eğitim reformlarından hoşnut olmadığını ve işçi sendikalarına komünistlerin sızmasından endişelendiğini gördüm. Fakat onu en çok endişelendiren şey, 1961 seçimlerine ordunun müdahale etmiş oluşunun ifşa edilmesiydi. «Babanıza çok büyük saygım var» dedi; «fakat şu anda araştırmayı yürüten beş subayın durumları konusunda aramızda kesin bir anlaşmazlık var. Bu adamlar, üstleri olan Genelkurmay Başkanı General Gennimatas'ın faaliyetlerine dair rapor vermekte hiçbir sakınca görmediler. Bu, silahlı kuvvetlerin hiyerarşik yapısında bütünüyle kargaşa yarattı. Bu adamların artık orduda yeri olamaz.»

Ben cevap vererek, «Majesteleri, bu beş subay sadece hükümetin onlara verdiği emirleri yerine getirdiler» dedim; «baş-

ka türlü davransalardı, emirlere karşı gelmek suçu işlemiş olacaklardı. Eğer bu konuda sorumlu olan biri varsa o da bu subaylar değil, hükümetin kendisidir.»

Kral sinirlendi: «Hayır! Böylesi emirleri hiçbir zaman yerine getirmemeleri gerekirdi. İstifa etselerdi» dedi.

Tekrar cevap verdim: «Daha önce hiç böyle bir şey olmuş muydu? Karamanlis'in emirlerini yerine getirip, Perikles Planını uygulayanlar neden istifa etmediler?»

Konstantin'e bu kadarı yeter de artardı bile. Karşılıklı bir iki nezaket sözcüğünden sonra ayrıldım. Onu bir daha hiç görmedim.

Aspida Düzmecesi

Aspida'yı ilk duyduğumda mayıs ortalarıydı. Saçlarım çok uzamıştı. Bürodan çıkıp berbere gittim. Daha berber dükkânına yeni girmiştim ki, telefon çaldı. Babamın sekreteriydi telefon eden. Derhal başbakanın bürosuna gelmemi rica etti. Çok önemli bir olay olmuştu. Savunma Bakanı Garufalias ile babamı müzakere halinde buldum. Çok dertli olduğu belli olan babam bana bir belge uzattı. Bu, General Grivas tarafından Garufalias'a hitaben daktilo ile yazılmış bir rapordu. Bir kopyası da ayrıca krala gönderilmişti. İnsanı hayretler içinde bırakan ve Grivas'ın Kıbrıs'taki Yunan ordusu içinde yürüttüğü bir araştırmadan söz ediliyordu. Kâğıtta Yüzbaşı Bulukos'un başkanlığında genç subaylardan meydana gelmiş bir askeri örgütün gizli çalışmalar yaptığının ortaya çıkarıldığı belirtiliyordu. Bu örgütün adı Aspida idi. Ayrıca örgüte bağlılık yemini de ele geçmişti. Yemin bir zarf içindeydi. Çok kötü bir Yunancayla şu şekilde yazılmıştı:

«Ülkem üzerine yemin ederim ki, kendimi tüm olarak ve ölünceye kadar, benim için Tanrıdan sonra en büyük varlık olan Aspida örgütünün şu amaçlarının başarılmasına adıyorum:

1) Dışarıdan gelecek her türlü hain düşmana karşı ülkenin bütünlüğünün ve özgürlüğünün korunması,

2) Adil bir devleti oluşturan tüm değerlerin, komünist eylemlerinden, kökü halkın dışında olan güçlerden ve bütün iç düşmanlardan korunması,

3) Demokratik rejimin bekası ve korunması,

4) Büyük Yunanistan'ın yaratılması için yılmaz bir mücadele verilmesi,

5) Demokratik rejimin desteklenmesi için, şiddet de dahil olmak üzere, her türlü yola başvurulması,

6) Başkanımız tarafından temsil edilen ve amaçlarının başarılması için harekete geçildiği zaman kanuni otoritenin tek uygulayıcısı olacağını kabul ettiğim Aspida'ya ve onun emirlerine sınırsız ve tam olarak bağlı kalacağıma yemin ederim.

7) Aspida'nın amaçlarının gerçekleştirilmesi için her türlü fedakârlığı yapacağıma da yemin ederim. Aspida'nın sembolü olarak bir Yunan subayının ahlakına yaraşacak şekilde politikadan uzak duracağıma ve bu yeminimin dışında bir şey yapmayacağıma şerefim üzerine yemin ederim.

Yıl : 196.....

Yemini eden : .....

Bu yemin subayların huzurunda ve sağ elini kutsal kitabın üzerine koyarak edilmiştir.

BAŞKAN»

Babamı kaygılandıran şey, ne bu garip yemin, ne de Grivas'ın keşfettiğini söylediği bir avuç subayın kurmuş olduğu, boyutları çok belirsiz gizli örgüttü. Asıl kaygısı, Grivas'ın raporunun ilk paragrafında benden söz edilmesiydi. Grivas'ın iddiasına göre benim kasım ayında Kıbrıs'a yaptığım ziyaretin amacı, oradaki Yunan ordusunu içten yıkmaktı; Yüzbaşı Bulukos, öteki subaylarla temaslarında benden övgü dolu sözlerle bahsetmişti. Bu da, benimle Aspida örgütü arasında gizli bir ilişki olduğunu gösteriyordu.

Beynimden vurulmuşa döndüm; çünkü Aspida hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Fakat ortada rahatsız edici bir nokta vardı. Yüzbaşı Bulukos'u daha önce görmüştüm. Bulukos geçen şubatta beni Suedias'taki büromda ziyaret etmişti. Kendisi, başbakan tarafından KYP'nin başkan vekili olarak atanan Albay Papaterpos'un yardımcısıydı. Papaterpos, mesleki alanda üstün başarılarıyla ün kazanmıştı. Pek çok nişanı olan bir subaydı ve KYP'ye, bu örgütü, işe yarar ve politik bakımdan tarafsız bir istihbarat servisi haline getirmesi umuduyla atanmıştı; çünkü bu örgüt, biz iktidara gelinceye dek sağın yarı resmi iktidar mekanizmasının merkezi durumundaydı.. Papaterpos Yüzbaşı Bulukos'u kendisine yardımcı olarak almıştı. Askeri çevrenin mensuplarından olan Bulukos'un antikomünist bir geç-

mişi vardı. Kendisi aynı zamanda General Grivas'ın arkadaşıydı; Aralık 1944'te Atina'daki çatışmalarda aşırı sağcı (X) örgütünde çalışmıştı. Papaterpos Bulukos'tan fazla memnun değildi. Bulukos zeki biriydi, ama onunla çalışmak zordu. Böylece şubat ayında Bulukos'u Kıbrıs'a yollamaya karar verdi. Bulukos, Kıbrıs'a gitmeden az önce bir randevu isteyerek ziyaretime geldi. Benden, kendisine yardımcı olmamı rica etti. Atina'da bir kızı vardı ve sık sık gelip onu ziyaret etmek istiyordu. Acaba ona bedava bilet temin edebilir miydim? Bu, oldukça garip bir ricaydı. Ona, bu konuyu başbakanlık genel sekreterine açacağıma söz verdim. Sonraları bu meseleyi açtığımda Bulukos'un isteği bizzat Papaterpos tarafından reddedildi. Sonra bir kez daha Bulukos'u gördüm. İki ay sonra tekrar bana gelerek, ona bedava bilet almayı başaramayışımdan yakındı. Sonra da beni her zaman çok ilgilendirmiş bir sorun olan Kıbrıs sorunu konusunda biraz bilgi verdi.

Bulukos'u tanıdığımı söyleyince Garufalias rahatsız oldu. «Endişelenme Andreas» dedi; «her şeyin açıklığa kavuşacağına eminim. Bu, bir bardak suda fırtına koparmak gibi bir şey.»

Fakat ben dahasını da biliyordum. Grivas'ın, Garufalias'a verdiği rapor Garufalias'ın istemi üstüne hazırlanmıştı. Garufalias'ın epey zamandır bir şeyler bildiğini anlamak için fazla zeki olmaya gerek yoktu. Ayrıca sarayın da bir şeyler bildiği açıktı; çünkü Grivas aynı raporun bir kopyasını da krala göndermişti. Acaba niye bu kopyayı başbakana göndermemişti? Ortada bir tuzak olduğu belliydi. Daha sonra Aspida olayı ile ilgili olarak Grivas ve Garufalias'ın şubat ayından beri birbirleriyle temasta olduklarını öğrendik. Bu, Perikles Planının parlamentoya sunulduğu günlere rastlıyordu.

Aslında Grivas, daha fazla ileri gidilmemesini; tersine bu davayı resmi olarak kapamayı öğütlüyordu. Fakat benim de adımın olaya karışmasından ötürü, başbakanın, oğlunu koruduğu suçlamasından kaçınmak için ahlaki sorumluluk duyarak bu meselenin üstünde duracağını çok iyi biliyordu.

Babam bunu yaptı da. Bunun bir komplo olduğunu çok iyi bilerek meseleyi en kısa zamanda kesin ve nesnel olarak açıklığa kavuşturmak gereğini duydu. Komplonun ardındaki kişiler, babamın ahlaki duyarlığını bilerek davranmış; doğru bir değerlendirme yapmışlardı. Papandreu soruşturma açılmasını emretti; soruşturmanın başkanlığını da, ordunun adli kısmında

görevli, çok saygıdeğer bir kişi olan General Simos'a verdi. Fakat bunlarla yetinmeyip, Perikles Planını açığa çıkaran komitenin üyelerinden General Lukakis ile birlikte kralın öfkesini üzerlerinde toplayan iki subayın da görevlerini değiştirdi. Bunlar, KYP Başkanı Papaterpos'la, Ordu İstihbarat Servisi Başkanı Tsepapadakis'ti. Bu yer değiştirmenin nedeni olarak, Aspida olayında bu iki zeki subayın konu hakkında bilgi edinip bunu hükümete bildirmede başarısızlık göstermiş oldukları söylendi. Fakat herkes, gerçek nedeni anlamıştı: Grivas'ın raporu, George Papandreu'nun kral ve ordu karşısında pazarlık gücünü derinden sarsmıştı.

20 Mayısta General Simos, olayı incelemek üzere Kıbrıs'a gitti. Aynı gün Garufalias, sorunu anlatması için kral tarafından çağrıldı. Garufalias'ı daha sonra ben de gördüm ve Aspida olayından söz açtım. «On subayı görevden atmamız gerekiyor. Kral ancak o zaman memnun olacak» dedi.

«On subay mı? Kral bu işe on subayın karıştığını nasıl biliyor?»

Garufalias sorumu karşılıksız bıraktı. «Endişelenme. Sen bu işte aslında yoksun. İşleri bana bırak» dedi.

Çok şaşırmıştım. «Ne işini sana bırakacağım? Herhalde benim bu işle bir ilişkim olduğunu düşünmüyorsun!» dedim.

Böyle bir şey düşünemezdi zaten, çünkü bu Aspida düzmecesi onun başının altından çıkmıştı.

25 Mayısta kral, General Simos'un neden hâlâ Kıbrıs'tan dönmediğini sormak için sekreteri Arnaoutis'i Garufalias'a gönderdi. Bu arada Aspida olayı ile ilgili bilgiler basına da verilmişti; bunun nedeni ise, «milliyetçi» kampı karşı karşıya bulunduğu tehlikelere karşı ateşlendirmek, dikkatini çekmekti. Simos 1 Temmuzda Atina'ya döndü; topladığı bilgileri Garufalias'a iletti. Simos, raporunda, ordunun sadık ve disiplinli olduğunu, Aspida olayına herhangi bir siyasal şahsiyetin katılmadığını, sorunun bir avuç subay etrafında toplandığını ve ciddi boyutlara ulaşmadığını belirtiyordu. Simos, 6 subay için soruşturma açılmasını önerdi. Subayların altısı da Kıbrıs'taydı. Garufalias, raporu babama getirdi. Ben de oradaydım. Garufalias, raporun okunmasından sonra, on subayın cezalandırılmasını salık verdi. Daha önce de bunu söylediğini hatırladım. «Neden on kişi?» diye sordum; «General Simos sadece altı kişiden bahsediyor?» Bu sorum Garufalias'ı utandırmıştı; fakat hâlâ on

kişi diye ısrar ediyordu. Ancak Aspida olayı, on subayı kapsayan bir olay olarak da kalmayacaktı. Bütün ülke, bu olayla çalkalanmaya mahkûmdu.

31 Mayısta Associated Press Ajansı bir haber yayımladı:

«*Saraydan aldığımız bilgilere göre kral, Yunan ordusunda tarafsızlar ve solculardan oluşan bir kliğin, Yunanistan'ın NATO ile bağlarını koparmak amacıyla çalıştıklarını belirterek, hükümetten bu konuda bir soruşturma yapmasını istedi. Kral, orduda böyle bir kliğin varlığının doğuracağı sonuçlar konusunda oldukça endişeli görünmektedir.*»

Bu haber durumun kötüye gittiğini gösteriyordu. Bir kez, kralın bu düzmeceyi büyütmek istediği ortadaydı. Ayrıca, Aspida düzmecesi NATO aleyhtarı eğilimlerle beraber ele alınıyor; Amerikalıların da bu işin içine karıştırılmak istenildiği anlaşılıyordu. Aynı zamanda sağ basın bütün gücüyle üzerime çullandı. Hatta *Vradhini* gazetesi, benden «Aspida'nın siyasal lideri» olarak söz etti. Kavga başlamıştı.

Garufalias, 8 Temmuzda, kral ailesinin ilk çocuklarının doğumunu bekledikleri Korfu'ya gitti. Kralla birlikte iki gün kaldıktan sonra, George Papandreu'ya, kralın Aspida olayına adı karışan subaylar konusunda soruşturma açılmasına karar verdiğini bildirdi. Aspida davasının Harp Divanına gönderilmesi talebi, kralın, hükümete kesin cephe almak istediğini gösteriyordu. Daha sonra öğrendiğimize göre Garufalias, kralın bu yola başvurması için ikna edilmesinde epey rol oynamıştı. Bizimle konuşurken, sadece kralın kararını bildiriyormuş gibi davranmıştı. Papandreu, kralın isteğinin ne anlama geldiğini anlamıştı; bunu kabul etti. Aslında kral, idari işlere karışmaya yetkili olmadığından, Papandreu bu kararı kabul etmek zorunda değildi; fakat aşırı duyarlı oluşu, onu buna sürüklüyordu. Oğlunun suçlarını örtbas etmek istiyor gibi görünmemek için elinden geleni yapıyordu. Bu konuda kendisini kimsenin eleştirmesine fırsat vermek niyetinde değildi. Fakat yine de çok kızmıştı. Aspida davasını Harp Divanına aktardı. Ama Perikles Planını da gönderdi divana.

Demokratik kampın güçleriyle kurulu düzen arasındaki hesaplaşma başlamak üzereydi.

Aspida ile ilgili soruşturma, İDEA cuntasının sadık üyelerinden Albay Laganis'e verildi. Bir süre sonra bir grup subay tutuklanarak hapse atıldı. En şaşırtıcı olay da, General Papa-

terpos'un örgütün askeri önderi olmakla suçlanarak tutuklanmasıydı. Babamı, Papaterpos'un tutuklanmasından daha fazla üzen bir olay hatırlamıyorum. Diğer genç subayları tanımıyordu; onlar hakkında hiçbir fikri yoktu. Fakat Papaterpos'u çok iyi tanıyordu ve onun hiçbir zaman böylesi bir örgüte katılmayacağından emindi. Ama babam, kısa bir süre sonra tümümüzün öğreneceği şeyi bilmiyordu. Bizi lekelemek isteyenler için, Papaterpos'un çok önemli biri olduğunun farkında değildi. Papaterpos KYP Başkan Vekili olarak, İstihbarat Örgütünü askeri bir ihtilal hazırlamak için kullanmaktan sorumlu tutulacaktı. Babam ve benimle olan yakın dostluğu da komplonun askeri ve siyasal önderliği arasındaki boşluğu tamamlayacaktı. O askeri kanadın, ben de siyasal kanadın lideri olarak suçlanacaktık.

Tutuklu subaylarla ilgili olarak kulağımıza gelen haberler dehşet vericiydi. Hayvan muamelesi görüyorlardı. Karanlık hücrelere kapatılarak, Andreas Papandreu'yu suçlayan ifadeler vermeleri, suçlarını «itiraf» etmeleri için zorlanıyorlardı. İstenilen ifadeleri verdikleri takdirde eski görevlerine dönebilecekleri ve özgürlüklerine kavuşacakları; yola gelmedikleri takdirde ise öldürülecekleri söyleniyordu. Hâlâ biz iktidardaydık ve bizim yönetimimiz altında bu tür işlerin yapıldığına inanmak çok güçtü. Fakat bizim de hükümetteki günlerimiz artık sayılıydı.

Aslında Aspida olayı tamamen uydurma değildi; rütbelerinin yükseltilmesi için İDEA cuntasına katılmak zorunda kalmak istemeyen bir grup genç subay, 1964 yılında demokratik güçlerin zaferi üzerine, silahlı kuvvetlerin bu sağcı askeri örgütün baskı ve denetiminden kurtulacağı inancına kapılmış; ancak hükümetimizin yaptığı uzlaşmalar karşısında düş kırıklığına uğramışlardı. Silahlı kuvvetleri İDEA'nın kırbacından kurtarmayı başaramadığımızı, ya da bu işte açıkça isteksiz davrandığımızı görerek, her şeyden önce kendi mesleki ilerlemelerini garantiye almak için bir örgüt kunmuşlardı.

İçlerinden bazıları benim milliyetçi tavırlarımdan etkilenmiş, Kıbrıs'ta oynadığım rolü beğenmiş, yeni bir Yunanistan'ın yaratılabileceğine dair inançlar beslemeye başlamışlardı. Beni beğendiklerini sık sık tekrarlamışlardı. Bu kadarı sanırım doğruydu. Ordudaki kurulu düzen taraftarları bu basit ve küçücük olaydan yola çıkarak, Amerikalıların desteğini almak, Garufalius'ın da yardımıyla, kralla, George Papandreu'yu karşı kar-

şıya getirmek istiyorlardı. Bu planın başarıya ulaşması için, Andreas Papandreu adının lekelenmesi gerekiyordu. Ve bunu başarmak için kurulu düzen tüm güç ve zekâsını sonuna dek kullandı. Perikles Planının ortaya çıkmasından sonra, halkın başlıca isteği haline gelen, Genelkurmay Başkanını değiştirme yolundaki gayretlerimiz, dürüstlüğümüze gölge düşürülerek baltalanmak isteniyordu. Halkı, orduda bir grup subayın hükümetin himayesi altında ihanete sürüklendiğine inandırmak, krala, George Papandreu'yu ülkenin başından atmak için gerekli bahaneyi sağlayabilirdi.

15 TEMMUZ 1965
KRALCI DARBESİ

Hükümet İçinde Denetim Dışı Kralcı Kesimlerin Varlığına Karşı Çıkıyoruz

Kraliçe Anna Maria, Korfu'daki yazlık sarayda ilk çocuğunun doğumunu bekliyordu. Yanında Kral Konstantin de vardı. Atina'daki siyasal atmosfer önemli gelişmeler yüzünden gergindi ve sonuç, kralla kraliçenin kızlarının doğumuyla aynı tarihlerde belli olacaktı. Şehirde dedikodudan geçilmiyordu. Sağ basın hâlâ kindarca bana hücum ediyordu. Aspida soruşturması tanıklarının sözümona «gizli» ifadelerine dayandırılarak uydurulan masallar kurulu düzenin basınına dağıtılıyor; basın da bu masalları doğrusu iyi kullanıyordu.

Başbakan Papandreu, partinin önemli siyasal şahsiyetlerini kapsayan bir iç kabine toplantısı yapılmasını emretti. Hükümeti tehdit eden sorunları bize bir bir açıkladı. Parti içinde, Ulusal Radikal Birliğin skandallarının açığa çıkarılması konusunda anlaşmazlıklar çıktı. Bu anlaşmazlıklar partiyi ikiye böldü ve halkla hükümet arasında derin bir uçurum açtı. Halk, bizim kurulu düzenle anlaştığımızdan, reform programımızı rafa kaldırdığımızdan kuşkulanmaya başladı. Ayrıca silahlı kuvvetler komutanlığı sorunu da vardı. Perikles Planına ilişkin ifşaat, General Gennimatas sorununun çözülmesini zorunlu kılmıştı. Gennimatas artık Genelkurmay Başkanlığı görevini sürdüremezdi. Ve üstelik ortada, tüm belalı taraflarıyla bir de Aspida düzmecesi vardı. Tek bir çözüm kalıyordu : Parlamentodan güvenoyu almak. Bu, hükümete taze kan aşılayacak; sarayla yapılan pazarlıkta onu kuvvetlendirecek; söz verilen reformların yerine getirilmesini kolaylaştıracak; hükümetin birliğinin bir kanıtı olacaktı. İç kabine toplantısına katılanların tümü buna razı oldu.

28 Haziran 1965'te hükümetimiz güvenoyu aldı. Merkez Birliğinin 163 milletvekili meclise gelip olumlu oy kullandılar. Meclise gelemeyen 7 milletvekili de telgrafla olumlu oy verdiklerini bildirdiler. Sadece bir milletvekili olumsuz oy kullanmıştı. Parlamentonun bu toplantısı oldukça önemliydi. Toplantı ordunun kontrolü sorununda yoğunlaştı. George Papandreu kesin bir tutum takındı; hükümetinin idari yetkilerinin kısıtlanması çabalarına karşı çıkacağını, anayasal yetkilerini sonuna dek kullanmaya kararlı olduğunu belirterek sarayı uyardı. EDA'nın tavrı hükümet için tayin edici bir önem taşıyordu. EDA'nın parlamento sözcüsü Elias Elin, ülkeyi tehdit eden temel sorunun hükümetin yönetime ilişkin yasal yetkilerini kullanması noktasında yoğunlaştığını, hükümetin bugüne dek bu sorunla yüz yüze gelmemiş olduğunu belirtti. Merkez Birliği milletvekillerinin çoğu da hükümeti bu açıdan eleştirdiler. Partide, yasalara uygun olarak iktidarda olan hükümetin, orduyu denetim altına almayı garantileyecek gerekli adımları kararlılıkla atması yönünde açık bir görüş birliği oluştu. George Papandreu bu öneriyi bir emir kabul etti.

Parlamentoda güvenoyu almak için yürüttüğümüz uğraşılar sırasında çok rahatsız edici bir olay oldu. Kralın siyasal danışmanı Konstantin Çoidas babama bir mektup gönderdi. Savunma Bakanı Garufalias'ın kendisine, başbakanın, krala danışmadan Silahlı Kuvvetler Komutanını değiştirmeyi planladığını bildirdiğini sert bir dille yazmıştı. Kral, Çoidas'a, Silahlı Kuvvetler Komutanının değiştirilmesine taraftar olmadığını başbakana bildirmesi emrini vermişti. Mektupta başbakanın, kendi rızasını almadan bu işe karar verdiğini duymanın kralı çok üzdüğü yazılıydı. Çoidas'ın mektubunun içeriği bundan ibaretti. Böylece iki farklı sorun ortaya çıkıyordu. Sorunların ilki mektubun özüne ilişkindi. Komutan değişmesi halinde kralın takınacağı tavır sorunlara yol açacaktı. İkincisi, mektup, çok şaşırtıcı bir gerçeği ortaya koyuyordu. Garufalias iç kabine toplantısında konuşulanları etrafa anlatmakla kalmamış, gerçekleri yanlış izlenim yaratacak ve kral ile başbakanın arasını bozacak şekilde çarpıtmıştı. Babam, Garufalias'ın bu şekilde hareket etmiş oluşuna bir türlü inanamıyordu. Onu çağırarak açıklama istedi. Garufalias bu haberi inkâr etti. Babam daha sonra Çoidas'ı çağırarak Garufalias'ın bu mektupta belirtilenleri yalanladığını bildirdi. Fakat Çoidas yazdıklarında ısrar etti; Garufalias'ın ihanet içinde olduğunu kanıtlayan başka ay-

rıntıları da babama açıkladı. Babam müthiş sarsılmıştı. Zaten başını yeteri kadar ağrıtan Gennimatas olayına şimdi de Savunma Bakanı ile ilgili, daha zor bir sorun eklenmişti.

Garufalias olayında Papandreu'nun hemen harekete geçmesi gerekiyordu. Gennimatas sorunu bekleyebilirdi; çünkü bu olayda önceden krala danışılması kesinlikle gerekliydi ve kral da, Anna Maria çocuğunu doğuruncaya kadar başbakanı kabul edemezdi. Babam siyasal danışmanı Manusakis'i çağırdı; Savunma Bakanı Garufalias'a, görevinden alınarak başka bir bakanlığa atanacağını bildirmesini istedi. Kararı kesindi. Eski arkadaşının hislerini incitmemek ve bu konuda kralla uzun tartışmalara girmemek için Savunma Bakanlığı görevini geçici olarak kendisi yüklenecekti. Garufalias, Manusakis'i ve babamı şaşkına düşüren bir davranışta bulundu; görevinden ayrılmayı reddetti ve kendisinin başbakandan değil, kraldan emir aldığını söyledi.

Olayların bu haliyle devam etmesine göz yumulamazdı. Babam Çoidas'a telefon etti. Kuru bir tonla ona, kralın imzalaması için bir kararname gönderdiğini bildirdi. Kararname Garufalias'ın bakanlık görevine son veriyordu. Geçici olarak Savunma Bakanlığına George Papandreu bakacaktı. Çoidas on dakika sonra telefon etti; babama, kralla konuştuğunu bildirdi. Kral, Çoidas'tan, başbakanla buluşup konuyu tartışmadan önce kararnameyi imzalamayacağını bildirmesini rica etmişti.

Bir siyasal sorun daha çıkmıştı ortaya. Anayasaya göre kabinenin çalışması ve işleyişi kralın yetkisinin dışında kalıyordu; bu, başbakanın yetkilerindendi. Tabii kral gerek duyarsa başbakana tavsiyelerde bulunabilirdi; fakat son söz ve sorumluluk başbakana aitti. Kral Konstantin'in erteleme taktikleri, anayasaya saygı göstermediğini ortaya koyuyordu. Özellikle silahlı kuvvetler olayında kralın idari işlere karışması anayasal tutumdan kesinlikle saptığını göstermekteydi. Şimdi de kabinenin bütünlüğüne ve kabineyi ilgilendiren sorunlara karışması kralın baştan aşağı anayasayı çiğnediğini gösteriyordu. Savunma Bakanlığı görevini zaten başbakan üstlendiği için ortaya bir güven sorunu çıkmaması gerekirdi. Çünkü kral, nasıl olur da başbakan olarak Papandreu'ya güven gösterebilir, fakat savunma bakanı olarak güvensizlik duyardı!. Bu olanaksızdı; ama ola ki bundan sonra, birlik ve bütünlük halinde olan bir hükümet yerine çeşitli gruplara ayrılmış yeni bir hükümet biçimi yaratılsın. Çünkü kral, Savunma Bakanlığı görevini, baş-

bakanın ve kabinenin yetkisinden alarak kendine ayırırsa, rejimimizin niteliği temelinden değişmiş olacaktı. Artık bu rejime demokrasi denemezdi; çünkü demokrasilerde kabine kralın değil, parlamentonun güvenoyunu gerektirir. Böylece Garufalias sorunu silahlı kuvvetler sorunundan çok daha önemli bir niteliğe büründü. Çünkü bu sorun bizzat parlamenter hükümet biçimini tahrip ediyordu.

İstifa etmeyi reddedip George Papandreu'yu zor durumda bırakmış olan Garufalias, İçişleri Bakanlığına gelip beni ziyaret etti. Bu beklenmedik ziyaret buz gibi bir hava içinde geçti. Hepimiz onun, kurulu düzen tarafından partimizin kapılarından içeri sokulmuş bir Truva atı ve bir saray dalkavuğu olduğunu öğrenmiştik. Köpeksi bir ifadeyle bana bir öneride bulundu. «Bana bak Andreas» dedi; «ikimiz de ortak düşmanımız Mitsotakis'e karşı aynı safta dövüşmeliyiz. Fakat biz birbirimizle dalaşırsak Mitsotakis ve kliğine açık kapı bırakmış oluruz. Eğer hükümet bu krizin üstünde durursa, baban hiçbir zaman bir daha iktidara gelemez. Tabii sen de. Babanın neye ihtiyacı olduğunu biliyorum. O, özellikle ordu konusunda kendi gücünü sergilemek istiyor. Ona bir teklifim var. Gennimatas'ı görevden, hatta ordudan da atabilir. Fakat bu atma işlemi büyük bir harekâtın ufak bir bölümü, yani uzun bir zincirin halkası gibi olmalı. Bu zincir de ordudaki bütün generallerden meydana gelmiştir. Bu atılmalar sonucu ordu albayların elinde kalacak. Albayların çoğu da krala son derece sadık olduğundan, kral durumdan memnun kalacak. Babana gelince, o da bunu halka kendi kişisel zaferi olarak sunabilir. Ne dersin? Bu fikri babana da açsana?»

Fakat Garufalias'la ve sarayla, halktan gizli pazarlıklar yapmayı hazmedemiyordum. Bunu kendisine açıkça söyledim. Elindeki tüm olanakları kullanarak Papandreu'ya zarar vermeye kararlı olan bu adam, homurdanarak ayrıldı.

Bu arada haber basına bir yerlerden sızmıştı. Habere göre kralla, başbakanın arasında bir sürtüşme çıkması bekleniyordu ve bu sürtüşmeden hükümet de etkilenecekti. 3 Temmuzda Papandreu basına bir demeç vermek zorunda kaldı. Merkez Birliği Partisinin ileri gelenlerinin ortak fikirlerini bildiren bu demeç şöyleydi: «Garufalias sorununun çözülüş şekli, ortada bir hükümetin var olup olmadığını da gösterecektir. Sorun, bir kişinin durumu sorunu değil, hükümet biçiminin işlerliği sorunudur.»

Aynı gün *Ethnos* gazetesine bir demeç verdim. Aspida olayına değinerek Yunanistan'da sözde «ulusal tehlikeleri» imal edenlerin başında sağın geldiğini belirttim. Ayrıca karşı tarafın suçlamalarına karşılık, başbakanın Yunan demokrasi tarihinde kullanılmış en sert idari ve adli eylemleri başlattığını söyledim. Demecimi şu sözlerle bitirdim:

«Ordu partilerin ya da kişilerin aleti değildir. Ordu sadece millete ait olabilir. Silahlı kuvvetlerin içinde üstlerinden önce bir partiye rapor veren ajanların varlığına müsamaha gösteremeyiz.»

Bu sözlerle, Aspida olayında, soruşturma son derece gizli yürütüldüğü halde, sağ basında tanık ifadelerinin ayrıntılı olarak yayımlanışına değiniyordum. 7 Temmuzda basına yine kısa bir demeç verdim:

«Aspida olayına adımın kasıtlı olarak karıştırılması bu tertibin sadece bir bölümüdür. Asıl amaç, ülkemizdeki demokratik kurumların işleyişini engellemektir.»

Kralın Mektupları

8 Temmuz Perşembe gecesiydi. Margaret, babam ve ben yemek yiyorduk. Babam her an, kralı ziyaret için Çoidas'ın bir randevu göndermesini bekliyordu. Kraliçe Anna Maria henüz doğum yapmamıştı ve kralın da bu «mutlu olay»dan önce bir randevu verip vermeyeceği belli değildi. Saat 21.30 civarında habercinin motosiklet sesini duyduk. Dışarı çıkıp zarfı aldım. Babam mektubu açarak okumaya başladı. Birdenbire durdu. Elindeki mektubun gerçekten kral tarafından ve başbakana hitaben yazılmış olduğuna inanamıyordu. Mektup şöyleydi:

Korfu, 8 Temmuz 1965

«Sayın Başbakan,

Sizinle son resmi görüşmemizi 5 Martta yapmıştık. 29 Nisanda milletvekillerinin yemininden sonra kısa bir görüşme daha yaptık ve 7 Mayısta da Kıbrıs sorununu tartıştığımız bir toplantımız oldu.

O zamandan beri ortaya çıkan son derece üzücü sorunlar hakkında görüşmek için beni hiç aramadınız. Bir başbakan krala danışmaya gerek duymuyorsa, devlet mekanizması düzgün çalışmıyor demektir.

Bildiğiniz nedenlerden ötürü şu anda bulunduğum Korfu' dan, ülkenin durumu hakkındaki düşüncelerimi, size bu mektupla bildirmeyi görevim sayıyorum.

Durum kötü ve rahatsız edicidir. Bence çok ivedi tedbirler alınmalı, ciddi olarak tehlikeye giren anayasal düzeni tekrar eski haline getirebilmek amacıyla radikal ve tümüyle kusursuz adımlar atılmalı, halka düzen ve güven duygusu tekrar verilmelidir.

Durum, sizin kişisel sorumluluğunuz altında olan ve güven duyduğunuz kişilerce yönetilen Merkezi İstihbarat Örgütünün (KYP), silahlı kuvvetlere karşı, ülkenin düzenini bozmak ve her özgür insanın iğrenç bulacağı ve kötü karşılayacağı bir diktatörlük getirmek için yıkıcı tertipler planlamaya giriştiği andan itibaren kötüleşmeye başlamıştır.

Bu tertibin ortaya çıkışından haberim olur olmaz, size, derhal bu olayla ilgili ciddi bir soruşturma yapmanızı ve suçluların ortaya çıkarılması için tüm olanaklarınızı kullanarak çok kesin ve sert adımlar atmanızı tavsiye etmiştim.

Fakat bu olayın tümüyle açıklığa kavuşturulması yolundaki ricama karşı, üzüntüyle bildiriyorum ki, bu ricanın demokrasinin temel çıkarlarıyla aynı anlama geldiğini bildiğiniz halde, sizin cevabınız tatmin edici olmamıştır.

Bana savunma bakanınız kanalıyla iletilen tekliflerinize üzerinde daha şimdiden anlaşamıyoruz. Teklifinizde, soruşturmanın idari makamların yaptığı araştırmaların bulguları sunulduktan sonra sonuçlandırılmasını öneriyorsunuz. Ancak idari makamlar, konuya ilişkin temel delilleri bulmayı başaramadıklarını, verdikleri raporda bildirdiler. Siz, idari makamlarca yapılacak bir araştırmanın ortaya çıkarabileceği ufak tefek kabahatlere küçük disiplin cezaları verilmesini ve soruşturmanın böylece sonuçlandırılmasını önerdiniz.

Benimle aynı fikirde olmadığınızı, yine de, bana duyduğunuz saygı dolayısıyla, tavsiye etmiş olduğum resmi soruşturmanın yapılmasını emredeceğinizi ve suçlu bulunanları, bu soruşturma komitesine havale edeceğinizi bildirdiniz.

Silahlı kuvvetler bünyesinde, siyasal parti faaliyetlerinin kesinlikle yasak olmasına karşın siz, bu olayın soruşturmasını kasten, tümüyle ilgisiz başka bir olayla birleştirmeye çalıştınız. İki olayın aynı anda soruşturulmasını emrettiniz.

Her şeye rağmen, eğer benim bu işin araştırılmasına karşı olduğumu düşünen varsa, bilmiş olmanızı isterim ki, ciddi ola-

rak yanılmaktadır. Ne ben, ne de doğru düşünen, tarafsız ve dürüst hiçbir insan, silahlı kuvvetler içinde yasadışı ve disiplinsiz bir eylem için, bu eylem kimden ve nereden gelirse gelsin, olanak dahilindeki en ciddi araştırmayı istemezlik edebilir.

Ülkemizin huzuru çok ciddi bir biçimde bozulmuştur. Çünkü anayasal düzen ve yasalar, Merkezi İstihbarat Örgütünün faaliyetleri tarafından tahribata uğrama tehlikesi içindedir. KYP, somut delillerin de gösterdiği gibi, kendini yasaların temsilcisi olarak sunmuş ve askeri adalet mekanizmasının işlerine karışmıştır. KYP, tüm tanıklara ve görev başındaki subaylara karşı psikolojik baskı uygulayarak, soruşturmayı etkilemeye çalışmaktadır.

Söylemek zorunda kaldığım birtakım şeylerden ötürü kendimi çok üzgün hissediyorum : Siz KYP'nin bu işlere karışmasını teşvik ediyor ve destekliyorsunuz. Ayrıca şunu da eklemem gerekir ki, sizin silahlı kuvvetlerdeki darbe tertibi karşısında oynadığınız rol hayli zamandır oldukça nazik bir durum arz etmektedir.

Bunun nedenlerini açıklamayı gereksiz görüyorum. Fakat bu nedenler, tamamen gerçeklere dayanmaktadır. Sizden, devletin işleyişinin temel ilkelerini bozucu, yurttaşlarda güven duygusunu azaltıcı ve siyasal huzursuzluk yaratıcı her türlü eyleme derhal son vermenizi rica ediyorum.

Durumun ciddiyetinin tümüyle farkındayım. Bana yönelik ve şantaja varan ihtarlar ve tehditlerin size yakın kaynaklardan çıktığını çok iyi biliyorum.

Bütün bunların üstünde durmamaya hazırım. Ancak tek bir şartım var : Aynen, şimdi benim rica ettiğim gibi, açık ve dolaysız olarak, cesaret ve doğrulukla, Anayasa tarafından bana verilen görev ve sorumluluklardan hiçbir şekilde ayrılmak isteğim olmadığını, etmiş olduğum yemine her zaman sadık kaldığımı ve kalacağımı halka açıklayacaksınız. Aynı zamanda, bana karşı yöneltilen iftira dolu kampanyayı kamuoyu önünde lanetlemenizi ve amacı Yunan halkını köleleştirmek, halk egemenliğini ve kişisel özgürlükleri ortadan kaldırmak olan örgütlenmelere, kitle gösterilerine ve ayaklanmalara, bunlar hangi vafta altında yapılırsa yapılsın, son vermek için etkin, ivedi tedbirler almanızı istiyorum.

Yaratılmasına göz yumduğunuz bu ağır atmosferin altında, ricalarımı tereddütsüz yerine getirmenizi üstünüze düşen bir görev olarak telakki ediyorum. Bu size son uyarımdır.

Yunan halkının büyük çoğunluğu ile çatışır duruma düşmek niyetinde olmadığımı bilmenizi isterim. Halkın iradesini temsil etmek istediğinizi açıklamış olduğunuza göre, rejimin düzgün bir biçimde işlemesini temin ve muhafaza etmek, yukardaki açıklama ve isteklerimi vakit geçirmeden yerine getirmek kişi olarak size kalmış bir şeydir. Ülkenin ciddi çözüm bekleyen belli başlı sorunlarının yapıcı olarak çözülmesi için gerekli ortam, ancak böylelikle yaratılabilir.

Sözümona, demokratik hükümet biçiminin işleyişine ilişkin sorunların ortaya çıktığını iddia eden haberlerin doğru olmadığını siz de gayet iyi bilmektesiniz. Sorumlu bir başbakan olarak, Yunan anayasal Monarşisinde böyle bir sorun ortaya çıkmamışken, bu tür kasıtlı yalanlarla uğraşmamanızın zamanı artık gelmiştir.»

Babam, Margaret ve ben mektubu okuduktan sonra birbirimize bakakaldık. Kral, kesin ve bugüne dek rastlanmamış bir adım atmıştı. Anayasaya göre kralın eylemleri ve resmi yazışmaları başbakanın sorumluluğu altındaydı. Kral Konstantin, bu ilkeyi çiğneyerek kendi başına siyaset yapıyordu. Kendi başbakanını doğrudan ya da dolaylı olarak askeri diktatörlük kurmayı amaçlayan bir komploya karışmış olmakla suçluyordu. Yunan siyasal tarihinde rastlanmamış bir suçlamaydı bu. Kral ülkedeki kurumları felce uğratacak bir davranış içindeydi; anayasanın ruhunu zedelemekle kalmıyor, teker teker maddelerini de ayaklar altına alıyordu. Kurulu düzen, sonuçları ne olursa olsun, demokratik kampla, açık ve doğrudan bir hesaplaşmaya girmek kararındaydı.

İktidardaki günlerimizin artık sayılı olduğunu anladım. Ertesi gün bakanlıktaki işime son olarak gittim. Günümü politikacı arkadaşlarımla, çeşitli sendika temsilcileri ve çalışma arkadaşlarımla konuşarak geçirdim. Kralın çatışmayı seçtiğini belirtip, onları uyardım. Ülkemizin demokratik kurumlarına leke sürmek isteyen kralın saldırılarına karşı kitle gösterileri için hazırlıklı olmalarını istedim. Arkadaşlar hemen çalışmaya koyuldular. Aynı gece kral, babama haber göndererek, kendisini 11 Temmuzda Korfu'daki sarayında kabul edeceğini bildirdi. Babam cevabını daha önce göndermişti. Babamın mektubu şöyleydi:

«Majesteleri,

Dün göndermiş olduğunuz mektubu şaşkınlık içinde, derin bir üzüntü duyarak okudum. Mektubu kötü niyetli danışmanlarınızın etkisiyle yazmış olduğunuz ortadaydı. Dilerim bu, ulusumuza felaket getirmesin.

1 - 7 Mayıstan beri huzurunuza kabul edilmek için hiçbir talepte bulunmadığımı öne sürüyorsunuz. Bunun nedeni, majestelerinin, Dışişleri ve Savunma Bakanlarıyla sürekli işbirliği içinde olmasıydı. Her konuda etraflı bilgi alıyordunuz.

Bana gelince, majesteleri ile genel siyasal durum üzerine konuşmak ve birlikte çalışmak için, sürekli ve umulmadık biçimde uzun süren parlamento toplantılarının bitmesini bekliyordum. Yine de bu süre içinde, görüşmemizin zorunlu olduğu görüşünde idiyseniz, eskiden yaptığınız gibi beni çağırtmanız, sanırım mümkündü. Ancak, işbirliği yapmamıza ivedi olarak ihtiyaç olduğunu düşündüğüm şu sırada, siz, görüşme yerine bana mektup yazmakla yetindiniz.

2) Ülkede anormal ve huzursuz bir ortam yaratıldığı, güvenlik ve devletin meşruluğu duygularının zayıfladığı yolundaki görüşlerinizi hayretle karşıladım. Bu tablo sağ basın tarafından yaratılmıştır ve aslı yoktur. Ülke tam bir huzur içindedir, yasalar her alanda geçerliliğini korumaktadır. Biz halkımıza özgürlük, düzen ve yasallık getirdik. Yasalardan sapmalar olsa bile, bu son derece sınırlıdır ve adli mekanizma tarafından gerekli işlem yapılmaktadır. Yasadışı gösterileri tamamen yasaklamış bulunuyorum.

3) KYP'den 'devrimci ve komplocu' bir kurum olarak söz ediliyor. Ancak 93 subayı ve 2 sivili sorguya çeken General Simos'un verdiği raporda, sadece bir KYP üyesinin suçlu bulunduğu ve iki üstlerinden ikisinin dikkatsizlikten sorumlu tutulabileceği belirtilmektedir.

Ayrıca, davanın idari araştırma raporu verildikten sonra karara bağlanması yolundaki fikirlerimi hatırlatıyorsunuz. Bu benim fikrim değildi. General Simos'un raporunda belirtiliyordu. Ben sadece bu görüşü kabul etmekle yetindim. Bununla birlikte soruşturmanın sürdürülmesini de kabul ettim. Tüm olanakların kullanılarak gerçeklerin ortaya çıkarılmasını emrettim.

5) 'Perikles' sandıksal darbesinden de bahsediyorsunuz. Bu darbe olayını parlamentoya açıkladım; çünkü gerçek buydu. Ayrıca 'sonuna kadar mücadele' kampanyamız böylece hak-

lı bir zemine dayanmış oluyordu. Aslında, ben kendimi sadece olayın siyasal sonuçlarıyla sınırlamak istedim. Bununla birlikte, muhalefet, sunulan belgelerin geçerliliği ve doğruluğu sorusunu ortaya atınca, konunun adli bir değerlendirmeye tabi tutulmasını tarih önünde gerekli gördüm. Soruşturma açılmasını bu nedenle emrettim.

6) Sizin tahta çıkışınızla benim hükümet başkanlığına gelmem aynı tarihlere rastladı. Aramızda pürüzsüz bir işbirliği oluşmasını sağlamak için elimden gelen gayreti gösterdim. Hatta demokratik kampı rahatsız eden önemli tavizler verdim. Ancak, şimdi ortaya çıktığı üzere, gayretlerim boşunaymış.

7) İşbirliğimizin çözümü en zor olan sorunu, Milli Savunma Bakanlığının durumuydu. Siz bu konuyu kendi karar sahanızda tutmak istediniz. Mevcut kriz, sizin bu arzunuzdan doğmuştur. Siyasal danışmanınızın 24 Haziran tarihli mektubunda, Silahlı Kuvvetler Komutanının değiştirilmesi hususunda benimle aynı kanıyı paylaşmadığınız bildirildi. Oysa rejimimizin kuralları gereğince bu işlem, meşru hükümetin yetki alanı içindedir.

8) Milli Savunma Bakanı konusunda da aramızda anlaşmazlık çıktı. Majestelerine Milli Savunma Bakanlığı görevini üzerime almaya karar verdiğimi bildirmiştim. Rejimimiz başbakana bu hakkı tanımaktadır. Kral, başbakanın kararını onaylamak zorundadır. Ancak siyasal danışmanınızın bana bildirdiğine göre, kararımı onaylamayı reddettiniz.

9) Yukarda izah edildiği gibi, ortada, demokratik rejimin işleyişine ilişkin bir sorun vardır. Halkın seçtiği hükümet, devlet yönetiminin tüm alanlarında tam bir yetkiye sahiptir. Milli Savunma Bakanlığı hükümetin yetki alanının dışında, özel bir bölüm değildir. Tüm Merkez Birliği milletvekillerinin 25 Haziranda hükümete verdikleri güvenoyunun anlamı da budur.

10) Taçlı demokratik rejimimize göre kral, krallığını yapar; halk ise meşru hükümet kanalıyla egemenliğini sürdürür. Kral tavsiyede bulunabilir. Ancak hükümet kararlarını iki kez reddetmeniz, sizin, rejimimizin bu niteliğini kabul etmediğiniz anlamına gelmektedir. Siz sorumlu hükümetin kararları hilâfına, Silahlı Kuvvetler Komutanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı ile ilgili kararların kendi yetki alanınız içinde olduğunu iddia ediyorsunuz. Bu iddianız rejimimizin kurallarıyla çelişiyor. Bu nedenle, majestelerinden, tahtın ve ulusun çıkarlarına uygun olarak, bu davranışta diretmemelerini rica ediyorum. Sa-

vunma Bakanlığı ile ilgili kararname ilişiktedir; imzalamanız için gönderiyorum.

Yunan halkı, Merkez Birliğine, taçlı demokrasinin tam olarak işletilmesi görevini vermiştir. Biz bu bayrağın altında savaştık ve Yunan halkının güvenini kazandık. Bu ideal, bugün olduğu gibi yarın da Merkez Birliğinin bayrağı olmaya devam edecektir.

En derin saygılarımla.

G. Papandreu»

Kralın siyasal danışmanı babamın yanıtını aynı gün krala iletti. Gece yarısını biraz geçmişti ki, saraya mensup bir bayan radyoevine telefon ederek aşağıdaki bildirinin yayımlanmasını istedi:

«*Majesteleri kral hazretleri, şimdiye kadar, başbakanın hiçbir görüşme ve danışma isteğini geri çevirmemiş olduklarını bildirmektedir.*»

Bu haberi, kralla başbakanın yaptığı görüşmelerin bir listesi izledi.

Çoidas sadece babamın cevabını krala iletmekle kalmamış, kralın imzalaması gereken kararnameyi de yanında götürmüştü. Ertesi gün, yani 19 Temmuzda Mitsotakis fraksiyonunun destekleyicisi gazetelerden, *Eleftheria* şu haberi yayımladı:

«*Kral, Garufalias'ın görevden alınmasını isteyen kararnameyi imzalamayı reddederse, başbakan, kralla arasında anlaşmazlık kesinlik kazanacağı için istifa edecek ve tekrar seçim yapılmasını isteyecektir. Bununla birlikte, kralın yeni seçim önerisini kabul edip etmeyeceği belli değildir.*»

Olayların daha sonra göstereceği gibi bu yorum bir rastlantı değildi. Çoidas, George Papandreu hükümetinin yerini alacak hükümeti saptamak için Mitsotakis ve *Eleftheria*'nın sahibi Kokkas ile sıkı bir işbirliği içindeydi. Hatta Mitsotakis, Çoidas kanalıyla krala, Papandreu'nun istifasından sonra, Merkez Birliği milletvekillerinden çoğunun Papandreu'ları terk ederek parlamentoda kurulacak yeni hükümeti destekleyeceklerini vaat etmişti. Bu tür bir hükümet Ulusal Radikal Birliğin desteğine muhtaçtı; çünkü Mitsotakis'in sağlamaya söz verdiği milletvekillerinin sayısı 80 - 90 civarındaydı. Fakat aslında bu öneri Kanellopulos tarafından daha şubat ayında getirilmişti ve şimdi meyvelerini veriyordu.

10 Temmuz Cumartesi günü, sabah 6.50'de kral, başbakana telefon ederek kızı Aleksia'nın doğduğunu haber verdi. Başbakan, kralın kendisine bizzat telefon edişini yanlış yorumladı; bu davranışı, kralın fikrini değiştirdiğine yordu. Oysa sağ basının bana ve babama karşı yönelttiği saldırılardan kralın böyle bir niyeti olmadığı açıktı. Sağ basın babamın Milli Savunma Bakanlığını üstlenme arzusunu, oğlunu adaletin demir yumruğundan koruma isteğine atfediyordu.

Babam Korfu'ya vardığında kendisini Konstantin'in yeni bir mektubu bekliyordu :

Korfu, 10 Temmuz 1965

«Sayın Başbakan,

9 Temmuz tarihli mektubunuzda, önceki gün yazmış olduğum mektupta dikkatinizi çektiğim konuda hâlâ ısrar ettiğiniz anlaşılıyor. Diyeceğim, böyle bir problem olmadığı ve şimdiye dek de ortaya çıkmamış olduğu halde, benim bir kısım davranışlarımdan ötürü, demokratik yönetim biçiminin işleyişine ilişkin birtakım sorunların boy vermiş olduğu yolundaki imalarınızı sürdürüyorsunuz.

Maalesef, var olmayan bir sorun üzerinde bu derece ısrar edişiniz bende, aramızdaki ilişkileri bozmak istediğiniz izlenimi uyandırıyor. Siz, hiç yoktan anayasal bir sorun icat etmeye çalışıyorsunuz.

Bu davranışınız beni üzüyor. Makul bir tutum takınmayacak olursanız, anayasal düzenin ve normal siyasal hayatın sürdürülebilmesini sağlamak için, niyetlerinizi Yunan halkına açıklamak zorunda kalacağım.

Başkanı olduğunuz siyasal partinin Silahlı Kuvvetler Komutanı konusunda başlattığı ve Milli Savunma Bakanı konusunda sürdürdüğü gerginlik, sizin de çok iyi bildiğiniz gibi sunidir. Ve bu, kimsenin gözünden kaçmamaktadır.

Şimdi, mektubunuzda bu iki şahsa ilişkin olarak söylediklerinizi cevaplayacağım.

Genelkurmay Başkanının değiştirilmesi kararını bana siz bildirdiniz; ben de özel sekreterim aracılığıyla, bana, Anayasa gereğince, fikrimi açıklama fırsatı dahi verilmeksizin salt bilgi yollanması şeklindeki bir işlemi kabullenemeyeceğimi belirttim. Ve mevcut şartlar altında, ulusal çıkarlarımız açısından, kararınızı paylaşmadığımı ekledim.

Bu yılın 24 Haziranında yazdığınız mektupta, Milli Savunma Bakanından aldığım bilgilerin tümüyle yanlış yorumlara dayandırılmış bilgiler olduğunu söylediniz; bu beklenmedik yanlış yorumlama için en derin üzüntülerinizi belirterek, benimle temas kurmaksızın değişikliklere girişmeyeceğinize dair güvence verdiniz.

Milli Savunma Bakanlığında değişiklik yapılması konusunda anlaşamamış olduğumuza gelince, bu nokta doğru değildir. Çünkü görevim gereği, sizinle görüşmek, önerinizi almak ve fikrimi açıklamak zorunda olduğum halde aramızda böyle bir görüşme vaki olmamıştır.

Siz kararınızı bana bildirdikten sonra, özel sekreterim aracılığıyla, bu konuyu sizinle mümkün olan en kısa süre içinde tartışmak istediğimi belirttim. Ayrıca, Başbakanlık ve Milli Eğitim Bakanlığına ek olarak Milli Savunma Bakanlığı görevini de üstlenmenizin sizin için aşırı bir yük teşkil edeceğine dikkatinizi çektim. Bay Çoldas, yetkilerinize karıştığım yolunda herhangi bir kuşkuya meydan vermemek için bu fikrimi size üst üste iki kez bildirdi.

Hiçbir zaman ve hiçbir şekilde, yüksek rütbeli bir generali görevden almanın hükümetin yetkisi dahilinde olduğunu, bir bakanı değiştirmenin başbakanın hakları içinde olduğunu inkâr etmiş değilim. Mektubunuzda bunun aksini görünce, nasıl şahsıma karşı aslı olmayan bir isnatta bulunabildiğinizi, sizin kararlarınızı iki kez reddettiğim sonucuna, nasıl vardığınızı, gerçeklerle bağdaşmayan iddialarda nasıl bulunabildiğinizi kendi kendime sordum.

Yine de, ülkemizdeki hükümet yönetimi teamülleri uyarınca zorunlu olan karşılıklı görüşmemiz gerçekleşmemiş olduğu ve özellikle de bu hususta dikkatiniz çekildiği halde, imzalamam için gönderdiğiniz Milli Savunma Bakanının değiştirilmesine ilişkin kraliyet kararnamesi taslağını görünce uygunsuzluğu bir yana, aynı zamanda hakaret edici bir davranış içine yuvarlandığınızı düşünmek zorunda kaldım. Zira bu davranışınız baskı yapmayı, kamuoyunda yanıltıcı izlenimler yaratmayı amaçlamaktadır.

İmzalamamı istediğiniz kararname daha elime geçmemişken, aynı gün, hükümet yanlısı gazetelerin özel baskı yaparak, mektubunuzla birlikte gönderdiğiniz kararnameyi imzalamayı güya reddetmiş olduğuma dair yalan haberler yayması nasıl gözden kaçabilir?

Savunma Bakanlığı konusunda bana atfettiğiniz bu konuda kesin fikirlere sahip olduğum ve Savunma Bakanlığını hükümetin denetim alanı dışında, özel bir bölüm olarak değerlendirdiğim şeklindeki iddialarınıza gelince; kelimenin en dar anlamıyla yanıldığınızı, şahsıma karşı affedilemeyecek, bütünüyle temelsiz bir suçlama yönelttiğinizi belirtmeden edemeyeceğim. Anayasanın bana yüklediği görevlerin, bunların boyutlarının tümüyle bilincindeyim. Bu görevlerin doğurduğu yükümlülüklerin de farkındayım. Bu konudaki hatırlatmalarınız bütünüyle gereksizdir.

Tahta geçmeden önce, Tanrı adına, Yunan halkının dinsel inanışlarını, Anayasayı ve diğer yasaları koruyacağıma, Yunan devletinin bütünlüğünü, milli bağımsızlığını koruyacağıma andiçtim.

Anayasanın, özellikle de halk egemenliği ve demokratik özgürlüklere ilişkin temel ilkelerinin muhafaza edilmesini güvence altına alacak bir kişi olarak, ülkeyi her türlü iç ve dış tehlikeden korumakla görevli olan silahlı kuvvetlerimize özel bir ilgi göstermekle yükümlüyüm.

Silahlı kuvvetlere duyduğum ilgi, ordunun savaş kabiliyetinin muhafazası, asker ve subayların kendilerini tümüyle askeri hizmetlere vermelerinin, her an için yüce ulusal görevlerine bağlı kalmalarının, her türlü siyasal faaliyetten, parti dalaşmalarından ve parti baskılarından uzak kalmalarının sağlanması ile sınırlıdır. Ordunun dayandığı sağlam temel, silahlı kuvvetlerimizin tüm ulusun malı olduğu ilkesidir ve bu ilke salt sözle gerçekleştirilemez. Dikkatle ve sürekli olarak fiilen de uygulanmalıdır. Siyasal çekişmelerin üstünde bir kişi olarak, bu ilkenin sadakatle uygulanmasına yan tutmayan bir dikkat göstermekle yükümlüyüm. Size daha önce de bildirmiş olduğum gibi, bu ilkeden ciddi sapmalar olduğunun farkındayım.

Ordu konusunda duymakta olduğum ilgiyi ifade için ne gibi araçlara sahibim? Bu araçlar uzun süredir uygulanan ve uluslararası planda tanınmakta olan geleneklerin bana vermiş olduğu araçlardır. Diyeceğim, tavsiyelerde bulunabilir, gerekli görürsem sizi ve bakanlarımı uyarabilirim; mevcut gelenekler gereğince tüm önemli konularda uygun ve düzenli bir biçimde bana danışılmasını talep edebilirim.

Anayasal yükümlülüklerim konusundaki anlayışım işte budur ve bugüne kadarki uygulamalarım tümüyle bu anlayış dahilinde cereyan etmiştir; bundan sonra da böyle olacaktır. Yemi-

nime sağlam bir sadakat göstermek konusundaki kararlılığımı her şart altında ve her olayda göstereceğim. Size Merkez Birliği Partisi ile tam bir uyum içinde olduğumu ve bu uyumun bozulmasını arzulamadığımı bir kez daha belirtmek isterim.

Mektubunuzun, aramızdaki işbirliğinin pürüzsüz olarak sürdürülmesi için elinizden geleni yaptığınızdan, bana, parti mensuplarınızın hoşuna gitmeyen büyük 'tavizler' verdiğinizden söz eden bölümünü anlayamadım. Bir başbakanın krala taviz vermesi ne anlama gelebilir? Anayasaya göre benim davranışlarım sizin sorumluluğunuz altındadır ve bu ilişkide tavizin yeri yoktur. Her halükârda bu deyimi kullanmış olmanızın talihsiz bir davranış olduğunu belirtmek zorundayım; çünkü kralın tavize ihtiyacı yoktur ve kendisine karşı böylesine uygunsuz bir davranışta bulunulmasına izin veremez.

Mektubunuzun üçüncü ve dördüncü paragraflarında değindiğiniz noktaları kısaca yanıtlayacağım. Gerçeğin ortaya çıkarılması için geniş çapta bir hukuki soruşturma yapılmasını önermek komplo ile ilgili olarak idari soruşturmayı yöneten kişiye düşmez. Onun yaptığı soruşturmanın hiçbir sonuç vermediği ortadadır. Soruşturma raporunda cuntanın kurucuları, başkanı, üyeleri ve amaçları saptanamamışken, bu derece kısıtlı bir soruşturmayla yetinilmesini önermek hiç de uygun olmazdı. İdari soruşturma bu kadar önemli faktörleri gözden kaçırmışken bile, bulgular üç Merkezi İstihbarat Örgütü subayının ağır cezayı gerektirecek suçlar işlemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle yanıtınız fazla inandırıcı değildir. Siz, özellikle, KYP'nin diktatörlüğü amaçlayan devrimci bir darbe hazırlığına aktif olarak katıldığı konusunda bugün yürütülmekte olan soruşturmanın gün ışığına çıkarabileceği birçok gerçeği unutmayı arzulamaktasınız.

KYP'nin biricik görevi ülkenin iç ve dış düşmanları hakkında bilgi toplamak, silahlı kuvvetleri ve güvenlik kuvvetlerini her türlü tuzaktan, komplodan korumaktır. Bu görev dışındaki hiçbir eyleme girişmesine müsaade edilemez.

Mektubumda, bazı somut eylemlere girişmeniz konusunda dikkatinizi çekmiş; bazı açıklamalar yapmanızı rica etmiş; aynı zamanda, kamunun çıkarları açısından, geri alacak olursanız, bir kısım ciddi davranışlarınız üzerinde durmamayı arzuladığımı belirtmiştim. Ancak, mektubunuzda ricalarıma kesinlikle hiçbir karşılık vermiyorsunuz. Dün yapılan ve bugün de tekrarlanan, sizi kabul etmediğim ve gönderdiğiniz kraliyet

kararnamesini imzalamadığım şeklindeki keyfi ve asılsız suçlamaları, yakın çevrenizdeki basın mensuplarının, kralla başbakan arasında gergin bir hava doğduğu ve bu gerginliğe sözünü ettiğim asılsız olayların neden olduğu şeklindeki yakıştırmalarını ve yine bu basın organlarının, halkı, sözümona tehlikede olan özgürlüklerini korumak için uyanık olmaya çağırmalarını göz önünde tutarak, bir kez daha davranışlarınızın beni üzdüğünü belirtmek, böyle bir ortamda yapacağımız görüşmenin yapıcı sonuçlar doğurabileceği konusunda iyimser olmadığımı açıkça bildirmek ihtiyacını duyuyorum.

Görevlerimi, tehdit altında, hükümetin düzgün bir biçimde işleyişiyle bağdaşması olanaksız eylemlerin yarattığı böylesi bir ortamda yürütmeyi reddediyorum. Bunu yaparken anayasal mevkiimi ve umulmadık bir baskıya uğrayan itibarımı koruyorum.

Ortada bir sorun varsa, o da sizin, benim anayasal görev ve yetkilerimi alenen ve keyfi olarak sınırlandırmayı amaçlayan kışkırtmalarınızla yaratılmıştır. Bir güven bunalımı mevcuttur. Kimse yetkilerimi sınırlayamaz; çünkü ben yıkılması olanaksız bir güce, halkımın bana duyduğu sevgiye dayanıyorum.»

Babam, Konstantin'in mektubunu okuduktan sonra iplerin kopmak üzere olduğu sonucuna vardı. Ancak Konstantin'i ziyaret ettiğinde kralın oldukça neşeli olduğunu gördü. Son derece garipti bu. Kralın konuşmaları dostçaydı, Mili Savunma Bakanı konusuna ise epey dolaylı bir biçimde değinmişti. Babam, kralla yaptığı görüşmenin sonuçlarına dair bir yorum yapmadan Atina'ya döndü. Kastri'ye birlikte dönüşümüzü hatırlıyorum. Olayların bu doğrultuda gitmesinden hoşnut olmadığı belliydi.

Babamı Korfu'dan dönerken karşılamak için havaalanına gittiğimde Mitsotakis'le karşılaşmıştım. İlişkilerimiz gergin olmasına rağmen yanıma yaklaştı; «Kralla, başbakanın yaptığı görüşme hakkında ne duydunuz?» dedi.

«Radyoda söylenenlerin dışında bir bilgim yok. Anladığım kadarıyla görüşme gayet olumlu geçmiş» dedim.

Sözlerim onu şaşırttı. «Bu olanaksız» diyerek güldü. Mitsotakis'in, Korfu görüşmelerinin gerginliği son haddine vardıracağını ve iplerin kopması sonucunu doğuracağını ummuş olduğu besbelliydi. Bir şeyler yanlış mı gitmişti acaba?

Geçmiş günleri değerlendirirken, babama ve hükümetine karşı kurulan komplonun mantıken Korfu'da sonuçlanmış olması gerektiğini düşünüyorum. Bir şeyin zamanlamayı etkilemiş olması gerekiyor. Belki de batıl inançları çok fazla olan Konstantin, kızının doğumuyla Papandreu'nun istifa haberini aynı güne rastlatmak istememişti.

Papandreu 13 Temmuzda partinin parlamento grubunu toplantıya çağırdı. Garufalias'ın partiden atılması oybirliğiyle kararlaştırıldı. Papandreu grupta yaptığı konuşmada şunları söyledi:

«Garufalias'ın ihracı taçlı demokrasinin anayasasının hem ruhuna, hem de lafzına duyulan saygının bir ifadesidir. Hükümetimizde başka güçlerin ajanlarının yer almasına izin veremeyiz. Bakanlara özgü siyasetler olamaz. Sadece hükümetin siyaseti vardır; tüm bakanlar bu siyaseti uygulamakla yükümlüdür. Maalesef kabine üyesi arkadaşlarımızdan birinin hükümet siyasetimizi değil de, kendi özel siyasetini uygulamakta ısrar ettiği kesinlik kazanmıştır. Taçlı demokrasinin genel ilkeleri ve sizlerin koymuş olduğu kurallar açısından bu kişinin partiye ters düşmüş ve partimizin dışına çıkmış olduğu açıktır... Bu şahsın hükümeti önce, partiyi daha sonra terk etmesini istemedim. Çünkü aramızdaki çelişmenin kişisel bir nitelik taşıdığına dair izlenimler yaratılmak istendi. Bu toplantıdan, Merkez Birliğinin parçalanacağını sanmanın aptallıktan başka bir şey olmadığı mesajının çıkartılmasını dilerim. Herkes bilmeli ki Merkez Birliği saflarında hainler bulunmamaktadır.»

Milletvekilleri Papandreu'yu alkışladılar. Ancak, Papandreu, 48 saat geçmeden, yanıldığını, sözlerini alkışlayanlardan bir kesiminin partiye ve demokrasi davasına ihanet edeceklerini görecekti.

Aynı gün öğleüzeri, bir arkadaşın evinde ABD Elçiliğinden Norbert Anschuetz'le buluştum. Görüşmeyi o istemişti. Niyeti, beni krala karşı daha yumuşak bir tutum takınmaya ikna etmekti. Kralın, Papandreu'nun Savunma Bakanlığını üstlenmesine karşı çıkmakta haklı olduğunu savundu. Bunun, anayasamıza uygun düşmediğini belirttiğimde gülümsedi ve «Anayasa şimdiye dek ne zaman uygulanmış ki, bundan sonra da uygulansın?» dedi; «Aspida olayı ortada dururken, kralın, Savunma Bakanlığını babanıza vermesini bekleyebilir misiniz? Sizin bu olaya katıldığınız gün gibi ortada.»

Birdenbire sinirlendim: «Gayet iyi bildiğiniz gibi ordunun siyasete karışmamasını ilk önce ben istedim. Babamın Milli Savunma Bakanlığını üstlenmekte ve Silahlı Kuvvetler Komutanını değiştirmekte ısrar edişinin nedeni, uzun vadede silahlı kuvvetlerin tüm ulusa ait olduğunu savunan tutumumuzun yansımasıdır. O ordunun meşru hükümetin denetimi dışında özel bir kesim olarak muhafaza edilmesine karşı çıktığımızı ifade eder.»

Fakat Norbert Anschuetz düşüncelerimi doğru bulmadı: «Hükümetimizin Yunan askeri kurumları üstünde ciddi bir biçimde durduğunu gayet iyi bilirsiniz. Biz silahlı kuvvetlerin ülkedeki siyasal gelişmelerin dışında tutulmasına taraftarız. Eğer başa gelen her Yunan hükümeti ordunun kumanda kademelerinde değişiklikler yaparsa, silahlı kuvvetlerin NATO tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirebileceği nasıl garanti edilebilir?»

Onunla tartışmak boşunaydı. Bize karşı mücadelesinde kralı desteklediği gün gibi ortadaydı.

Aynı gün ABD Elçisi Henry Labouisse babamı ziyaret etti. Hükümetinin Yunanistan'daki gerginlikten endişe duyduğunu belirterek, Amerikalıların kralın davranışını, Savunma Bakanlığı görevini babama vermeyişini doğru bulduklarını bildirdi. Başbakan talebinden vazgeçmeli, böylece sarayla aramızdaki çatışmaya son vermeliydi.

İşte, Amerika bir kez daha sahneye çıkmıştı. Bu kritik anda ağırlıklarını kralın lehinde kullanıyorlardı. Ama beklenen bir şeydi bu. Kral ve kurulu düzen, ancak Amerikan desteği arkalarında oldukça eyleme geçebilirlerdi. Ne de olsa Yunanistan ABD'nin uydusuydu.

14 Temmuz akşamı Margaret ve ben babamı ziyaret ettik. Yanında, Papterpos'un yerine geçen Albay Anagnostopulus vardı. Söyleşimiz Çoidas'ın ani ziyaretiyle yarıda kesildi. Kraldan yeni bir mektup getirmişti. Mektup şöyleydi:

Korfu, 14 Temmuz 1965

«Sayın Başbakan,

Özel sekreterim aracılığıyla bana göndermiş olduğunuz Savunma Bakanlığıyla ilgili mesajı büyük bir dikkatle okudum. Siyasal durumun bir bunalım manzarası arz ettiğinin tamamen farkındayım. Durumu tüm ayrıntılarıyla gözden geçirdim. Anayasa gereğince sorumlu danışmanım olduğunuz

için tavsiyelerinizi özel bir ihtimamla değerlendirdim. Sizin de bir rica olarak yolladığım tavsiyelerimi dinlemenizi istiyorum.

Şu günlerde Savunma Bakanlığı görevini üstlenmekte ısrar etmeyin. Israrınız, 8 Temmuz tarihli mektubumda dikkatinizi çektiğim ve son görüşmemizde açıkladığım nedenlerden ötürü, kişisel itibarınıza, önderliğini yaptığınız siyasal partiye, erdem ve devlet adamlığına ilişkin, genel olarak kabullenilmiş ve siyasal hayatımızda varlığını koruması gereken ilkelere ağır bir darbe indirecektir. Bakanlarıma tavsiyelerde bulunmak görevlerimden biridir. Ve tavsiyem, sadece, size güvenle teslim edilen iktidarın kusursuz bir biçimde sürdürülmesi için gösterdiğim titizlikten kaynaklanmaktadır.

Bakanlık görevini yakın arkadaşlarınızdan birine vermek olanağı mevcutken, belki de dayanamayacağınız kadar ağır bir yükün altına girmek için neden sürekli ısrar ettiğinizi bir türlü anlayamıyorum.

Şahsen ben, ortada ilkelere ilişkin bir sorun varsa, bu ilkelerin gereklerine uygun olmayan hiçbir davranışta bulunamam. Ve görevim, bana bildirmiş olduğunuz kararı yürürlüğe koymaktan sizi vazgeçirmemi gerektiriyor.

Geçen mektubumda belirttiğim gibi, bana kesinlikle bu biçimde göndermemeniz gereken kraliyet kararnamesini imzalamakta karşı karşıya olduğum tek güçlük budur.

Bay Garufalias'ın bakanlıktan azli konusuna gelince, bu azille ilgili kraliyet kararnamesini imzalamak için, bugüne kadar olduğu gibi yine emrinizdeyim.

Henüz çözülmemiş olan Kıbrıs sorunu ve silahlı kuvvetlerdeki muazzam teçhizat eksikliği nedeniyle ülkemizin geçirmekte olduğu şu zor günlerde Savunma Bakanının görevden ayrılmasıyla birlikte, birbirimizle ilk fırsatta görüşerek, parlamento grubunuza mensup şahsiyetler arasından mükemmel ahlaki niteliklere sahip, karakter bütünlüğü olan silahlı kuvvetlerin ifa etmekte olduğu milli misyonun bilincinde, manevi ilkelere inanan ve bu ilkeleri hayata geçirecek kuvvet ve cesarette, bir milletvekilinin bakanlığa atanmasını zaruri bulmaktayım.

Merkez Birliği Parlamento Grubu üyeleri arasından uygun bir Milli Savunma Bakanı, görevinin gerektirdiği ağır sorumlulukları yüklenebilecek ve gerekirse, komplo olayına ilişkin adli soruşturmayı her türlü dış etki ve müdahaleden uzak kalarak yürütebilecek bir şahsiyet bulunabileceğine eminim

Maalesef komplo konusunda aramızda köklü bir anlaşmazlık var. Çünkü siz komplo olayının asılsız, siyasal bir tertip olduğunu düşünüyorsunuz. Oysa ben, idari soruşturmanın ortaya çıkardığı bulgulara dayanarak, komplonun hem gerçek, hem de tehlikeli bir olay olduğu sonucuna varmak zorunda kalıyorum.

Sonradan geri aldığınız önerinizi, emekli Tümgeneral D Papanikolopulos'u Savunma Bakanlığı Sekreterliğine getirmek istediğinizi duyduğumda çok şaşırdım.

Eğer görüşlerimde ısrar ediyorsam, görevime duyduğum bağlılık ve tutkuyu her zaman takdir etmiş olan siz, bunu ülkeme en doğru ve en etkin bir biçimde hizmet etmek için yaptığımı anlamalısınız...

Yurduma karşı duyduğum sorumluluk beni, şahsıma karşı anayasal yükümlülüklerinizi yerine getirmekte gösterdiğiniz keyfi isteksizliği görmezlikten gelmek zorunda bırakıyor. Ancak sizden, iyi niyetimi değerlendirmenizi ve hiçbir art niyet gütmeksizin, artık tavsiyelerime uyma zamanının geldiğini anlamanızı beklemek de hakkımdır.

Bana gönderdiğiniz ve şimdi de imzalamamı istediğiniz kraliyet kararnamesi taslağını, ülkedeki ağır bunalımın suçunu bana yükleyerek, hükümetinizin istifası için iyi bir gerekçe olarak kullanmak istediğinizi kabul etmiş olduğunuza göre, tavsiyelerime kulak vermek ve ricalarımı yerine getirmek, sizin için daha tercih edilir bir yol değil midir?

Kamuoyunu sebepsiz yere, tamamen temelsiz bir biçimde bana düşman etmek size bir şey kazandırmaz.

Doğruluk hep muzaffer olmuştur.»

Papandreu hemen kraldan bir randevu istedi. Çoidas 15 Temmuz günü öğleden sonra için Atina Sarayında bir görüşme ayarladı. Çoidas ayrıldıktan sonra babam bize döndü ve hükümetinin artık iktidarda kalamayacağını belirtti. Kral izleyeceği yolu seçmişti. Babam planını yaptı. Ertesi gün kralla buluştuğunda, son mektubuna yazılı bir yanıt verecekti. Anlaşmazlığa düştüklerini kabul edecek ve bir sonraki gün için bir randevu daha isteyecek, bu görüşmede krala istifasını sunacaktı. İstifasını vermeden önce, radyoevine gidecek; halka, seçmenlerin yüzde 53'ünün kendisine teslim etmiş olduğu hükümeti niçin bıraktığını açıklayacaktı. Ona, o gün kesinlikle radyodan konuşma fırsatı bulamayacağını söylediğimi anımsıyorum. Yunan siyasal hayatının nispeten yeni bir unsuru

olsam da, kralın ikiyüzlülüğünün ve kurulu düzenin insafsızlığının farkındaydım; babamsa farkında değildi. Gülümsedi; «Burası Kongo değil» dedi. Ve olaylar o şekilde gelişti ki, radyodan halka seslenmek olanağını hiçbir zaman bulamadı.

15 Temmuz tarihli gazetelerde hükümet çevrelerinin şu yorumu yer aldı:

«Başbakan George Papandreu'nun seçmiş olduğu yolda hiçbir sapmaya meydan verilmeksizin ilerlenilecektir. Milli Savunma Bakanlığı sorununu ileri sürmüş olan başbakan, bu görevi kendi üstüne almak dışında bir çözümü kabul etmeyecektir. Çünkü bir halk hükümetinin başbakanı için yasaklar altında çalışmak, kabulü olanaksız bir olaydır. Ve başkanı olduğu kabinenin kompozisyonunu kendisinin kararlaştırması ve bakanlıkla ilgili işleri bizzat doğrudan yürütmesi engellenirse, bu durum, bir yasakla karşı karşıya olduğunu gösterir. Bay Papandreu'nun, bakanlığı Aspida olayını örtbas etmek için üstlenmek istediği iddiası tümüyle temelsiz bir iddiadır. Kararının hedefi olayı örtbas etmek olsaydı, bu işi, bakanlığa, yakın bir arkadaşını atayarak da becerebilirdi. Aksine seçtiği yol, yani kralla çelişkiye düşmesi, hükümetin istifası sonucunu doğuracak; başbakanlıktan ayrıldığı gibi, Milli Savunma Bakanlığına da bir arkadaşının gelmesi olanağı ortadan kalkacaktır. Aksine bakanlık görevi bir düşmanına verilecektir... Bu, meselenin tümüyle ideolojik karakter taşıdığını kanıtlamaktadır. Başbakan, demokrasinin onurunu korumakta, yasaklar altında çalışan bir başbakan olmayı reddetmektedir.»

George Papandreu İstifa Ediyor

Kastri'de, babamın saraydan dönüşünü bekliyorduk. Ev, partililerle doluydu. Bakanlar, milletvekilleri, gazeteciler ve çeşitli arkadaşlar etrafı doldurmuşlardı. Herkes sinirli ve endişeliydi. Daha sonra başbakan geldi. Kralla görüşmesi çok kısa sürmüştü. Konstantin'e bir mektup sunmuş, Savunma Bakanlığını üstlenme kararını onaylayıp onaylamadığını sormuştu. Kral ise basitçe, «hayır» demekle yetinmişti. Babam krala istifasını ertesi gün sunacağını belirterek ayrılmıştı. Saraydan ayrılırken etrafını çeviren gazetecilere de birkaç kelime söylemişti: «Anlaşamıyoruz, yarın istifamı sunacağım ve bu konuda bir açıklama yapacağım.»

Krala verdiği mektubun metni şöyleydi:

Atina, 15 Temmuz 1965

«Majesteleri,

Dün üçüncü mektubunuzu aldım. Esas mesele üstüne düşündüklerimi yazılı olarak bildirmeyi bir görev sayıyorum, fakat diğer konulardaki görüşlerimi yarın geceki görüşmemizde sözlü olarak bildireceğim. Esas mesele Milli Savunma Bakanlığını üstlenmem meselesidir.

Milli Savunma Bakanlığını üstlenmek isteyişim, başlangıçta, Bay Garufalias'ın istifasını kolaylaştırmayı arzulamamdan kaynaklanmaktaydı. Bakanlık bizzat başbakan tarafından devralınırsa kendisinin daha az yaralanacağını düşünmüştüm. Yukardaki niyetimi açıkladığım zaman, sağ basın, amacımın soruşturmayı etkilemek ve suçluları gizlemek olduğunu söyleyerek bana karşı saldırıya geçti. Bu suçlama Milli Savunma Bakanının açıklamalarında da ifade edildi. Ayrıca bakan, bu suçlamaya ek olarak, benim ulusal bir tehlike teşkil ettiğimi de belirtmişti. Üstelik ve daha da önemlisi, majestelerine Bay Garufalias'ın azli ve bakanlığı benim üstlenmemi öneren bir kararname gönderdim ve bu kararname imzalanmadı. Bunun nedeni, dünkü mektubunuzda ayrıntılarıyla açıklanmış bulunuyor.

Böylece, benim başbakan olabileceğim ve fakat belirli bir bakanlığı üstlenemeyeceğim ilkesi yerleştirilmiş oluyor. Bu nedenle yasaklar altında çalışan bir başbakan haline gelmiş oluyorum. Eğer size güven vermiyorsam görevime devam etmemem gerekir. Benim Savunma Bakanı olarak görev yapamayıp, başbakan olarak görevde kalabilmem son derece mantık dışıdır. Bu tür bir aşağılanmayı kabullenen bir adam halkın nefretine layıktır ve ülkemizin siyasal hayatında kendine saygı duymamanın biricik örneği olarak kalmaya mahkûmdur.

Raporda Milli Savunma Bakanlığı konusunda ısrar edişimin nedeni olarak, yürütülmekte olan soruşturmanın ortaya çıkaracağı suçluları gizlemek istediğim gösterilmektedir. Bu rapor tutarsız ve aşağılayıcıdır. Ne diye bu tür bir amaç için bakanlığı üstlenmek isteyeyim? Böyle bir amaç taşıdığım doğru ise bunu neden benzeri bir yolla daha kolayca, örneğin güvendiğim bir dostumu Milli Savunma Bakanlığına getirerek gerçekleştirmeyeyim? Ve görüşlerimde ısrar edip, bir hükümet

bunalımına yol açmam bu iddiaların tam tersini ispatlamış olmuyor mu? Sonunda ne ben Başbakan olarak kalacağım, ne de bir arkadaşım Milli Savunma Bakanı olacak. Bakanlıkta bana düşmanlık besleyen biri yer alacak.

İşte ısrarımın başka bir nedenden kaynaklandığının kanıtı. Bir başka neden şahsımın ve demokrasinin onurunu savunmak isteyişimdir. Ben başbakanlığı bırakabilirim. Bu beni ne siyasal bakımdan yaralar, ne de ahlaki açıdan. Ancak aşağılanmış bir başbakan rolünü kabul edemem; taçlı demokrasinin ilkelerinin çiğnenmesine razı olamam. Böyle davranacak olursam beni ülkenin önderi ve yöneticisi yapan halkımızın büyük çoğunluğuna layık bir başbakan olamam. Resmi mevkiler beni etkilemez. Beni ilgilendiren, şahsımın ve demokrasinin onurudur. Majesteleri, ricanızı yerine getiremeyişimin ve kararımda ısrar edişimin nedeni işte budur.

Ülkenin normal bir siyasal hayata ihtiyacı var. Ben normal bir siyasal ortam yaratmak için elimden geleni yaptım.. Fakat normal bir siyasal hayat, ne başbakanın manen alçaltılmasıyla, ne de taçlı demokrasinin ilkeleri çiğnenerek oluşturulabilir.

Bu nedenle, şahsım, ulusum ve kraliyet adına, majesteleriniden, kararımı reddetmekten vazgeçmelerini, ülkenin meşru yöneticisinin sesine kulak vermelerini rica ediyorum.

En derin saygılarımla,
G. Papandreu»

Böylece her şey bitmişti. Birdenbire yeni bir aşamaya girmiştik. Babam saraydan yeni dönmüştü ki radyo, George Novas'ın başbakan olarak andiçtiğini açıkladı. Stavros Kostopulos Milli Savunma Bakanlığına, Amiral Tumbas Kamu Düzeni Bakanlığına getirilmişti. Kanellopulos, bakanlar saptanır saptanmaz yeni hükümeti parlamentoda destekleyeceklerini açıkladı.

Kulaklarımıza inanamıyorduk. Kralın bu kadar hızlı hareket etmesi, hükümetin resmen istifasını dahi beklememiş olması nasıl mümkün olmuştu? Merkez Birliğinin ileri gelenlerinden olan Novas, Kostopulos ve Tumbas'ın başbakana karşı bu tür bir komploya girişmeleri mümkün müydü? Fakat George Papandreu tartışarak vakit kaybetmek istemedi. Olayın

kendi açısından hikâyesini halka anlatabilmek için radyodan konuşma olanağı aradı. Ama bu mümkün olmadı. Daha sonra Kastri'de bulunan parti üyelerini toplantıya çağırdı, onlardan partiye ve demokrasiye ihanet edenlerin davranışlarını lanetleyen kısa bir açıklama imzalamalarını rica etti. Daha sonra baş hainlerden biri olacak olan Stefanos Stefanopulos da dahil olmak üzere, herkes bu açıklamayı imzaladı. Ardından Papandreu, basına bir açıklama hazırlamak için odasına çekildi. Açıklama şöyleydi:

«Bugün hükümet biçimimiz çiğnenmiştir. Halk hükümeti istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Merkez Birliğinden bir grup hain, ülkeyi yönetmekle görevlendirildi. Bu hainleri demokrat Yunan halkı önünde lanetliyor ve halkı, ihanete karşı kitle halinde, fakat şiddete başvurmaksızın gösteriler yapmaya çağırıyoruz.»

Akşamın geç saatlerinde Margaret ve ben telefonlardan ve gazetecilerin sorularından kurtulabilmek için, kardeşimin evine gittik. Radyoyu açtık. Yeni gelişmeleri öğrenebilmek için heyecanla haberleri bekledik. Kral, hükümet kurmakta güçlük çekiyor gibiydi. Acaba Mitsotakis ve grubu hainlere katılacak mıydı? Onun, kralcı darbenin ardındaki esas güç olduğunu biliyorduk. Daha ne diye bekliyordu? Hareketin başarısından emin değil miydi?

Geçmiş günlerden konuştuk. 15 Temmuza yol açan olayları gözden geçirdik. Kralın George Papandreu'yu azletmeye çok önceden karar vermiş olduğu açıktı; en azından, Kanellopulos'un 19 Şubatta Merkez Birliği üyelerine küstahça, George Papandreu'yu terk etme çağrısında bulunduğu günlere dek uzanıyordu bu tarih. Garufalias ve Kostopulos, başından beri kralla işbirliği içindeydiler. Fakat Garufalias, demokratik kampın tüm oklarını üstüne çekmişti. Hükümet değişikliğinden kişisel bir yarar sağlaması mümkün değildi. Darbenin akıl hocalığını Mitsotakis, Kokkas ve Çoidas yapmıştı. Kurulu düzenin Truva atı, sandığımızdan da büyük ve güçlü çıkmıştı.

Bizim için tek yol kalmıştı: Meseleyi halka götürmek. Böylece ikinci «sonuna kadar mücadele»miz başladı. Ve bu mücadele içinde ulusumuz uyandı, programımız berraklaştı; gençlik, aydınlar ve sıradan insanlar Yunan kurulu düzeninin güçlerine karşı geniş çapta bir seferberliğe girişti.

Sıcak Yaz

George Papandreu Hükümetine karşı gerçekleştirilen kralcı darbenin perde arkasındaki güçler, Papandreu'nun halk içindeki desteğinin erimiş olduğunu varsaymışlardı. Aslında iktidardaki her partinin yazgısı olan normal siyasal yıpranmayı abartmak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı. Gerekli siyasi, idari ve ekonomik reformların çoğu engellenmişti. Kurulu düzen, Papandreu'yu, programını uygulamada birçok açıdan yavaş davranmaya zorlamıştı. Papandreu'nun eski popülaritesini bir ölçüde kaybetmiş olduğu doğruydu. Bu yıpranma, kralla giriştiği hesaplaşma başlayana, sonuç ne olursa olsun, bildiği yolda ilerleyeceği belli olana dek sürdü. Çünkü desteğinin azalış nedeni kurulu düzenin güçleriyle, yani Amerikalılarla, saray ve ordu üst kademeleriyle yaptığı uzlaşmalardı. Şimdi kendisini iktidara getiren program uğruna savaşa hazır olduğunu gösteriyor, hükümetinin yetkilerini koruyor, kralın siyasal hayata müdahale etmesine karşı direniyordu. Ve böylece halkın kalbini yeniden kazanıyordu. Çünkü Yunan halkı, kralla, Papandreu arasındaki anlaşmazlığın altında neyin yattığını hemen anlamıştı. Tehlikede olan, kendi egemenliğiydi. Ve nihayet karşılarında dimdik, savaşa hazır, amacını açık ve kesin sözcüklerle ifade etmeye ve sözünde durmaya istekli bir siyasal önder vardı. George Papandreu, ansızın tekrar bir halk kahramanı oldu. Halk, onun kurulu düzenle yaptığı uzlaşmaları, verdiği ödünleri bağışladı. Onun karşı karşıya olduğu güçlüklerin karmaşıklığını ve boyutlarını birdenbire fark etti.

Halk 19 Temmuzda Papandreu'ya, siyasal yaşamının en büyük zaferini armağan etti. Papandreu arkadaşlarını kabul etmek için bürosuna gideceğini açıklamıştı. Kitlesel ve barışçı bir gösteri yapılmasını sağlayarak, krala ve kurulu düzene, ülkedeki en büyük siyasal gücün hâlâ kendisi olduğunu ispatlamak ve seçtikleri yolda ilerlemekte ısrar ederlerse, doğması mümkün sonuçları göstererek onları uyarmak istiyordu. Halkı mitinge çağırarak da aynı sonuca ulaşabilirdi; ama miting Novas Hükümeti tarafından yasaklanabilirdi. Bu da ya geri çekilip hükümetin meşruiyetini tanımak, ya da polisle çatışıp muhtemelen daha ciddi siyasal gelişmelerin oluşmasına yol açmak sonucunu verecekti. Bu nedenle Papandreu, kuru bir açıklama yapıp, 14 Temmuz günü öğleden sonra eski bürosunu ziyaret edeceğini belirtmekle yetindi. Bu haberi Atina ve

Pire'nin her köşesine duyurabilmek için çok sıkı bir çalışmaya girdik. Bizim için büyük bir sınavdı bu.

O gün öğleden sonra olanlar sözcüklere sığacak gibi değil. Atina caddeleri bir insan okyanusuna döndü. Bir milyonu aşkın olan kalabalık sel gibi akıyordu. Siyasal bir depremdi bu. Üstelik, gösteri, kitlesel ve tutkulu bir karakter taşıdığı halde, tam bir barış havası içinde geçti. Polisle hiçbir çatışma olmadı.

19 Temmuz gösterisi, kurulu düzene, halkın egemenlik hakkını ve demokratik özgürlüklerini korumada kararlı olduğunu gösterdi. Ayrıca partiyi bölüp, kralın parlamentodan göreceği destekle yeni bir kukla hükümet kurma gayretlerine yardımcı olmayı düşünen Merkez Birliği üyelerini de uyardı. Ne kral, ne de Yunan kurulu düzenini oluşturan diğer güçler, bundan gerekli sonuçları çıkarmayı denediler. İzledikleri çizgiyi değiştirmediler. O sıralardaki Koordinasyon Bakanı Mitsotakis'in ve arkadaşlarının iyi düzenlenmiş planları, Novas Hükümetini desteklemek amacıyla milletvekillerini kitle halinde ihanete sokma çabaları, sonuç vermedi. Novas Hükümeti parlamentoda çoğunluğu sağlayamayacaktı.

21 Temmuz akşamı Atina'da muazzam bir gösteri yapıldı. Çoğu Merkez Birliğinin gençlik örgütü EDİN'e ve Selanik'te 1963'te öldürülmesi üzerine EDA milletvekillerinden Lambrakis'in adını alan EDA gençlik örgütüne bağlı gençlerden oluşan binlerce kişi Novas Hükümetine ve kralın müdahalesine karşı sloganlar haykırarak yürüdüler. Polis insafsızca saldırdı. Göz yaşartıcı bombalar, coplar ve başka yaralayıcı aletleri kullandı. Ben de Merkez Birliği milletvekillerinin çoğuyla birlikte gösteriye katıldım. Birçok milletvekili yaralandı. Sonunda gösteri yapanlardan 150'si ve polislerden bazıları hastaneye kaldırıldı. Petrulas adlı bir öğrenci öldü. Bütün geceyi hastane ve cezaevlerini dolaşıp, tutuklanan EDİN üyelerinin serbest bırakılmalarını sağlamaya çalışarak geçirdim.

Novas Hükümeti sarsılmış, halkın tutkusu karşısında şaşkına dönmüştü. Petrulas'ın ölümünün yol açacağı sonuçlar onları epey korkutuyordu. Kamu Düzeni Bakanı Tumbas, cesedin ailesine verilmeyerek gizlice gömülmesini emretti. Yasal yollara başvuran ailesi cesedi alarak bir cenaze töreni düzenlemeyi başardı. Fakat bu salt bir cenaze töreni olmakla kalmadı; binlerce Atinalı, kendi özgürlük ve onurlarını savunmak için çarpışarak ölmüş bu gence karşı şükran borçlarını ödemek amacıyla törene katıldılar. George Papandreu da törendeydi.

Novas Hükümetine katılmayıp bize sadık kalan milletvekilleri de törene katıldılar.

Sendikalar da kavganın içindeydi; 15 Temmuza dek, yasadışı araçlar ve Ulusal Radikal Birliğin desteği sayesinde sağcı hükümetlerin iktidarları boyunca Genel İşçi Konfederasyonunu elinde tutmuş olan sağcı çeteyi temizlemeyi başarmıştık. 27 Temmuzda 6 büyük kentte genel grev çağrısı yapıldı. Hazırlık için az zamanımız olduğu ve hareketin siyasal niteliği göz önünde tutulursa genel grev başarılıydı.

29 Temmuzda Merkez Birliğinin parlamento grubu toplandı ve Novas Hükümetindeki hainleri lanetleyen bir protokol düzenlendi. Protokolü 143 milletvekili imzaladı.

30 Temmuzda parlamento Novas hükümetinin geleceğini tartışmak üzere toplandı. Merkez Birliği oturuma katılmadı. Bu katılmamaya sinirlenen Kanellopulos kendi milletvekillerinden salonu terk etmelerini rica etti. Novas'ın konuşmasını dinlemek için salonda sadece bakanlar kurulu kalmıştı.

3 Ağustosta toplantı tekrarlandı. Unutulmaz bir oturumdu. Novas ve bakanları parlamentoya gelerek orta sıralardaki yerlerini aldılar. Merkez Birliği, daha önce oturuma katılmamayı kararlaştırmış olan George Papandreu dışında oturumda hazır bulundu. Fakat milletvekilleri kendilerini zor tutuyorlardı. Bağırıp çağırdılar, ıslık çaldılar. Novas birkaç kez konuşmaya yeltendiyse de kimse dinlemedi. Merkez Birliği milletvekilleri Novas'ın kötü şiirlerinden pasajlar okuyarak konuşmasını kesiyorlardı. Tam bir kaos havası egemendi toplantıya. Parlamento tüm saygınlığını yitirmişti. Ama bundan da önemlisi, kralın ölümcül darbesinden sonra parlamentonun amacı, işlevi, var oluş nedeni kalkmıştı ortadan. Ve kral, bunu daha birkaç gün önce, parlamentodan güvenoyu almış bir başbakanı görevinden uzaklaştırarak başarmıştı.

5 Ağustosun erken saatlerinde Novas Hükümeti, 131 güven, 166 güvensizlik oyu alarak reddedildi. Kral yenilmişti.

Hemen arkasından yeni kralcı darbe için hazırlıklara başlandı. Oyunun gelecek perdesini, *Vima* ve *Nea* gazetelerinin güçlü yayımcısı Hristos Lambrakis ile Merkez Birliği Selanik gazetesi *Makedonya*'nın yayımcısı Yiannis Vellidis hazırlamaktaydılar. Lambrakis'in başbakan adayı Stefanopulos'tu. Fakat Lambrakis ihtiyatlıydı. Gazetesinin tirajı gittikçe yükseliyordu. Çünkü *Eleftheria*'nın okuyucu kitlesi Kokkas'ın açık bir şekilde Mitsotakis ve Novas Hükümetini desteklemesinden

sonra *Vima*'ya kaymıştı. Bu nedenle Lambrakis, Papandreu' nun çizgisinden açıkça ayrılmaya cesaret edemedi. Ancak kişisel olarak şu çözümü öneriyordu: Papandreu, kralla ilişkilerindeki çıkmazı göz önüne alarak kendisini parti başkanlığına adayacaktı. Başbakanlık koltuğu ise Stefanopulos'a sunulacaktı. Bu yolla Merkez Birliği de bütünlüğünü koruyacak ve kral da memnun edilmiş olacaktı.

6 Ağustosta babamın başkanlığında Kastri'de bir toplantı yapıldı. Kralla henüz görüşmüş olan Baltadjis, Papapolitis, Tsirimokos ve Stefanopulos da vardı toplantıda. Lambrakis, Vellidis ve *Athinaiki* gazetesinden Papageorgiu da oradaydılar. Stefanopulos, Tsirimakos ve Papapolitis, Papandreu açısından uygun görülen iki çözümü de kralın reddettiğini belirttiler. Kral hem seçimleri yenilemeyi, hem de babamı tekrar başbakanlığa atamayı reddediyordu. Ardından, Papandreu'yu kralın kabul edebileceği üçüncü bir çözüm için ikna etmeye çalıştılar. Kafalarında Lambrakis'in önerisi vardı. Fakat George Papandreu diretiyordu. Kesin, açık sözcüklerle cevaplandırdı onları: «Novas Hükümeti bir hataydı. Sizin önerdiğiniz 'üçüncü yol' ise bir cinayettir. Çünkü sorun kralın ne yapacağı değil, bizim ne yapacağımızdır.»

17 Ağustosta, Stefanopulos, Tsirimakos, Lambrakis, Vellidis ve Papageorgiu ve diğer birkaç kişinin 26 Temmuzda bir protokol imzalamış olduklarını öğrendik. Bu protokolde kraldan Novas Hükümetinin istifasını kabul etmesi ve başbakanlık görevini Merkez Birliği Partisine vermesi isteniyordu. Merkez Birliği, kralın kabullenebileceği bir çözüm yolu bulmaya çalışacak ve böylece Papandreu ile saray arasındaki düello son bulacaktı.

8 Ağustosta kral, Papandreu ile bir daha görüştü. Papandreu tutumunu sürdürdü. Bunalım ancak halkın egemenliğinin tanınması ile giderilebilirdi. Bu da ya Papandreu'ya yeniden görev verilmesi ya da seçimlere gidilmesi demekti. Fakat kral bir kez daha iki teklifi de reddetti. Aynı günün geç saatlerinde kral, Stefanopulos'u çağırdı ve kendisine meseleyi Merkez Birliği parlamento grubuna götürüp, grubun onayını alması koşuluyla hükümeti kurma görevini verdi. Kanellopulos'un 19 Şubatta açıkladığı plan işlemeye başlamıştı.

9 Ağustosta Merkez Birliği parlamento grubu, *Vima* ve *Nea*'nın idarehanelerinin karşısındaki Liberal Kulübün salonunda toplandı. Önce George Papandreu konuştu: «Geçmişte

bir kralın partileri inceleyip, üyeler arasından hoşuna giden birini hükümeti kurmakla görevlendirdiğine hiç rastlamamıştık. Merkez Birliği grubu saflarında başbakan seçme yöntemi parti yönetmeliğine aykırıdır; çünkü yönetmeliğe göre parti yalnızca kendi başkanı tarafından temsil edilir. Eğer kral diktatörce bir çözüme gitmeye çalışırsa, davranışını hiçbir biçimde haklı gösteremeyecektir. Önünde bulunan tek açık kapı erken seçimdir.»

Sonra parti üyeleri oylarını verdiler. Kralın, Stefanopulos'a hükümeti kurma görevi vermesi, 113 oyla reddedildi; 26 oy kralı onaylıyordu; iki oy da çekimserdi. Toplantı sırasında on bin Atinalı, Liberal Kulübün etrafında birikmişti. Papandreu birkaç kez balkona çıkıp halkı selamlamak zorunda kaldı. Kalabalık daha sonra *Vima* gazetesinin binasına doğru döndü. Gazeteyi yuhalayıp, ıslıkladı; çünkü gazete sahibinin oyunu iyice anlaşılmıştı. Babamın ricasına uyarak, parlamento grubunun toplantısından sonra Lambrakis'i bürosunda ziyaret ettim. Balkona giderek halkı yatıştırmak için birkaç söz söyledim. Lambrakis'le doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınmak istiyorduk.

14 Ağustosta Stefanopulos ve Tsirimakos, Merkez Birliği Partisinden ayrıldıklarını bildirdiler. Böylece parti disiplininden kurtulmuş olarak, kralın çağrısını rahatça bekleyebilirlerdi. Fakat bekleyecek sabrı kendilerinde bulamadılar; 16 Ağustosta resmi bir görüşme talep ettiler. 17 Ağustosta da kralla görüştüler. 18 Ağustosta kral, herkesin şaşkın bakışları altında, başbakanlık görevini «solcu» Tsirimakos'a verdiğini açıklıyordu. O Tsirimakos ki, daha birkaç gün önce Novas ve arkadaşlarını hainlikle suçlamış; kralı, anayasal düzeni çiğnemeye devam ederse, bunun ciddi sonuçlar doğuracağını belirterek uyarmıştı.

Bu olayın Yunan halkı üzerindeki etkisini sözcüklere sığdırmak çok zor. Buna benzer bir başka olay hatırlamıyorum. Bir zamanlar, Tsirimakos'un İçişleri Bakanlığına atanması nedeniyle Papandreu ile anlaşmazlığa düşen kral, nasıl olur da, bir zamanlar EAM'ın önemli üyelerinden olan, «sosyalistliği» ile ün yapmış birini başbakanlığa atayabilirdi? Tsirimakos gibi, hayatı boyunca bir demokrat ve sosyalist olarak ün yapmış bir insan, nasıl olur da, kralın teklifini kabul ederek adını lekeleyebilirdi? Tsirimakos, Papandreu'ya ve demokrasi davasına sadık kalsaydı, çok sık sözünü ettiği demokratik ve ilerici hareketin Selanik'teki önderi olabilirdi. Tüm yaşantısı

boyunca güçlü bir halk önderi olarak kalma fırsatından vazgeçti. Ama neden, niçin? Bu soruların yanıtını bir tarihçiye, ya da daha iyisi bir ruh doktoruna bırakmak gerek. Kral, Papandreu'nun demokrasi taraftarı kitleler üzerindeki gücünü ancak ilerici ve demokrat olarak tanınan bir kişi aracılığıyla kırabileceğini hesaplamış olabilirdi. Kralın hesaplarını anlamak zordu, ama olanaksız değildi. Fakat Tsirimakos'un hesabına gelince, bunu bugün bile anlamak çok güç.

Tsirimakos'un başbakanlığa getirilişine halkın şiddetle tepki göstermesi doğaldı. Eğer kralın danışmanlarında durumu kavrayacak bir parça zekâ olsa, sonucu kestirebilirlerdi. 20 Ağustos gecesi Tsirimakos başbakanlık andı içerken, Atina sanki bir St. Bartholomew gecesi geçirdi. Şehrin her tarafında gösteriler patlak verdi, polisle çatışmalar başladı, silahlar patladı. Ancak daha sonra gerçekler ortaya çıkınca, şiddet olaylarının, kasten ve dikkatle planlanmış bir polis harekâtının sonucu olduğu anlaşıldı. EDA'nın parlamento sözcüsünün olaylardan birkaç gün sonra söylediği gibi:

«Papandreu istifa edeli 400 gösteri oldu ve bu gösterilerden ikisinde 200 bin kişiden fazla bir kitle vardı. Bütün bu gösterilerde, polis saldırıya geçmediği zaman, her şey barış içinde sona erdi. Bu, Yunan halkının siyasal olgunluğunu ve haklarını barışçı yollarla savunmayı iyi bildiğini gösteriyordu. Bununla birlikte polis, kitlelere ne zaman saldırdıysa şiddetli çatışmalar oldu. Ve bu çatışmalar, ülkenin anarşistlerin elinde olduğunu iddia etmek için fırsat arayan ihanet içindeki politikacılar tarafından kullanıldı.»

20 Ağustos gününün şiddetli çatışmalarından sonra Genelkurmay Başkanı; Tsirimakos'a, ülke için kurtuluş yolunun Anayasanın temel maddelerini iptal etmekten geçtiğini bildirdi. Tecrübeli bir devrimci olan Tsirimakos, komutana şu cevabı verdi: «Halk bir kere harekete geçti mi, artık diktatörler onu engelleyemez.»

Daha sakin bir ortamda gerçekleştirilen 1967 darbesinde, bu tavsiyeye titizlikle uyulmuştu.

Tsirimakos'un yazgısı baştan belliydi. 28 Ağustosta parlamentodan güvensizlikoyu aldı. 135 milletvekili lehinde, 159 milletvekili ise aleyhinde oy kullandılar. Kral, ikinci kez yenilgiye uğramıştı. Bize olan sevgi ise gün geçtikçe artıyordu.

Kral, 15 Temmuzdan beri kaybettiği prestijini yeniden elde etmenin yollarını arıyordu. 1 Eylülde Kraliyet Konseyini

toplantıya çağırdı. Anayasada yeri olmayan bu konsey, kralların mutlak hükümdar olduğu geçmiş devirlerden kalma bir meclisti. Kompozisyonu bile belli değildi. Kral bu nedenle, gerekli kompozisyon değişikliklerini yaparak kendi fikrini onaylatmak olanağına sahipti. Kral bu toplantıya tüm sabık başbakanları çağırdı. Listede Novas ve Tsirimakos da vardı. Hatta George Papandreu bile, Kral Konstantin'in başkanlığı altında, siyasal düşmanlarıyla yüz yüze gelmesi için toplantıya çağrılmıştı. Görüşlerini güçlü bir şekilde açıkladı, ama ne fayda! Yaşlı bir eski başbakan dışında herkes kraldan yanaydı. Kral, George Papandreu dışında tüm liderlerin davranışının yasallığını onayladığı izlenimini yaratmak istiyordu.

Yine toplantının sonunda şaşırtıcı ve beklenmedik bir olay oldu. Kanellopulos, parlamentonun dağıtılmasını ve erken seçimlerin yapılmasını, başbakanlık görevinin kendisine verilmesi koşuluyla destekleyeceğini açıkladı. Papandreu, herkesi şaşırtacak bu blöfe meydan okudu ve öneriyi kabul etti. Kanellopulos önerisini geri almaya zorlandı; çünkü seçimlerde Ulusal Radikal Birliğin ezici bir yenilgiye uğrayacağı kesindi. Zaten o sıralarda bağımsız bir parti olarak tüm itibarını yitirmişti. Kendi siyasal platformunu ayaklar altına alarak, kralın emirlerini uygulamış; Merkez Birliğine ihanet edenlerin kurduğu iki hükümeti desteklemişti. Taraftarları, Ulusal Radikal Birliğin Tsirimakos Hükümetine güvenoyu vermesini bir türlü hazmedemezlerdi. Kanellopulos, kendisinin ve partisinin taraftarlarının güvenini kazanmak için epey zamana ihtiyaçları olduğunun bilincindeydi. Ülkeyi seçimlere götürmeyi teklif edip, ardından kendi parti mensuplarının ve sarayın baskısıyla kararından cayınca artık kimsenin yüzüne bakacak hali kalmadı. Partisi de aynı duruma düştü.

Kral, 16 Eylülde başbakanlık görevini Stefanopulos'a verdi. O da ayın 17'sinde hükümetini kurdu. Kabineyi genişleterek hainler grubuna yenilerini katmak için gayretlere girişti. Kurulu düzenin bütün güçleri, harekete geçip işe koyuldular. Kolay bir iş değildi bu. Çünkü ısmarlama hainler çok şey istiyorlardı. Bu işe girdikleri an tekrar milletvekili seçilme şanslarını da yitireceklerini bildiklerinden, şerefi, zenginliği ve gücü bir arada kazanmak istiyorlardı. En ufak şartları bir bakanlık koltuğuydu. Bunun dışında başka talepleri de vardı. O günlerin en ünlü sloganlarından birinin «Ne kadar?» olması, hiç de şaşırtıcı olmasa gerek.

Stefanopulos 152 oy alarak Yunanistan'ın «yasal» hükümetine başkan oldu. Kral nihayet başarıya ulaşmıştı. Ama bu, krala pahalıya patladı. Artık monarşinin ve parlamentonun itibarı silinmiş; siyaset dünyasının büyük bir kesiminin şan ve şerefi beş paralık olmuştu.

Temmuz Sonrası Siyasal Durumun Değerlendirilmesi

Yunan kurulu düzeni, sonunda Merkez Birliğine ihanet edenlerden oluşan bir hükümet kurmayı başarmıştı; ama bu iş, umulandan çok daha zor gerçekleşmişti. Kral üç kez başbakan atamak zorunda kalmıştı. Merkez Birliğinden hain toplama işleminde, krallık kurumuna gölge düşürmüş; parlamentonun ve burjuva siyaset dünyasının saygınlığına ölümcül bir darbe indirmişti. Ulusal Radikal Birlik Partisi hiçbir ideolojik inancı olmayan bir kuruluş durumuna düşmüş; tutucu kesimlerin bile siyasal temsilcisi olmaktan çıkmıştı. O, artık Yunan kurulu düzeninin gerçek lideri olan kralın emirlerini uygulamaya hazır bir kuklaydı.

Garip ama, 1965 yazının çirkin siyasal çekişmelerinden en kazançlı çıkan, George Papandreu ile Merkez Birliğinin onun politikasına ihanet etmeyen kesimiydi. Fakat Merkez Birliğinin de çıkarması gereken bir ders vardı. Merkez Birliği homojenlikten yoksundu; ayrıca çağdaş ve demokratik bir örgütsel yapıya sahip değildi. O güne dek ayağını yere basamadan gezinmişti. Dahası, Merkez Birliği içindeki merkez sol ve merkez sağ akımların farkının, toplumsal ve ekonomik politika farklılıklarında değil, kurulu düzene karşı takındıkları tavırda yattığını fark ettik. İhanet eden milletvekillerinden çoğu, parti ilkelerine ve önderlerine sadık kalanların bir kısmından daha ilerici kişilerdi. Hainlerin ortak özelliği Yunan kurulu düzeniyle çatışmaktan kaçınan kişiler olmalarıydı. Bunlar, sağ siyasal çizgiden çok orta çizgiyi izleme isteğindeydiler; ancak Yunan kurulu düzeninin iktidar yapısı ile çatışmamak şartıyla. Bu anlamda kendilerini kurulu düzenin sağcı hükümetlerine bir seçenek olarak görüyorlardı. Oysa aslında kurulu düzenin iktidar ağının Merkez Birliği saflarındaki uzantısı, kendilerine işaret verilince hainane oyunu oynamaya başlayacak birer Truva atıydılar.

Bu durum bizim açımızdan önemliydi. Çünkü Merkez Birliğinin 1965 yazından, arınmış olarak çıkmasına rağmen, hâlâ saflarında kurulu düzene bağlı bir kesimi barındırdığını göstermekteydi. Hiçbirimiz Lambrakis'in, Stefanopulos çözümüne yol açtığını unutamıyorduk. O ve etkisi altındaki milletvekilleri (bunlar kabaca Merkez Birliği Partisi parlamento grubunun geri kalan gücünün dörtte birini teşkil ediyordu), gelecekte aynı kazığı tekrar atabilirlerdi. Bir anlamda onlar, kurulu düzenin saflarımızdaki son kalıntılarıydı. 1965 yazının ihanetler felaketinden sonra Merkez Birliğinin bünyesinde orta sağ ve orta sol eğilimlerin önce belli belirsiz, sonra açık bir biçimde ortaya çıkmasına işte bu uyanıklık neden oldu. Lambrakis'in rolünü ve gücünü dikkate alırsak onun partide orta sağ kanadın lideri olarak tanınması doğaldı. Yine benim de bunalım sırasındaki rolüm ve bunalım sonrası dönemde aldığım kararlı ve eylemci tutum nedeniyle orta sol eğilimin önderi olarak ortaya çıkmam aynı derecede olağandı.

1965 yazı boyunca tüm enerjimi ve zamanımı ülkeye dağılmış siyasal güçlerimizi harekete geçirip, örgütlemeye hasrettim. Bütün gücümle gençlik hareketine, genç zanaatkârlara, sendikalara ve tarım kooperatiflerine yöneldim. Kurulu düzenle çatışmamızın daha birçok zorlu aşamadan geçeceğine inanmıştım. Orta sağ, parti içinde reform yapılmasını engelliyordu; ben de tüm dikkatimi gençlik örgütümüz EDİN'de yoğunlaştırdım. Ve parti dışı, militan, demokratik örgütlerin yaratılması için çalıştım. Böylece Aleksander Papanastisiu grubunun ortaya çıkmasını kolaylaştırdım. Bu grup, ülkedeki genç aydınların en değerlilerini içine alıyordu; bu kişiler partimize karşı eleştirici ve reformcu bir rol oynayabilirlerdi. Esas olarak genç zanaatkârların oluşturduğu Demokratik Birlikler ise, daha aktif bir yapıya sahipti. Seçimler sırasında kurulu düzenle uzlaşmaya hazır adaylar yerine, orta sola bağlı ilerici, kurulu düzen aleyhtarı adayları destekleyeceklerdi. Askeri darbe halinde, başa geçecek diktatöre karşı her mahallede oluşturulacak kuvvetlerin çekirdeğini oluşturacaklardı. İşçi sendikaları cephesinde işimiz daha zordu. Çünkü Stefanopulos, kukla kral hükümetlerine karşı yapılan siyasal gösterilere aktif olarak katılan unsurları Genel - İş Konfederasyonunun önderliğinden attırmıştı. İktidar mevkiinden atılmış olan bu insanlar, işçi sendikaları içinde bir direniş ağının geliştirilmesine pek az katkıda bulunabilirlerdi. Ama yine de gayret gösteriyorlardı.

1965 sonbaharına girerken, durumun en etkileyici yanı: George Papandreu ve Merkez Birliği orta sol kanadında olanları desteklemek için yapılan kitlesel, aktif ve heyecanlı halk gösterileriydi. Siyasal gücümüzün, eski düzeyin üstüne çıkmış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat halkta ihanet olayının hâlâ bitmemiş olduğuna dair kuvvetli bir kuşku vardı. Partimizin tabanı, partinin, kendilerine parti siyasetini biraz olsun denetleme fırsatı verecek biçimde demokratik olarak yeniden örgütlenmesinde ısrar ediyorlardı. Parti temsilcilerini düzene karşı sert ve ödün vermez bir çizgi izlemeye zorluyorlardı. Bu çizgiyi de en iyi benim izlediğime inandıklarından, benim değerler sistemimi ve giderek şahsımı bu çizgiyle özdeş tutmaya başladılar.

Fakat babam için bu yeni bir durumdu. Kuşkusuz, yaz bunalımından kahraman olarak çıkan babamdı ve halk ona büyük bir saygı duyuyordu. Ayrıca George Papandreu, sadece orta solun değil, tüm Merkez Birliğinin önderiydi; partinin dağılmasını istemiyordu. Lambrakis grubu ile Andreas Papandreu grubu arasında bir çatışma çıkarsa, bu, kaçınılmaz olarak partinin bölünmesine yol açacaktı. Lambrakis'in, eline fırsat geçtiğinde bir darbe indireceğinden kuşkulanan babam, böyle bir çatışmayı önleyecek tavizler vermeye gönüllüydü. Babamın kuşkularına katılıyor, fakat uzlaşmacılığına karşı çıkıyordum. Ayrıca benim tutumumu tam olarak benimsemiyordu. Olayı yorumlayışı biraz değişikti. Kurulu düzeni yüzyüze bir çatışmayla yenilgiye uğratabileceğimizden pek emin değildi. Bir süre sonra, kurulu düzen taraftarlarının, bizim kendileri için pek de büyük bir tehlike olmadığımızı kavrayacakları umudunu hâlâ koruyordu.

Partimizdeki bölünmenin en çok sola, EDA'ya yararlı olması gerekirdi. Oysa öyle olmamış, hatta tam tersi bir durum meydana çıkmıştı; sol, bir kısım destekçilerini Merkez Birliği saflarında gelişmekte olan orta sol akıma kaptırmıştı. EDA liderliği, eridiğinin bilincindeydi ve bu bilinç siyasetlerini de etkilemekteydi. Öyleki temmuz sonrası dönemde, Merkez Birliği ile EDA'nın platformları arasındaki tek önemli fark, Yunanistan'ın NATO üyeliği sorununda ortaya çıkıyordu.

Temmuzdan sonra bizim de EDA'ya karşı tutumumuzda bazı değişiklikler oldu. Biz, hiçbir şart altında, EDA ile seçimler sırasında ya da hükümet düzeyinde işbirliğine girmemizin

mümkün olmadığını belirtmeye devam ediyorduk. Fakat işbirliğini reddedişimiz onu meşru bir siyasal parti olarak değerlendirmememizden ötürü değildi. Onu önemli, fakat küçük bir azınlığın meşru siyasal örgütü olarak görüyor ve tanıyorduk. Bir halk cephesine katılmakta isteksiz davranmamız, bu tür bir uygulamanın partimizi zayıflatacağını ve kurulu düzene askeri darbe yapmak için bir bahane sağlayacağını düşündüğümüz içindi. Ama bütün bunlar bir yana, mutlak çoğunluğu kazanmak için EDA ile ya da herhangi bir parti ile ittifak yapmaya ihtiyacımız yoktu. Birinci derecede önem taşıyan siyasal hatalar yapmamak koşuluyla, gelecek seçimlerin galibi olacağımızdan emindik.

PARASKEVOPULOS ARA DÖNEMİ

Aspida ve Wicksell Konferansları

Bunaltıcı 1966 yazının sonunda artık birkaç gün dinlenmeye hazırdım. Ama bu tatil bir parça itfaiyecilerin tatiline benzeyecekti; çünkü Stockholm'den iktisatçıların katılmayı büyük bir onur saydıkları Wicksell Konferanslarını vermek üzere bir çağrı almıştım. 1 Ekim günü sabahın erken saatlerinde, İsveç'in başkentine kalkacak uçağı bekliyordum. Zaman öldürmek için bir gazete aldım. Baş sayfada, sayfa boyunca süslü bir biçimde yazılmış «Aspida» sözcüğü göze çarpıyordu. Gazetede, aslında ülkede çıkan bütün gazetelerde, Aspida olayı kamuoyuna açıklanıyor ve Albay Laganis'in hazırladığı devasa rapor sansasyonel başlıklarla özetleniyordu. Raporun büyük bölümü, Harp Divanının, aralarından 28 tanesini yargılamak üzere yeniden çağırdığı subaylardan söz ediyordu. Bu subaylara şu iki suçlama yöneltiliyordu : İsyan için örgütlenmek ve devlete ihanet amacıyla komplo hazırlamak. Üç subaydan bu komplonun «elebaşıları» diye söz ediliyordu. Bunlardan biri Albay Papaterpos'tu; bir diğeri ise, Papandreu Hükümetinde KYP Başkan Yardımcısı olarak Papaterpos'un yerine geçen Albay Anagnostopulos'tu.

Fakat basının en fazla ilgisini çeken, Albay Laganis'in raporunun son bölümüydü. Bu bölüm, «Merkez Birliğinin Siyasal Liderliğinin 'Demokratik Subayların Örgütü' Aspida'ya Katılışı» başlığını taşıyordu. Çirkin ve gerçekten anlaşılmaz bir dile yazılmış olan bölüm şöyle son bulunuyordu :

«Soruşturmanın bütününden çıkan sonuçlar ve toplanan deliller objektif olarak değerlendirildiğinde, insan ister istemez, soruşturmanın ortaya koymuş olduğu gibi, 1964 yazının sonlarında ya da sonbaharının başlarında kurulmuş ve varlığını bugüne kadar sürdürmüş olan 'Demokratik Subaylar'ın 'Aspida' adıyla kurmuş oldukları yasadışı örgütün, Merkez Birliğinin

siyasal liderliğine dahil üyeler tarafından yönetildiği sonucuna varmaktadır. Eski bakanlardan Papandreu, Mikael Papakonstantinu, Pavlos Vardinoyiannis ve Stylianos Hutas hakkında bu örgüte katıldıklarına dair şu veya bu derecede deliller mevcuttur. Yukarıda sözü edilen yasadışı örgütün önderinin Andreas Papandreu olduğuna; babası olan Başbakan G. Papandreu'nun kritik dönem sırasında bu olaylar hakkında bilgi sahibi olduğuna; bu yüzden de başbakanlık ve bunun sonucu olarak milli değerlerin, kurum ve yasaların korunması görevinden doğan çok özel sorumluluklarını ihmal ederek, bu illegal örgüte girmekle suçlanan Yüzbaşı Pan Papageorgopulos tarafından el yazısıyla yazılmış ve kendisine kadar ulaşan mektubu 2 Temmuz 1965 günü okuduktan sonra hemen yırtıp attığına; avukatına, oğlu Andreas Papandreu'nun da aynı illegal örgüte dahil olduğuna dair açık delilleri içeren bir mektup yazdığına ve bu olaydan itibaren, onu, bunu izleyen karar ve eylemleri yüzünden ikiyüzlülük nedeniyle suçlanabilir hale getirecek şekilde bütün olaylar hakkında kesinlikle bilgi sahibi olduğuna dair ise yeterli delil mevcuttur. Dolayısıyla... Papandreu, hem kral hazretlerinin siyasal danışmanı aracılığıyla sözlü olarak, hem de 9 Temmuz 1965 tarihinde ona yazdığı mektupta, ısrarla Milli Savunma Bakanlığına atanmasını rica etmekte; ilgili kraliyet kararnamesini imzalamak üzere mektubuna ekleyerek, krala 15 Temmuz 1965'te yazdığı ikinci mektubunda aslında hiçbir temele dayanmaksızın belirttiği üzere kişisel şerefini ve demokrasinin şerefini savunmak için ricasının kabulünde ısrar etmektedir. Yukarıdaki ısrarının gerçek amacı ise açıktır; bir kez daha gerçeği örtbas etmek. Hem kişisel şerefi, hem de demokrasinin şerefi, yukarıda anlatılan önemli delilin, yani mektubun onun tarafından keyfi bir biçimde yok edilmesiyle birlikte yok olup gitmiştir.

Bir yandan kral hazretlerine 15 Temmuz 1965'te, âdet olduğu üzere sözlü olarak, yukarıdaki iddiaları ileri sürüp başında bulunduğu hükümetin istifasını sunarken ve krala hiçbir çözüm önermezken; öte yandan Yunanistan'ın siyasal tarihinde eşi görülmedik bir biçimde, hükümetinin yazılı istifasını sunmak için ertesi güne kadar bekleyeceğini söylemektedir. Bunun amacı, açıkça aradaki ölü zamandan yararlanmak, bu arada soruşturmanın ortaya koyduğu gibi, planlanmış kitle gösterileri, nümayişler, karışıklıklar ve silahlı kuvvetlerde kendisine sempati duyan askeri birlik ve subayların kullanılması yoluyla ve baş-

bakan olmaya devam edeceğinden iktidarda kalmayı ve bir kez daha aynı şekilde davranarak soruşturma konusu olan olay hakkındaki gerçekleri örtbas etmeyi başarmaktır. Son olarak, ifade edilen görüşü, Margaret Papandreu tarafından 15 Temmuz 1965'ten önceki bir tarihte hazırlanıp Amerika'ya yollanan, Yunanlıların milli duygularını kabul edilemez biçimde yaralayan ve yukarıda sözü edilen ayaklanmaların şaşılacak derecede ve akıl almaz bir umutla beklendiği görülen rapor da teyit etmektedir. Bunu aynı zamanda, 15 Temmuz ve 19 Eylül 1965 tarihleri arasında, Merkez Birliği ve EDA milletvekillerinin işbirliğiyle Atina'nın çeşitli yerlerinde çıkartılan gösteri ve kartışıklıklar da teyit etmektedir...

Yukarıda sözü edilen mektubun yok edilmesini ve mahkemeye intikal etmiş suçların örtbas edilmesini mazur gösterecek bir neden olarak, Başbakan G. Papandreu ile, aleyhinde söz konusu illegal örgüte katıldığına dair delillerin mevcut olduğu oğlu Milletvekili Andreas Papandreu arasındaki kan bağı gösterilebilir; bu akrabalık bağı dolayısıyla sabık başbakan açısından, oğlunu ceza kanununun 232. maddesinin 2. fıkrasında gösterilen cezadan muaf tutması için kişisel bir neden doğmaktadır; ancak kamu ceza mahkemesinin soruşturma alanına giren bütün konularda, bu mahkeme, bu bakımdan, yürürlükteki anayasanın 2. maddesinin 2. bendinde ileri sürülen şartın uygulanması olanağı bulunmadığı için, konuyu, kararın bir nüshası yayımlanmak üzere, yetkili bölge savcılığına gönderecektir; sorun da kaçınılmaz olarak bizim tarafımızdan tamamen illegal örgütün kuruluşuna, yönetimine ve izlediği amaçlara yönelik olarak araştırılacaktır.

Yukarıdaki olayların değerlendirilmesinde, sabık Başbakan George Papandreu'nun yaptığı işin ahlaki bakımdan düşkünlüğü gözden kaçırılmamalıdır...»

Bu rapor şaşkınlık ve kahkahayla karşılandı. Şaşkınlık yarattı; çünkü askeri mahkeme, George Papandreu'ya, bana ve Merkez Birliği Partisinin diğer üyelerine karşı açıktan açığa bir iftira düzenlemekle görevlendiriliyordu. Daha da önemlisi raporun siyasal ve broşürvari üslubu, raporun esas olarak kral ve taraftarlarını temize çıkarmak amacıyla hazırlanmış olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu. Rapor, kahkahalarla karşılandı; çünkü raporda kullanılan Yunanca, anlaşılır gibi değildi. Anlaşılan, raporu yazan kimse lisede okuduğu dilbilgisini unutmuştu.

George Papandreu raporu derhal cevaplandırdı:

«15 ay sonra, Aspida olayı hakkındaki rapor nihayet gün ışığına çıktı. Bu olay 15 Temmuz darbesinin nedenini, daha doğrusu bahanesini oluşturmuştu. O zamanki Milli Savunma Bakanı (Garufalias) hükümet içinde yapılan toplantı sırasında bize raporun on gün içinde yayımlanacağına dair güvence vermişti. Kraliyet Konseyinde ise (1 Eylül 1965) kral, bir ay içinde yayımlanacağını söylemişti... Buna rağmen bu iş için 15 ay gerekti. Niçin?

Herkes nedenini biliyor. Çünkü delil yoktu; deliller icat edilmek zorundaydı. Gerçekler ortaya çıkartılmadığına göre, sahtesi yapılmalıydı. Nihayet açıklama günü geldi. Müspet deliller bakımından bunun kadar boş bir adli rapora şimdiye kadar hiç rastlanmamıştır. Yasadışı yollara başvurulmasına rağmen yaratılan sahte deliller ikna edici değildir. Bazı tanıkların ifadesine göre, kendilerinin, gözaltına alınmış subayların sırlarını öğrenebilmek amacıyla belirli mevkilere atandıkları ya da aynı maksatla hapse kapatıldıkları saptanmıştır. Fakat bu yasadışı yollara başvurulması bile işe yaramadı. Savcılık tanıklarının hem kimlikleri, hem de ifadeleri, kamuoyu tarafından alayla karşılandı. Bugünkü genel izlenim budur. Hukuki bir belge niteliği taşımayıp, sarı basına özgü en kötü cinsinden zavallı bir makaleden ibaret olan bu içi boş rapor, Merkez Birliğine muhalif çevrelerde de derin bir düş kırıklığı yaratmıştır. Demokrat yurttaşlar arasında hüküm süren duygu ise artık nefreti de aşmış; iş tam bir komedi havasına bürünmüştür... Yunan ordusundaki subay sayısı, 10 binin üstündedir. 15 aylık soruşturmanın sonucunda 28 subay mahkemeye çıkartılacaktır. Bu gerçekleştiği zaman, bunlardan kaç tanesinin ve ne dereceye kadar suçlu olduğunu göreceğiz. Bugün için sadece sayıya dikkati çekmekle yetiniyoruz. Çünkü bu 28 subayın rejimi devirmeleri mümkün müydü?... Ve ulusu bu tehlikeden kurtarmak için halk tarafından seçilmiş olan başbakanı azletmek gerçekten gerekli miydi? Bu maceraya bir son vermek için, suçlananlar hakkında af çıkartılacağına dair bir söylenti dolaşmaktadır. Halkın önünde cevabımızı veriyoruz: Hayır! Reddediyoruz. Savunma tanıklarıyla yüzleştirme sonucunda gerçeğin ortaya çıkması ve bu komplodan dolayı suçlu olmadığımızı ispat etmemiz için olay mahkeme önüne götürülmelidir. Gerçek suçlular, ulusu kargaşaya sürüklemiş olan ve şimdi de onu daha büyük maceralara sürüklemeye hazırlanan karanlık güçlerdir. Bizim istediğimiz, gerçeğin aydınlanmasıdır.»

Papandreu'nun affa değinmesi bir rastlantı değildi. Aspida davası Stefanopulos Hükümetini endişelendirmekteydi. Tamamen söylentiler üzerine temellendirilen delillerin çok yetersiz olması bir yana, bunlar aynı zamanda utanmazca icat edilmiş düzmece delillerdi. Kamuoyuna açık bir askeri mahkeme, söz konusu tertibin bu kirli yönünün açığa çıkmasını sağlayacaktı. Bütün bunlardan başka Papandreu, Yunan toplumunun içinde bulunduğu ruh hali ve bunun nitelikleri hakkında da yerinde bir kaygı besliyordu. Aspida davası açıkça, kralın eylemlerini haklı göstermek amacıyla düzenlenmiş siyasal bir tertipti. Mahkeme salonunu siyasal bir arena haline getirdiği için, siyasal bakımdan yıkıcı etkileri vardı. Son olarak, Mitsotakis'in, Stefanopulos Hükümetinin bu güçlü şahsiyetinin adı da Aspida raporunda geçiyordu. Gerçi Laganis onun bu işe «karışması»nı raporda tevil etmekteydi, ama yine de adı raporda geçiyordu. Mitsotakis affın çıkarılmasında şiddetle diretiyordu. Yunan siyasal yaşamını «normalleştirme»nin şampiyonluğunu yapıyordu. Ancak kral bu isteği reddetti. Mitsotakis, başbakanına yazdığı ünlü mektuplarda, kendisini, içinde yer aldığı halk tarafından seçilmiş hükümeti devirmek için çalışmaya kadar vardıran eşi görülmemiş eylemleri için umutsuzca birtakım mazeretler bulmaya çalışıyordu. Ordu ve hükümetin ardındaki gizli güçlerden yardım ve teşvik görerek, bu kez de davanın gereken bütün süreci izlemesinde diretmeye başladı. Bunun sonucunda hükümet de kukla hükümetlere özgü bir biçimde, davanın kasım ayında görülmesine karar vermek zorunda kaldı.

1 Ekim sabahı, tam havaalanına gitmek üzere yola çıkacağım sırada babam telefon etti ve Stockholm uçağına binmeden önce tutuklanacağımı öğrendiğini söyledi. İşlemlerin böyle hızlı bir biçimde yürütülmesi yasaya aykırıydı; ama orduya egemen güçler, yasanın, Kraliyet Komisyonunun beni tutuklayıp hapiste tutmasını mümkün kılacak şekilde olağandışı yorumlanması için baskı yapmaktaydılar. Evden ayrılırken uçağa binip binemeyeceğimi bilmiyordum. Sonunda uçağa bindim ve zorlukla karşılaşmadan Stockholm'e vardım.

Benim sözümona komployа «karıştığıma» dair Aspida raporuyla ilgili haber benden önce İsveç'e ulaşmıştı. Haber, orada büyük yankı uyandırmıştı. Basın, radyo ve televizyondan tekrar tekrar gelip benimle görüştüler. Baştan akademik bir girişim olarak düşünülmüş olan ziyaretim tamamen siyasal bir nitelik kazandı. Cyprus Sulzberger'in 4 Ekim tarihli *New York*

Times'da, Kral Konstantin'in Anayasanın bazı önemli maddelerini geçici bir süre için askıya almayı gerekli görebileceğini yazmasıyla birlikte benim İsveç'te bulunuşumun kazandığı siyasal nitelik daha da kuvvetlendi. Sulzberger'e göre, Konstantin, çok güçlü bir karaktere sahip olduğunu kanıtlamış ve gerek kendi hakları, gerekse Yunanistan'ın milli çıkarlarıyla ilgili görüşleri uğruna mücadele etmeye hazır olduğunu göstermişti. Ülkenin en büyük demagoğu olan George Papandreu ile sabık Başbakanın aşırı solla bütünleşmiş aşırı hırslı ve kibirli oğlu Andreas Papandreu'nun meydan okumalarına boyun eğmemiş ve bunlara karşı koymuştu. Sulzberger'e göre, Kral Konstantin düşmanlarının kabul etmek istediğinden daha liberal, onların sandığından ise daha çetindi. O, bir dövüşçüydü (karatede siyah kemer kazanmıştı). Sulzberger yazısını, Konstantin'in, ülkenin bir felaketle karşı karşıya kalacağından endişelendiği takdirde, —Sulzberger'in kanısına göre— ortaya çıkan ivedi durumun gereklerine cevap vermek üzere Anayasanın bir kısmını askıya almaktan çekinmeyeceğini söyleyerek sürdürmekteydi.

Sulzberger, kralın yakın dostu olduğundan, bu ifade çok anlamlıydı. Hiç kuşkusuz, bu makale bir nabız yoklaması olarak düşünülmüştü. Derhal İsveç basınına Sulzberger'in ve kralın taktiklerini şiddetle mahkûm eden bir demeç vererek tepki gösterdim. Bu demeç hemen Atina'ya ulaştı ve orada Merkez Birliği, kraldan, Sulzberger'in yazdıklarını reddettiğini kamuoyuna açıklamasını talep ederek, sorunu resmi bir biçimde ele aldı.

Stockholm'den Oslo'ya ve Kopenhag'a geçtim. Her iki kentte de basına, radyo ve televizyona demeçler verdim; sosyal demokrat gençliğin düzenlediği büyük toplantılarda konuşmalar yaptım. Aynı zamanda sosyal demokrat partilerin temsilcileriyle, yararlı ve bilgi verici nitelikte toplantılar yaptım. Danimarka'da Dışişleri Bakanı Hekkerup'la buluştum. Kraliçe Anna Maria Danimarkalı olduğundan, bu, Yunanistan'daki kurulu düzen taraftarlarını çok endişelendirdi. Danimarka hükümetinin beni sıcak bir şekilde karşılaması, Yunanistan'daki sağ basında, dost bir hükümete yakışmayan bir davranış diye nitelendirilerek saldırılara hedef oldu.

Atina basını, girişimlerim hakkında etraflı bilgi vermişti. Bu yüzden, Atina'ya döndüğüm zaman siyaset arkadaşlarımı büyük bir heyecan içinde buldum. Atina'ya vardığımda bana gerçekten eşi görülmemiş bir karşılama töreni düzenlediler.

Hellenikon havaalanında 25 binden fazla Atinalı toplanmıştı. Hepsi mücadele ruhuyla doluydular. Aspida raporu ile İskandinav ülkelerinde yaptığım başarılı gezinin ortak etkisi onları coşturmuştu. Hellenikon'dan Atina'nın içine kadar, caddelerin iki tarafına halk birikmişti. Eve gitmem dört saatten fazla zaman aldı.

Atina kamuoyunun demokrasi davası uğrundaki kararlılığını ve bana olan sevgisini gösteren bu güçlü gösteri, krala yakın çevrelerin, Amerikan servislerinin, hükümete egemen çevrelerin ve haliyle Stefanopulos Hükümetinin durumunu sarstı; Merkez Birliği içindeki Lambrakis grubunun büyük bir endişe duymasına yol açtı ve hatta halkın bana gösterdiği sevginin, partinin birliği üzerinde ne gibi bir etki yapacağını merak etmeye başlayan babamı bile rahatsız etti.

Dönüşümden hemen sonra, 80 milletvekilinden oluşan bir grubun başında, nüfusunun ezici çoğunluğunun davamıza heyecanla bağlı bulunduğu Girit Adasına siyasal bir geziye çıktım. Hagios Nikolaos, Hierapetra, Herakleion, Rethimnon ve Hanya'yı ziyaret ettik. Bu gezi, bütün siyasal hayatım boyunca beni en fazla etkileyen olay oldu. Beni ve yanımdaki Merkez Birliği milletvekillerini esas etkileyen, mitinglere katılan kalabalığın büyüklüğünden çok, mitinglere egemen olan heyecan, sloganlar, coşku, davaya bağlılık ve kararlılık atmosferiydi. Kaldı ki, kalabalığın büyüklüğü bile, tek başına insanı etkilemek için yeterliydi: Herakleion'da 80 bin, Hanya'da 50 bin, Rethimnon'da 15 bin, Hierapetra'da 10 bin, Hagios Nikolaos'da 5 bin kişi toplanmıştı ve sayı söz konusu edildiğinde, sadece George Papandreu'nun mitinglerine bundan daha büyük sayıda insan katılmıştı.

Atina'ya dönünce Kastri'de sıcak bir havayla karşılaşacağımı ve yayın organlarımızda hararetli yazılar bulacağımı ummuştum. Ama her ikisi de olmadı. Bir şeyler değişmişti. *Vima* ve *Nea,* Girit'teki başarımızla ilgili haberleri keserek vermekteydiler. Dahası, haberlerin çarpıtıldığı o kadar açıktı ki, partimizin gençlik örgütü EDİN, Lambrakis'i, gazetelerini boykot etmekle tehdit ediyordu. Fakat babam da endişeliydi. Bana, Lambrakis'in kendisini görmeye geldiğini söyledi. Lambrakis, ülkede geziler ve konuşmalar yapmama artık izin verilmemesi gerektiğini açıkça belirtmişti. Milletvekillerinden birkaç ekip oluşturulabilir ve her birine Yunanistan'ın belli bölgeleri verilebilirdi. Ben, bu ekiplerden bir tanesine, sadece bir tanesine

katılabilirdim. Fakat bunun için bile meselenin biraz küllenmesini beklemek gerekirdi. Lambrakis'in ültimatomunun özü buydu. Babam bu şartları kabul etmişti. Bunu partinin birliğini koruyabilmek için yapmıştı. Fakat bunun aslında daha derin bir nedeni vardı. Perde arkasında, bir uzlaşma oluşturulmaya çalışılıyordu. Bizim tarafta Lambrakis, sağın tarafında ise Eleni Vlakou bu işin başını çekmekteydi. George Papandreu ile Kanellopulos arasında ve kralla, George Papandreu arasında bir arabulucu, çalışmalarına başlamıştı bile. Bu çalışmalar, Paraskevopulos'un geçiş hükümetinin temellerini attı. Ben bütün bu olan biten hakkında hiçbir şey bilmiyordum.

14 Kasımda harp divanı Aspida subaylarının davasına bakmaya başladı. Mahkeme heyetinin bileşiminden ve mahkeme başkanı Kamberis'in gizlemeye bile lüzum görmediği diktatörce tutumundan, daha işin en başında hükmün çoktan verilmiş olduğu açıkça ortadaydı. Harp divanı, Merkez Birliğine kara çalmak ve kralın Anayasayı ihlal etmesini haklı göstermek için tezgâhlanan oyunun uygulanmasında atılan bir adımdı. Subayların avukatları, müvekkillerini savunmak için ellerinden geleni yaptılar. Genç ve seçkin bir avukat olan Nikiforos Mandilaras (20 Mayıs 1967'de Papadopulos cuntası tarafından öldürüldü), çok parlak bir savunma yaptı. Fakat işin nasıl sonuçlanacağını hepimiz biliyorduk.

21 Kasım günü Harp Divanına gidip sabah duruşmasını izlemeye ve böylece sağ basının yazdığı gibi davada yapılan «ifşaat»tan dolayı «endişeli» olmadığımı ilk ve son olarak ortaya koymaya karar verdim. Duruşmadan sonra basına bir demeç verdim. Demecimde başka şeylerle birlikte şunları söyledim:

«Burada bulunmakla, Aspida davası diye bilinen tertibin üzerine kurulduğu, Anayasanın ve Yunan vatandaşlarının temel haklarının açıkça çiğnenmesi olayına dikkati çekmek istiyorum. Bütün yargılamanın geçersiz olduğu ve verilecek hükmün de temelsiz olacağı açıktır. Anayasanın bunca defa ihlal edilmesine rağmen, asker bir mahkemede Aspida davası için önceden hazırlanmış bir hüküm vasıtasıyla kralın 15 Temmuz darbesini haklı göstermek için umutsuzca harcanan bütün çabalara karşın, ulusa, ulusal orduya ve demokrasiye karşı düzenlenen komplonun örtbas edilemeyeceği açıktır. Gerçek komplocular açığa çıkartılacak ve bunlar kamuoyu, ulus ve tarih tarafından ebediyen mahkûm edilecektir.»

Bu davranışım, orduya egemen çevreleri ve sarayı, daha önceki bütün davranışlarımdan daha çok öfkelendirdi. Çok daha sonra, yargılandığım zaman, subayların davasını gidip izlemem, Aspida komplosuna benim de katıldığımın «kanıt»ı olarak kullanılacaktı.

Papandreu'lar Karşı Karşıya

17 Aralık sabahının erken saatleriydi. Norbert Anschuetz telefon ederek, Margaret'le beni öğle yemeğine davet etti. Konuşmasında çok ısrarlı bir hava vardı. Davetini kabul ettik.

Norbert'i yaz başından beri görmemiştim. O zaman beni siyasal durum üzerine konuşmak için Pyschico'daki evimde ziyaret etmişti. Konuşmamız 7 saat sürmüştü. Norbert, beni, eğer sadece bir devrimci olmakla kalmak istemiyor ve Yunanistan'da bir siyasal geleceğe sahip olmak istiyorsam, kurulu düzenle uzlaşmam gerektiğine ikna etmeye çalışmıştı. Bu konuda dobra dobra konuşmuştu. Kral, «Anayasada olsun, olmasın» hiçbir hakkından vazgeçmeyi düşünmüyordu. Ordu siyasetin dışında tutulmalıydı, yani ülkenin usulüne uygun şekilde seçilmiş hükümeti orduya dokunamamalıydı. Ve ben «Yunanistan'ın Yunanlılara ait olduğundan» söz etmeye bir son vermeliydim. Çünkü bu ifade, Yunanistan'ın fiiliyatta Yunanlılara ait olmadığını ima etmekteydi. Ben, Amerikalıların, 1950'lerin sonlarından beri Yunan toplumsal hayatına karışmaktan vazgeçtiklerini bilmiyor muydum? Onun deyişiyle, niçin «ölü bir atı dövüyordum?»

Norbert bu sefer daha somut şeyler önerdi. Kralla buluşmamı istiyordu. Buluşma yeri olarak da evini sunmaktan memnun olacaktı. Kralın benim hakkımda yanlış bir izlenimi vardı; beni, «iflah olmaz bir devrimci» olarak görüyordu. Bir toplantı işleri düzeltmeye yardımcı olacaktı. Norbert'e, kralla buluşamayacağımı belirttim; çünkü böyle bir buluşmanın kamuoyu tarafından öğrenilmesi, inandığım ve yeteneklerimin elverdiği ölçüde hizmet etmek istediğim bir kampanya olan «sonuna kadar mücadele»deki rolümün sona ermesi demek olurdu. Bunun üzerine Norbert, bir temsilci seçmemi ve bunun kralın siyasal danışmanı Bitsios'la buluşmasını önerdi. Bu tür komplocu ter-

tiplerin Yunanistan'daki siyasal buhranın çözümüne hiçbir yararı olmayacağını belirterek bunu da reddettim. Bu kez ben, karşı, ama yapıcı bir öneride bulundum. Kral, siyasal parti liderlerini, daha sonra da ülkenin önde gelen bazı kişilerini teker teker davet edebilirdi. Böylelikle benim kralla buluşmam hem meşru, hem de açık bir biçimde gerçekleşebilirdi. Böyle bir görüşmeyi reddedemezdim. Ve bunun da belli bir yararı olabilirdi.

Bu karşı öneri Norbert'in ilgisini çekti. O, Merkez Birliğinin ve Ulusal Radikal Birliğin desteğiyle ülkeyi bir süre için idare edecek bir geçiş hükümetinin, bir seçim hükümetinin lehinde konuşmaya devam etti. Bu şekilde heyecanlar yatışacak, krala yöneltilen saldırılar giderek sönecek, durum «normalleşecek» ve ancak o zaman seçimler yapılabilecekti. Norbert'e zamanını böyle boş hayallerle geçirmemesini söyledim. Fakat yanılıyordum. Daha sonra bunların hiç de boş hayal olmadığı ortaya çıktı.

20 Aralık 1966 akşamının geç saatlerinde, benim de dahil olduğum çevrenin görüşlerini savunan *Neoi Dromoi* dergisinin yazı kuruluyla yaptığımız bir toplantıdan yeni dönmüştüm. Siyasal bir değişikliğin gündemde olduğuna dair söylentiler adamlarımın kulağına kadar ulaşmıştı ve Souedias 58'deki bürom bir arı kovanı gibi çalışmaktaydı. Basın sekreterim Dimitris telefondaydı. «Oldu. Korktuğumuz şey oldu. *Kathimerini*'den telefon ediyorum. Kanellopulos, Stefanopulos Hükümetine sağladığı desteği çekti. Şimdi Stefanopulos istifasını sunmak üzere saraya gidiyor. Kanellopulos'la babanızın, kralla, Paraskevopulos'un bir geçiş hükümeti kurması için anlaşmaya vardıkları anlaşılıyor.»

Oda, etrafımda dönmeye başladı. Herkesin çıkmasını rica ettim. Sonra babamın Kastri'deki özel numarasını çevirdim : «Baba, biraz önce Stefanopulos'un istifa ettiğini duydum. Paraskevopulos'un başbakan olacağı söyleniyor. Ona destek sağlayacağınızı duydum. Bunun aslı var mı?»

Şöyle karşılık verdi : «Bilmiyorum. Birtakım sonuçlara varmakta acele etme. Her halükârda önemli olan, Stefanopulos'un düşmüş olmasıdır. Döneklerin işi artık bitti. Bu çok önemli gerçeği hiç gözden kaçırma.»

«Dün gece beraberdik» diye yanıt verdim; «bundan hiç söz edilmedi. Halbuki dört saat konuştuk. Hiçbir imada bulunmadınız.»

Yanıtı, «İstediğini yap» oldu. Ve telefon kapandı.

Ahizeyi yerine koydum ve adamlarımı içeri çağırdım. Antonis, Akadimias 72'deki siyasal büromdan geldi. Arkadaşlar, küçük odama doluştular. Hepsi şaşırmıştı. «Çizgi»mi öğrenmek istiyorlardı.

«Davamıza ihanet edemem» dedim; «partimizin tutumu, iktidardan düştüğümüz 15 Temmuz 1965'ten bu yana gayet açık olmuştur. Kralın, halkın oylarının yüzde 53'ü gibi bir çoğunluğunu alarak iktidara gelen Papandreu'yu azletme kararı, Anayasanın doğrudan ihlali niteliğindeydi, halkın egemenliği ilkesinin doğrudan ihlali niteliğindeydi. Bir buçuk yıl boyunca onunla birlikte aynı yolu izlemeyi ve onun kralcı hükümetlerine destek sağlamayı reddettik. Niçin? Çok basit. Tersini yapsaydık, onun iktidarı gaspetmesini meşrulaştırmış olurduk. Temelde bizim bağlı olduğumuz en üstün ilke, Yunanistan'da halkın egemen olmasıdır. Kral krallığını yapar; halk ise yönetir. Eğer bu dördüncü hükümeti desteklersek, Paraskevopulos'a güvenoyu verirsek, son 18 aydır sürdürdüğümüz kampanyayla alay eder duruma düşeriz. Bu ilke sorunundan ayrı olarak, kitle temeli olmayan kralcı bir hükümeti desteklemek için Ulusal Radikal Birlikle yapacağımız bir işbirliğinin bizim kitle desteğimizi zayıflatacağı da açıktır. Bu takdirde, gelecek seçimlerde mutlak çoğunluğu kazanacağımıza artık güvenemeyeceğimiz de açıktır. Dolayısıyla kurulu düzenin, sarayın ve Amerikalıların değirmenine su taşıyacağımız da açıktır. Nispi bir çoğunluk elde etmeyi başarsak bile —Paraskevopulos'u desteklediğimiz takdirde, bu bile tehlikeye düşecektir— hükümet kurmak için Ulusal Radikal Birlikle işbirliği yapmak zorunda kalacağız. Ve bu da temel programımızı uygulayamamamız anlamına gelecektir. Çünkü bugün hem Ulusal Radikal Birlik, hem de Merkez Birliği tarafından benimsenebilecek bir asgari ortak program yoktur. Böyle bir işbirliği, seçimlerden sonra bizim açımızdan tam bir teslimiyeti gerektirecektir. Yunan halkı siyasal bakımdan olgundur; Paraskevopulos'a güvenoyu vermemizin anlamını kavrayacaktır. Kralın keyfi davranışlarına, Anayasayı açıkça ihlaline karşı vermiş olduğumuz 'sonuna kadar mücadele'nin bir yapmacıktan ibaret olduğunu düşünecektir. Bunun da ötesinde Paraskevopulos'un doğrudan seçimlere gitmeyeceği de açıkça kavranmalıdır. Bir seçim hükümeti olarak hareket etmeyecektir. Çünkü bir seçim hükümeti derhal parlamentoyu feshedecektir ve 45 gün içinde seçimlere gider. Niçin bir güvenoylama-

sına ihtiyacı olsun? Çünkü daha uzun bir süre iktidarda kalmayı planlamaktadır. Niçin? Halk bizden yüz çevirmediği takdirde, ordunun idareyi devralmasının zeminini yaratmak için. Bu yüzden Paraskevopulos'a güvensizlik oyu vermeliyiz. Ama George Papandreu, Paraskevopulos'u desteklemekte, ben de aleyhine oy verilmesinde diretirsem, Merkez Birliğinin sonu gelmiş demektir. Bu da kurulu düzenin, sarayın ve Amerikalıların ihtiyaçlarına uygun düşer. Dolayısıyla ilk görevimiz, George Papandreu üzerinde, kamuoyu önünde açık bir tavır takınmadan tutumunu yeniden gözden geçirmesi için azami baskıyı uygulamaktır. Daha sonra, çok geç olacaktır. Bu gece harekete geçeceğiz.»

Arkadaşlarım hemen çalışmaya koyuldular. Ertesi gün, Merkez Birliği milletvekilleriyle yapılan sürekli ve çetin tartışmalarla geçti. Ben yukarıda söylediklerimi milletvekillerinden oluşan birçok gruba tekrarladım. Farklı tepkileri oldu. Çoğu, takındığım tutumun mantığını benimsemeye yatkındı; ama birçoğu George Papandreu'nun görüşünü de öğrenmeden önce bir tutum takınmayı reddetti. Böylece Kastri ile Souedias 58 arasında bir gidiş geliş başladı. George Papandreu belagatla konuşuyordu. Kralın niyetlerinden emin olduğunu söylüyordu. Kral, demokratik usullere dönmeye karar vermişti. Kanellopulos'un desteğini çekmesi üzerine Stefanopulos'un istifa etmesinin ifade ettiği anlam buydu. Kendisiyle Kanellopulos arasında bir pazarlık söz konusu olmamıştı. Fakat Paraskevopulos Hükümetinin kurulması, işe bir çözüm getirmekteydi. Seçimler yakında yapılacaktı. Paraskevopulos Hükümetinin 45 günden fazla işbaşında kalması ve dolayısıyla parlamentodan güvenoyu almasının gerekmesi önemli değildi. Birkaç ay ne fark ederdi? Kral gerçeği gördüğü, oyunu kurallarına uygun biçimde oynamaya karar verdiği için, ona yöneltilen bütün saldırılara da haliyle son verilmeliydi. Artık 15 Temmuzdan söz edilmemeliydi. «Kral krallığını yapar, halk yönetir» sloganında ısrar etmenin gerçği yoktu. Seçimlere pürüzsüz bir geçişi güvence altına almak için, solla herhangi bir alışverişimiz olduğu yolundaki her türlü imayı reddetmek gerekli olacaktı. Paraskevopulos'un sağladığı çözümün önemli bir avantajı vardı. Saray ve Amerikalılar rahatlayacaktı. Bir askeri darbe tehlikesi ortadan kalkacaktı. Yunanistan'daki siyasal hayat bir kere daha normale dönecekti. Bu yüzden Paraskevopulos Hükümetini desteklemeye karar vermişti. Benim tepkim beklenen bir şeydi ve bu işin de ça-

resine bakılacaktı. Şimdi o, partinin önderi olarak milletvekillerini kendisini izlemeye çağırıyordu.

Milletvekillerinin kafaları karışmıştı. Seçimler bu kadar yakınken, önderden kopmayı göze almaları hemen hemen olanaksızdı. Fakat bir ilke sorununda bana karşı tavır almaları da hemen hemen olanaksızdı. Kendi partimden koptuğum ve seçimlerde kendilerine karşı tavır aldığım takdirde, birçok milletvekili için seçimi kaybetme olasılığı hiç de küçük değildi. Fakat hiç kimse kesin bir şey bilmiyordu. Şimdi sorun çoğu için nitelik değiştirmişti. Baba ile oğul arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi temel sorun haline gelmişti. Dar bir particilik bakış açısından, özellikle seçimler bu kadar yakınken, en önemli sorun, partinin bölünmemesiydi. Bunlar, Kastri ile Souedias arasında, her iki tarafa söylemeleri gereken şeyleri söyleyerek ve sağa karşı mücadelede birlik ihtiyacını vurgulayarak bir oraya bir buraya gidip gelmeye başladılar.

Fakat bana yöneltilen tek baskı türü bu değildi. Ayın 20' sinde geceleyin, çocukluk arkadaşım olan bir sanayici beni tekrar tekrar telefonla aramıştı. Telefona gitmeyi reddetmiştim. Kendisine, Paraskevopulos Hükümetinde bana iki ya da üç koltuk vermek için yetki verilmişti. Hatta bu koltuklardan bir tanesi yardımcım Stratis için ayrılmıştı. Gerekli evraklar krala sunulmuştu bile.

Yakın arkadaşlarım da aynı koroya katıldılar. Hepsi değil, ama çoğu. Bunlar, Merkez Birliğindeki bir bölünmenin yaratacağı tehlikelere işaret ediyor, baba ile oğul arasındaki ayrılığın ortaya çıkardığı trajediden söz ediyorlardı. Bunlar, benim güvenoyu verilmesinin olumsuz yönlerini abarttığım düşüncesindeydiler.

22 Aralıkta Paraskevopulos yemin ederek göreve başladı. Ertesi gece, beklenilenin aksine Kastri'ye gitmedik. Onun yerine, akşam yemeğine dostlarımıza gittik. Başka arkadaşlar da vardı. Radyoyu açtık. Ve haberi orada duyduk. George Papandreu bir bildiri yayımlamıştı. Paraskevopulos Hükümetini destekleyecekti. Hükümet üyeleri hakkındaki görüşlerini saklı tutmaktaydı; çünkü bunların hiçbiri Merkez Birliğine karşı dostça duygular beslemiyordu. Ancak seçimlerin mayıs sonuna kadar dürüst ve serbest biçimde yapılacağına dair kralın verdiği söze güvenecekti. Bildiri, krala karşı o kadar yumuşak ve dostçaydı ve «sonuna kadar mücadele»mize o kadar ani ve kesin bir biçimde son verilmekteydi ki, hepimiz şaşkına dönmüştük.

27 Aralık sabahı babama bir mektup gönderdim. Mektupta, Yunanistan'a, demokrasi ve ülkenin modernleştirilmesi davasına hizmet etmek için geldiğimi belirtiyordum. Sahip olduğu değerlere inandığım için ona katılmıştım. O değerlere sadık kalacaktım. İlkelerden ve özünde yeni bir Yunanistan için verdiğimiz mücadeleden köklü bir sapma olarak gördüğüm bir konuda onu izleyemezdim.

Aynı sabah basın için uzun bir demeç hazırladım. Demeç şöyleydi:

«İçinde yaşadığımız bu kritik anda, ulus ve demokrasi, bir dönemeç noktasında bulunmaktadır. Mensubu olduğum partiye, büyük, demokratik ve ilerici Merkez Birliği Partisine ve onun önderi, ulusal önderimiz George Papandreu'ya bir çağrıda bulunmayı görevim sayıyorum:

Merkez Birliğinin önderi, büyük demokrat, demokrasi, ilerleme ve ulusal onurumuz için verdiğimiz iki 'sonuna kadar mücadele'nin önderi olarak sonsuz saygı, babam olarak sonsuz bir sevgi duyduğum George Papandreu'yu, kralcıların parlamentoda tezgâhlamak üzere oldukları oyunun lehinde oy vermek şeklindeki niyetini yeniden gözden geçirmeye çağırıyorum.

Aynı şekilde, Merkez Birliğinin parlamentodaki temsilcilerini, 15 Temmuz kralcı darbesine karşı verilen çetin, ama soylu mücadelede yerlerini almış olan bu dürüst insanları; darbeyi meşrulaştırmamak, Merkez Birliğinin şimdiye kadarki tutumuna gölge düşürmemek, Yunan halkını demokratik önderliğinden yoksun bırakmamak için Paraskevopulos Hükümetine karşı oy vermeye çağırıyorum. Circe'nin daha fazla demokrata büyü yapmasına artık izin verilmemelidir; Yunanistan artık daha fazla Ulysses'ini yitirmemelidir.*

Paraskevopulos Hükümeti lehinde oy kullanılması, Merkez Birliğinin şimdiye kadarki tutumuna koyu bir gölge düşürülmesi, sağın tutumunun benimsenmesi, kralcı darbenin kabullenilmesi ve 'Kral krallığını yapar, halk yönetir' şeklindeki temel sloganımızın terk edilmesi anlamına gelecektir.

Dolayısıyla bu, Yunan halkının ısrarla üstünde durduğu 'ordu ne kişilere, ne de partilere aittir, ordu ulusa ve halka aittir' şeklindeki büyük talebin de Merkez Birliği tarafından

* Circe Homeros'un **Odisseia** adlı destanında sözü edilen ve erkekleri hayvana çeviren büyücü kadın (Çev.)

terk edilmesi anlamına gelecektir. Ve nihayet bu, 'Yunanistan bir müttefiktir, uydu değil' ve 'Yunanistan Yunanlılara aittir' şeklindeki temel tutumumuzdan tamamen vazgeçmemiz anlamına gelecektir.

Çünkü Paraskevopulos Hükümeti, sarayın, yabancı unsurun ve bu ülkenin despotları haline gelmiş olan çeşitli kuruluşların planlarının başarıya ulaşmasının simgesidir. Çünkü hükümetin sarayın kuklalarından, oligarşinin ve İDEA'nın temsilcilerinden oluşması, demokrat halka karşı açık bir meydan okuyuştur.

Çünkü Paraskevopulos Hükümetini aşağı yukarı bir yıllık bir süre için desteklemek, parlamenter kurumlara indirilmiş büyük bir darbedir ve anayasadan geçmişte yapılmış ve gelecekte yapılacak olan sapmaların sorumluluğunu Merkez Birliğine yüklemek demektir. Çünkü Paraskevopulos Hükümetinin iktidarda kalması, Merkez Birliği ile Ulusal Radikal Birlik arasında işbirliği yapılmasını gerektirmektedir ve bu, bizim daha düne kadar tasavvur dahi edemediğimiz bir şeydir.

Çünkü bu şekilde Ticaret Odası bir kez daha ve bizim eylemimizle meşru bir parlamento haline getirilmektedir.

Çünkü Paraskevopulos Hükümeti, Kıbrıs sorunu gibi önemli ulusal sorunları ele alacaktır. Ve hiç kuşku yok ki, bu konuda, Kıbrıs halkının kutsal haklarını ve ulusun çıkarlarını bastırma temelinde bir 'çözüm' hazırlamaktadır.

Çünkü Paraskevopulos Hükümeti, kralın bildirisiyle uyum halinde, 'huzur ve sükunu sağladıktan sonra' seçimlerin yapılacağını vaat etmekte ve bu da, onun insafsız bir yıldırma kampanyasına girişeceği anlamına gelmektedir.

Çünkü parlamento dışı bu hükümet, anayasadan sapma sürecinin tamamlanmasına doğru atılmış yeni bir adımdır.

... Demokrat halkımızın verdiği mücadelelerin haklılığının korunması için, demokrasinin zaferi için, halk egemenliğinin anayasamıza yerleştirilmesi için, ulusal bağımsızlığımız için, Merkez Birliğinin birleşik ve ilkelerinde tutarlı kalması mutlaka gereklidir...»

George Papandreu, bunu kısa bir bildiriyle yanıtladı. Bildiride şu bölüm de yer alıyordu:

«Eğer, parti çoğunluğu karar aldıktan sonra, bu karara katılmamakta hâlâ direten milletvekilleri olursa, bunlar kendilerini otomatikman parti saflarının dışına atmış olurlar.»

Babamla benim aramdaki ayrılık, uluslararası bir haber niteliği kazandı. *New York Times*, 29 Aralıkta başyazısını bu konuya ayırdı. Öteki noktaların yanı sıra, aşağıdakiler özellikle ilgi çekiciydi:

«... Şimdi Andreas, babasının kararını, Merkez Birliğinin ilkelerine bir ihanet, saraya, yabancı unsura, yerel oligarşiye ve sağcı askeri cuntaya bir teslimiyet olarak görmektedir. Yabancı unsurdan, babasından sonra başbakan olma umuduyla 1964'te Yunan siyasal hayatına katılmadan önce uzun yıllar vatandaşı olduğu Birleşik Devletleri kastetmektedir.

Sağcı askeri cunta suçlaması, en iyi savunmanın saldırı olduğu görüşüyle açıklanabilir. Andreas, ekim ayında Harp Divanının hazırladığı bir iddianamede, Kral Konstantin'i devirmek, parlamentoyu feshetmek ve tarafsız bir rejim kurmak için komplo düzenledikleri ileri sürülen, ordudaki sol kanat subaylarının oluşturduğu Aspida'nın sivil lideri olmakla suçlanıyordu. Kralın Aspida'yı ortaya çıkartması, George Papandreu'yu azletmesine yol açtı ve onun bu eylemi, Merkez Birliği tarafından 'kralcı darbe' olarak suçlandırıldı.

George Papandreu'nun geçiş hükümetini destekleme kararı, kralla arasını düzeltmek için yapılmış bir jest, seçimin monarşi için yapılan bir referandum haline gelmemesini sağlamak için yapılmış bir hareketti. İşte Andreas'ın şimdi komünistlerin alkışları arasında bozmaya çalıştığı, bu uzlaşmadır.

... Andreas Papandreu'nun, parlak bir iktisatçı olarak Yunanistan'ın siyasetine çok daha fazla katkıda bulunabilecekken bir bozguncu rolünü oynaması hazindir.»

Merkez Birliği milletvekilleriyle yaptığım toplantı ve tartışmalara aralıksız devam ettim. Zaman büyük önem taşıyordu; çünkü George Papandreu, Paraskevopulos Hükümetinin parlamento önüne çıkmasından biraz öncesine rastlayan 4 Ocak günü için partiyi bir toplantıya çağırmıştı.

Milletvekilleri hangi tarafı seçecekleri konusunda kararsızdılar. Fakat 1 Ocakta hava değişti. O sabah, kralın 15 Temmuz darbesini desteklemek için Merkez Birliğini terk etmiş olan döneklerin çıkarttığı *Eleftheria* gazetesi, Eleni Vlakou'ya atfen bir «memorandum» yayımladı. *Eleftheria*'nın sahibi Kokkas bunun aslına uygun olduğunu iddia etmekteydi. Şeklen değilse de öz olarak aslına uygundu. Banda alınmış telefon konuşmalarına dayanılarak hazırlanmıştı ve Paraskevopulos Hü-

kümetinin, kralın siyasal danışmanı Bitsios tarafından temsil edilen saray, Hristos Lambrakis tarafından temsil edilen Merkez Birliğinin sağ kanadı ve Panayiotis Kanellopulos ile Eleni Vlakou tarafından temsil edilen Ulusal Radikal Birliğin ortaklaşa düzenledikleri bir komplonun sonucu olduğuna dair «deliller»i içermekteydi. Lambrakis'in George Papandreu adına hareket ettiği varsayıldığı için, rapor onu da işin içine karıştırıyordu.

Bu memorandumun yayımlanması kamuoyu üzerinde çok büyük bir etki uyandırdı. Genel yorum, bir ihanetle karşı karşıya olunduğuydu. Milletvekilleri büyük ölçüde benim tarafımda yer almaya başladılar; çünkü Paraskevopulos'un geçiş hükümetinin, en azından kısmen, beni siyasal bakımdan etkisizleştirmek için düşünülmüş bir araç olduğu artık açıklığa kavuşmuştu. Çünkü babamdan ayrıldığım takdirde, açık seçik ideolojik ilkelere sahip, homojen bir milletvekili grubunun önderi durumuna gelecek, ama artık kurulu düzene karşı etkili bir biçimde meydan okuyamayacaktım. Böyle bir kopmadan sonra Merkez Birliğini sağ kanat ele geçirecekti. Fakat o zaman da Merkez Birliği seçimleri kazanamayacak ve gelecek dönemin parlamentosunda Kanellopulos'un Ulusal Radikal Birliğiyle işbirliği yapıp, her iki tarafın da ortak güvenine sahip bir hükümeti desteklemek zorunda kalacaktı. Paraskevopulos sorununda babamdan ayrılmadığım takdirde ise, mücadelesini sonuna kadar götüremeyen, kendi ilke ve değerlerine gerçekten bağlı olmayan bir insan sayılacaktım. Ne yaparsam yapayım, kaybetmeye mahkûmdum; göründüğü kadarıyla çıkmazdaydım.

Bana yakın olan milletvekillerinden, parti toplantısına gitmeyeceklerine dair bir kâğıt imzalamalarını istedik. Gittikleri takdirde, önderin önerisine hayır oyu vermek zorunda kalacaklardı. Bu ise, partinin birliğinin sonunda parçalanmasına yol açacaktı; aynı zamanda babamın prestijine indirilmiş belirleyici bir darbe olacaktı. Kırkıncı milletvekili de imzaladıktan sonra, artık daha fazla imza kabul etmemeye başladık. Yapmak istediğimiz, George Papandreu'ya güvensizlikoyu vermek değil, bir gövde gösterisiydi.

Bu arada, Kastri'den haberciler gelmeye başladı. İleri sürdükleri nedenler basitti. Partideki bir parçalanma, kurulu düzene hizmet ederdi. Benim tutumumu benimsiyor, ama babayla oğlun karşı karşıya gelmesini istemiyorlardı. Bunalmıştım. Herkes görüşlerime katılıyor; ama bu anlaşmazlığı sonuna kadar

götürmemin doğruluğunu kuşkuyla karşılıyordu. Hatta Amerika'da profesör olan bir dostum telefon ederek, kararımı yeniden gözden geçirmemi rica etti. Ona, «bunun mücadelemizin romansını öldüreceğini» belirttiğimi hatırlıyorum.

Kararımı vermiştim. Haklı olduğumdan emindim. Ama yine de George Papandreu'dan kesin olarak kopmayı düşünemiyordum.

Parlamentodaki tartışmanın hemen öncesinde 4 Ocakta yapılan parti toplantısına 122 milletvekilinden 45'i katılmadı. Bu, George Papandreu'ya inen bir darbeydi. Hiç kimse, hareketimize taktıkları adla «Merkez Sol»un gücünü doğru olarak tahmin edememişti.

Bir gün Margaret'i Kastri'ye yolladım. Geceleyin geç vakit, babamın uzlaşmaya hiç niyeti olmadığı haberiyle döndü. Ben de dahil olmak üzere, Paraskevopulos Hükümeti aleyhine oy verecek, ya da oylamaya katılmayacak bütün milletvekillerini partiden atacaktı. Krala teminat vermişti ve sözünü tutacaktı. O gece uyumadım. Ertesi sabah Lagonissi'ye hareket ettim. Ocak başlarındaki denizin güzel görüntüsünü ve güneşin tatlı tatlı vurmasını hâlâ hatırlıyorum. Oraya, düşünmek ve partiyi parçalayacak sağın, kurulu düzenin zaferini sağlayacak bir eylemde diretmekle doğru yapıp yapmadığıma karar vermek üzere gittim. Arkadaşlarıma, Yiannis Alevras'a, Antonis Livanis'e, Messinia Milletvekili ve emekli Albay Yiannis Haralambopulos'a danıştım. Spiros Katsotas'a ve başkalarına danıştım. Sonunda bir geri dönüş yapmamız gerektiği kararına vardık. Paraskevopulos sorununda takındığımız açık tavır, halk açısından, inandığımızı söylediğimiz şeylere gerçekten inandığımız konusunda bir güvence olacaktı. Aynı zamanda, onları, seçimlerde zafer kazanma olasılığımızın bulunduğuna inandıracaktı. Bu olasılık, partiyi böldüğümüz takdirde sıfıra inecekti.

8 Ocak gecesi, Kostas Koniotakis'in Kolonaki'deki dairesinde buluştuk. Katı bir çizgi izlenmesi gerektiğine kuvvetle inanan Kostas, emekli bir hava generaliydi. Muhafazakâr ve NATO'ya bağlı birisi olan Kostas, kralın ülkenin siyasal yaşamına karışmasına öfkeyle karşı çıkıyordu. Hava Kuvvetlerinden emekliye ayrıldıktan sonra, Girit'teki Herakleion'dan parlamentoya seçilmişti.

Uzun süre konuştum. Grup, görüşlerime katıldı. Katı bir çizgi izlenmesinde direten tek kişi Spiros Katsotas'tı. Sonunda

hepimiz aynı bildiri altına imzalarımızı koyduk ve bunu basına verdik. Bütün görüşlerimizi saklı tutmak şartıyla, partinin birliği uğruna, Paraskevopulos'a oy verecektik.

Verdiğim karar doğruydu. Bizim için kurulmuş olan tuzak boşa çıkartılmıştı. Halk, bir taraftan Stefanopulos'un yerine Paraskevopulos Hükümetinin geçmesi konusunda George Papandreu'nun kral ve Kanellopulos'la vardığı anlaşmaya karşı olan tutumumuzu korurken; aynı zamanda parti içinde kalıp bekçilik görevi yaparak ve Paraskevopulos'a kralın planlarını uygulama olanağını vermeyeceğimizden dolayı hoşnuttu. Aynı zamanda bu olay, krala, kurulu düzen taraftarlarına, silahlı kuvvetlere ve Amerikan servislerine, Merkez Birliğinin çizgisinin uzun vadede değişmeyeceğini ve değiştirilemeyeceğini açıkça göstermekteydi. Merkez-Solun sağlam bir kitle temeli vardı ve kesin bir tutum takınıp bunun için mücadele etmeye karar verdiği takdirde, parti kararlarına egemen olabilirdi.

Kaygılarım Doğru Çıkıyor

Paraskevopulos Hükümetinin bileşimi, halk arasında derin bir güvensizlik yarattı. Saray çevşresinden, ekonomik oligarşiden, devlet kurumlarından ve adliyeden gelen birtakım karanlık memurlar (bunların hepsi, bir tek istisna dışında, sağa bağlı kişilerdi), sağın yönetim mekanizmasının, polisin ve «yabancı unsur»un istek ve planlarını yansıtacak olan belkemiksiz bir hükümet oluşturuyorlardı. Babam bile endişesini gizleyemiyordu. Zaman zaman yaptığımız toplantılarda bu kadarını kabul ediyordu. Krala karşı daha uzlaşmaz davranmadığı için pişmandı. Fakat artık bu konuda bir şey yapmak için çok geçti.

Bizim kampta olup da kralla, George Papandreu arasındaki, Ulusal Radikal Birlik ile Merkez Birliği arasında «detant»ın, Paraskevopulos'un kralcı hükümetinin desteklenmesinde yansıyan bu «detant»ın barışçı önlemlere yol açacağını ummuş olanlar hazin bir düş kırıklığına uğramışlardı. Aspida olayı, ilk uyarıyı sağlamıştı. Bizim tarafta, Paraskevopulos'un Aspida olayını kapatmak için bir yol bulacağına dair bönce bir görüş egemen olmuştu; çünkü bu olay kapatılmadığı sürece, siyasal hayatımızın normalleşmesi olanaksızdı. Fakat Paraskevopulos Hükümeti bunun tam tersini yaptı.

26 Ocakta, Harp Divanının kapıları kamuoyuna ve basına kapatıldı. Davanın açık yürütülmesi, savcılık açısından çok ters sonuçlar vermişti ve Başkan Kamberis ile Kraliyet Üyesi Papapulos, duruşmanın kapalı yapılmasının «kamu düzenini korumak» için gerekli olduğunu ileri sürüyorlardı. George Papandreu, bu olayla ilgili yorumunda, bunun, «duruşmayı engizisyon mahkemesi duruşmalarına çevirdiğini» söyledi. Mitsotakis de 29 Ocakta basına verdiği bir demeçte şöyle karşı çıktı: «Harp Divanının bu kararı kabul edilemez; çünkü bu karar, kamuoyunun mahkeme salonunda cereyan eden olayları izlemek şeklindeki temel hakkını ihlal etmektedir.» 3 Şubatta, 1500 avukat bir gösteri düzenleyerek, kurumlaştırılmaya çalışılan bu gizliliği bir darbe olarak nitelediler.

Hükümeti Harp Divanının duruşmalarını yeniden kamuoyuna açmak zorunda bırakan şey, General Tsolakas'ın 23 Şubattaki hemen basına sızdırılan ifadesiydi. Çok saygı duyulan bir subay olan Milli Savunma Kurmay Başkanı General Tsolakas, yargılanmakta olan iki albayın, savcılık tanıklarından Tuğgeneral Paleologopulos'un yalan ifadesinin kurbanları olduğunu ileri sürdü. Sözünü, «bu davanın Yunan ordusunun adına yurtdışında onarılması çok zor ve büyük zararlar vermiş olduğunu» söyleyerek bitirdi. Tsolakas'ın bu ifadesi, hükümetin planlarının uygulanmasında önemli bir gerilemeye yol açtı. Bütün kamuoyu ayağa kalkmıştı. Bu alçakça tertibin sürdürülmesine daha ne kadar izin verilecekti? *Eleftheria,* yayımladığı bir yazıda, davanın düşürülmesini ve af çıkartılarak olayın hemen kapatılmasını istedi.

Tsolakas'ın ifadesinin herkesçe öğrenilmesinden sonra hemen gelişen kamuoyunun güçlü tepkisi sonucunda, Harp Divanı, kapılarını 1 Martta yeniden halka açtı. Kamberis, oluşan olumsuz atmosfere karşı koyabilmek için saldırıya geçti. George Papandreu'yu tanık olarak çağırdı. Fakat Papandreu gitmeyi reddederek, bunun yerine, aşağıdaki 2 Mart 1967 tarihli mektubu yolladı:

«Bay Başkan,

Kral tarafından 8 Temmuz 1965'te bana gönderilen ilk mektupta, silahlı kuvvetler içinde, tek amacı ülkenin anayasasını ortadan kaldırmak ve iğrenç bir diktatörlüğü zorla kabul ettirmek olan komplocu bir örgütün KYP içinde (KYP benim kişisel sorumluluğum altındaydı ve güvendiğim kişiler tarafın-

dan yönetilmekteydi) ortaya çıkmış olduğunu okuyunca, gizli güçlerin, ülkenin halk tarafından seçilmiş yöneticisini istifaya zorlamak amacıyla bir tertip düzenlemiş olduklarını düşündüm. Olayların gelişmesi, beni tamamen haklı çıkardı. Laganis'in sonu gelmeyen araştırmaları hiçbir sonuç vermedi. Savcılık makamının mahkeme salonuna getirmeye cesaret edemediği, yeraltı dünyasına mensup sahte tanıkların kullanılması hiçbir sonuç vermedi. Laganis'in raporu da bir işe yaramadı. Aynı şey, utanmadan sahte tanıkları işin içine sokan, duruşmaları kapalı yürütme ve tutanakların yayımlanmasını yasaklama şeklindeki hayret verici kararı alan Harp Divanınızda da oldu. Böylelikle ilk edindiğim kanının doğruluğu kuvvetlendirilmiştir. İş, bununla kalmamıştır. Aynı zamanda kamuoyunda, bütün olayın bir tertipten ibaret olduğu ve bu olayda 'bağımsız bir adalet'in değil, 'güdümlü bir adalet'in söz konusu olduğu şeklinde bir inanç belirmiş ve bu inanç kuvvetlenmiştir. Duruşmaların yasal gibi gösterilmek istenmesine varlığımla katkıda bulunmamak için, mahkemeniz önüne çıkmayı reddediyorum. Saygılarımla.

George Papandreu»

General Tsolakas'ın ifadesini verdiğinin ertesi günü, hükümet, Aspida davasını sonuna kadar götürmekte kararlı olduğunu belli etti. Daha sonra birinci cunta hükümetinin başbakanı olacak olan Başsavcı Konstantin Kollias, Savcı Mustakas aracılığıyla, Millet Meclisi başkanından, benim Aspida komplosunda oynadığım rolden dolayı krala ihanet suçuyla yargılanabilmem için dokunulmazlığımın kaldırılmasını istedi. Bu meseleyle ilgili üç belgenin birden 24 Şubat tarihini taşıması ilginçti. Dokunulmazlığımın kaldırılmasını tavsiye eden Sorgu Yargıcı Sokratides'in raporu bu tarihi taşıyordu. Bu rapor, Savcı Mustakas'a hitaben yazılmıştı. Savcı Mustakas'ın meseleyi parlamentoya havale eden mektubunda da aynı tarih vardı. Nihayet Meclis başkanının bu konuda parlamentoya sunduğu bildirge de aynı tarihi taşımaktaydı. Yunan bürokratik mekanizmasının böylesine yıldırım hızıyla çalıştığı, o zamana kadar hiç görülmemişti.

George Papandreu buna derhal tepki gösterdi; «Bu, güdümlü adaletimizin düzenlediği yeni bir adli tertiptir» dedi ve «karışıklık yaratmak için yapılmış bir planla karşı karşıya olduğumuzu» ekledi. Kanellopulos da basına bir demeç verdi ve

şöyle dedi: «Atina'daki Temyiz Mahkemesi savcısının parlamentoya getirilen talebi siyasal hayatımızın manzarasını değiştiren bir nitelik arz etmektedir. Sonuçları şimdiden kestirilemeyecek yeni bir durumla karşı karşıyayız. Şimdi söyleyebileceğim tek şey, bütün siyasal durumun yeniden incelenmesi gerektiğidir.»

Kanellopulos'un bu ilginç sözleri, basın tarafından Kanellopulos'un, Paraskevopulos'a verdiği güvenoyunu geri alıp, hükümeti kendisinin kurmayı denemeyi planladığı şeklinde yorumlandı. Olayların da kısa bir süre sonra gösterdiği gibi yapılan tahmin doğruydu.

Bu olağanüstü gelişme, babamla benim yakınlaşmamıza hizmet etti; bu, kişisel düzeyde bir yakınlaşmaydı. Her ikimiz de, Paraskevopulos Hükümetinin, daha doğrusu onu kontrol eden güçlerin benim dokunulmazlığımın kaldırılmasını isteme kararının, seçimlere doğru bir gidişten çok, siyasal karışıklığın daha şiddetlenmesine ve belki de ordunun idareyi devralmasına doğru bir gidişin göstergesi olduğu kanısındaydık. Seçimlerin 28 Mayısta yapılması gerekiyordu. Bu, Paraskevopulos'un hükümet bohçasının bir parçasını oluşturan kralcıların vermiş oldukları bir sözdü. Fakat, ben yargılanırken, ya da hapisteyken seçimler nasıl yapılabilecekti? Babam, doğal olarak hâlâ işlerin yoluna gireceğini umuyordu. Kamuoyuna yaptığı açıklamalar yumuşak ve ihtiyatlıydı. Seçimlerin yaklaştığını ve Merkez Birliğinin zafer kazanacağını vurgulamaya devam ediyordu. Krala karşı kullandığı dil, saygılı ve ihtiyatlıydı. Bir «halk cephesi»nin kurulmakta olmadığını ispat edebilmek için, zaman zaman da sola saldırıyordu. Ben ise, tam aksine çabalarımın çoğunu, hemen hemen kaçınılmaz olduğunu düşündüğüm çatışma için hazırlanmaya yöneltiyordum. Demokratik Birliklerle, sendikalardaki arkadaşlarımla, çeşitli militan demokratik örgütlerle görüşüyordum. Merkez Birliğindeki meslektaşlarımla ve büromda çalışan arkadaşlarla toplantılar yapıyordum. Bütün arkadaşlarıma ve aktif demokrtik örgütlerin temsilcilerine, seçimlerin yakın olduğu görüşüne pek bel bağlamamalarını ısrarla anlatıyordum. Bir yandan seçimler yapılmayacakmış gibi hareket etmek olanaksızdı; çünkü o zaman seçimler yapıldığı takdirde, seçim mücadelesinde gerilerde kalırdık; öte yandan hâlâ bir direniş ağının çekirdeğini geliştirme göreviyle karşı karşıyaydık. Askeri bir darbenin başarısı, idareyi devraldıktan hemen sonra «kanun ve nizam»ı sağlama yete-

neğine bağlıydı. Bu yüzden dikkatlerimizi, bunu olanaksız kılacak bir strateji oluşturmaya yöneltmeliydik. Böyle bir darbenin hemen ertesi günü genel greve gitmek en etkin silah olarak görülüyordu. Aynı zamanda, derhal civarda ya da meydanlarda yapılacak mitinglerde halka önderlik etmek üzere küçük yönetici gruplar oluşturulmalıydı. Planımız buydu. Komiteler kuruldu ve bunlara sorumluluklar verildi. Fakat önemli bir noktayı gözden kaçırmıştık. Bu çalışmayı yürütenlerin hepsi tanınmış, aktif, militan demokratlardı. Bir askeri darbe durumunda, askeri kuvvetler tarafından ilk toplanacak kişilerin bunlar olacağını akıl edememiştik. Ayrıca bu gizli direniş ağını geliştirmeye yeterli zaman ayırmaları, özellikle kısa bir süre sonra başlayacak olan seçim kampanyası da göz önünde tutulursa, hemen hemen olanaksızdı.

Bu arada başka ve daha ciddi bir güçlük de söz konusuydu. Seçimlerin yapılacağı vaadi, halkın beslediği endişelerin çoğunu ortadan kaldırmıştı. Büromda çalışan arkadaşlar bile, dikkatlerini seçim kampanyasına ayırıp gizli çalışmalara yöneltme konusunda isteksizdiler. Belirli bir anlamda ben de bu tavrın gelişmesine yardımcı olmuştum. Çünkü bir yandan, halkı bir darbe olasılığı karşısında uyarır ve buna tepki göstermenin yol ve araçlarını önerirken; öte yandan, 1967 yılında Avrupa'da bir askeri diktatörlüğün aklın alamayacağı bir şey olduğunu ve halkın, bir diktatör adayının Yunanistan'daki demokratik kurumları yıkmak için girişeceği bir teşebbüsü etkili biçimde ezeceğini ekliyordum. Tabii ki bu sözler, kısmen halkın moralini yüksek tutmak, kısmen de ordunun böyle bir maceraya girişme konusunda cesaretini kırmak için söylenmiş şeylerdi. Fakat tam aksine bir etki de yapmış olabilir. Bu konuda kesin bir şey söylemem olanaksız.

Paraskevopulos Hükümeti Düşüyor

Mart 1967'de olup bitenleri anlatmak zor; çünkü olaylar, birbirini öyle dramatik bir tarzda izledi ki, bir felaketin yaklaştığı havası ortalığı kapladı.

2 Martta, Garufalias, Aspida davasının görüldüğü Harp Divanında tanıklık etti. Savcılığın bir tanığı olarak, silahlı kuvvetlerden bütün milliyetçi subayları tasfiye edip, bunların ye-

rine George Papandreu'ya ve Merkez Birliğine sadık subayları geçirmek için bir plan yapılmış olduğunu kanıtlayan bir belge sundu. Plana bir de ad takıldı: Helikon. Belge, George Papandreu'ya «bilinmeyen kimseler» tarafından sunulmuştu. Papandreu, bunu parafe ettikten sonra, Milli Savunma Bakanı olan Garufalias'a göndermişti. Garufalias'a göre, bu, George Papandreu'nun planı onayladığı ve uygulamaya konmak üzere kendisine havale ettiği anlamına geliyordu. İleri sürülen kanıt saçma bir şeydi, çünkü belge Garufalias'a 1964 ilkbaharında gönderilmişti. Eğer Garufalias, George Papandreu'nun haince bazı planları olduğuna ikna olmuş idiyse, niçin Milli Savunma Bakanı olarak kalmaya devam etmişti? Garufalias'ın söylemeyi eksik bıraktığı şey, bu belgenin, o zaman başbakanın bürosunu ağzına kadar dolduran bir sürü belgeden yalnızca bir tanesi olduğuydu. Yüzlerce demokrat subay, sağın yönetimde olduğu sıralarda işlerinden atılmıştı. Bunlar, eski görevlerine iadelerini istiyorlardı. Bundan başka, İDEA'nın silahlı kuvvetler üzerindeki denetimini artırdığını biliyor ve hükümeti uyarmaya gerek duyuyorlardı. O zaman belgeyi hiç kimse ciddiye almamıştı; ama daha sonra cunta hükümeti «bilinmeyen kişiler» hakkında, «Helikon komplosu»na katıldıkları iddiasıyla adli soruşturma açacaktı.

İki gün sonra Harp Divanı Başkanı Kamberis, «Aspida olayı konusunda 50 yıl geçmeden hüküm verilemeyeceği»ni açıkladı.

Siyasal hava her geçen gün daha da karanlıklaşıyordu. 6 Martta sağcı basın, Kanellopulos'a karşı, çok fazla ılımlı olduğunu ileri sürerek saldırıya geçti; ordunun güvenilir, yurtsever subayların denetimi altına geçmesini sağlayacak gerekli değişiklikler yapılmadığı takdirde, seçimlerin ertelenmesi gerektiğini ileri sürdü. Sağcı basının bununla kastettiği, tabii ki General Tsolakas'ın azledilmesiydi. Aspida davasında verdiği ifade onu «güvenilmez», dolayısıyla da kabul edilemez bir kimse yapmıştı. George Papandreu, olayların gelişme yönünü sezerek aşağıdaki açıklamayı yaptı:

«*Cuntanın seçimlere giden pürüzsüz bir gelişmenin önüne geçme niyetlerini ve planlarını biliyoruz. Giriştiği bütün tertipler boşunadır; çünkü özgürlüklerinin çiğnenmesine hiçbir zaman izin vermeyecek olan demokrat halkın bu özgürlüklere olan boyun eğmez bağlılığı gibi büyük bir güvencemiz var. Seçimler yapılacaktır ve biz büyük bir zafer kazanacağız.*»

George Papandreu'nun «cunta»dan ve onun «planları»ndan söz etmesi, bir raslantı değildi. Kendisini, «Büyük Cunta» adıyla anılagelmekte olan cuntanın faaliyetleri konusunda bana her gün ulaşan önemli bilgilerden haberdar ediyordum. Bana sadık olan bir dostum, darbe girişiminde sıradan bir sorumluluk yüklenmişti ve darbe hazırlıklarında bulunmak amacıyla generallerin, emekli generallerin ve politikacıların yaptıkları toplantılara katılıyordu. Kralın kendisi bu çalışmalara katılmıyordu; fakat sekreteri Binbaşı Arnautis zaman zaman katılıyordu. Toplantıların çoğu, bir aracı rolü oynayan ve gerçek bir kudreti olmayan Maniadakis'in evinde yapılıyordu. Kollias'ın (cunta idareyi devraldığı zaman başbakan oldu) bu komplocularla düzenli, ama dolaylı teması vardı. Dokunulmazlığımın kaldırılması sorunu, beni gelecek seçimlere katılmaktan alıkoymakta kullanılabilecek çeşitli yöntemler ve muhtemel bir askeri darbe için en uygun zamanın hangisi olduğu bu toplantılarda uzun uzadıya tartışılmıştı. Saraydan ve «denizaşırı»dan («yabancı unsur» için kullandıkları deyim buydu) yeşil ışık yakılması, darbenin gerçekleştirilmesi için mutlaka gerekli sayılıyordu. Fakat cunta darbe için hazır değildi. Birçok kez darbe kararını almaya yaklaşmış, ama her seferinde caymışlardı.

8 Martta Atina'da iki bomba patladı. Bir tanesi, askeri bir diktatörlüğün zorla yerleştirilmesi için açıkça çağrıda bulunan *Eleftheros Kosmos* gazetesinin yazı işleri bölümünün dışında patlamıştı. Bu bombaların, seçimlerin ertelenmesi ve ordunun müdahalesi için uygun bir ortam yaratmak amacıyla aşırı sağcılar tarafından atılmış olduğunu biliyorduk. Çünkü sağ, 2 Mayıs seçimlerinin Merkez Birliğini yeniden iktidara getireceğini biliyordu.

15 Martta yetkili parlamento komisyonu, dokunulmazlığımın kaldırılması isteğini reddetti. 11 oy reddedilmesi lehine, 8 oy ise aleyhine kullanılmıştı. Komisyonda Merkez Birliğinin on, EDA'nınsa bir üyesi olduğuna göre, bunların isteğin reddedilmesi lehine, Ulusal Radikal Birliğin ve döneklerin ise aleyhine oy kullandıkları açıktı. Olay, bir parti sorunu haline gelmişti.

16 Martta Harp Divanı, Aspida olayı ile ilgili kararını verdi. Suçlanan subaylardan 12'si 4 - 18 yıl arasında, 3'ü ise 2 yıl hapis cezası aldı; 10'u beraat etti. George Papandreu, «Aspida duruşmasının son yılların en karanlık anlarından biri olduğunu» açıkladı. Kanellopulos, «şerefli bir geçmişe sahip Yunan subay-

larının mahkûm edilmesinden duyduğu üzüntü»yü ifade etti. Arkasından, «George Papandreu, bu subaylara disiplin cezası vererek, olayı kapatma cesaretini göstermeliydi...» diye ekleyerek, doğrudan George Papandreu'ya saldırdı. Benim demecim babamınkinden biraz daha saldırgandı: «Korkaklar şunu kafalarına iyice yerleştirsinler ki... ulusumuzun olağan siyasal gelişmesi, masum subayların hapsedilmesiyle bağdaşmaz.» George Papandreu, kendi hesabına Papaterpos'un mahkûm edilmesinden çok etkilenmişti; çünkü onu iyi tanıyordu ve suçsuz olduğunu biliyordu. Ötekilerin de suçsuz olduğuna inanıyordu, ama suçsuzluklarını kanıtlayamazdı.

27 Mart 1967'de önemli bir olay oldu. Paraskevopulos, akşam 19.30'da Milli Savunma Konseyini toplantıya çağırdı ve General Tsolakas'ı Jandarma Komutanı General Panayiotakopulos ile birlikte derhal azletti. Amiral Avgheris, Milli Savunma Kurmay Başkanlığına getirildi. Bu ani ve beklenmeyen hareketin ciddiliği karşısında hiç kimse ilgisiz kalamazdı. Paraskevopulos Hükümeti bir seçim hükümetiydi ve böylesine önemli kararlar almak onun yetkisini aşıyordu. Bu haber kamuoyuna ulaştığı zaman bütün ülkeyi hızla bir korku ve endişe dalgası kapladı. Ortalıkta gizli bir şeylerin döndüğü kesindi.

George Papandreu, bu noktada önemli bir siyasal karar aldı. Hükümete verdiği güvenoyunu geri almayacaktı; çünkü aksine bir davranışın ordunun idareyi devralmasına yol açacağından hemen hemen emindi. Basına aşağıdaki demeci verdi:

«Tsolakas, yiğit ve onurlu bir karaktere sahip olduğu, boyun eğmediği için cezalandırılmaktadır... Bununla birlikte, hükümete verdiğimiz güvenoyunu geri alamıyoruz; çünkü bu özel ulusal sorunların ötesinde ve üstünde, resmen ve geri alınamaz biçimde 28 Mayısta yapılması kararlaştırılmış olan büyük seçim sorunu bulunmaktadır. Seçimler adına, halk egemenliği adına, normal bir siyasal hayat adına, bugün için hükümetin kararını sadece eleştirmekle yetiniyoruz. Seçimlerin iptaline yol açacak bir bahane yaratmak istemiyoruz. Var olan, komplo peşinde koşan ve fırsat kollayan cuntaya, ihtiyaç duyduğu bahaneyi vermek istemiyoruz.»

Tsolakas'ın azledilmesi olayına, ana Kraliçe Frederika'nın bizzat karışmış olduğu haberi dışarı sızdı. Himettus'taki Asterion Manastırında Paraskevopulos ile gizlice buluşmuş ve onu bu işi yapmaya zorlamıştı. Daha sonraları 21 Ağustos

1968'de, *Eleftheros Kosmos* gazetesini çıkartan Savas Konstantopulos, Paraskevopulos'un ikiyüzlülüğünü gösteren şu önemli olayı açıklayacaktı:

«Bay Averof (Ulusal Radikal Birliğin önde gelen üyelerinden biri), 1967 Martında bir akşam Bay Konstantin Tsatsos'un evinde buluştuğumuzu hatırlayacaktır. Başbakan Paraskevopulos da oradaydı. Siyasal durum üzerine geniş bir tartışma yapıldı. Bay Paraskevopulos, seçimlerin kararlaştırıldığı gibi 28 Mayısta yapılmasının ulusal bir felaketle aynı anlama geleceği şeklindeki görüşünü ortaya koydu. Bunu iki nedene dayandırıyordu. Her şeyden önce aşırı solun Merkez Birliğini destekleyeceğine kesin gözüyle bakıyordu. İkinci olarak da, Ulusal Radikal Birliğin hareketsizliği, örgütsüzlüğü ve mücadele ruhundan yoksunluğu karşısında düş kırıklığına uğramıştı. Haftzam beni yanıltmıyorsa, orada bulunan herkes, yapılan bu durum değerlendirmesini benimsemişti. Bay Averof ve Bay Tsatsos, Bay Paraskevopulos'un önerisini Bay Kanellopulos'a götürmek ve onu seçimlerin en azından 4 ay ertelenmesine zorlamak görevini üstlenmişlerdi...»

Başka bir deyişle, seçimlerin yapılacağına dair söz, Merkez Birliğinin yenilgiye uğraması şartıyla verilmişti. Şimdi seçimleri Merkez Birliği kazanacak gibi gözüktüğüne göre seçimler ertelenmeliydi. Norbert Anschuetz'ün birkaç gün sonra bana söylediği tamı tamına buydu ve bu gerçekleşmediği takdirde benim «yürüyen bir ceset» haline geleceğimi de eklemişti. Zaman saptanmıştı. Seçimler ya anlaşma yoluyla ertelenecekti, ya da zorla.

Bu arada parlamento yeni bir seçim kanununu tartışmaktaydı. Hükümet, seçim sistemini «ağırlıklı nispi temsil»den «basit nispi temsil»e çevirmek amacıyla bir yasa tasarısı vermişti. Bunun nedeni açıktı. Seçimlerde Merkez Birliği favori olduğuna göre, kazanacağı zafer, mümkün olduğu kadar küçültülmeliydi. Kralın isteği böyleydi; aynı zamanda kralın kendilerine büyük bir «manevi» borç altında bulunduğu döneklerin isteği de böyleydi. Biz, bu konuda hükümetle aynı doğrultuda hareket ettik; çünkü seçimlere giden yolun önüne yeni bir engel koymak istemiyorduk. Bununla birlikte, partimiz 29 Martta tasarıyla ilgili bir değişiklik önergesi verdi. Bu önergeye göre, parlamenterlerin dokunulmazlığı seçim dönemi boyunca da sürmeliydi. Parlamento feshedilir edilmez benim tutuklanacağımı bildiğimizden bunu gerekli görüyorduk. Böyle bir tutuklama si-

yasal karışıklığa ve bunun sonucunda da mutlaka seçimlerin ertelenmesine yol açacaktı. Eğer Kanellopulos bu önergeyi desteklemiş olsaydı, Paraskevopulos da kabul etmek zorunda kalacaktı. Fakat Kanellopulos, Paraskevopulos Hükümetinin düşürülmesi gerektiği kararına varmıştı; çünkü kendisi başbakan olduğu takdirde, seçimleri, kendi partisinin zafer kazanmasını güvence altına alacak şekilde yürütebileceğini düşünüyordu. Seçimlerin Ulusal Radikal Birlik iktidardayken yapılması, onlara Merkez Birliğini yenilgiye uğratmak için gerekli psikolojik gücü verecekti. Kanellopulos'un amacı buydu. Bu yüzden de, değişiklik önergesinin «anayasaya aykırı» olduğunu ileri sürerek oylamaya konmasına karşı çıktı; Paraskevopulos Hükümetini, Merkez Birliğinin önergesinin oylamaya konmasına izin verdiği takdirde, güvenoyunu geri çekmekle tehdit etti. Merkez Birliği isteğinde diretti. Paraskevopulos Hükümetinin parlamentodaki her iki partinin de desteğine ihtiyacı olduğundan ortaya bir kriz çıktı. Paraskevopulos Hükümeti ertesi gün istifa etti. Sahne, bundan sonraki olaylar için hazırlanmıştı.

21 NİSAN 1967 DARBESİ

Başlangıç

Paraskevopulos Hükümetinin düşüşü, yakın gelecekte Yunan siyasal yaşamında normal bir gelişmenin söz konusu olmadığını vurgulayan bir olay oldu. Kanellopulos'un, Paraskevopulos'a verdiği güvenoyunu geri çekme konusunda kendini haklı göstermek amacıyla bu krizi yarattığı açıktı. Bunu neyin izleyeceğini kimse tahmin etmeye kalkışamıyordu. İşin garibi, askeri bir darbenin gerçekleşebileceğine pek az kimse inanıyordu. Yunanistan, nihayet bir NATO üyesiydi ve Yunan siyasal yaşamı ABD'nin tam denetimi altında değilse bile doğrudan etkisi altındaydı; ABD'nin ise Yunanistan'da bir diktatörlüğü hoşgörüyle karşılaması olanaksız görünüyordu. Amerika, Truman Doktrininin ilanıyla birlikte «demokratik hayat tarzını korumak» amacıyla başka ülkelerin içişlerine karışmayı meslek edindiğinden beri, Yunanistan'ı başarısının bir örneği olarak hep gururla göstermişti. İç savaşın en kızgın anında bile Washington, Yunan parlamenter kurumlarının korunmasında ısrar etmişti. Ayrıca, saygın bir Yunan gazetecisi olan Elias Demetrakopulos'un, Amerika'nın seçkin şahsiyetleriyle; senatörler, kongre üyeleri, generaller ve amirallerle yaptığı görüşmelerden oluşan uzun bir yazı dizisi daha yeni yayımlanmıştı. Ve bu diziden bir bütün olarak çıkan anlam, Amerika'nın hiçbir şart altında Yunanistan'da askeri bir diktatörlüğe değil göz yummak, bunu hoş görmeye dahi yanaşmayacağıydı.

Paraskevopulos, 30 Martta, krala istifasını sunmadan biraz önce babama telefon ederek, Merkez Birliğinin seçim kanunu tasarısıyla ilgili değişiklik önergesini geri alması için ısrar etmişti. Dokunulmazlık sorunu bir tarafa bırakıldığı takdirde, hükümetinin 28 Mayıs seçimlerinin sonuna kadar başta kalacağını söyledi. Babam bunu reddetti. Çünkü hükümet, Adalet Bakanının tavsiyesiyle bir «erteleme» kararnamesi yayımlayarak işe karışmadığı takdirde, parlamento feshedilir edilmez ben

tutuklanacaktım. Açıktı ki, Paraskevopulos Hükümetinin böyle bir kararname yayımlamaya niyeti yoktu. Bu hükümet, ardında sağın hükümet üstü ve ordu üstü güçlerinin gerçek iktidarı ellerinde bulundurdukları bir perdeden ibaretti. Parlamentonun feshedilmesi üzerine tutuklanmam, gösterilere ve polisle Merkez Birliği militanları arasında çatışmalara yol açacaktı. Paraskevopulos'un isteği de buydu; çünkü bu, seçimlerin belirsiz bir süre için, örneğin Aspida davasının sivil sanıklarının yargılanması sona erene kadar ertelenmesine haklılık kazandıracaktı. Paraskevopulos'un planının böyle olduğu, Savas Konstantopulos'un 1968 yazında *Eleftheros Kosmos*'da yaptığı açıklamalardan da çıkarılabilir. Paraskevopulos, krala ve Kanellopulos'a seçimlerin, Ulusal Radikal Birlik Merkez Birliğini yenilgiye uğratma olanağını ele geçirene kadar ertelenmesini önermişti. Papandreu seçimlerin ertelenmesini hiçbir zaman kabul etmeyeceği için de, benim tutuklanmam, seçimlerin ertelenmesi için gerekli bahaneyi sağlayacak ve gerekli havayı yaratacaktı. George Papandreu'nun bu iyi hazırlanmış tuzağa düşmeyi reddetmesi, Paraskevopulos'u istifa etmek zorunda bıraktı. Paraskevopulos, kozunu oynamış ve kaybetmişti.

31 Martta, George Papandreu, kralla yapılacak bir toplantıya çağrıldı. Toplantı iki saat sürdü. Papandreu, tavsiyelerini açık ve sistemli bir biçimde ortaya koydu. İdeal çözümün, Anayasanın öngördüğü gibi, bir seçim hükümetinin atanması ve seçimlerin 45 gün içinde yapılması olduğunu savundu. Kral —döneklerin ve Ulusal Radikal Birliğin isteklerini tatmin etmek amacıyla— seçim kanunu tasarısında değişiklik yapılmasında ısrar etse bile, geçici bir seçim hükümeti yine de atanabilirdi. Bu hükümet parlamentonun huzuruna çıkar, güvenoyu alır, seçim kanunu tasarısını sunar ve oylamadan sonra parlamentoyu feshederdi. Papandreu, kralın başbakanlık görevini bir siyasal parti başkanına vermemesi gerektiğini ısrarla ileri sürdü; çünkü yeni başbakanın tek görevi, ülkede dürüst ve adil seçimlerin yapılmasını sağlamak olacaktı. Bununla beraber eğer kral başbakanlığı bir siyasal parti başkanına vermeye karar verdiyse, o zaman da bunu parlamentodaki en büyük partinin başkanına, yani George Papandreu'ya vermek zorundaydı. Anayasal uygulamayı çiğnediği ve başbakanlığı ikinci partinin başkanına, yani Kanellopulos'a verdiği takdirde, bu, açıkça taraf tutmak olacaktı. Ve o zaman George Papandreu, Yunan halkına, kralın artık Helenlerin kralı olmaktan çıkıp bir

«parti bezirgânı» olmayı tercih ettiğini açıklamak zorunda kalacaktı.

Papandreu, kralın isteği sandığı bir milli birlik hükümeti fikrine de karşı çıktı. Böyle bir hükümet, seçimlerin gerçekleştirilmesi bakımından hiç de uygun değildi. Nasıl olur da hükümet üyeleri önce aynı masa etrafında oturup hükümet siyasetini tartışır, sonra da hükümette işbirliği yaptıkları partilere saldıran seçim konuşmaları yapabilirlerdi? Aslında George Papandreu'nun milli birlik çözümünü mahkûm etmesinin daha derin bir nedeni de vardı. Zaten Merkez Birliğinin Paraskevopulos Hükümetini destekleme konusunda Ulusal Radikal Birlik ile yaptığı işbirliği, önümüzdeki seçimlerde mutlak çoğunluğu kazanmamız olasılığını azaltmıştı. Durumu, bizim Merkez-Solun militan tavrı kurtarmıştı. Şimdi Merkez Birliği sadece Ulusal Radikal Birlikle birleşmekle kalmayıp, bir de döneklerin partisiyle birleşirse, o zaman, büyük ölçüde izlediğimiz açık ve uzlaşmaz çizgiye dayanan kitle desteğimizin birden büyük bir düşüş göstereceği kesindi.

George Papandreu son olarak, seçim hükümetinin Aspida olayına adı karışmış olanlar hakkında af çıkartmasını tavsiye etti. Yunanistan'daki siyasal hayatın böyle tedbir alınmaksızın normale dönemeyeceği konusunda o da ikna olmuştu.

Kral, toplantıda çok sevindirici bir tavır takınmıştı; George Papandreu'nun, kralın kendi tavsiyelerini izlemeye hazır olduğunu düşünmesine yol açacak şekilde davranmıştı. Babamı saraydan dönüşünden hemen sonra gördüğümde çok keyifliydi. Kralın, «parlamenter kurumlardan sapılmasına hiçbir şart altında itibar etmeyeceğim» biçimindeki sözlerinin üstüne basarak, krala olan güvenini bir kez daha belirtti.

Ama daha ertesi günü, çok iyimser olmamız için hiçbir neden olmadığını anladık. Norbert Anschuetz, 1 Nisan Cumartesi günü öğlen saatlerinde beni Aleksandras'taki büromdan telefonla aradı; «Paraskevopulos Hükümetinin düşüşünden dolayı çok sevindiniz mi?» diye sordu.

«Çok sevinçliyiz. Tuzağa düşmedik» diye yanıt verdim.

Anschuetz şöyle devam etti: «Bu fikrine katılmıyorum. Durum çok ciddi. Bugün öğle yemeği için vaktin var mı?» Öğle yemeğine babamla çıkacağımı, ama kendisiyle bira içmekten memnun olacağımı söyledim. Likabettus'ta Kanellopulos'un evine yakın küçük bir lokantada buluştuk. Anschuetz çok endişeli görünüyordu. «Ülkenin başına feci şeylerin geleceğini»;

benim «yürüyen bir ceset» olduğumu; eğer normal bir gelişmeye katkıda bulunmak, bir felaketi önlemek istiyorsak, milli birlik hükümeti konusunda Ulusal Radikal Birlik ile işbirliği yapmamız ve seçimlerin sonbahara ertelenmesini kabul etmemiz gerektiğini söyledi. Bizim tarafımızdan alınacak böyle bir kararın, tamamen teslim olmak ve sonuna kadar mücadele etme kararlılığımızı terk etmekle aynı anlama geleceğini ve seçimlerde yenilgiye uğramamız sonucunu beraberinde getireceğini belirttim. Anschuetz, acımasızca ve açık konuşuyordu. Merkez Birliği, önümüzdeki seçimleri kaybetmeye ve seçimden sonra da Ulusal Radikal Birlikle ortak hükümet kurmaya yanaşmadığı takdirde, ülkede diktatörlük kurulması şeklinde bir çözümle karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdı; çünkü kurulu düzen taraftarları Papandreu'ların kesin bir zafer kazanmalarına izin veremezlerdi. Benim kendisine verdiğim yanıt da açık ve kesindi. Yunanistan'daki demokratik kurumların düzgün bir biçimde çalışması amacıyla yürüttüğümüz kampanyadan vazgeçmemiz için bize şantaj yapılmasına izin veremezdik; Amerikalıların, teslim olmamız ve bize emanet edilen davaya ihanet etmemiz yolundaki talebine korkarak boyun eğemezdik.

Kral, danışma toplantılarını sürdürüyordu. Siyasal liderlerle yaptığı konuşmaların ilk turunu tamamladıktan sonra, 2 Nisan Pazar günü, siyasal danışmanı Bitsios'tan, babama telefon ederek onu, pazartesi günü öteki liderlerle birlikte siyasal durumu tartışmak üzere kralın başkanlığında yapılacak bir toplantıya davet etmesini istedi. George Papandreu şaşırmıştı. Bu Kraliyet Konseyinin anlamı neydi? Bütün siyasal liderler krala kendi tavsiyelerini götürmüşlerdi. Şimdi harekete geçme sırası kraldaydı. Bu toplantı hiç kuşkusuz Papandreu'yu bir milli birlik hükümetinin kurulmasına razı etmek için ona baskı yapmak amacıyla düzenlenmiş bir tertipti. Bitsios bu konuda bir şey söylememişti, ama söylediklerinden açıkça bu anlam çıkıyordu. Bu yüzden Papandreu çağrıyı reddetti. Bitsios'a, krala kendi görüşlerini söylemiş olduğunu, kralı yeniden ziyaret etmeye de —ama yalnız olarak— hazır olduğunu söyledi.

O gece 21.30'da Atina radyosu, kralın, siyasal liderleri, bir milli birlik hükümetinin kurulmasını görüşmek üzere toplantıya çağırmış olduğunu, ancak Papandreu'nun reddetmesi üzerine bu toplantıdan vazgeçtiğini bildirdi.

George Papandreu, kralın ikiyüzlülüğü karşısında şaşkına dönmüştü. Radyo haberinde, milli birlik hükümetinden söz ediliyor, ama seçimlerin hiç adı geçmiyordu. Kral, böylelikle niyetini açığa vurmuştu. Paraskevopulos'un düşüşünden sonra uygulamaya çalıştığı plan, heyecanlar yatışıp Ulusal Radikal Birliğin zafer kazanması kesinleşene kadar başta kalacak bir koalisyon hükümetinin kurulmasıydı. Ancak bu girişim, George Papandreu'nun bu oyuna katılmayı reddetmesiyle boşa çıkartılmıştı. Kraldan, şimdi önünde açık kalan tek meşru yolu seçmesini, yeni bir seçim hükümeti atayıp seçimlere gitmesini beklemek mümkün müydü?

Kral, 3 Nisanda Kanellopulos'u çağırdı, başbakanlığı ona verdi. Aynı zamanda ona, güvenoyu almayı başaramadığı takdirde, parlamentoyu feshetme ve ülkeyi seçimlere götürme yetkisini de verdi. Kralın stratejisi neydi? Kanellopulos'un parlamentoda güvenoyu alma şansının var olduğunu düşünüyordu. Ulusal Radikal Birlik ve dönekler koalisyonu yeniden canlandırılabildiği takdirde, Kanellopulos belirsiz bir süre iktidarda kalabilir ve seçimler ertelenebilirdi. Yoksa, Kanellopulos parlamentoyu feshedecek ve ülkeyi 28 Mayısta seçimlere götürecekti. Fakat böyle bir çözümün avantajı neydi? Hem kral, hem de Kanellopulos, Ulusal Radikal Birlik hükümet olduğu takdirde, bunun bu parti açısından derhal bir itici güç etkisi yapacağını hesaplıyorlardı. Bu partinin siyasal destekçileri cesaretlenecek ve partinin kazanma şansı olduğuna inanacaklardı; bu da mücadelenin yarı yarıya kazanılması demekti. Hükümette bulunan Kanellopulos, partinin başarı şansını artırmak için gerekli adımları atacaktı; bunlara açıktan açığa fiziki şiddet kullanılmasa bile psikolojik baskı dahildi. Daha da önemlisi, sağlamca iktidar koltuğuna oturmuş olan Kanellopulos, seçimlerde Merkez Birliğinin kazanması durumunda, George Papandreu'nun şartlarını krala kabul ettirmesini önleyebilecekti. Eğer George Papandreu seçimleri kazanır ve «Kral, krallığını yapar, halk yönetir» ve «ordu ulusa aittir» sloganlarıyla Milli Savunma Bakanını kendi seçimine göre atama hakkına sahip olduğu konusunda diretirse, o zaman Kanellopulos, hükümeti ona devretmek yerine, generaller cuntasını hükümetin dizginlerini ellerine almaya çağıracaktı. Dolayısıyla yolun sonunda, hatta belki daha da önce işler iyice kötüleştiğinde, askeri çözüm son çare olarak görünmekteydi.

Olayların doğru yorumunun yukarıdaki gibi olduğunu, sağcı basının sütunlarında yer alan birçok yazı da göstermektedir. Bunlardan önemli bir tanesini örnek vermek yetecektir. Eleni Vlakou'nun *Kathimerini*'si, 23 Şubatta başyazısında aşağıdaki yorumu yapmıştı:

«Önemli olan nokta şudur: Eğer Merkez Birliği seçimlerden birinci parti olarak çıkarsa —umarız ki böyle bir şey gerçekleşmez— ve tek başına ya da EDA ile birlikte parlamentoda çoğunluk haline gelirse, o zaman bu iki 'popülist' parti, seçim gecesi, EDA'nın devrimci mekanizmasını harekete geçirerek ve himayeleri altında kitle gösterileri düzenleyerek hükümeti feshedecek ve ülkenin efendileri haline geleceklerdir. Silahlı kuvvetlerin, Papandreu - Pasalidis'in 'halk tarafından seçilmiş' hükümetinin görev yeminini etmek üzere katılacağı Lambrakides'lerin büyük toplantısından öfkeye kapılarak, karışıklığın ortasında bu koalisyonu devirmeyi başarıp başaramayacağı kuşkuludur.»

Sağın içinde çırpındığı karabasan işte buydu. Bu, hayaletlerden, halk ayaklanmalarından, karışıklıktan oluşan bir dünyaydı. Başlangıçta propaganda amacıyla ortaya atılmış olan bu çizgi, şimdi gerçekten düşüncelerinin bir parçası haline gelmişti. Bu yüzden, Kanellopulos'un hükümette yer alması onlar için bir tür son savunma çaresiydi; Papandreu'nun zafer kazandığı «feci an» gelip çattığı takdirde, «devlet güçleri»nin «devrimci halk güçleri»ni ezmek amacıyla harekete geçirilebilmesi için asgari bir güvenceydi.

Babamın başbakanlığın Kanellopulos'a verilmesine karşı tepkisi oldukça sert oldu. Kralın bir «parti bezirgânı» olmayı tercih ettiğini açıklayacağına ve mücadelesini kesin zafere kadar sürdüreceğine andiçti. Parlamentodaki grubumuzu toplantıya çağırdı. Çok görkemli bir toplantı oldu bu. Kendisi, önce kralla yaptığı toplantıdan söz etti, ona yaptığı önerileri ayrıntılarıyla anlattı. Sonra kralın başbakanlığı Kanellopulos'a verme kararını mahkûm etti. Önümüze hangi engeller çıkartılırsa çıkartılsın, biz kazanacaktık, halk kazanacaktı. Bir askeri darbeyle müdahale etmeye kalkıştıkları takdirde, halk ayaklanacak, bu darbeyi yerle bir edecekti; Merkez Birliği önderliği bu işten sağ çıksın, ya da çıkmasın mutlaka gerçekleşecekti. Hepimiz çok duygulanmıştık. Toplantı, milli marşın söylenmesiyle son buldu. Toplantı dağılırken bazı milletvekillerinin gözleri yaşla dolmuştu.

Kanellopulos'un atanmasının kamuoyundaki etkisi kralın ve Kanellopulos'un umduğunun tam tersi oldu. İşin garibi, Ulusal Radikal Birliği destekleyenler, moral bakımından tamamen çökmüşlerdi. Bunun, durumu kurtarmak için girişilen son bir çaba olduğunu hissetmekteydiler. Ne kendi siyasal güçlerine, ne de Kanellopulos'a güvenleri vardı. Bunun da ötesinde, prestiji büyük ölçüde yıpranmış ve iktidarı kendilerine gümüş bir tepsi içinde sunmuş olan kralla, aynı yazgıyı paylaşacaklarını biliyorlardı.

Kanellopulos'un parlamentoda çoğunluğu sağlayamayacağı hemen anlaşıldı. Çünkü dönekler bu işten yeterince zarar görmüşlerdi. Ulusal Radikal Birliğin desteğiyle bir hükümet oluşturmak için Merkez Birliğinden ayrıldıklarında halk içindeki desteklerinin hemen hemen tamamını zaten yitirmişlerdi. Şimdi bir de kalkıp bir Ulusal Radikal Birlik hükümetini —bu hükümete katılmayacaklardı bile— destekledikleri takdirde, demokratik kamp saflarında sahip oldukları destekten artakalan ne varsa, onu da bir daha elde edememecesine yitirecekleri muhakkaktı. Seçimler de çok yakın olduğu için, bu riski göze almak istemiyorlardı. Üzerlerinde hem saray, hem de Amerikalılar tarafından çok büyük bir baskının uygulandığını söylemeye bile gerek yok. Fakat dönekler bu konuda inatçıydılar. Bu buhrandan tek çıkış yolunun Kanellopulos'un istifası ve bir milli birlik hükümetinin kurulması olduğunda diretiyorlardı.

Anschuetz beni tekrar telefonla aradı. Son defa olmak üzere 7 Nisanda bir kez daha buluştuk. Beni bir kez daha, milli birlik hükümetinin kurulmasına ikna etmeye çalıştı. Kralın Kanellopulos çözümüyle bağlı olmadığını söyledi. Kral, milli birlik hükümeti şeklindeki «daha üstün» çözüm sağlanabildiği takdirde, Kanellopulos'u terk etmeye hazırdı. Anschuetz'ü bir kez daha hayal kırıklığına uğrattım. Bana bu konuda yaklaşan tek kişi Norbert Anschuetz değildi. Dönekler grubunun kilit adamı olan Mitsotakis de benimle gizlice buluşması için bir arkadaşını yolladı. Gönderdiği mesaj yalındı. «Büyük Cunta», yani generaller, askeri bir darbeye karar alması için krala baskı yapmaktaydı. Gerçi kral korkuyordu ve bu planı, belki de seçim gecesi ya da hemen sonra kullanmak üzere rafa kaldırmıştı. Ama direnci gittikçe zayıflamaktaydı. Bu baskılara daha ne kadar direnebilirdi? Uygun gözüken tek çözüm, bir milli birlik hükümetinin kurulmasıydı.

Bu öneriyi babama ilettim. Her ikimiz de tutumumuzda diretmek konusunda anlaştık. Fakat ortaya «mini koalisyon» hükümeti adını verdiğimiz başka bir karşı öneri attık. Bu öneriye göre siyaset dışı bir kişinin başkanlığında bir seçim hükümeti atanacaktı. Sonra her parti, hükümete, herhangi bir bakanlığın sorumluluğunu taşımayacak birer temsilci atayacaktı. Böylelikle kralın koalisyon hükümeti konusundaki isteğini kısmen karşılamış olacaktık. Aynı zamanda biz de ne döneklerle, ne de Ulusal Radikal Birlikle açık bir işbirliğine girecektik. Bakanlık sorumluluğu taşımayan temsilcilerin görevi, seçimlerin dürüst ve adil bir biçimde yürütülmesini sağlamaktan ibaret olacaktı. Mitsotakis ve döneklerin çoğu bu fikre katıldılar. EDA da katıldı. Onlar kendilerinin de katılacağı umuduyla, bir koalisyon hükümetinin kurulması için baskı yapıyorlardı. Mini koalisyon hükümeti fikri, onların isteklerine uygun düşüyordu.

Bir yandan bu tartışmalar sürüp giderken, göstericilerle polis arasında da ciddi çatışmalar oluyordu. İlk önce gösterilere katılan birçok üniversite öğrencisi hastanelik edildi. Daha sonra, sonunda 85 kişinin şehrin çeşitli hastanelerine kaldırıldığı inşaat işçileriyle polis arasındaki dramatik çatışma oldu. EDA, 16 Nisanda yapılmak üzere «Maraton Barış Yürüyüşü»nü planlamıştı. Kamu Düzeni Bakanı George Rallis, EDA yönetimini bir toplantıya çağırdı. Ordunun bir darbe yapması konusundaki endişesini gizlemiyordu. EDA'dan provokasyonları önlemek için fazla heyecanlı davranmamalarını istedi. EDA bu görüşe katıldı ve yürüyüş ileri bir tarihe ertelendi.

Siyasal sekreterim Antonis Stratis, kafamı toplamak için gittiğim Lagonissi'ye beni bulmak için geldiğinde tarih, sanırım 8 Nisandı. Stratis, Paraskevopulos çözümü oluşturulduğu sırada kral, Kanellopulos ve George Papandreu arasında arabuluculuk yapmış olan kişinin; benim, milli birlik hükümetinin başına emekli General Tsakalotos'un getirilmesi fikrine tepkimi öğrenmek istediğini söyledi. Bu «arabulucu» kralın yakın arkadaşıydı, bu önerinin de saraydan çıktığı açıktı. Yanıtım, Tsakalotos'un demokratik kampın güvenine sahip olmadığı ve bunun da ötesinde bir milli birlik hükümeti fikrinin kabul edilmeyeceği şeklinde oldu. Stratis, bu sözlerimi arabulucuya iletti. Kısa bir süre sonra, arabulucu babamla beni Kastri'de ziyaret etti. Babam çok açık konuştu. Bir milli birlik hükümeti söz konusu olamazdı. Bir mini koalisyon hükümetinin kurulması olabilirdi. Ancak kral bu fikre ilgi duyacak mıydı? Arabulucu bu

olanağı araştıracağına söz verdi. Birkaç gün sonra 13 Nisanda beni tekrar ziyaret etti. Bu sefer biraz daha iyimser gözüküyordu. «Mini» fikrinin tutmaya başladığını söyledi. Kral, Papandreu'nun çıkacağı seçim gezisinden ve bu gezide kralın Helenlerin kralı olmaktan çıkıp bir parti bezirgânı haline geldiğini konu edinmesinden çok kaygı duymaktaydı. Kendisi bir çözüm olanağı bulmak için durumu araştırmayı sürdürecekti. Kralın bir ikilem içinde bulunduğu, daha doğrusu şaşkınlık içinde olduğu sonucuna vardım. Kanellopulos çözümü, doğrudan doğruya Papandreu'nun zaferine yol açacak gibi gözüküyordu ve bu da, kralla, Papandreu arasındaki ilişkiler çok kötü bir durumda olduğundan kral açısından mümkün olan en kötü şartlar altında gerçekleşecekti. Yolun sonunda, başında «generaller cuntası»nın bulunduğu askeri bir diktatörlük heyula gibi duruyordu.

Aynı gün, yani 13 Nisanda, ABD Büyükelçisi babamı ziyaret etti. Hükümetinin George Papandreu'nun milli birlik hükümeti çözümünü kabul etmesi konusundaki arzusunu belirterek, bir kez daha «ılımlı» davranılmasını savundu. Fakat artık babamın da sabrı tükenmişti. Büyükelçiye, savunduğu şeyin, Anayasaya uyulmasından başka bir şey olmadığını söyledi. Kral, halkın iradesini çiğnemek için anayasal düzene aykırı hareket etmekte direttiği sürece, ona yardım elini uzatamazdı; kendisini Ulusal Radikal Birlikle özdeşleştirmeyi, kralın kendisi tercih etmişti. Papandreu, 23 Nisanda seçim kampanyasını açacağı Selanik'te yapacağı konuşmada, halka bu meseleyi son derece açık biçimde anlatacaktı. Bir askeri darbe olasılığının bulunduğunu ve bunun kendisinin, oğlunun ve arkadaşlarının hayatına mal olabileceğini biliyordu. Ama varsın olsundu. «Biz bir köleler ülkesi değiliz; biz özgür insanlarız ve gerektiğinde savunduğumuz değerler uğrunda ölürüz» dedi.

O gece Margaret ve ben arkadaşlarımıza yemeğe gitmiştik. En büyük oğlum George telefon ettiğinde, vakit gece yarısını geçmişti. «Baba» dedi; «hemen gelip seni görmem gerek. Çok acil.»

Şaşırmıştım. «Gecenin bu saatinde mi? Ne oluyoruz?» dedim. George, telefonda anlatamayacağını söyledi. Gelmesini söyledim. Geldi; şunları anlattı: Amerika'da yaşayan ve orada önemli bir görevi bulunan bir arkadaşımın yaşlı annesiyle babası beni görmeye gelmişlerdi. «Ürkek» davranmış ve izlenmiş olabileceklerinden korktuklarını söylemişlerdi. Biraz tereddüt

ettikten sonra George'a güvenmiş, ondan hemen bana gelip, oğullarının kendilerine telefon ettiğini söylemesini istemişlerdi. Oğulları, kendilerine, askeri bir darbenin hazırlanmakta olduğunu çok yetkili bir kaynaktan öğrendiğini söylemişti. Bu sefer artık bir söylenti falan değildi, iş kesindi. Darbe birkaç gün içinde yapılacaktı. Hayatım tehlikedeydi. O gece eve dönmedim. Bir arkadaşımın kendisinin kullanmadığı bir evde kaldım. Arkadaşlarımı da uyardım.

Ertesi sabah büroma gittim. Arabulucudan bir telefon aldım. Bana, kralın Devlet Konseyi Başkanı Mitrelias'ı çağırmış olduğunu söyledi. Mitrelias, başbakan olarak yemin edecekti. Arabulucu, kurulacak hükümetin niteliğini pek açıklamadı; zaten bu işi telefonda yapması biraz zordu. Kralın siyasal danışmanı Bitsios, istifasını sunmasını istemek üzere Kanellopulos'la buluşmaya gitmişti. Arabulucu, biraz sonra tekrar telefon etti. Kanellopulos, Bitsios'a, asla istifa etmeyeceğini söylemişti; çünkü bu, sadece kendisinin değil, aynı zamanda partisinin de perstijine indirilmiş bir darbe olur ve partisinin seçimlerde ezici bir yenilgiye uğramasına yol açardı. Kral direttiği takdirde, elindeki yetkileri kullanıp, kendisini azledebilirdi. Bu arada Mitrelias saraya gelmiş, başbakanlığın kendisine verilmesini bekliyordu. Kral, soğukkanlılığını tamamen yitirmişti. Ne yapacağını bilemiyordu. Kanellopulos, öğleden sonra 13.30 civarında parlamentoyu feshedip, seçimlerin 27 Mayısta yapılacağını ilan ederek, içinde bulunulan çıkmaza bir çözüm getirdi. Arabulucu, beni tekrar telefonla aradı. Gerçekten perişan vaziyetteydi. Henüz bütün umutların yitirilmemiş olduğunu söyledi. 21 Nisan sabahı saat 8'de Psychico'daki evimde beraber kahvaltı edebilir miydik? Kabul ettim. Ama artık iş işten geçmişti. 21 Nisan günü ben Goudi'de hapisteydim.

Darbe

Papadopulos cuntasının, daha sonra cuntadan ayrılan, şimdi de yurtdışında yaşayan bir üyesi, 1 Temmuz 1968'de bana darbe ile ilgili bir rapor sundu. Raporun önemli kısımlarını aynen aşağıya alıyorum :

«*Yunanistan'daki mevcut durum hakkında size bilgi vermeyi acilen gerekli sayıyorum. Buna uygun olarak, şimdilik ana olayları özetleyeceğim; ileride daha ayrıntılı bir rapor veririm.*

Her zaman olmasa da genellikle şimdiki cuntayı eski İDEA örgütüyle özdeşleştirme eğilimine rastlıyoruz. Bu doğru değildir. Şu anda iş başındaki mafia cuntasının kaynağı, üç yıl kadar önce kurulmuş olan askeri EENA (Genç Yunanlı Subaylar Birliği) örgütüdür.

Bu, ilk olarak on yıl kadar önce kurulan çekirdek bir örgüttü; ancak birkaç küçük istisna dışında ne ciddi bir faaliyeti olmuş, ne de örgütsel bakımdan somut bir biçim kazanmıştı. Bugünkü yapısı, üç ya da dört yıl önce oluşturuldu. İlk yönetim konseyinde George Papadopulos, Yoannis Ladas, Dimitrios Yoannidis, Lekas, Murikis, Antonios Meksis, Makarezos, Lambropulos ve birkaç kişi daha vardı. İDEA'nın önderleri, yani Peter Sakellariu, Karavitis, Demopulos ve Kazakopulos, emekliye ayrıldıktan sonra, EENA'nın liderleri faaliyete girişmek için elverişli ortamı buldular ve örgütlerini oluşturdular. Arnautis, her ne kadar gücünün ne olduğu pek anlaşılmıyor idiyse de, İDEA'nın silahlı kuvvetler içindeki temsilcisi ve sürekli lideri olarak kaldı.

İDEA ve EENA, 21 Nisan 1967 darbesi öncesinde yüzeysel bir işbirliği içinde bulunmakla birlikte, aslında iki örgüt arasında derin bir çatışma vardı.

EENA

George Papadopulos, EENA örgütünün ruhu ve kurucusuydu. Bu duruma karşın, açık nedenler yüzünden liderliği Dimitrios Yoannidis, Yoannis Ladas, Antonios Meksis, Lekas ve Lambropulos gibi başkalarına devretmişti; örgüt üzerindeki denetimini güvendiği arkadaşları ve özellikle de Dimitrios Yoannidis aracılığıyla sağlıyordu.

Amerika'da CIA'nın denetiminde komplo yöntemleri konusunda uzmanlaşmış olan Papadopulos, CIA'nın Yunanistan'daki en önde gelen ajanı haline geldi. General Natsinas'ın en yakın arkadaşıydı; ama daima KYP içinde Amerikan grubunun merkezi olarak kaldı. (Papadopulos'un bir CIA ajanı olduğunu söylediğim zaman, CIA'nın yönetimini kasdetmiyorum. Burada birçok konuda sadece kendi yönetiminin değil, aynı zamanda ABD hükümetinin de siyasetlerini etkilemeyi başaran CIA içindeki bir ekibi kasdettiğimi belirtmeliyim.)

EENA üyelerini, oportünizme eğilimli, genç ve hırslı subaylar arasından seçiyordu. Bunların çoğu (Pattakos, Ladas, Yoannidis vb.), kariyerlerine assubay olarak başlamışlar ve subay okuluna girip burayı bitirmeyi başardıktan sonra da, birer siyasal lider olabileceklerini sanmaya başlamışlardı.

Başlangıçta, üye kazanma yöntemlerinde, genç subayların zihnini işgal eden kariyer sorunlarının çözümüne ağırlık verilmekteydi. Daha sonra şartların uygun gözüktüğü durumlarda, bunlara örgütün esas amaçları anlatılmaktaydı.

Papadopulos'un baştan beri amacı, diktatörlük kurmaktı. Ama tabii ki, planlarının açığa vurulmasının birçok üyenin keyfini kaçıracağını çok iyi bildiğinden, bu amacını gizlemeye çalışıyordu. Fakat bunu tam anlamıyla başaramadığı için, sonunda 'Nâsır' olarak anılmaya başlandı.

EENA'nın birçok kilit üyesi, İDEA ile yapılan yakın işbirliği sayesinde ordu içinde önemli mevkiler ele geçirmeyi başardılar. Niyetlerini açığa vurmadılar ve darbeyi indirmek için uygun fırsatı beklediler.

21 Nisan darbesi'ne gelindiğinde, ellerindeki planın mükemmelliğine rağmen hazırlıkları tam değildi; bu işe katılan subayların sayısı böyle bir hareket için inanılmaz derecede küçüktü. Başarılarını, darbeden sonraki ilk birkaç saat içinde Amerikalılardan gördükleri desteğe borçludurlar.

21 Nisan 1967 Darbesi

Başlıca amaçlarından birisi, Arnautis'in tarafsızlaştırılmasıydı. Ordu içindeki gücünü iyi bilmekteydiler. Göstereceği herhangi bir kuşku, planlarını alt üst edebilirdi. Buna uygun olarak bu subaylar, sanki onun adamlarıymış gibi davrandılar ve böylelikle onun yardımları sayesinde ordu içindeki önemli mevkileri ele geçirmeyi başardılar. Bu arada Arnautis, Frederika ile işbirliği halinde, 13 Mayıs 1967'de yapılması kararlaştırılmış olan ve siyasal liderliğini Pipinelis'in yaptığı saray darbesi için hazırlık yapmaktaydı.

Arnautis'in ne kadar kötü aldatılmış olduğunu, tutuklanması sırasındaki tepkisi de göstermektedir. Kapısının yumruklandığını duyduğunda, kendisini tutuklamaya gelenlerin sizin grubunuza dahil subaylar olduğunu sandı. Telefonu kesilmiş ol

duğundan, telsizle kralı buldu ve onu, tanklarını harekete geçirip kamu düzenini yeniden sağlaması için Pattakos'a bir haberci göndermeye zorladı.

Çoğu kimse, belli belirsiz de olsa, silahlı kuvvetler içinde bir darbenin hazırlanmakta olduğunu seziyordu. Bunu Arnautis'e bildirdiklerinde, Arnautis kendilerine, Atina bölgesindeki bütün kilit mevkilerde 'kendi adamları'nın —tabii ki aslında Papadopulos'un adamlarının— bulunduğunu söyleyerek güvence vermişti.

21 Nisan darbesi, başlangıçta bu tarihte yapılmak üzere planlanmamıştı. Üçüncü Ordu Komutanı Zoitakis, 13 Mayısta gerçekleştirilecek kralcı darbe için hazırlık yapmakta olan Büyük Cuntanın bir üyesiydi. Kralın yaverliğini yapmış olan Zoitakis, kralın güvenine sahipti. Aynı zamanda Arnautis'in de sırdaşıydı. Öte yandan Zoitakis, Papadopulos tarafından EENA'nın darbesine dahil edilmişti. Genç subayların bir darbe yapacağına dair söylentiler kulağına ulaştığı zaman kral, generalleri toplayarak onları uyanık olmaları için uyardı. Zoitakis, Papadopulos'a, elini çabuk tutmasını, çünkü kralın planlarını sezmiş olduğunu bildirdi. İşte böylece 21 Nisan tarihi saptandı.

Papadopulos'un 'Prometheus Planı'nı uygulaması büyük şaşkınlığa yol açtı. Bütün harekât tek bir emirle yürütüldü: 'Prometheus Planını uygulayın.' Bu NATO planı, Komünistler bir darbe yaptığı takdirde kullanılmak üzere hazırlanmıştı ve Genelkurmay Başkanlığına ait çok gizli bir belgeydi. İleri gelen komutanlar, Genelkurmayda Milli Savunma Bakanı Papaliguras başkanlığında yapılacak bir toplantıya katılmak üzere çağrılmış oldukları Atina'da bulunmaktaydılar. Kıtalarda komutanlık görevinde bulunan subaylar ise, 'Prometheus Planını uygulayın' emrini aldıkları zaman, bunu Genelkurmay Başkanlığı kaynaklı bir emir sandılar ve hiç itiraz etmeden uygulamaya koyuldular. Telefon haberleşmesinin kesilmesinin, bunun sonucunda, kumanda mevkiindeki subayların olan biten hakkında ayrıntılı bilgi alamamalarının da şaşkınlığın büyümesine katkısı oldu. Bununla birlikte eğer kral yeni hükümete yemin ettirmeyi reddetseydi, her şey alt üst olabilirdi.

Darbenin bundan sonraki aşamaları, Papadopulos'un hareketlerini yöneten CIA grubu tarafından profesyonel bir tarzda gerçekleştirildi. Kral ve Frederika, Arnautis'in tutuklanmasıyla cuntanın kendi denetimleri altında olmadığını anladılar ve bilindiği gibi, kral ilk başta yeni hükümete yemin ettirmeyi red-

detti. Amerikan Büyükelçiliği ve CIA, sabah saat 10'a kadar darbeyle hiç ilgileri yokmuş gibi davrandılar. Amerikan Büyükelçiliği, darbenin liderlerinin kimler olduklarını bilmediğini açıkladı. Fakat CIA, kralın direnişini kırmak için açık hareket etmeye karar verdi. İzlenecek çizgi, Amerikan kara, deniz ve hava kuvvetleri ataşeleri vasıtasıyla ortaya kondu: Yunan Silahlı Kuvvetleri cuntadan yanaydı ve darbe başarıya ulaşmış olduğu için, şimdi buna karşı çıkmak, komünistlerin ayaklanmasını teşvik ederdi. Dolayısıyla kral, yeni rejimi tanımakla —gelecek hakkındaki stratejisini daha sonra geliştirebilirdi— akıllıca davranmış olurdu. (Bu çizgi, Birleşik Devletler'deki bu konuyla ilgili CIA ekibinin anlayışına uygundu. Amerikan mali çevrelerinin bazı temsilcilerini de içeren bu grubun baş danışmanı Cyrus Vance'dı. Dolayısıyla Talbot'un tavsiyelerine uyulmamış ve Amerika Dışişleri Bakanlığının CIA'nın çizgisini desteklemesi sağlanmış oluyordu.)

Bu olay, kralın, Bitsios'u evinde ziyaret ettikten sonra Anagnostopulo Caddesi 18'deki İngiliz İstihbarat Servisine bizzat gittiği öğle saatlerinde oluyordu. İngilizlerin tutumu Birleşik Devletler'inkinden pek farklı değildi. Ama bir farkı vardı. Kral, bazı bakanları ve başbakanı güvendiği adamlardan seçmeliydi; ayrıca pek fazla sayıda subayın bakan olmasına izin vermemeliydi; hele Papadopulos'un önerisinde yer alan yüzbaşı ya da binbaşılar hükümete hiç alınmamalıydı.

İngilizlerin, kralın kendisinin de bir darbe yapmak için hazırlıklarda bulunduğunu ve bunun 13 Mayıs için planlanmış olduğunu çok iyi bildiklerini belirtmeliyim. Kral, darbe yapma kararını, Kanellopulos'un keyfi olarak parlamentoyu feshetme ve ülkeyi 28 Mayısta seçimlere götürme kararını alması üzerine vermişti. 13 Mayıs darbesi Türkiye modeline göre planlanmıştı ve bu konudaki önemli fikirlerden bazıları, Gürsel'in yaptığı darbeye de yakından karışmış olan İngilizler tarafından önerilmişti. Kralın planına ya da İngiliz planına göre kral cuntası seçimleri bir yıl erteleyecekti. Bu bir yıl içinde tamamen kralın kontrolü altında bir parti oluşturulacaktı. Seçimlerde kullanılacak yöntemlerin yanında 1961 seçiminde yapılanlar hiç kalacaktı. Böylelikle kralın partisi ezici bir zafer kazanacak ve ülkeyi en azından 4 yıl boyunca yönetecekti.

Ne var ki CIA, generaller cuntası ya da kral cuntası üzerinde İngilizlerin sahip olduğu etkiyi biliyordu. Ayrıca, halkın gerek krala ve gerekse askeri kurumlara karşı gösterdiği şid-

detli tepkinin de farkındaydı. Dolayısıyla genç subayların, yani EENA'nın tarafını tutmaya eğilimliydi ve perde arkasından kralı, generalleri ve İngilizleri atlatmaya çalışıyordu. Papadopulos da, bu iş için seçilen kuklaydı.

İngilizler, Kollias'ın başbakan olmasında direttiler. Asıl üstünde durulan kişi Pipinelis olmakla birlikte, Kollias, kralın 13 Mayıs darbesi için de düşünülmüştü. Fakat Papadopulos, hükümetine bir 'politikacı'yı almak istemediğinden, bu uzlaşma olanağı ortadan kalktı. Frederika'nın görüşlerinin, son kararın alınmasında herhangi bir ağırlığı bulunup bulunmadığını kestirmek güç olmakla birlikte, onun kişisel tercihinin de Kollias olduğunu söylemeye bile gerek yok.»

Raporda söylenen her şeyin doğruluğu konusunda garanti veremem; ama özünün doğru olduğundan tamamen eminim. Raporu yazan kimse «işin içindeki birisi»dir ve darbenin ardındakilerin çoğunu şahsen tanımaktadır. Dolayısıyla ona göre gerçek olan, her zaman tarihi gerçekliğe uygun düşmese bile, darbenin, darbeye katılanlar tarafından nasıl yorumlandığını yansıtmaktadır. Rapor, bu anlamda önemli bir belgedir.

Benim kendi edindiğim bilgiler, raporun bir kısmıyla çelişmektedir. Büyük Cunta içindeki adamım, generaller darbesi ya da kral darbesinin 13 Mayısta gerçekleştirilmesinin planlandığından hiç söz etmemişti. Bana ulaşan bilgilerin tam aksine, planlanan darbe tarihinin 28 Mayıs gecesi (seçimlerin yapılacağı tarih), ya da bundan kısa bir süre sonra olduğu yolundaydı. Ayrıca darbe planı, mutlaka gerçekleştirilmek üzere düşünülmemişti; Papandreu mutlak çoğunluğu kazandığı takdirde gerçekleştirilecekti. Cunta içindeki adamıma inanmamam için hiçbir neden olmadığından, bu çelişkinin açıklanması, onun ikiyüzlülüğünden başka bir yerde aranmalıdır.

Bu çelişkinin kaynaklandığı nokta, General Arnautis'in davranışı olabilir. Arnautis mart ortalarına kadar, generaller cuntasının Maniadakis'in evinde yaptığı toplantılara az çok düzenli olarak katılmıştı. Bu tarihten sonra toplantılara gelmemeye başlamıştı. Kendisi kral darbesinde baş rolü oynadığından, onun bu toplantılara katılmayışı, toplantıların gizliliğine olan güvenini kaybetmiş olduğu anlamına gelebilir. Ya da bundan, birçok emekli generalin ve sağcı politikacının da içinde bulunduğu Maniadakis grubunun darbe için bir destek ekibinden ibaret olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu yorum doğruysa, harekât planı da, darbede esas rolü oynaması düşünülmediğinden,

bu gruba açıklanmamıştır. Böyle olsun ya da olmasın; ben şimdi, kral darbesinin tarihi olarak 28 Mayıs seçimlerinden önceki bir tarihin saptanmış olduğuna inanıyorum; çünkü generaller, zafer kazanmış kitlelere karşı durabileceklerine güvenemiyorlardı. Seçim gecesinin psikolojik bakımdan kral darbesi için düşünülebilecek en kötü zaman olduğu fikrindeydiler. Bunu krala defalarca iletmişlerdi. Buradan, kralın da sonunda daha erken bir tarihte karar kılmış olduğu sonucunu çıkarmak hiç de mantıksız olmaz.

Raporda İngilizlerin tutumuyla ilgili olarak söylenenlere gelince; ben, bunları ne doğrulayabilecek, ne de yalanlayabilecek durumdayım. Fakat İngilizlerin, Yunanistan'da saraya daima yakın oldukları ve daima esas olarak saray kanalıyla Yunanistan'ın siyasal hayatını etkilemeye çalışmış oldukları doğrudur. Ayrıca darbe öncesi dönem boyunca Papandreu'lara ve Merkez Birliğine karşı takındıkları tutum da açıkça düşmanca olmuştu. Kıbrıs sorununda takındığımız tavır, bize karşı zaten beslemekte oldukları olumsuz duyguları şiddetlendirmişti; bu duygular, iktidarın yapısında köklü değişiklikler meydana getirmek, ülkemizin ulusal bağımsızlığını güçlendirmek, kralın oynadığı rolü anayasal yetkileriyle sınırlandırmak ve silahlı kuvvetleri millileştirmek amacıyla giriştiğimiz çabalara karşı duydukları güvensizliği yansıtıyordu. Dolayısıyla raporda İngilizlerin tutumu hakkında verilen bilgiler, benim kendi edindiğim bilgilerden pek de farklı değildir

Raporda CIA'ya ve üstü kapalı olarak, ABD Askeri Misyonuna atfedilen rolün doğruluğu konusunda da kuşkuya yer olamaz. Komplonun başını çeken beş kişiden üçü ile CIA arasındaki bağlantı CIA'nın bu işe karışmış olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır. George Papadopulos, Karamanlis zamanında KYP Başkanı olan General Natsinas'ın yardımcılığını yaptığı sıralarda, CIA ile KYP arasındaki bağlantı subayıydı. Nikolas Makarezos, darbe sırasında KYP istihbarat bölümü başkanıydı. Grubun 20 Nisanda darbeye başlama işaretini vermek üzere evinde toplandığı Yüzbaşı Mihael Rufogalis ise, KYP personel bölümü başkanıydı. Ayrıca KYP'nin CIA'nın idari ve mali bir eklentisi olduğu da unutulmamalıdır. Komplonun başını çeken beş kişiden öteki ikisinin, yani Tuğgeneral Pattakos ve Aleksander Hacıpetros'un KYP ile bağlantıları yoktu; ancak Hacıpetros NATO'nun Girit'teki Füze Deneme Üssünün Komutanıydı ve bu gibi mevkilere yalnızca

ABD Askeri Misyonu ve CIA ile yakın ilişkisi olan kimseler getirilmekteydi.

Bizim hükümetimiz zamanında KYP Başkan Yardımcısı olan Aleksander Papaterpos'un adının Aspida tertibine karıştırılması, bu gerçeklerin ışığında yeni bir anlam kazanmaktadır. Çünkü komplocular açısından KYP'yi bütün «demokrat» subaylardan temizlemek mutlaka gerekliydi. Kralın, George Papandreu'ya 1965 Temmuzunda yazdığı ilk mektuba da koydurtulan, Aspida komplosuyla KYP'nin özdeşleştirilmesi fikri, Papadopulos ve taraftarları açısından, KYP içindeki bütün önemli mevkileri ele geçirmek ve bize dost olan unsurları bu örgütten uzaklaştırmak için atılması zorunlu bir adımdı. Bugün Yunan askeri çevrelerinde genellikle paylaşılan görüş, Aspida olayının, KYP içinde serbestçe at oynatabilmek amacıyla Papadopulos tarafından düzenlendiğidir. Çünkü 21 Nisan darbesi KYP içinden kaynaklanmıştır.

Paul Totomis'in birinci cunta hükümetinde Kamu Düzeni Bakanlığına atanması da, CIA ile darbe arasındaki yakın ilişkinin bir başka kanıtıdır. Kendi adının da karıştığı bir skandal üzerine 1951'de Yunanistan'ı terk etmiş olan Totomis, Tom Papas'ın işletmelerinde Personel Müdürü olmak üzere geri dönmüştü. (Tom Papas'ın CIA ile ilişkisi, *Apogeymatini*'ye 1968 Temmuzunda verdiği ünlü demecinde kendisi tarafından açıklanmıştı. Ayrıca Boston'daki Papas Vakfının CIA'nın Latin Amerika'ya fon aktarmak için kullandığı kanallardan biri olduğu da açığa çıkartılmıştır.) Totomis daha önce Yunanistan'ın sosyal hayatına hiç katılmamış olduğundan, kendisine böylesine kritik bir bakanlığın verilmesi, Papas işletmelerinde sahip olduğu mevki ile birlikte değerlendirildiğinde, ancak CIA ile olan ilişkisiyle açıklanabilir.

ABD Askeri Misyonunun 21 Nisan darbesiyle ilişkisi bulunmuş olması da çok muhtemeldir. İlk olarak, misyonun personeliyle CIA'nın Yunanistan'daki personeli büyük ölçüde aynıdır. Misyondaki subayların güvenilir bir dostu olan Hacıpetros'un darbeye katılması, bu varsayımın doğru olma olasılığını daha da güçlendirmektedir. Ama askeri misyonun darbede parmağının bulunduğu olasılığını güçlendiren şey, misyonun darbe gecesi hiçbir tepki göstermemiş olmasıdır. Bilindiği gibi, Yunanistan'daki birçok jandarma ve polis karakolu, başlangıçta darbenin başını komünistlerin ya da Papandreu'ların çektiğini sanmıştı. Hatta birçok yerde, bunlar solcu darbecilere

karşı sonuna kadar direnmek amacıyla silahlanıp barikatlar kurdular. Eğer ABD Askeri Misyonuna daha önceden darbe hakkında bilgi verilmemiş olsaydı, misyonun da tanklar Atina'ya ilk girdiği zaman şiddetli bir tepki göstermesi gerekirdi. Papadopulos ise böyle bir riski göze alamazdı. Bu durumda önceden bilgi verilmiş olması, darbeyi desteklemek olmasa bile, en azından hoş görmek anlamına gelir. Bu kadarı kesindir. ABD'nin kara, deniz ve hava ataşelerinin darbeyi izleyen sabah oynadıkları rol hakkında raporda verilen bilgiler de bunu kuvvetlendirmektedir.

Burada ayrıca NATO'nun ünlü «Prometheus Planı»nı da ele almak gerekir. Başlangıçta *kuzeyden komünist bir ülke saldırdığı takdirde,* komünistleri ve ülke içindeki destekçilerini bastırmayı kolaylaştırmak amacıyla yapılmış olan bu plan, darbeden kısa bir süre önce, başka bir ülkenin saldırısından ayrı olarak tamamen iç sorunların çözümünde uygulanacak şekilde değiştirilmişti. Bugüne kadar kanıtlanmamış olmakla birlikte, bu değişikliğin bir grup Amerikan albayı tarafından gerçekleştirildiği söylenmektedir. Yunanistan'daki Prometheus Planının, başka NATO ülkeleri için yapılmış benzer NATO planlarından önemli bir farkı olması da ilginç ve önemlidir. Yunanistan için planın uygulanması emri, kralın ya da hükümetin onayını gerektirmemekteydi. Yalnızca Genelkurmay Başkanının yeşil ışık yakması yeterliydi. General Spandidakis'i albaylar açısından bu denli önemli kılan da buydu. Albaylar, onu 21 Nisan sabahının erken saatlerinde arkadaşlarıyla kâğıt oynarken buldular ve tam zamanında kendilerine katılmaya ikna ettiler. Çünkü General Spandidakis karargâhına vardığında, Prometheus Planının uygulanmasını onaylayıp onaylamadığını soran telsizler gelmeye başlamıştı bile. Spandidakis onayladığını söyleyerek, Genelkurmay Başkanlığının ve sarayın darbenin arkasında olduğu izlenimini yarattı. Albayların ihtiyaç duydukları şey tam da buydu; çünkü plan, binlerce Yunan vatandaşının, yani pratikte ülkenin bütün militan demokrat ve solcu önderlerinin tutuklanmasını, haberleşme merkezlerinin işgalini ve telefon haberleşmelerinin kesilmesini öngörmekteydi.

Talbot'un ve elçiliğin normal personelinin gafil avlanmış olduğu çok açıktır. Bu, CIA'nın büyükelçiye bilgi vermeksizin giriştiği eylemlerin ne ilki, ne de sonuncusuydu. Ama Talbot'un kralın darbesinden haberdar olmadığını söylemek istemiyorum; çünkü yaveri Norbert Anschuetz beni açıkça bir darbe

konusunda uyarmıştı. Eğer Anschuetz'ün yalnızca kordiplomatiğe dahil bir subay olduğunu ve elçilikteki birçok meslektaşının aksine CIA'dan olmadığını varsayarsak, onun sözünü ettiği darbenin kralın darbesi olması gerekir. Darbe konusunda bilgi sahibi olanların sadece Yunanistan'daki ABD büyükelçiliği personeliyle sınırlı olduğunu ve Washington'u kapsamadığını sanmak, şüphesiz yanlış olur. Marquis Childs, gazetedeki sütununda şu bilgileri açıklamıştır :

«Şubat ortalarında Washington'da yapılan çok gizli toplantının, yaklaşan trajedi için bir Yunan korosunun feryat etmesi gibi geçtiği anlaşılmaktadır. Masanın etrafında, ordu, istihbarat servisi, devlet, yani Yunan sorunuyla ilgilenen bütün güçler yerlerini almıştı. CIA'nın raporları, Kral Konstantin'in onayıyla olmasa bile, bilgisi dahilinde bir askeri darbenin hazırlanmakta olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu. Bunun bir sır olarak kalması zaten hemen hemen olanaksız hale gelmişti. Yunan ordusu ve birkaç yüz kişiden oluşan Atina'daki Amerikan Askeri Yardım Grubu, 1947'den beri aynı ekibin iki ayrı bölümü gibi çalışmışlardı. Bu ekip, Yunan kuvvetlerinin silah, uçak, tank ve gemileri için iki milyara yakın bir para harcamıştı. Şimdi sorun, ince bir siyasal müdahaleyle darbenin önüne geçilip geçilemeyeceğiydi. Hem George Papandreu ve oğlu Andreas'ın siyaset sahnesinden uzaklaştırılıp, hem de parlamenter hükümet biçiminin korunması mümkün müydü? İlki, ordu içindeki aşırı sağın amacıydı. Baba Papandreu bir çeşit halk kahramanı haline gelmişti; çağımızdaki Yunan seçimlerinin tarihinde mutlak çoğunluğu sağlayan tek kişiydi. Onun siyaset sahnesinden atılması, demokratik usullerin sembolünün siyaset sahnesinden atılması demek olurdu. Esas olarak ordunun düzenlediğine inanılan bir 'tertip' sahneye konmuş ve Andreas hakkında komplo düzenlemekten soruşturma açılmıştı. Toplantıda bu olayların getireceği acı sonuçlar değerlendirilip umutsuzca eller ovuşturulduktan sonra varılan ortak görüş, olayların gelişmesine yapılacak hiçbir müdahalenin uygun düşmeyeceği oldu. Toplantıda hazır bulunan yüksek dereceli memurlardan birinin tuttuğu tutanaklara göre, Başkanın Ulusal Güvenlik Danışmanı Walt Rostow toplantıyı şu sözlerle bitirdi : 'Baylar, burada vardığımız sonucun, Yunanistan'da olayların bundan sonraki gelişmesini kaçınılmaz hale getirdiğini hepimizin kavradığını umarım.' Artık bu olayların gelişmesi tamamlanmıştır ve Yunanistan şimdi, 1930 ve 1940'ların İtalyası gibi faşist tipte bir diktatörlük altındadır.»

Amerikan siyasetini oluşturanlar, Yunanistan'ın NATO açısından ancak bir diktatörlük yönetimiyle kurtarılabileceği kararına böyle varmışlardı. Artık bu karar alındıktan sonra, Talbot'u bunlardan haberdar etmek gerekmiyordu. Çünkü Talbot'un siyasal bir çözüm sağlamada başarısızlığa uğraması, CIA'nın planlama ve harekât personelinin işi ele alması zamanının gelmesi demekti. Ama kendilerine suç ortağı olarak niçin kralı ve generalleri değil de, Papadopulos'u ve albayları seçmişlerdi? Bunun üç nedeni vardı. Birinci neden açıktı. Papadopulos ve onun KYP içindeki taraftarları tam anlamıyla CIA'nın adamlarıydı; verilen emirleri yerine getireceklerine güvenilebilirdi. İkinci neden, kralın başarısız 13 Aralık 1967 darbesinden sonra açığa çıkmıştır. Generaller cuntası çok yumuşaktı; üyeleri askerden çok politikacıya benziyorlardı ve çok fazla konuşuyorlardı. Bir darbenin başarısı gizliliğe bağlıydı ve bunların ağızlarını kapalı tutacaklarına güvenilemezdi. Söz konusu seçimin bir de üçüncü ve daha önemli bir nedeni vardı. Kralın ve generallerin halkın tepkisini pasifleştirmeleri ve kendilerine herhangi bir destek sağlamaları olanaksızdı. Yozlaşmış bir kurulu düzenle özdeş hale gelmişlerdi. Yürüttüğümüz kampanyanın, özellikle de benim yürüttüğüm kampanyanın geliştirilmesine yardımcı olduğu ilerici ve onurlu bir Yunanistan fikri, Yunanlı kitleleri derinden etkilemişti. Bu ideolojik görüntüyle özdeş tutulma konusunda, albayların çok küçük de olsa bir şansı vardı. Ama arada önemli bir fark vardı. Bizim istediğimiz, demokratik bir Yunanistan'dı, onlarınkiyse totaliter bir Yunanistan. Ancak bu «kusur»un giderilmesi pek olanaklı değildi, çünkü kusur Yunanistan için hazırlanmış olan «çözüm»ün doğasından kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle, kralın CIA'ya ve ABD Askeri Misyonuna sağlayabileceği yarar hemen hemen sıfıra inmişti. Kralın yeteneksiz, güvenilmez ve toy olduğu ortaya çıkmış, kral Yunan halkının büyük çoğunluğunun son derece nefret ettiği birisi haline gelmişti. Halkta kralın yetkilerini tehdit ettiği izlenimini yaratacak bir darbenin, o sırada bütün Yunanistan'da hüküm sürmekte olan kral aleyhtarı duygulardan yararlanarak bir kitle temeli yaratması olasılığı vardı. Ama albaylar böyle bir kitle temelini hiçbir zaman yaratamadılar. Bunun nedenlerinden biri, hiç kuşkusuz bunların gerçekte CIA ve Pentagon'un öne sürdüğü adamlardan başka bir şey olmadıklarının halk tarafından anlaşılmasıydı. Böylelerinin Yunan halkının duygularını harekete geçirmesi beklenemezdi.

Kralın cunta hükümetini yemin ettirerek göreve atama kararına gelince, bu kimseyi şaşırtmadı; çünkü kralın kendisi bir darbe hazırlamaktaydı. «Yukardakiler»in, yani albayların kendisini arkadan vurmaları, kral açısından kuşkusuz hiç hoş bir durum değildi ve güvendiği danışmanı Arnautis'in albayların elinde gördüğü muamele, saray için son derece aşağılatıcı, utanç vericiydi. Fakat sorun diktatörlüğün kimin diktatörlüğü olacağı sorunu olarak kaldığı sürece, albaylara askeri planda karşı çıkmak, onlarla bir ölüm kalım mücadelesine girmek, saray için son derece zordu. Eğer kral gerçekten taçlı demokrasinin anayasasına bağlı olsa ve görevinin kendine emanet edilmiş olan halkın özgürlüklerini ve anayasal haklarını korumak olduğunu kavrasaydı, darbeyi asla bir oldu bitti olarak kabul etmezdi; darbeyi meşrulaştırmayı reddeder ve hareketé geçme işaretini verirdi. Böyle yapmış olsaydı, darbe başarısızlığa uğrardı. Çünkü Papadopulos'un planı, ihanet ve büyük yalan üzerine kurulmuştu. Büyük yalan, Prometheus Planını uygulama emrinin kralın onayına sahip olduğuydu. Hem hava, hem de deniz kuvvetleri, albaylar cuntasına karşı harekete geçmeye tamamen hazırdı; fakat kral onların cesaretini kırdı. Talbot'la ve İngiliz Büyükelçisiyle konuştuktan sonra darbeyi meşrulaştırmaya, oyuna katılmaya ve albayları devirip yerine kendi diktatörlüğünü kurabileceği zamanı beklemeye karar verdi. Papadopulos' un ihanetine kendi ihanetiyle karşılık verecekti.

Kral, yeni hükümeti yemin ettirip göreve atamakla da yetinmedi. Bir adım daha ileri giderek, darbeye manevi bakımdan haklılık kazandırdı. Hükümetin ilk toplantısına başkanlık ettiği zaman, Başbakan Kollias'a aşağıdaki sözlerle hitap etti :

«Yunanistan, gerçekten de son zamanlarda birçok sınavdan geçmiştir. Siyasal rejimimizin demokratik kurumları, alttan dinamitlenmişti. Ulusa, krallığa ve adalete sürekli saldırılar yöneltiliyordu; ama halkın gerçek çıkarları bundan daha da fazla zarar görüyordu. Silahlı kuvvetlerin anayasal başı olarak, onların ulusal nitelikleri korumaları gerektiği yönünde sarsılmaz bir inanca sahibim; onlar ülkenin en büyük kaynağını oluşturmaktadır. Tanrı'nın yardımıyla, sizin çabalarınızla, ama hepsinden çok halkın çabalarıyla, çok yakında adaletli bir düzenin, gerçek ve sağlıklı bir demokrasinin kurulacağına eminim. Ben, bütün Yunanlıların kralı olarak ülkemize ve halkıma karşı taşıdığım görevleri yerine getireceğim. Devletin temel ilkelerinin tek amacı, bütünün çıkarlarına daha iyi ve daha tam bir bi-

çimde hizmet etmek ve onun refahını güvence altına almak olmalıdır. Ayrıca, Bay Başbakan, sizin de doğru olarak gözlediğiniz gibi, ülkenin parlamenter hükümet biçimine mümkün olduğu kadar çabuk dönmesini şiddetle arzu etmekteyim.»

Kral, «siyasal rejimimizin demokratik kurumlarının alttan dinamitlenmiş olduklarını» söylemekle, albaylar darbesini tamamen haklı göstermekteydi. Dolayısıyla, darbeyi gerçekleştirenler kendi yönetimi altında olmamasına rağmen, kral, darbenin başarıya ulaşmasında tartışma götürmez bir tarihsel sorumluluk taşımaktadır.

Kral ve generaller cuntasıyla yakın işbirliği yapan yargıçlardan oluşan «adli cunta» diye anılagelen grubun lideri olan Kollias açısından, Papadopulos ve albaylarıyla vardıkları «anlaşma», geçici bir anlaşmaydı; amaçlarına ulaşmak için başvurmaları gereken bir yoldu. Her iki taraf da bu durumu biliyor ve kaçınılmaz olan çatışmaya hazırlanıyordu. Özellikle üst kademelerdeki birçok subay krala sadıktı. Ayrıca, ordu içindeki kral kliği, Papadopulos açısından krala doğrudan karşı çıkmayı, böyle bir çatışma subayların zihinlerinde meşruluk kazanmadıkça, zorlaştırıyordu. Üst kademelerdeki subaylarla birlikte daha alt kademelerden birçok subay da, Papadopulos darbesinin kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiği, ordu içinde disiplin ve hiyerarşinin bozulmasından rencide olmuşlardı. Bu gerçeklerle birlikte «Amerikan faktörü»nün krala sağladığı varsayılan ve Yunanistan'da, en azından ABD Başkanı ve Dışişleri Bakanlığı söz konusu olduğunda muhakkak gözüyle bakılan destek, kritik dönem boyunca krala oldukça sağlam bir yer sağladı. Papadopulos bunu biliyordu. Papadopulos, iktidarda kalmasını sağlayacak tek yolun, kralın silahlı kuvvetler içindeki prestijini yıpratmak olduğunu da biliyordu. Bu ise, üst kademelerdeki hemen hemen bütün subayların emekliye sevkedilmesini istemesi ve silahlı kuvvetlerdeki toplam sayısı iki yüzü geçmeyen bütün kilit mevkileri kendi cuntasının elinde tutması gerektiği anlamına geliyordu. Kralın elini çabuk tutmasına yol açmamak için de, kendisi yavaş davranmak zorundaydı.

Kral Kollias'ın sadakatine güvenebilirdi; çünkü Kollias, kelimenin tam anlamıyla kralın emirberiydi. Şiddetli bir aşırı sağcıydı ve Papandreu'lara ve Merkez Birliğinden birçok kişiye karşı derin bir kin beslemekteydi. Lambrakis'in öldürülmesi olayında Selanik polis yetkililerini temize çıkarma girişimi, yasal usulleri açıkça çiğnemesine yol açmıştı. Adli makamları,

merkezi ve solu yargılamak, sağı korumak için kullanmıştı. Hükümetimiz, onu başsavcılık görevinden almak için bazı adımlar atmış, ama başarılı olamamıştı; çünkü işi sonuna kadar götürme ve sorunu yasa çıkartma yoluyla çözme konusunda pek istekli davranmamıştık. Kollias ise, onuruna dokunan bu hareketi hiçbir zaman bağışlamamıştı. Ama krala ne kadar sadık olsa da cunta sırasında kralın çıkarları doğrultusunda pek bir şey yapamazdı; çünkü gerçek iktidar hükümetin değil, cuntanın elindeydi. Dolayısıyla yeni durumda Kollias'ın iki efendisi vardı: Kral ve Papadopulos. Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı Spandidakis, sarayla olan yakın ilişkilerini korumaktaydı; ama Papadopulos'un kendisini darbeyi yürüten gruba dahil etmediğini, Prometheus Planının uygulanmasını meşrulaştırmak için kullandıktan sonra kaldırıp bir tarafa atmakta tereddüt etmeyeceğini de aklından çıkarmıyordu.

Talbot'un ve Amerikan Büyükelçiliğinin resmi çizgisinin kral'dan yana olduğu konusunda şüpheye yer olamaz. Kral, Amerika'ya yeni rejimi diplomatik bakımdan tanıması için gerekli bahaneyi sağladı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, büyükelçilerinin itimatnamesini krala sunmuş olduğunu ve kralın da hâlâ devlet başkanı olduğunu ileri sürdü. Ayrıca kral bir referans noktası ve bir istikrar unsuru oluşturmaktaydı; çünkü albaylar cuntasında, denetim altında tutulması gereken radikal milliyetçi unsurlar da bulunabilirdi. Rusk'ın* 28 Nisan tarihli demeci bu türden bir uzlaşmayı yansıtmaktadır:

«Geçen cuma günü ordunun idareyi ele almasından bu yana, Yunanistan'daki durumu yakından izledik. Kral Konstantin'in geçen cumayı izleyen günlerde yaptığı ilk açıklamada, kısa sürede parlamenter hükümet biçimine dönülmesi çağrısında bulunması umut vericidir. Şimdi yeni hükümetin, Yunan siyasal hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olan demokratik kurumların yeniden kurulması için her türlü çabaya girişmeye hazır olduğunun somut delillerini beklemekteyiz. Yunanistan'ın NATO'ya sağlamakta olduğu güçlü desteği sürdüreceğini öğrenmekten memnunum. Bakan Papadopulos'un dün yaptığı bir basın toplantısında Yunanistan'ın ileri gelen siyasal liderlerinden gözaltına alınmış olanların birkaç gün içinde serbest bırakılacaklarını söylediğine de dikkati çekmek isterim. Bunun gerçekleştirileceğine inanıyorum. Büyükelçi Talbot, yeni hü-

* O zamanki ABD Dışişleri Bakam. (Çev.)

kümete, siyasal tutukluların güvenliği konusundaki endişelerimizi hiçbir yanılgıya yer bırakmayacak bir açıklıkla belirtmiştir. Kendisine tutukluların iyi durumda olduklarına dair tekrar tekrar güvence verilmiştir.»

Bakan Rusk'ın demokratik kurumlar sorununda gösterdiği hassasiyet elbette anlaşılabilir; çünkü davranışlarıyla ya da sessizce geçiştirerek, demokratik kurumları yıkmış olan darbeye ABD'nin herhangi bir biçimde karıştığını ya da darbenin Yunanistan'ı «komünizm tehdidi»nden korumak amacıyla NATO ve ABD'nin vesayeti altında gerçekleştirildiğini açığa vurmak, hiçbir şart altında işine gelmezdi.

Aynı zamanda Rusk, insan haklarının özellikle terörizm ve işkence uygulamalarını da kapsayacak bir biçimde açıkça çiğnenmesinin, hem Avrupa'da, hem de ABD'de yeni bir dizi tepkiyi geliştireceğini iyi bilmekteydi. Tutuklulara yapılan muameleden söz etmesi bir rastlantı değildi; çünkü Papadopulos cuntası Yunanistan'da Nazi işgalinden bu yana rastlanmamış bir ölçüde terörist faaliyetlere girişmişti bile. Hazırlanan planlar, yaklaşık 8.000 kişinin tutuklanmasını öngörüyordu. Fakat bu planlarda, tutuklulara uygulanan ve kelimenin tam anlamıyla cuntanın siyasal muhaliflerine karşı sadistçe tutumunu yansıtan zalimce muamele yoktu. Askeri polisin ve tutuklamalarda görevlendirilen öteki ekiplerin uyguladıkları zulmün eşi görülmemişti. Erkekler, kadınlar ve çocuklar (anne babaları tutuklanan çocuklar da birlikte götürülüyordu), öldürülmeye hazır hayvan sürüleri gibi toplanıyor ve çoğu Faleron Hipodromuna konuyordu. Birçoğu dövülüyordu. Hellis adında bir mimar, dövüldükten ve işkence yapıldıktan sonra bir komanda subayı tarafından vurularak öldürüldü.

Rusk'ın endişesi bu bakımdan haklıydı; yabancı müdahalesi Yunanistan'da bir kez daha bir canavar yaratmıştı. Ama bu canavar yararlı da olabilirdi. Kıbrıs sorununu çözmesi, Yunanistan'ı NATO için önemli bir deniz üssü haline getirmesi ve dünyanın bu parçasında CIA'nın muazzam bir casusluk şebekesi kurmasını mümkün kılması düşünülüyordu. Bütün bu stratejik avantajların yanı sıra işin bir de ikramiyesi vardı: Demokratik, ilerici ve ulusal onuruna sahip bir Yunanistan uğrunda gelişen halk hareketi ezilebilir ve içinde radikal milliyetçilere, solculara, ilericilere ve yandaşlarına yer olmayan bir parlamenter hükümetin temelleri atılabilirdi. Bu, sadece iki partiye, her ikisi de tutucu ve her ikisi de Yunanistan için bir uydu rolünü

ve silahlı kuvvetlerinin her türlü siyasal etkiden ve hükümet etkisinden bağımsızlığını kabule hazır iki partiye izin verecek bir parlamenter hükümet olacaktı. Vatandaşların «sorumlulukları»nın özgürlüklerin üstünde yer alacağı bir hükümet biçimi olacaktı. Doğal olarak canavarın kontrol altında tutulması da gerekiyordu; ama o, zaten, «ağabey»in çıkarları gerektirdiği zaman onu hoşnut etmeye hazır, her şeye evet diyen birisiydi.

Sağ, yani Ulusal Radikal Birliğin liderleri ve üyeleri başlangıçta şaşkınlığa uğradılar; çünkü Papadopulos, ileri gelen birkaç bakanla birlikte o zaman başbakan olan liderlerini de tutuklamıştı. Bu «kendi darbeleri», yani kralın darbesi değildi. Ama Konstantin darbeyi destekler bir tutum takınmıştı. Ne yaptığını biliyor olmalıydı. En iyisi beklemek ve görmekti. Nitekim birkaç istisna dışında böyle davrandılar.

Papadopulos'la komplonun başını çekenlerin, yerine getirmeleri gereken «nazik» bir iş daha vardı. Bir yandan kralı ve sarayı «nazik bir biçimde» idare etmek, öte yandan da EENA üyesi olsun ya da olmasın kendilerine inanmış olan genç subayları tatmin etmek zorundaydılar. Ve en başta da, darbeye bir «devrim» görüntüsünü verebilmek için bir kitle temeli yaratmaya çalışmak zorundaydılar. Ancak darbe CIA'nın yardımıyla gerçekleştirilebilmiş olduğundan, görevleri son derece karmaşıktı. Esasen cunta, CIA ve NATO açısından önemli konularda kendisinin söz hakkının bulunmadığının farkındaydı. Ama darbeyi destekleyen genç subayların duygularını harekete geçiren şey de ulusal bağımsızlık ve onur olmuştu. Bu iki gerçeği bağdaştırmak ancak bir sihirbazın yapabileceği bir işti. Cuntanın üst kademelerinde yer alanlar, silahlı kuvvetlerin yozlaşmış unsurlarını temsil ediyorlardı. Bunlar yabancı ajanlarla işbirliği yapan, siyasal çıkar uğruna ulusal sınırları satan, yani başka bir ülkede olsa ihanet suçundan yargılanacak olan kimselerdi. Ama darbeye karışmış olan genç subayları buna iten iki istek söz konusuydu. Birincisi mevki düşkünlüğünden kaynaklanmaktaydı. Daha hızlı terfi etmek, daha yüksek maaş almak, toplumsal ayrıcalıklara ve önemli görevlere sahip olmak istiyorlardı. Açıkça söylemek gerekirse, bir toplumsal elit durumuna gelmek istiyorlardı. İkincisi ise, «yozlaşmış» ve «kozmopolit» bir Atina'ya, «yozlaşmış» saray çevresine, ABD'nin ve başka güçlerin Yunanistan'ın içişlerine yaptıkları «kabul edilemez» müdahalelere karşı duydukları nefretten kaynaklanıyordu. Kurulu düzenin ve hükümetin, sokaktaki adamın geleceğine gös-

terdiği kayıtsızlığın onlarda doğurduğu huzursuzluktan kaynaklanıyordu. Nihayet ulusun ve sokaktaki adamın çıkarlarına hizmet edecek, düzgün işleyecek bir toplum ve ekonomiyi arzu etmelerinden kaynaklanıyordu. Dolayısıyla darbeyi destekleyen genç subaylar, liderlerinin komünizme karşı takındığı isterik tavrı benimsiyorlardı; ama aynı zamanda darbeyi, dış politikada ve sosyal sorunlarda, Merkez Birliğinin yürüttüğü siyasal kampanya sonucunda Yunan halkına mal olmuş bulunan temel değişiklikleri yerine getirecek bir «devrim» olarak da görmek istiyorlardı. Ne var ki Papadopulos, bu adamlara, kendisinin CIA tarafından iktidara getirilmiş olduğunu, Kıbrıs sorununu «ağabey»in emirlerine uygun biçimde satacağını nasıl itiraf edebilirdi?

Papadopulos'un başını ağrıtan başka konular da vardı. Genç subaylarla konuşurken kurulu düzenin değiştirilmesi fikrini benimser gözükmüştü. Sağ ile konuşurken ise, kurulu düzeni komünizme ve bana karşı koruyacağına dair yeminler etmişti. Şimdi iktidara geldikten sonra genç subaylara verdiği sözleri tutmaya kalkışsa, Amerikalıların, kralın ve kurulu düzen taraftarlarının kendisinden soğumasına yol açacaktı. Öte yandan bunların isteklerine boyun eğse, bir kitle temeli geliştirmeyi, silahlı kuvvetler üstündeki nüfuzunu yaygınlaştırıp sağlamlaştırmayı başaramayacaktı.

Papadopulos, her şeyden önce bir dolandırıcıydı. Şimdi de bütün kariyeri boyunca önüne çıkan en büyük meydan okumayla karşı karşıyaydı. Bunu göğüsleyebilecek miydi? Şartlar aleyhinde gözüküyordu; ama önemli bir konuda talihi yaver gitmişti. Darbeyi izleyen ilk saatlerde ya da günlerde, kitlelerin bir tepkisi ve kitle gösterileri olmamıştı. Bunu sağlamak amacıyla, çıkması mümkün bir hareketi bastırmak için tutuklanmaları zorunlu olan bütün liderlerin adları Prometheus Planına dahil edilmişti. Daha önceden Paraskevopulos ve Stefanopulos hükümetleri aynı amaçla işçilerin sendikal hareketini baskı altına almayı başarmışlardı. Ayrıca Yunanistan'da EDA dışındaki partiler, kitle içinde kökleri olmayan feodal yapılara benziyordu. Hatta sağın yaptığı propagandaya rağmen, EDA bile bir darbeye karşı hazırlıklı değildi. Böyle bir karşı çıkış için, ne gerekli örgütlenmeye, ne teçhizata, hatta ne de yeterli bir büyüklüğe sahipti. Papadopulos şanslı olduğunu kabul etmek zorundaydı. 21 Nisanda, yani darbenin ilk gününde, insanlar, darbe hakkında konuşarak, ne yapacaklarını bilemez

bir vaziyette dolanıp duruyorlardı. Eğer demokratik güçler böyle bir durum için hazırlıklı olsalardı, eğer gizli radyo istasyonları ve illegal bir basın meydana getirmiş olsalardı, kitleler harekete geçirilip karışıklık yaratılabilir ve Papadopulos da çekilmek zorunda bırakılabilirdi. Fakat hazırlıklı değillerdi. Papadopulos'un şansı da işte buradaydı. Durumunu sağlamlaştırmayı başardıktan sonra, ikinci adım için, yani kralla çatışmak için hazırlıklara girişti.

Bu sorunun çözülmesi nispeten kolay olacaktı. Zor olan, derin bir çelişmeyi, yani Yunan halkını baskı altına alıp en küçük bir muhalefet kırıntısını bile söndürmenin gerekliliği ile, dünyada, özellikle de Avrupa'da, Yunanistan'ı «komünizm tehlikesi»nden kurtarmak için gelmiş ve şartlar izin verir vermez ülkeye demokratik gelenekleri geri getirmeye hazır «iyi kalpli bir diktatör» görüntüsü yaratmak ihtiyacı arasındaki çelişmeyi çözmekti.

KIBRIS SAVAŞI KORKUSU VE KRALIN DARBESİ

Albaylar Pazarlıkta Kendilerine Verilen Rolü Üstleniyorlar

1965'te başbakanlığa Stefanopulos'un atanmasının, Kıbrıs sorununun Acheson'un ileri sürdüğü türden bir çözüme ulaştırılması şansını artıracağı beklenmişti. Stefanopulos'la Başpiskopos Makarios'un kişisel olarak birbirlerine şiddetle düşman oldukları ve bu düşmanlığın Kıbrıs sorununda birbirine tamamen zıt görüşlere sahip olmalarından kaynaklandığı doğruydu. Aynı zamanda, Stefanopulos'un, «batılı mütetefikler»i tatmin edecek, NATO'nun çıkarlarını koruyacak ve Türkiye ile Yunanistan arasında bu iki ülkenin «komünizm tehdidi»nden korunması konusunda yapılacak yakın bir işbirliğinin temellerini atacak herhangi bir çözümü savunmaya hazır Yunanlı politikacılar grubuna dahil olduğu da bir gerçektir. Kıbrıs sorununa Pentagon'u ve NATO'yu tatmin edecek bir çözüm getirileceği umudu, işte Stefanopulos'un yapmış olduğu bu taahhütlere dayanmaktaydı.

Türkler de, Stefanopulos'un iktidara gelmesi konusunda genel olarak belirtilen bu iyimserliği paylaşmaktaydılar. 17 Eylül 1965'te Türk uçakları Kıbrıs semalarında uçmuşlardı ve Türkiye Başbakanı, 23 Eylülde, Stefanopulos'un Yunan Parlamentosunda güvenoyu alacağını umduğunu belirtmişti. ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk da, aynı şekilde, Stefanopulos'un kukla hükümetinin, buhranın kendilerince kabul edilebilir bir çözüme ulaştırılmasını kolaylaştıracağı inancındaydı. Bu yüzden de ABD, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin temsilcilerinin katılacağı bir konferans çağrısında bulunarak bu gelişmeyi hızlandırmaya karar verdi.

Bunun üzerine Başpiskopos Makarios karşı saldırıya geçti. İlk kez, Garufalias'ın, Papandreu Hükümetinde Milli Savunma Bakanı olarak, karadan havaya atılan Rus füzelerinin Kıbrıs'a teslimini Papandreu'nun haberi olmaksızın engellemiş olduğunu açıkladı. Bu ihanetin sonucunda, Kıbrıs, kendi halkını muhtemel Türk hava hücumuna karşı koruyacak araçlardan yoksun bırakılmıştı. Makarios bununla da yetinmeyerek bir adım daha attı; Garufalias'ın bu konudaki emri doğrudan doğruya ABD Savunma Bakanı McNamara'dan almış olduğunu ileri sürdü. Garufalias, füzeleri taşıyan geminin Kıbrıs'a ulaşmasını, Pentagon'un emirlerine uyarak engellemekle kalmamış; aynı zamanda füzeleri kullanmasını bilen ve bu teknikleri Kıbrıslı meslektaşlarına öğretebilecek olan bütün Yunanlı subayları da geri çekmişti.

Stefanopulos Hükümeti, Makarios'a dolaylı biçimde karşılık verdi. Yunanistan'daki sağın «paralel hükümeti»nin denetimindeki bir Kıbrıs gazetesi olan *Ethniki,* Makarios'u, «Kıbrıs'ta bulunan 17 bin Yunan askerinin Atina hükümetinin politikasını zorla kabul ettireceği» konusunda uyardı. Stefanopulos, Kıbrıs halkına yolladığı 28 Ekim tarihli mesajında Makarios'u hiç dikkate almıyordu.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 18 Aralık 1965 tarihinde aldığı karar, Makarios için büyük bir nimetti; çünkü kararda Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olarak tam bağımsızlık haklarından yararlanması gerektiği açıklanıyor ve başka devletlerin müdahalelerine karşı çıkılıyordu. Karar, bütün Birleşmiş Milletler üyelerini, adanın birliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü zedeleyecek müdahalelerden kaçınmaya çağırıyordu. 47 ülke kararın lehinde, 5 ülke (ABD, Türkiye, Pakistan, Arnavutluk ve İran) aleyhte oy verdi; 54 ülke ise çekimser kaldı. Bu, Stefanopulos Hükümetine, Türkiye'ye ve ABD Dışişleri Bakanlığına indirilmiş önemli bir darbeydi.

Bu zaferden cesaret alan Makarios, Birleşmiş Milletler kararının ilkelerini içerecek yeni bir anayasanın hazırlanmasına girişti. Bu anayasa, birleşik ve bağımsız bir devletin temellerini atacak ve Türk milli azınlığının korunması için gerekli güvenceleri kapsayacaktı.

General Grivas çıkmazdan kurtulmak için Makarios ile Stefanopulos Hükümeti arasındaki anlaşmazlığı kışkırtmaya girişti. 18 Şubatta Atina'ya gelerek Kıbrıs'ın derhal Yunanis-

tan'la birleştirilmesi gerektiğini söyledi. Ama tabiatıyla sözünü ettiği Enosis'in, Kıbrıs'ın paylaşılması anlamına gelen bir Enosis olduğunu açıklamadı; çünkü bölünme, hem Yunanistan'da, hem de Kıbrıs'ta mahkûm edilmiş bir fikirdi. Bu açıklama, beklenen sonuçları doğurdu. Türkler öfkelenerek, Enosis'in gerçekleşmesini engellemek için adaya çıkartma yapacakları tehdidinde bulundular. Provokasyonlar hâlâ sürmekteydi. 4 Martta, yeniden gergin bir hava yaratan bir dizi patlama oldu. Kıbrıs Hükümeti bu patlamaların «ajan provokatörler»in işi olduğunu ileri sürdü ve Kıbrıs'ta hükümet çevreleri, Grivas'ın «devlet içinde devlet» durumunun ortadan kaldırılmasını istediler Grivas'ın buna gösterdiği tepki, Makarios'la Stefanopulos Hükümeti arasındaki gerginliği yeniden zirve noktasına ulaştırdı. Grivas, Makarios'un emirlerini yerine getirmeyeceğini, sadece Yunan Hükümetinin emirlerine uyacağını açıkladı. Böylece de, Kıbrıs'ta iki ayrı siyasal otoritenin varlığını ilan etmiş oldu.

Bundan sonra, inisiyatif ve üstünlük hep Makarios'ta olmak üzere, iki hükümet arasında sonu gelmeyen bir dizi toplantı yapıldı, notalar verildi, ortak açıklamalarda bulunuldu. 11 Nisanda Stefanopulos Hükümetinin Dışişleri Bakanı Tsirimokos istifa etti; hükümetin yabancı güçlerin etkisi altında kalarak izlediği Kıbrıs'ın paylaşılması planına karşı olduğu için istifa ettiğini de açıklıkla belirtti. Aslında Tsirimokos'un istifasının nedeni yalnızca Kıbrıs görüşmelerinin gelişmesi konusunda duyduğu endişelerden ibaret değildi. Bu, onun Yunan halkına bir demokrat ve bir milliyetçi olarak gözükebilmesi için eline geçen son fırsattı. Merkez Birliğinden ayrılması onu siyasal bakımdan iflasa götürmüştü. Kıbrıs gibi bütün ulus için önemli olan bir sorunda sahneye koyacağı «gösterişli bir oyun», yitirdiği prestij ve desteğin hiç olmazsa bir kısmını yeniden kazanmasına yol açabilirdi. Ama beklediği gibi olmadı.

Yerine geçen emekli Amiral Tumbas, Yunan-Türk diyaloğunu yeniden başlattı. Ancak bu diyalog pek fazla ilerlemeden Stefanopulos Hükümeti düştü.

Paraskevopulos Hükümetinin Kıbrıs sorununa mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde bir çözüm getirmesi gerekiyordu. Bu çözüm, tabiatıyla Achesonun ileri sürdüğü türden bir çözüm olacaktı. Paraskevopulos, hükümeti kurar kurmaz, Kıbrıs sorununun çözüm yollarını «araştırmak» üzere, Makarios'un da dahil olduğu bir Kraliyet Konseyini toplantıya çağır-

dı. Kraliyet Konseyini toplamaktaki esas amaç bambaşkaydı. Kralın ve Amerikan Büyükelçiliğinin vereceği direktifleri kabule hazır eski başbakanları konseye doldurarak, George Papandreu ve Makarios kolaylıkla zor bir duruma düşürülebilir ve NATO'nun onayladığı paylaşma çözümüne razı olmaya zorlanabilirlerdi. 23 Ocak 1967'de *Ethnos,* Kraliyet Konseyinin kuruluşuna ve o sırada toplantıya çağrılmasına şiddetle karşı çıkan bir demecimi yayımladı. Ben, bu şiddetli demecin sonuç verdiği kanısındayım; çünkü 6 Şubatta toplanan Kraliyet Konseyi hiçbir yere varamadı. Tartışmalar George Papandreu'nun üstünlüğü altında geçti ve zararsız bir karara varıldı: Paraskevopulos Hükümeti, Türkiye Hükümetiyle başlatmış olduğu diyaloğu kendi sorumluluğu altında sürdürecekti. Kraliyet Konseyindeki tartışmalar sona erdikten sonra, Makarios basına bir demeç vererek şunları söyledi: «Kıbrıs Helenizmi adına, dimdik ayakta durmaya kararlı olduğumuzu bir kez daha belirtmek isterim. Türk tehditlerine boyun eğmeyeceğiz. Bütün ulusun üstünde birleştiği kararın bu olduğuna şüphem yok.»

Ama ulusumuz bu konudaki kararını belirtme fırsatına sahip olamadı. Çünkü seçimler yapılmayarak askeri bir rejim kuruldu ve bu rejimin amaçları arasında, Kıbrıs sorununa, patronlarının, yani Pentagon ile CIA'nın hazırladığına uygun bir çözüm getirilmesi de bulunmaktaydı.

Yunan cuntası, iktidara geldikten sonra Kıbrıs sorununun çözümünde acele etmedi. Önce yapılacak başka işleri vardı. En başta, durumunu sağlamlaştırmak zorundaydı. Türklerin de bu süre içinde zorluk çıkartmayacakları ve tehditlerde bulunmayacakları varsayılabilirdi. Çünkü cuntanın iktidarı devralmasının, Kıbrıs sorununun çözümünde ne anlama geldiği konusunda bilgi sahibiydiler. Türkler, Yunan cuntasının Pentagon ve CIA'nın Yunanistan'daki uzantısı ve albayların da Kıbrıs sorununda Türkler lehine bir çözümü destekleyen güçlerin itaatkâr uşakları olduklarını anlayacak kadar tecrübeliydiler. Enosis'in müzmin bir destekçisi olan ve sayısız olayda anlaşmazlıkları kışkırtmakla tanınan Grivas da hayret verecek kadar suskundu; hatta birdenbire taraf değiştirmiş gözüküyordu. Kıbrıs'ta bulunan subayları, oradaki birliklere, Türklerin bizim düşmanımız olmadıkları, sadece komünistlerin bizim düşmanımız oldukları ve bunların başlarını gösterdikleri yerde insafsızca ezilmeleri gerektiği yolunda konferanslar vermeye başlamışlardı.

O zaman bakan olan George Papadopulos, 1967 Ağustosu başlarında Kıbrıs'ı ziyaret etti. Aynı sıralarda başbakan, Yunanistan'la Türkiye'nin, «ortak düşmana, yani komünizme birlikte karşı çıkmak ve diğer bütün görüş farklarını bu temel soruna göre önemsiz saymak» ihtiyacıyla birbirlerine bağlı olduklarını açıkladı. Gariptir ki, Türkler de, Grivas'ın Lefkoşe havaalanında Papadopulos'u karşılarken «Yaşasın Enosis» diye bağırması karşısında hiçbir kızgınlık belirtisi göstermediler. Durumun kendileri için elverişli olduğunu ve Papadopulos dönemindeki bir Enosis'in yalnızca paylaşma anlamına gelebileceğini iyi biliyorlardı.

Papadopulos'un Kıbrıs'ı ziyaretinin esas amacı, Makarios'a ve Kıbrıs Hükümetine, kendisinin onlara danışarak hareket edeceği ve işbirliği içinde yürütülecek bir siyaset çerçevesinde ortak Enosis amacına hizmet edeceği konusunda güvence vermekti. Böylelikle, Kıbrıs'ta, Kıbrıslı Rumların ve Yunan ulusunun çıkarlarını «sattığı» yolunda bir korku uyandırmaksızın Türklerle görüşmelere girişebileceğini düşünüyordu.

Bu yüzden, hiçbir hazırlık yapmaksızın ve hiçbir diplomatik düzeyde ön görüşmelerde bulunmaksızın, Türkiye'ye bir zirve konferansı çağrısı yapmayı kararlaştırdı. Başkan Johnson'un ısrarla öne sürdüğü talep de böylece yerine getirilmiş oluyordu. İki başbakan, 9 Eylülde Yunanistan-Türkiye sınırında buluştular. Görüşmeler, tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Ortak açıklama, yavan birtakım sözlerle doluydu. Fakat Başbakan Demirel, Türkiye'ye döndükten sonra, görüşmelerin, Yunanlılar açısından nasıl bir başarısızlıkla sonuçlanmış olduğunu açıkladı; Türkiye'nin, Yunanlıların Enosis önerisini reddederek, Zürich Anlaşmasının geçerliliği konusunda diretmiş olduğunu belirtti. Ona göre, bu anlaşma, ancak ilgili bütün tarafların ortak kararıyla değiştirilebilirdi. Demirel'e göre bu, Lozan Antlaşmasıyla Doğu Akdeniz'de kurulmuş olan uluslararası dengenin bozulmasına yol açacaktı. Demirel'in bu açıklaması, Yunanistan'da bir bomba gibi patladı. Papadopulos ve cunta hükümeti, ezici bir yenilgiye uğramışlardı.

Ancak doğruluğuna güvenebileceğimiz bilgilere göre, Papadopulos Türklere katıksız bir Enosis değil, adada Türk askeri üslerinin kurulması şartıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini önermişti; başka bir deyişle Acheson'un önerisini tekrarlamıştı. Fakat Türkler, Acheson planıyla artık ilgilenmiyorlardı. Yunan birlikleri Kıbrıs'tan geri çekilmeden iki hükümet

arasında verimli bir diyaloğun başlayamayacağını ileri sürüyorlardı. Papadopulos'un patronları, ona ve cuntadaki taraftarlarına hayatın gerçeklerini göstermek için bu toplantıyı yaptırmışlardı. Cunta, Türkiye'yle barış karşılığında yüksek bir fiyat ödemek zorundaydı. Bu, o zamana kadar Yunanistan'daki parlamenter hükümetlerden istenmiş olandan daha yüksek bir fiyattı. Çünkü onlar, kitle temeli olmayan askeri bir hükümeti, yani yalnızca NATO'nun, Pentagon'un ve CIA'nın desteklediği bir hükümeti temsil ediyorlardı. Ama önerilen ilaç, cuntanın emirberleri için bile kullanılamayacak kadar acıydı. Acıydı; çünkü orduda hâlâ sorunun Türkiye'ye böylesine açık bir biçimde hediye edilmesine izin vermeyecek birçok yurtsever subay vardı. Dolayısıyla albaylara böyle bir şok tedavisinin uygulanması gerekiyordu.

Kasım başlarında Türk uçakları, Yunan hava sahasının içlerine kadar girdiler. Cunta hükümeti gerekli protestolarda bulundu. Bu, cuntayı, Türk kuvvetleriyle askeri bir çatışmaya sokmak için dikkatle hazırlanmış bir oyunun ilk perdesiydi. İkinci perdeyi sahneye koyma görevi General Grivas'a verilmişti. 15 Kasımda Grivas komutasındaki bir devriye kolu, Lefkoşe'nin güneyindeki Ayioi Theodoroi köyünde «sıradan» bir kontrol yapmaktaydı. Türkler bu kontrole itiraz ederek devriyeye ateş açtılar. Grivas, birliklerine, misilleme olarak köyü işgal etmelerini emretti. Böylece silahlı çatışma başladı ve yakındaki bir Türk köyü olan Kofinu'ya da sıçradı. Bir kez daha ağır bir buhran durumu yaratılmıştı.

Başbakan Kollias, 15 Kasım gecesi Makarios'a, adanın Türk hava kuvvetleri tarafından bombalanmasını önlemek amacıyla, söz konusu iki köyün boşaltılması için emir vermesini isteyen bir telgraf yolladı. Makarios, Kollias'a, *iki köyün Grivas tarafından işgali, daha önceden böyle bir harekâtın doğuracağı sonuçlardan haberdar edilmiş bulunan Yunan hükümetinin rızasıyla gerçekleşmiş olduğu için,* bunun sorumluluğunu üstlenemeyeceği şeklinde yanıt verdi. Dolayısıyla Grivas'a verdiği emirleri değiştirmek Yunan hükümetine düşüyordu. Hükümet de böyle yaparak, Grivas'ı görüşmelerde bulunmak üzere 29 Kasımda Atina'ya geri çağırdı.

Buradan ister istemez, olayın, Kollias'ın haberi olmaksızın, cuntanın, yani Papadopulos'un emri üzerine Grivas tarafından düzenlenmiş olduğu sonucuna varıyoruz. Bu ihanetin sorumluluğunun birinin üzerine yüklenmesi gerekiyordu. Bu

iş için Grivas seçildi ve bir daha Kıbrıs'a dönmesine izin verilmedi. Görevinden azledildi; daha sonra da evinde göz hapsine alındı. Bunlardan, Papadopulos'un da bu oyuna dahil olduğu sonucunu çıkartıyoruz. Hiç kuşku yok ki, zirve görüşmelerine de, oynadığı rolün bir gereği olarak katılmıştı. Aslında patronlarının vermek istedikleri ders onunla ilgili değildi; çünkü zaten kendisi de gizlice bu oyuna dahildi. Söz konusu ders, Papadopulos'un cuntadaki daha az kurnaz ve muhtemelen daha az uysal taraftarları ile genel olarak ordu mensuplarına verilmek isteniyordu.

Komedinin üçüncü perdesi, 20 Kasımda sahneye kondu. Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Yunan tarafının Kıbrıs Türklerinin güvenliklerini sağlamak üzere harekete geçmesi için sert biçimde talepte bulundu: «Türk toplumuna yönelen sürekli tehditler kaldırılmalı ve Kıbrıs Türklerinin güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak şartlar mutlak olarak, tamamen ve hızla yaratılmalıdır» dedi. 20 Kasım tarihli *Daily Telegraph* gazetesi, «*Anlaşıldığına göre, Türkiye'nin en çok kaygı duyduğu konu, Kıbrıs'ta, gizlice çıkarılmış binlerce Yunan askerinin bulunmasıdır*», demekteydi. Gazetede ayrıca şunlar vardı: «*Türkiye bu birliklerin geri çekilmesini beklemektedir. Böyle bir girişimde bulunulmadığı takdirde, Türkiye'nin de Kıbrıs'taki 659 kişilik kuvvetini artırmayı düşündüğü bildirilmektedir.*»

Yine 20 Kasımda, Panayiotis Pipinelis cuntanın Dışişleri Bakanı olarak yemin edip göreve başladı. Pipinelis'in atanmasının ikili bir önemi vardı. İlk kez hükümetteki bir göreve siyasal bir şahsiyet atanıyordu. Sağın önderlerinden biri olan Pipinelis, kral cuntası tarafından başbakanlık için düşünülmüştü ve kendisi Frederika'nın sadık bir uşağıydı. Dolayısıyla, onun atanması, cuntayla Ulusal Radikal Birliğin aşırı kanadı arasında iyi ilişkilerin kurulduğu izlenimini yaratıyordu. Ancak bu atamanın gerçekten önemli olan yanı başkaydı. Pipinelis o zamana kadar Kıbrıs sorununda İngilizlerin görüşlerinin sözcülüğünü yapmıştı ve bu konuda Türkleri tatmin edecek bir çözümden yana birisi olarak bilinmekteydi. Sahne hazırlanmış, aktörlere rolleri verilmişti.

Bu karmaşık ve incelikle işlenmiş oyunda, bundan sonraki adım Türkiye'ye düşüyordu. Türkiye bir «savaş»a hazırdı. 21 Kasım tarihli *Washington Post*'un başyazısında şunlar yazılıydı:

«Geçen hafta ateş açılmasına karşılık olarak, Türkiye savaşa hazırlanmıştır. Parlamento, orduya, Kıbrıs Türklerine daha fazla zarar verildiği takdirde, Yunanistan üzerine yürüme yetkisini vermiş; basında korkunç mezalim resimleri çıkmış; birlikler savaş gemilerine bindirilmiş ve Türk jetleri Kıbrıs üzerinde uçmuştur. Şimdi askeri bir diktatörlük altındaki Yunanistan ise, siyasal muhalefetin, basının ve kamuoyunun serinkanlılığını korumayı başarmış; ancak ordusunu savaşa hazır bir hale getirmiştir. Türkiye iki temel siyasal talepte bulunmuştur. Birincisi, Atina'nın köylerde çıkan çatışmanın kişisel sorumlusu olarak görülen Grivas'ı geri çağırmasıydı. Grivas, pazar gecesi Yunanistan'a geri kaçtı. Türkiye aynı zamanda 6.000 Yunan askerinin de geri çağrılmasını talep etti. Ancak bu talep, sonuç olarak Kıbrıs Muhafız Gücündeki subayların tümünü kapsadığı için, bunların toptan adadan ayrılmasının adayı karışıklığa sürükleyeceği kaçınılmaz gözükmektedir... Durum, bu noktada ciddiyetini korumaktadır. Amerikalı ve İngiliz diplomatlar, var güçleriyle savaşı önlemeye, sorunu Birleşmiş Milletler'e getirmeye çalışmaktadırlar. Kıbrıs'ta durum nazik olmakla birlikte bir ateşkes sağlanabilmiştir. Ancak Yunanistan'la Türkiye arasında ve daha yüksek düzeydeki çatışma hâlâ sürmektedir. Çok tehlikeli bir durum yaşamaktayız; çünkü her Kıbrıs buhranının sonunda, NATO'yu zayıflatacak her girişimi desteklemesi beklenen Sovyetler Birliği'nin çıkarlarıyla, ABD'nin hayati çıkarları arasında bir çatışma olasılığı bulunmaktadır.»

Bunu izleyen birkaç gün içinde durum, hızla bir «savaş» havasına büründü. Türk kuvvetleri Kıbrıs'a bir çıkarma yapmak için hazırlandılar. Bu arada U Thant* ve özel temsilcisi Rolz Bennett ile Başkan Johnson'un Özel Temsilcisi Cyrus Vance aktif olarak işin içine karıştılar. Dünyanın her tarafındaki gazete başlıkları «savaş»ın yakın olduğuna işaret ediyorlardı.

London Times gazetesi, 22 Kasımda Türk taleplerinin bir listesini verdi: Birincisi, General Grivas'ın geri çağırılması, İkincisi, 1964'ten bu yana Kıbrıs'a yerleştirilmiş olan bütün Yunan birliklerinin geri çekilmesi. Üçüncüsü, Kıbrıs Rumlarının silahsızlandırılması. Dördüncüsü Türk azınlığına seyahat özgürlüğü tanınarak, üzerlerindeki baskının kaldırılması. Be-

* O zamanki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri (Çev.).

şincisi, Ayioi Theodoroi ve Kofinu'da ölenler ve buralarda Kıbrıs Türklerine verilen zararlar için tazminat ödenmesi.

24 Kasımda *Daily Telegraph*'ta bazı alaycı ifadeleri de içeren şu başyazı çıktı:

«Türkiye'nin Kıbrıs'ı istila etmesinin tavsiye edilir bir şey olup olmadığı sorusuna, sadece bunun hukuken meşru olup olmadığına bakılarak yanıt verilemez. Belki de, asgari kanın dökülüeceği hızlı bir harekât, kronikleşmiş olan bu sorunu, Başpiskopos Makarios ve tabiatıyla Kıbrıs'ı NATO içinde bir çatışma unsuru olarak muhafaza etmek isteyen Rusların dışında herkesin lehine çözmenin tek yoludur. Bir paylaşma anlaşması yapıldığı takdirde ortalık kısa sürede yatışabilir. Başpiskopos Makarios, Yunan Hükümetini iyice kızdırmıştır ve Yunan Hükümeti, sorunu, şu anda verilmiş olan Sarajevo türünden ültimatomlarla olmasa da, Türkiye'yle çözme konusunda çok isteklidir.»

Yazının bu bölümü son derece samimiydi; çünkü Makarios'un, yani Kıbrıs Rumlarının, Türklerle anlaşmaya varmanın önündeki esas engel olduğunu, öte yandan Yunan Hükümetinin, yani Papadopulos'un bu yönde hareket etmeye çok istekli olduğunu açıklıyordu. Ayrıca, «asgari kan dökülmesi»ne yol açabilecek bir harekâtın amacının da adanın *bölünmesi* olduğunu belirtiyordu.

Kasım 1968'de düşünülen bölünmenin Acheson Planında öngörülen bölünmeden farklı olduğunu da eklemeliyim. Çünkü Acheson Planında çifte Enosis'in bir sonucu olarak bölünmeden söz edilmekteydi. Kasım 1968'de ise artık bölünmenin, Enosis olmaksızın, «güdümlü» bir bağımsızlık çerçevesinde gerçekleştirilmesi söz konusuydu. Getirilen çözümün, Yunan silahlı kuvvetleri açısından kabul edilmesi; en zor olan tarafı da buydu.

Cuntanın Türklerin şartlarına boyun eğmesi için fazla zaman geçmesi gerekmedi. 27 Kasım tarihli *Daily Express*'in başlığı hikâyeyi özetliyordu: «Yunanlılar 'Evet' Dediği İçin Savaş Korkusu Azalıyor». Kriz, ufak tefek konularda birkaç defa daha alevlendikten sonra, sonunda «savaşan» taraflar tam bir anlaşmaya vardılar.

3 Aralık tarihli *Sunday Times*, «Türkiye ve Yunanistan sonunda anlaşmaya vardılar» diyordu. Anlaşmanın ayrıntıları uluslararası basına «sızdırılmıştı». Anlaşmanın ana noktalarından bazıları şunlardı. Birincisi, 1960 Londra-Zürich Antlaşma-

sının öngördüğü sayının üstündeki Kıbrıslı olmayan kuvvetler altı hafta içinde geri çekilecekti. Fakat *Daily Telegraph*'ın 6 Aralıkta verdiği habere göre, «*Bu durumda adadan sadece Yunanistan'dan gelmiş birliklerin çekilmesi söz konusu olacaktır. Çünkü Türkiye, adada hiçbir illegal kuvvet bulundurmadığını ileri sürmektedir... Yunanistan'dan gelmiş kuvvetlerin, legal kontenjanları olan 950 kişinin dışında 6 ile 7 bin askerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Bu 'illegal' kuvvetlerin yarısı, normal piyade silahları ve havanlarla donatılmış olan ve tamamen Yunanlılardan oluşan düzenli piyade birliklerinin bir parçasıdır. Geri kalan 3.000 kişi ise, yaklaşık 10 bin kişiden oluştuğu sanılan Kıbrıs Rum Milli Muhafız Gücünde görevli subay ve astsubaylardır.*»

İkincisi, Kıbrıs, Yunan-Kıbrıs Milli Muhafız Gücünü dağıtacak, sadece yaklaşık 2.000 kişiden oluşan bir polis kuvvetini muhafaza edecekti. Son zamanlarda Kıbrıs Rumlarına dağıtılmış bulunan Çekoslovak silahları toplanarak Birleşmiş Milletler'in denetimine teslim edilecekti. Üçüncüsü, Yunanistan, son çatışmalarda öldürülen Kıbrıs Türklerinin ailelerine tazminat ödeyecek; ayrıca verilen diğer zararları da tazmin edecekti. Dördüncüsü, Türk toplumu kendi polis gücünü oluşturacaktı. Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde, bunlar kendi kendilerini yönetme doğrultusunda adımlar atacaklardı. Beşincisi, ortaya çıkan durumlarda etkili olabilmesi için Birleşmiş Milletler kuvvetlerine yürütmeyle ilgili yetkiler verilecekti. Altıncısı, Türkiye Mersin ve İskenderun'a getirilmiş olan çıkartma kuvvetlerini geri çekecek ve adanın toprak bütünlüğünün korunması ile 1964'ten önce hüküm süren statükonun geri getirilmesi konularında teminat verecekti.

Böylelikle Türk-Amerikan-İngiliz istekleri yerine getirilmiş oluyordu. Yunanistan, kuvvetlerini Kıbrıstan geri çekmeyi kabul etmişti. Şimdi Türkiye, kendi ulusal çıkarlarına uygun düşen bir statükoyu kabul ettirebilecekti. Esas itibariyle Makarios'la Türk toplumunun sözcüleri arasında yapılacak olan uzun süreli görüşmelere başlanacaktı. Bu görüşmelerin nihai amacı, her iki etnik gurubun da birer devlet kurmasıyla adanın bölünmesi olacaktı. Ancak Makarios için, bu çözümü kabul etmek zordu. Ama artık Yunan silahlı kuvvetlerinin desteğine sahip değildi. Pazarlıkta önemli bir kozunu kaybetmişti. Fakat aynı zamanda yakın bir tehlikeden de kurtulmuştu; çünkü Grivas ve birlikleri de gitmişti. Ayrıca Makarios'un

prestiji de çok yükselmişti. Cunta hükümetine ve Yunan silahlı kuvvetlerine karşı derin bir nefret besleyen Kıbrıs Rumları, «Hainler evinize dönün» ve benzeri sloganlar atarak gösteriler düzenlediler. Makarios, şimdi Kıbrıs Rumlarının etrafında toplandıkları tek kişi haline gelmiş ve Enosis hakkındaki bütün konuşmalar artık sona ermişti. Önlerinde duran yol, bağımsızlığa, ama özel bir türden bağımsızlığa götürecekti. Çünkü Kıbrıs, ABD, İngiltere ve Türkiye'yle bunların çok küçük ortağı Yunanistan'ın ortak vesayeti altında kalacaktı. Bu türden bir «güdümlü» bağımsızlık, Makarios'un dış politikasının doğrudan, ya da dolaylı olarak NATO'ya bağımlı kılınmasını ve Adanın, Yakın ve Ortadoğudaki stratejik gelişmelerde Pentagon tarafından kendisine yüklenen rolü oynamasını sağlayacaktı.

Yunan halkı, bu uzlaşmanın ne anlama geldiğini görüyordu. Askeri hükümetin ulusun çıkarlarına ihanet etmiş olduğunu iyi biliyordu. Yunan tarafının pazarlıkta dayanabileceği bir nokta, yani George Papandreu tarafından Kıbrıs'a gönderilmiş olan birlikler artık yoktu. Şimdi Makarios ile Türk azınlığının temsilcileri arasında başlayacak olan uzun süreli görüşmelerde, Türkler şartlarını kolaylıkla kabul ettirebileceklerdi. Görüşmelerin, her etnik grup için bir tane olmak üzere iki Kıbrıs devletiyle, yani bölünmeyle sonuçlanacağı daha önceden varılmış bir karardı.

Kralın Darbesi

Cuntanın kralla olan ilişkisi baştan beri ikili olmuştu. Cunta, bir bakıma, kralın kendisinin de çözmek istediği sorunu çözmüştü. Onu, 28 Mayıs seçimlerinden, parlamentodan, demokratik özgürlüklerden ve Papandreu'lardan kurtarmıştı; Yunan halkı parlamenter bir maske altında kurulu düzeninin yönetimini kabul etmek için yeterince «olgunlaşana» kadar demokrasiyi «uykuya» yatırmıştı. Ve krala önemli bir «çıkış yolu» bırakmıştı. Kral, ettiği görev yeminini açıkça çiğnemek zorunda kalmamıştı. Oldu bittiyi kanlı bir çatışmayı önlemek için kabul ettiğini ileri sürebilirdi. Albaylar bu anlamda krala ve kurulu düzene iyi hizmet etmişlerdi.

Ama madalyonun bir de öteki yüzü vardı. Cunta, darbeyi Ulusal Radikal Birlik iktidardayken yapmıştı; Ulusal Radikal

Birliğin lideri Panayiotis Kanellopulos'u tutuklamış ve kendisine de, General Arnautis'e de kötü muamele etmişti. Krala ve ailesine pek saygı göstermemişlerdi. Sarayın ve kurulu düzenin siyasal uzantısının prestijine indirilen bu darbe, kolay kolay unutulamazdı. Bu yeni «elit» ne «uygun» bir toplumsal kökene sahipti, ne de komünistler, yandaşları ve Papandreu' larla ilgili konular dışında, sağın dünyasıyla tamamen aynı dili konuşur gözüküyordu. Cuntanın adamları başka bakımlardan da farklıydılar. En başta, kibar değildiler; taşralıydılar ve başkentte gerekli olan kozmopolit inceliklerden yoksundular. Aynı zamanda, ağızları, Andreas Papandreu'nun söylediğinin üstünden pek de fazla zaman geçmemiş şeylere kuşku verecek kadar benzeyen popülist sloganlara yatkındı. Daha da kötüsü, ordunun hiyerarşik yapısını yıkmışlardı. Güçlerinin büyük kısmı, muhtemelen «radikal» fikirler taşıyan genç subaylara dayanıyordu. Ama esas hoşgörüyle karşılanamayacak olan şey, yaptıkları müdahaleyi geçici bir olay saydıklarını açıkça gösterecek bir davranışta bulunma konusunda gösterdikleri isteksizlikti. Kurulu düzenin eski güçlerinin yeniden iktidara gelmesinin zeminini hazırlamaya pek niyetli değildiler. Tam aksine, ihtiyatla ama sistemli bir biçimde, kralın adamlarını ordudaki kilit mevkilerden uzaklaştırıyorlardı. Krala durmadan yeni emeklilik listeleri sunuyor ve imzalamasında diretiyorlardı. Uzun süre iktidarda kalmak için hazırlandıkları anlaşılıyordu.

Kralın çevresi, kendisini her gün, er ya da geç kesin bir tavır almak, Papadopulos'un, kralın mevkiinin de kaynağı olan iktidar yapısını tasfiyeye yönelen taleplerine boyun eğmeyi reddetmek zorunda kalacağı konusunda uyarıyordu. Kral, silahlı kuvvetlerdeki bütün adamları emekliye sevkedilmeden önce davranmak, elini çabuk tutmak zorundaydı.

Kral, nihai yetki kaynağından yeşil ışık almak için Washington'u ziyaret etmeye karar verdi. Çünkü Washington' un rızası olmaksızın hiçbir şansı olmadığını herkesten daha iyi biliyordu. Ama doğal olarak seyahatin kamufle edilmesi gerekiyordu ve albaylara, Konstantin'in Washington'u ziyaretinin esas amacının, askeri yardımın yeniden ve tam olarak verilmesini istemek olduğu söylendi. Sonra da Montreal'de Expo 67'yi ziyaret edecek ve en çok sevdiği spor olan yat yarışlarına katılacaktı.

Ama kralın gezisinde işler pek iyi gitmedi. 26 Ağustosta Kanada'da on binlerce Yunanlı toplanarak kral aleyhinde gös-

teri yaptılar. 11 Eylülde Beyaz Saraya ve Capitol Hill'e yaptığı ziyaretler de başarısızlıkla sonuçlandı. Verilen bilgilere göre Başkan Jonhson'un kendisi, kralın bir darbeyle albayların yerine geçme planı konusunda cesaret kırıcı hiçbir şey söylemedi; ama Capitol Hill'deki hava tamamen farklıydı. Bazı liberal siyasal liderler, Yunanistan'da hükümetin halkı ezmesi ve özgür kurumları baskı altına alması konusunda krala sıkıntı veren sorular yöneltip hesap sorduklarında, kralın yapabildiği tek şey, ağzında, «Bu benim hükümetim değil» diye gevelemek oldu. Kanellopulos da Yunanistan'da, kralın Washington'daki çabalarına paralel çabalara girişti. Kanellopulos, evinde gözaltına alınmadığı için biçimsel anlamda özgür olmasına rağmen, 27 Eylüle kadar rejim aleyhinde tek bir söz söylemedi. 27 Eylülde yabancı basın temsilcileriyle konuştu ve cuntaya nispeten sert ifadelerle saldırdı. Hepsinden önemlisi, cuntanın, ülkeyi, gittikçe yaklaşan «komünistlerin idareyi devralması tehlikesi»nden kurtardığı şeklindeki safsatayı yıktı. Darbe öncesi başında bulunduğu hükümetin yasa ve güvenliği sağlamak için her türlü hazırlığı yapmış olduğundan kuşku duyulmaması gerektiğini bütün dünyaya açıkladı. Son olarak da, özgürlükler kısa zamanda geri getirilmediği takdirde, sosyal rejimin temellerini sarsabilecek yıkıcı güçlerin önünün açılacağı konusunda uyarıda bulundu. Kanellopulos, Ulusal Radikal Birliğin diğer liderleriyle birlikte, kurulu düzen taraftarlarının kralın önderliğinde yapacakları bir karşı darbeyi savunmaktaydı.

Sağın saflarında görülen başka iki eğilim daha vardı. Ulusal Radikal Birliğin aşırı kanadının çekirdeğini oluşturan ve hiç de küçümsenmemesi gereken bir kısım sağcılar, ülkenin emin ellerde olduğunu düşünüyorlardı. Bunların görüşüne göre, kral albaylarla hayata geçirilebilecek bir uzlaşmaya varmalı; onların sistemini kabul etmeli ve kendini, kendisine cunta tarafından verilmiş olan yeni role uydurmalıydı. Bu aşırı gruba, sağcı parlamenterlerden, sadece aralarında Panayiotis Pipinelis'in de bulunduğu birkaç kişi dahildi. Ulusal Radikal Birliğin saflarında üçüncü bir görüş daha mevcuttu. Bu gruba göre, cunta görevden çekilmeli ve yerini kralın himayesi altında kurulu düzen taraftarı «güdümlü bir demokrasi» almalıydı ve bu iş, sarayla cunta arasında bir anlaşmaya varılarak gerçekleştirilmeliydi. Kralla Papadopulos arasında çıkacak bir çatışmadan mutlaka kaçınılmalıydı. Çünkü bu, «milliyetçi» kampı böler ve zayıflatırdı. Karamanlis'in Dışişleri Bakanı

Evangelos Averof, bu görüşün önde gelen sözcüsü durumundaydı.

Bu üç farklı yaklaşımdan üçüncüsü en az gerçekçi olanıydı. Çünkü cuntanın, kralın ve kurulu düzenin eski güçlerinin iktidara geri dönmelerinin yolunu açmaya eğilimli olduğu varsayımına dayanıyordu. Paris'te bulunan Karamanlis ise, birinci görüşe daha yakındı. Albayların iktidardan devrilmesi, yerine kralın ve yeni bir anayasa hazırlayacak güçlü bir hükümetin geçmesi gerektiğine inanıyordu. Bu anayasa yürütmenin yetkilerini güçlendirecek, «anarşi»yi ortadan kaldıracak ve gelecekte askeri darbeleri gereksiz kılacak şekilde kurulu düzen taraftarı bir istikrarın kurulmasını sağlayacaktı. Fakat Kanellopulos'la Karamanlis'in görüşleri arasında iki fark vardı. Birincisi anayasayla ilgiliydi. Kanellopulos anayasal bir reformu gerekli görmediğini açıklıkla belirtmekteydi. İkincisi, bir karşı darbenin ne ölçüde doğru olacağı konusundaydı. Kanellopulos ve siyasal çevresi açısından cuntayla hemen ve doğrudan bir çatışmaya girmek kaçınılmazdı. Karamanlis'e göre ise hâlâ görüşme olanağı vardı ve albayların, uzun vadeli ulusal çıkarların onların çekilmesini gerektirdiğine ikna edilmeleri mümkündü.

Ama Kral Konstantin kararını vermişti. Karşı darbe yapmaya niyetliydi. Washington'dan döndükten sonra, Papadopulos'u iktidardan devirmek için nihai planını hazırlayacaktı.

Henüz geri dönmüştü ki, Papadopulos kendisine, emekliye sevkedilmelerini istediği 400 subaylık bir liste verdi. Bu liste, kralın silahlı kuvvetler içindeki ileri gelen adamlarını da kapsıyordu. Bu kararnameyi imzaladığı takdirde, cuntayla askeri bir çatışmaya girme konusunda bütün şansını yitirmiş olacaktı. Bu yüzden imzalamayı reddetti. Ama Papadopulos şiddetle diretti. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı. 9 Ekim tarihli *Resmi Gazete*'de aralarında 14 generalin de bulunduğu 144 subayın emekliye sevkedildiği belirtiliyordu. Bu, Kanellopulos'un kampındaki politikacıları umutsuzluğa düşürdü. Onlar, kralın, Amerika'dan döndükten hemen sonra harekete geçeceğinden emindiler. Halbuki o, bunun yerine, çok sayıda değerli ve sadık subayı görevden alıyordu. Kralın kendi çevresindeki prestiji hızla düştü ve bu davranışı, bönce ve korkakça bir davranış olarak nitelendirildi.

Kralın harekete geçmeyi ertelemesi, darbenin temelini oluşturma çabasından çok, albaylardan sonra gelecek rejimin politik biçiminin temellerini oluşturma çabalarıyla ilgiliydi. Plan

gayet basitti. Başlangıçta 13 Mayıs için hazırlamış olduğu darbenin formülünü kullanacaktı. Kendi diktatörlüğünü kuracak, hükümete kendi adamlarını atayacak, küstahlıklarından dolayı albayları cezalandıracak, silahlı kuvvetlerde disiplini yeniden kuracak ve muhtemelen bir yıl sonra da ülkeyi seçimlere götürecekti. Daha önceki muhalifleri zaten cezalandırılmış ve herhalde bundan da gerekli dersi almışlardı. Andreas Papandreu, her halükârda daha birkaç yıl hapiste tutulabilirdi. Aspida davası, böyle bir çözümün gerektirdiği hukuki gerekçeyi sağlıyordu. Ancak muazzam bir prestije sahip olan George Papandreu'nun, meseleleri Konstantin'in gördüğü açıdan görmesini sağlamak gerekiyordu. Bu yüzden kral, ekim başlarında evinde gözaltında tutulma süresi sona ermiş olan George Papandreu'dan daha önceden bir taahhütname almayı kararlaştırdı. Kral, Papandreu'yla sorunu tartışması ve ondan kralın darbesine rıza gösterdiğini belirten yazılı bir belgeyle, bundan sonra ortaya çıkacak siyasal durumla ilgili konularda Konstantin'e «açık bono» vermesini istemesi için özel bir temsilcisini yolladı. George Papandreu, yazılı bir belge verdi ve bu belgeyi Averof'tan serbest bırakılmamdan sonra bana da gösterdi. Belge, kralın istediği şekilde değildi, ama yine de hiç yoktan iyiydi. Papandreu, yazdığı kısa yazıda, kralın, cuntanın bertaraf edilmesi ve ülkede demokratik kurumlara geri dönülmesi yolunda atacağı her adımı destekleyeceğini belirtiyordu. Kanellopulos da, krala benzer bir mesaj yolladı. Ama kral bunu yeterli görmemişti. Kral, bana da —o zaman Averof'ta hücrede bulunuyordum— buna benzer bir yazı hazırlamamı isteyen bir mesaj göndermeyi başardı. Ben bunu reddettim. Daha sonra affedilip çıktıktan sonra, bu mesele üstünde babamla konuştuğumda reddetmekle ne kadar iyi ettiğimi anladım. Çünkü ben kendisine böyle bir mesaj göndermiş olsaydım bile, kralın niyeti beni mahkûm ettirip, siyasal gücüm, hapisten «zararsız» bir biçimde çıkmamı sağlayacak derecede azalana kadar birkaç yıl hapiste tutmaktı.

George Papandreu, kralın Yunanistan'ı Batı Avrupa'da anlaşıldığı biçimiyle demokratik kurumlara geri götüreceğine hiç güvenmiyordu. Ancak albayların devrilmesinin daha ileri gelişmelerin yolunu açacağına inanıyordu. Durumu kraldan çok daha gerçekçi bir biçimde değerlendiriyordu. Kralın darbesinin pek fazla başarı şansının bulunmadığı ve Papadopulos'un devlet mekanizmasına iyice egemen olduğu kanısındaydı.

Ayrıca kralın adamları, Papadopulos'un komploculuktaki ustalığıyla baş edemeyecek bir sürü gevşek ve işe yaramaz kimseden ibaretti.

Kral, bundan sonra, ABD Büyükelçisi Phillips Talbot'la temasa geçti; ona planları konusunda bilgi verdi ve kendisine harekâtla ilgili olarak yardımcı olmasını istedi. Talbot, kralı, planları konusunda teşvik etti; ama yardım sağlamayı reddetti. Bu, ABD Büyükelçiliği açısından kritik bir karardı; çünkü Yunanistan'daki Amerikan servisleri kralın planlarının bir hayalden ibaret olduğunu biliyorlardı. Onların yardımı olmaksızın, kralın darbesi başarısızlığa mahkûmdu. Sorun, sadece uygun bir harekât planı yapabilecek sadık subaylardan oluşan ciddi bir grubun bulunmamasından ibaret değildi. Aynı zamanda cunta, kralın bütün planlarından haberdardı. Savas Konstantopulos'un 20 Temmuz 1968'de *Eleftheros Kosmos*'ta açıkladığına göre, yüksek kademelerdeki askeri liderlerden biri kralı ziyaret etmiş ve kendisine, hazırladığı darbeyle ilgili olarak neler söylendiğine dair bilgi vermişti. Kral, ona, kendisinin bu bilginin gerçek olduğuna inanıp inanmadığını sorunca da gelen kişi şöyle karşılık vermişti: «Majesteleri, ben ne düşünürsem düşüneyim, gerekli önlemleri almak zorundayım.»

Amerika'nın Yunanistan siyaseti açısından, Konstantin ya da Papadopulos'un diktatör olması pek fark etmiyordu. Her ikisi de sadık uşaklar olurdu. Ama Papadopulos'u tercih etmeleri de doğaldı; çünkü iktidarda olan oydu. Ayrıca kralın, George Papandreu ile ilişkilerini iyileştirme girişimi konusunda nasıl tavır alacaklarını da pek bilemiyorlardı. Kralın isteği üzerine Papandreu'nun kendisine yollamış olduğu mektuptan haberdardılar. Bu, kralın babama taktıkları adla, «ihtiyar tilki» tarafından aldatılmış olduğu anlamına gelebilir miydi?

Amerikalılar, kralın Papadopulos yönetimine uyacağını ve eski kurulu düzenle yeni «elit» arasındaki çatışmanın giderilebileceğini ummuşlardı. Ama kralın Papadopulos'a karşı duyduğu kızgınlık ve onu devirebileceğine dair beslediği umut, her gün yeni bir sürtüşmeye ve kralın cuntanın «yapıcı» programına durmadan müdahale etmesine yol açıyordu. Çözüm, kralın, şansını denemeye teşvik edilmesiydi. Kaybedeceği muhakkaktı. Bu da onu, dolayısıyla nispeten rahatsız edici bir muhalefet unsurunu sahneden uzaklaştıracaktı. Ama ihtiyatlı davranmalıydı. Çatışma kansız olmalıydı. Kimseye acı vermeyecek bir güldürüden öteye geçmemeliydi. Kral ve gru-

bunun amatörlüğüyle, Papadopulos'un kralın planları hakkında sahip olduğu ayrıntılı bilgiler bunu güvence altına alıyordu. Amerikalılar, kralın lehine işe karışmadıkları sürece, her şey yolunda gidecekti. Can sıkıcı bir sorun daha vardı. Kral, ulusun «sembolü» olarak muhafaza edilmeliydi. Günün birinde yeniden işe yarayabilirdi. Dolayısıyla, kralın darbesinin, monarşiyle cunta arasındaki ilişkiyi tamamen kopartmamasına da dikkat edilmeliydi. Kralın cuntaya karşı giriştiği bir darbeden sonra bunun başarılması zor olabilirdi; ama olanaksız değildi. Papadopulos, bu konuda sahibinin sesine titizlikle itaat etti.

Kral, Kıbrıs buhranının, harekete geçmesi için en uygun fırsat olduğu kanısındaydı; çünkü cuntanın prestiji büyük ölçüde sarsılmıştı. Ama olaylar, onun düşündüğünün aksine, seçilen zamanın aslında kendisi için değil, cunta için en uygun zaman olduğunu ortaya koydu. Kral, Karamanlis'e, cuntayla kozların paylaşılması için şartların olgunlaştığını bildirerek, bir demeç vermesini istedi. Karamanlis, 29 Kasımda *Le Monde* ve *The Times*'la bir görüşme yaptı. Görüşmenin metni şöyleydi:

Soru: Bay Başkan, bu kadar uzun bir süre sustuktan sonra, Yunanistan'daki mevcut siyasal durumla ilgili bir yorum yapma ihtiyacını niçin duydunuz?

Yanıt: Ülkemin kritik bir dönemden geçtiği kanısındayım. Kıbrıs meselesinin yaratmış olduğu tehlikeler, bugünkü sorunun ortaya çıkarttığı güçlüklerden çok daha büyük bir ciddiyet arz etmektedir. Kanımca, bugüne kadarki bütün anlaşmalar, Yunanistan ve Türkiye'nin ortak çıkarlarının, onları ayıran farklardan daha güçlü olduğu da göz önüne alınırsa, barışçı görüşmelerle ve adil bir biçimde yapılmıştır.

Soru: Görüşünüze göre, böyle bir anlaşmaya, hangi temel üzerinde varılabilir?

Yanıt: Türkiye, sorunun doğal çözümünün Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi olduğunu bilmektedir. Öte yandan Yunanistan da, böyle bir birleşmenin Türklere belirli bedünler verilmeden gerçekleşemeyeceğini anlamaktadır. Ancak her iki ülke de bunu bir iç politika sorunu haline getirdikleri için, sorun çözülememektedir. Başka bir deyişle her iki ülke de, kendi fanatiklikleriyle ellerini kollarını bağlamış durumdadırlar.

Soru: Zürich'te görüşmelere katıldınız ve Kıbrıs'ın bir demokrasi olarak ortaya çıkmasına yol açan anlaşmaları imza-

ladınız. Bunca zamandır sürüp giden düşmanlıklardan sonra, bu anlaşmaların hâlâ pratikte geçerli olduğunu düşünüyor musunuz?

Yanıt: Başpiskopos Makarios'un da onayıyla imzaladığım bu anlaşmaların, şüphesiz ki zayıf noktaları vardır. Ama bir düşmanlık ve karşılıklı güvensizlik atmosferi içinde imzalandıkları için, başka türlü de olamazdı. Ama bu anlaşmalar, büyük avantajlar da sağlamışlardır: o zaman mevcut olan savaş tehlikesi ortadan kaldırılmıştır; Kıbrıs, uzun kölelik yıllarından sonra özgür bir ülke haline gelmiştir; nihayet bu anlaşmalar, Yunanistan'la Türkiye arasında samimi bir dostluğun yeniden kurulması ve aralarındaki sorunların sürekli bir çözüme kavuşturulması için gerekli ortamı yaratmıştır. Ne yazık ki, Kıbrıs sorunu son yıllarda yeniden ön plana çıkmış ve bu sorunun uzun süreden beri arzu edildiği şekilde çözülmesi şansını tehlikeye düşürmüştür.

Soru: Bugünkü buhran nasıl giderilebilir?

Yanıt : Darbeye iki etken yol açmıştır : Birtakım hırslı subayların varlığı ve demokrasinin iflası. Bu etkenlerden biri olmasaydı, darbe gerçekleşemezdi. Kimse sağlıklı bir rejimi deviremez. Siyaset felsefecilerimizin bundan yüzyıllar önce özetlemiş oldukları üzere, yozlaşmanın olduğu yerde diktatörlük kaçınılmazdır. Yunanistan'daki demokrasinin özgür bir rejim tarafından katledildiği bile söylenebilir. Albayların yaptığı, idam cezasının infazı olmuştur.

Soru: Bütün bu etkenlere rağmen, sizce darbenin önüne geçilebilir miydi?

Yanıt: Elbette. Çünkü herkes darbenin geldiğini seziyordu. Ama darbeyi engelleyebilecek olanlar, ihtirasları kendilerini körleştirdiği için, hiçbir şey yapmadılar. Hatta darbeyi kışkırttılar. Örneğin siyasal partiler, 1958'de Fransa'da oluşturulan belirli politik biçimlerin sağladığı örneği izleselerdi, o zaman darbeyi önlemekle kalmaz, aynı zamanda siyasal hayatımıza, Yunanistan'da demokrasinin işlemesi için mutlaka zorunlu olan taze kanı da sağlamış olurlardı.

Soru: Darbecilerin kendilerini haklı göstermek için ileri sürdükleri gibi bir komünizm tehdidinin olduğu kanısında mısınız?

Yanıt : Böyle bir tehdit var idiyse bile, ne ölçüde olduğu konusunda bir şey söyleyemem. Ama başka bir tehlike vardı: Siyasal ve ahlaki anarşi tehlikesi. Çılgınca politik ihtiraslar

ülkeyi sarsmakta ve bir iç çatışmaya doğru sürüklemekteydi. Bunun kimin suçu olduğu konusunda bir fikir birliğine varmasalar bile, Yunanlılar, bunu artık kabul etmektedirler.

Soru : Yunanistan'da demokrasinin yok edilmesinden kimi sorumlu tutuyorsunuz?

Yanıt : Hiç kimseyi ya da herkesi. Fransız devrimi sırasında, yeni rejime yönelen düşmanca bir eylemi haklı çıkarmaya çalışan Talleyrand şöyle demişti: 'O dönemde zihinler öylesine karışık, ihtiraslar öylesine şiddetliydi ki, hiçbir Fransız o dönemdeki eylemlerinden sorumlu tutulamaz'. Bu, benim ülkem için de geçerlidir. Ayrıca en büyük sorumluluğun, böylesine şiddetli ihtirasları yaratan insanlara ait olduğunu da eklemek gerekir.

Soru: Yunanistan'daki bazı kimseler, demokrasinin yok edilmesinden kısmen sizi sorumlu tutuyorlar. Somut olarak, eğer siz, partinizin, Bay Markezinis'in ilericilerinin ve Merkez Birliğinden ayrılanların birleşmesiyle oluşacak bir 'Milli Cephe' koalisyonunun lideri olarak nisan seçimlerine katılmayı kabul etmiş olsaydınız, belki de darbenin önlenebileceğini ileri sürüyorlar. Bunu nasıl açıklarsınız?

Yanıt: Bu isteği kabul etmedim; çünkü birincisi politikaya dönmek istemiyordum. İkincisi de köklü reformlar yapılmadan Yunanistan'da demokrasinin işleyemeyeceğinden emindim. Zaten politikadan çekilmemin esas nedeni, bu kanıya sahip olmam ve mevcut kurumları modernleştirme çabalarımın başarısız kalmasıydı.

Soru: Şimdiki siyasal durumu nasıl tanımlarsınız?

Yanıt: Tehlikeli ve güç olarak. İşimiz güç; çünkü sadece diktatörlüğü devirmek gibi hayati ve dolaysız bir sorunla karşı karşıya değiliz. Aynı zamanda, meşru bir düzene dönmenin gerekli şartlarını da yaratmak zorundayız. Darbeden önceki statükoya geri dönüş, hiç şüphesiz sadece anormal bir durumdan, başka bir anormal duruma geçişten ibaret olacaktır. Darbecileri iktidardan uzaklaştırmak amacıyla alınan önlemlerin, demokrasinin ortadan kaldırılmasının nedenlerinin araştırılmasına yardımcı olmadığını görmekten kaygı duyuyorum. Durum aynı zamanda tehlikeli.

Bugünkü durum, meşru bir düzene geri dönmek için akıllıca ve cesur önlemler alınmaksızın uzun süre devam ederse bu, komünizme yol açabilir. Geçmişte Yunanistan'ın iki sefer Avrupa'nın Vietnam'ı olmanın eşiğine gelmiş olduğunu göz

önünde bulundurursak, bunun teorik bir tehlike olmadığını görürüz. Uluslararası plandaki tecrit olmuşluğunun ve özel coğrafi konumunun sonucunda ülkenin maruz olduğu dış tehlikeler de küçümsenmemelidir. Kıbrıs sorunu bunun son örneklerinden biridir.

Soru: Darbecilerin, demokrasiye dönecekleri konusunda teminat verirken samimi olduklarına inanıyor musunuz?

Yanıt: Ne yazık ki hayır. Geçen haziran ayında, Yunan Başbakanına, iç durumdaki gelişmeler konusunda duyduğum kaygıları açıkça dile getiren bir mektup yazdım. O zaman şu sonuca varmıştım: İktidarda kalma hırsı gözlerini bürümüş olan darbeciler, ulaşmak için çabalarını yoğunlaştırdıklarını iddia ettikleri hedefi artık unutmuşlardır.

Başbakan, verdiği yanıtta, bu konuda güvence vermekteydi. Ama daha sonraki gelişmeler benim kaygılarımı doğruladı. Darbecilerin orduyu denetimleri altına alma çabaları, meşru bir düzene geri dönüşün güvencesi olan sarayla sürekli çatışmaları, kamuoyuna karşı kullandıkları sınır tanımaz demagoji ve politik dünyanın tamamına karşı yaydıkları iftiralar ve nihayet yeni bir anayasanın hazırlanmasıyla ilgili olarak ileri sürdükleri çılgınca niyetler; bütün bunlar, darbecilerin demokrasiyi yeniden kurmaya hiç niyetli olmadıkları sonucuna varmama yol açtı.

Soru : Şimdiki anayasada değişiklik yapılması gerektiğini düşünüyor musunuz?

Yanıt : Yunanistan'daki siyasal istikrarsızlığın nedenlerinden biri de, herkes tarafından çiğnenmiş olan yetersiz anayasadır. Ülkemizin sağlam temellerden yoksun olduğu ve siyasal hayatımıza şiddetli ihtirasların egemen olduğu düşünülürse, bu, daha da ciddi bir sorun haline gelmektedir.

1963 Şubatında parlamentoya, anayasada değişiklik yapılması konusunda bir öneri getirmiştim. Eğer siyasal muhaliflerim o zaman bu öneriye karşı birleşmemiş olsalardı, bugün ne onlar hapiste olurdu, ne de albaylar iktidarda.

Yabancı anayasaların, özellikle de demokrasinin içeriden yıkılmasını mümkün kılan anayasaların bir kopyası olan Anayasamız, Yunanistan'ın siyasal, sosyal ve ekonomik şartlarına uygun hale getirilmelidir. Yeni anayasa, devlet kurumlarımızı yenileştirmeli, bunların engelsiz işlemelerini sağlamalı ve halkımızın egemenliğini ve çıkarlarını güvence altına almalıdır. Yu-

nanistan'da, bir azınlığın politik ve ekonomik alandaki yolsuzlukları bütün ulusun özgürlük ve mutluluğunu yıkmıştır.

Soru : Yunanistan, meşru bir düzene nasıl geri dönebilir?

Yanıt : Darbecilerin iktidardan uzaklaştırılması yoluyla. Bunların, darbeye bundan böyle bir süreklilik kazandıramayacaklarını şimdiye kadar kavramış olmaları gerekirdi. Kimseye güven vermedikleri için, şiddet kullanılmadan meşru bir düzene geri dönüşün şartlarını yaratamazlar. Ayrıca, temelde antidemokratik olan ve meşru bir düzenin kurulmasından sonra bile kendilerine ülkenin siyasi hayatını denetleme olanağını veren bir anayasayı zorla yürürlüğe koyamazlar. Buna izin verdiğimiz takdirde, gerek kendileri, gerekse Yunanistan için çok tehlikeli bir durum yaratacaklardır. Eğer Malaparte'ın yanı sıra Eflatun'u ve Aristo'yu da incelemiş olsalardı, bu tür eğilimlerin önüne geçilebilirdi.

Darbeciler, denemelerine son vermelidirler; çünkü önlerindeki yol çıkmazdır ve artık daha fazla ilerleyemezler. İktidardan çekilip, saraya yetkilerini geri verdikleri takdirde, demokrasinin yeniden kurulmasının yolunu açacaklardır. En azından, ülkeye, kurumlarını modernleştirme ve siyasal hayatını yenileştirme fırsatını vermiş olmakla tatmin olmalıdırlar.

Soru : Darbeciler iktidarı kendi rızalarıyla terk etmezlerse nasıl bir eylem yolu önerirsiniz?

Yanıt : Bu soruya yanıt vermemeyi yeğlerim; çünkü darbeyi yapanların görevlerini kavrayacaklarını ve şiddet kullanılmaksızın meşru bir düzene geri dönüşü kolaylaştıracaklarını hâlâ umuyorum. Sizi temin ederim ki, Yunanlılar, ne şekilde olursa olsun bir diktatörlüğün sürdürülmesine izin vermeyeceklerdir.

Soru : Askeri rejim ortadan kalktığı takdirde, demokrasinin yeniden kurulması için nasıl bir eylem yolu önerirsiniz?

Yanıt : Çözümü en zor sorun bu. Yunanistan'daki demokrasi hep istikrarsız olmuştur. Yakın tarihimiz, demokratik hükümetlerin kurulduğu dönemlerin sayıca az ve sürece kısa olduğunu göstermektedir. Eğer demokrasi, şimdi içinde bulunduğu sınavı başarıyla atlatamazsa, Yunanistan komünizm ya da diktatörlük şeklinde bir ikilemle karşı karşıya kalacaktır. Kanımca, askeri rejimden sonra, dürüst ve güçlü bir hükümet iş başına geçmelidir. Demokrasinin gereğince işlemesinin şartlarını yaratabilmek için, bu hükümet belirli bir süre olağanüstü yetkilere sahip olmalıdır. Bu hükümet somut olarak :

a) Heyecanları yatıştırmalı ve siyasal ve toplum yaşantımızın yeniden şekillendirilmesini ve modernleştirilmesini mümkün kılacak psikolojik atmosferi yaratmalıdır.

b) Antidemokratik olmaksızın etkili olması gereken yeni anayasayı hazırlamalıdır.

c) Gerek darbecilerin, gerekse daha önceki hükümetlerin ihmal ettiği ve bugün çürüme içinde bulunan eğitim sistemini yeniden düzenlemelidir.

ç) Daha sağlıklı bir ekonomik istikrar için gerekli araçları sağlamalıdır. Ülkenin manevi ve maddi ilerlemesi buna bağlıdır. Bunun gerekliliğinin kavranması için, sözü edilen harcamaların bütçedeki payının son yıllarda yüzde 10 artmış olduğunu söylemeliyim.

d) Ordu içinde disiplini yeniden kurmalı ve ülkeye, son yıllarda ciddi bir biçimde sarsılmış olan prestijini yeniden kazandırmalıdır.

e) Kıbrıs sorununu çözerek ya da bu konudaki gerginliği azaltarak, bunu barışı tehdit eden bir unsur olmaktan çıkarmalıdır.

f) Son olarak da, ardından seçimlerin yapılacağı bir halkoylamasının tarihi saptanarak açıklanmalı ve bu, geçmişin önyargılarından arındırılmış yeni bir siyasal yaşantının başlangıç noktasını oluşturmalıdır.»

Bu demeç cuntayı şaşkına çevirdi, çünkü Karamanlis'in önemli bir gücü ve etkisi vardı. Cunta, iftiralar savurarak, Karamanlis'e karşı şiddetli bir saldırıya girişti. Ancak kral, Karamanlis'i kendi girişimlerinden haberdar etmedi. Zaferin onurunu kendine saklamak istiyordu.

Kıbrıs sorunu geçici olarak kontrol altına alındıktan sonra, Papadopulos, kralın darbesini gerçekleştirmesi için uygun zamanın geldiği kanaatine vardı. Darbeye karşı koymaya hazırdı. Krala sadık her yüksek rütbeli subayın yanına, cuntaya sadık yardımcılar verilmişti. Böylece, darbeden hemen sonra kralın adamlarını tutuklamak kolay olacaktı. Krala sadık yüksek rütbeli subayların komutasındaki birlikleri Papadopulos'a bağlı genç subaylar kesin denetimleri altına almışlardı. Silahlı kuvvetler içinde belirli bir etkisi olan kralın hükümet içindeki dostu General Spandidakis, bir NATO toplantısına katılmak üzere Brüksel'e gitmişti. Krala sadık subayların lideri olan Üçüncü Kolordu Komutanı General Peridis de Selanik'teki karargâhından uzaktaydı; Yunanistan'la Türkiye arasında ortaya çıkan sa-

vaş tehlikesi dolayısıyla, Tank Tümeni Komutanı Tuğgeneral Andreas Esselman ile birlikte Komotini'de bulunmaktaydı. Kıbrıs sorunu, birçok birliğin Yunanistan'ın çeşitli yerlerinden Makedonya'ya intikal ettirilmesini gerekli kılmıştı. Üçüncü Kolordu krala sadık kalsa bile, Papadopulos'a sadık subayların komutasındaki bu birlikler, onu etkisizleştirebilirlerdi. Papadopulos açısından en uygun zamanın bu olduğu açıktı. Şimdi ilk adım, kralın harekete geçmesini kışkırtmaktı. Bu yüzden, Papadopulos 12 Aralıkta Konstantin'i ziyaret ederek, kendisine bir ültimatom verdi: Kral, Kollias'ı azletmeli ve kendisini, yani George Papadopulos'u Yunanistan'ın başbakanı olarak atamalıydı. Provokasyon, tam amacına ulaştı. Kral ertesi gün, yani 13 Aralıkta harekete geçti.

Kralın darbesi, aptallık ve beceriksizliğin tarihteki muhteşem bir örneğini oluşturmaktadır. Önce, kral ailesi, aile mücevheratı, uzun süreli bir sürgün için gerekli elbiseler, Başbakan Kollias, kralın muhafız birliği komutanı, saray doktoru, iki hemşire, iki uşak ve bir köpekle birlikte dağlara çekildiler. Sonra Atina'dan zar zor dinlenebilen Larissa radyo istasyonu kralın Yunan halkına hitaben yaptığı şu çağrıyı yayımladı:

«İçinde bulunduğumuz kritik durum, beni Yunan halkına çağrıda bulunmak ve bu ulusal krizin üstesinden gelebilmek için onun tam desteğini istemek zorunda bırakmaktadır.

Helenler,

Kralınızın sesine kulak vermeniz zamanı gelmiştir. Size daha önce hitap etmek, durumun gerçek yüzünü anlatmak; düşüncelerimden, kaygılarımdan ve gelecekle ilgili umutlarımdan söz etmek olanağından yoksun kaldım.

Yunan halkından, saflarını sıklaştırmalarını ve beni desteklemelerini istiyorum. Ulusal çıkarlarımız, bugünkü anormal durumun daha fazla sürmesinin getireceği felaketli sonuçların önlenmesi için inisiyatifi ele almamı gerektirmektedir. Aynı zamanda ulusal çıkarlarımız, beni, ülkeye demokratik düzenin geri getirilmesi için gerekli hazırlıkları yapmaya zorlamaktadır. Bu nedenlerden, hükümetin kuruluşunda değişiklik yapılmasını ve normal bir evrimin önüne engel olarak çıkan aşırı unsurların hükümetten uzaklaştırılmasını istedim.

Boşuna kan dökülmesini önlemek için, sahtekârca benim adımın arkasına sığınan 21 Nisan darbesini bir oldu bitti olarak kabullenmek zorunda kaldım Aynı zamanda, barışçı yollarla ülkeye meşru bir düzeni geri getirebileceğim umudunu

da beslemekteydim. Ama artık halkıma ve şahsıma yöneltilmiş silahların tehdidi altında bugünkü durumun daha fazla devam ettirilmesi riskini göze almak niyetinde değilim. Kuzey Yunanistan'daki mevcut şartlar, Makedonya'dan ülkeye yeni bir hükümet getirmek için gerekli eyleme girişmemi mümkün kılmaktadır.

Aşağıda sayacağım gerçekler de bu karara varmamda etkili olmuştur :

Kanun ve nizam sağlanmış gibi gözükmesine karşın, isyancılar, iktidarlarını sağlamlaştırmak için perde arkasından sürekli çaba göstermekte ve totaliter bir rejimin kurulması tehlikesini ortaya çıkartmaktaydılar. Yeni anayasanın yürürlüğe gireceği tarih belirsizdir ve bu konu son derece karışıktır. Bununla beraber, Anayasada değişiklik yapılması gerektiği de bir gerçektir ve bütün sağduyu sahibi vatandaşlarımız bu görüşü paylaşmaktadır. Bunun için gerekli çalışmalar hızlandırılmalı ve tek amaç, ülkenin çıkarlarını korumak olmalıdır. Yeni Anayasanın yürürlüğe girmesinin, parlamenter yaşantımızda yeni ve sağlıklı bir dönemin başlangıcını oluşturacağı umudundayım.

Silahlı kuvvetler içinde ciddi biçimde zarar görmüş olan disiplinin yeniden kurulmasını arzu etmekteyim. Silahlı kuvvetler komutanlığı, sağduyu sahibi, zinde ve onuruna layık olarak kalmalıdır. Uygun olan, silahlı kuvvetler komutanlığının tecrübeli ve yüksek rütbeli subaylardan oluşmasıdır. Bu komutanlığın ayağı kaydırılıp, yerine, ne kadar dinamik gözükürse gözüksün, kendi kendini atamış bir komutanlık geçirilemez; çünkü bu, disiplini yok ederek, kişisel ihtiraslara ve bencil çıkarlara giden tehlikeli yolu açacaktır.

Ordunun onurunu koruyalım; çünkü onun ulusal görevi büyüktür. Kara, deniz ve hava kuvvetleri ve güvenlik kuvvetleri benim tarafımdadır. Yunanlı subaylar, assubaylar ve erler; size güvenim tamdır. Bütün ulusun gözleri size çevrilmiştir.

Daha önce de ülkenin iç durumuyla, Yunanistan'ın dünyanın gözünde işgal etmesi gereken yer arasındaki uyumsuzluğa dikkat çektim. Yurtdışında dostlara ihtiyacımız vardır. Batı dünyasındaki müttefiklere ihtiyacımız vardır. Ülkenin ilerlemesini sürdürmek için ekonomik ve askeri yardıma ihtiyacımız vardır. Bütün bunların sağlanması, ciddi biçimde tehlikeye düşürülmüştür. Komşumuz Türkiye'yle bir çatışmaya girmek tehlikesini zar zor atlatabildik. Zamanla durum iyiye gideceği

yerde, dış dünyayla iç durum arasındaki uyumsuzluk daha da artmış, ülkemiz açısından son derece olumsuz etkileri olmuştur.

Bugün cereyan etmekte olan değişiklik, doğru yoldan sapmış olanlara karşı bir intikam ve şiddet havasını beraberinde getirmeyecektir. Ama herkese şunu da açıklıkla belirtmeliyim ki, bundan böyle itaatsizlik ya da disiplinsizlik hoş görülmeyecek ve tereddütsüz bastırılacaktır.

Ülkeyi yıkmaya çalışan komünistlerle uzlaşmanın söz konusu olmadığını da belirtmeliyim. Komünist azınlık, son 25 yıl içinde hep, şiddete dayanan ve sinsice yöntemlerle sosyal, politik kurumlarımızı devirmeye çalışmıştır; yıkım ve perişanlık getirmiştir. Ülkemizin gençliğini kirletmekte ve ırkımızın varlığını tehdit etmektedir.

Bugün, düzensizliğe ve kuvvete son verileceğini ilan ediyorum. Bütün Yunan halkını, ilk olarak bu topraklarda doğmuş olan ve bütün uygar halkların manevi güçlerine kaynaklık eden manevi değerleri ülkeye geri getirmek için bana yardımcı olmaya çağırıyorum. Özgürlük ve demokrasi, sürekli bir anlam kazanarak zenginleşmiş olan deyimlerdir. Bu muhteşem mirasa sahip olan bizler, sosyal, ekonomik ve manevi bir diriliş için mücadele eden çağdaş bir halka yaraşır bir ulusal yaşantıyı yaratmak için ileri atılalım.

Ben, bu dirilişe inanıyorum ve bu amaca yönelik her çabayı destekleyeceğim; çünkü biliyorum ki, bütün Helen ulusunun arzusu budur. Irkımıza layık, mutlu ve yaratıcı bir gelecek için dirayetimizi kullanalım.

Helenler,

Ulusal direniş yolunda beni izleyin. Sevgi, inanç ve kararlılıkla birleşmiş olarak ilerleyelim.

YAŞASIN YUNANİSTAN!

KONSTANTİN R.»

Konstantin'in siyasi «dirayet»i, onu, bir yandan halkı kendisini desteklemeye çağırırken, aynı anda komünistlere de saldırmaya götüren bir dirayetti. Yunan halkı, geçirdiği acı tecrübelerden, Kral Konstantin'in kafasındaki «komünistler»in kimler olduğunu biliyordu. Onun «demokratik düzen» derken neyi kastettiğini de iyi biliyordu. Nitekim tek bir Yunan vatandaşı, ona yardım etmek için parmağını bile kıpırdatmadı.

Harekâtın tümü, inanılmaz ölçüde amatörceydi. 13 Aralık sabahı saat 9.30'da Başbakan Kollias, eşyalarıyla birlikte saraya varmıştı. Saat 9.50'de, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Antonakos, Larissa'da üslenmiş olan hava filosunun komutasını ele almak ve kralın darbesine katılacak olan Birinci Kolordu Komutanı General Kollias'la temas kurmak üzere Larissa'ya doğru havalandı.

Bundan kısa bir süre sonra saat 10.00'da kral, başbakan ve kralın ailesi Atina'nın banliyösündeki yazlık saray Tatoi'yi terk ettiler, uçakla karargâh olarak kullanacakları Doğu Makedonya'daki Kavala'ya gittiler.

Kral henüz yoldayken, General Manetas Genelkurmay Başkanı Odisseus Angelis'e gitti ve ondan, yanında bulundurduğu kralın yazılı emirlerine dayanarak komutayı kendisine devretmesini istedi. Manetas'ın yanında silah bile yoktu. Angelis onu derhal tutuklattı. Bütün orduyu, silahlı kuvvetlerin hükümete sadık kalmasını isteyerek alarma geçirdi. Angelis, Tesalya ve Makedonya'daki ordu birlikleriyle haberleşmenin kesilmiş olduğunu gördü. Bundan endişelenen cunta, Attika bölgesinde hemen harekete geçti. Tank birlikleri, Tanagra ve Eleusis havaalanlarını, Atina radyo istasyonunu ve eski parlamento binasını sardılar.

Öğleden sonra saat 14.00'te kralın kuvvetlerine ait iki jet Atina üzerinde uçarak, Kralın bildirisini attılar. Cunta ise, Atina radyo istasyonundan kendi bildirisini yayımlattı :

«*Yunan halkı; birkaç saat önce caniyane bir komplo, devlet ve kanun düzenini yıkmayı amaçlayan bir girişim ortaya çıkmıştır. Aptalca ihtiraslarının etkisiyle ve ulusun çıkarlarını görmezlikten gelerek harekete geçen aşağılık oportünistler, kralı yanlış yola sevketmiş ve onu, Yunanistan için böylesine tarihi öneme sahip bir anda, 'ulusal devrime,' halkın huzur ve barışına karşı tavır almaya zorlamışlardır.*»

Kral 11,30'da Kavala'ya vardı. Buradaki ordu birlikleri derhal kralın darbesine katıldılar. Kral başlangıçta Larissa'da başarılı oldu; ama Selanik'te işler iyi gitmedi. Krala sadık olan Tümgeneral Liarakos, Selanik bölgesindeki kraliyet kuvvetlerinin komutasını ele almış; ancak Selanik'teki radyo istasyonunu ele geçirmeyi başaramamıştı. İstasyon, cuntanın Kuzey Yunanistan Askeri Valisi Tuğgeneral Patilis'in denetiminde kalmıştı. Dolayısıyla Selanik Radyosu hükümetin mesajını yayımlamakta; bu da Atina'da ve başka yerlerde, kralın darbesinin ku-

zeyde başarısızlığa uğramış olduğu izlenimini yaratmaktaydı. Tuğgeneral Patilis, daha sonra Liarakos'u tutuklamayı, Üçüncü Kolordunun komutasını eline geçirmeyi de başardı.

Öğleden sonra saat 16.00'da kral, General Antonakos ve Kollias'la buluşmak üzere Larissa'ya gitti. Burada, Kollias'ın cuntaya sadık kalan daha düşük rütbeli subaylar tarafından tutuklanmış olduğunu öğrendi; akşam saat 19.00'da düş kırıklığına uğramış olarak Kavala'ya geri döndü. Kavala'da da işler kötü gitmeye başlamıştı. General Peridos ve General Esselman da, cuntaya sadık genç subaylar tarafından tutuklanmışlardı. Kralın darbesini destekleyen Tuğgeneral Zalohoris, sınırı geçerek Türkiye'ye kaçmıştı. Morali iyice bozulan Kavala'daki tümen de, hükümetin emrine girmişti.

Deniz ve hava kuvvetleri, hâlâ krala sadıktı. Ama kral ne yapacağını bilemez durumdaydı. Yakın çevresi ve kendisiyle birlikte gelmiş olan bazı İngiliz ve Amerikalı danışmanlar, kralı kan dökülmesine yol açacak hareketlere girişmemesi konusunda uyardılar. Bunun sonucunda, yola çıkmış olan deniz birlikleri kraldan talimat istediklerinde, kralın yanıtı, «kan dökülmemesi şartıyla, elinizden geleni yapın» oldu. 14 Aralık günü saatler 15.00'i gösterdiğinde deniz ve hava kuvvetleri de hükümetin emrine girmişti.

Saat 15.15'te kral, ailesi, başbakan ve bazı yabancı danışmanlar Roma'ya doğru yola çıktılar. Atina Radyosu şu anonsu yapıyordu:

«Komplocular ve Konstantin, köyden köye geçerek kaçmaya çalışmaktadırlar. Karşı darbe tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Karşı darbe ezilmiştir.»

15 Aralık sabahı saat 9.30'da, Konstantin daha Yunanistan'dayken, Atina Başpiskoposu Yeronimos, General Zoitakis'e kral naibi olarak yemin ettirdi ve Zoitakis de hemen ardından Papadopulos'tan başbakanlık görevini üstlenmesini istedi. Kralın ihanetinden öfkeye kapılan cunta subayları, resimlerini hükümet binalarından kaldırttılar. Sonunda «yozlaşmış» eski kurulu düzenin müdahalelerinden kurtulmuşlardı.

Kral, Roma'ya vardıktan sonra, demeç vermeyi reddetti. Amerikalı dostları, onu biraz beklemesi için zorlamışlardı. Şimdi tacı tehlikedeydi ve tabiatıyla onun için önemli olan da buydu. Dostları tutuklanmıştı ve hatta bunlar devlete ihanet suçuyla yargılanabilirlerdi. George Papandreu ve Panayiotis Kanellopulos'un kendilerini «suçlayan» mektupları sarayda bıra-

kılmıştı. Cuntanın bunları bulacağı kesindi. Bu, onları idam mangasının önüne götürebilirdi. Ama kral için önemli olan tacını kurtarmaktı. Saraydaki bir kaynaktan öğrendiğime göre, kral, Roma'da henüz eşyalarını açtığı sırada, Dean Rusk kendisine telefon etmişti. Rusk, ondan, cuntayla olan ilişkilerini onarılamaz biçimde kopartacak hiçbir şey yapmamasını istemişti. ABD, Konstantin'le Papadopulos arasında yeniden iyi ilişkilerin kurulması için çalışacaktı. Kral, bu isteğe uydu ve adamlarının ilan ettiği bir basın toplantısını iptal etti.

Bu arada, küçük bir komedi de Paris'te oynanmıştı. 14 Aralık tarihli *The Times* şu haberi veriyordu :

«*Eski Yunan Savunma Bakanı Petros Garufalias, bu gece (13 Aralık) burada yaptığı bir açıklamada, Kral Konstantin'in Yunan askeri cuntasını devirme girişiminin başarıyla sonuçlanacağını söylemiş ve kendisinin, kurulacak yeni geçici hükümette başbakan olmayı kabul edeceğini eklemiştir.*»

Atina'da ise Başbakan Papadopulos mutluluk içinde hükümette değişiklikler yapıyordu. Spandidakis azledildi ve Tuğgeneral Pattakos başbakan yardımcısı oldu. Bazı küçük değişiklikler daha yapan Papadopulos, bir basın toplantısı yaptı ve Amerikalıların talimatlarına uygun biçimde, herkesi şaşırtacak kadar ılımlı bir çizgi izledi; başka şeylerin yanı sıra şunları söyledi :

«*Kralın durumuna gelince; bundan böyle görevlerini yürütmekten kendi isteğiyle vazgeçmiştir. Anayasada öngörülen uygulamaya göre daha önce de tarihte birçok defa örneği görüldüğü gibi, kralın yerine, onun görevlerini yürütecek bir naip atanmıştır Böylece bu anayasal kuruluşun devamı sağlanmıştır ve biz yine anayasal bir düzene sahibiz... Hükümet, sorunu kansız biçimde çözüme ulaştırmak istediğinden, kısa bir süre için disipline uymamış olan çok az sayıdaki subay için bile af ilan etmiştir. Ancak elebaşlarından birkaçı idari bazı cezalara çarptırılabilir.*»

Papadopulos ve cunta, bu işten, Yunan Silahlı Kuvvetlerine egemen olarak çıkmışlardı. Şimdi ihtiyaç duydukları şey «uluslararası anlayış»tı. Batı hükümetlerinin bu rejimi tanımayı reddetmelerinden doğabilecek engelleri ortadan kaldırmak için gerekli bütün adımları atmakta acele etmek zorundaydılar. Ama Amerikalılara güvenebilirlerdi ve onların perde arkası çalışmaları bu konuda belirleyici olacaktı.

16 Aralık tarihli *Daily Telegraph*, Atina'dan şu haberi veriyordu :

«*Yunan askeri cuntası, bugünlerde yeni rejimin yabancı hükümetler tarafından tanınmaması olasılığından ciddi olarak endişe duymaktadır. Atina'daki bütün büyükelçiler itimatnamelerini Kral Konstantin'e sunmuşlardır, hükümete değil. Ayrıca, kendileri ne kadar reddetseler de cuntanın, kralı Yunanistan'a geri dönmeye ikna etmek için umutsuzca birtakım girişimlerde bulunduğu sanılmaktadır. Bunu doğrulayan birtakım belirtiler de mevcuttur : 1) Yeni Başbakan Albay Papadopulos, kral ve kraliçenin fotoğraflarının hükümet dairelerine yeniden asılmasını emretmiş ve bunların kaldırılması için kimin emir verdiği konusunda soruşturma açtırmıştır. Başbakan Yardımcısı Tuğgeneral Pattakos, 'Yunanistan'ın rejimi taçlı demokrasi olarak kalacaktır; bu konuda değişiklik yapılmayacaktır' demiştir. 2) Yunan Ortodoks Kilisesinin sinod meclisi, yani idari organı, bugün hükümetin tam onayıyla, bütün piskoposlardan, kral ailesine dua etmeye devam etmelerini isteyen bir talimat yayımlamıştır. 3) Atina ve Tatoi'deki krallık saraylarının bütün odaları kilitlenmiş ve mühürlenmiştir. 4) Ordudaki ve özellikle de Üçüncü Kolordudaki, kralı desteklemiş olan yüksek rütbeli subaylar Harp Divanına verilmeyecek; yalnız muhtemelen bunların rütbeleri düşürülecektir. Daha düşük rütbeli subaylar ise bağışlanacaktır.*»

Aynı tarihli *The Times*'da kralla albaylar arasındaki görüşmelere ilişkin şöyle bir haber yer almaktaydı :

«*Bu gece, Kral Konstantin'in dün beklenmedik biçimde Roma'ya gelmesiyle başlayan sürgün durumunun, yirmi yedi yaşındaki genç kralla Atina rejimi arasında görüşmelere konu olabileceğine dair belirtiler ortaya çıktı. Kralın dün gece Roma'daki Amerikan Büyükelçisiyle kısa bir görüşme yaptıktan sonra, Atina'yla ve Washington'daki Yunan Büyükelçiliğiyle uzun süren telefon görüşmeleri yaptığı ve Brüksel'den gelen Yunan Dışişleri Bakanı Panayiotis Pipinelis ile buluşmasının söz konusu olabileceği öğrenildi... Amerikan müdahalesinin kral ile Atina arasında bir uzlaşma sağlanmasına yönelik olduğuna ilişkin tahminler, Amerikan Büyükelçisi Frederick Reinhardt ile kralın dün gece alelacele buluşmalarından sonra ortaya çıktı.*»

The Times aynı sayısında, gelişen «dramatik» olaylar karşısındaki resmi Amerikan tepkisine dair de şu haberi veriyordu :

«Dışişleri Bakanı Bay Dean Rusk, bugün yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın mümkün olduğu kadar çabuk anayasal hükümet biçimine geri döneceği konusundaki umudunu belirtmiştir... Kendisine, Kral Konstantin'in yerine bir naip atamış olan Yunan askeri rejiminin hemen tanınıp tanınmayacağı sorulduğunda, Bay Rusk şöyle karşılık vermiştir : 'Bir süre bekleyeceğiz.' Dışişleri Bakanlığı sözcüleri, ... durumun yüksek düzeydeki yetkililer tarafından gözden geçirilmekte olduğunu açıkladılar. Fakat diplomatik çevrelerde edinilen izlenime göre, Birleşik Devletler, Yunanistan'daki diktatörlükten hoşlanmasa da, bu ülkenin antikomünist yönetimini takdir etmekte ve Akdeniz'de Rusya'nın yayılmasıyla ilgili olarak, NATO'nun güney kanadında stratejik bir yer işgal ettiğini kabul etmektedir. ABD, son karışıklığa rağmen, sınırlı miktarda askeri yedek parçayı ve diğer bazı parçaları Yunanistan'a yollamaya hâlâ devam etmektedir. Geçen Nisanın 21'inde cunta iktidara geldikten sonra, ABD silah nakliyatını durdurmuş, fakat küçük parçaları daha sonra tekrar yollamaya başlamıştı. ABD Büyükelçisi Bay Phillips Talbot'un Atina rejimiyle gayri resmi temaslarda bulunduğu söylenmektedir.»

Oyun, kurallara titizlikle uyularak oynanmaktaydı. Amerikalılar şimdi, Konstantin'in mantığın sesine kulak vermesini sağlamak, onu her şeyin iyi gideceğine ikna etmek ve Yunanistan'da sahneye konmuş olan güldürüden kendilerinin sorumlu olmadıkları konusunda tatmin etmek göreviyle karşı karşıyaydılar. Ama güldürünün kendisi devam etmekteydi. Anlaşılan Garufalias hâlâ başbakan olmayı umuyordu. 16 Aralık tarihli *The Times*'da bu konuda şunlar yazılıydı :

«Eski Yunan Savunma Bakanı Petros Garufalias bu gece iktidardaki cuntaya anayasal monarşiyi ortadan kaldırmaları için çağrıda bulundu. Çarşamba günkü karşı darbe başarılı olsaydı Kral Konstantin'in başbakanlığa atamayı düşündüğü söylenen Garufalias, cuntaya da kendisini bir uzlaşma hükümetinin başına atamalarını önerdi... Garufalias, kendisinin Kral Konstantin'le askeri rejim arasında bir uzlaşma sağlayabileceğini belirterek şunları söyledi : 'Önümüzdeki hafta Atina'ya döneceğim; çünkü yerim Yunan halkının arasıdır'...»

Bu arada, kral, cuntanın şartlarının ne kadar ağır olacağını anlamaya başlamıştı. Çünkü Washington'un desteğine sahip olanlar kendisi değil, onlardı. 17 Aralık günlü *Daily Express* aşağıdaki haberi veriyordu:

«*Kral Konstantin, dün Roma'da tahtına geri dönebilmesi için Yunan askeri hükümeti tarafından ileri sürülen şartlar üzerinde pazarlık yaparak acı verici beş saat geçirdi... Atina' daki askeri yöneticilerin Konstantin'in önüne çok ağır şartlar sürmüş oldukları açıktır; ister sürgünde kalsın, ister Yunanistan'a dönsün, kralın önünde yenilgiden başka bir seçenek gözükmemektedir.*»

Birtakım arabulucular, Konstantin'i cuntanın şartlarını kabule ikna etmek için durmadan gidip gelmekteydiler. Konstantin, sonunda bu şartları kabul ederek, basına aşağıdaki demeci verdi:

«*Yunanistan'a dönmeye hazırım. Yunanistan'a dönmek istiyorum. Ama bunun için, ülkemin parlamenter demokrasiye giden yolda olduğuna dair güvence verilmesi gerekir. 21 Nisan olaylarına açıkça karşı çıkmadım; çünkü bu, kan dökülmesine yol açardı. Yunanistan'ı hiçbir zaman terk etmedim; çünkü kalmakla, iktidara gelmiş olanları, ülkeye kısa zamanda demokrasiyi geri getirmeye ikna edebileceğimi umuyordum. Fakat zamanla, bunların, darbenin ilan edilen amacından sapmaya başladıkları açıklığa kavuştu. Harekete geçmeye karar verdim. Başaramadım. Ama görevim ve amacım, Yunanistan'da parlamenter rejimin yeniden kurulması olmaya devam ediyordu. Yunan devletinin yasal başkanı olarak, Yunanistan'a geri dönmem için tek bir şart ileri sürdüm: İktidardaki hükümetin, olağan ve demokratik bir siyasal yaşantının yeniden kurulması için, kesin ve eksiksiz bir program açıklaması. ... Dilerim ki, Atina'da iktidarı elinde tutan hükümet dile getirdiğim amaçları bir milli birlik ruhu içinde değerlendirir ve benim Yunanistan'a dönüşüm gerek halkım, gerekse bütün dünya açısından, Yunanistan'a kanun, nizam ve demokrasinin egemen olmasının bir güvencesini oluşturur.*»

Böylece her şey ayarlanmıştı. 21 Aralıkta, *United Press International* ajansından Mario Modiano, telekse şunları geçmekteydi:

«*Yunan rejimi krala sadakatini bildirmiştir. Yunan rejimi, bugün, 'ülkeyi diktatörlüğe değil, seçimlere götürme' konusundaki kararlılığını tekrar vurgulamış ve krala olan sadakatini bir kere daha ifade etmiştir.*»

Oynanan komedi sonuna gelmişti ve Amerikalıların bu komediyi alkışlamaları için her türlü neden mevcuttu. Artık kısa bir süre sonra yeni rejimi resmen tanıyarak takdis edebilirlerdi. Öteki batılı ülkeler de onları izleyecekti.

Henüz tamamlanmamış olan bir iş daha vardı : Aspida davası. Kralı tahtından devirmek amacıyla bir komploya katıldıklarından dolayı devlete ihanet etmekle suçlanan kimselerin yargılanmasını, aynı suçlamaya dayandırarak sürdürmek artık çok zordu. Çünkü cuntanın kendisi de kralı sürgüne yollamıştı. Her halükârda, Andreas Papandreu uzun zamandan beri bir sorun olmuştu; çünkü tutuklanmasına karşı gösterilen uluslararası tepki, zamanla zayıflamamıştı. Kralın darbesine katılmış olan komplocular da affedilmiş olduklarından, Aspida davasından yargılananları da affın kapsamına almak için uygun an gelmişti. Ama doğal olarak bu öyle bir kılığa büründürülmeliydi ki, bir zayıflık belirtisi olmasındı. Genel bir affın bir parçası olmalıydı. Bu, başağrısı veren başka bazı zorluklara da çözüm getirecekti. Kralın darbe girişiminde bulunduğu gün, George Papandreu, başka bazı politik liderler ve birçok gazeteci de tutuklanmıştı. Genel bir af, cuntayı, uluslararası basına, bunların niçin tutuklanmış olduğunu açıklama zorunluluğundan da kurtaracaktı. Cunta artık her bakımdan güçlüydü ve böyle bir «âlicenaplık» gösterisinde bulunabilirdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

HAPİSHANE HÜCRESİNDEN

İddianameyi Beklerken

Zaman, hiç bitip tükenmeyecekmiş gibi uzayıp gidiyordu. Zamanın tayininde kullandığım referans noktası, gündelik hayatın akışıydı. Günler arasında bir tek bakımdan fark vardı: Ziyaret günü olup olmaması bakımından.

Hücremden dışarı çıkarıldığım saatlerde, ıssız koridorda bir aşağı bir yukarı volta atıp duruyordum. Yüzbaşı, teğmen ya da gedikli başçavuş hangisi varsa, genellikle benimle birlikte yürüyordu. Bir zamandan beri serbestçe sohbet etmeye başlamıştık. Ama tabii politika konuşmuyorduk; çünkü yasaktı. Konuşma genellikle iç savaşa gelip dayanıyordu. Yüzbaşı ve gedikli başçavuş benim yaşımdaydılar, gerillalara karşı savaşmışlardı. Acı anıları vardı ve bunu gizlemiyorlardı. Teğmen ise o dönemi hatırlayamayacak kadar gençti. O, daha çok kariyeriyle ilgileniyordu.

Temmuz ayında bir gün yine koridorda volta atıyordum. Bir yandan da pencerelerden avluya bakıyordum. Uzaktan üç arkadaşımı gördüm: Sekreterim Antonis; yakın bir arkadaşım ve yapılmayan mayıs seçimlerinde milletvekili adayı olan Sakis; bir de benimle aynı bölgeden milletvekili olan Takis, Tutuklanmışlardı. Acaba neyle suçlanıyorlardı? Benden yana baktılar. Aramızın uzak olmasına karşın, beni tanıdılar. Belli belirsiz bir selam işareti yaptılar. Gardiyanlar onları derhal itip kakarak içeri soktu.

Ertesi gün, avukatım Menios'tan onları sordum. Daha başka birçok kimseyle birlikte onlar da bir direniş grubuna katıldıkları için tutuklanmışlardı. Aslında onların bu direniş grubunun önderleri olmalarından kuşkulanıyorlardı. Sakis de dahil olmak üzere, grubun bazı üyelerine işkence yapılmıştı. Baskılara karşı iyi —ya da bu şartlar altında bekleyebileceğimizin en iyisi— direnmekteydiler. Hem gurur, hem de kaygı duydum.

Gurur duydum; çünkü yakın arkadaşlarım mücadelenin içindeydiler. Kaygı duydum; çünkü yeterince dikkatli davranmamışlardı. Bununla birlikte onların da Averof'ta bulunması yalnızlık hissimi azalttı. Bu kalın duvarların ardında bir yerlerde dostlarım vardı.

Temmuz sonlarına doğru bir öğleden sonra, Margaret, her zaman geldiği saatte ziyarete gelmedi. Endişeyle bekliyordum. Acaba o da tutuklanmış mıydı? Avluya ve daha ötelere bakarken, Amerika'dan tanıdığım yakın bir arkadaşımızı gördüm. Kendisi Margaret'le birlikte kalıyor, ona moral açısından destek oluyordu. İhtiyatla, her şeyin yolunda olduğunu ifade eden bir işaret yaptı. Daha sonra, çok daha sonra Margaret geldi. Yalnız değildi. Yanında iyi bir arkadaşım ve Minnesota'dan meslektaşım olan Walter Heller vardı. Heller, Başkan Kennedy ve Johnson'a danışmanlık yaptığı sırada ün kazanmış bir iktisatçıydı. El salladı. Ben de el salladım. Ertesi gün, Walter beni ziyarete geldi.

Yalnız değildi. Yanında Yüzbaşı Turnas ve ABD Büyükelçiliğinden bir tercüman vardı. Hararetle el sıkıştık ve daha sonra avukatımla görüştüğüm küçük odada konuşmaya koyulduk. Walter'le ben yakın arkadaştık. Ben Berkeley'e gitmek için Minnesota'dan ayrılmadan önce, birkaç yıl Vincent Hall'de aynı büroyu paylaşmıştık. Onu yıllardır görmemiştim. Onun bu kadar yolu katedip benim için Yunanistan'a gelmesinden çok etkilenmiş, hayatımdaki bu önemli olaydan çok heyecanlanmıştım. Averof'ta bir ziyaret! Bu benim umabileceğimden çok daha fazlaydı.

Büyükelçilik tercümanı, bazen Turnas'ın ve diğerlerinin dikkatini kazara kendi üstüne çektiği için, Walter'le ben gayet serbest biçimde konuşabildik. Sağlığımı, hapishane şartlarını, moral durumumu sordu. Albayları, beni sürgüne yollayıp, böylece batıyla olan ilişkilerinde bu «diken»den kurtulmaya ikna edebileceği umuduyla gelmişti. Kollias'ı, Pattakos'u, Makarezos'u ve Kamu Düzeni Bakanı Totomis'i ziyaret etmişti. Walter, ABD'ye döndükten sonra, o gün bana anlattığı şeylerden bazılarını yazdı.

«Maggie, Kollias'ın Andreas'tan gerçekten nefret ettiği konusunda beni uyarmıştı ve haklıydı. Kollias, konuşmayı şakayla açınca ben de, Yunanistan'a, ülkeyi bir sorundan, yani Andreas Papandreu sorunundan kurtarmak için gelmiş olduğum şeklinde yarı şakalı bir öneriyle karşılık verdim. Bu önerim,

Kollias'ın, ülkenin iç sorunlarına müdahale etmek için resmî geçit halinde Yunanistan'a gelen Amerikalılara şiddetli bir küfür bombardımanına geçmesine yol açtı. Kollias, daha fazla ziyaretçi ve mektup geldiği takdirde, bunun Andreas'a karşı takınılan tutumu yalnızca sertleştireceğini, olayın mahkemeye intikal etmiş olduğunu ve kendisinin mahkemeyi etkileyecek bir davranışa girmeyeceğini ve ayrıca da Andreas'ın disiplinli, komplocu ve hain bir komünist olduğunu söyledi. Kollias'a, Andreas'la Amerika'da sekiz yıl süreyle mesleki ve kişisel bakımdan yakın bir ilişki içinde bulunmuş, bu süre içinde onun komünist bir düşünce ve davranış tarzına sahip olduğuna dair en küçük bir belirti bile görmemiş olduğumu söyledim... Bunun üzerine Kollias, yarım saati aşkın bir süre, bana Andreas'ın komünist ve komplocu faaliyetlerinden örnekler verdi. 1938-39'daki faaliyetlerinden ve o zaman hapse mahkûm edilişinden başladı. Sonra, bu faaliyetlerine 1963'te babasının eteklerinin ardında yeniden giriştiğini, parlamenter dokunulmazlığına sığınarak Aspida davasında yargılanmaktan kaçtığını ve Yunanistan'daki demokratik hükümeti devirip, iktidarı ele geçirmek için tertipler düzenlediğini anlatmaya geçti. Cunta açısından, cuntanın idareyi devralmasının nedeni açıkça Andreas'tı. Öyle sanıyorum ki, bu yüzden de cunta, kendi hareketlerini haklı çıkartabilmek için, kendini Andreas'ı yargılamak zorunda hissediyordu. Kollias, bana, Yunanistan'ın yüce demokratik geleneklerinden de söz etti. Bu, bana, ABD'deki aydınlar topluluğunun, demokrasinin beşiği olarak Yunanistan'a çok özel ve yakın bir ilgi duyduklarını; Yunanistan'daki gelişmeleri bu kadar yakından izlemelerinin, demokratik hükümetin askıya alınmasından böylesine üzüntü duymalarının ve demokratik hükümete geri dönülmesiyle bu kadar ilgilenmelerinin nedenlerinden birinin de işte bu geniş ilgi olduğunu; başka bir deyişle başbakanın kısa zamanda anayasal hükümete ve serbest seçimlere geri dönülmesi konusunda gösterdiği büyük ilgiyi paylaştığımızı söyleme fırsatını verdi. Konuşurken, olumlu noktalarımı, onun ifade ettiği bazı noktalarla birleştirmeye çalıştım. Ama aynı zamanda, kendisine, onu bir sürü küçük biraderin izlemekte olduğunu da hissettirdim. Toplantımızın sonuna doğru sakinleşti ve başlangıçtaki feveranından dolayı özür diledi. Doğal olarak bu onu iyi bir adam yapmaya yetmemekteydi.

Pattakos'un, Andreas'a karşı tavrı da, Kollias'ınki gibi sertti; onun kişisel kini belki biraz daha azdı. O da, Papandreu'

nun komünist olduğu görüşünü ileri sürdü. Papandreu davasının mahkemede olduğundan; yargılamanın yapılması gerektiğinden; kendisinin Andreas'ın sürgün edilmesine dair söyleyeceği herhangi bir şeyin yanlış yorumlanacağından; cuntanın, komünistlerin idareyi devralmasını önlemek, yozlaşmaya bir son vermek ve Yunanistan'a gerçek değerlerini geri getirmek için idareyi devralmak zorunda kaldığından söz etti. Uzun uzadıya, Andreas'ın nasıl yıkıcı ve komünistçe davranmış olduğunu; Aspida tertibi dolayısıyla nasıl gerçekten suçlu olduğunu; dünyanın neresinde bulunursa bulunsun Yunanistan için nasıl bir tehlike oluşturacağını kanıtlamaya çalıştı. Daha sonra, kendisine Andreas'ı hemen darbeden sonraki ilk gün öldürmüş olmanın daha iyi olacağını söyleyen kimselerden söz ederek çirkin şeyler söyledi. Çünkü Andreas darbeden bu yana başlarına epey dert olmuştu; hükümetlerden ve akademik çevrelerden gelen protestolar, mektuplar, ziyaretler (Andreas'ın hapishanede çeşitli aydınlar tarafından ziyaret edildiğini iddia etti, ama bunun abartma olduğu anlaşılıyor), komünist ülkelerden gelmiş Andreas'ı savunan çok sayıda mesaj (ama istediğimizde, yaveri bu mesajların hiçbirini gösteremedi) vs. vs.»

Özellikle Aspida davası başlamadan önce, cuntanın benim Yunan vatandaşı olmamın yanı sıra aynı zamanda Amerikan vatandaşı da olduğum şeklindeki varsayımına dayanılarak, benim sürgüne yollanmam olasılığından çok söz edilmişti. Bu varsayım yanlıştı. Ben, 1 Ocak 1964'te Amerikan vatandaşlığından çıkmıştım. Yunanistan'da politikaya atılmaya karar verdikten sonra, çifte vatandaşlığımı sürdürmem söz konusu olamazdı. O sıralardaki ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Henry Labouisse'i ziyaret ederek, kendisine bu kararım hakkında resmi bilgi vermiştim. Avukatlarıma göre, cunta, benimle kamuoyuna açık bir davada karşı karşıya gelmemesini sağlayacak yasal bir kaçış yolu bulmayı çok istiyordu. Ayrıca, benim Yunan Hükümetinde yer aldığım sırada, aynı zamanda başka bir ülkenin vatandaşı olduğumu ileri sürebilselerdi, bundan da çok hoşlanırlardı. Ama yaptıkları yasal soruşturma, onlara da benim artık Amerikan vatandaşı olmadığımı açıkça göstermişti. Artık yargılamanın yapılması gerektiği ve ne kadar acı olursa olsun ilacı içmek zorunda oldukları kesinlik kazanmıştı. Çünkü beni, yargılamaksızın istedikleri kadar hapiste tutamazlardı. Benim davama gösterilen uluslararası ilgi büyüktü ve cunta

hâlâ dünyaya, umutsuzca kendisinin yasalara uyan bir hükümet olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu.

Walter de yargılamanın yapılacağı fikrindeydi. Aynı zamanda, albayların mahkeme bittikten sonra, beni sürgüne yollamak için yasal bir yol bulmaya çalışacaklarını da düşünüyordu. Onlarla konuşurken, sürgün edildiğim takdirde, akademik yaşantıma geri dönebileceğim izlenimini vermeye çalışmıştı. Zaten darbeden sonra birçok akademik teklif almıştım. Bu tekliflerin yapılmasının esas nedeni, cuntaya baskı yapmak ve büyük olasılıkla benim akademik kişiliğimi vurgulamak olmuştu.

Walter ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Margaret'i gördüm. Margaret, Walter, Kollias'ı ve Pattakos'u ziyaret ettikten sonra onu görmemişti ve neler olup bittiğini öğrenmeye can atıyordu. Anlattım. Onun için pek kolay olmadı. Walter'ın benim için bir şeyler yapabileceğini ummuştu. Onu özellikle üzen, Walter'ın, Kollias'ın bana karşı beslediği derin nefretle ilgili anlattıkları oldu. Adımın her geçişinde, Kollias öfkeden köpürmüş. Aslında bu, beklenmedik bir şey değildi. Kollias Frederika'nın adamıydı ve ona kalsaydı, ben çoktan ölmüştüm.

Ağustos başlarında İçişleri Bakanı Pattakos beni ziyaret etti. O sabah hava çok sıcaktı ve gedikli başçavuş gelip jandarmaların kulağına birtakım emirler fısıldadığında, ben koridorda volta atıyordum. Jandarmalar keplerini düzelttiler, üniformalarına çekidüzen verip esas duruşa geçtiler. Birkaç dakika sonra Pattakos'la Kamu Düzeni Bakanı Totomis merdivenlerin başında gözüktüler. Yanlarında en azından on tane sivil elbiseli adam vardı. Pattakos gülümsemeksizin bana doğru yürüdü, elimi sıktı ve hücreme gitmemizi önerdi.

İki bakan, hücremdeki iskemlelere oturdular. Ben, yatağa oturdum. Pattakos bana, «Bana söylemek istediğiniz herhangi bir şey var mı? Herhangi bir şey?» diye sordu. Bu ziyaret için tamamen hazırlıksızdım. Onlara söyleyecek bir şeyim yoktu. Ama Pattakos ısrar etti. Sağlığımı sordu. Ayrıntılı anlatmam için ısrar etti. Sağlık konusu bittikten sonra, bir isteğim olup olmadığını sordu. Bir isteğim vardı. Karımla, avukatımla görüştüğüm odada görüşmeme izin verilmesini istedim.

Bunun üzerine Totomis ilk kez ağzını açtı. Gençten, şişman bir adamdı. Uzun yıllar Amerika'da yaşamıştı. CIA'dan olduğu söyleniyordu. Bana soğuk ve ifadesiz gözlerle bakarak, «Siyasi dostlarınıza götürmek üzere, karınıza bazı mesajlar verebileceğinizden kuşkulandığımız için buna izin vermiyoruz» dedi.

«Ama,» diye yanıt verdim; «bu şartlar altında karımın özgürlüğünü tehlikeye düşürecek bir şey yapmam çok aptalca olurdu. Onun ailemize bakmak gibi yeterince önemli bir işi var.»

Totomis'in ifadesi daha da sertleşti: «Unutmayın ki, karınız ulusal sorunlarımıza karışma yolunu seçti. Bayan Johnson'a yazmadı mı? Bunu yapmaya ne hakkı vardı? Karınız ulusumuzun düşmanıdır.»

Daha sonra Pattakos saldırıya geçti: «Siz politikacılar ulusu idare etmekten âcizsiniz. Hepiniz, devlet kurumlarındaki çalışmalarınızdan kârlar elde ettiniz, büyük paralar vurdunuz.»

Kızmıştım: «Bütün politikacılar adına konuşamam, ama kendi adıma elbette konuşabilirim. Siz bir askersiniz. Askerlerin bir onur anlayışı olması gerekir. Eğer benim devlete ait parayı kullanırken suistimal yaptığım kanısındaysanız, göreviniz, hakkımda dava açmanızı gerektirir. Hükümet dosyaları elinizin altındadır. Beni Harp Divanına verin. Aksi takdirde, sözünüzü geri almanızda ısrar ediyorum.»

Pattakos alttan almaya başladı: «Özel olarak sizi kastetmemiştim. Sizin takımınızdan söz ediyordum. Bu ülkeyi ancak askerler yönetebilirler.»

«Niye mühendisler değil?» diye sordum.

Kızdı: «Çünkü onlar sizden de daha kötü» dedi.

Konuşmamız sona erdi. Kalkıp gittiler. Bugüne kadar bu ziyaretlerinin amacını anlamış değilim. Aynı gün öğleden sonra Pattakos bir basın toplantısı yaptı ve yabancı muhabirlere benim ciddi biçimde hasta olduğumu söyledi. Toplantıda hazır bulunan gazetecilerden biri, bunun doğru olup olmadığını öğrenmek için hemen Margaret'e gitmiş. Margaret'in Pattakos'un bu garip davranışı konusundaki yorumu, cuntanın beni sürgüne yollayabilmek için gerekli atmosferi yaratmak istediği şeklindeydi. Fakat Menios, endişelenmişti. O, beni öldürmeye ve ölümümü de sağlığımın kötüye gitmesiyle açıklamaya hazırlandıklarını düşünüyordu. Hatta Adalet Bakanlığına karşı bir protestonun düzenlenmesinde diretiyordu. Ama bu protestoya gerek kalmadı. Birkaç gün sonra Pattakos basına yeni bir demeç vererek, aynı muhabirlere, bu sefer de sağlığımın her zamankinden daha iyi olduğunu söyledi. Benimle ilgili her şey yolundaydı. Pattakos, basın toplantısı sırasında bana telefon etti. Kapımı açıp, kendisiyle birlikte müdürün odasına gelmemi isteyen jandarmanın yüzündeki şaşkın ifadeyi hâlâ hatırlıyorum.

«Şimdi burada hazır bulunan basın mensupları, bana, sizin Averof'tan kaçmış olduğunuzu söylediler. Bu doğru mu?»

Şaşırmıştım. «Sizinle konuşuyorum ya» diye yanıt verdim.

«Ben de öyle düşünmüştüm. Sağlığınız nasıl? Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?»

«Çok iyiyim.»

«Ben de basına bunu söylüyordum. Sağlığınızın yerinde olduğunu. Söyleyin bana, iddianameyi ne zaman almayı bekliyorsunuz?»

Kafam karışmıştı. İyice karışmıştı. Bunu nereden bilebilirdim. Bunu öğrenmek için Pattakos'un bütün yapması gereken şey, telefonu açıp Adalet Bakanıyla konuşmaktı. İddianame çok gecikmişti. Menios, iddianamenin haziran sonuna kadar hazırlanacağını tahmin etmişti. Ama ağustos gelmiş, hâlâ hiçbir haber çıkmamıştı. Şu karşılığı verdim:

«Bilmiyorum. Avukatım, bu sıralarda her an verilebileceğini söylüyor. Bu konuya değinmişken bu işin hızlandırılması gerektiğini de söylemek isterim Bu gecikmenin nedenini anlamıyorum.»

Pattakos şöyle devam etti : «Averof'a, sizin hapishaneye eski bir Dışişleri Bakanını getirdiler mi? Harp Divanı tarafından bu gece mahkûm edildi. Beş yıl yedi.»

Kafam yine karışmıştı. «Ben hapishane görevlisi değilim; nereden bilebilirim?» dedim. Ve bu, konuşmamızın sonu oldu.

Dört aydır iddianamenin hazırlanmasını bekliyordum. Menios ve ben, bu kadar gecikmesinin nedenini anlayamıyorduk. Bunun iddianamenin içeriği ile ilgili olamayacağını biliyorduk. Ellerinde hiçbir kanıt yoktu. Ama yine de bana birtakım şeyler yüklemek zorundaydılar. Yoksa benim hapiste tutulmamı nasıl haklı gösterebilirlerdi? Ya da darbeyi nasıl haklı gösterebilirlerdi?

Sonunda iddianame geldi. Acıklı bir belgeydi. İçinde, birkaç ay önce yargılanıp mahkûm edilmiş olan bir avuç subay için Harp Divanında söylenmiş olanların ötesinde hiçbir şey yoktu. Ayrıca cunta açısından önemli bir gerilemeyi de ifade etmekteydi. Babamın Albay Papaterpos'a yazmış olduğu iddia edilen mektubun sahte olduğu anlaşılmıştı. Uzmanlar bu sonuca oybirliğiyle varmışlardı. Şimdi ise iddianamede, bir tertip havası yaratabilmek için, benim bu sahte kanıtın imalinde rol oynamış olabileceğime dair birtakım belli belirsiz imalar yer

almaktaydı. Fakat ileri sürülenler çok zayıftı, bu iddianın tutması olanaksızdı. Menios'la ben sevinç içindeydik. Mahkemede davanın bir an önce başlamasını istiyorduk. Ama on sanık daha vardı. Çoğu iddianameyle ilgili bir üst mahkemeye itirazda bulunmuşlardı. Böylece yeni bir bekleme dönemi daha başladı.

İddianamede, bana karşı doğrudan kanıt niteliğinde tek bir şey vardı. Yıllardan beri görmediğim bir lise arkadaşım, Andreas Vakliotis, askeri bir darbe örgütlemek, kralı tahtından indirmek ve Yunanistan'ı NATO'dan çıkarmak amacını taşıyan planlarımı kendisine anlatmış olduğum şeklinde bir ifade vermişti. Vakliotis'in ifadesi, arkadaşı olan Gazeteci Kiriakos Diakoyiannis'in ifadesini doğrular nitelikteydi.

Birkaç gün sonra, bu «kanıt» da dramatik bir tarzda ortadan yok oldu. Vakliotis ve Diakoyiannis, Amerika'ya kaçtılar. Washington'da bir basın toplantısı yaparak, gizli polisin ve KYP'nin baskısı altında yalan ifade vermiş olduklarını açıkladılar. *Ramparts* dergisi, açıklamalarının tamamını yayımladı. Ben, bu açıklamayı Averof'tan serbest bırakılana kadar görmedim, ama Menios bana meselenin esasını anlatmayı başardı. Aşağıdaki alıntılar, Vakliotis'in hikâyesinin havasını yansıtmakta, KYP'nin oynadığı role ve cuntaya destek sağlayanların ne türden kişiler olduğuna bir parça ışık tutmaktadır :

«Silahlı üç KYP (Yunan CIA'sı) ajanının nezaretinde, Atina mahkemesinin boş koridorlarına girdiğimde, 6 Eylül 1966 günü akşam saat altıydı. Andreas Papandreu aleyhinde 'tanıklık' etmek üzere kamu savcısı Tarassuleas'a götürülüyordum. Bu hikâyeyi anlatmaktaki amacım, askeri cuntanın Andreas Papandreu'ya yönelttiği suçlamaların tamamen düzmece olduğunu açıklığa kavuşturmaktır. Bu suçlamalar, büyük ölçüde, benim Papandreu'nun yürüttüğü iddia edilen yıkıcı faaliyetlerle ilgili 'itiraf'ıma dayandırılmaktadır. Bu itiraf, benden baskı altında alınmıştır ve tamamen yalandır. Gerçekten adil bir ülkenin hiçbir mahkemesinde hiçbir etkisi olamayacak yalancı tanıklıktan ibarettir. Papandreu, dürüst bir yurtseverdir ve Yunan cuntasının ona karşı bir dava açma girişimi alçakça bir tertiptir.

KYP'nin amacının Papandreu'yu mahvetmek olduğu benim için çok açıktır. KYP'nin önemli ajanlarından biri olan Takis Apostolopulos, darbeden birkaç gün önce bana, Andreas Papandreu'yu ele geçirmek için, sağ kolunu verebileceğini söylemişti. Şimdi Papadopulos'un Devlet Bakanlığı özel danışmanla-

rından olan Binbaşı Evangelos Tsakas da, bana Papandreu için, 'Onu darbe gecesi öldürmeliydik. Ondan kurtulmalıyız' demişti.

KYP'nin Andreas Papandreu'ya karşı bir tertip düzenleyebilmek için yıllardan beri uğraştığını biliyorum. Çünkü 1966 Haziranında KYP ajanı Apostolopulos kendini Varikopulos adıyla tanıtarak bana gelmiş ve iki yıl önce Andreas için hazırlamış olduğum muhtıranın bir nüshasını istediğini söylemişti. Ona, bu belgenin bende olduğunu, ama içinde onu ilgilendirecek hiçbir şeyin bulunmadığını söylemiştim. Bu sefer bana, Papandreu hakkında iki yıldan beri sürmekte olan soruşturmada beni suçlayan belgelerin de bulunduğunu söylemişti. Sonra beni, arama emri çıkartmakla tehdit etmiş ve kendileriyle işbirliği yapmazsam benim için kötü olacağını söylemişti. Sonunda boyun eğmiş ve KYP'nin söz konusu belgelerin kopyasını çıkartmasına izin vereceğimi, ancak orijinallerinin bana geri verilmesi gerektiğini söylemiştim.

Bunun üzerine ajan beni Atina'daki KYP binasına götürmüştü. Bu, Atina şehir merkezinden aşağı yukarı bir mil uzaklıkta, Bubulina Caddesi 20'de dikkati çekmeyen beş katlı bir binaydı. Dar bir geçitten geçilip içeri giriliyor ve eski tip bir asansörle üçüncü kata çıkılıyordu. Muhtırayı benden aldılar ve fotokopi makinesinin bulunduğunu söyledikleri bir odaya götürdüler. On dakika sonra, birtakım KYP ajanları geri dönerek, bana 'Belgeleri muhafaza etmeye karar verdik, geri vermeyeceğiz. Siz gidebilirsiniz' dediler. Aldatılmıştım.

Bundan sonra cereyan edenler, giderek bana bir karabasan gibi geliyor. KYP'dekiler, Andreas'a hazırladığım muhtırada, KYP de dahil olmak üzere bazı hükümet dairelerinin başkanlarının değiştirilmesini önermiş olduğumu görünce, çok kızdılar. Korkarım ki, bu, onların Andreas'ı ne pahasına olursa olsun ele geçirme kararlarını daha da pekiştirdi. KYP ajanı Apostolopulos tekrar bana geldi ve benim, 1964'te Andreas Papandreu'yla aramda geçmiş olan her şeyi yazmamı istediklerini söyledi.

Apostolopulos beni, suç ortağı olarak itham edilmek ve uzun süreli bir hapis cezasına çarptırılmakla tehdit etti. Bu suçlama ve karımla çocuğumun başına hoş olmayan şeylerin gelebileceği uyarısı karşısında, onlar tarafından hazırlanmış bir belgeyi imzalamayı kabul ettim. Bu belgede, Andreas Papandreu'nun, durumdan memnun olmayan bir grup genç subayla birlikte bir darbe düzenlemekte olduğu, kralı azletmeyi ve Yunanis-

tan'ı NATO'dan çıkarmayı planladığı, genel olarak da komünistlere sempati beslemek, haince faaliyetler yürütmekten suçlu olduğu iddia edilmekteydi.

Tabii ki bu suçlamaların hiçbiri gerçek değildi. Papandreu, suçsuzdur. Ona yöneltilen suçlamalar tamamen düzmecedir ve benim zorla alınmış yalancı tanıklığıma dayandırılmaktadır.

Kamu savcılığı, beni 3 Eylül saat 17'de resmi tanıklık yapmak üzere savcılıkta bulunmaya çağırdığında 1966 Ağustosunun sonlarıydı. Savcılığa gitmedim. Bir arkadaşımın evinde saklandım. Fakat ertesi gün başka bir arkadaşım benimle temas kurdu ve bana, bütün KYP'nin beni aradığını, tanıklık etmek üzere gitmek zorunda olduğumu söyledi. 6 Eylül günü saat 18.00'de, üç silahlı KYP ajanı beni kamu savcılığına götürdüler ve burada yalancı tanıklık yaptım. Birkaç ay sonra 2 Şubat 1967'de, adli uygulamanın bir parçası olarak, Papandreu aleyhindeki bütün tanıkları sorguya çeken Sorgu Yargıcı Sokratidis'in önünde aynı ifadeyi tekrarlamak zorunda kaldım.

KYP, beni tuzağa düşürmüştü. Bir örümcek ağına yakalanmıştım ve kurtulamıyordum. 1966 Temmuzunda, KYP beni, arkadaşım Kiriakos Diakoyiannis'i Atina'ya geri getirmek üzere Paris'e gitmeye zorladı; giderken ve dönerken bir KYP ajanı tarafından izlendim. Papandreu'ya hazırladığım muhtıranın orijinalini okumuş olan KYP ajanları, burada Diakoyiannis adından da söz edildiğini görmüşlerdi. En küçük bir olasılığa bile sarılan KYP, onu da, Papandreu'ya karşı sahte bir davanın inşasında kullanmak istiyordu. 'Kanıt' haline dönüştürebilecekleri her türlü bilgiye umutsuzca muhtaçtılar. Benim ifademi kuvvetlendirmek için ikinci bir tanığa ihtiyaçları vardı.

Papandreu'ya karşı elde ettikleri bu iki 'tanığı' elden kaçırmamak ve ifadelerini değiştirmemelerini sağlamak KYP'dekiler açısından o kadar büyük önem taşıyordu ki, bize daha fazla baskı yapabilmek için o zamanki Yunanistan Başbakanı Stefanos Stefanopulos'u bile kullandılar. 25 Ağustos akşamı saat 20.45'te KYP ajanı Apostolopulos tarafından başbakanın Atina'daki bürosuna götürüldük. KYP, güçsüz ve etkisiz biri olan Stefanopulos'un hükümetine sızmış ve hükümeti bütünüyle etkisi altına almıştı. Stefanopulos'un kendisi de KYP'nin bir piyonundan başka bir şey değildi zaten. İkimizle de ayrı ayrı yarımşar saat kadar konuştu; ifadelerimizin kendisinin işitmek istediği gerçeklere uygun olması için bizi sıkıştırdı. Yunanistan'ı, onu yıkmaya kararlı birine karşı savunma konusunda vurtseverliğime güvendiğini söyledi.»

Pattakos beni yeniden ziyaret ettiğinde ekim başlarıydı. Bu sefer yanında Ekonomik Koordinasyon Bakan Yardımcısı Orlandos vardı. Orlandos'la daha önce hiç karşılaşmamıştım ve hakkında çok az şey biliyordum. Ekonomi tahsilini Almanya'da yapmıştı, Makarezos'un himayesi altındaydı.

Hücreme yeni girmişlerdi ki, Orlandos sıcak bir biçimde bana şöyle hitap etti: «Uzun zamandan beri sizin hayranınızım. Ekonomi konusundaki eserlerinizi okudum ve hep sizinle tanışmak isterdim.» Pattakos rahatsız olmuştu, ama Orlandos devam etti: «Politikanızı değil, sadece ekonominizi kastediyorum.»

Daha sonra Pattakos, Orlandos'tan kısa bir süre için hücreyi terk etmesini istedi. Pattakos çok sinirliydi. Hücreyi adımlayıp duruyordu. «Sizi ne yapmak gerektiğini gerçekten bilmiyorum» dedi; «sizi serbest bırakamam; çünkü o zaman dostlarınız, yani komünistler önderlerine kavuşurlar. Amerika'da da sizi istemiyorlar. Ayrıca sizi Amerika'ya yollayacak olsam, Walter Heller gibileri kafanıza birtakım fikirler sokarlar ve bizim için bazı sorunlar yaratırsınız. Sanırım bir açıklama yapmanız iyi olur. Politikayı tamamen bıraktığınıza dair bir açıklama. Sonra duruşmaya çıkarsınız. Filozof tabiatlı birisi olduğunuzu biliyorum. Sabırlısınız. Böylece mahkemede hakkınızda iyi bir hüküm verilmesine hizmet edeceksiniz. Sonra da tekrar özgür bir insan olacaksınız.»

«Lütfen bana söyler misiniz» diye sordum; «Aspida davası hakkında gerçekten ne düşünüyorsunuz? İddianameyi okudunuz mu? Ne kadar aptalca bir belge olduğunu gördünüz mü?»

Pattakos daha da sinirlendi. Birdenbire Aspida davasında daha önce mahkûm edilmiş olan Yüzbaşı Bulukos'u taklit etmeye başladı. Elinde hayali bir pipo tutarak Bulukos gibi yürümeye başladı: «Siz neden söz ediyorsunuz? O aptalın bir devrim yapması, askeri bir darbeyi gerçekleştirmesi mümkün mü? Aspida subayları acınacak bir sürüden ibarettir. Asla başarılı olamazlardı». Pattakos kızmıştı. Kapıyı açıp Orlandos'u içeri çağırdı.

Orlandos bana, «Ekonomi politikamız hakkında ne düşünüyorsunuz?» diye sordu.

«Derin bir çelişme içinde görüyorum; hızlı bir büyümeyle deflasyonu aynı zamanda sağlamaya çalışıyorsunuz» dedim.

«Bizim yerimizde siz olsaydınız ne yapardınız? Bana bir ara Merkez Birliğinin programını izah edebilir misiniz?»

Gülümsedim: «Burada misafirinizim, ama olan biten konusunda hiçbir bilgim yok. Yalnızca sansürünüzden geçen gazeteleri okuyabiliyorum; onlar da gerçeği yansıtmıyorlar.»

Orlandos, «Başka bir sefer size bazı veriler getirebilirim» dedi. Ama Pattakos onu kolundan tutup çekti ve ayrıldılar.

Birkaç gün sonra *New York Times*'ın verdiği bir haberde, Pattakos'un, ekonomik politikasıyla ilgili konularda tavsiyelerimi almaya çalışmış olduğu «ifşa» ediliyordu. Pattakos derhal basına bir demeç vererek, danışmayı en son düşüneceği kimsenin, Yunan ekonomisinin içine düştüğü karışıklığın sorumlusu olan Andreas Papandreu olacağını açıkladı. Aynı gün bir albay beni görmeye geldi. Pattakos tarafından yollanmıştı. Pattakos'un bana danışmış olduğu şeklindeki hikâyeyi tekzip etmeyi doğru bulup bulmadığımı sordu. Biraz düşündüm. Sonunda tekzip etmeye karar verdim. Daha sonra hem avukatım, hem de Margaret, bana, bu tekzipte bulunmamış olsaydım daha akıllıca davranmış olacağımı söylediler. *New York Times*'ın haberi, cuntayı alaya almaktaydı. Tekzip etmek nedendi ki? Fakat ben de, bu haberin halk arasında, diktatörlerle işbirliği yapmak eğiliminde olduğum izlenimini uyandırabileceğinden kaygılanmıştım. Tekzibimin, böyle bir izlenimin doğmasını önleyeceğini düşünmüştüm.

Benim *New York Times*'ın haberini tekzip etmem, Pattakos'u şaşırtmış olmalı. Pattakos benim muhtemelen bönce davrandığımı düşünerek, bana bir tuzak hazırlamaya karar verdi. Tekzibimin yayımlanmasından kısa bir süre sonra, *Akropolis* gazetesinden bir muhabirin benimle görüşmesine izin verildi. Benimle mülakat yapmak için izin almış olduğunu söylediğinde çok şaşırdım. Soruları görmek istedim. Bazıları hapishanedeki yaşayışımla ilgiliydi; ama çoğunluğu siyasi nitelikteydi; darbe, cunta ve komünizm konusundaki görüşlerimi almaya yönelikti. Muhabire, söylediğim her şeyin yayımlanacağı konusunda güvence verip veremeyeceğini sordum. Omuzlarını kaldırarak, «Sansür olduğunu biliyorsunuz. Hiçbir güvence veremem» dedi.

«Bu şartlar altında size demeç veremem» dedim; «çünkü söylediklerimi bütünüyle yayımlamadığınız, ya da söylemediğim şeyleri yayımladığınız takdirde, düzeltme yapma olanağından yoksunum.» Beni ikna etmeye çalıştı, ama direttim. Bunun bir tuzak olduğunu anlamıştım.

Muhabir gittikten sonra kaygılanmaya başladım. Acaba demeç vermemiş olmam kötü olabilir miydi? Her halükârda istediklerini yayımlayıp bana atfedemezler miydi? Görüşmemiz sırasında hazır bulunmuş olan yüzbaşıya, «*Akropolis* gazetesi hakkında dava açarsam, benim için tanıklık yapar mıydınız? Hazır bulundunuz ve benim demeç vermediğimi biliyorsunuz. Ama buna rağmen bir şeyler basabilirler. O takdirde tanıklık yapmak ister miydiniz?» diye sordum.

Yüzbaşı, hayır anlamında başını salladı. «Dürüst bir insanım. Ama ailem var ve ailemi seviyorum. Tanıklığınızı yapamam. Beni anlayacağınızı umarım» dedi. Onu anlıyordum.

Aylar sonra, serbest bırakıldıktan sonra, ABD'yi ziyaret ettiğim sırada, hiçbir zaman vermemiş olduğum demeç yayımlandı. Albaylar, bir kere daha, «ne kadar dürüst ve doğru sözlü» olduklarını göstermişlerdi. Ne de olsa, Yunanistan'dan «yozlaşma»nın kökünü kazımak için idareyi devralmışlardı!

Avukatım Tutuklanıyor

Pattakos'un ziyaretleri ve benimle yaptığı garip telefon konuşmaları, hapishane yetkilileri ve «kişisel» gardiyanım açısından epeyce güç bir durum yaratmıştı. Nasıl davranmaları gerekiyordu? Acaba ilişkilerin iyileşmesi mi söz konusuydu? Bana gösterilen saygı artmıştı. Jandarma subayları artık benimle daha serbest konuşuyorlardı. Kurallar artık daha gevşek bir biçimde uygulanıyordu. Benim için en değerli olan şey, hücremin penceresinin yakınında durup, bana öğle ve akşam yemeklerimi getirdiği zaman Margaret'e açıkça selam verebilme özgürlüğünün tanınmasıydı. Hatta bir ya da iki kez, Margaret ziyaret için içeri girerken, «kazara» onunla karşılaşmama bile izin verilmişti. Ben de bu fırsatı kaçırmayarak onu kucaklamış, öpmüştüm.

Savunmam için gerekli notları hazırlamama —bu notlar hapishane yetkilileri tarafından kontrol edilmeksizin— izin verileceğine dair bazı belirtiler vardı. Avukatımla görüştüğüm oda da değiştirilmişti. Nispeten daha büyük olan ve hapishane personeline «ileri düzeydeki» derslerin verilmesinde kullanılan sınıf, bu iş için ayrılmıştı. Menios'la yaptığım görüşmelerde hazır bulunan, uzun boylu ve psikopat birisi olan Papanikolau'

ya, konuşmalarımıza kulak misafiri olamayacağı kadar uzakta oturması emredilmişti. Bu özgürlük —artık bütün tutuklulara tanınmaktaydı— benim için çok değerliydi; çünkü Menios'la dava ve ailem hakkında serbestçe konuşabiliyordum.

Pazarları çok güç geçiyordu. Ziyaret yasaktı. Onun yerine sağlanan tek şey sıcak duştu. Pazarları, sıcak suyun bulunduğu gardiyanlar duşunu kullanma ayrıcalığına sahiptim. Pazar gününü, pazartesiyi düşünerek tek başıma geçiriyordum. Pazartesi günü Menios erkenden geliyordu. Ama 30 Ekim Pazartesi günü gelmedi.

Saat yarımda Margaret ziyarete geldi. Gelir gelmez, «Haberler kötü, Menios'u götürdüler. Bu sabah erkenden evini bastılar. Silahları sakladığı yeri sordular. Evi aradılar, hiçbir şey bulamadılar. Ama onu yine de götürdüler. Kardeşini de tutukladılar» diye fısıldadı. Emekli bir jandarma yüzbaşısı olan kardeşi, Menios'a çok yakın birisiydi.

Margaret de, ben de çok sarsılmıştık. Menios mükemmel bir dosttu. Davamın yasal yönlerini iyi bilen tek kişi oydu. O olmadan iyi bir savunma yapmam olanaksızdı. Niçin tutuklanmıştı? Acaba onun da direnişe katıldığını mı düşünüyorlardı? Kanıtları var mıydı? Yoksa bu, beni Menios vasıtasıyla başka bir suça dahil etmek ve böylece beni Aspida davasında yargılamaktan kurtulmak için hazırlanmış bir hile miydi? Bunları anlamak için beklemekten başka çaremiz yoktu. Aradaki sürede ben avukatsız kaldım. İkinci avukatım, Stavros Kanellopulos pek fazla ilgilenmiyordu. Çok yetenekli birisi olmakla birlikte, benimle ve davamla olan ilişkisinin, kendisinin tutuklanmasına yol açabileceğinden endişe duyuyordu. Hep ihtiyatlı davranmıştı ve kendisine, davamı savunma konusunda Menios'a güvendiğim gibi güvenemezdim. Bundan başka, Menios'un başına gelenler, beni çok mutsuz kılmıştı. Karısı yeni doğum yapmıştı. Menios'un tutuklanmasına nasıl dayanacaktı?

Margaret, bana, Menios'un görüşmeden men edilmiş olduğunu söylemeyi başardı. Onunla birlikte Patras bölgesinden bazı arkadaşlarım da tutuklanmıştı. Güya gizli bir silah deposu bulmuşlardı. Tutuklananlardan bazılarına insanlık dışı işkenceler uygulanmıştı. Akıbetleri konusunda endişe duyuyordum. Daha önce tutuklanmış olan Antonis, Sakis ve Takis ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Dokuzar sene yemişlerdi. Cezalarını çekmek üzere Averof'tan Aegina'ya nakledilmişlerdi.

Şimdi bir de silah deposundan söz edildiğine göre, yeni tutuklananlara daha da ağır cezaların verileceği tahmin edilebilirdi.

4 Kasım Cumartesiydi. Margaret öğleyin ziyaretime gelmişti. Çocuklarımı da görmüştüm. Öğle yemeğinden sonra dinlenmiştim. Saat 16.30'da hücremin kapısına vurdum. Koridorda volta zamanım gelmişti. Hiç yanıt alamadım. Tekrar tekrar vurdum. Sonunda kapı açıldı. Bir jandarma, ne istediğimi sordu. Ona ne istediğimi söyledim. Zorla hücremin kapısından dışarı koridora çıktım. Koridorda ellerinde eldivenleri, şık ve uzun boylu bir teğmen duruyordu. Kusursuz gözüküyordu. Daha aşağıda başka bir teğmen daha duruyordu. Onun görünüşü de kusursuzdu. Yüzbaşı neredeydi? Gardiyanıma ne olmuştu? Uzun boylu teğmene doğru yürüyerek selam verdim. Tam onunla konuşmak üzereydim ki, yüzünün sertleştiğini gördüm. Başını başka tarafa çevirerek, selamıma karşılık vermedi.

Volta atmaya başladım. Kafam allak bullak olmuştu. Bu, yeni gardiyan olmalıydı. Peki bu ani değişiklik niyeydi? Eski gruba ne olmuştu? Yüzbaşının merdivenlerden çıktığını gördüm. Ona doğru yürüyerek, «Ne var, neler oluyor?» diye sordum.

«Gardiyanlar aniden değiştirildi» diye fısıldadı ve başka bir şey söylemeden yoluna devam etti.

Daha sonra aynı gece, kısa boylu ve çirkin bir üsteğmen gelerek durumu açıkladı. Bana «gardiyanlık etme» görevi, 13 subay ve erden oluşan yeni bir gruba verilmişti. Yeni talimatlar son derece katıydı. Nöbetçi erlerle konuşmam yasaklanmıştı. Ancak acil ihtiyaçlarımla ilgili basit isteklerde bulunabilecektim. Hapishane kural ve yönetmelikleri matematiksel bir kesinlikle uygulanacaktı. Nedenini sordum. Üsteğmen omuzlarını kaldırdı. Anlıyorum. Menios'a karşı açılan dava beni de kapsayacak şekilde genişletilmişti.

Kötü bir gece geçirdim. Hapisteki birine, hiçbir şey, gündelik hayatın değişmesi, kuralların sıkılaştırılması kadar ağır gelmez. Ertesi sabah Turnas'ı görmek istedim. Yeni kuralların, ikinci avukatımla, karımın ve çocuklarımın ziyaretlerini etkileyeceğinden korkuyordum. Korkmakta da haklıydım.

Turnas geldi. Bu sefer, azametten yanına varılmıyordu. «Bundan böyle, yanımızda bir jandarma subayı hazır bulunmaksızın sizinle konuşamam» dedi; «Artık, eskiden olduğu gibi, Kamu Düzeni Bakanlığının koyduğu özel kurallara tabisiniz. Ne avukatınız ne de karınız ve çocuklarınız, bizzat Kamu Düzeni Bakanının özel izni olmaksızın sizi ziyaret edebilirler.»

Şaşkına dönmüştüm. «Yargılanmakta olduğuma göre, normal bir tutuklunun sahip olduğu bütün haklara ben de sahibim; normal tutuklular da avukatlarını ve ailelerini görebilirler» diye karşılık verdim.

Turnas, «Siz normal bir tutuklu değilsiniz. Yasalar ve yönetmelikler sizin durumunuzda geçerli değil. Bay Papandreu, ulusun bir düşmanı olduğunuzu anlamalısınız. Ulusun varlığını sürdürebilmesi sizin akıbetinize bağlı» dedi. Sonra arkasını döndü ve gitti.

Margaret'i göremeyeceğim fikri, bana anlatılamayacak ölçüde acı veriyordu. O gün, sinirlerim son derece gergin bir biçimde, pencerede Margaret'i bekledim. Acaba yeni gelişmelerden haberdar mıydı? Bu durumu nasıl karşılıyordu? O pazar öğle yemeğimi getirmek için geldiğinde, hareketlerine son derece dikkat eder bir hali vardı. Başını kaldırıp pencereme bakamadı bile. Demek ki biliyordu. Ona da yeni talimatlar bildirilmiş olmalıydı. Nitekim bildirilmişti de. Kapım açıldı. Kısa boylu, çirkin üsteğmen içeri girdi. «Bay Papandreu, pencerenin yakınına gitmeniz, el ya da yüzünüzle birtakım hareketler yapmanız yasaktır. Sizi bir defaya mahsus uyarıyorum. Bu talimata uymadığınız takdirde, başka bir hücreye götürüleceksiniz. O zaman burayı ararsınız» dedi. Ben herhangi bir protestoda bulunamadan, çıkıp gitti.

O pencere, mahpusluğum boyunca benim için bir kurtarıcı olmuştu. Eskiden öğleden sonraları iskemlemi pencerenin yanına çeker, Aleksandras Caddesini seyrederek kendimden geçerdim. Bu, bir anlamda, ulaşabileceğimin biraz ötesinde sürüp giden hayata katılmayı ifade ediyordu. Eskiden geceleri arabaları seyrederdim. Birer birer geçip gitmelerine bakardım. Margaret'i, arabayla geçip gidene ve sigarasını yakana kadar seyrederdim. Bütün bunların da ötesinde, öğle ve akşam yemeklerimin verilmesi benim için olağanüstü önemli bir ayin haline gelmişti. Margaret'i, pencereden, ziyaret sırasında tel örgülerin arasından olduğundan daha net bir biçimde görebiliyordum. Margaret, genellikle çocukları da beraberinde getiriyordu. Bütün bunlar, içinde bulunduğum tecrit olmuşluğu kırıyor ve bana davamı sürdürmek için gerekli gücü veriyordu. Şimdi ne olacaktı? Yeni gardiyanlarıma, beni yalnızlıktan kurtaran bu zevke son vermeleri için sıkı talimat verilmiş olduğu açıktı. Orada, o anda boyun eğmemeye karar verdim.

Pencereyi büyük bir dikkatle inceledim. Aşağıdaki nöbetçilerin görüş alanı açısından inceledim. Jandarmaların görüş alanına girmeden, Margaret'i görmeye ve onun tarafından görülmeye çalışmalıydım. Bu, onların nasıl hareket ettiklerini öğrenmem gerektiği anlamına geliyordu. Nöbetçiler dört saatte bir değiştirildiğinden, her nöbetçinin alışkanlıklarını da öğrenmek zorundaydım. Bunu da hissettirmeden yapmalıydım. Pencerenin camını sildim, pencerenin kanatlarını, jandarmaların hareketlerini bunların cama yansımasından izlememi mümkün kılacak şekilde ayarladım. Daha sonra pencerenin yakınında durabileceğim bütün yerleri teker teker inceledim. Bunların sonucunda, muazzam bir çaba sarf ederek, işime yarayacak bir «strateji» geliştirdim. Ama haliyle her şey, hücre kapısının birdenbire arkamdan açılmayacağı varsayımına dayanıyordu.

Planlarım, üsteğmene malum olmuş olmalı. Bir sabah gelerek kapımda bir delik açmayı düşündüklerini söyledi. Böylece beni hücremde izleyebileceklerdi. Bu sefer, şiddetle protesto ettim. Bunun nedeni neydi? Üsteğmen, «Sağlığınız» diye karşılık verdi; «bir kalp krizi geçirdiğiniz takdirde, kapıya vurup bize haber veremeyebilirsiniz. Hayatınızdan biz sorumluyuz.» Protestolarıma rağmen planlarını uyguladılar. Bir marangoz gelip, delik açtı. Ama deliğin üstüne bir de açılır kapanır ince bir kapak yaptı. Bir çıkış yolu görerek onun mücadelesini verdim. Kapak açılmadan önce kapıya vurulmasını talep ettim. Bu bana, soyunuksam giyinme fırsatı verecekti. Alt tarafı, ihtiyacım olan şey bir uyarıydı. Üsteğmen razı oldu Jandarmaların «fazilet»i üstüne oynamış ve kazanmıştım.

Yeni nöbetçi dayanılmaz derecede sıkı davranıyordu. Aramızda tek bir söz bile edilmiyordu. Margaret'in ziyaretleri de yeni bir esasa bağlanmıştı. Şimdi, beni ziyaret etmek için, özel ve yazılı bir izin almak amacıyla şahsen Kamu Düzeni Bakanına gitmek zorundaydı. Bakan, bu izin belgelerini ancak sonu gelmeyen bir sürü soru sorduktan sonra imzalıyordu. Margaret, izin belgesini alabilmek için saatlerce beklemek zorunda kalıyordu. Tabii ki iznin verilmemesi olasılığı da her zaman söz konusuydu.

Ziyaretlerde Margaret'in bizi ayıran tellerin yanına gelmesine artık izin verilmiyordu. Telin bir metre kadar ötesine bir tahta konmuştu ve Margaret benden uzakta, tahtanın arkasında duruyordu. Bağırarak konuşmak zorunda kalıyorduk. Yunanca konuşuyorduk; İngilizce tek bir söz etmemiz bile yasak

tı. Görevli subay, aile sorunlarından biraz ayrıldığımızı hissetse hemen müdahale ediyordu. Hep kaba davranıyordu. Ziyaret, askeri bir harekât niteliğine bürünmüştü. En azından iki otomatik tüfekle birlikte beş jandarma hazır bulunuyordu. Ziyaret odası, ben oradayken ve Margaret içeri bırakılmadan önce aranıyordu.

Çocuklarla başgardiyanın odasında görüşmemize de artık izin verilmiyordu. Onlarla da cumartesileri on dakikalığına tellerin ardından görüşüyordum. İlk seferinde kızım Sofia'nın yüzünde beliren şaşkınlık ifadesini hâlâ hatırlıyorum. Sofia, ziyaretlerde, kucağıma oturup beni öpmeye alışmıştı. Genel ziyaret odasına gelip beni görünce, yüzü kireç gibi oldu. «Ama seni doğru düzgün göremiyorum bile baba» diyerek, ağlamaya başladı. Sonra da çıktı.

Mengene Daha da Sıkışıyor

Her geçen gün yaşam daha da zorlaşıyordu. Menios'tan hiçbir haber yoktu. Bir davanın hazırlanmakta olduğunu çıkartabiliyordum. Bu davanın beni de kapsaması olasılığı güçlüydü; çünkü Aspida davası diktatörler açısından pek de uygun değildi. Ayrıca o sonbahar, olağanüstü soğuk geçmişti ve Averof'ta hiçbir ısıtma tertibatı yoktu. Bir sürü kazağı üst üste giyiyor, gün boyunca eldivenlerimi çıkartmıyordum. Sonunda sağlığımdan endişe duyulduğu için, bana bir gaz sobası verildi. Gerçi koku yapıyordu, ama hayatı da çekilir hale getiriyordu.

Margaret, kralın bir darbeye girişebileceğinden beni haberdar etmeyi başarmıştı. Aslında buna dair söylentiler uzun bir süreden beri her tarafta dolaşıyordu. Saraya yakın çevrelerden biri, Margaret'e, kralın benden hapisten çıkartılabilmem için, onun yapacağı bir darbeyi onaylayan ve kendisine olan inancımı bildiren bir mektup istediğini haber vermişti. Reddettim. Margaret de bu kararıma katıldı. Kralın, Anayasaya ve Yunan halkına saygı gösterme konusunda hiç de albaylardan daha istekli olmadığını gayet iyi biliyordum. Anayasayı ihlallerden, darbeye yol açan gelişmelerden suçlu olduğunu bağışladığım anlamına gelecek hiçbir şey yapamazdım. Ne de, kendisine koruması için emanet edilmiş Anayasayı çiğneyerek albaylara yemin ettirmiş olduğunu unutabilirdim.

Buna rağmen darbe girişimi olduğu zaman hazırlıksızdım. Nöbetçiler arasında olağanüstü bir hareketliliğin farkına vardığım zaman, 13 Aralık öğleden sonra iki sularıydı. Emirler fısıldanıyor, jandarmalar kışlalarına koşuyor ve tepeden tırnağa silahlanıyorlardı.

Aynı anda, tepemde jetlerin uçtuğunu, Aleksandras Caddesinde tam Averof'un önünde tankların homurtusunu duydum. Kralın darbe yapmaya teşebbüs etmiş olduğu sonucunu çıkarmam zor olmadı. İyice heyecanlanmıştım. Bir çatışma cereyan ediyordu. Kendimi kralla özdeşleştirmek gibi bir isteğim hiç yoktu. Ama durumdan o derece de hoşnuttum. Bu çatışma, birtakım olasılıkları getiriyordu. Ama bazı tehlikeleri de içeriyordu. Albayların kazanacağı kesin bir zafer, uzun süre yönetimde kalmaları anlamına gelebilirdi. Heyecanım yatıştı. Yerini gelecek hakkında duyduğum kaygı, derin bir kaygı aldı. Dışarıda, Yunanistan'da bir yerde, bir kez daha ulusun yazgısı kararlaştırılıyordu. Ve ben hiçbir şey yapamıyordum. Mahpustum. Huzursuz huzursuz, bir aşağı bir yukarı yürümeye başladım. Oda yavaş yavaş kararıyordu. Birazdan Margaret akşam yemeğini getirecekti. Beni pencerede görmediği takdirde, hücremin ışığının yandığını görmediği takdirde, başka bir yere götürülmüş olduğum sonucuna varırdı. Bu da onu çok kaygılandırırdı.

Benim o zaman bilmediğim şey, Margaret'in gerçekten de son derece endişeli olduğuydu. Kralın darbesi hakkındaki haberi duyduktan kısa bir süre sonra, kendisine kralın adamlarının, beni darbede bir figüran olarak kullanmak üzere, Averof'tan kaçırmaya çalışabilecekleri söylenmişti. Ayrıca albayların da beni bir radyo mikrofonu önüne sürükleyip, kendi durumlarını sağlamlaştırmak için krala karşı konuşmaya zorlayabileceklerini işitmişti. Her iki durumda da hayatım tehlikeye girebilirdi. Bu, Margaret'i çok endişelendirmişti. O kadar endişelendirmişti ki, hemen Amerikan Büyükelçiliğine gitmiş ve onları bu konuda uyarmıştı. Margaret, o sıralarda hâlâ Amerikan Büyükelçiliğinin tarafsız bir gözlemci olduğunu sanıyordu

Ben, o zaman bütün bunları bilmiyordum. Ama Margaret'in gelme zamanı yaklaştığında, duvarın kenarından pencereye giderek, kanatlarını hafif araladım ve tam Margaret geldiğinde yakmak üzere bir sigara hazırladım. İşaretimi anlayacağını umuyordum. Tam zamanında geldi; yanında çocuk-

lar da vardı. Pencereye bakıyorlardı. Sigarayı yaktım. Kibritin parlamasını gördüklerini sanıyorum. Yemeğimi bıraktıktan sonra, Aleksandras Caddesinin karşı tarafındaki manava yürüdüler. Sanki benim orada olduğumu anladıklarını göstermek istiyormuşçasına, arada bir geri dönüp pencereme bakıyorlardı.

Ertesi sabah erkenden kapıya vurdum. Banyoya gitmek için direttim. Bir jandarma, otomatik tüfeği ateşe hazır vaziyette beni izliyordu. Şansımı deneyerek, «Kralın darbesi nasıl gidiyor?» diye sordum.

«Çok kötü» diye yanıt verdi; «Kral şimdi kaçıyor. Her tarafta yenilgiye uğratıldı.» İçimi bir üzüntü kapladı. Kralın zaferini istediğimden değil. Ama Kralın darbesinin böylesine toptan başarısızlığa uğramış olmasına kendimi bir türlü inandıramıyordum. Albaylar bu kadar güçlü müydü?

Hücreme döndüğümde, genç teğmeni pencerenin yanında oturur buldum. Gazete okuyordu. Yanında durarak başlıkları görmeye çalıştım. Gazeteyi bırakıp bana baktı. Sakin bir biçimde, «Parlamenter yozlaşmanın son izleri de ortadan kalktı; kral, İtalya'ya kaçtı» dedi. İnanamazmışçasına yüzüne baktım. Genç subayların krala karşı tutumu bu muydu? Bütün jandarma subayları fanatik kralcılar olarak bilinirdi. Ne olmuştu? Yeni bir şeyler mi cereyan ediyordu? Askeri cunta kendine özgü bir ideoloji mi geliştiriyordu? Darbe benim sandığımdan daha anlamlı bir devrim miydi?

Ertesi gün bazı işçiler geldiler. Yavaş yavaş ve gürültülü bir biçimde çalışarak hücremin dışında beş metre uzunluğunda ve üç metre genişliğinde bir kafes yaptılar. Artık bu kafes içinde volta atacaktım. İki silahlı jandarma, bir astsubay ve bir subay da kafesin içinde bulunacaktı. Volta sırasında tek bir söz bile edilmeyecekti. Beni bir umutsuzluk duygusu kapladı. Amaçları açıkça beni çökertmekti. Veya benden çok korkuyorlardı. Ama çektiğim bu acı fazla sürmedi. Cuntanın, kralın darbesine katılmış subaylar için af çıkarma kararı iyiye işaretti. Kendileri kralı sürgüne göndermişken, artık beni kralı devirmek amacıyla komplo düzenlemek suçundan yargılamaları çok zordu. Kendilerini zor kullanarak devirmelerine ramak kalmış bir grup subay ve politikacı için af çıkarırken beni, hiçbir zaman cereyan etmemiş bir darbeden dolayı mahkûm etmeleri de çok zordu. Yakında beni de içine alacak bir affın çıkartılacağını tahmin ediyordum.

Noeli Evde Geçiriyorum

22 Aralık Cuma günü akşam saat altıda bir jandarma kapıma vurdu. Bazı önemli yabancı ziyaretçilerim vardı. Onlarla, avukatımla görüştüğüm odada görüşmek için hazırlanmalıydım. Gaz sobamı da birlikte götürmek ister miydim? Bu, ziyaretçiler için de iyi olurdu. Bu durum, benim için olumlu bir sürprizdi. Hükümet, yabancıların beni ziyaret etmesine neden izin vermişti? Yazın İskandinav ülkelerinden gelen parlamenterler beni ziyaret etmişlerdi. Ülkelerine döndüklerinde, içinde bulunduğum şartları ayrıntılarıyla anlatmışlar, bu da cuntanın Batı Avrupa'yla ilişkilerinde bir sürü sorun yaratmıştı. Papadopulos aynı deneyi tekrarlamaya nasıl cesaret etmişti?

Ziyaretçilerimle görüştüm. Bunlar, Yunanistan'a bir araştırma göreviyle gelmiş olan Avrupa Danışma Meclisinin parlamenterleriydi. Araştırmalarını bitirdikten sonra Meclise bir rapor sunacaklardı. Bay Siegmann (Hollanda) ve Bay Silkin (İngiltere) bu işle görevlendirilmişlerdi. Yanlarında başka bir parlamenter, bir sekreter ve bir de Dışişleri Bakanlığından Yunanlı bir tercüman vardı. Beni ziyaret iznini bizzat Papadopulos'tan almışlardı. Serbestçe konuşabilirdim. Söylediğim hiçbir şey aleyhime kullanılmayacaktı. Bu benim için Allahın bir lütfuydu. Politika konusunda konuşabilme ve demokratik ülkelerden gelmiş zeki insanlarla serbestçe haberleşebilmenin değerini takdir edebiliyordum. Darbeden önceki şartlara geri dönülmesi olasılıklarına kadar birçok konu üstünde durduk. Siegmann ve Silkin, en çok ülkeye demokrasiyi geri getirmenin olasılık ve yöntemleri konusunda benim kişisel değerlendirmemi öğrenmek istiyorlardı. Onlarla, çok açık bir biçimde en azından iki saat konuştum. Sorumluluğun kime ait olduğunu açıkça belirttim. Papadopulos'un bu rejimin geçici olduğuna dair sık sık ileri sürdüğü iddiaya inanmadığıma da işaret ettim.

Ertesi gün, yani cumartesi günü Margaret'le çocukların ziyareti, yeni tutukluların gelmesi dolayısıyla biraz gecikti. Ziyaret yerine geldiğimde saat 12.45'ti. Hapishane radyosunun haberleri vermeye başlamasına tam 15 dakika vardı. Margaret'i, George'u ve annemi, moralleri biraz düzelmiş buldum. Atina'da yakında serbest bırakılacağıma dair söylentiler dolaşıyordu; ama hiçbirimiz inanmak istemiyorduk. Benzer söylentiler daha önce

de çıkmıştı. Konuşmamızın temel konusu, Noeli hapishanede geçireceğim düşüncesiydi. Bu fikir, Margaret'i dehşete düşürmeye başlamıştı. Noel, onun için bir dönüm noktasıydı. Hep, talih bize Noelden önce gülmezse, Noelden sonra hiçbir zaman gülmeyebilir diye düşünmüştü. Saat 13.00'te radyo haberleri vermeye başladı. Birbirimize duyurabilmek için seslerimizi yükselttik. Birdenbire bütün binada kulakları sağır edici bir tezahürat koptu. Margaret şaşırmıştı. «Ne oluyor?» diye sordu. «Herhalde bir spor haberidir» dedim, «tutuklular spor haberlerinden hep heyecanlanırlar.» Fakat oğlum George araya girerek, «Yok, yok» dedi. «Af kelimesi duydum. Hatta genel afla ilgili bir şeyler söylendiğini duydum.»

İnanamadım. Daha doğrusu inanmak istemedim. Bu, o kadar iyi bir haberdi ki, doğru olamazdı. Margaret'in yanında duran subaya dönerek, «Radyo aftan mı bahsetti?» diye sordum. «Bilmiyorum. Radyoya aldırmayın. Siz karınızla konuşun» dedi. Margaret'in yanaklarından yaşlar süzülmeye başlamıştı bile. «Hayır, Margaret» dedim, «bu kadar duygusal olma. Eğer af varsa bile, bunun beni de kapsayacağını bilmiyoruz ki.»

Tam bu sırada. Turnas belirdi. «Neler duyuyorum? Neler duyuyorum?» dedi. Fareyle oynayan bir kedi gibiydi. «Ne olup bitiyor?» diye sordum. «Af filan gibi bir şey mi ilan edildi?» Turnas gülümsüyordu. «Benim duyduğum buydu» dedi ve avluya doğru yoluna devam etti.

Ziyaret bitmişti. Margaret, George ve annem gitmek zorundaydılar. Margaret, «Eğer af çıktıysa, seni niye burada tutuyorlar? Seni hemen şimdi eve götürmek istiyorum» diye ağlıyordu. Onlar ayrıldıktan sonra, en küçük üç çocuğum, Sofia, Nikolas ve Andreas geldiler. Beni başgardiyanın odasında ziyaret ettiler. Onlar da haberi duymuşlardı, çok heyecanlıydılar.

Biraz sonra bütün kuşkular ortadan kalktı. Turnas içeri girdi. «Evet» dedi; «affedildiniz. Başbakan biraz önce herkesin, Andreas Papandreu'dan en son Yunanlıya kadar herkesin affın kapsamına girdiğini açıkladı.» İlk defa olarak mutlu olmak için kendime izin verdim. Çocuklar durmadan beni öpüyor, ne zaman eve geleceğimi soruyorlardı. Sorularını Turnas yanıtladı: «Birkaç saat içinde. Resmi Gazete elimize geçer geçmez babanızı serbest bırakacağız.» Ertesi gün, yani Noel arifesi akşam saat 19.00'dan önce serbest bırakılmadım.

Hapiste kaldığım süre zarfında hiçbir şey bana haberi duymamla serbest bırakılmam arasında geçen zaman kadar acı vermemişti. Bu süre, hiç bitmeyecekmiş gibi geldi. İçimdeki kuşku her geçen saat büyüyordu. Ayrıca Averof'un, buradaki yaşantımın gerçek çirkinliği açıkça ortaya çıkmıştı; çünkü artık bu gerçekleri kendimden saklamak zorunda değildim. Artık duygularımı kontrol altında tutmak ve kendimi, beni beklediğini düşündüğüm uzun hapis yılları için disiplin altına almak zorunda değildim. Nöbetçiler, jandarmalar, herkes tamamen değişmişti. Hoş gözükmeye çalışıyorlardı. Bütün kurallar unutulmuştu. Genç jandarma subayları benimle serbestçe konuşmaya başladılar. Değer yargılarını hemen açığa vuruyorlardı: Papadopulos'un sadık hayranlarıydı. Politika dünyası hakkında besledikleri tek duygu nefretti. Kralın, Papadopulos'u devirme girişimine kızmışlardı. Benim hakkımda ise kafaları karışıktı. Takındığım milliyetçi tutumdan çok etkilenmişlerdi; ama benim komünistler için bir paravana olduğuma inanıyorlardı. Af, onlar için, Papadopulos'un benden yararlanmaya, benimle işbirliği yapmaya karar verdiği anlamına geliyordu. Papadopulos'un bazı değerlerinin benimkilerden çok da farklı olmadığını düşünüyorlardı. Hatta biri, o sıralarda moda olan şu şakayı bile yaptı: «Papandreu ile Papadopulos arasındaki fark nedir? Her ikisi de krala ve kurulu düzene karşıdır. Bir karga hiçbir zaman başka bir karganın gözünü oymaz.»

Benim hakkımda sahip oldukları düşünceler, beni bir parça dehşete düşürdü. Papadopulos'un, benim kendisiyle işbirliği yapabileceğim şeklinde bir düşünceye sahip olması olasılığı, beni daha da fazla dehşete düşürdü.

Pazar günü, yani Noel arifesinde, Margaret tekrar ziyaretime geldi. Endişelenmeye başlıyordu. Burakılmam niye bu kadar uzun sürmüştü? Resmi Gazete niçin hâlâ gelmemişti? Bir aksilik mi çıkmıştı? Aslında aksilik yoktu. Ama afla ilgili bazı sorunlar olduğu görülüyordu. Bazı cunta üyeleri, Papadopulos'un aşırı gitmiş olduğunu düşünüyorlar; affın kapsamını daraltmak için bir formül aranıyordu. Ama benim adımdan özel olarak söz edilmiş olduğundan, o konuda yapacakları bir şey yoktu. Andreas Papandreu'nun serbest bırakılması gerekiyordu. Ama serbest bırakılmayı bekleyen binlerce siyasal tutuklu ne olacaktı? Sonunda varılan karara göre aftan yararlanan siyasal tutukluların sayısı 300'ü geçmiyordu.

Hava kararmıştı bile. Hücremin penceresinden, caddenin karşı tarafında serbest bırakılmamı beklemek üzere toplanmış birçok tanıdık yüzü seçebiliyordum. Resmi arabalar gidip geliyordu. Jandarmalar her seferinde küçük kalabalığı dağıtıyordu. Bekliyordum. Nihayet 18.30'da Turnas hücreme geldi. Hazırdılar. Karım dışarda bekliyordu. Turnas'la beraber ofisine gittim. Burada bir kamu savcısı beni bekliyordu. «Şansınız var. Bunun için ulusal hükümete derin bir şükran duymalısınız. Ama bir daha illegal faaliyete girişirseniz, çok daha sert davranacağız» dedi. Nutuk dinleyecek halim yoktu. Gerekli işlemlerin yapılmasını istedim. İmzalamam gereken kâğıtlar vardı. Bunları imzalarken, Turnas'la savcı arasında geçen bir konuşmaya kulak misafir oldum. Affın şartlarına göre, hapishanenin yanında Averof hastanesinde tutulmakta olan ünlü Besteci Mikis Teodorakis'in de serbest bırakılması gerekiyordu. Babası dışarda onu bekliyordu. Ama savcı, kararnamenin kaleme alınışında bir boşluk keşfetmişti. «Dikkatli» bir yorum yapıldığı takdirde affın onu kapsamayacağını öne sürüyordu. Turnas memnun gözüküyordu.

Turnas bana döndü. Biraz önce, Jandarma Binbaşısı Rakicis'in beni eve götürmek üzere geleceğini haber almıştı. «Ama karım ne olacak» diye sordum; «saatlerdir bu anı bekliyor?» Turnas omuzlarını kaldırdı; «Onu evde görürsünüz» dedi. Kendisine gitmesi söylenmeden önce, onu görmekte direttim. Bu, en azından benim serbest bırakıldığıma inanmasını sağlayacaktı. Karımı içeri getirdiler. Onu öptüm, benden önce eve gitmesi gerektiğini söyledim. O sırada Rakicis geldi. Karım ona dönerek, «Ben de sizin cipinizle gelebilir miyim?» diye sordu. Ama Rakicis bunu reddedince, ayrıldı. Zaten ben de 20 dakika sonra evdeydim.

Arkadaşlarımdan oluşan büyük bir grup evimin etrafında toplanmıştı. Birkaç jandarma da, «kamu düzeni»nin bozulmamasını sağlamak için bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. George, evden dışarı çıktı. Ona sarıldım, merdivenleri çıkarak ön kapıya gittik. Burası en son gördüğümde, bir mezbahayı andırıyordu. Teypte sevdiğim bir parça çalıyordu. Margaret, çocuklar ve birçok dostum karşılamak için beni bekliyorlardı. Yeniden evdeydim.

Ertesi gün Noeldi ve hepimiz için mutlu bir gündü. Ama, beklediğimden daha kısa bir süre sonra, diktatörlüğün ağırlığını omuzlarımda hissetmeye başladım. Serbest bırakılmış

tım, bu doğruydu ve artık Averof'ta değildim. Ama hepimiz, Yunanistan ve onun bir parçası olarak ben esaret altındaydık. Evim siyaset arkadaşlarımla dolu değildi. Telefon çalmıyordu. Ve tek başına bir jandarma, evimin dışında caddede bir aşağı bir yukarı yürüyordu. Daha öğle olmadan, ben de, Margaret'in, çocukların, dostlarımın, Yunan halkının 21 Nisandan beri duymakta olduğu hisleri duymaya başlamıştım. Ülkemiz «işgal» edilmişti. Papadopulos ve uşaklarının lütfuyla yaşıyor, soluk alıyorduk. Ama gelecek hakkında düşünemeyecek, ona karşı mücadeleye en iyi biçimde nasıl katılabileceğimi kararlaştıramayacak kadar yorgundum. Kendimi çok zayıf hissediyordum. Midem bana ıstırap veriyor, bacaklarım sağlam basmıyordu. Bu, Averof'ta geçen 8 ayın bedeliydi.

Noel akşamı, yemek için Kastri'ye, babama gittik. Bu, uzun süreden beri kafamda canlandırdığım bir andı. Bu an yaklaştıkça beni bir korku kaplıyordu. Bütün bu olanlardan sonra beni tekrar görmenin yaratacağı şokun babam için çok fazla olabileceğinden korkuyordum. Korkumun aksine onu olağanüstü mutlu buldum. Onu hiç o geceki kadar rahatlamış görmemiştim. Yeniden birlikteydik. Sınırlı bir anlamda da olsa özgürdük; birbirimizi görüyor, birbirimizle konuşuyor, birlikte şarap içiyorduk. O, Margaret ve ben o gece saatlerce konuştuk.

Babam, beni niçin serbest bıraktıklarını tam olarak anlayamıyordu. Benim uzun yıllar hapiste kalacağıma inanmıştı. Sonunda, bunun kralın darbesiyle açıklanması gerektiği sonucuna vardı. Papadopulos'un, kralla olan bağları koptuktan sonra, batıyla ilişkilerini onarmaya ihtiyacı vardı. Af, bu yönde yararlı bir adım olabilirdi. Krala verdiği mektuptan, kral kazanmış olsaydı benim hâlâ hapiste olacağıma dair kanaatinden de o zaman bahsetti. Gelişmeler konusunda pek de iyimser değildi. Papadopulos, silahlı kuvvetler içindeki durumunu şimdi sağlamlaştırabilirdi. Modern bir diktatörlüğe karşı direnmek, zor ve yıllar alacak bir işti. Kısa sürede demokrasiye dönüş konusunda tek umut, batı demokrasileriydi. Bunlar, sağlam ve uzlaşmaz bir tutum takındıkları, cuntayı moral, askeri ve ekonomik bakımlardan tecrit edebildikleri takdirde, rejim çökebilirdi. Rejim silahlı güce dayanıyordu, ama ordunun rejime olan sadakati, NATO'nun ve Amerika'nın rejimi desteklemesine bağlıydı. Bu destek çekildiği takdirde ordu, cunta rejiminin kendi çıkarlarına ve aynı zamanda ulu-

sun çıkarlarına karşı olduğu sonucuna varmak zorunda kalacaktı. Babam, eğer olanak bulursam, Yunanistan'dan ayrılmam, yurtdışına gidip oradan cuntaya karşı mücadele etmem gerektiği şeklindeki düşüncesini de, bana o zaman söyledi. «Burada pek fazla bir şey yapamazsın» dedi; «her hareketin yakından gözlenecek. Seninle temas kuran herkesten hemen direniş faaliyetlerine katılıyor diye kuşkulanacaklar. Sonunda seni tekrar tutuklayacaklar, ya da öldürecekler. Yurtdışında yararlı olursun. Yabancı dil biliyorsun, batıyı tanıyorsun ve hayatının epeyce bir kısmını Amerika'da geçirdin. Gitmeye hazırlanmalısın.»

Kafam karışmıştı. «Bana pasaport vereceklerini düşünüyor musun?» diye sordum. Başını salladı. «Pek sanmam; ama bir kez başvurmaktan bir zarar gelmez. Başvurun geri çevrilirse, gizli olarak gitmek için gerekli hazırlıkları yapmalısın» dedi. Kabul ettim. Ertesi sabah İçişleri Bakanlığına başvurdum. Aynı zamanda yurtdışına gizlice çıkmak için de hazırlıklara giriştim.

Denizi görmeyi çok istiyordum. Denizi de hemen hemen özgürlük kadar özlemiştim. Margaret, çocuklar ve ben Lagonissi'ye gittik, morale ihtiyacım vardı. Denizin bunu sağlayacağını ummuştum. Ama gezimiz boşuna oldu. Hayatımda ilk defa deniz bana hüzün verdi.

Parlamentodan birkaç arkadaşım beni ziyaret etme cesaretini gösterdiler. Ama ben en çok avukatım Menios'u, Sakis'i ve siyasal ofisimin müdürü olan Antonis'i görmek istiyordum. Giderek bir sahtekârlıktan ibaret olduğu daha iyi anlaşılan genel affa rağmen, hâlâ hapisteydiler. Sakis ve Antonis sonunda serbest bırakıldılar. Ayrı ayrı ziyaretime geldiler. Aynı şekilde adını açıklamak istemediğim başka bir arkadaşım daha geldi. Kendisine cinsel işkence de dahil olmak üzere, inanılmaz işkenceler yapılmıştı. Sakis'e de işkence yapılmıştı. Dişleri kırılmıştı. Fiziki bakımdan çöküşün eşiğindeydi. Birlikte akşam yemeği yemiştik. Sakis sonra bir kalp krizi geçirdi. Bir iskemleye çökerek solumaya başladı. Doktora gözükmeyi reddetti. Bunun kendisini yeniden birtakım yetkililerle karşı karşıya getirebileceğini, kendisinin artık yetkili metkili görmek istemediğini söyledi. Benim sağlığım da kötüleşmişti. Eski siyasi sekreterim Antonis Stratis'le bir göz doktoruna gitmeye karar verdik. Yeni bir gözlüğe ihtiyacım vardı. Yolda, Atina'ya girdiğimiz sırada bir nöbete tutuldum. Nedenini bulamıyordum,

ama nefes alamıyordum, bayılmak üzereydim. Göz doktoru yerine Atina'nın önde gelen hastanelerinden Evangelismos'a gittik. Bazı ilaçlar verdiler, o gün hastanede yattım. Gece olmadan eve dönmeme izin verdiler.

Hayat, umduğum gibi çıkmamıştı. Aileme yakın olmak şahane bir duyguydu, ama diktatörlüğün koyu gölgesi altında yaşamak da çekilir gibi değildi. Korku ve umutsuzluk, Atina'nın ve Yunanistan'ın hayatına egemendi. Ve bu yüzeysel durgunluğun gerisinde yürekli insanlar, despotlara karşı bir direniş ağı örmek için canla başla çalışıyorlardı. Bu, çetin bir işti.

The New York Review of Books'un 9 Kasım 1967 tarihli sayısında yayımlanan Ronald Steel'in, «Yunanistan'dan Bir Mektup»u, tam da benim salıverilişimden sonra yaşadığım yalnız ve bunaltıcı günlerde gözlemlediğim Yunanistan'ı anlatıyordu:

«Geçen nisandan bu yana Yunanlılar, parlamentoları kapatılmış, Anayasaları askıya alınmış ve siyasal partileri yasaklanmış olarak sıkıyönetim altında yaşıyorlar. Basın susturulmuş; gençlik örgütlerinin çoğu dağıtılmış; işçi sendikaları hükümetin denetimi altına sokulmuş, devlet dairelerinde temizlik yapılmış; belediye başkanları ve yerel görevlilere işten el çektirilmiş; radyo, sinema ve tiyatroya sıkı bir sansür uygulanmaya başlanmıştır. İnsanlar sokaklardan toplanmakta, haftalarca ortadan kaybolduktan sonra sonunda yakınları tarafından askeri cezaevlerinden birinde bulunmaktadır. Telefonlar dinlenmekte, mektuplar açılmakta, sıradan konuşmalar muhbirlerce polise ihbar edilmekte, açık eleştiriler ise şiddetle cezalandırılmaktadır. Hapse atılanlar, yalnızca örgütlü bir muhalefetin önderleri olduklarından kuşkulanılanlardan ibaret değildir; mevcut rejime göre 'muzır yalanları' yayan herkes hapsedilmektedir. Üstelik cuntanın istikrarından kuşku duymaktan ona Kraliçe Frederika'nın izlediği siyaset üstüne spekülasyon yapmaya kadar her şey, 'muzır yalan' kapsamına girmektedir. Bu tür davaların tümüne kararları temyiz edilemeyen askeri mahkemelerde bakılmaktadır.... Yeni rejimin iktidarı ele geçirmesinden bu yana kırk bini aşkın insanın hapse atıldığı sanılmaktadır. Bunların çoğuna yöneltilen suçlamalar 'solculara sempati duyma'nın ötesine geçmemektedir. Tutuklananlardan birçoğu rejimi desteklemeye ve ileride siyasal faaliyette bulunmamaya söz verdikten sonra salıverilmişlerdir.... Albaylar, iktidarlarını sağlamlaştırmak için, kendilerine karşı bir

muhalefete dönüşme olasılığı bulunan her şeyi silip süpürme yolunu seçmişlerdir. Yeni rejime sadakatinden kuşkulandıkları yüzlerce subayı emekliye sevkedip, rejimin ayakta kalmasına hizmet edenleri terfi ettirerek, polisi ve orduyu muhaliflerinden temizlemişlerdir.... Yüksek kademelerdeki birçok devlet memuruna da siyasal nedenlerle işten el çektirilmiştir.... Ortodoks Kilisesi bile Yeronimos Kotsonis'in başpiskoposluğa getirilmesiyle cuntanın denetimi altına sokulmuştur. Eğitim üstündeki denetim sıkılaştırılmıştır; öğretmenler, öğrencilerinin okul dışındaki davranışlarından sorumlu hale getirilmiş olup, 'kendi tutum ve davranışları, mevcut sosyal rejime ve ulusal ideallere uygun görülmediği takdirde' işten atılma tehdidi altındadırlar. Basın, sansürün kıskacı altındadır.»

İşte Averof'un kapıları açıldığı zaman karşılaştığım Yunanistan buydu.

Bu arada babam, eğer olanak varsa pasaportumu alma işlemini hızlandırmam, eğer bu olanaksız gözüküyorsa ülkeden gizlice ayrılmaya hazırlanmam için peşimde koşup duruyordu. Kulağına, yakında bir «kaza»ya kurban gideceğim şeklinde söylentiler gelmişti. Kısa zamanda ülkeden ayrılmamı gerekli kılan başka bir neden daha vardı. Averof'tan serbest bırakılmam çeşitli söylentilere yol açmıştı. Bunlardan en önemlisi, cuntayla benim aramda bir yakınlaşmanın söz konusu olduğu şeklinde olanıydı. Söylentinin kaynağı sağcı karargâhlardı ve bu söylentiye inananlar vardı. Papadopulos ve cuntasının Aspida'nın bir uzantısı olduğu ve aslında baştan beri cuntanın gerçek önderinin ben olduğum söyleniyordu. Tutuklanıp hapse atılmam, kralı aldatmak amacıyla düzenlenmiş bir plandan ibaretti. Artık «planımız» başarıya ulaştığına göre, hükümetteki yerime geçip komutayı ele alabilirdim. Bu, saçma sapan bir söylenti olmasına karşın arkadaşlarımın kafalarında bile bazı kuşkular yaratmaya başlamıştı. Başlarından o kadar çok şey geçmişti ki, her şeye, hatta bu söylentiye bile inanmaya hazırdılar.

13 Ocakta Margaret'le ben, Amerikan Büyükelçisini evinde ziyaret ettik. Bunu babam önermişti. Şeklen bu ziyaretin amacı, büyükelçiye hükümetinin, darbenin ilk saatlerinde yaptığı müdahale için teşekkür etmekti. Bu müdahale, büyük olasılıkla hayatımı kurtarmıştı. Ziyaretimizin gerçek amacı ise, kralın darbesinin başarısızlığa uğraması ve kralın Roma'ya sürgüne gitmesinden sonra, büyükelçiliğin Papadopulos reji-

mine karşı tutumu konusunda mümkün olduğu kadar çok bilgi edinmekti. Büyükelçi Talbot gayet dostça davrandı, konuşmaktan da kaçınmadı. Hatta en çok konuşan oydu. Durumdan hoşnut olduğu açıktı. Kendisi bunu açıkça belirtmedi, ama sesinin tonu onu ele veriyordu. George Papandreu'yu İranlı Musaddık'a benzetiyordu. Kütüphanesinden İran hakkında bir kitap çıkartarak, bize bazı pasajlar okudu. George Papandreu ile Kral Konstantin arasında ortaya çıkan temmuz krizinin, İran'da Şahla Musaddık arasında ortaya çıkan krizin aynen tekrarı olması hayret verici değil miydi? İran üstüne kitaplar okumalıydım; o zaman Yunanistan'da cereyan etmiş olanları daha iyi anlayabilirdim. Talbot, daha sonra Papadopulos rejimi ve bu rejimin ABD'yle olan ilişkileri hakkında konuştu. Papadopulos ölçülü ve sağduyulu birisiydi. Siyasal bakımdan dirayetliydi. Ne yazık ki çevresinde Albay Ladas gibi aşırı düşüncelere sahip birkaç subay bulunmaktaydı. ABD, Papadopulos'un cuntadaki aşırı unsurlar tarafından devrilmesini önlemek için, ona sağladığı manevi desteği arttırmak zorundaydı. Aslında ABD, uzun zamandan beri, Yunanistan'daki siyasal yaşantıda önemli bir rol oynamamaktaydı. NATO yardımı da aslında sanıldığı kadar büyük değildi ve giderek azalmaktaydı. Yardımı tamamen kesmenin bir anlamı yoktu. Böyle bir şey, NATO'yu zayıflatırdı; daha da kötüsü, ülkeye yeni bir anayasa kazandırmak için gerçekten çalışan Papadopulos'un ılımlı eğilimlerini desteklemek için kullanılabilecek bir olanağı ortadan kaldırırdı. Talbot, referandumun tarihinin saptanmasında önemli bir rol oynamış olduğunu kabul etti. Şimdi ise, hazırlanan anayasanın makul ve kabul edilebilir bir anayasa olması için etki yapmaya çalışacaktı. Sonra sıra seçimlere gelecekti. Ama buna daha vardı. Seçimler herhalde 1972'den önce yapılamazdı. Sonunda ülke yeniden demokrasi dünyasına dahil olacaktı. Ama sabırlı olmak zorundaydık.

Talbot'a, «Yunanistan'da demokrasinin yok edilmesini önlemek için Amerika darbe gecesi müdahale edemez miydi?» diye sordum. Talbot, darbe sırasında yapabilecekleri hiçbir şeyin olmadığını söyledi. O zaman Margaret şöyle bir soru sordu: «Peki, darbe komünist ya da solcu bir darbe olsaydı?» Talbot, tereddütsüz, «O zaman tabii ki müdahale eder ve darbeyi ezerdik» diye karşılık verdi.

Talbot, Amerika'ya gitmeyi isteyip istemediğimi sordu. Birçok akademik teklif almış olduğumu biliyordu ve kendisine,

vize verme yetkisi verilmişti. Vize ister miydim? Pasaportum olmadığını, zaten o sırada ABD'ye gitmek gibi bir niyetimin de bulunmadığını söyledim. Kendisinin, daha doğrusu Başkan Johnson'un, aslında albayların kendisine sağlığımın iyi olduğunu ve bana iyi muamele edileceğini bildirmelerinden sonra müdahale etmiş olduğunu söyledi. Yani aslında müdahaleye gerek kalmamıştı.

Bu konuşmayı babama naklettiğim zaman, yüzü buruştu. Çünkü her zamankinden daha açık bir biçimde, Amerikalıların Papadopulos'u sonuna kadar desteklemeyi düşündüklerini anlamıştı.

Çok daha sonra, ben Paris'teyken, Talbot, cuntaya başka bir ihsanda daha bulundu. Şubat ortalarında büyükelçilik, Talbot'la yapmış olduğum konuşma hakkında basına bir demeç verdi. Demeç, iki ana noktaya değinmekteydi. Benim konuşma sırasında, geçmişte Amerikan aleyhtarı bir politika izlemiş olmaktan pişmanlık duyduğumu ifade ettiğim iddia edilmekteydi. Ayrıca benim, büyükelçiliğin Papadopulos rejimine karşı izlediği siyaset konusunda tamamen hemfikir olduğum da ileri sürülmekteydi. Bu açıklama, beni de, Margaret'i de şaşkına çevirdi. Tamamen yalandı. Ama açıklamanın içeriği bir yana bırakılsa bile, Talbot'un bir vatandaşla yaptığı özel bir konuşmanın içeriğini açıklamaya karar vermesi, diplomasi tarihinde eşi görülmemiş bir uygulamaydı. Burada anlaşılması zor olan şey, Talbot'un niçin beni yanıt vermeye kışkırttığıydı; çünkü o zamana kadar Amerikalıların izlediği siyasetle doğrudan bir çatışmaya girmemek için çok dikkat etmiştim. Washington'a gidip, Amerikan siyasetinde bir değişiklik yapılması olasılığının ne olduğunu görmeyi planlamıştım. Böyle bir olanak varsa, bunu yok etmek istemiyordum. Talbot planımı öğrenmiş olmalıydı. Davranışının amacı da herhalde benim planımın etkisini mümkün olduğu kadar azaltmaktı. Tabii ki bu açıklama üstüne basına bir demeç verdim. Demecim şöyleydi:

«*Bay Talbot'la yaptığım iddia edilen konuşma tamamen yalandır.*

Amerikan Büyükelçiliğinin ve Yunanistan'daki Amerikan ajanlarının, Yunanistan'da oynadıkları yıkıcı rolden dolayı suçluluk duygusuna ve benim bu konuda Amerikan Hükümetine ve Kongresine yapacağım açıklamalardan korkuya kapılarak, ABD'ye yapmam daha önceden planlanmış gezi sırasında etkin bir rol oynamamı engellemek için çalışmaya karar ver-

dikleri anlaşılmaktadır. Yunanistan'daki çirkin temsilcileriyle, ülkemizdeki demokratik güçler arasında bir seçim yapmak, Amerikan halkına düşmektedir.

Yunanistan'daki Amerikan Büyükelçiliğinin gösterdiği samimiyetsizliği teşhir etmek zorunda kalmam, benim için çok esef verici bir durum yaratmaktadır. Burada, söz konusu demecin basına bizzat Bay Talbot tarafından mı, yoksa onun adına elçilik personelinden birisi tarafından mı verildiği önemli değildir. Önemli olan, bu insanların, cuntaya, Yunan halkını köleleştirmek ve Yunanistan'da insanlık onuru adına ne varsa yok etmek şeklindeki iğrenç görevinde yardımcı olabilmek için en alçakça yöntemleri tereddüt etmeden kullanmış olmalarıdır. Çünkü benim Amerikan Büyükelçiliğinin Yunanistan'daki cunta rejimini desteklemesini onaylamamın tasavvur dahi edilemeyeceği açıktır. Yunanistan'daki totaliter rejim tarafından 8 ay tek başıma bir hücrede tutulduktan sonra, ABD Büyükelçiliğinin Yunanistan'ın diktatörleriyle 'düzgün ilişkiler' içinde olmasını onaylamam esasen biraz zor olurdu.

Daha fazla dikkati çeken bir nokta da, bana yönelttiği saldırılarda Yunan cuntasının bile ABD Büyükelçiliğinden daha ihtiyatlı davranmış olmasıdır. Pattakos, sağlığımla ilgili sorusu üzerine sağlığımın iyi olmadığını söylediğimde, beni kötü niyetle suçlamayı düşünmemişti. Ama tabii aramızda geçen konuşmayı bütünüyle açıklamayı da uygun görmemişti. Çünkü kendisine, Yunanistan'dan ayrıldıktan sonra da fikirlerime ve siyasal geçmişime sadık kalacağımı ve Yunan halkı istediği takdirde bir politikacı olarak Yunanistan'a geri döneceğimi açıkça belirtmiştim.

Amerikalı meslektaşlarımın ve ABD'deki liberal güçlerin özgürlüğüme kavuşmam için sarf ettikleri yiğitçe çabaları düşündüğümde, ülkelerinin Yunanistan'daki temsilcilerinin, karanlık ve zalim güçleri desteklemek için başvurdukları aşağılık yöntemleri açıklamakla onlara daha fazla sıkıntı vermek zorunda kalmam beni ziyadesiyle mutsuz kılıyor.

Yunanistan'a demokratik kurumların barışçı yoldan geri getirilmesi olanaklarını tehlikeye düşürmemek için, bugüne kadar, Yunanistan'daki ABD ajanlarının ülkemde oynadıkları yıkıcı role değinmekten kaçınmıştım. Ama artık bu tavrımı sürdürmemin olanaksız olduğu sonucuna vardım.»

15 Ocak Pazartesi günü, İçişleri Bakanlığından bir albay bana telefon etti. Pasaportum hazırdı. Almak için şahsen git-

mek zorundaydım. Pasaportumu bana Başbakan Yardımcısı Pattakos bizzat vermek istiyordu. Bu işten pek hoşlanmamıştım. Çünkü Pattakos'un ve cuntanın benimle bir çeşit «pazarlığa» girişmek için hazırladığı seziliyordu. Albaya, kendilerine tekrar telefon edeceğimi söyledim. Babamı görmek için hemen Kastri'ye gittim. O da endişeliydi. Sorunu tartıştık, şöyle bir karara vardık: Pasaportumun hiçbir kayda bağlamadan verilmesi konusunda şansımı denemek için Pattakos'a gidecektim. Ne olursa olsun, ileri sürülecek hiçbir şartı kabul etmeyecektim. Pasaportumu vermeseler bile pek fark etmezdi. Nasıl olsa ülkeden gizlice ayrılmam için gerekli bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Ayrılmam yalnızca birkaç gün gecikirdi.

Aynı gün akşam saat 20.00'de Pattakos'a gittim. Elinde pasaportum masasında oturuyordu. «Oturun Bay Papandreu. Nasılsınız?» dedi. Gülümsüyordu.

«Averof'taki son görüşmemize göre çok daha iyiyim» diye yanıt verdim.

«Ama size kötü muamele etmedik, değil mi?» dedi.

«Tek başıma bir hücreye hapsedilmem dışında, özellikle yapılan bir kötü muamele görmedim.»

Pattakos sözlerini şöyle sürdürdü: «Şimdi ne yapmayı planlıyorsunuz? Kamuoyunu bize karşı harekete geçirmek için mi yurtdışına gidiyorsunuz?»

Konuya böyle doğrudan girmesi beni şaşırtmıştı. Şu karşılığı verdim:

«Yurtdışına gitmemin nedenlerinden biri, sağlığımı yeniden kazanabilmek. Kendimi iyi hissetmiyorum. Ne yapacağım sorusuna gelince, bunun yanıtı da açık. Akademik kariyerimi yurtdışında, politik kariyerimi ise Yunanistan'da yaptım. Hep aynı değerlere hizmet ettim. Fikirlerimle ve geçmişimle tutarsız bir davranışa girmek niyetinde değilim. Bunlara sadık kalacağım.»

Pattakos'un yanıtı kafamı karıştırdı: «Tabii, anlıyorum. Makul bir görüş. Babanız ne düşünüyor? Yurtdışına gitmenizi istiyor mu?»

«Evet, istiyor» dedim.

«Peki babanız, şartlar izin verdiği zaman yeniden politikaya dönmenizi istiyor mu?»

«Evet. Başka türlü olması mümkün mü?»

«Peki siz politikaya dönmeyi düşünüyor musunuz?»

«Yunan halkı dönmemi isterse, döneceğim.»

«Bizim hakkımızda, izlediğimiz politika hakkında ne düşünüyorsunuz?»

Bu sefer gerçekten şaşırmıştım. «Bunu söylememi gerçekten istiyor musunuz?» diye sordum. Başını salladı. «Öyleyse eğitimden başlayalım. Ülkeyi en azından elli yıl geri götürdünüz. Eğitim sistemimizi mahvettiniz» dedim.

Pattakos, öfkesini belli ederek, «Yasalarımızı dikkatli bir biçimde okudunuz mu?» diye sordu.

«Yok, fırsat bulamadım. Biliyorsunuz, hapisteydim» dedim.

«Öyleyse önce yasaları okuyun. Fikrinizi değiştirip değiştirmeyeceğinize o zaman karar verin.»

Konuşmamı sürdürdüm: «Yunan ekonomisini arapsaçına çevirdiniz. Ekonomiyi, sanki bir alayı idare eder gibi idare etmek istiyorsunuz. Her gün yeni bir yasa, yeni bir kararname çıkartıyorsunuz.»

«Yani yeterince katı davranmadığımızı mı söylemek istiyorsunuz?»

İçimden gülmek geldi, ama gülmedim. Herhalde «alay»la ilgili benzetmem kafasını karıştırmıştı. «Ama en önemli sorun, demokratik kurumların yok edilip, bir diktatörlüğün yerleştirilmesi. Yunan halkı totaliter bir rejime tahammül edemez ve etmeyecektir» diye sözlerimi sürdürdüm.

Pattakos kızdı: «Ama yeni bir anayasa çıkartacağımıza söz verdik. Bize inanmıyor musunuz?»

«İki sorun var» dedim, «nasıl bir anayasa ve ne zaman? Sonra seçimler ne zaman ve kimin denetimi altında yapılacak?»

Pattokos daha da kızdı: «Siz bir politikacısınız. Ve seçimlerin tarihini ilan etmemizin görevimizi tamamladığımız anlamına geleceğini de biliyorsunuz. Sizi şaşırtacağız. Seçimler, hiç ummadığınız bir zamanda yapılacak.»

Sonra bana pasaportumu vererek ayağa kalktı; «Bay Papandreu, size ve ailenize iyi şanslar dilememe izin verin» dedi.

İlk bakışta ne diyeceğimi şaşırdım. Sonra «Ben de Yunanistan'a iyi şanslar dilerim» dedim ve dışarı çıktım.

Pasaportumu almıştım. Olan biteni pek açıklayamıyordum. Hiçbir pazarlık önerilmemiş, hiçbir şart ileri sürülmemişti. Niye böyle davranıyorlardı? Benim bütün direniş çabalarının odak noktası haline gelebileceğimden mi endişe duyuyorlardı? Yeniden hapse atılmamın —direnişe katıldığım takdirde bu

kaçınılmaz hale gelecekti— uluslararası planda doğuracağı tepki mi onları kaygılandırıyordu? Yoksa Yunanistan'dan ayrıldıktan sonra akademik kariyerime geri dönüp, Yunanistan'ı ve özgürlük mücadelemizi unutmamı mı bekliyorlardı? Ya da ülkeden ayrılmamın, özellikle de bu kendileri tarafından verilen bir pasaportla gerçekleştiği takdirde, siyasi dostlarımın gözünde itibarımı düşüreceğini mi umuyorlardı? Bu soruları bugüne kadar yanıtlandırabilmiş değilim.

Elimi çabuk tutmaya karar verdim. Hemen Air Franc'a giderek, ertesi sabah erkenden Paris'e hareket edecek bir uçakta yerlerimizi ayırttım. Cuntadakilerin bazı art niyetlerinin olmasından ve cunta içinde bu garip karar hakkında anlaşmazlık çıkmasından kuşku duyuyordum. Biletleri alırken, en son ana kadar adlarımızı açıklamamalarını rica ettim.

Margaret'le birlikte babama gittik. Ayrılmadan önce beraber yiyeceğimiz son akşam yemeği olacaktı. Aslında bu, babam hayattayken onunla yediğimiz en son akşam yemeği oldu. Babam, işin bu kadar kolay hallolmuş olmasına bir türlü inanamıyordu. Durmadan pasaportuma bakıyor, sayfalarını karıştırıyor, bir yerinde bir eksiklik bulmaya çalışıyordu. Sonunda pasaportumda her şeyin tamam olduğuna kanaat getirerek sevindi. Merkez Birliğinin diktatörlük ve direniş konusundaki tutumuyla, yurtdışında izlemem gereken çizgi konusunda etraflı bir tahlil yaptı. Batı demokrasilerini harekete geçirmenin gerekliliği üzerinde ısrarla durdu. Benim bu görevi üstlenmemi istiyordu. Bana yurtdışında Merkez Birliğinin temsil yetkisini verdi. Vedalaşıp ayrıldık. Bahçeye giden merdivenleri inerken, arkama döndüm. Gülümseyerek el sallıyordu.

Geceyi hazırlanmakla geçirdik. Sabah 5.30'da havaalanındaydık. Gerekli formaliteleri tamamladıktan sonra, transit bekleme salonuna geçtik. Acaba her şey tamam mıydı? Tam bu sırada sivil elbiseli birkaç kişinin bana doğru geldiğini gördüm. Söylediklerine göre pasaportum tamamdı; ama eski bir milletvekili olduğumdan dolayı yurtdışına çıkmam için pasaport yetmezdi. Yurtdışına çıkmama bir engel olmadığına dair Albay Ladas'ın imzası gerekiyordu. Böyle bir belgem var mıydı? Böyle bir belgem yoktu ve başımın dertte olduğunu anlamıştım. Kızgınlığını belirtmeye karar verdim. «Bildiğiniz gibi» dedim; «bu pasaport bana dün gece verildi. Verdiğiniz pasaportlar artık işe yaramıyor mu? Pasaportu bana veren makam başka bir belgeye daha ihtiyacım olduğunu bilmiyor muydu?

Beni niçin daha önce uyarmadılar! Gidin, Başbakan Yardımcınızı uyandırın. Onunla konuşmak istiyorum.»

Şaşırdılar. «Ama onu uyandırmak için vakit daha çok erken» dediler.

Daha da fazla kızmıştım. «O zaman hemen burada bir basın toplantısı yapar ve hükümetiniz hakkında düşündüklerimi açıklarım» dedim. Birkaç dakikalığına ayrıldılar. Üstlerine telefon edip talimat almaya gitmişlerdi. Biraz sonra gülümseyerek döndüler ve özür dilediler.

Uçak havalanırken, Attika üstünde şafak söküyordu. Sofia dışarıya bakarak, «Yunanistan'ı seviyorum» dedi. Sonra sustu. Hepimiz susuyorduk.

ULUSAL DEVRİM

Rejimin «Geçiciliği» Üstüne

Kralın ülkeden ayrılması ve etkinliğini yitirmesiyle, Papadopulos ve cuntası diktatörlük rejimine kendi damgasını vurmak için ihtiyaç duyduğu serbestliği elde etmiş oldu. Zaman geçtikçe rejimin temel nitelikleri belirginleşti; herkesin görüp değerlendirebileceği duruma geldi.

Her Yunanlının aklına gelen ilk soru, rejimin ne kadar süreceğiydi. Cunta, diktatörlüğü geçici olarak mı uygulamaya niyetliydi? Yoksa Yunanistan'da siyasal yapının sürekli bir öğesi mi olmak istiyordu? Cuntacılar önceleri rejimlerinin geçici olduğunu, o günlerde mevcudiyetinden kuşku duyulamayacak bir «ulusal tehlike»yi önlemek için iktidara el koymuş olduklarını iddia ediyorlardı. Uygun şartlar yaratıldığında, ülkeyi «hakiki ve sorumlu» demokrasiye yönelteceklerdi. Bu, halkın, sorumlu yurttaşlar olarak hareket etmek için yeterli «olgunluğu» kazandığı zaman gerçekleşecekti. «Devlet düşmanları», sosyal rejimi yıkmaya yönelen, huzursuzluk yaratan «bilinçli ajanlar» pişman olacak ya da yalnız kalacak, Yunan toplumunun sağlıklı kesimlerinden tecrit edileceklerdi. Büyük yurttaş kitlesi, «kurtarıcılar»ın başa geçtiği 21 Nisan 1967 gününe dek Yunan kamu yaşantısına damgasını vurmuş olan bölünme ve çürümeyi, geçmişin tutkularını yavaş yavaş bir yana bırakacaktı. Yunanistan hastaydı; onu ameliyat etmek gerekiyordu. İyileşmesi için hareketsizliğe ihtiyacı vardı. Yaralar sarılıncaya, ulusal çıkarlara adanmış «yeni bir ruh», çürümüş partizanca davranışları silip süpürünceye, Yunanlılar, ülkeyi uçurumun kenarına dek getiren siyasal önderliği ve ateşli sloganları unutuncaya dek, bir cendere içinde kalmalıydı bu hasta. «Hakiki demokrasi»ye ulaşmak için bir anayasa metni gerekliydi. Hem «çağdaş» hem de «demokratik» olmalıydı yeni anayasa. Yunan toplumunun özel sorunlarını hesaba katmalı «He-

lenizmin ve Hıristiyanlığın yüce gelenekleri»ne sadık kalmalıydı. Kollias Hükümeti döneminde hazırlanan ilk taslak, Mitrelias taslağı, ülkenin ihtiyaçlarına cevap vermemişti. Eski kurulu düzenin müdahalelerinden kurtulmuş olan albaylar yeni bir metin taslağı hazırlayabilir, «özgür ve açık» tartışmalardan sonra bu taslağı halk oyuna sunabilirlerdi. Referandum 1968 Eylülünün sonuna dek gerçekleşecekti.

Gerçekten de bir anayasa metni hazırlandı ve 29 Eylül 1968'de referanduma sunuldu. Oy kullananların yüzde 92'si onayladı bu metni. Ancak 1,5 milyon Yunanlı oylamaya katılmamıştı. Bu 1,5 milyon insan, referanduma katılmayanların bir yıla kadar hapis cezasına çarptırılacağı tehdidine rağmen sandık başına gitmemişti. Yüzde 92'lik oy oranı rejimin totaliter bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktaydı. Albaylar totaliter rejim modelini taklit etmeye çabalarken çok ileri gittiler. Gazeteler, radyolar, ilan tahtaları, halkı yeni anayasa için, «ulusal hükümet ve ulusal devrim» için «evet» oyu kullanmaya zorluyordu. Kimin evet, kimin hayır oyu verdiğinin tesbit edileceği söylentileri yayılıyordu. «Büyük Birader» herkesin oyunun rengini bilirdi. Ama yine de hiçbir şey şansa bırakılmamalıydı. Seçim mahallerinde, evet oylarının bulunduğu bölmeler, hayır oylarının bulunduğu bölmelerden uzağa yerleştirilmişti. Hayır oyu kullanmakta direten bir yurttaş, böylece kararını açığa vurmak zorunda kalacaktı. Seferi kıyafetiyle duran subayın, aralarında polisten ve gizli servisten adamların da bulunduğu sivil kişilerin gözleri önünde hayır bölmesine doğru ilerleyecekti. Bütün bu önlemlerin dahi yeterli olmayacağı düşünülerek, her bölgeden sağlanacak evet oylarının miktarı ayrı ayrı saptanmıştı. Kotalarını dolduramayan bölgeler kendileri bilirlerdi; gereken yapılacaktı.

Ne var ki, eğer referandum cuntacılara ve taraftarlarına bir parça ümit verebilmişse, bu ümitler de bir ayı aşkın bir süre sonra, 3 Kasımda yapılan George Papandreu'nun cenaze töreninde Atinalıların kitleler halinde yaptıkları protesto gösterileriyle yok oldu. 4 Kasım tarihli *New York Times*'ın manşeti şöyleydi : «Papandreu'nun cezane töreni protesto gösterisine dönüştü.» Gazete şunları yazıyordu :

«*Bugün binlerce Yunanlı, Papandreu'nun Atina'daki cenaze törenini, 18 aydır iktidarı elde tutan ve ordu tarafından desteklenen rejime karşı bir meydan okuma gösterisi haline getirdiler. Eski Başbakanın bayrağa sarılı tabutunu Atina me-*

zarlığına doğru taşıyan cenaze arabasının geçtiği 4 kilometrelik yol üzerine büyük bir kalabalık birikmişti... Tüm siyasal faaliyetleri yasaklayan sıkıyönetimi hiçe sayan kalabalık, parlamenter demokrasiye dönüş çağrısında bulundu... Darbeden bu yana yapılan ilk önemli gösteriydi bu... 'Kalabalık, rejimin 29 Eylülde yaptığı Anayasa referandumuna tepki olarak, 'OCHI' sloganını attı; 'Hayırlarımız nerede? karıştırmışsınız' diye bağırdı.»

Böylece George Papandreu, ölümüyle demokrasi davasına son büyük hizmetini yapmıştı; cuntanın, referandum ve askeri rejimin geniş halk kitlelerince onaylandığı konusunda, yaratmak istediği efsaneyi yıkmıştı.

Yunanistan'daki durum üstüne bir rapor hazırlayan Van der Stoel, Avrupa Konseyi Danışma Meclisinin Ocak 1969 toplantısına konuya ilişkin şu gözlemlerini sundu :

«27) Aralık 1967'de Yunanistan'ı ziyaretleri sırasında seleflerim Bay Siegmann ve Bay Silkin'e Yunan Hükümeti tarafından verilen sözlere dayanılarak çıkarılan 361 Sayılı Kararda Meclisin Anayasa referandumunun 'herkesin serbestçe demokratik bir kampanya yürütmesini olanaklı kılacak uygun koşullar altında düzenlenmesini' güvence altına almaya çalışması kararlaştırılmıştı. İleri sürülen koşullardan hiçbirinin yerine getirilmemiş olduğunu ifade etmek zorundayım.

28) Referandum, sıkıyönetim altında yapıldı. Nisan 1968' de Yunanistan'ı ziyaret ettiğimde, gerek referandum kampanyası, gerekse referandumun kendisi sırasında sıkıyönetimin kaldırılıp kaldırılmayacağı sorusuna Yunan Hükümetinin değişik üyelerinden farklı yanıtlar almıştım. Dışişleri Bakanı Bay Pipinelis bana kesinlikle serbest ve dürüst bir referandum yapılacağına dair güvence vermiş ve kişisel kanısına göre sıkıyönetimin referandum sırasında kaldırılması gerektiğini belirtmişti. Ancak, böyle bir şey gerçekleşmedi.

29) Mayıs raporumda (belge 2384) hukukçulardan oluşan bir komisyonun hazırladığı ilk Anayasa taslağı üstünde 'kamuya açık tartışmalar'ın nasıl yürütüldüğünü anlatmıştım. Kuramsal olarak, her Yunan yurttaşının hükümete mektup, posta kartı ya da gazetelerde bu amaçla yayımlanan formlardan göndermek suretiyle Anayasa taslağına ilişkin görüşünü açıklama hakkı vardı. Mayıs raporumda bu usulün neden gerçek anlamda ve ciddi bir demokratik tartışma olarak değerlendirilemeyeceğini de açıklamıştım.

31) Anayasa hakkındaki bütün bu 'tartışmalar' sırasında siyasal lider ve partiler bu konudaki gerçek görüşlerini açıklama olanağına sahip değildiler. Siyasal partilerden hiçbiri Anayasa taslağını tartışmak üzere tek bir toplantı bile yapamadı. Siyasal liderleri halktan uzak tutmak için mümkün olan her şeyin yapılmış olduğu anlaşılmaktaydı. Üstelik önde gelen siyasal şahsiyetlerden bir bölümü o sırada hapiste, sürgünde ya da evlerinde göz hapsinde bulunmaktaydı. Birçoğu ise sürekli polis gözetimi altındaydı. Bu yüzden kampanya sırasında örgütlü bir siyasal muhalefet mevcut değildi.

32) Bazı bölümlerini eylül raporumda (belge 2467) aktardığım Bay Averof'un makalesi dışında, Anayasa taslağına ilişkin olumsuz yorumlardan hiçbirinin yayımına izin verilmedi; hatta olumsuz yorumda bulunanlardan bazıları sürgünle cezalandırıldı. Muhalefetin bastırılması öyle boyutlara vardırıldı ki, bir Amerikalı kadın turist arabasına 'ochi' ('hayır') etiketi yapıştırdığı için Amerikan Büyükelçiliğinin içine kadar takip edildi. Anlaşılan o sıralarda Atina'da görülen tek 'ochi' buydu.

33) Gerçi içlerinde eski başbakanlardan Bay George Papandreu ve Bay Kanellopulos'un da bulunduğu bazı siyasal liderler, referandumdan altı gün önce 23 Eylül 1968'de serbest bırakıldılar. Ama Başbakan Bay Papadopulos, 16 Eylül 1968'de bu liderlerin serbest bırakılacağını ilan ettiği konuşmasında, 'Tekrar yanlış bir adım atıp beni kendilerini yeniden hapse atmak zorunda bırakmayacaklarını umarım' demişti. Aynı konuşmada Bay Papadopulos 'tutuklu olan komünistleri serbest bırakarak' halkın 'huzur ve barışını' bozmayacağını da eklemişti. Aynı şey, başarısız kralcı karşıdarbeden sonra işlerinden çıkarılıp sürgüne gönderilen subaylar için de söz konusuydu. Referandumdan birkaç gün önce salıverilen siyasal liderler haliyle kampanyaya katılma olanağını bulamadılar.

34) Yunan halkı, referandumdan önce 17 ay boyunca hükümetin yürüttüğü bütünüyle tek yanlı bir propagandaya maruz kaldı. Hükümet darbeden sonra tüm propaganda araçlarını tekeline almış ve her türlü karşı kampanyayı bastırmıştı. Eylül raporumda da belirttiğim gibi, bana ulaşan bilgilere göre, köylerin önde gelenlerine kendi köylerinde anayasa lehine kesin bir çoğunluk çıkmasını sağlamaları için sürekli baskı yapılmaktaydı.

38) 19 Eylül 1968'de çıkartılan bir hükümet kararnamesiyle, yaşı 21 ile 70 arasında olan ve kayıtlı bulunduğu seçim merkezine 500 km'den daha yakın bir yerde oturan herkesin referandumda oy kullanması zorunlu hale getirildi. Buna uymayanlara ise, bir yıla kadar hapis, para cezası, çalışma izninin ve sürücü belgesinin iptali, yeni pasaport ya da kimlik kartı verilmemesi gibi yaptırımlar getirilmekteydi.

39) Bütün bunları göz önünde bulundurarak, referandum öncesinde Meclise sunduğum raporda şu görüşü dile getirmiştim : '29 Eylül referandumunda Anayasanın çok rahat bir çoğunlukla kabul edileceği kanısındayım.' Ancak referandumun hangi koşullar altında yapıldığını dikkate alarak şunu da eklemiştim : 'Referandumda Anayasa lehinde ortaya çıkacak bir çoğunluk, mevcut hükümet için bir güvenoyu olarak değerlendirilemez'.

40) Meclisin 385 Sayılı Kararında şunlar belirtilmekteydi : 'Anayasa taslağına ilişkin referandum öncesinde var olan koşullar demokratik bir kampanyanın özgürce yürütülmesini olanaksız kılmıştır. Yunan Hükümetinin açıkladığına göre referandum 21 Nisan 1967'de ilan edilmiş olan sıkıyönetim altında yapılacaktır ve bu yüzden halkın isteğini özgürce yansıtması beklenemez.'

41) Referandum sonuçlarına gelince, oyların yaklaşık yüzde 92'si evet, yüzde 8'i ise hayırdı. Ancak oy kullanmayanların yüzde 22,5 civarında olması ve Atina ve çevresindeki evet oranı yüzde 77,3 iken ülkenin geri kalan kısmında bu oranın yüzde 96,4 olması, ülke çapındaki toplam rakamlardan daha fazla anlam taşımaktadır. Oy kullanmama oranının yüksekliği önce iç göçe bağlanmaya çalışıldı. Sonra bu açıklamadan hemen vazgeçildi. Hükümet sözcüsü Bay Stamatopulos, geçmiş seçimlerle karşılaştırıldığında yüzde 25'lik oy kullanmama oranının normal olduğunu söyledi. Ancak geçmiş seçimlerle bu tür bir karşılaştırmaya gitmek doğru değildir; çünkü son referandumda oy kullanma yurttaşlar için bir yükümlülük haline getirilmiş, oy kullanmama hapis, yurttaşlık haklarının yitirilmesi ya da işten çıkarılma gibi yaptırımlara bağlanmıştır. Bu etkenler göz ardı edilse bile, oy kullanmama oranı yine de yüksektir. 1946 referandumunda aynı oran yüzde 13,3, yani şimdikinin yaklaşık yarısı kadar idi.

42) Referandumdan iki hafta sonra, Başbakan Yardımcısı Pattakos referandumda oy kullanmayan Yunanlı seçmen-

lerin polise oy kullanmama nedenlerini açıklayan yazılı ifade vermek zorunda olduklarını ilan etti. Doktor raporu, mazeret sayılabilirdi. Sunulan belgeler kamu savcısı tarafından incelenip ilgili kişi hakkında yasal soruşturma yapılıp yapılmayacağına karar verilecekti.

43) Referandumun yürütülüş biçimine gelince, bu konuda ileri sürülen şikâyetlerden biri seçim kabinlerine bir yığın evet pusulasına karşılık yalnızca bir iki hayır pusulası konmuş olmasıydı. Bana ulaşan bilgiler arasında en azından bazı seçim sandıklarında seçmenlerin seçim kabinlerini kullanmalarına izin verilmediği de yer almaktadır. Bazı yerlerde seçim sonuçlarının tahrif edildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu tür yöntemlere ne ölçüde başvurulduğunu saptamak zordur. Kesin sonuçların açıklanmasında çok yavaş davranıldı. Kampanyada hazır bulunmak üzere davet edilmiş olan meslektaşımız Dr. Miller (İngiltere) bu konuda şu yorumu yapmıştır : 'İnsanlar evet oyu kullanmaya zorlandılar ... ama kanımca esas tahribat daha önce Anayasaya karşı örgütlü bir muhalefete izin verilmemek suretiyle yapılmıştı.'

44) Hükümet daha referandum yapılmadan önce çok büyük oranda evet oyu beklediğini ve bu durumu rejimin desteklenmesi olarak değerlendireceğini açıklamıştı. Başbakan İkinci Yardımcısı Bay Patilis, Messolongi'de yaptığı bir konuşmada şöyle demişti : 'Bütün Yunan halkının evet diyerek ulusal devrimin yaptığı büyük hizmetleri onurlandıracağından eminim... Yunanistan, tüm uygar dünya, için bir örnek haline gelmelidir ve gelecektir.' 27 Eylül 1968'de ise hükümet sözcüsü Bay Stamatopulos şunları söylüyordu : 'Hükümetin siyasal icraatı içinde en önemli yeri anayasa tuttuğuna göre, referandumda evet demenin hükümetin kendisini onaylamak anlamına geleceği açıktır.' Hükümet referandum sonucunu, rejimin onaylanması olarak kutladı. Bay Papadopulos, 30 Eylül 1968' de Yunan halkına verdiği bir mesajda referandum sonuçlarını yorumladı. Devrimin artık yeni bir aşamaya girmiş olduğunu söyledi. Bu aşamada 'tüm ulusal kurumların tam ve üretken biçimde işlemeleri sağlanana' kadar ülke yeni anayasa çerçevesinde yönetilecekti. Anayasanın bazı maddelerinin askıya alınması yalnızca geçici bir önlemdi ve her geçen gün demokrasinin sınırları biraz daha genişletilecekti.

45) 3 Kasım 1968'de yapılan ve rejime karşı ilk önemli kitle gösterisine yol açan George Papandreu'nun cenaze töre-

ninde en çok atılan slogan, Anayasa referandumunun gecikmiş bir protestosu olarak 'ochi' (hayır) sloganıydı. Sıkıyönetime rağmen muazzam bir halk topluluğu —bazı basın kaynaklarına göre 300 bin kişi— şu sloganları bağırdılar : 'Özgürlük istiyoruz! Sen hâlâ Başbakanımızsın! Kahrolsun diktatörlük!' vb.»

Yeni Anayasa için yapılan referanduma ilişkin bu değerlendirmeden sonra, bu Anayasanın içeriğine de değinmek yerinde olacak. 1968 Anayasası yalnızca lafta taçlı demokrasiyi kurmayı amaçlamaktadır. Aslında son kertede iktidarı silahlı kuvvetlere ve Yunan bürokrasisinin üst kademelerinden belli kesimlere veren ve bu niteliğiyle bir eşi daha bulunmayan bir anayasadır.

Yeni Anayasanın en çarpıcı özelliği yeni, dokunulmaz ve özerk bir anayasal güç yaratmasıdır. Bu dördüncü güç silahlı kuvvetlerdir. Anayasanın 131. maddesinde şöyle denilmektedir :

«1 — Orduda muvazzaf subayların terfi ve emeklilik işlemleri Milli Savunma Bakanlığının tavsiyesi ve yüksek rütbeli generallerden oluşan Hizmet Konseyinin kararı üzerine yayımlanacak olan kraliyet kararnamesi ile yürürlüğe girer.

2 — Milli Savunma Bakanı, Konseyin kararını uygun bulmadığı takdirde konuyu en yüksek rütbeli subaylardan oluşan genişletilmiş konseye götürebilir. Bakanlık bu işlemi karar kendisine bildirildikten sonra en geç 15 gün içinde yerine getirmek zorundadır.

3 — Yüksek rütbeli subayların atanma ve nakil işlemleri, yapısı yasayla belirlenmiş ve en yüksek rütbeli subaylardan oluşan Hizmet Konseyinin kararıyla yürürlüğe girer.

4 — Konseyin bu maddenin kendisine sağladığı yetkilere dayanarak alacağı kararlar Milli Savunma Bakanlığı açısından bağlayıcıdır ve bu cümleden olarak kararların yürürlüğe konması için yerine getirilmesi gerekli olan idari işlemler 'Devlet Konseyi'nin onayından geçmez.»

Böylece, albayların anayasası silahlı kuvvetleri gerek biçimsel açıdan, gerekse özü itibariyle sivil hükümetin kontrol alanının dışına çıkarıyor, özerk, kendi kendini yöneten bir organ haline getiriyordu.

1968 Anayasasının ikinci özelliği (madde 54) ise, eski kraliyet konseyi örnek alınarak biçimlendirilmiş olan yeni bir kuruma, «Ulusal Konsey»e tanıdığı rolle ilintiliydi. Bu yeni yüksek organ, aslında biçimsel olarak devletin başı durumunda olan kralın fiili işlevlerinden önemli olanlarını kendi üstüne

almaktaydı. Ulusal Konsey, biri silahlı kuvvetler komutanı olmak üzere, en çok beş üyeden meydana gelmekteydi. Böylece askeri bürokrasi devlet piramitinin üst kesimine getirilmiş oluyordu.

Yeni Anayasanın daha da düzenbazca olan bir diğer yanı, bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasını öngörmesiydi. Bu yeni organ tüm siyasal süreci güçlü bir biçimde denetim altına alacak yetkilerle donatılmaktaydı. Üyeleri ömür boyu görev yapmak üzere seçilen Anayasa Mahkemesinin yapısını düzenleyen 98. maddenin bellibaşlı bentleri şunlardı:

1 — Anayasa Mahkemesi üyeleri Bakanlar Kurulunun tavsiyesi ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin oybirliğiyle yapacakları öneri dikkate alınarak çıkarılacak bir kraliyet kararnamesiyle atanır.

2 — Anayasa Mahkemesi üyeleri on bir kişiden ibarettir; ancak bu sayı Bakanlar Kurulunun tavsiyesi ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin oybirliğiyle yapacakları öneri dikkate alınarak çıkarılacak bir kraliyet kararnamesiyle on beşe çıkabilir.

3 — Anayasa Mahkemesi üyeleri : (a) Kıdemli yargıçlar, hukuk profesörleri ve tanınmış hukukçular, (b) Genel olarak toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel alanlarda önemli roller üstlenmiş tanınmış şahsiyetler, çeşitli toplumsal bilim dallarına katkılarda bulunmuş bilim adamları, üniversite profesörleri ve yüksek kademelerdeki kamu görevlileri arasından seçilir.

4 — İlk kez oluşturulacak olan Anayasa Mahkemesinin on bir üyesinden altısı bu maddenin üçüncü bendinde belirtilen (a) kesiminden, geri kalan beşi ise (b) kesiminden seçilecektir. Atamalar Bakanlar Kurulunun tavsiyesi üzerine çıkarılacak olan kraliyet kararnamesiyle gerçekleştirilecektir.

Böylece cunta, Anayasa Mahkemesinin 106. madde tarafından yüksek yetkilerle donatılmış olan üyelerinin ilk on birini kaydı hayat şartıyla atayacaktı.

«1 — Anayasa Mahkemesi; hükümetin, Meclis Başkanının ya da Anayasa ve Parlamento kurallarına göre bu hakka sahip bir partinin başvurusu üstüne, devlet başkanının, Meclis başkanının ve hükümetin Anayasaya göre sahip olduğu yetkilerin anlam ve kapsamı konusunda karar verir.

2 — *Anayasa Mahkemesi;* (a) *yasama ya da yürütme işlemlerine karşı başvurular; parlamento seçimlerinin hazırlık ya da yürütülmesine ilişkin konular; gerek seçilme süreçlerinin yasalara, gerekse seçilenlerin aranan koşullara uygunluğu açısın-*

dan milletvekili seçimlerinin geçerliliği hakkında; (b) Adalet Bakanlığı ya da yasalarla belirlenmiş ilgili herhangi bir kimsenin istemi üstüne ve Denetmenler Konseyi tarafından çelişik kararların yayınlanması durumunda, bir yasanın, kanun hükmünde kararnamenin ya da bunların belirli maddelerinin Anayasaya uygunluğu konusunda; (c) *mevcut Anayasayla yetki alanına giren tüm diğer konularda karar verir.*

3 — *Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Başkanın emri üstüne Resmi Gazete'de yayınlanırlar ve bu kararlar yayın tarihinden itibaren yasa niteliğini kazanırlar.*»

Anayasa Mahkemesinin yukarıda belirtilen yetkileri ile demokratik ülkelerdeki benzer organların, örneğin Birleşik Devletler'deki Yüksek Mahkemenin yetkileri arasındaki biçimsel benzerlik aldatıcıdır. Bunların arasında son derece önemli bir fark vardır ve bu fark 106. maddenin 2 (a) ve 2 (c) bentlerinde ifadesini bulmaktadır. Bu bentler, Anayasa Mahkemesini siyasal sürecin denetimi konusunda diktatörce yetkilerle donatmaktadır. Halk egemenliği ilkesi çiğnenerek, Mahkeme, Yunan halkını sürekli bir siyasal vesayet altında tutmanın temel aracı haline getirilmektedir. Üstelik siyasal sürecin totaliter niteliğini kuvvetlendirmek için getirilmiş başka maddeler de vardır. 56. maddenin 2. bendinde şöyle denmektedir:

«*Mevcut siyasal ya da toplumsal sisteme yönelik etkinlikleri yüzünden herhangi bir cezaya çarptırılıp bu cezaları kesinleşmiş olanlar, seçme hakkından yoksun bırakılırlar.*»

Ayrıca 61. maddenin 2. bendine göre eğer bir kimse,

«(f) *amacı mevcut siyasal ya da toplumsal sistemin devrilmesine yönelik fikirlerin oluşturulması ve uygulanması ya da ülkenin toprak bütünlüğünün bozulması olan bir parti, örgüt, dernek ya da birliğe aktif olarak katılmaktan bir cezaya çarptırılmış ve bu ceza kesinleşmiş ise, ömür boyu*» aday olamaz ve milletvekili seçilemez. Böylece parlamenter işleyiş, demokratik kurumları alaya alan bir komedi haline getirilmektedir. Dolayısıyla parlamentonun işleyişine ya da iktidarın yasama ile yürütme arasındaki dağılımına ilişkin ayrıntılar, özel olarak üstünde durmaya değmeyecek ikincil konular durumuna düşmektedir. Bu konuda 1968 Anayasasının, parlamentonun yasama yetkisini hükümete devretmesini olanaklı kılan maddeleriyle hükümete, özellikle de başbakana son derece güçlü yasama yetkileri verdiğini belirtmek yeterli olacaktır. Ayrıca Anayasada olağanüstü hallerde Anayasanın kişi hak ve özgürlükleri-

ne ilişkin temel maddelerini askıya almayı olanaklı kılan hükümler de mevcuttur.

Basın özgürlüğü konusunda özellikle ilginç olan 14. maddede şunlar yer almaktadır :

«4 — Yayınından önce ya da sonra basılı malzemeye el koymak yasaktır. *Basılı malzemeye ancak dağıtımından sonra yasayla belirtilmiş durumlarda aşağıdaki istisnai nedenlerle ve kamu savcısının emri üstüne el konabilir :* (a) *Hıristiyanlığa ya da bilinen herhangi başka bir dine hakaret nedeniyle;* (b) *Kralın, veliaht prensin, bunların eşleri ve çocuklarının kişiliklerine hakaret nedeniyle;* (c) (1) *Silahlı kuvvetlerin örgütlenmesi, bileşimi, silahlanma durumu, yerleşimi ya da ülkedeki askeri üsler hakkında bilgi ifşa eden yayınlar,* (2) *açık biçimde isyana yönelik ya da rejimi veya mevcut toplumsal sistemi devirmeyi amaçlayan ya da ülkenin toprak bütünlüğünü bozmayı hedefleyen ya da bozgunculuk yapan ya da vatana ihanet suçunun kışkırtılması veya işlenmesi niteliğindeki yayınlar,* (3) *yasaklanmış parti ya da örgütlerin siyasal görüşlerini savunma ya da yaymaya yönelik yayınlar nedeniyle;* (d) *genel ahlakı açıkça zedeleyen yayınlar nedeniyle.*

6 — *Basın suçlarının cezai sorumluluğu yazara aittir ve bu tür suçlar ön soruşturma yapılmaksızın mahkeme önüne getirilir. Bu hususlar, yasa ile düzenlenir. Bu maddenin yetkili kamu savcısı tarafından çiğnenmesi ciddi bir disiplin suçu oluşturur.*

11 — *Gazete ya da başka siyasal yayınlar çıkartmak için gerekli önkoşullar, gazetecilik mesleğini yürütecek kimselerde aranacak nitelikler ve bunların uyması gereken ahlaki kurallarla gazete işletmelerinin işleyişine ilişkin kurallar yasayla belirlenir.»*

Böylelikle basın, hükümetin adli kanadının doğrudan ve güçlü denetimi altına sokulmakta; hükümet de bu son derece katı kısıtlamaları yorumlamak ve uygulamakla yükümlü kılınmaktadır. Radyo ve televizyon da zaten hükümetin doğrudan idari denetimi altında olduğundan, tüm kitle iletişim araçları yeni kurulu düzenin hizmetine sunulmuş olmaktadır. Beyin yıkama, yeni Anayasanın ayrılmaz bir parçası haline getirilmiştir.

Dernek kurma ve grev hakları da 19. maddeyle kısıtlanmaktadır :

«2 — *Amacı ya da faaliyeti ülkenin toprak bütünlüğüne ya da rejimin veya toplumsal düzenin ilkelerine ya da devletin*

güvenliğine ya da yurttaşların siyasal özgürlüklerine karşı olan her türlü dernek yasaktır. Bunlar, mahkeme kararıyla kapatılır.

4 — *Devlet memurlarının dernek kurma hakkı yasayla kısıtlanabilir. Dernek kurma hakkına ilişkin aynı kısıtlamalar, yerel yönetim organlarında ya da kamu işletmelerine veya kamu hizmeti yapan kuruluşlara bağlı birimlerde çalışanlara da getirilebilir.*

5 — *Siyasal amaçlarla ya da işçilerin maddî ya da manevi çıkarlarına ilişkin olmayan nedenlerle grev yapmak yasaktır.*

6 — *Her tür devlet memurunun, yerel yönetim organlarında ya da kamu kesimine bağlı diğer birimlerde çalışan personelin herhangi bir biçimde grev yapması yasaktır. Bu tür personelden herhangi bir greve katılanlar istifa etmiş sayılırlar.*»

15. madde ise özel haberleşmenin gizliliğini ortadan kaldırmaktadır :

«Mektupların ve her türlü haberleşme aracının gizliliğine dokunulamaz. *Adli yetkililerin, ulusal güvenliği ve kamu düzenini korumak ya da yüz kızartıcı suçları ortaya çıkarmak için hangi durumlarda bu gizliliğe uymak zorunda olmadıkları bir yasayla düzenlenir.*»

Bu eşi görülmemiş Anayasanın başka bazı maddeleri de, albayların Yunanistan'ın Yunanlılara ait *olmamasını* amaçladıklarını kesin bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu maddeler, Yunanistan'ın *uydu* karakterini, ülkenin «yabancı unsurun askeri - endüstriyel kompleksine» tabi kılınmasını belgelemektedir. 77. maddenin 3. bendine göre,

«*Dış politikaya ya da ülke savunmasına ilişkin sorunlarda* (parlamenter) *araştırma komisyonları kurulamaz.*»

Böylelikle kamu siyasetinin bu iki temel alanı, parlamentonun yetkisinin ve kamuoyunun etkisinin dışına çıkarılmaktadır. Üstelik gemi sahiplerine ve yabancı yatırımlara da özel anayasal himaye sağlanmaktadır. 23. maddede şunlar yer almaktadır :

«2 — 2687/1953 sayılı ve 'Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bunların Korunması Üstüne' başlıklı kanun hükmündeki kararname ve Yunan ticaret filosuna sağlanan himayeyi genişleten 'Gemilerin Vergilendirilmesine İlişkin 1880/1951 Sayılı Yasanın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Üstüne' başlıklı 1968 yıl ve 465 sayılı olağanüstü hal yasası değiştirilemez. Bu konuda bir kereye mahsus olarak çıkartılacak olan yasada ancak himayeyi arttırıcı nitelikte değişiklikler yer alabilir.

3 — 'Yunanistan'da Yabancı Ticari ve Endüstriyel Şirketlerin Kurulması Üstüne' başlıklı 1967 yıl ve 89 sayılı olağanüstü hal yasası ile buna ek niteliğindeki 1968 yıl ve 378 sayılı olağanüstü hal yasası değiştirilemez. Bu konuda bir kereye mahsus olarak çıkartılacak olan yasada ancak himayeyi arttırıcı nitelikte değişiklikler yer alabilir.»

Böylelikle cunta yönetimi sırasında çıkarılmış ve Yunanistan'ı yabancı iş çevreleri için «açık bir yağma alanı»na çevirmiş olan bu yasalar, Yunanistan'ın yasal yapısının sürekli bir parçası haline getirilmektedir. Dahası bu yasalar halkın iradesinin, parlamentoya seçilecek partilerin siyasi çizgilerinin ve hatta Yunan ekonomisinin nesnel koşullarında meydana gelebilecek değişikliklerin üstünde ve ötesinde bir yere yerleştirilmektedir. Albaylar böylece Yunan ekonomisinin yabancı çıkarlara satılması işini, bunu anayasal bir hüküm haline getirerek tamamlamış olmaktadırlar.

Bu Anayasa, albaylara, istedikleri kadar iktidarda kalmalarını meşrulaştırmak ve Yunan halkını sürekli boyunduruk altında tutmak için gerekli yasal çerçeveyi de sağlamaktadır. Bu Anayasaya göre, silahlı kuvvetler komutanı ile Anayasa Mahkemesi başkanı, devlet başkanlığı işlevini kralla paylaşan Ulusal Konseye üye olmaktadırlar. Başbakan, meclis başkanı ve ana muhalefet lideri bir konuda anlaşma sağlayamadıkları takdirde (iç sorunlarda böyle bir anlaşma sağlanması da pek olası değildir zaten) bu iki bürokratın oyu başbakanınkinden daha ağırlıklı hale gelecektir. Anayasa Mahkemesini oluşturan bürokratlar, partiler, parti platformları ve parlamento seçimlerine aday olacakların nitelikleri gibi konularda çok büyük yetkilere sahiptirler. Basını susturmak için her türlü önlem alınmıştır. Kişi özgürlükleri, kamu ahlakını, ulusal çıkarları ve toplumsal ve siyasal sistemi koruma bahanesiyle bir hiçe indirgenebilir. Seçme hakkı, yurttaşların siyasal görüş ve geçmişlerine göre verilip verilmemesi kararlaştırılacak bir ayrıcalık durumuna getirilmiştir.

Ancak albaylar bu Anayasayı bile yürürlüğe koymaktan kaçınmış ve şimdiye kadar sıkıyönetimin ne zaman kaldırılıp seçimlerin ne zaman yapılacağına ilişkin hiçbir açıklamada bulunmamışlardır. Aslında bunun nedenini anlamak pek zor değildir. Sıkıyönetimin kaldırılması, Yunan halkının askeri rejime karşı duyduğu öfke, düşmanlık ve nefret için çok kısıtlı da olsa bir çıkış yolu sağlayacaktır. Yunan halkı olgunluk ve di-

rayetiyle albayları, onların askeri rejimini ve anayasasını kabul etmediğini gösterebilmek için her boşluğu ve her olanağı kullanmasını bilecektir. Tüm iktidar yapısı, halkın yanardağının patlaması sonucu silinip süpürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. İşte bu yüzden cunta, iktidarın dizginlerini gevşetmeye yanaşmamakta ve sözcüleri, Yunanlı yurttaşların parlamenter sürece katılmak için henüz yeterince «olgunlaşmadıklarını»; parlamentarizmin demokrasi için ne yeterli ne de gerekli koşul olduğunu; bugün sıkıyönetim altındaki Yunanistan'ın demokratik bir ülke olduğundan elbette ki kuşku duyulamayacağını ileri sürüp durmaktadırlar. Albayların kendiliklerinden çekilmeye hiç niyeti yoktur. Onların niyeti Yunanistan'ın temelli bir parçası haline gelmektedir. Anayasal hükümetten ve demokratik kurumlara geri dönüşten söz etmeleri bütünüyle Avrupa örgütlerine ve NATO'ya üye olmalarının biçimsel gereklerini yerine getirebilmek içindir. Böylece hem Atlantik'in ötesindeki koruyucularına batı ülkelerine karşı bu rejimin geçici olduğunu ileri sürme olanağını tanımakta; hem de Avrupa hükümetlerinin gönül rahatlığıyla ve ülke içinde eleştirilere maruz kalmaksızın kendileriyle olan ilişkilerini olduğu gibi korumalarını sağlamayı amaçlamaktadırlar.

Bay Van der Stoel, Danışma Meclisine sunduğu Ocak 1969 raporunda, Yunanistan'da Anayasanın uygulanması ve demokrasiye geri dönüş umutları konusunda şunları söylemekteydi:

«48 — Referandumda onaylanan Yunan Anayasası, 15 Kasım 1968'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu raporda Anayasanın içeriğine değinmek istemiyorum. Bu konuda Meclisin Yasal İşler Komitesinin kararı uyarınca, Yunan Anayasasının demokrasi ilkelerine uygunluğu konusunda seçkin ve bağımsız üç anayasa uzmanının görüşüne başvurulduğunu anımsatmakla yetineceğim. Bu uzmanların Yasal İşler Komitesince de paylaşılan görüşüne göre, Yunan Anayasası 'demokratik ilkelere uygun düşmemekteydi'. Ancak bu Anayasa bile tam olarak uygulanmamaktadır. Anayasanın 138. maddesi, parlamento seçimleri, siyasal partiler, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin 12 temel maddenin uygulanıp uygulanmamasına karar vermeyi hükümete bırakmaktadır. Bu maddeleri eylül raporumda (belge 2467, paragraf 46) ele almıştım. Bunlardan ikisi, toplanma özgürlüğüne ilişkin 18. madde ile dernek kurma özgürlüğüne ilişkin 19. madde, 15 Kasım 1968'de yürürlüğe kondu. Ancak bu özgürlükler, Anayasada zaten son derece

kısıtlanmış bir biçimde yer almaktadır. Bu durum, özellikle dernek kurma özgürlüğü için söz konusudur. Anayasanın 19. maddesinin 2. bendinde 'Amacı ya da faaliyeti ülkenin toprak bütünlüğüne ya da rejimin veya toplumsal düzenin ilkelerine ya da devletin güvenliğine ya da yurttaşların siyasal özgürlüklerine karşı olan her türlü dernek yasaktır ve bunlar mahkeme kararıyla kapatılır,' denmektedir. Grev hakkına gelince, bu konuda Anayasanın 19. maddesinin 5. bendinde, 'Siyasal amaçlarla ya da işçilerin maddi ya da manevi çıkarlarına ilişkin olmayan nedenlerle grev yapmak yasaktır,' hükmü getirilmektedir.

49 — Sendikalara gelince, eylül raporumda darbenin hemen ertesinde 280 sendika, meslek örgütü ve işçi örgütünün kapatıldığını belirtmiştim. Bunların mal varlıklarına 21 Mayıs 1968 tarih ve 4439 sayılı Olağanüstü Hal Yasasıyla el konmuş ve bu mal varlıkları, Genel İşçi Konfederasyonu gibi 'güvenilir' sendika ve işçi örgütlerine devredilmişti. Sonuç olarak, sendikaların şimdiki durumda normal ve özgür bir biçimde etkinlik göstermesi olanaksızdır.

50 — Eylül raporumda, Anayasada sık sık çıkartılacak bazı yasalara gönderme yapıldığını ve hükümet sözcüsü Bay Stamatopulos'la 31 Ağustos 1968'de yaptığım görüşme sırasında kendisinin Anayasayı işler hale getirmek için yaklaşık otuz temel yasaya ihtiyaç olduğunu söylediğini belirtmiştim. Bu yasaların hepsinin hükümet kararnamesiyle çıkarılıp seçimlerden önce yürürlüğe konması söz konusuydu.

51 — Anayasanın birçok maddesinin, bu maddelerde gönderme yapılan 'temel yasalar' çıkarılmadığı sürece pratik bir işlerliği olmayacaktır. Eylül raporumda bu temel yasaların siyasal hayatın ve siyasal partilerin yeniden işlemeye başlamasının hangi koşullar altında gerçekleşeceği konusunda belirleyici etkileri olabileceğini de kaydetmiştim.

52 — Hükümetin 1969'da çıkarmaya söz verdiği tek 'temel yasa', Anayasa Mahkemesi ile ilgili olanıdır. Hükümet söz konusu yasaları bu hızla çıkarmaya devam ederse, Anayasanın maddelerinin gerçekten işlerlik kazanması yıllar alabilir. Bay Stamatopulos'un belirttiğine göre 'temel yasaların' tümünün seçimlerden önce yürürlüğe konması gerektiğinden, seçimlerin yapılması da yıllar alabilir.

53 — Anayasanın 136. maddesinin 2. bendinde '21 Nisan 1967'den sonra yayımlanmış ve bu Anayasa ile çelişen anaya-

sal nitelikteki yasalar, yasa ile kaldırılana kadar yürürlükte kalırlar' dendiğini de anımsatmak isterim. Bu, hükümetin darbeden sonra yürürlüğe koyduğu ve birçoğu insan haklarını ve temel özgürlükleri kısıtlayan 'anayasal nitelikteki yasaların' hükümet istediği sürece yürürlükte kalabileceği anlamına gelmektedir. Üstelik bu durum, Anayasayla çelişen 'anayasal nitelikteki yasalar' için de geçerlidir. Dolayısıyla bunlar da Anayasanın tam olarak uygulanmasının önündeki bir başka engeli oluşturmaktadır.

54 — Bütün bunlar, referandumla kabul edilmiş olan bu antidemokratik Anayasanın bile büyük bir bölümü itibariyle pratikte bir işlerliğinin olmadığını göstermektedir.

55 — 1968 Nisanında Atina'ya yaptığım ziyaret sırasında sıkıyönetimin ne zaman kaldırılacağına ilişkin soruma aldığım çelişmeli yanıtları mayıs raporumda ayrıntılı olarak anlatmıştım. Bay Pipinelis'in kişisel kanısına göre referandum için sıkıyönetimin kaldırılması gerektiğini söylemiş olduğundan yukarıda söz ettim. Başbakan Bay Papadopulos bu soruma net bir yanıt vermemişti. Bay Ladas ise Yunanistan'ın sıkıyönetim koşulları altında bulunduğu düşüncesine katılmadığını söylemişti. Caddelerde tanklar yoktu, her yere barış ve huzur egemendi. Bay Pattakos seçimler yaklaştığında sıkıyönetimin kaldırılıp kaldırılmamasına hükümetin karar vereceğini söylerken, Adalet Bakanı Bay Kalambokias Anayasanın kabulünün sıkıyönetime son vereceğini ifade etmişti.

56 — Şu anda resmi yorumlara göre Yunan halkının ezici bir çoğunluğunun mevcut rejimi onayladığı anlamına gelen referandumun üstünden dört ay geçtiği halde, ülke hâlâ sıkıyönetim altındadır. Hükümetin sıkıyönetime ne zaman son vereceğine ilişkin hiçbir belirti yoktur. Yalnızca Bay Papadopulos, 14 Aralık 1968'de verdiği Ulusun Durumu başlıklı mesajda, Yunan halkının uygun davranması halinde sıkıyönetimin gevşetilebileceğini belirtmiştir.

81 — Bay Siegmann ve Bay Silkin'in Yunanistan'ı ziyaretleri sırasında kendilerine 19 Aralık 1967'de Bay Pipinelis tarafından seçimlerin 1969 ilkbaharından önce yapılacağına dair güvence verilmişti. '1969 ilkbaharına kadar bir Yunan parlamentosunun var olmayacağı göz önüne alınırsa, içten bir demokrat olarak, kendi açınızdan hükümette yer almaya devam etmeyi olanaklı görüyor musunuz?' sorusuna karşılık, Bay Pipinelis böyle bir şeyin kesinlikle düşünülemeyeceğini ve ülke-

sinin bu tarihten çok daha önce bir parlamentoya kavuşacağı kanısında olduğunu belirtmişti.

82 — 1968 Nisanında Yunanistan'ı ziyaret ettiğim sırada hükümetin çeşitli üyeleriyle yaptığım konuşmalarda 1969 ilkbaharından önce demokratik ve parlamenter bir sisteme geri dönüleceğini doğrulatmak için çok çaba harcadım. Ancak Dışişleri Bakanının Bay Siegmann ile Bay Silkin'e vermiş olduğu güvenceyi doğrulayan tek bir kişi bile çıkmadı. Bay Pipinelis' in kendisi de somut bir seçim tarihi vermekten kaçındı. Yalnızca referandumdan sonra seçimlerin yapılması yönünde karşı konulması güç bir baskının olacağı şeklindeki görüşünü ifade etmekle yetindi. Bay Papadopulos da seçimlerin tarihine ilişkin kesin ayrıntılar vermekten kaçındı. Seçimler yapılana kadar geçecek olan sürenin aylarla mı, yoksa yıllarla mı ifade edilebileceğine ilişkin soruma karşılık, bu konuda hiçbir şey söyleyemeyeceğini belirtti. Önce devrimin amaçlarına ulaşılması gerektiğini vurguladı; devrimin boşuna yapılmamış olmasını garanti altına almak gerekiyordu.

83 — Nisan 1968'den bu yana da seçim tarihi konusunda hiçbir güvence verilmemiştir. Aksine birçok hükümet üyesinin bugüne kadar verdikleri demeçlerden, seçimlerin yakın bir gelecekte yapılmasının söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır. Meclis, 385 Sayılı Kararında 'parlamento seçimlerinin herkesin özgür ve demokratik bir kampanya yürütmesini olanaklı kılacak koşullar altında ve altı ay içinde düzenlenmesi, seçim tarihinin siyasal partilere seçime hazırlanmak için yeterli bir süre tanıyacak kadar erken ilan edilmesi' çağrısında bulunmuştu. Ancak Meclisin bu isteğinin yerine getirileceğini düşündürtecek hiçbir belirti görülmemektedir.

84 — Eğer günün birinde referandumla aynı ya da ona benzer koşullar altında bir seçim yapılırsa, bunun halk iradesinin özgürce ifadesine olanak tanımayacağı ve dolayısıyla bir kıymet taşımayacağı açıktır.

87 — Gerçi rejimin çeşitli temsilcileri sık sık Yunanistan' daki 'yeni demokrasi'den söz etmektedirler. Ama bunlar son derece muğlak ve genel sözlerdir. Ne bu 'yeni demokrasi'nin nitelikleri, ne de 'yeni demokrasi'ye hangi yollarla ve ne kadar süre içinde ulaşılacağı konusunda herhangi bir somut bilgi içermektedirler.

88 — Hükümet sözcüsü Bay Stamatopulos, 11 Aralık 1968' de Yunanistan'ın geleceğinin her zamankinden daha parlak

gözüktüğünü ifade etti. Yunan halkına vaat edilmiş olan 'yeni demokrasi', yeni Anayasanın verdiği esinle ve onun rehberliği altında inşa edilmeye başlanmıştı bile. Bay Stamatopulos, 'içinde totaliter uygulamalara yer olmayan ve hukukun üstünlüğü ilkesinin geçerli olduğu bir devlet inşa ediyoruz' dedi. Bay Papadopulos ise *Time* dergisiyle (20 Aralık 1968) yaptığı bir söyleşide şunları söylüyordu :

'İşin ilginç yanı, biz şimdi Yunan devletinin demokrasi çerçevesinde geliştirilmesi gerektiği konusundayız.'

Ancak Bay Papadopulos sözlerini şöyle sürdürmekteydi :

'Bir demokrasinin var olabilmesi için siyasal partilerin olması gerekmektedir. Ancak partilerin kurulmasına izin vermeden önce, bunların temel malzemesini oluşturacak olan yurttaşların olgun yurttaşlar haline gelmiş olduklarından emin olmak zorundayız. Maalesef siyasal yaşamımız geçmişte öylesine derin bir yozlaşma içine düşmüştü ki, benim kişisel ve kesin kanım, yurttaşlarımızın bugün hâlâ yeterince olgunlaşmamış oldukları yönündedir.

Eğer devrime saldırmayı sürdüren politikacıların sayısının daha azaldığı ve bunların halkın hizmetkârları olarak taşıdıkları yükümlülükleri kabul ettikleri bir noktaya ulaşabilirsek, o zaman bütün bu konularda konuşmak için çok daha elverişli bir konumda bulabiliriz kendimizi. Ama bu noktaya ne zaman ulaşılır; bu konuda bir kehanette bulunamam.'

89 — Son birkaç ay içinde resmi propagandanın ağırlık merkezinde önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Rejimin geçici nitelikte olduğu artık pek vurgulanmamaktadır. Tam tersine, 21 Nisan 1967 'devrimi'nin geleceğe yönelişinden ve başka uluslar için de bir örnek oluşturduğundan gittikçe daha sık söz edilir olmuştur. Bu tür görüşler, Kral Naibi Bay Zoitakis'le Başbakan Bay Papadopulos'un yeni yıl mesajlarında da dile getirilmiştir. Bay Zoitakis mesajında, Yunanistan'ın 'tüm görüş ve değerlerin tam bir çöküş içinde bulunduğu bir dünyanın ortasında', çok kısa bir süre içinde 'kanun ve ilerlemenin egemen olduğu bir devlet' kurabilmiş 'ilk hür ülke' olmaktan gurur duyması gerektiğini belirtmiştir. 'Yeni bir Yunanistan'ın' yaratılması çabalarının sürdürüleceğini de sözlerine eklemiştir. Bay Papadopulos ise 'devrimin yol açtığı reformlarla' karşılaştırılabilecek ölçüde büyük başarılara Yunan tarihinin hiçbir döneminde rastlanmadığını ifade etmiştir.

92 — Hükümetin daha ılımlı bir politika izlemesi, ya da parlamenter demokrasiye kısa zamanda geçiş yönünde beslenen umutlara indirilen en ciddi darbe hiç kuşkusuz Bay Papadopulos'un 14 Aralık 1968 tarihli ve Ulusun Durumu başlıklı mesajı olmuştur. Her ne kadar Başbakan bu konuşmasında hükümetin 'insan haklarına, kişi özgürlüklerine ve gerek bu özgürlüklerin gerekse insanlığın barış içinde yaşamasının taşıdığı değere sonuna kadar bağlı' olduğunu vurguluyorsa da, artık bu konuşmadan sonra duruma iyimser bir gözle bakmak için hiçbir neden kalmamıştır. Bay Papadopulos 1969 senesi için yalnızca iki somut vaatte bulunmuştur. Bunlardan biri Anayasa Mahkemesine ilişkin yasanın çıkartılması, öteki ise sıkıyönetim yasasında bazı değişiklikler yapılmasıdır. Buna göre sıkıyönetim yasası 'kamu düzeni ve kamu güvenliğinin izin verdiği ölçüde ve askeri yetkililerin sorumluluk ve gözetimi altında' modernleştirilecektir. Bu reform 'hasta tamamen iyileşene kadar kullanılacak sargının ne kalınlıkta olması gerektiğini belirlemeyi' olanaklı kılacaktır. Bay Papadopulos, hükümetin 'Yunanlıların yurttaşlık eğitimini sürdüreceğini' de belirtmiştir.

93 — 17 Aralık 1968 tarihli *Eleftheros Cosmos* gazetesinde bu konuşma hakkında bir yorum yayımlandı. Mevcut koşullar ve sorunun önemi göz önünde bulundurulduğunda, bu gazetenin hükümet politikasına aykırı herhangi bir şey yazmış olmasına olanak yoktur. Bay Konstantopulos'un imzasını taşıyan başyazıda şöyle denmektedir :

'Başbakan geçen cumartesi günü yaptığı konuşmada 1968 yılı içinde yapılanları ve 1969 yılı programını açıkladı. Aynı zamanda siyasal yaşamın hangi sınırlar içinde gelişeceğini de belirledi. Aslında konuşmasındaki en önemli unsur buydu. Çünkü yurttaşları en çok ilgilendiren şey, siyasal durumun ne olduğudur. Hükümetin çabalarının ne sonuç vereceği de bütünüyle siyasal duruma bağlıdır. Başbakan, bu konuda son derece açık ve kesin konuşmuş, ülkenin siyasal geleceğine ilişkin en ufak bir kuşkuya dahi yer bırakmamıştır.

BİRİNCİSİ : 1969'da seçim olmayacaktır. Başbakanın konuşmasından açıkça çıkan sonuç budur. Seçimler yapılmadan önce Anayasanın öngördüğü çok sayıda yasanın çıkarılması gerekmektedir. Bay Papadopulos bunlardan Anayasa Mahkemesine ilişkin olanının 1969'da çıkarılacağını açıklamıştır.

İKİNCİSİ : 1969'da hükümetinkinin dışında bir siyasal etkinlik olmayacaktır. Siyasal partiler 21 Nisan 1967'den bu

yana kamu yaşamının dışında kalmışlardır ve orada kalmaya devam edeceklerdir. Yeni partilerin kurulmasına izin verilmeyecektir. Anayasanın siyasal partilerin işleyişini ayrıntılı bir biçimde düzenleyen 58. maddesinin uygulamaya geçirilmesi, ilgili yasanın çıkarılmasına bağlanmıştır. Ancak başbakanın 1969'da ele alınacağını söylediği yasalar arasında bu yasa yoktur.

ÜÇÜNCÜSÜ : Bay Papadopulos, sıkıyönetim yasasında değişiklik yapılacağını ilan etmiştir. 1912'de çıkarılmış olan bu yasanın bugünün koşullarına uyarlanması gerekmektedir. Başbakanın amacı, hükümete, kısıtlayıcı önlemler alırken daha esnek davranma ve bu önlemlerin kapsamını nesnel gereksinimlere göre ayarlama olanağını tanımaktadır.

DÖRDÜNCÜSÜ : Çeşitli vesilelerle ... devrimci rejimin bir geçiş rejimi olmasının gelip geçici olması anlamına gelmediğini ifade etmiştik. 1967'nin yozlaşmış demokrasisi ile Anayasanın öngördüğü sağlıklı sistem arasındaki geçiş aşaması uzun sürecektir. Hızlı değişiklikler bekleyenler yanılmaktadır. Yeni siyasal gerçekliğimize adım adım yaklaşacağız. Bunun için şimdiden kesin bir zaman süresi belirlemek olanaksızdır. Ama eninde sonunda bunun kısa bir süre olmayacağı bellidir.

Zaman zaman propaganda amacıyla çeşitli söylentiler yayılmaktadır. Bunun nedeni belki de halkın hayallere duyduğu psikolojik gereksinimdir. Biz 1969'da da benzer söylentilerin yeniden çıkacağı kanısındayız. Bırakalım isteyenler bunlara inansın. Ama sorunların gerçekten özüne inmek isteyenler başbakanın geçen cumartesi günkü konuşmasından gerekli dersleri çıkarmalıdırlar. Bu dersler, 1969'daki siyasal yaşamımızın temel taşlarını oluşturacaktır.'

94 — Bütün bunlar, Yunan rejiminin tutumunun yumuşamak bir yana son birkaç ay içinde daha da sertleştiğini göstermektedir Seçimler belirsiz bir tarihe ertelenmiştir. Başbakan 1969 senesi için yalnızca iki somut vaatte bulunmuştur. Bunlardan birisi, Anayasa Mahkemesine ilişkin yasanın çıkarılması; öteki ise sıkıyönetim yasasının 'hastanın tedavisinde kullanılacak sargının kalınlığını' belirlemeyi olanaklı kılacak biçimde esnekleştirilmesidir Demokrasiye geri dönüş konusunda ise herhangi bir takvim saptanmamıştır.»

Terörist Bir Rejim

Papadopulos ve arkadaşlarının iktidarı bırakmaya hiç niyetleri yoktur. Yaptıkları her şey, iktidarda kalma amacına

yöneliktir. Muhaliflerini az ya da çok önem taşıyan bütün mevkilerden uzaklaştırdılar. Polis, jandarma, kamu kurumları, üniversiteler, okullar, mahkemeler, belediye meclisleri, yerel meclisler, sendikalar, tarım kooperatifleri, kısacası tüm resmi ve yarı resmi kuruluşlar cuntaya karşı ve hatta tarafsız unsurlardan bütünüyle temizlendi. Üç bine yakın subay —yani yaklaşık her beş subaydan biri— ordudan atıldı. Çok daha fazla sayıda devlet memuru ya emekliye sevkedildi, ya da işten çıkartıldı. Bu «emekliye sevketme» işlemleri tamamen keyfi biçimde yürütüldü. Atılan subay ve devlet memurlarından pek çoğuna emekli maaşı bağlanmadı. Bunlar, rejimin reddettiği kişiler olarak özel sektörde de iş bulamadıklarından yıkımın eşiğine geldiler. Rejimin saçtığı terör hep böyle ince uygulamalardan da ibaret kalmadı. Hatta Yunanistan'ın yakın tarihinin Nazi işgali de dahil hiçbir döneminde ülkeyi böylesine azgın bir terör dalgasının kapladığı görülmemişti. Darbeyi izleyen ilk on sekiz ay içinde en az 50 bin kişi tutuklandı. Bunlardan çoğu tehdit ve hakaretle sindirildikten sonra salıverildi. Ama binlercesi hâlâ hapishanelerde, adalardaki toplama kamplarında, sürgünde, ya da gizli polisin, askeri polisin, jandarmanın, Merkezi İstihbarat Örgütünün sorgu odalarında bulunmaktadır.

Bunlardan yüzlercesi uygar dünyanın tasavvur edebileceğinin çok ötesinde işkence ve aşağılamalara uğratılmıştır. Rejime olan muhalefeti ezme çabası, mesleki sadizm ve ustalıkla birleşince, Yunanistan'da daha önce hiç uygulanmamış bazı işkence teknikleri ortaya çıkmıştır. Falaka, kurşuna dizer gibi yapma, cinsel organlara elektrik verme son derece yaygın uygulamalardır. Birçok kimse işkence odalarından ömür boyu sürecek sakatlıklarla çıkarken, bazıları da işkencecilerin ellerinde ya da «salıverildikten» kısa bir süre sonra can vermiştir.

Aslında sindirme çabaları tutuklama, hapsetme, işkence ve sürgün uygulamalarının çok ötesine geçmekte ve ülkenin her köşesine uzanmaktadır. Cuntanın denetimi altındaki adli sistem, cuntanın muhaliflerini herhangi bir suç uydurup cezalandırmak amacıyla kullanılan bir mekanizmaya dönüşmüştür. Cuntaya karşı dostça duygular beslemeyen yurttaşların vergi borçları «yeniden hesaplanmakta», bunlar «geçmiş vergi borçlarını» ödemeye zorlanarak mali bakımdan yıkıma uğratılmaktadırlar. Çalışma izni ve ruhsatı, sürücü belgesi gibi şeyler cuntanın muhaliflerine verilmemekte, verilmiş olanlar da geri alınmaktadır. Üniversite eğitimi, dört aşamalı güvenlik soruş-

turmasından geçebilen gençlere özgü bir ayrıcalık haline gelmiştir. Rejime ilişkin eleştiri ya da kuşkuların açıkça dile getirilmesi kesinlikle yasaktır. Son derece kapsamlı ve etkin bir sansür altındaki gazeteler her gün cuntaya ve onun izlediği siyasetlere övgüler yağdırmaktadırlar. Yunanlılar bugün daha önceleri tasavvur dahi edemeyecekleri bir karabasanı yaşamaktadırlar.

Uluslararası Af Örgütü, 27 Ocak 1968'de Yunanistan'daki durumla ilgili bir rapor yayımladı. Bu rapor, doğrudan doğruya İngiliz Barosundan Anthony Marreco ile Amerikan Barosundan James Becket'in elde ettikleri bulgulara dayanmaktadır. Aşağıda aktardığım bölüm, bu raporun B Ekinin bir kısmıdır.

İşkence Teknikleri

A) FİZİKİ İŞKENCE

«1) Falaka, bütün güvenlik (Asfalia) merkezlerinde işkenceye başlarken kullanılan en yaygın yöntemdir. Tutuklu, bir sıraya bağlanmakta ve tabanlarına sopa ve boruyla vurulmaktadır. Falakaya ara verildiği zaman, tutuklu genellikle yumruk darbeleri arasında sıranın etrafında koşturulmaktadır. 4 ay önce falakaya yatırılmış bir tutuklunun ayaklarını muayene ettik. Tabanları kabuk bağlamıştı. Şimdi Averof Cezaevinde bulunan bir tutuklunun da bu işkence altında ayağı kırılmıştı. Tedavi edilmediği için kemikleri yanlış kaynamış ve bu tutuklu kötürüm kalmıştır. Bu yöntemin ikinci aşamasında sopayla göğüs kemiği üstüne vurulur. Bu işkenceden geçen tutuklular genellikle kan kusarlar. Falakayla birlikte hemen hemen her zaman başka acı verme yöntemleri de uygulanmaktadır. Bir tutukluya işkence yapılırken genellikle 5 ya da 6 kişi hazır bulunmaktadır. Falakayla birlikte yaygın olarak kullanılan yöntemler şunlardır : Tutuklu acıdan bağırırken, ağzına ve burnuna su dökmek; gözlerine, ağzına ve burnuna sabun koymak; kafasını sıraya ya da yere vurmak; vücudunun diğer kısımlarına vurmak vb..

2) Birçok cinsel işkence olayı bildirilmiştir. Kadınlara işkence yapılırken, işkenceciler parmaklarını ya da başka bir cismi cinsel organlarına sokmakta ve vahşice çevirmektedirler. Aynı işlem anüse de uygulanmaktadır. Anüse bir tüp sokul-

makta ve çok yüksek basınç altında su pompalanmaktadır. Erkeklere işkence yapılırken, cinsel organa uzun, ince kum torbalarıyla vurmanın sık uygulanan bir yöntem olduğu da bildirilmektedir. Bu yöntem, bir sendikacıya o kadar uzun süre uygulanmıştır ki, hayalarından biri yukarıya vücudun içine kaymıştır.

3) Ağza tıkaç sokmak, sık sık uygulandığı bildirilen işkence teknikleri arasındadır. Tutuklunun nefes almasını engelleyecek şekilde boğazı sıkılmakta, ya da genellikle sidiğe batırılan pis bir paçavra ağza tıkılmaktadır. Tıkaç, tutuklu tam boğulmak üzereyken çıkartılmaktadır.

4) Kafaya kum torbalarıyla vurma ya da kafayı duvara, yere çarpma da yaygın olarak uygulanan yöntemlerdendir. Birçok tutuklunun beyin sarsıntısı geçirdiği bildirilmektedir.

5) Tutukluyu soyup kırbaçlamak.

6) Tutuklular tavana asılmakta, uzun süre bu durumda bırakılmaktadırlar. Genellikle tutuklunun bilekleri arkadan bağlanmakta ve bileklerinden tavana asılmaktadır.

7) Karnın üstüne çıkıp tepinmek.

8) Tutuklunun saçlarını ya da kasık bölgesindeki kıllarını yolmak.

9) Cinsel organlar, koltuk altları, gözler, burun gibi vücudun duyarlı bölgelerini biberle ovmak.

10) Ayak ve el tırnaklarını sökmek.

11) Vücudun çeşitli yerlerinde, sigara söndürmek dahil, çeşitli yakma yöntemleri.

12) Elektrik şoku. Bu yöntem, 401 Numaralı Askeri Hastanede uygulanmaktadır. Henüz doğruluğundan emin olmadığımız raporlara göre, Bubulinas'taki güvenlik merkezinde de uygulanmaktadır.

Asker ve polis dayağı yaygın bir sindirme ve sorgu yöntemi olarak kullanılmaktadır. Dayak, sistemli olarak uygulandığı takdirde bir işkence yöntemi sayılabilir. Temsilcilerimizin kendisiyle temas kurduğu altmışını geçmiş bir Yunanlı, düzenli aralıklarla 12 saatten fazla dövülmüş, kaburgaları kırılmıştır. Anlattığına göre, gençlerden 5 gün durmadan dövülenler bile olmaktadır. Bir tutukluyu genellikle 4 ya da 6 kişi yumruklamakta, postallarla tekmelemekte ya da sopa, boru vb. aletlerle dövmektedir. Güvenilir bir kaynaktan edindiğimiz ikinci elden bilgiye göre Dionissos toplama kampında, bir tutuklunun kelimenin gerçek anlamıyla gözü çıkarılmıştır. Uluslararası Af

Örgütü delegeleri, kaburgaları ve burunları kırılmış, kulak zarları patlatılmış daha birçok tutukluyla konuşmuşlardır.»

B) MANEVİ İŞKENCE

«İşkenceden geçmiş birçok kimse, fiziksel olmayan işkence yöntemlerine dayanmanın daha zor olduğu düşüncesindedir.

1) Bazı tutuklular, öteki tutuklulara yapılan işkenceleri duysunlar diye yakın hücrelere konmaktadırlar. Bu, bazılarının sinir krizi geçirmelerine yol açmıştır. Bu yöntemin uygulandığı tutuklulardan biri, başkalarının bağırışını dinlemenin işkence görmekten daha kötü olduğunu söyledi. Bir başkasıysa, başkalarının ıstırabını dinlemektense, koşup kendisi dayak yemek istemiş. Fiziksel işkence görmeyen besteci Mikis Teodorakis'in de bu yöntemin uygulanması sonucu sinir krizi geçirdiği bildirilmektedir.

2) Bazı hapishanelerdeki yaşama şartları özellikle kötüdür. Kullanılan yöntemlerden biri, tutukluyu, yiyecek, su ve battaniye vermeksizin küçük ve karanlık bir hücreye kapatmaktır. Pendelli Dağının yamaçlarına oyulmuş olan Dionissos' taki hücrelerin içinde her zaman on santim yüksekliğinde su bulunmaktadır. Her hücrede demir bir sıra vardır. Tutukluların hücreden dışarı çıkmalarına izin verilmediği için, su, tutukluların dışkılarıyla doludur. Bubulinas'ın bodrumdaki tecrit hücreleri haşaratla doludur.

3) Ölüm, sakat bırakma ve ırza tecavüzle tehdit. İşkence yapılanlara, genellikle işkencenin geceleyin belirli bir saatte tekrarlanacağı söylenmekte ve tutuklular, gördükleri işkencenin tekrarlanacağı tehdidiyle sürekli psikolojik baskı altında tutulmaktadırlar.

4) Yunanistan'da çıplaklık, çok utanç verici bir şey sayıldığından, tutukluların soyulması özellikle etkili olmaktadır.

5) Kurşuna dizer gibi yapma, sıkça uygulanan yöntemlerdendir. Tutuklu idam mangasının karşısına çıkarılmakta, gözleri bağlanmakta ve tüfekler ateşlenmektedir. Bu yöntemin birkaç kez uygulandığı tutuklular vardır. Bu yöntem, özellikle savaş zamanında idamların infaz edildiği yer olan Kesariani'de uygulanmaktadır.

6) Birçok kimse, birtakım beyanların zorla imzalatılmasını rejimin uyguladığı en gayrı insani yöntemlerden biri saymaktadır. Anasını, babasını, karısını ya da politik inançlarını

reddettiğini belirten bir kâğıdı imzalamak zorunda kalmak, gelişmiş bir bilince ve ideallere sahip insanları özellikle etkilemektedir. Bu yöntem, tutukluların maneviyatını kırmak için keyfi bir biçimde kullanılmaktadır. Rejimin bu konudaki uzmanı da, Yunan Cezaevleri Genel Müdürlüğüne terfi ettirilmiş olan Turnas'tır. Önce tutukluya zararsız bir şey imzalatmakla işe başlamakta, sonra bu kâğıdı yırtıp, tutukludan kutsal saydığı şeyleri birer birer inkâr etmesini istemektedir. Af Örgütü temsilcileri, yapılan baskı altında bazı kâğıtlar imzalamış kimselerle görüştü. Hepsi eziklik duymaktaydı. Bunlardan birinin durumu özellikle dokunaklıydı. Adam, kanserden ölmek üzere olan kızını görebilmek için istenen kâğıdı imzalamıştı. Ama serbest bırakılmadan önce kızı ölmüş ve adam sinir krizi geçirmişti.

Bugün Yunanistan'da Güvenlik Polisinin ve Askeri Polisin davranışlarını sınırlayan hiçbir kuvvet yoktur. Pattakos'un deyişiyle 'yasa uykuda' olduğundan, polis istediği kimseyi, istediği yerde ve zamanda, ona hiçbir suçlama yöneltmek ve kimseyi tutuklanmasından haberdar etmek zorunda olmaksızın tutuklayabilir. Polis, hükümete yönelen her muhalefetin kendi durumunu da sarstığını düşündüğü için, muhalefete katılanlara karşı vahşice davranmaktadır. Güvenlik kuvvetlerinin elinde en hunharca muameleyi görenler, yurtdışında tanınmayan ve solcu oldukları sanılan genç insanlardır».

Bay Van der Stoel'in Avrupa Konseyi Danışma Meclisine Ocak 1969'da sunduğu raporda, işkenceden çok, baskı ve yıldırma eylemleriyle propaganda üstünde durulmaktadır:

«57 — Son raporumda sözünü ettiğim baskı ve sessiz terör atmosferinde o günden bu yana bir değişiklik olmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla rejim bu psikolojik ortamı korumak için elinden geleni yapmaktadır. Yalnızca hükümetin siyasal etkinlikte bulunma hakkı vardır. Rejimin resmi çizgisi doğrultusunda olmayan her türlü siyasal etkinlik ve propaganda, ya yasaklanmış ya da pratik olarak olanaksız hale getirilmiştir. Rejime karşı siyasal etkinlikler şiddetle cezalandırılmaktadır.

58 — Çok sayıda Yunanlı hâlâ hapistedir. Bunlardan birçoğu henüz mahkeme önüne çıkartılmamıştır. Yunanistan'ın Konsey nezdindeki daimi temsilcisi genel sekretere tutuklulardan bazılarının serbest bırakıldığını bildirmiştir.

59 — Referandumdan hemen iki gün sonra askeri mahkemeler yeniden çalışmaya başlamıştır. 1968'in son aylarında

çok sayıda siyasal dava karara bağlanmıştır. Bunlardan bazılarında rejime siyasal muhalefette bulunanlara aşırı ağır cezalar verilmiştir. Birçok sanık duruşmalar sırasında mahkemeye çıkarılmadan önce işkence gördüğünü ileri sürmüştür. Askeri mahkemelerin bütünüyle hükümetin etkisi altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

60 — Parisli bir hukukçu olan Bay Denis Langlois, Avrupa Konseyi nezdinde istişari bir statüye sahip bulunan Uluslararası İnsan Hakları Federasyonunun gözlemcisi olarak, Bay George Papandreu'nun cenaze töreninde tutuklanan kırk kişinin yargılandığı duruşmalara katılmıştır. Bay Langlois bu konudaki gözlemlerini şöyle anlatmaktadır:

'Ertesi gün öğleden sonra Atina Askeri Mahkemesine çıkartılan kırk gösterici 'yetkililere hakaret etmek' ve 'gayrı milli propaganda yapmakla' suçlanıyorlardı. Bazılarında dövüldüklerini gösteren izler göze çarpmaktaydı. Sanıkların çoğunluğu gençti; aralarında üç de kadın vardı.

Sanıkları tutuklamış olan polis memurları, bunların hükümete ve Yunan halkına karşı düşmanca ve hatta 'komünistçe' sloganlar bağırmış olduklarını (Yunanistan'daki en ağır suç!) söylediler. Tutuklulardan her birinin yalnızca bir savunma tanığı gösterme hakkı vardı.

Ertesi gün mahkeme heyeti kendi arasında görüştükten sonra saat iki civarında bir karara vardı. Hüküm, heyetteki tek sivil olan başkan tarafından okundu. Başkanın sesi bir bakıma özür diler gibiydi Hazır bulunan herkes şaşkınlıktan donup kalmıştı. Savcılık, iki buçuk yıla kadar hapis istemekle zaten çok ağır bir ceza isteminde bulunmuştu. Ama mahkeme daha da ileri giderek sorguları sırasında albaylar diktatörlüğüne duydukları düşmanlığı açıkça ifade etmek cesaretini göstermiş olan bir avukat ile, bir tüccara dört buçuk yıl hapis vermişti. Sanıklardan yirmi altısı bir buçukla, üç yıl arasında hapis cezasına çarptırılırken, yalnızca beşi beraat etmişti.

Kararın okunmasından sonra acı verici sahneler yaşandı. Saatlerdir kararı beklemekte olan sanık yakınlarından bazıları gözyaşlarına boğulurken, bazıları da sinir krizleri geçirmekteydi. Dinleyicilerden bir bölümü ayağa kalkıp mahkemeyi protesto girişiminde bulunurken, arkadaşları onları kollarından çekip götürmeye ve tutuklanmalarını engellemek için yatıştırmaya çalışıyorlardı. Mahkeme salonu polis tarafından derhal boşaltıldı.

Yunan halkının cuntaya karşı referandum sonuçlarıyla açıkça çelişen düşmanca bir tutum göstermeye başlaması karşısında, cuntanın baskıları şiddetlendirmeye karar verdiği anlaşılıyordu.'

61 — 6 Kasımda 'Demokratik Savunma' örgütünün Selanik şubesini kurmakla suçlanan altı kişinin yargılanmasına başlandı. Bunlar, 1947'de çıkarılmış olan 509 sayılı yasaya göre rejimi şiddet de dahil her türlü aracı kullanarak devirmeye çalışmakla suçlanmaktaydılar. Kurdukları örgütün komünist 'Yurtsever Cephe' ile işbirliği halinde olduğu da ileri sürülen iddialar arasındaydı. Yine Avrupa Konseyi nezdinde istişari bir statüye sahip olan Uluslararası Hukukçular Komisyonuna bağlı bir gözlemci, konuya ilişkin yorumunda, mahkeme heyetinin hukukçu olan başkan dışında bütünüyle muharip subaylardan oluştuğunu belirtmekteydi. Bu durum, mevcut hükümetin askeri bir hükümet olduğu göz önüne alınınca, daha da büyük bir önem kazanıyordu. Kuvvetler ayrılığı ilkesi hiçe sayılarak, mahkeme hükümetin doğrudan bir uzantısı haline getirilmekteydi. Önde gelen sanıklara verilen cezalar, yargıcın duruşmalar sırasında gösterdiği sert tutumla uyum halindeydi ve bir sivil olan savcının istediğinden daha da ağırdı. Kendisi avukat olan Stylianos Nestor örgüt lideri olarak on altı buçuk, George Stipitanos ise kışkırtıcılıktan on buçuk yıla mahkûm edildi. Geri kalan dört sanık da suç ortağı oldukları gerekçesiyle beş buçuk ile yedi buçuk yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Uluslararası Hukukçular Komisyonunun gözlemcisi, duruşmalar sırasında sanıkların komünist olduklarını gösteren hiçbir kanıtın ortaya konamadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla verilen hükümlerin esas ölçütünün rejime muhalefet olduğu anlaşılmaktadır.

62 — Aslında 509 sayılı yasanın bugünkü koşullarda uygulanıp uygulanamayacağı başlı başına bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Çünkü bu yasa, iç savaş sırasında komünizm tehdidiyle başa çıkabilmek için çıkartılmış bir olağanüstü durum yasasıdır. On altı öğrencinin Atina'da komünistlerin kontrolü altında olduğu söylenen 'Rigas Ferraios' adlı bir direniş örgütüne üye oldukları gerekçesiyle yargılanmaları sırasında da aynı yasaya başvurulmuştur.

63 — 13 Ağustosta başbakana düzenlenen suikast girişimine karıştıkları gerekçesiyle, Aleksandros Panagulis ve dört arkadaşının duruşmalarına nihayet 4 Kasımda Atina'daki as-

keri bir mahkemede başlanmıştır. Panagulis üç saat süren sorgusunda, 'engizisyon işkencelerine' maruz bırakıldığını, bunların önce dövmek, yakmak ve falakaya yatırmakla başlayıp sonunda 'cinsel işkencelere' kadar varıldığını ileri sürmüştür. Kendisine işkence altında imzalatılmış olan ifadesini reddettikten sonra, çeşitli muhalefet gruplarının izledikleri politikaların genel çerçevesinin dışına taşan şu uyarıda bulunmuştur : 'Bu rejim şiddet yoluyla devrilecektir; çünkü kendisi başka yol bırakmamıştır. Biz başaramadık, ama bizden sonra gelenler mutlaka başaracaklardır.' Kamu savcısı ise suçu 'yaptıkları propagandalarla bir haydutun eline namlusu başbakana yönelik bir silah tutuşturmuş olan tüm Avrupalı baylara, yani yabancılara, sürgündekilere ve uluslararası örgütlere' yüklemiştir.

64 — Buna karşın rejimin bu duruşmayı kamuoyuna açık biçimde yürütme kararı, Balkanlarda ve Doğu Akdenizde gerginliğin artmasından sonra rejimin yeni bir kendine güven duygusuna kapılmış olmasının sonucudur. Rejim belki de kurulduğundan bu yana ilk kez işi idama kadar götürebileceği düşüncesine kapılmıştır. Ama bu düşünce gerçekleşmemiştir. Mahkemenin idam kararı vermesi üstüne doğudan, batıdan, dünyanın her tarafından Yunanlı yetkililere af istemleri yağmaya başlamıştır. Avrupa Konseyine üye birçok hükümet Yunan Hükümeti nezdinde Bay Panagulis lehinde girişimde bulunurken, Norveç ve Hollanda dışişleri bakanları cezanın infaz edilmemesini istemişlerdir. Roma, Bonn ve Viyana'nın Atina büyükelçileri resmen af isteminde bulunmuşlardır. Papa VI. Paul, Yunan Hükümetinden merhamet göstermesini isterken, sürgündeki Yunanlılar, hukukçu örgütleri ve öğrenciler çeşitli başkentlerde protesto gösterilerine girişmişler, Avrupa Konseyi genel sekreteri de infazın ertelenmesini istemiştir. Meclisin Yasal İşler Komitesi Başkanı Bay Silkin ile ben de Yunanlı yetkililer nezdinde Bay Panagulis lehinde çeşitli girişimlerde bulunduk.

66 — Daha önce tüm iletişim araçlarının hükümetin elinde olduğundan söz etmiştim. Hükümet, tüm ülkeyi kapsayan yoğun bir propaganda kampanyasını 21 Nisan 1967'den itibaren hiç ara vermeksizin sürdürmüştür. Basın ve radyo tamamen rejimin denetimi altındadır. Bunlar yalnızca sıradan yurttaşlara değil, kralın son derece masum ve siyaset dışı yeni yıl mesajına hükümetin koyduğu yayın yasağının da gösterdiği gibi, krala bile kapalı durumdadır.

67 — Psikolojik baskı ve yıldırma yöntemleri, yalnızca her türlü muhalefeti bastırmak için değil, aynı zamanda rejim lehinde, 'coşkulu ve kendiliğinden' gösterilerin yapılmasını sağlamak için de kullanılmaktadır. Rodos valisinin kral naibinin katılacağı bazı törenler dolayısıyla tüm devlet dairelerine, hukuk kurumlarına, banka ve firmalara göndermiş olduğu bir mektuptan aşağıya yapılan alıntılar bu bağlamda son derece anlamlı gözükmektedir:

'...Bayrakların asılmasını, evlerin, devlet dairelerinin, belediye binalarının ve özel binaların aydınlatılmasını istemek ve emrinizde çalışan herkese aileleriyle birlikte programda öngörülen törenlere katılmalarını tavsiye etmek yetkiniz dahilindedir...

Dahası devlet memurlarına ve adli kurumlara bu törenlere katılmak zorunda olduklarını anımsatmak, görevinizdir. Çünkü keyfi olarak, ya da ihmal nedeniyle bu törenlere katılmamak mesleki bir kabahat oluşturur ve bu durum, hiyerarşiye ilişkin sorumluluklar hakkındaki yönetmeliğin ilgili maddelerinde cezai yaptırımlara bağlanmıştır (Madde 4, 198/1967, Resmi Gazete, sayı 215, cilt 1).

Bu nedenle törenlere katılmayan devlet memurlarının adlarının törenlerin ertesi günü bize bildirilmesini rica ederiz.'

68 — Yunan halkını 'yeniden eğitme' çabaları yoğunlaştırılmıştır. 551 sayılı Olağanüstü Hal Yasasıyla bir Gençlik Genel Müdürlüğü kurulmuş olup, bunun amacı ülke gençliğine rejimin ilkelerini benimsetme kampanyasının güçlendirilmesidir.

69 — Üniversiteler, okullar, devlet daireleri ve ordu üstünde uygulanan merkezi denetim, kiliseyi kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Yunan Hükümetinin referandumun hemen öncesinde kabul ettiği anayasal nitelikteki bir yasaya göre, otuz yıldan fazla metropolitlik yapmış ya da kırk yıldan fazla kilisede çalışmış olan piskoposların zorunlu olarak emekliye sevkedilmeleri öngörülmektedir. Yayınlanması ekim sonuna kadar bekletilen bu yasa ile Yunanlı piskoposların seksen yaşında emekli olmalarını öngören eski yasa değiştirilmiş olmaktadır. Yeni yasanın gerekçesinde 'Yunan kilisesini temizleme zorunluluğu'ndan söz edilmektedir. Buradan anlaşılan, esas niyetin kilise hiyerarşisinin en üst kademelerinde boş kadrolar yaratmak olduğudur. Yeni yasanın 2. maddesine göre, Eğitim ve Din Bakanlığı, gerekli gördüğü takdirde, 'itibarlarını' yitirdikleri için azledilen Yunanlı piskoposlardan bir manastıra çekil-

melerini isteyebilecektir. Nitekim kısa bir süre önce dört piskopos işten atılmıştır. Kilise üstünde denetim kurmayı gerekli kılan şey, rejimin 'Hıristiyan Yunanlıların Yunanistan'ını kurmak ve halkı 'Elen - Hıristiyan idealleri'yle eğitmek yolundaki niyetleridir. Ayrıca çok sayıda üniversite öğretim üyesi de işten atılmıştır.»

Devrimin Sosyopolitik Karakteri

Yeni rejimin, 21 Nisan «ulusal devrimiyle» kurulan rejimin, temel toplumsal, siyasal ve ideolojik nitelikleri nelerdi? 21 Nisana yol açan farklı güçler arasındaki ittifak geçici miydi, istikrarlı mıydı? Hem yanıtlanması zor, hem de hayati sorular bunlar. Çünkü Yunanistan'daki rejimin çözümlemesi bizi Avrupa ülkeleri ve Üçüncü Dünya'nın iki süper devletle ilişkilerinin değerlendirilmesine, iki süper devletin dünya egemenliği için giriştikleri rekabetin açığa çıkarılmasına götürmektedir.

Albaylar darbesinin ve bu darbeyle kurulan düzenin bir özelliği gayet açıktır : Milliyetçi değildi bu darbe. Yeni rejim de sözcüğün herhangi bir anlamıyla *milliyetçi* bir özellik taşımaktadır. Bu nedenle cuntanın Nâsırcı bir yol izleyeceği şeklindeki her türlü spekülasyon suya düşmüştür. Albaylar, Atlantik ittifakına tümüyle bağlı olduklarını, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ne duydukları bağlılığı gizlemiyorlar. Papadopulos, rejimin NATO'ya tamamen sadık olduğunu her fırsatta belirtiyor; «dünya komünizmi»ne ve «Sovyet totaliterliği»ne saldırmaktan geri durmuyor. Cuntacı basın, NATO'ya övgü düzüyor, her gün Yunanistan'ın, ABD'nin en sadık, en yürekten dost olduğu, bu konuda önderlik yaptığı imajını yaratmaya çalışıyor. Avrupalı müttefiklerini batıya yönelen komünizm tehdidini göremediği gerekçesiyle sert bir biçimde eleştiriyor; batıdan komünizm tehlikesinin doğurduğu sonuçları göz önüne alıp, gerekli değerlendirmeleri yapmasını, özgür kurumları baskı altına alarak tüm maddi ve manevi kaynaklarını doğu ile batı arasındaki büyük hesaplaşmanın hizmetine vermesini istiyor.

Yunanistan batı dünyasının prototipi, komünizme karşı durabilecek toplumsal ve siyasal yapının öncü örneği olarak

sunuluyor. NATO görevlileri, özellikle de Amerikalılar, bu komplimanlara karşı gerekli komplimanlarda bulunmak için ellerinden geleni esirgemiyorlar. Bir hafta geçmiyor ki bir NATO amirali, ya da generali Yunan diktatörünü ziyaret edip, ortak çıkarlara ilişkin konuları tartışmasın, onu NATO ideallerine gösterdiği bağlılık dolayısıyla kamuoyu önünde kutlamasın, Yunan halkından müttefik kuvvetler çevresinde yer almasını istemesin. NATO rejime her türlü maddi ve manevi kolaylığı sağlıyor. NATO toplantıları sık sık, bugüne dek rastlanmamış bir biçimde, Yunanistan'da yapılıyor. Perde arkasında NATO'nun Amerikalı görevlileri, Avrupa hükümetlerine, Yunanistan'a karşı tavırlarını değiştirmeleri için baskı yapıyor; rejimi kaçınılmaz bir sonuç olarak kabul etmelerini istiyorlar. Bunun, batı ile Sovyetler Birliği arasında Akdeniz çevresinde devam eden mücadeleye hizmet edeceğini ileri sürüyorlar.

Birleşik Devletler önceleri rejimi «hoş karşılamadığı»nı göstermek için Yunanistan'a yardımı kesti. Ancak Eylül 1968' de yapılan referandumdan sonra, referandum demokrasinin yeniden kurulması yönünde bir adım olarak resmen alkışlanıp, yardım yeniden verilmeye başlandı. Yunanistan, giderek NATO'nun deniz ve hava iletişimi ve ikmalinin merkezi haline getiriliyor. Ortadoğu savaşının doğurduğu gerginlik ve Doğu Akdeniz'deki Rus filosu dikkate alınırsa, Girit'te yapılan roket denemeleri gittikçe önem kazanıyor.

Fakat Yunanistan'ın NATO'nun kalesi haline getirilmesiyle yetinilmiyor. CIA, Yunanistan'ı Orta ve Yakındoğudaki casusluk ve karşı casusluk faaliyetlerini yönettiği bir üs durumuna sokuyor. Bugün Atina'daki CIA ajanı sayısı Moskova' dakini bile geçiyor. *Yunanistan giderek ABD'nin Avrupa'daki istihbarat faaliyetlerinin merkezi haline geliyor.* Savunma Bakanı Clark Clifford da bu gerçeği gizlemeye gerek duymamıştır. 17 Mayıs 1968'de Kore, Türkiye, İran, Tayvan ve Yunanistan'a 661 milyon dolar tutarında bir askeri yardım yapılması yolundaki önerinin desteklenmesi için Senato Dış İlişkiler Komitesinde yaptığı konuşmada şöyle demekteydi :

«NATO ittifakının bize yüklediği sorumluluklar, Yunanistan'daki rejimin niteliğinden ya da bizim bu rejim hakkında sahip olduğumuz düşüncelerden çok daha önemlidir.»

Zaten Yunan Hükümeti, Clark Clifford'u memnun kılacak niteliklerin tümüne sahip durumdadır. Bu yıl Yunan savunma bütçesi yüzde 73 arttırılacak; Yunanistan'daki Amerikan

üsleri NATO ittifakının kapsamadığı amaçlar için, yani Orta ve Yakın Doğuda girişilmesi mümkün saldırılar için kullanılabilecek; Yunanistan'ın savunma ihtiyaçlarıyla ilişkisi olmayan çıkarma birlikleri kurulacaktır.

Yunanistan'daki ABD boyunduruğu askeri bağımlılık doğurmakla kalmıyor. Bu boyunduruk sanayi ve maliye alanlarını da kapsıyor. Albaylar cuntası Yunan ekonomisini tümüyle ABD'ye bağımlı kılacak ve muz cumhuriyetlerininkine benzer bir ekonomik yapı oluşturmaya çalışıyor. Darbe gerçekleştirildikten üç hafta sonra, bu vahşete karşı dünya kamuoyunun gösterdiği tepki sonucu, rejim daha istikrarı sağlayamamışken, «Litton Industries» adlı ABD şirketi, albayları maddi ve manevi yönden desteklemeye karar verdi; şirketle Yunanistan arasında bir «kalkınma» anlaşması imzalandı. Oysa Litton Industries, aynı teklifi Yunan parlamentosu dağıtılmadan önce de yapmış, fakat teklif parlamentoda reddedilmişti. Washington'un 1968 Kasımının sonlarında Yunanistan'a silah göndermeye başlayacağını belirten açıklamasının ardından, Aristotle Onassis, Yunanistan'da 400 milyon dolarlık bir yatırım faaliyetine girişeceğini açıkladı. *Ramparts*'ın Aralık sayısında çıkan «Büyük Binader Holding Kifliğında» başlıklı yazı konuya daha da açıklık getiriyor :

«Litton Yunanistan'a 12 yılda tamamlanmak üzere 840 milyon dolar vermeyi kararlaştırdı. Anlaşma Litton'un genel stratejisine uygun olarak maliyet temelinde yapıldı. Askeri cunta Litton'un masraflarını yüzde 11 fazlasıyla ödemeyi ve ayrıca tüm sermaye için de yüzde 2 oranında faiz vermeyi kabul etti. Akılları özgür ya da rekabetçi özel girişimcilik kavramına takılmış olan okurlara bu anlaşmanın ne demek olduğunu bir kez daha anlatmak gerek. Litton'un kendisi hiçbir risk altına girmiyor. Litton her ay masraflarının faturasını çıkarıyor, on beş gün sonra da ödediklerini yüzde 11 faiziyle birlikte geri alıyor. Litton Uluslararası Kalkınma Korporasyonu Başkanı ve Litton'un Yunanistan işlerinin sorumlusu olan Robert M. Allan Jr. durumu şöyle açıklıyor : Burada yatırımın getirisi tabii ki çok yüksek, çünkü bizim temel bir yatırımımız yok. Gerçek yatırımımız iyi ad yapmış olmamız. Zaten sahip olduğumuz şeyler içinde en değerli olanı da bu. Litton'un ünü (ve bağlantıları) cunta için gerçekten de son derece cazip.

Litton'un değerli yanlarından biri de propaganda çalışması ve bu konuda gösterdiği başarı. Litton bu becerisini Amerika-

lılara, özellikle de önemli Amerikalılara Yunanistan'daki demir ökçenin erdemlerini anlatmakta kullanıyor. Litton'un, cuntanın kamu ile ilişkiler alanındaki işlerini yürüten adamı, Barney Oldfield, aynı zamanda kurumun bu bölümüne şeflik yapıyor. Yunan direniş hareketinin sözcülerine göre Oldfield, hem Atina, hem de Amerika'da cunta lehinde bir propaganda kampanyası yürütüyor. Daha önce bir hava albayı olan Oldfield, yeni mesleğini NATO'nun Avrupa'daki baş kamu danışmanı olarak çalıştığı sıralar öğrenmiş ve hem Pentagonla, hem de Cumhuriyetçilerle mükemmel ilişkileri var.

Bilmeyenlere, özgürlüğü savunmak için kurulduğu öne sürülen bir örgüt olan NATO'nun eski kamu ile ilişkiler şefinin birden bire Yunanistan'daki totaliter diktatörlüğün elemanlarından biri haline gelmesi tuhaf gelebilir; fakat Oldfield'in davranışları tamamıyla Washington'un çizdiği normlara uygundur. Zaten 17 Mayıs 1968'den itibaren, yani darbeden bir yıl sonra, Litton'un da etkisiyle Washington cuntaya karşı yumuşak bir tutum takınmıştır.

Cuntanın, Hür Dünyaya kabulünden önce Litton'un cuntaya yaptığı hizmetlerden en büyüğünü şirketin başkanı Tex Thornton yapmıştır. Dünya Bankası guvernörlerinin Rio de Janeiro'daki toplantısından sonra, Columbia Üniversitesinin doktora tezini başkasından çalmakla suçladığı yüksek dereceli Yunan memurlarından Costas Thanos ile Yunanistan Bankası guvernörü Demetrius Galanis, Amerikan bankerleri ile önceden kararlaştırılmış bir toplantıya katılmak üzere New York'a geldiler. ABD Dışişleri Bakanlığının ricası üzerine Amerikalı bankerler bu toplantıya katılmadılar. Bunun üzerine Thanos, Washington'a gitti ve Başkan Yardımcısı Humphrey, Maliye Bakanı Fowler, Beyaz Saray Askeri Hizmetler Komitesi Başkanı ve Kongre Üyesi Mendel Rivers ve Beyaz Saray Sözcüsü John Mc Cormack ile görüşmek istedi. Yunanlılar, Amerika'nın bu güçlü politikacıları ile dış yardımın yükseltilmesi ve askeri yardımın kesintisiz olarak verilmesi üstüne görüşmek istiyorlardı. Fakat bu dört politikacı da yine Dışişleri Bakanlığının tavsiyesi üzerine Thanos ve Galanis'le görüşmekten kaçındılar. Yunanlılar bu durum karşısında güçlü dostları Litton'a başvurdular.

Tex Thornton hemen özel uçağıyla Washington'a hareket etti. Görünüşte Kamu Düzensizlikleri Danışma Komisyonu toplantısına katılacaktı. Başkanlığa bağlı olan bu komisyonun üye-

siydi. Fakat Thornton'un esas amacı siyasal bağlantılarını işletmekti. Ve sonuçta dört politikacının kapıları Yunan albaylarının temsilcilerine açılıverdi. Dışişleri Bakanlığı öfkeden kuduruyordu.

Thornton perde arkasındaki manevralarıyla Yunan rejimine askeri yardım yapılması için baskı yapmaya çalışırken, cunta Dünya Bankasından 12,5 milyon dolar borç alarak şeytanın bacağını kırdı. Bu olayla, cunta, rejim için ilk dişe dokunur dış yardımı sağlamış oluyordu. (Darbeden sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu, popüler adıyla Ortak Pazar, Yunanistan'a 1962 yılında açmış olduğu 125 milyon dolarlık kredinin ödenmesini durdurmuş, Yunanistan bu yüzden 70 milyonluk kredi kaybına uğramıştı.) Dünya Bankasının Yunanistan'a açtığı kredi aynı zamanda bankanın yeni başkanı ve Tex Thornton'un kahvaltı arkadaşı Robert McNamara döneminde bankaca açılan ilk kredilerden biri. Olay bu nedenle dostlukla iknanın klasik bir örneği olarak yorumlanabilir. Fakat çoğu gözlemciler Litton'un bu işteki rolünü azımsıyorlar.

İşin ilginç yanı Litton suçlamalar karşısında masum olduğunu kanıtlamaya çalışmak bir yana, aksine kendisi suçlamaları doğrulayan bir hava yaratmaya çalışıyor. Yalnızca Yunan cuntasının söz konusu krediyi kendi sayesinde aldığı izlenimini yaymakla kalmayıp, cuntanın Dünya Bankasından yeniden kredi alabilmek için aynı yollardan geçmesi gerektiğini de ima ediyor. Anlaşılan cesaret ve başarı konusunda yaptığı ünü pazarlayanlar için Don Juanlık değerli bir suçlama olabiliyor.

Yabancı sermaye, yabancıların güveni demektir ve bu da cunta için son derece önemli. Cuntanın New York Times'a verdiği 'Yunanistan : Yatırımcılar İçin İdeal Ülke' başlıklı tam sayfalık ilan, sermaye için en önemli unsurun ülke içi siyasal istikrar olduğunu vurguluyor, Yunan demokrasisinin çalkantılı günleriyle bugünü karşılaştırıyor. Bu nokta iki ay sonra Robert Allan'ın konuşmasında da ifadesini buldu. Allan, Litton'a göre ulusal iktisadi büyümenin dört unsuru olduğunu belirtti : Sermaye, teknik bilgi, teşvik ve çevrenin istikrarı. Sözlerini, bir hükümet, yatırımcılar ve yatırım yapmak isteyenler arasında uzun süren tereddütler yaratan karışıklıkları ve patlamaları önleyebiliyorsa... bizim açımızdan iyi bir ortaktır, diyerek sürdürdü.

Allan konuşmasında artist Melina Mercouri ve eski bakanlardan Andreas Papandreu'ya da çattı. Mercouri'yi 'sahneden çekilmiş bir artist eskisi', Andreas Papandreu'yu ise 'işsiz güç-

süz kışkırtıcı bir öğretim üyesi' olarak tanımladı. 'Yurtları, varlığını, uğruna dövüşen askerlere borçlu. Şimdi ülkeyi askerler yönetiyor diye memleketin ehliyetsiz ellere düştüğünü iddia ediyorlar' dedi».

Askeri rejim, iktidarı, ülkeyi ABD'nin endüstriyel askeri kompleksine bir tepsi içinde sunmak ve metropoldeki özel ve kamusal bürokratik kurulu düzenin stratejik ihtiyaçlarına yanıt veren bir yağma alanı haline getirmek için gaspetti. Yunanistan darbeden sonra ABD'nin bir *endüstriyel - askeri uydusu* durumuna düştü. Bu egemenlik tarzına «yeni sömürgecilik» adı verilebilir. Sömürgecilik değil de yeni sömürgecilik dememizin nedeni, ABD'nin yayılmacı politikasının geleneksel emperyalizm ilişkilerinden değil de mali endüstriyel ortaklıklardan kaynaklanması. Bu kurumların ABD askeri istihbaratıyla da yakın ilişkileri var. Ayrıca Yunanistan'a yapılan yatırımların ve Yunanistan'ın ihracat yapısının karakteri ve hedefleri birçok bakımdan klasik emperyalizm sömürge ilişkilerinden farklılık gösteriyor.

Bu nedenle Yunan askeri rejimini Latin Amerika'daki ABD uydusu muz cumhuriyetlerine benzetebiliriz. Ancak bir fark var : Yunanistan'da Latin Amerika'nın büyük toprak sahipleri sınıfı yok. Ayrıca Yunanistan Batı Avrupa ülkeleri topluluğu içinde özel bir yere sahip; NATO ve Avrupa Konseyi üyesi olması bir yana, aynı zamanda Ortak Pazara da üye olan ilk ABD uydusu. Bu nedenle ABD ile Batı Avrupa topluluğunun kurmuş olduğu ilişkiler yapısı içinde yeni, yabancı ve uğursuz bir unsur hüviyetinde.

Yunan sanayici ve büyük tüccar sınıfı bir avuçtur ve Yunan sosyoekonomik yapısı içinde derin köklere sahip değildir. Bu sınıf özel koruyucu yasalar ve hükümet denetimindeki krediler kanalıyla kamu sektörüne ve yabancı sermayeye bağlıdır, varlığını bunlara dayanarak devam ettirebilmektedir. Esas olarak asalak olan bu kesim, çıkarlarını, aralarında yurtdışına yerleşmiş bir grup Yunanlı armatörün de bulunduğu yabancı sermaye mihraklarına karşı korumaktan âcizdir. Darbe Yunan kurulu düzeninin siyasi anlamda belkemiği sayılabilecek sağcı partiyi yıkarak Yunan burjuvazisinin sesini de kesmiş oldu. Yüksek kademedeki subaylardan ve büyük memurlardan oluşan yeni devlet bürokrasisi ABD kurulu düzeninin özel kamusal bürokrasiyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla Yunanistan'ı uydulaştıran başlıca zümre haline geldi.

Darbe yeni bir «elit» yarattı: Ordu. Subaylar ayrıcalıklı bir zümre haline geldiler. Siyasal güçleri artıyor, ücretleri yükseliyor, çeşitli yollardan ödüllendiriliyorlar. Doğal olarak en önemli mevkiler «içerdekilere», cuntayı oluşturan 180 subaya ayrılmış. Ordunun ABD'nin endüstriyel ve askeri çevreleriyle Yunan ulusu arasında bir aracı, bir simsar rolü oynamaya başlaması Yunan Silahlı Kuvvetleri içindeki orta rütbelere yükselmiş taşra çocuklarında birtakım değişimlere yol açtı. Bunlar, şaşkınlık içinde güvenebilecekleri bilgi ve teknik ustalık simgelerine yeni rejimle özdeşleşmeyi kabullenen hakimlere, büyük bürokratlara, profesörlere ve bilim adamlarına yöneldiler. Birkaç istisna dışında cuntanın bu dostları gerici ve aşırı sağcı bir ideolojiye sahipler. Batı ve ABD bürokratik çevrelerine egemen olan teknokratik yönelimden fazla nasiplenememişler. Bu özellikleri bir yandan patronlarının, özellikle yabancı yatırımcıların işine yararken, öte yandan da genç Yunan solcularına ve teknokratlarına hitap edebilecek inandırıcı bir ulusal kalkınma programı geliştirebilmelerini engelliyor. Ortaya bir reform programı koyamıyorlar.

Tutucu Yunan kurulu düzeninin eski dayanakları artık yaşamıyor. Kralın, saray çevrelerinin, sağın siyasal örgütünün sesi artık çıkmıyor. Ulusal bir devrime katılabilecek olanlar, reformlar uğruna demokratik kurumları feda edebilecek kesimler, albayların devlet bürokrasisinin aşırı sağcı kanadıyla kurmuş oldukları ittifak karşısında düş kırıklığına uğruyor; ülkenin uydulaştırılmasını sindiremiyorlar. Böylece albaylar boşlukta kalmış oluyorlar. Merkezciler ve sağcılar bir yana, sağın siyasal önderleri dahi siyasal hayatın dışına düştüler.

Cunta, ordudaki subayların büyük çoğunluğundan bile kopttu. Özellikle genç subaylar ile albaylar arasındaki bağ eskisi gibi sağlam değil. Bu gençler aldıkları aşırı antikomünist eğitime ve kendilerine siyasetçilerin çürümüşlüğünden sürekli dem vurulmuş olmasına rağmen, aptal değiller. Kıbrıs'ın satılmasını, Yunan askeri düzeninin Amerikan Askeri Misyonu ve CIA'ya tabi kılınışını, Yunan ekonomisinin sömürgeleştirilmesini yaşadılar. Gün geçtikçe daha yoğun bir biçimde Yunanistan'ın ulusal çıkarlarına değil «Büyük Birader»in dar menfaatlerine hizmet eden insafsız, katı bir rejime duydukları bağlılık azalıyor. Genç subaylar içinde «devrime ihanet edildiği» duygusu yaygınlık kazanıyor. Bu gelişme cunta içi çatışmaları ya da cunta ile öteki subay grupları arasında mücadeleleri gündeme getiriyor.

Bu koşullar altında albayların anlamlı bir ideoloji geliştirebilmeleri son derece güç. Bu nedenle, Hıristiyanlıktan ve Elenizmden medet umdular; artık ölmüş olan eski Yunancayı okullarda alınması zorunlu dersler arasına soktular.

Bu yüzden halkın rejime karşı nefret duyması ve bu nefretini her fırsatta, rejimdeki her boşluğu, her zayıf noktayı kullanarak göstermesi hiç de şaşırtıcı değil. Sık sık Yunan çiftçilerinin, köylülerin cuntayı destekledikleri iddia edildi. Bu iddia tümüyle yanlıştır. Yunan köyü küçük bir topluluktur. Her aile jandarmanın, öğretmenin, papazın ve köy heyeti üyelerinin sıkı gözetimi altındadır ve bu unsurlar ister istemez muhbirlik yapmak durumundadırlar. Cuntaya karşı çıkanlar her an soluğu mahpusanede alabilirler. Topluluk içinde hükümetten hoşnut olmadığı anlaşılanlar hemen acımasız baskılarla karşı karşıya kalırlar. Yunan köylerini ziyaret edenlerin tanık oldukları yüzeydeki sessizlik ancak bu etkenlere bağlanabilir. İşçi sınıfı cuntaya kesin olarak karşıdır. Hükümetin çanak yalayıcısı olan sendikacılar, işçiler arasında, sosyal demokrat önlemlerden yanaymış gibi gözükmeye çalışan hükümete bağlılık duygusu yaratmak için çok çabalıyorlar, ama boşuna. Yunan işçi sınıfı askeri rejimin büyük sermayeye göbekten bağlı olduğunu görüyor.

Rejimin en kararlı muhalifi ise gençlik. Özgürlüğü elinden alınan, yeni, onurlu, ilerici, çağdaş ve demokrat bir Yunanistan'ın evladı olmak isteyip de hayalleri paramparça edilen, en çok baskıya uğrayan kesim olan gençlik, ülkede biçimlenmekte olan direniş hareketine önderlik ediyor. Serbest meslek sahipleri ve orta sınıflar da bir bütün olarak cuntaya karşılar. Doktorlar ve avukatlar mücadeleci ve uzlaşmaz bir tutum takındılar. Esas olarak rejime muhalif olan esnaf ve küçük tüccarlar ise bekle gör politikası izlemekteler. En çok kendi işlerini düşünen, huzur arayan bu kesimler cuntayı yaptığı işlere bakarak değerlendiriyorlar. Cuntanın başa geçmesinden sonra Yunan ekonomisinin içine düştüğü durgunluğu, yüzeydeki sessizliğe rağmen yanardağın içten içe patlamaya hazır hale geldiğini hissediyorlar; rejime karşı besledikleri kuşkular giderek artıyor. Yunan sanayicileri ve yurtiçindeki armatörler cuntayı desteklemeye, albaylarla dostluğu korumaya devam ediyorlar. Rejimin Amerika'nın tam desteğini almış olması onları derinden etkiliyor. Güçsüz ve geleneksel olarak fırsatçı karakterde

olan bu kesim ekonomik bozukluklar konusunda nüfusun büyük çoğunluğuyla aynı kanıyı paylaşıyor.

Özel olarak, politik çizgileri, toplumsal ve iktisadi yerleri ne olursa olsun Yunanlıların tümü cuntaya karşı. Ve direniş hareketi hızla bir *ulusal kurtuluş* mücadelesi kimliğine bürünüyor.

Bu durumun tamamen bilincinde olan Amerikalılar cunta aleyhtarı güçler arasında ayrılık yaratmaya çalışıyorlar. Sağcı siyasetçilerle cunta arasında işbirliği yapılmasını sağlamaya büyük önem veriyorlar. Böylece en azından sağı tarafsızlaştırmış, direnişin dışına çekmiş olacaklar. Bu çabaları belli ölçülerde başarılı da oldu. Kral da dahil olmak üzere sağ, cunta ile anlaşamadı. Ama Büyük Birader'in Yunanistan'da bir «iç savaşı» engellemek için askerleri hizaya sokacağı umuduyla bekle ve gör tutumunu benimsedi.

Doğal olarak sağ sorunun bir halk hareketiyle çözümlenmesi konusunda endişeler taşıyor. Çünkü halkın zafer kazanması durumunda eski kurulu düzenin, eski iktidar yapısının yeniden canlanamayacağını biliyor. Eski düzen ölüdür artık. Hiçbir siyasi gelişme onu mezarından kaldıramaz. Askeri rejim Büyük Biraderin de onayını alarak eski yapıyı parçaladı. Açıkça yeni sömürgeci bir iktidar yapısı inşa etti, eskisinin klişelerini, yapmacıklıklarını, inceliklerini ortadan kaldırdı. Parlamenter kurumlara dayanarak işlerliğini sürdüren eski kurulu düzen misyonunu yerine getirememişti. Çünkü 28 Mayıs 1967 seçimleri yapılsaydı bunu kazanacak olan Merkez Birliği birçok acılı deneyden sonra reformist bir program uygulamanın ancak iktidar yapısında temelli değişiklikler yapmak ve perde arkasındaki yarı resmi hükümeti dağıtmakla mümkün olabileceğini öğrenmişti. Yunanistan'da iktisadi, kültürel, toplumsal bir ilerleme yaratabilmenin ancak ABD uyduluğuna son vermekle mümkün olduğunun bilincindeydi. ABD açısından «parlamenter deney» istenen sonucu vermemişti. Bu yüzden Ulusal Radikal Birlik, kral, parlamento, özgür siyasal yaşam ve yurttaşlık haklarından kurtulmak gerekiyordu. CIA'nin ve ABD Askeri Misyonunun doğrudan uzantıları olan albaylar iktidar için biçilmiş kaftandı. Yeni bir düzenin temelleri atılacaktı. Bu iş generallere yaptırılamazdı, onlar yumuşaktılar, Yunan kurulu düzeniyle kurmuş oldukları bağlar yıpratmıştı generalleri. Gençliğin, kitlelerin ve özellikle de genç subayların «ulu-

sal devrim» isteğini karşılayabilecek, gönüllerini fethedebilecek elemanlar lazımdı. Yunanistan'daki ABD servisleri genç subayların reformist ve ulusçu eğilimlerini zararsızlaştırmak gerektiği inancındaydılar. Bu subaylar güçlü bir iktidar alternatifi haline gelebilirlerdi. Yüksek rütbeli subayları azledip eski kurulu düzenin şaşaasına son veren albaylar darbesi son derece elverişli bir çözümdü. Gerçekten de bir süre işledi bu yöntem, ama gün geçtikçe cuntacıların temel eğilimleri ortaya çıktı. Ve şimdi, askeriyle siviliyle tüm Yunanlılar darbenin, askeri rejimin neyi amaçladığını görmekteler: Yunan ulusunu Büyük Binaderin pençesine teslim etmek. Çünkü bu derece ulusçuluk aleyhtarı, bu derece reform düşmanı bir yönetim gelip geçmedi Yunanistan'dan. Evet albaylar, Yunan üniforması giyiyorlar, ama düşüncelerinin, eylemlerinin Yunanistan'la zerre kadar ilgisi yok.

Sağcı siyasetçilerin sonunda nasıl bir tutum takınacaklarını şimdiden kestirmek oldukça güç. Büyük olasılıkla sağ ikiye ayrılacak; darbeden hemen sonraki olaylar bunu gösteriyor. Aşırı sağcı kanat rejimle özdeşleşecek. Ama diğer kanat mutlaka direnişe katılacak. Doğal olarak bir kesimi de tarafsız kalacak, Amerika'nın Yunanistan'ı yeniden eski haline getirecağı hayaliyle yaşayacak. Sağ siyasal önderlik hangi tutumu alırsa alsın, Ulusal Radikal Birliği destekleyen kitlenin büyük çoğunluğu ulusal kurtuluş mücadelesine katılacak. Zaten ABD'nin, sağcı önderleri cunta ile işbirliği yapıp, diktatörlüğün parlamenterleştirilmesine çalışmaya ikna edemeyişinin esas nedeni de bu. Sağcı önderler cuntayı kabullenirlerse siyasi intiharlarını hazırlamış olacaklarının farkındalar. Parlamentarizme dönüş için cunta ile işbirliği yaptıkları takdirde, seçimleri mutlaka kaybedeceklerini biliyorlar. Bu nedenle cuntanın yerine kendilerinin geçmesini ve ülkenin geçmişteki durumuna yeniden kavuşturulmasını talep ediyorlar.

Cunta Yönetimi Altında Yunan Ekonomisi

Yunan cuntası halka en azından «ekmek ve eğlence» sağlayabilseydi, bir süre için kendini kabul ettirebilir, bugünkü

gibi bir hoşnutsuzlar ordusuyla karşı karşıya kalmayabilirdi. Cunta, eksik olmasın, halka bol bol günlük alay malzemesi sağladı, fakat ekmek veremedi. Bu açık başarısızlığın nedenlerini, Yunan ekonomisini durgunluğa sürükleyen etkenleri saptamak aslında güç bir iş değil. Beceriksizlik ve yetenekli Yunan iktisatçılarının cunta ile özdeşleşmeyi reddetmeleri nedenlerden sadece biri. Yunan ekonomisi geçmişte sahip olduğu oldukça yüksek büyüme hızını koruyamadı. Yunan halkının gösterdiği pasif direniş, turistlerin ve yabancı yatırımcıların açtığı Yunanistan'ı boykot kampanyaları, yüzeydeki sessizliğe rağmen içten içe hüküm süren siyasal istikrarsızlık, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında iktisadi büyüme için gerekli olan güven ortamının yaratılmasını engelledi.

Cuntanın aldığı iktisadi önlemler son derece tutarsızdır. Bir taraftan «planlı ekonomi»den söz ediliyor, öte yandan özel sektörün ekonominin motoru olması bekleniyor. Devletin yatırım yaptığı alanlar birer birer özel sektöre açılıyor, ama bir yandan da Yunan girişimcilerinin kafası, ardı arkası kesilmeyen yeni yasa, kararname ve idari kararlarla karıştırılıyor, oyunun kuralları nerdeyse her gün değiştiriliyor. Cunta ayrıcalıklı zümrelerden, toplumsal ve iktisadi eşitsizliklerden dem vuruyor, ancak tüm çabasını yeni bir ayrıcalıklı yapı inşa etmeye yöneltiyor. Albaylar geçmişin çürümüşlüğünden söz ediyor, fakat ülkeyi ödemeler dengesi güçlüklerinden kurtarmak gerekçesiyle Büyük Biraderin gözetimi altında memlekete giren yeni ekonomik mihraklardan kendileri için çıkar sağlamayı bir alışkanlık haline getiriyorlar. Cuntacılar sık sık mali sorumluluk ve sağlam para politikasından söz ediyor, ama bol miktarda karşılıksız para basıyorlar. Öyleki fiyat yapısı bir kez bozulmaya başlarsa, enflasyon dev adımlarla ilerleyecek. Büyük kamu yatırımları yapacaklarını iddia ettiler, ama kaynaklar, cuntaya dünya kamuoyunda itibar sağlamayı amaçlayan maliyeti yüksek bir propaganda kampanyasına, sürekli genişletilen polis ve istihbarat örgütlerinin ihtiyaçlarına, devamlı büyüyen «milli savunma» bütçesinin finansmanına hasredildi.

Bu nedenle 1968 yılında, sabit fiyatlara göre, gayri safi milli hasıladaki artışın tamı tamına sıfıra eşit olması ve tarımsal üretimin yüzde 17 oranında düşmüş olması hiç de şaşırtıcı değil, cuntanın resmi hesaplarına göre GSMH yüzde 4,6 oranında artmıştır, fakat bu hesap tarımsal üretimin yüzde 3,!

oranında düşmüş olduğu tahminine dayanılarak yapılmıştır. Tarımsal üretimdeki fiili azalış ve sınai üretim endekslerinin tahmin edilenden daha az yükselmiş olduğu göz önünde tutulacak olursa, kaçınılmaz olarak, GSMH'nin 1968 yılında, sabit fiyatlara göre hiç artmamış olduğu sonucuna varırız. 1967 yılındaki durum ise bundan biraz daha iyi. Ancak 1967'de de GSMH'deki artışın yüzde 2'yi geçmiş olması son derece kuşkulu. Oysa birkaç yıl önce bu oran yüzde 7 ile 8 arasında oynamaktaydı. Kesin rakamlar vermek olanağı olmasa bile, işsizliğin de ciddi ölçülerde arttığı ileri sürülebilir. Yılda en az yüzde 20 oranında artması gereken turizm gelirleri, 1967 ve 1968'de mutlak olarak azaldı. Mantıken, büyüme haddindeki düşmenin ödemeler dengesini rahatlatması gerekirken, tam tersi oldu. Ticari kalemlerdeki açık 1968'de 750 milyon dolara çıktı. Cari kalemlerdeki açığın miktarı 1968'de 270 milyon, 1967'de ise 160,9 milyondu. Sermaye akımı ve büyük miktarlardaki dış borçlar sayesinde, 1968 yılında, döviz rezervlerindeki azalış 30 ile 35 milyon arasında tutulabildi. Fakat mevcut durumu muhafaza edebilmek için 1969'da en az 100 milyon dolar daha fazla dış borç yapmak gerekiyor.

Sürekli artan ödemeler dengesi güçlükleri, emisyon artışı, açıktan finansman, katı bir ücret politikası ve tarım ürünleri fiyatının düşük tutulması gibi etkenler Yunan ekonomisini yıkımın eşiğine getiriyor. Onassis'in ve Papas'ın «kurtarma» operasyonları ülkenin sorunlarına çözüm getiremez. Dünya mali kurumları ve batı hükümetleri cunta ile ilişkilerini normalleştirmeyecek olurlarsa, Yunan ekonomisi çok büyük güçlüklerle karşı karşıya kalacak. ABD'nin, perde arkasından Yunan rejimini batı hükümetlerine kabul ettirmek için sürekli gayret sarf etmesinin nedenlerinden biri de bu zaten. Bu durum Yunan direnişçilerinin cuntanın iktisadi abluka altında tutulmasında ısrar etmelerinin, etkin bir ablukanın Yunan halkının özgürlük ve demokrasi mücadelesini en az zararla başarıya ulaştıracağını iddia etmelerinin nedenini de açıklamış oluyor. Kuşkusuz, yatırım ve turizm boykotu işsizliği arttıracak, halkın hayat düzeyinin yükseltilmesini engelleyecek; ama yine de bu meselede ısrar ediyoruz. Çünkü halkla cunta arasında cereyan edecek bir silahlı hesaplaşma daha büyük acılar getirecek. Özgürlük bir lütuf değildir. Özgürlük için dövüşmek gerek. Direnişin önderliğine ise özgürlüğün bedelini mümkün olan en düşük düzeyde tutmak görevi düşüyor.

Yunanistan'a Washington'dan Bir Bakış

8 Mart 1968'de Washington'a gittim. O güne dek ABD hükümetine, darbede parmağı olduğu gerekçesiyle saldırmamaya özel dikkat göstermiştim. Gerek hükümetin, gerekse ABD siyasal çevrelerinin Yunanistan'daki durumu yeni bir değerlendirmeye tabi tutmalarını olanak dahilinde görüyordum. Bu fikirlere başlıca iki nedenden ötürü sahip olmuştum. Bir kez, Washington, rejimi resmi olarak desteklememişti. Dışişleri Bakanlığından zaman zaman yapılan açıklamalarda, albayların parlamenter sisteme dönülmesi için gerekli önlemleri almaları isteniyordu. Özel olarak da Demokrat Parti içindeki siyasi kutuplaşma gerçekten umut vericiydi. Hem Eugene Mc Carthy, hem de Robert Kennedy Yunan sorununu yeni ve daha değişik bir biçimde ele alacağa, Yunanistan'daki ABD çıkarları konusunda farklı bir yorum getireceğe benziyorlardı.

9 Martta Amerikan Demokratik Eylem Birliğinin yıllık toplantısında bir söylev verdim. Toplantıda Eugene McCarthy yoktu. Fakat kendisini temsilen kızı bulunmaktaydı. Senatör McCarthy'nin bir telgrafını okudu. Senatör bana hoş geldin diyor, Yunanistan'daki özgürlük ve demokrasi mücadelesini desteklediğini belirtiyordu.

10 Martta Capitol Hill'i, Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarını ziyaret ettim. Bakanlarla görüşme isteğim geri çevrildi. Ancak bakan yardımcılarıyla görüşebildim. Yöneticilerle yaptığım konuşmalar umut kırıcıydı. Dışişleri Bakanlığı görevlileri, ABD'nin Yunanistan için fazla bir şey yapamayacağı fikrindeydiler. Amerika darbeye karışamazdı. Çünkü bu olay, tümüyle «ülke içi siyasi gerginliklerin ve hükümetin ülkeyi idare edememesinin» doğurmuş olduğu bir sonuçtu. Ama yine de bir umut kapısı vardı. Cunta 1968'in sonlarına dek yeni bir Anayasa hazırlayacağını belirtmişti. Yunanistan'da demokrasi yeniden, adım adım, yavaş yavaş inşa edilecekti. Amerika'nın NATO dolayısıyla yerine getirmesi gereken yükümlülükleri vardı. Eninde sonunda askeri rejimi etkilemenin tek yolu, albaylarla iyi ilişkiler kurmak ve sıtlarını sıvazlamaktı. Ancak bu yolla demokratik bir çözüme doğru yönlendirilebilirlerdi.

Savunma Bakanlığı daha da vurdumduymazdı. Bakanlıktakiler bana Yunanistan'daki direnme hareketinin askeri rejimi fazla rahatsız edemeyeceğini söylediler. Çünkü Sovyet bloku direnişçileri destekleyeceğe benzemiyordu. Zaten, Savunma

Bakanlığını gerçekten ilgilendiren tek konu buydu. Bu koşullar altında albaylar rejimi yerini sağlamlaştırabilirdi. Yunanistan yararlı bir müttefikti ve ABD rejimle işbirliği yapmak zorundaydı.

Capitol Hill'de konuştuğum kişiler daha açık fikirliydiler. Senatörler ve temsilciler arasında liberal düşünceler taşıyan, son derece anlayışlı kişiler vardı. Bunlar ABD'nin darbedeki sorumluluğunu kavramıyor, hükümetin cuntaya yardımı ve manevi desteği kesmesinin Yunanistan açısından ne kadar önemli olduğunu görüyorlardı.

Ama beni en çok Robert Kennedy etkiledi ve cesaretlendirdi. Kennedy'i o hafta Senatodaki ofisinde ziyaret ettim. Aynı gün televizyonda başkanlık seçimlerine katılacağını açıklamıştı. Ofisine girdiğimde elini yüzünü yıkıyordu. Zor bir gün geçirmişti. Siyasi hayatının en önemli kararını verdiği gündü bu. Masanın başına geçti ve benden Yunanistan sorununu kısaca özetlememi istedi. Ona, ABD'nin askeri yardımı keserek albayları dize getirebileceğini söyledim. NATO'ya bağlı olan Yunan ordusunun, NATO'nun desteklemediği bir cuntayı, silah ve teçhizat ihtiyaçlarını karşılayamayan bir yönetimi destekleyemeyeceğini belirttim. Robert Kennedy sözlerimi bitirir bitirmez düşüncelerimi paylaştığını söyledi. «Bugüne dek açık bir tutum takınmadım,» dedi, «çünkü böyle yapsam Johnson'un tavrı daha da sertleşebilirdi. Başkanlık seçimlerine katılmaya karar verdiğime göre artık daha açık konuşabilirim. Başkanlığı kazanacak olursam Yunanistan'a verilen askeri yardımı hemen keseceğim. Bunun yeterli olacağına inanıyor musunuz?» Kennedy'e böylesi bir davranışın sorunu çözeceği konusunda güvence verdim. Sonrasını biz hallederdik. Bana otomobiliyle televizyon istasyonuna dek birlikte gitmeyi önerdi. Bu konuda bir açıklama yapacaktı. Gittik. Ayrıldığımda sevinçli, coşkuluydum. Haber Yunanistan'da duyulur duyulmaz tüm Yunan demokratlarının umudu arttı; yüreklendiler. Ama yalnızca bir umuttu bu, ABD'nin Yunanistan'a karşı tavrını değiştireceği umuduydu ve Los Angeles'te Kennedy ile birlikte öldü. O sıralar McCarthy'nin adaylığı kazanma şansı da iyice azalmıştı. Minnesota'dan arkadaşım olan Hubert Humphrey ise Johnson yönetiminin politikasına ters düşmek istemeyecekti. Humphrey açık bir tutum takınmaya zorlandığında, Yunanistan'da olup bitenlerden üzüntü duyduğunu belirtmekle yetindi. Ayrıca Amerika'nın gücünün sınırlarını takdir etmemiz gerekti-

ğini söyledi. Aslında sorunu daha değişik bir biçimde koymalıydı Humphrey. Zayıf olan ABD değildi; Pentagon'un güçlü bürokrasisiyle CIA ve dünya çapındaki büyük şirketlerin gücü karşısında eli kolu bağlı kalan başkanlıktı yalnızca.

ABD'li aydınlar, öğrenciler ve birçok gazeteci görüşlerimize sempati duymaktaydı. Fakat güçsüzdü bunlar. Ve yığınla sorunun içine balıklama dalmışlardı. Zenci sorunu, gecekondu sorunu, şiddet sorunu ve tabii ki Vietnam olayı gibi ağır yükler vardı sırtlarında.

ABD'den ayrıldığımda, dinamik ve idealist bir başkan seçilmesi olasılığı dışında önümüzde iki yolun kalmış olduğunu gördüm : Yunanistan'daki direnişe hız vermek ve Batı Avrupa'nın etkin bir tutum takınmasını sağlamak. NATO'nun Yunanistan politikasını ancak bu şekilde değiştirebilirdik. Tüm gücümle bu alternatiflere yöneldim, tüm dikkatimi bu noktalarda yoğunlaştırdım.

Çekoslovakya'nın İşgalinden Sonra Avrupa'nın Tutumu

1968 Şubatının son haftası içinde Kopenhag, Stockholm ve Oslo'yu ziyaret ettim. İnsan hakları, özgürlükler ve demokrasiye yönelen tehditler karşısındaki duyarlıklarını türlü nedenlerle somut olarak kanıtlamış bulunan İskandinav ülkelerine yaptığım bu ziyaret, özgürlük mücadelemizde bir dönüm noktası oluşturdu. Gerek İskandinav sosyal demokrat ve işçi partilerinin, gerekse bu kampın dışında kalan çeşitli siyasal güçlerin, Yunanistan'daki özgürlük mücadelesine çok yakın bir ilgi duyduklarını gördüm. Her üç ülkenin sosyal demokrat partisi de, Yunan direnişine maddi manevi her türlü destekte bulunmaya söz verdi. Tage Erlander'in açık ve net biçimde Yunan direnişini destekleyeceğini açıklaması, Yunanistan'daki demokratik güçleri yüreklendirirken, albayları ve onların patronlarını da ciddi biçimde kaygılandırdı. Çünkü Tage Erlander yalnızca İsveç Sosyal Demokrat Partisinin başkanı olmayıp, aynı zamanda başbakandı. Bunun üzerine Panhelenik Kurtuluş Hareketinin (PAK) merkezini Stockholm'e taşımaya karar verdim. Haziran başlarında Paris'ten ayrılarak Stockholm'e yerleştim.

12 Haziranda bir konuşma yapmak üzere İsveç Sosyal Demokrat Partisinin Kongresine çağrıldım. Özgürlük mücadelemizin temel ilkeleri üstüne yaptığım konuşma, hararetle karşılandı.

Hollanda'ya yaptığım ziyaretin de benzer bir etkisi oldu. İktidarda olmamakla birlikte Hollanda İşçi Partisi de, İskandinav partileri gibi açık ve kesin bir tutum aldı. Ama Hollandalılar, gerek NATO ve ABD, gerekse Yunan direnişinde komünist güçlerin oynadığı rol konusunda oldukça ikircikliydiler. İngiltere'de ise durum son derece karmaşıktı. İşçi Partisi yaptığı resmi açıklamalarla Yunanistan'daki askeri rejime karşı açık ve kesin bir tutum takınmıştı. Ama iş söylenen sözlerin eyleme dönüştürülmesine gelince, bu konuda pek bir şey yapamıyordu. Wilson Hükümetini Yunanistan konusunda düzgün bir tutum almaya zorlayabilecek bir durumda değildi. Hükümetin başı dağ gibi yığılmış ekonomik problemler ve grevdeki sendikalarla zaten dertteydi. ABD'nin mali desteğine muhtaç olan hükümet, bir yandan İngiltere'yi kıta Avrupasına bağlamaya çalışırken, öte yandan da çeşitli konularda Avrupa'nınkinden çok, Amerika'nınkine yakın bir tutum alıyordu. Yunanistan konusunda da sonuçta ABD himayesindeki askeri rejimi kabullenen pasif bir tutum takınmıştı. Alman Sosyal Demokratlarına gelince, onlar da Yunanistan sorununda demokratik bir çözümden yanaydılar. Ama baştaki koalisyon hükümetinin ortaklarından biri olarak, ellerinden pek bir şey gelmiyordu. Hâlâ Amerika'nın vesayeti altında bulunan hükümetin dış politika konularında çok dar bir hareket alanı vardı ve Yunanistan konusundaki tutumu Wilson'unkinden pek farklı değildi. Fransa ise sanki ortada Yunan sorunu diye bir şey hiç yokmuş gibi davranıyordu. Fransa'nın resmen benimsediği bu tarafsız tutum, bir bakıma şaşırtıcı sayılabilirdi. Çünkü De Gaulle'ün Yunanistan politikası, Amerika'nın bu ülke üstündeki etkisini mümkün olduğu kadar azaltmayı amaçlamaktaydı. Bunun mantıksal sonucu ise, De Gaulle'ün albaylara karşı sert bir tutum alması olurdu. Ama anlaşılan iç ve dış başka bazı etkenler, onu albaylar rejimini hoşgörüyle karşılama durumunda bırakmıştı. İtalya'da ise soldan ılımlı sağa kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde yer alan partilerin tümü, Yunan cuntasına karşı sert bir tutum takınarak, kurtuluş hareketine ellerinden gelen her türlü yardımda bulunmaktaydılar.

Sovyet blokuna gelince, burada hükümetlerle komünist partileri arasında bir ayrım yapmak gerekiyor. Hükümetler yeni rejimi tanımakla kalmayıp, ticari ilişkilerini de eskisi gibi sürdürdüler. Yunanistan, onların ivedi sorunları arasında yer almıyordu, 1944'te Churchill'e bırakılmıştı ve şimdi de ABD' nin etki alanına dahildi. Komünist partilerine gelince, bunları da kendi içlerinde iki gruba ayırmak gerekiyor. Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgalini onaylayan Moskova çizgisindeki «Ortodoks» partiler, Moskova'nın kendi içişlerine karışmasını eleştiren «Ortodoks olmayan» komünist partilerinden ya da komünist hareket içinde benzer bir çizgi izleyen kesimlerden farklı bir tutum içindedirler. Her iki grup da cuntaya karşı sert açıklamalarda bulunmakta ve «Amerikan emperyalizmini» Yunanistan'daki askeri rejimin temel dayanağı olarak mahkûm etmektedir. Şu farkla ki, Moskova çizgisindeki grup, albaylara karşı kitle direnişi için koşulların henüz yeterince olgunlaşmamış olduğunu ileri sürerek, bugün yürütülmekte olan direniş eylemlerini burjuvazi önderliğindeki oportünist hareketler olarak nitelemektedir. Öteki grup ise, tam tersine bugünkü koşullarda direnişin mümkün olduğu tezini savunarak, askeri rejime yönelen her karşı çıkışı desteklemektedir. Rejimle etkili bir hesaplaşmaya girişebilmek için, direniş güçlerinin ulusal bir cephe oluşturmalarını gerekli bir önkoşul olarak görmektedir.

Batı Avrupa ülkelerinin Yunanistan konusundaki tutumları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Çekoslovakya'nın işgaline kadar durum, Yunanistan'daki demokrasi güçlerinin lehine gelişmekteydi. Çünkü Batı Avrupalıların hemen yanı başlarında totaliter bir rejimin hortlamasını hoş karşılamalarına pek olanak yoktu. Üstelik ABD'nin o zamana kadar yalnızca Latin Amerika'da uygulayagelmiş olduğu bir müdahale ve denetim biçimini Avrupa'ya taşıma girişimini de hoş karşılayamazlardı. Aslında ABD'nin perde arkasından çevirdiği dolaplar olmasa, Yunanistan'daki askeri rejime karşı tepkileri çok daha güçlü ve etkili olurdu. ABD, onları sürekli olarak şu noktalarda ikna etmeye çalışmıştı : Birincisi, Yunanistan'da darbe öncesinde anarşi egemendi ve komünizm tehlikesi vardı. Komünistler başarıya ulaşabilselerdi, Doğu Akdeniz, Yakın ve Ortadoğu şimdi tümüyle Rusya'nın egemenliği altına girmiş olurdu. İkincisi, ABD'nin darbenin hazırlanmasında herhangi bir rolü olmadığı gibi, darbeye yardımcı olmak için de hiçbir

şey yapmamıştı. Aslında o da Yunanistan'da demokratik kurumların ortadan kaldırılmış olmasından derin bir üzüntü duymaktaydı. Ama ne kendisinin, ne de NATO'lu müttefiklerinin albaylara karşı sert davranması doğru olurdu. Çünkü cunta içinde Nasırcı eğilimler vardı. Oysa Papadopulos ılımlı biriydi. Yunanistan'a demokratik kurumların geri getirilmesi için, Papadopulos'un sırtını sıvazlamak ve ona yardımcı olmak gerekirdi. Üçüncüsü, ABD, Yunanistan üstündeki sınırlı etkisini, tabii ki bu ülkenin pürüzsüz bir biçimde yeniden demokratik ülkeler topluluğuna katılmasını sağlamak yönünde kullanacaktı. Ama bunun için biraz zaman gerekiyordu. Geminin karaya oturmasına yol açacak herhangi bir şey yapılmamalıydı. Batılı müttefikler genel olarak bu yaklaşımı benimsediler. Böylelikle de ABD'ye ve Papadopulos'a askeri rejimi sağlamlaştırmak için ihtiyaç duydukları zamanı sağlamış oldular. Bununla birlikte, 1968 Ağustosuna gelindiğinde, Avrupalı hükümetlerin askeri rejime karşı tutumları sertleşmişti ve ona karşı artık daha etkili eylemlerde bulunmaları söz konusu olabilirdi. Tam bu sırada Çekoslovakya acımasızca işgal edildi. Bu olay, Avrupalı hükümetlerin tutumunda köklü değişikliklere neden oldu. Çoğu, nasıl ABD'nin Yunanistan'a müdahalesi Amerika'nın Batı Blokunun jandarması rolünü üstlenmesinin bir sonucu ise, Çekoslovakya'nın işgalinin de Sovyet Bloku içinde Rusya'nın jandarmalığının bir sonucundan ibaret olduğunu göremediler. Neostalinizmin bir tehdidi olarak değerlendirdikleri bu olay karşısında korkuya kapılarak, NATO ve Avrupa'daki ABD varlığı konusunda, eski tutumlarından yüz seksen derecelik bir dönüş yaptılar. En güçlü tepki, kendini yakın ve dolaysız bir tehlike karşısında hisseden Batı Almanya'da meydana geldi. Fransa bile ABD ve NATO'ya karşı olan eski tutumunu yumuşattı. Sovyetlerin Çekoslovakya'nın işgalinde gösterdiği acımasızlıktan etkilenen İskandinav hükümetleri, Yunanistan'da demokrasinin katledilmesini pek önemsemez oldular. Batı Avrupa, demokrasi ilkelerine olan bağlılığını kanıtlayabilmek için birdenbire Rusya ve uydularına çatmak gibi çok zahmetsiz bir yol bulmuştu kendine. Gerçekten sorumluluk taşıdıkları bir olgu, yani Yunanistan'ın bugün NATO kökenli acımasız bir diktatörlüğün çizmeleri altında eziliyor olması ise, Çekoslovakya'da cereyan eden dramatik olayların arasında kaynayıp gidiyordu. Çekoslovakya olayı yüzünden Avrupa'da kalıcı bir Amerikan varlığı kaçınılmaz hale geldi-

ğinden, artık Büyük Biraderin taleplerine daha dikkatle kulak vermeleri gerekiyordu.

Batı Avrupa'nın çeşitli kurumları açısından, Atina'daki gibi militarist bir rejimle birlikte yaşamak hâlâ kolay bir iş değildir. Üstelik durumun böyle olması, yalnızca ahlaki bazı etkenlerden, ya da Batı Avrupa ülkelerindeki demokratik ve ilerici grupların gösterdikleri tepkiden ileri gelmemektedir. Bu durum biraz da, askeri bir diktatörlüğü benimsediği takdirde, bunun felaketli bir çelişmenin tohumlarını da beraberinde getireceğinin Batı Avrupa topluluğunca sezilmekte oluşunun bir sonucudur. Çünkü dikta rejiminin batı toplumu içinde meşruluk kazanması, Yunanistan kıyılarının ötesinde de demokratik kurumların yıkımıyla sonuçlanacak bir süreci harekete geçirebilir.

Cunta rejiminin Yunan halkının büyük çoğunluğu tarafından reddedilmesi, ABD'nin parlamenter kurumlara kısa sürede geri dönülmesi için cuntaya baskı yapmasını zorlaştıran bir etken oldu. Ama ABD bu kez de, Batı Avrupalı müttefiklerini Yunanistan'daki totaliter rejimle bir arada yaşamayı kabullenmeye zorlamak durumunda kaldı. Batı Avrupa açısından Çekoslovakya'nın işgalinden sonra bu zorlamaya karşı koymak kolay değildir. Ama yine de Batı Avrupa'nın Yunanistan'da durumun düzeltilmesi yolundaki istemlerini sürdürmesi beklenmelidir. Dolayısıyla Batı Avrupa ülkelerine, ılımlı bir tarzda da olsa, ABD'ye sürekli olarak cunta rejiminin hoş karşılanmadığını anımsatan bir etken gözüyle bakılabilir.

Kurtuluş hareketinin Batı Avrupa'nın bu potansiyelinden mümkün olduğu kadar çok yararlanmaya çalışması gerekir. Ama Yunanistan'ın kurtuluşunu sağlayacak esas etken, ülke içindeki direniş olacaktır. Gerek ülke içindeki direniş, gerekse dünya çapında demokratik ve ilerici güçlerle mümkün olan tüm ittifakların kurulması, nihai başarının vazgeçilmez önkoşullarıdır. Müttefiklerimizi, üniversite öğrencileri, kurtuluş hareketleri, azınlıklar ve Avrupa'daki ve başka yerlerdeki demokrat ve ilerici partiler arasında bulabiliriz. Çünkü Yunanistan sorunu, giderek dünya çapında bürokratik, teknokratik ve totaliter güçlerle, açık, demokratik ve eşitlikçi bir dünya toplumundan yana olan güçler arasında sürmekte olan büyük mücadelenin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir.

GEÇMİŞE VE GELECEĞE BİR BAKIŞ

Reformların Maliyeti

Geçmişi gözden geçirirken, Yunanistan'daki ters gelişmelerde demokratik kampın ve doğallıkla kendimin de önemli sorumlulukları olduğunu kabullenmek zorunluluğunu duyuyorum. Birtakım yanlışlarımız oldu. Siyasal sorumluluk alan biri için bu yanlışları görmek, kamuoyu önünde kabullenmek ve aynı yanlışların bir daha yinelenmemesine dikkat etmek son derece önemli bir görevdir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir: 1964 yılında iktidara geldiğimizde karşı karşıya bulunduğumuz görevlerin ve zorlukların boyutlarını doğru bir biçimde saptayamadık. Seçimlerden ezici bir zafer ve büyük bir halk desteğiyle çıkmıştık. Seçmenlerimiz bizden kültürel, toplumsal ve ekonomik gelişme alanlarında niceliksel ve niteliksel bir dönüşüm yapmamızı bekliyorlardı. 1950'lerin başından beri Yunanistan'ın oldukça yüksek bir büyüme hızına ulaşabileceği, büyüme hızını yükseltmenin hem arzulanır, hem de gerekli bir şey olduğu kanısındaydık. Ayrıca Yunan halkının büyük çoğunluğu gibi, ekonomik kalkınmanın, kapsam ve gelir dağılımı açısından tatmin edici olmaktan çok uzak olduğunun farkındaydık. Temel yapısal değişikliklerin hiçbiri gerçekleştirilmemişti. Kendi kendini yönlendirebilecek bir büyümenin temelleri atılamamış, az gelişmişlikle kalkınmışlık arasındaki sınır aşılamamıştı. Yoksullar daha da yoksullaşmış, zenginler daha da zenginleşmişti. Eğitim ve yönetim alanlarındaki reformlar iyice gecikmişti. Yunan endüstrisi asalak niteliğini korumuş, yabancı sermaye kalkınmayı ve değişimi teşvik edecek sektörlere gidememişti. Ülkenin uzun vadeli, radikal bir reform programına gereksinimi vardı ve bu ivedi bir gereksinimdi. Ancak biz o sıralar böyle bir program geliştiremedik. En azından bu konuda oldukça yetersiz kaldık.

Parlamenter demokratik bir hükümet olarak, iktidarı aldıktan sonra, kısa süre içinde sonuç almak gereğini duyuyor-

duk. Eğitim alanı dışında kalan alanlarda kısa vadeli bir bakış açımız vardı. Kendimizi dört yılla sınırlıyorduk. Ayrıca özel sektöre gereğinden fazla, hem de çok fazla umut bağlamıştık. Özel sektörün geniş kapsamlı bir ulusal plan çerçevesinde, kalkınmada üstüne düşen görevleri yerine getirmek için seferber edilebileceğini düşünüyorduk. Bu kanımız, hükümetin rolünü, alt yapı yatırımları ve özellikle bankacılık, sermaye piyasası, sendikacılık ve tarım kooperatifçiliği alanlarında ılımlı bir kurumsal reform programı ile tarımda dikkatle düzenlenmiş bir sübvansiyon politikası uygulamasıyla sınırlamamıza yol açtı. Yeni karar alma ve inisiyatif merkezleri yaratmamız gerektiğini kavrayamadık. Yani yatırımlar için elverişli bir ortamı yaratıp bir de teşvik sistemi oluşturmanın yeterli olamayacağını anlayamadık. Yunan ekonomisinin en ivedi gereksinimlerinden biri, hem özel sektörde, hem de kamu sektöründe yeni tip işletmeler yaratmaktı. Tarım sektöründe kooperatiflerin kilit ekonomik birimler haline getirilmesi, yeterli kaynaklarla beslenmesi ve bu hedefin uzun vadeli bir hedef olarak ele alınması gerekirdi. Kooperatiflerin işlevlerini yerine getiremedikleri durumlarda tarımsal şirketler denenmeliydi. Yunan çiftçilerinin gönüllü katılımıyla gerçekleştirilecek bu tür tarımsal işletmeler üretim ve pazarlama sürecinde devrimci bir dönüşüm yaratabilirlerdi. Şehirle köy arasındaki asalak aracılar ortadan kaldırılabilir, çiftçilerin denetlediği ticari üniteler kurulabilirdi. Sanayi üniteleri ülke çapında tarımın girdi ihtiyaçlarını karşılayıp, yeniden düzenlenmiş tarımsal üretimin çıktılarından yararlanabilirlerdi. Ülkenin birkaç büyük bölgeye ayrılması, planlamayı bölgesel temellerde özel kesim ve kamu kesimi işbirliği aracılığıyla düzenleme olanağı yaratırdı. Hızlı bir yöneticilik eğitimi uygulaması ve yabancı danışmanların getirtilmesi, özel sektör toplumca kabul edilebilir kâr marjlarıyla çalışmakta tereddüt gösterdiği takdirde, sanayi yatırımlarının kamu sektörü kanalıyla gerçekleştirilmesini imkân dahiline sokar; toplumun en çok gereksindiği sanayi tesisleri bu yolla yaratılabilirdi. Silahlı kuvvetler, tatil dönemlerinde üniversite ve lise öğrencileri, temel alt yapı hedeflerine yönelik, örneğin yol yapımı ve ormanları geliştirme türünden faaliyetlere hız verilmesi için çalıştırılabilirlerdi. Büyük yabancı firmalar üzerinde daha kararlı bir denetim uygulamak gerekiyordu. Yabancı sermaye, ülke ekonomisine yaptığı somut katkıya göre değerlendirilmeliydi. Özel yabancı sermaye akımı yetersiz kaldığı tak-

dirde dünya para piyasasından borç alma yöntemine başvurabilirdik.

Sözünü ettiğim bu reformlar doğal olarak yabancı sermayedarların, Yunan sanayicilerinin ve büyük tüccarların sert tepkisiyle karşılaşacaktı. Bu tür tepkiler de, kamu sektörünün genel iktisadi kalkınma faaliyeti içindeki rolünü daha da arttırmamızı zorunlu kılacaktı. Ancak, kendimizi bu duruma baştan hazırlamış olmalıydık. Nitekim bizim, oldukça ılımlı, fazla radikal olmayan ve özveri gerektirmeyen kalkınma programımız da aynı tepkiyi çekti. Çünkü Yunan oligarşisi ve onların yabancı ağa babaları, yıllardır çaba harcayıp titizlikle kurmuş oldukları ayrıcalıklı yapının parçalanmasını ya da herhangi bir biçimde zayıflatılmasını istemiyorlardı. Bu yapı onlara «sorunsuz bir hayat»ın yanı sıra tekelci ve spekülatif kârlar sağlamaktaydı. Aslında niyetimizde ciddi olduğumuza, onlara rağmen ve gerekirse onlarsız radikal bir reform programı uygulayabileceğimize inansalar, onları bize karşı giriştikleri mücadelede daha hazırlıksız yakalayabilirdik. Nasıl olsa *her türlü* reformı onlar için zehir demekti; daha ileri gidebilir, Yunanistan'da gerçek değişiklikler yaratabilecek bir eylem planı düzenleyebilirdik.

Aynı noktalar halk egemenliğine ilişkin sorunlarda takındığımız tutum için de geçerlidir. «Yabancı unsurla», kralla, silahlı kuvvetlerin önderliğiyle ve kurulu düzenin «gölge hükümeti»yle mücadelemizin başlangıç günlerinde çok zayıftık. «Kral krallığını yapar, halk yönetir», «Ordu ulusa aittir», «Yunanistan Yunanlılarındır» ilkelerini hemen ve tüm kapsamlarıyla, sırf lafta bırakmayıp, fiilen uygulamak konusunda oldukça isteksizdik. Uzlaşmak, havayı yumuşatmak ve eylem anını ertelemek yönündeki eğilimimiz kurulu düzenin güçlerince zayıflığımıza, açık bir hesaplaşmadan ve bunun doğuracağı sonuçlardan kaçınmak istediğimize verildi. Ve hesaplaşma günü gelip çattığında, büyük seçim zaferimizin bize kazandırmış olduğu enerjiyi yitirmiştik. İkinci «sonuna kadar mücadele» kampanyamızın sloganları son derece net ve açıktı. Fakat artık iktidar elimizden gitmişti; 28 Mayıs seçimleri yaklaşırken platformumuza kesin şeklini verdik. Ama cunta yönetime el koydu ve Yunanistan en azından 50 yıl geriye itildi.

Halk, demokratik kampın liderliğini, haklı olarak, darbenin gündemde olduğunu bildiği halde, diktatör taslaklarına karşı gerekli direniş hazırlıklarını yapmamış olmakla eleşti-

riyor. Ne var ki, bizden sonraki kukla hükümetlerce devlet boyunduruğu altına sokulmuş olan sendikalar aracılığıyla fazla bir şey yapılamazdı. Toplum içinde kök salmış modern bir parti örgütlenmesini yaratabilmek için de vakit kalmamıştı. Fakat direniş mücadelesine uygun bir gizli örgüt kurmaya girişseydik; ülke çapında çekirdekler kurup, bunlara bir darbe karşısında ne yapılması gerektiğini açık seçik bildirmiş, radyo vericileri ve teksir makineleri dağıtmış ve örgütün önderliğinin güvenliğini sağlayacak gizli evler kiralamış olsaydık; büyük bir olasılıkla darbeyi ilk birkaç saat içinde boşa çıkarabilirdik. Gerçi ben Demokratik Birlikleri örgütleyerek onlara bu tür görevler verdim; fakat şunu içtenlikle kabul etmem gerekir ki, ne ben, ne de yakın çevrem, enerjimizi bu noktada yoğunlaştırabildik. Bu durum, kısmen, bir darbenin yaklaşmakta olduğunu gösteren bütün belirtiler ortadayken, kimsenin bir darbe olasılığını *duygusal* olarak kabullenemeyişinden kaynaklanmaktaydı. Parti üyelerinin aklı gelecek seçimlerdeydi; herkes kendini seçim faaliyetine vermişti. Halkın da tüm ilgisi seçimler üstünde yoğunlaşmıştı. *Herhangi bir kişiyi,* vaktini, bir diktatörle mücadeleye hazırlık için harcamaya ikna etmek epey zordu. Ama yine de liderlik, sıradan insanlar gibi davranmamalıydı. Yapmış olduğundan çok daha fazla iş yapmalıydı. Hazırlıksız yakalanmanın sorumluluğu bize aittir.

Birçok kez bizim, özellikle de benim, kurulu düzeni kışkırttığımız, son derece radikal, aşırı bir reform programı getirerek bunalım ortamı yarattığımız iddia edildi. Bu iddiayı ileri sürenler reform önerilerimizin daha yumuşak, sloganlarımızın daha az hayalci olması gerektiğini belirtiyorlar. Bu yapılsaymış, Yunanistan askeri diktatörlük altına düşmezmiş. Gerçekten de bu tür bir tavırla darbeyi önleyebilirdik. Fakat ben bu tezi tümüyle reddediyorum. Çünkü bu görüş, gerici bir grubun zora başvurarak iktidarı ele geçirme olasılığı var olduğu takdirde hiçbir reform mücadelesine girişilmemesi gerektiği varsayımına dayanıyor; insanları kaderlerine razı olmaya, daha kötü bir duruma düşmemek için mevcut olanı kabule zorluyor; kurulu düzenin güçleri şiddet yolunu seçmesin diye her türlü ilerleme ve değişim umudunu sonsuza dek terk etmeyi öneriyor. John Gerassi, *The Great Fear in Latin America*'da (Latin Amerika'da Büyük Korku) bu görüşü açık biçimde mahkûm ediyor ve Betancourt'un Venezuella'da uyguladığı program konusunda şunları söylüyor:

«Betancourt, tüm okulları bir yıllığına kapatabilir; öğrenci ve öğretmenleri, okuma yazması olmayanlara okuma yazma öğretmekle görevlendirebilirdi. Bunu yapmadı. Petrol şirketlerine daha da yüklenebilir; tarım programının finansmanına katkıda bulunmalarını isteyebilirdi. Dostumuz olduğu için, ABD bu davranışı kabullenmek zorunda kalırdı. Lüks madde ithalatını, gecekondu sorununu çözmek için gerekli kaynakları sağlayacak şekilde vergilendirebilirdi. Bunu da yapmadı. Orduyu ormanları temizlemek, yol yapmak, sulama tesisleri inşa etmek, kanalizasyon şebekesi yapmak gibi işlerde kullanabilirdi. Bolivya bunu yaptı. Fakat o, bunu da yapmadı. Ordunun kapsamlı ayrıcalıklarına son vermeye çalışabilir, oligarşinin ülke ekonomisi üzerindeki ağır baskısını kırmaya yönelebilirdi. Büyük parababalarını kârlarını hiç olmazsa kısmen dağıtmaya zorlayabilirdi. Kârlar üzerine özel bir vergi koyup, bu vergiyi istihdamı artırıcı alanlara yatırabilirdi. Fakat o bunların hiçbirini yapmadı. Bir reformcu olarak tanınmasına rağmen, işsizlik sorununu bile çözemedi. Bir liberal bana şöyle demişti : 'Betancourt hiçbir şey yapamaz. Çünkü o zaman Peres Jiménez askeri kanadı onu devirir'. Peki ama ne demek bu? Frondizi de aynı mazereti ileri sürmüştü. Ama o hiç olmazsa Arjantin'i Betancourt'un Venezuella'sından daha ileri bir endüstriye kavuşturdu. Sağcı bir darbe korkusuyla hiç bir şey yapmamak daha ne kadar savunulacak?»

İlerleme, değişim ve reform yanlısı güçler, korkup eli kolu bağlı hale gelmemeli. Eğer tutuculuğun ve gericiliğin tepkisi söz konusuysa ve bir hesaplaşma gündemdeyse, ileri güçler dayandıkları kitleyi bu hesaplaşmaya hazırlamakla yükümlüdürler.

Demokratik kampın ve özellikle de benim kurulu düzeni hedef alan radikal bir reform programı geliştirmemize karşı daha ince bir eleştiri yöneltenler de var. Bunlar, Yunanistan'ın reformlara âcilen ihtiyacı olduğunu kabul ediyor; ancak bu değişikliklerin siyasal mücadele kanalıyla değil de başka yollarla gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürüyorlar. Eğer siyasal partiler, çabalarını ekonomik gelişmeyle sınırlayıp, ülkede eğitim standartlarını yükseltmeye çalışsaymışlar; Yunan kurulu düzenine baskıcı ve çağdışı karakterini veren iktidar yapısı, birkaç on yıl içinde tedricen, ama kaçınılmaz olarak, erirmiş. Ekonomik değişikliklere dayanarak, Yunan kurulu düzeninin yapısında arzuladığımız değişiklikleri gerçekleştirecek yeni güç

dengeleri yaratabilir; belki daha yavaş, ama daha emin adımlarla ilerleyebilirmişiz.

Bu tezi ileri sürenler, geri kalmışlığın ne demek olduğunu kavrayamıyorlar. Geri kalmış ülkelerin en tipik özelliği, kurulu düzenin gösterdiği katılıkta ve kendi gücünü zayıflatabilecek her türlü ekonomik gelişmeyi engelleme kapasitesinde yatar. Geri kalmışlık ile kalkınmışlık arasındaki başlıca ayırt edici fark budur. Üçüncü Dünyanın devrimci niteliği, değişimin ancak öncelikle iktidarın ve kurulu düzenin yapısını değiştirmekle sağlanabileceğini kanıtlıyor.

Bu eleştiriyi ileri sürenler, belirli bir büyüme yolunu seçmenin, daha ilerki dönemlerde başka seçenekleri yeğleme olanağını da ortadan kaldırdığı gerçeğini göremiyorlar. Daha açık bir ifadeyle, Yunan ekonomisinin asalak, hizmet sektörünü geliştirici ve bağımlı yapısı korunduğu takdirde, ilerki aşamalarda bu yapının karakterini değiştirmenin olanaksız olacağını kavrayamıyorlar. Yunanistan'da başarılı bir kültürel, toplumsal ve ekonomik ilerleme sağlamanın yolu, ülkeyi gerici kurulu düzenin boyunduruğundan kurtarmaktan, politik cephede köklü bir değişiklik yaratmaktan geçer.

Geleceğe Bakarken

Yunanistan'da olayların ne yönde gelişeceğini, kısa sürede demokratik işleyişe geri dönüş olasılığının ne olduğunu kestirebilmek ve Yunan halkının kurtuluş mücadelesinin hangi aşamalardan geçeceğini öngörebilmek için, mevcut güçlerin doğru bir çözümlemesini yapmak ve düzgün bir perspektif geliştirmek gerekmektedir.

Yunanistan sorununu Avrupa'dan ve dünyanın geri kalan kısmından yalıtılmış bir biçimde ele almak mümkün olmadığı gibi, doğru da değildir. Yunanistan sorunu, içinde yaşadığımız çağa özgü mücadele ve değişme sürecinin bir görünümünden başka bir şey değildir. Bu sorunu ele alırken hesaba katılması gereken ve değişik boyutlarda cereyan eden dört farklı mücadele vardır.

Birincisi, iki süper gücün dünya egemenliği için yürüttükleri mücadeledir. Bu mücadele, çeşitli evrelerden geçmiştir. Bugünkü «barış içinde bir arada yaşama» evresinde ağır basan

yön, iki süper güç arasında birbirlerinin etki alanlarındaki üstünlüklerine saygı göstermeye dayanan iyi ilişkilerin bulunmasıdır. İki süper güç arasında geçerli olan üstü örtük bir anlaşmaya göre, her biri ötekinin kendi bölgesinde jandarmalık yapmasına ses çıkarmamaktadır. Bu uzlaşmanın gerek Yunanistan'daki gerekse başka ülkelerdeki özgürlük ve demokrasi müoadeleleri açısından hem olumlu, hem de olumsuz bazı etkileri olmaktadır. İki süper güç arasındaki uzlaşma, barış içinde bir gelişmeye ve savaş tehlikesinin azalmasına yardımcı olduğu ölçüde, dünya üstündeki korkuların azalmasına katkıda bulunarak, iki süper gücün kendi etki alanlarında ortaya çıkan ulusçu ve bağımsızlıkçı demokratlaşma eğilimlerine karşı gösterecekleri tepkileri daha serinkanlı bir biçimde ele almalarını olanaklı kılmaktadır. Ama aynı zamanda, dünyayı katı bir biçimde bloklara bölme ve herkesin kendi uyduları üstünde dilediği gibi denetim kurması konularında, iki süper gücün kendi aralarında anlaşmalarını da kolaylaştırmaktadır. Kendi etki alanı içinde ortaya çıkacak çatışmalardan öteki süper gücün kendi çıkarına yararlanabileceği korkusu azalınca, kendilerine bağımlı ülkelerin içişlerine serbestçe müdahale etme ve bu ülkeler üstündeki denetimlerini sıkılaştırma, süper güçler açısından daha kolay bir iş haline gelmektedir. Eğer ABD, Sovyetler Birliği'nin Yunanistan'ı yeni bir Vietnam'a çevireceğinden korksaydı, Yunanistan'daki albayları herhalde bu kadar rahatça destekleyemezdi.

İkinci olarak, Üçüncü Dünyanın kurtuluş ve ulusal egemenlik uğruna yürüttüğü mücadele vardır. Üçüncü Dünya ülkeleri bu amaçlarına ulaşmada ne ölçüde başarı kazanır ve süper güçlere bağımlı olmaktan ne ölçüde kurtulabilirlerse, özgürlükten yana olan güçler de o ölçüde güçlenmektedir. Avrupa kıtasında yer almak ve Batı Avrupa topluluğunun bir parçası olmakla birlikte, Yunanistan da Üçüncü Dünyanın bir üyesidir. Üçüncü Dünya ülkeleriyle iki blok arasındaki ilişkilerin gelişme seyri, Yunanistan'daki siyasal gelişmeleri de derinden etkileyecektir. İki süper devletin sahip oldukları ezici güce ve dünyanın iki blok halinde bölünmüşlüğünü koruma ve pekiştirme, bağlantısızlık çizgisini yok edip, yeni doğan her ulusu uydulaştırma konularında gösterdikleri kararlılığa rağmen, bu mücadelenin sonucunu şimdiden öngörmek olanaklı değildir. Bu mücadele içindeki merkezkaç kuvvetleri de güçlüdür. Bağımsızlık tutkusu o kadar derinlere kök salmıştır ki, bu tutku

mutlaka mücadelenin sonucunu belirleyecek etkenler arasında sayılmalıdır.

Üçüncü olarak, Avrupa kıtasında alttan alta bir mücadele sürüp gitmektedir. İnce yöntemlerle sürdürülen bu mücadele, ABD'nin ekonomik ve siyasal yayılmacılığı ile Batı Avrupalı müttefiklerinin Atlantik topluluğunun eşit haklara sahip üyeleri haline gelme çabası arasında cereyan etmektedir. Sonuçta, ya ABD Batı Avrupa'yı bir uydu bölgesi haline getirecek, ya da Avrupalılar kişiliklerini ve ayrı bir güç olarak bağımsızlıklarını kanıtlamayı başaracaklardır. Bu süreç, siyasal olduğu kadar, ekonomik bir öze de sahiptir. Dahası, yalnızca Batı Avrupa'yı değil, Doğu Avrupa'yı da ilgilendirmektedir. Çünkü Avrupa'nın kendi ayakları üstünde durup, iki süper güce karşı koyması, ancak birleşik bir bütün olarak davrandığı takdirde mümkün olacaktır. Her Avrupa ülkesinin kendi içindeki siyasal özgürlük ve demokratlaşma düzeyi, gizliden gizliye sürdürülen bu mücadelenin sonucuna yakından bağlıdır. Buna koşut olarak, Doğu Bloku içinde yer alan halklar da, Moskova'nın merkezi ve bürokratik sosyalizminin baskıcı güçlerine karşı bir bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi yürütmektedirler. Çekoslovakya, Moskova'nın Yunanistanıdır; Yunanistan da Washington'un Çekoslovakyası.

Dördüncüsü, her iki süper devletin kendi içinde, ulusal bürokrasilerin ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlerini denetim altında tutabilmek için uyguladığı baskılara karşı bu ülke halklarının yürüttüğü amansız mücadele vardır. Süper devletlerin kendi içlerindeki ilerici ve demokratik güçlerin açtıkları her gedik, yurttaşların denetimindeki açık bir toplum için verdikleri mücadelede elde ettikleri her başarı, aynı zamanda dünyanın her yerindeki özgürlük, barış ve ilerleme yanlısı güçlerin de bir kazanımı olmaktadır.

Sonuç olarak, Yunanistan'daki özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi, dünyanın diğer yanlarında yürütülen benzer mücadelelerin kazandıkları başarılardan da, uğradıkları yenilgilerden de ciddi biçimde etkilenmektedir. Çünkü bunların hepsi, aynı evrensel sürecin değişik parçalarından başka bir şey değildir.

Dikkatimizi yeniden daha dar anlamda Yunanistan sorunu üstünde toplarsak, tarihsel bakımdan Yunan halkının karşı karşıya bulunduğu olasılıkları şöyle özetleyebiliriz. Birinci olasılık, cuntanın askeri yönetimi sürekli sayılabilecek bir te-

mele oturtmasıdır. Böyle bir gelişme, ancak şunlar olduğu takdirde mümkün olabilir : 1) Sovyet Blokunun Yunanistan sorununa karşı kayıtsızlık tavrını sürdürmesi. 2) Batı Avrupa ülkelerinin kendi topluluklarına üye bir ülkede totaliter bir yönetimi kabullenmeleri. Bu durum ancak Batı Avrupa'nın siyasal ortamında genel bir değişme, demokrasi ilkesinden genel bir uzaklaşma ile birlikte ortaya çıkabilir. 3) Yunanistan'daki direniş hareketinin zayıflığı. Direniş hareketinde böyle bir zayıflık söz konusu olsa da, bu rejime olan muhalefetin azlığından ileri gelmeyecektir. Çünkü albaylar uzun bir süre başta kalsalar da, sonunda akılcı bir ekonomik büyüme hızına ulaşmak için gerekli politikaların uygulanmasında başarı kazansalar da, geniş kitlelerin rejime olan muhalefetlerini sürdüreceklerini varsaymak yanlış olmaz. Dolayısıyla direniş hareketinin zayıflığı, olsa olsa rejimle boy ölçüşebilmek için gerekli maddi araçların eksikliğinden ileri gelecektir.

İkinci olasılık, askeri cuntanın ABD'nin yönlendirdiği yeni bir darbeyle devrilmesidir. Böyle bir darbenin amacı, Yunanistan'da demokratik süreçlere geri dönüşün yolunu açmak olacaktır. Olayların bu yönde gelişmesi, ancak şu koşullar altında mümkün olabilir : 1) Avrupa'nın yaptığı baskıların ya da ülke içindeki bazı gelişmelerin sonucu olarak, ABD'nin politikasında önemli bir değişikliğin meydana gelmesi. Böyle bir politika değişikliği, Sovyetler Birliği'nin, ABD'nin, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumunu bozmak amacıyla, sonunda Yunanistan'ı yeni bir Vietnam'a çevirmeye karar vermesi olasılığının ABD'yi korkutması sonucunda da ortaya çıkabilir. 2) ABD'ye, sonunda zafer kazandığı takdirde Yunanistan'da kendisine düşman —Yunanistan'ı NATO'dan çıkarıp Varşova Paktına bağlayabilecek— bir hükümetin kurulacağını düşündürtecek bir direniş hareketinin gelişip büyümesi.

Üçüncü olasılık, yine ABD'nin yönlendirmesiyle, diktatörlüğün özünün korunup, biçiminde değişikliğe gidilmesidir. Diktatörlüğün biçiminde yapılacak böyle bir değişiklik için şu iki yoldan birinin izleneceği varsayılabilir. Birincisi, cunta, demokrasinin genişletilmesi yönünde zorlanabilir. İkincisiyse, aynı amaçla ABD himayesinde muhafazakâr bir geçiş hükümeti kurulabilir. Her iki durumda da ülkenin yaşamındaki demokratlaşma, halkın siyasal süreçler üstünde etkin bir denetim kurmasına izin vermeyecek bir düzeyde kalacaktır. Şu iki etken ABD'nin böyle bir yolu tercih etmesine neden ola-

bilir : 1) Avrupalı müttefiklerine diktatörlük yönetiminin daha ılımlı ve daha kolaylıkla kabul edilebilir bir versiyonunu sunma gereksinimi. 2) Kendisine düşman güçlü bir direnişin gelişmesinin ya da Sovyet Blokunun işe karışmasının ya da her ikisinin birden önünü alabilme çabası. ABD'nin böyle kısmi ve sınırlı bir demokratlaşma programıyla elde etmeyi umduğu şey, darbe öncesi statükoya geri dönüş olacaktır. Ama bunu başarmanın hiç de kolay olmayacağı şimdiden söylenebilir. Çünkü Yunan halkının, askeri rejimdeki her gevşemeden, kayıtsız şartsız bir halk egemenliği ve ulusal bağımsızlık uğruna mücadelesini ilerletebilmek için derhal ve etkili bir biçimde yararlanacağı muhakkaktır. Dolayısıyla ABD'nin bu yolu seçme durumu, ancak Washington'daki siyasetçilerin uzak görüşlü davranmamaları sonucu ortaya çıkabilir.

Bu bağlamda 1969'un ilk yarısında yaptığım ve ilginç olduklarını düşündüğüm bazı gözlemlerimi aktarmak istiyorum :

a) Nixon yönetimi, umutsuzca Yunanistan'daki askeri yönetimle «hiç ilgisi yokmuş» gibi gözükmeye çabalamaktadır. Ancak, Pentagon, Nixon yönetimi üstünde, Johnson yönetiminde olduğundan daha fazla etkiye sahiptir. Bay Warren Nutter'ın (Savunma Bakanlığı Ulusal Güvenlik Yardımcı Sekreteri olarak) bugünkü yönetimde oynadığı rol selefininkinden çok daha büyüktür. İşin daha da ilginç yanı, Bay Nutter katıksız bir Goldwater yanlısıdır.

b) Pentagon Yunanistan'da kılıcını hâlâ şakırdatmaya devam ediyorsa da, Dışişleri Bakanlığı ve CIA Yunanistan'daki son gelişmelerden kaygılanmış gözükmektedirler. Bu çevreleri kaygıya düşüren şey, Yunanistan'daki aktif direnişin daha yüksek düzeylere erişmesinin yanı sıra, Yunan toplumunun üst katmanlarının hukukçular gibi çeşitli kesimlerinden de artık açık muhalefet belirtilerinin gelmeye başlamış olmasıdır. Pentagon ise, Yunanistan'da siyasal güçlere kendi denetimi altındaki Yunan ordusunun içişlerine karışma yetkisini verecek bir rejimi hiçbir koşul altında kabul edemeyeceğini ABD yönetimine açıkça belli etmiştir. Pentagon'a göre, Yunanistan'da ordu iktidarı sonsuza kadar elinde tutmalıdır.

c) Yunanistan'da antiamerikan eğilimler güçlenmektedir. Rejime karşı açık direnişin gelişmesiyle birlikte, bu olgudan Batı Avrupa hükümetleri de etkilenmeye başlamaktadırlar. Onlar da, Yunan diktatörlüğünü artık Yunanistan'ın Pentagon tarafından gizli işgali olarak değerlendirmeye başlamışlardır.

Bu yüzden de Washington'a —tabii ki, yine perde arkasından— artık eskisinden daha fazla baskı yapmaktadırlar.

Dördüncü olasılık, Yunanistan'ın «Vietnamlaştırılması»dır Bu durum Sovyet Blokunun Yunanistan'ın ABD'nin Doğu Akdeniz'deki silah deposu haline gelmesini engellemek için müdahaleye karar vermesi, ya da Yunanistan'da merkezden çok solun egemen olduğu ciddi bir direniş hareketinin gelişmesi sonucu ortaya çıkabilir.

Beşinci olasılık, Nasır tipi yeni bir askeri darbenin yapılmasıdır. Bu durumda, ülke, uluslararası yönelimi ve toplumsal sistemi bakımından şimdikinden farklı bir yönde ilerleyecektir. Ancak demokrasinin, ya da halk egemenliğine saygının gelişmesi bakımından, bugünkünden daha iyi bir durum söz konusu olmayacaktır. Şu anda yönetimde bulunan cuntanın içinden ya da dışından kaynaklanacak ve cuntanın önderliğinin değiştirilmesinden başka bir anlam ifade etmeyecek bir askeri darbe de her zaman söz konusu olabilir tabii ki. Böyle bir darbe halk açısından bir şey değiştirmeyecektir; ancak halkın eylemine bir çıkış sağladığı ölçüde bir önem taşıyabilir.

Altıncı olasılık ise, direniş güçlerinin zafer kazanması; halkın askeri rejime karşı yürüteceği şiddetli bir mücadele sonucunda —Doğu Bloku işin içine *karışmaksızın*— demokratik bir yönetimin kurulmasıdır. Bu, ancak şu koşullar altında mümkün olabilir : 1) Direniş hareketine, dünyanın her tarafındaki demokrat, liberal ve ilerici güçler tarafından önemli boyutlarda bir maddi ve manevi destek sağlanması. 2) Yunanistan'da içinde merkezci güçlerin ağır bastığı dinamik ve canlı bir direniş hareketinin gelişmesi. Burada sözünü ettiğimiz durum, demokratik yönelimli subayların gerçekleştireceği bir askeri darbe ile direniş hareketinin halkı seferber etmesinin bileşik etkisi sonucunda da ortaya çıkabilir.

Yukarıda sözünü ettiğim olasılıklardan hangisinin gerçekleşeceğini şimdiden söyleyebilecek durumda değilim. Ama Panhelenik Kurtuluş Hareketinin Başkanı olarak, benimsediğimiz stratejinin genel hatlarını özetleyebilirim. Panhelenik Kurtuluş Hareketinin amaçlarının ve genel stratejisinin anlatıldığı bir broşürden aşağıda aktaracağım bölümler bu bakımdan açıklayıcı olacaktır :

«Panhelenik Kurtuluş Hareketi demokrasi için mücadele eden Yunan direniş hareketine bir merkez sağlamak üzere kurulmuştur Hareketin amacı Yunanistan'daki direniş mücade-

lelerini birleştirmek, cuntanın devrilip demokrasinin sağlam bir şekilde inşa edilmesini sağlamak, halkın kayıtsız şartsız egemenliğini gerçekleştirmektir. Panhelenik Kurtuluş Hareketi demokratik olmayan, ya da kurulu düzen taraftarı 'güdümlü demokrasi' tipinde bir çözümü reddeder. Örgüt kendini demokratik, ilerici ve bağımsız bir Yunanistan için mücadeleye adamıştır ve demokrasi kurulana dek mücadelenin herhangi bir aşamasında hiçbir ödün vermemeye kararlıdır.

A) PAK Nedir?

1) PAK, Yunanistan kurtuluş mücadelesini birleştirmek için bir merkez oluşturmayı amaçlayan Panhelenik Kurtuluş Hareketidir.

2) PAK, bir parti örgütü ya da partiler arası bir koalisyon değildir. Bir partinin görevlerini üstlenmek ve parti faaliyeti yürütmek için kurulmamıştır. PAK, tek amacı olan cuntanın devrilmesi ve halk egemenliğinin kurulması yönündeki mücadeleler arasında koordinasyonu sağlamak, maddi olanakları ve insan gücünü en etkin bir biçimde kullanmak amacıyla girişilmiş bir örgütlenmedir. Bu hedefe ulaşıldığı takdirde, Yunan halkı özgürce birbiriyle yarışan siyasal partiler ve parti programları arasında seçim yapmak, demokratik bir süreç içinde egemenlik haklarını gerçekleştirmek olanağına sahip olacaktır.

3) PAK, kendini giderek bir parti örgütü haline getirmek niyetinde değildir. Ülkenin kurtuluşu ve örgütün hedefleri gerçekleştikten sonra PAK dağıtılacak, PAK'ı oluşturan kollar istedikleri siyasal çizgide faaliyet gösterebileceklerdir.

B) PAK'ın Hedefleri

PAK'ın tek bir amacı vardır : Yunanistan'da gerçek demokrasinin işlemesini sağlamak.

Özel olarak :

a) Tüm siyasal tutuklular derhal serbest bırakılacaktır. Tutuklulara, kendilerine işkence yapan, tutuklanmaları ve hapsedilmelerinde sorumlu olan kişileri saptayıp, bu kişilere gerekli cezaların verilmesini sağlamak amacıyla hukuki yardım yapılacaktır. Cunta üyeleri, çeşitli cunta hükümetlerinde görev alanlar, cuntacılarla işbirliği yapan büyük memurlar, vatana iha-

net gerekçesiyle adalete teslim edileceklerdir. Yunan yurttaşlarına kötü davranmış, işkence etmiş olanlar ve katiller üstleriyle birlikte mahkemeye sevkedileceklerdir. Cuntaya 'sadakatsizlik' gösterdikleri için işlerinden atılan, ya da görevlerinden alınanlar eski görevlerine iade edileceklerdir.

b) Cunta devrildikten, siyasal tutuklular serbest bırakıldıktan ve silahlı kuvvetler ile devlet daireleri tarafsızlaştırıldıktan sonra Kurucu Meclis seçimleri yapılacaktır. Tüm siyasal partiler seçimlere katılacaktır. Seçimlerin özgürce ve dürüst bir biçimde yapılmasını güvence altına almak için partilerarası bir komite kurulacak, bu komite seçim çalışmalarını denetleyecektir.

c) Kurucu Meclis yeni bir Anayasa yapacaktır. Hükümet biçimini yani monarşinin geleceğini saptamak Kurucu Meclisin yetkisine bırakılacaktır.

d) PAK, Yunan halkına ve Kurucu Meclise aşağıdaki ilkelere dayalı bir Anayasa taslağı sunacaktır.

1) Yurttaşların temel hakları İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hükümlerine göre korunacaktır. İnanç, ifade ve grupsal ya da ortaklaşa amaçlar etrafında örgütlenme özgürlüğü sağlanacak; kişi dokunulmazlığı, çalışma hakkı ve ivedi bir ücret sistemi yerleştirilecek; tüm Yunan yurttaşlarının ücretsiz öğrenim görmeleri ve toplumsal güvenliklerinin sağlanması Anayasa teminatı altına alınacaktır.

2) Yunan halkı, modern demokratik sistem çerçevesinde kendi hükümetini özgürce seçecektir. İdeolojik nedenlerle hiçbir parti seçim dışı bırakılamayacak, gücünü halktan almayan hiçbir otorite tanınmayacaktır.

3) Dinsel inanç özgürlüğü getirilecektir. Kilise ve devlet tümüyle ve kesin olarak birbirinden ayrılacaktır.

4) Sendikalar ve kooperatifler her türlü hükümet müdahalesinden uzak tutulacak, fakat bu örgütlerde demokratik işleyişin muhafazasını ve kitlenin görüşlerinin yansıtılmasını sağlamak için adli denetim kurulacaktır.

5) Ülkede mali ve idari yerel yönetim uygulanacaktır. Ülke beş ila on arasında bölgeye ayrılacak, bölgelerde demokratik yöntemlerle seçilmiş temsili yerel yönetimler kurulacaktır. Yerel yönetimlerin yetkileri mali, idari, polisiye ve yerel ekonomik planlama ile sınırlanacaktır.

6) Belediyeler özyönetim ilkesine göre yönetilecek, mali ve idari bakımlardan merkezi, ya da yerel hükümetten bağımsız olacaklardır.

7) Hükümet, parlamentonun güvenini kazanmış olmalıdır. Ülkenin dış politikası, ulusal savunması, iktisadi, toplumsal ve kültürel gelişimi hükümetin sorumluluğu altında olacaktır. Zabıta görevleri ve bununla ilgili hizmetler tümüyle bölgesel hükümetlerin ve belediyelerin yetkisine bırakılacaktır.

8) Silahlı kuvvetler ulusa aittir ve yasal olarak seçilmiş hükümetin otoritesine tabidir. Silahlı kuvvetler içinde ideolojik propaganda yapılmasına müsaade edilmeyecektir. Silahlı kuvvetler mensupları öteki yurttaşlar gibi siyasal bakımdan tamamen özgürdürler, fakat ordu mensubu olarak politik faaliyette bulunamazlar. Yüksek kademelere yapılan atamalar parlamentonun onayına sunulacaktır.

9) Her bölgede Ulusal Muhafız Birlikleri kurulacaktır. Tüm yurttaşlar, sağlık durumları dolayısıyla katılamayacaklar dışında, belirli bir yaşta bu birliklere katılacaklardır. Birlikler Anayasayı herhangi bir taraftan gelecek tehlikelere karşı savunacaktır. Ulusal Muhafız Birlikleri bölgesel yönetimlerin Temsilciler Meclisine bağlı olarak çalışacaklardır. Savaş durumunda birlikler ordu ile birleştirilecektir.

10) Hiçbir yabancı elçiliğin ya da istihbarat servisinin ülkenin içişlerine karışmasına izin verilmeyecektir.

e) PAK, yurtdışındaki politik liderlerin Yunan halkının kendi geleceğini tayin özgürlüğünü kısıtlayacak, perde arkası anlaşmalar ya da düzenlemeler yapmasını reddeder.»

Direnişin, Yunanistan'ı özgür, bağımsız, demokratik, çağdaş bir Avrupa devleti haline getirme mücadelesinin bedelinin asgaride tutulmasını arzuluyoruz. Bu, tüm dünyanın, özellikle de Avrupa'nın mücadelemiz karşısında olumlu bir tavır takınmasını sağlamak için çaba harcamamızı gerektiriyor. Demokratik ulusların güçlü bir biçimde bizden yana çıkması ve askeri cuntayı manevi, iktisadi ve askeri bakımlardan tecrit etmekte kararlı olması bu bedeli epey azaltacak; zaferi yakınlaştıracaktır. Her durumda Yunanistan'da etkin bir direnme hareketi yaratmak için teçhizata ve kaynağa ihtiyacımız vardır. Her türlü yardımı kabul etmeye hazırız; fakat bir şartla : Yardımlar bizim için bağımlılık getirmemeli. Başımızdaki despotların üniformalarının rengini değiştirmek değil niyetimiz; despotları tümüyle ortadan kaldırmak istiyoruz.

Özgür bir Yunanistan için mücadele, zafere dek sürecektir. Ve Yunanistan böylece özgür, demokratik ve egemen bir devlet olarak Avrupa'daki yerini alacaktır.

SONSÖZ

21 Nisan 1968'de askeri diktatörlüğün kuruluşunun birinci yıldönümünde George Papandreu bir bildiri yayımladı. Bu yüzden üçüncü kez albaylar cuntası tarafından tutuklandı. Bildiri Papandreu'ya pahalıya mal oldu. Çünkü altı ay kadar süren mahpusluğu sırasında içinde yaşadığı şartlar ölümüne yol açtı.

Papandreu'nun Kastri'deki çalışma odasında yazılıp daktilo edilen ve daha sonra Yunanistan'ın paskalya bayramının pazarına gelen 21 Nisan 1968'de bütün dünyaya duyurulması için Yunanistan dışına çıkarılan bildiri, George Papandreu'nun demokrasi davasına duyduğu bağlılığa ve taşıdığı insani cesarete ithaf olunmuş bir kitap için uygun bir sonsöz niteliğini taşıyor.

«Bu yıl efendimizin yeniden diriliş günü ile halkımızın çarmıha gerildiği günün yıldönümü çakışıyor. Bir yıl önce 21 Nisan 1967'de askeri bir darbe Yunanistan'da özgürlüğü yok etti.

Askeri darbe basın özgürlüğünü ortadan kaldırdı. Gazeteler artık salt sansür edilmekle yetinilmiyor, aynı zamanda yazılar da cunta mensuplarınca yazılıyor. Tüm gazetelerin içeriği aynı, bir tek başlıklardaki sözcükler değişiyor.

Askeri darbe konuşma özgürlüğünü ortadan kaldırdı. Artık hükümeti eleştiren tek bir söze bile izin verilmiyor. Eleştirmeye kalkan kişi askeri mahkemeye sevkediliyor ve bu mahkemeler sanıkları ağır hapis cezalarına çarptırıyorlar. Hatta binlerce yurttaş, ağızlarını dahi açmamış oldukları halde tutuklanıp, sıkı polis gözetimi altında ıssız adalara sürüldüler.

Askeri darbe toplanma özgürlüğünü ortadan kaldırdı. Birkaç kişinin bile yan yana gelmesi askeri mahkemelerce suç sayılıyor.

Cunta, Yunanistan'da düzeni yeniden sağladığını iddia ediyor. Fakat cuntanın yeniden getirdiği, 'yasa ve düzen' değil, bir

askeri mahkeme hükümetidir. Ve bu totaliter rejimlere özgü bir niteliktir.

Cunta, darbeyi haklı göstermek için, 28 Mayıs 1967 seçimleri sırasında bir komünist ihtilali olacağı masalını uydurdu ve bunu önlemek için de bir askeri darbeye ihtiyaç olduğunu iddia etti. Cuntacılar, 'En yüce yasa, ulusu kurtarmaktır' dediler ve ardından el çabukluğu ile kendilerini 'ulusun kurtarıcıları' olarak ilan etitler.

Gerçekten de en yüce yasa ulusun kurtarılmasıdır. Bu yasa, ulusun varlığı tehlikeye düşünce canla başla mücadele etmeyi gerektirir. Fakat Yunanistan'da bu tür bir tehlike mevcut değildi. Herkesin bildiği gibi, 28 Mayıs seçimlerini ülkenin güçlü demokratik partisi Merkez Birliği ezici bir üstünlükle kazanacaktı. Merkez Birliğinin zaferini engelleyebilmek için komünist komplo hayaletini icat etmek gerekiyordu.

Bir komünist ihtilalinin söz konusu olmadığını gösteren yüzlerce kanıt var. Bu kanıtlardan en çarpıcı olanı bizzat cuntanın yürüttüğü soruşturmalardır. Bir yıl boyunca sürdürülen aramalara rağmen, cunta, komünistlerde bir tek silah bile bulamadı. Demokrasi mücadelesi veren hiç kimsede silah çıkmadı. Cuntacılar, silahsız bir azınlık partisinin, tepeden tırnağa silahlı olan bir devlete karşı nasıl ihtilal yapabileceğini hâlâ açıklayamadılar.

Ve bugün, cunta, amacının ulusun yeniden doğuşunu sağlamak olduğunu açıklıyor; 'çürümüş geçmiş'i lanetliyor. Ancak Yunanistan'da, parlamentarizmin en yozlaşmış olduğu dönemlerde bile adam kayırmacılık ve demagoji, bugünkü düzeyine ulaşmamıştı. Meşru olarak seçilmiş olan tüm görevliler, istisnasız ve keyfi bir biçimde görevden alınmışlardır. Belediye reisleri, bölge ve mahalle temsilcileri, kooperatif yöneticileri, adli kurumlar ve sağlık kurumları yöneticileri görevlerinden alınmış; bunların yerine askeri kliğin akrabaları ve adamları getirilmiştir. Bu adamların tek görevi, ziyarete gelen cunta yöneticilerine görkemli kabul törenleri düzenlemek ve hükümete onay ve kutlama telgrafları göndermektir. Bu nedenle, binlerce dürüst, yetenekli subay ve memur hiçbir gerekçe gösterilmeden işlerinden atılmışlardır.

Cunta, devleti ele geçirebilmek için komünist ihtilali yalanını yaydı. Şimdi de iktidarda kalabilmek için yalan söylüyor. Albaylar yeni bir Anayasanın referanduma sunulmasıyla birlikte 'demokrasiye dönüleceğini' ve referandumdan sonra ge-

nel seçimlere gidileceğini belirttiler. Referandum tarihi olarak 1 Eylül saptandı; ama yeni Anayasanın nasıl bir şey olduğunu bilen yok. Diktatörlük rejimi demokratik bir Anayasa taslağı hazırlıyor! Her gün, bir komitenin Anayasa taslağı hazırlamakta olduğuna dair yazılar yayımlanıyor; Yunan halkından bu konudaki düşüncelerini belirtmesi isteniyor. Cunta, Yunan Anayasasını toptan ortadan kaldırabilmek için yeni bir Anayasa taslağını halkın incelemesine sunuyor. Ayrıca, Yunan halkının da bildiği gibi, referanduma ve Anayasaya açıkça karşı çıkmak, cuntaya, muhaliflerini tespit etme fırsatını vermekten başka bir işe yaramayacak. Cunta, despotluğa ek olarak hakarete de başladı. Halktan, sonuç ne olursa olsun cuntanın iktidarda kalmaya devam edeceğini bildiği halde, sandık başına gitmesi ve referandum için oy kullanması isteniyor; açıkça oyun oynanıyor. Ve bunun adına da, ulusun iradesini özgürce ifade etmesi deniyor.

Silahlı kuvvetlere sesleniyorum. Ordunun ulusal güvenlik konusundaki duyarlığını anlayışla karşılıyorum. Zaten silahlı kuvvetlerimizin komünist ihtilali hazırlandığı şeklindeki 'büyük yalana' kanmasının nedeni de bu duyarlıktır. Ancak bir komünist ayaklanması gerçekleşmedi. Bugün böyle bir tehlike de yok. Fakat cunta hâlâ başta. Niçin?

Hür Dünyaya sesleniyorum. İkinci Dünya Savaşından sonra faşizmin nihayet yok edildiğini, Avrupa'da bir daha dirilemeyeceğini ummuştuk. Ama işte yeniden dirildi faşizm. Hem de Yunanistan'da. Bu olayın demokrasinin beşiği olan ülkemizde ortaya çıkmış olması utanç vericidir. Fakat cuntanın yazgısı, yerel bir olay olarak kalmayacaktır. Cuntanın sonu diğer ülkelerdeki diktatörlük heveslilerini ya teşvik edecek, ya da düş kırıklığına uğratacaktır. Bu nedenle Hür Dünyaya, Hür Dünyanın halklarına ve hükümetlerine sesleniyorum. Dayanışmanızı ve desteğinizi istiyoruz. İçişlerimize karışılmasını istemiyoruz. Cuntanın uluslararası alanda siyasi ve ekonomik abluka altına alınması diktatörlüğün kısa sürede yıkımını sağlayacaktır. Köleleştirilmiş Yunan halkı adına sizden isteğimiz budur.

Hür Dünya bu girişimiyle, kendini, hem onurlandırmış, hem de korumuş olacaktır. Böylece adına layık olduğunu göstermiş olacaktır.»

——oOo——

Hasan Cemal

Tank Sesiyle Uyanmak
Demokrasi Korkusu
Tarihi Yaşarken Yakalamak

Hasan Pulur

Olaylar ve İnsanlar 1 (1961 - 1972)
Olaylar ve İnsanlar 2 (1973 - 1978)
Olaylar ve İnsanlar 3 (1979 - 1984)
Olaylar ve İnsanlar 4 (1986 - 1988)

Cüneyt Arcayürek

1. Demokrasinin İlk Yılları (1947 - 1951)
2. Yeni İktidar, Yeni Dönem (1951 - 1954)
3. Bir İktidar, Bir İhtilal (1955 - 1960)
4. Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960 - 1965)
5. Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965 - 1971)
6. Çankaya'ya Giden Yol (1971 - 1973)
7. Demokrasinin Sonbaharı (1977 - 1978)
8. Müdahalenin Ayak Sesleri (1978 - 1979)
9. 12 Eylüle Doğru Koşar Adım (Kasım 1979 - Nisan 1980)
10. Demokrasi Dur, 12 Eylül 1980 (Nisan 1980 - Eylül 1980)

Ku - De - Ta (Büyüklere Masallar)
Ku - De - Ta - 2 (Adaya Demokrasi Nasıl Geldi)
Hapishanedeki Ecevit
Şeytan Üçgeninde Türkiye

Bilâl N. Şimşir

1. Malta Sürgünleri
2. Bulgaristan Türkleri
3. Osmanlı Ermenileri
4. Ankara... Ankara (Bir Başkentin Doğuşu)

Semih Günver

Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü
Bir Kiraz Ağacı Olsaydım

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ

Yavuz Donat'ın Vitrininden
1. Sandıktan İhtilale 1977 - 1980
2. Buyruklu Demokrasi 1980 - 1983
3. Özal'lı Yıllar 1983 - 1987

Andreas Papandreu Namlunun Ucundaki Demokrasi
Erbil Tuşalp Eylül İmparatorluğu
Bilsay Kuruç Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi
Münci Kapani Politika Bilimine Giriş
Münci Kapani İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları
Kâmuran Gürün Ermeni Dosyası
İskender Ohri Anadolu'nun Öyküsü
Osman Ulagay Kim Kazandı Kim Kaybetti
Hikmet Özdemir Yön Hareketi
Niyazi Berkes Türk Düşününde Batı Sorunu
Niyazi Berkes İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm
Morton Puner İyi ve Uzun Bir Hayata Doğru
Ali Atıf Bir - Fermani Maviş Dünyada ve Türkiye'de Reklamcılık
Hıncal Uluç Sarı Kırmızılı Kaşkol
Ayşegül Yüksel Haldun Taner Tiyatrosu
Cevdet Kudret Dilleri Var Bizim Dile Benzemez
Hıfzı Veldet Velidedeoğlu
Devirden Devire I
Devirden Devire II
Devirden Devire III
Robert P. Finn Türk Romanı İlk Dönem : 1872 - 1900
B. Russel Batı Felsefesi Tarihi (1. Antik Çağ)
Maurice Duverger Sosyal Bilimlere Giriş
Maurice Duverger Siyasal Partiler
M. Hasaneyn Heykel Kahire Dosyası
A. Taner Kışlalı Öğrenci Ayaklanmaları
Y. A. Petrosyan Sovyet Gözüyle Jöntürkler
Bilge Umar İzmir'de Yunanlıların Son Günleri
Ernest Mandel Avrupa Meydan Okuyor
Wright Mills İktidar Seçkinleri
A. Kollantai Marksizm ve Cinsel Devrim
Sweezy - Baran - Magdoff Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı
Armando Uribe Kara Kitap/Şili'de Amerikan Darbesi

NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ...

Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'nun anıları...

"Kaçınılmaz olarak Yunan kurulu düzeninin etkin güçleriyle, kral ailesiyle, Amerikan Elçiliğiyle, CIA ile, büyük yabancı şirketlerle anlaşmazlığa düştüm" diyor Papandreu anılarının başlangıcında ve ülkesinin siyasal yaşamının tablosunu çiziyor bütün ayrıntılarıyla...

NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ'yi kurtarma çabaları...

Demokrasi için savaşanlara arka arkaya indirilen DARBELER...

Amerikalıların ve sarayın desteğini alan sağın,

ULUS ADINA YAPTIĞI YOLSUZLUKLAR...

Göstermelik SEÇİMLER, ANAYASALAR, HALKOYLAMALARI.

ve bütün dünyanın ibretle izlediği

1967 DARBESİ... Darbeyle başlayan uzun, sıkıntılı günler, toplu tutuklamalar, işkenceler...

Papandreu, bir yazıncı ustalığıyla anlatıyor

NAMLUNUN UCUNDAKİ DEMOKRASİ için savaşımını...

Barış ve dostluk çabaları hiç eksilmeyen Türkiye ile Yunanistan'da demokrasinin ikide bir kararmasındaki benzerlikler "Bu filmi biz de gördük" dedirtecektir okurlarımıza...

Bu benzerlikler, yalnızca bir rastlantı mı dersiniz?

ISBN 975-494-052-5
88.06.Y.0105.088